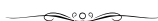

ספר

תשובות הגר"ח

ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

חלק ראשון

על

תורה, נביאים, כתובים, ומגילות
מדרשי חז"ל וספרי מוסר וביאורי תפילה

חובר בעזה"י ע"י

אהרן באאמו"ר הגאון הגדול רבי יעקב הלוי שליט"א גרנדיש

התשע"ג

זכרון יעקב

כתובת המחבר:
אהרן הלוי גרנדש
חזון איש 2, זכרון יעקב
טל': 04-6292866

נדפס על נייר שאין בו חשש חלול שבת ח"ו

ניתן להשיג אצלנו ספרי אאמו"ר הגאון הגדול ר' יעקב שליט"א
ספר **שושנת יעקב** עמ"ס ברכות, ראש השנה, סוכה, ביצה.

וכן את ספרנו זה, וספרנו **אבני אהרן** עמ"ס אבות, **אבני אהרן** עמ"ס קידושין,
אבני אהרן עמ"ס בבא קמא, מאור אהרן על התורה, עבודת אהרן על תפילה, אוצר נחמד.
תוכן ומפתח לתרגום קהלת. וכן תוכן מדרש תנחומא. וכן ספר נרות לכבוד בית הכנסת.

לזכרון עולם ולעילוי נשמת

מו"ז ר' (* דוב הלוי גרנדש ז"ל

בן הרב רבי אברהם זצ"ל הי"ד

נלב"ע כ' ניסן ערש"ק ויו"ט שביעי של פסח ה'תשס"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

(* ע"פ צוואתו ז"ל לא נכתבו תוארים

לזכרון עולם ולעילוי נשמת

מו"ז הרה"ח רבי דוד צבי זינגר זצלה"ה

בן הרב רבי משה זצ"ל הי"ד

שו"ב פרשבורג

למד ולימד שיעורין כסדרן בגמרא בהלכה ובאגדה

כארבעים שנה, פיזר נתן לאביונים בסתר, הרבה עשה להשכין שלום

נלב"ע כ"ב אדר א' ה'תשנ"ב

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכרון עולם ולעילוי נשמת

אם חותני הצנועה והצדקנית

אשר כל ימיה רדפה לעשות צדקה וחסד במסירות נפלאה

הרבנית מרת אילה שרה הינדא שכטר ע"ה

בת הרה"ח ר' אשר סופר זצ"ל

א"ח למו"ז מגיד מישרים הגה"צ רבי אריה שכטר שליט"א

נלב"ע שבת קודש פרשת בהר בחוקותי כ"ד אייר ה'תשנ"ג

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכרון עולם ולעילוי נשמת

אמו"ר ר' ארי' לייב בן ר' מנחם מנדל ז"ל

גלב"ע כ"ו מנחם אב תשי"ס

א"מ מרת יפה שיינא דבורה בת ר' ישראל ע"ה

גלב"ע כ"א כסלו תשי"ס

ת.ג.צ.ב.ה.

לזכרון עולם ולעילוי נשמת

הר"ר יהושע מנחם קליין זצ"ל

בהר"ר יצחק צבי זצ"ל

ענו ושפל ברך

גלב"ע י' סיון תשע"ב

ת.ג.צ.ב.ה.

לזכרון עולם ולעילוי נשמת

ר' שלמה ב"ר צבי הכ"מ

אהב את ד' ושמח במצוותיו

עבד את ד' ולמד תורתו מתוך יסורים קשים

באמונה טהורה

גלב"ע ד' כסלו תשע"ג

ת.ג.צ.ב.ה.

לזכרון עולם ולעילוי נשמת

**הרבנית הצדקנית
אמן של כלל ישראל
בעלת מעשים טובים רבים**

מרת בת שבע אסתר קניבסקי ע"ה
בת מרן הגאון ר' יוסף שלום אלישיב זצוק"ל

א"ח למו"ר עט"ר שר התורה והיראה
מרן רבינו הגדול הגאון האדיר רבי חיים קניבסקי שליט"א

מופלאה ומופלגת בכל מדה נכונה ובמאור פנים לכל
בעלת יראת שמים טהורה ומעשים טובים

נלב"ע ביום שבת קודש חול המועד סוכות
י"ז תשרי ה'תשע"ב

עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון

ת.ג.צ.ב.ה.

לזכרון עולם ולעילוי נשמת

אבינו

ר' דב ב"ר משה ז"ל מושקוביץ
מוקיר רבנן ועוסק בצרכי ציבור באמונה

נלב"ע ל' שבט תשנ"ז

אמנו

מרת חנה ביילא בת ר' מענדל ע"ה
צנועה וגומלת חסדים

נלב"ע ג' אדר תשס"ט

אבינו

ר' שלמה שמחה ב"ר יחיאל מאיר ז"ל ליפשיץ
נקי כפיים ובר לבב

נז"נ לאדמו"ר רבי יחיאל מאיר מגוסטינין זצ"ל

נלב"ע ז' מרחשון תשס"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

נדבת ד"ר מנחם ורות מושקוביץ שיחיו

לזכרון עולם ולעילוי נשמת

מו"ר הגאון רבי שלום מאיר יונגרמן זצלה"ה
בן הר"ר יחיאל מיכל זצ"ל

מייסד וראש ישיבת זכרון מיכאל וכל מוסדות התורה
פה זכרון יעקב וסביבותיה

ומקים עולה של תורה במס"נ גם בשאר המקומות בא"י ובחו"ל
הרבה כבוד שמים הרבה, ראש וראשון לכל דבר שבקדושה, וזכויות רב לו

בעמח"ס שלמי מאיר, ונתיבות הבית על עבודת הקודש
ופתח הבית על ספר הבתים, וקובץ שיטות קמאי על הש"ס

נלב"ע כ"א טבת ה'תשע"ג

ת.ג.צ.ב.ה.

ולזכרון עולם ולעילוי נשמת

אשתו הרבנית הצדקנית

מרת אהובה צפורה יונגרמן ע"ה
בת הגה"צ ר' גבריאל ריקליס זצ"ל

מסרה נפשה להקמת עולה של תורה
העמידה תלמידות רבות לתורה ויר"ש
בחן שפתותיה השמיעה שיעורי תהלים וכתבי קודש

נלב"ע י"ד אייר פסח שני ה'תשע"ב

ת.ג.צ.ב.ה.

מכתב ברכה ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

בעזה"י מוצש"ק ויגש תשע"ג

הנה ידידי הגר"א הלוי
גרנדש שליט"א רוצה
להדפיס ספר שלם על
התנ"ך וד' חלקי שו"ע
מתשובות שהשבתי לו
וממה שנשא ונתן על
הדברים וראיתי שכותב
יפה מאד ובאמת הנני
מכירו כבר שנים רבות
והוא ת"ח גדול וירא
אלקים מרבים והיות
שאין הדברים נוגעים
למעשה (ומה שנוגע
למעשה ודאי שאין

דעתו אצלך ויגש תשע"ג
הנה ידידי הגר"א הלוי גרנדש שליט"א רוצה להדפיס
ספר שלם על התנ"ך וד' חלקי שו"ע מתשובות שהשבתי
לו וממה שנשא ונתן על הדברים וממה שכתבתי
לפניהם יפה מאד ובאמת הנני מכירו כבר שנים
רבות והוא ת"ח גדול וירא אלקים מרבים והיות
שאין הדברים נוגעים למעשה (ומה שנוגע למעשה
ודאי שאין להדפיס להגדיל תורה ולהאדירה ויזכה להרבות
כבוד שמים מתוך נחת והרווחה.

לסמוך עליהם כלל) לכן יכול להדפיס להגדיל תורה ולהאדירה ויזכה להרבות
כבוד שמים מתוך נחת והרווחה.

חיים קניבסקי

הקדמה

יתברך הבורא ויוצר הכל, אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו, ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, עת אשר זיכנו השי"ת ברוב רחמיו וחסדיו עלינו לישב באהלה של תורה מעודנו ועד הנה, ועל שזיכנו לדור בקירבת מקום [בשנים קודמות קודם הנישואין] אצל מורי ורבי עטרת ראשי שר התורה והיראה אשר כל רז לא אניס ליה מרן הגאון האדיר מורינו ורבינו רבי חיים קניבסקי שליט"א, וע"י כן להכיר מקום בו ישנה האפשרות לשאוב לדלות ולקבל תורה בכל חלקי התורה הקדושה כולה בכל עת ובכל שעה [ולהמשיך זאת גם ממקומינו עתה תמיד], ולא עוד אלא שזיכנו השי"ת בזכות הגדולה והנפלאה של הדפסת והפצת התשובות שקיבלתי ממו"ר עט"ר מרן הגר"ח שליט"א בלמעלה מט"ז שנים האחרונות בעזה"י. ובאמת כאשר נתבונן נמצא שספרים אלו מתחילה ועד סוף [ואי"ה עוד היד נטויה] הכל הרי זה מלא חסדים וטובות נסים ונפלאות ורחמי השי"ת. ויה"ר שכשם שעזרנו השי"ת עד הנה כן יוסיף ויעזרנו בזה עוד להגדיל תורה ולהאדירה בעזה"י.

ובזאת נודה מעומקא דליבא למו"ר עט"ר מרן הגר"ח שליט"א אשר בזכותו כל ספרים אלו, ואשר מימי נעורי ועד הנה מקרבנו אצלו בחיבת קודש, ובפרט באשר אינו חוסך מאתנו מזמנו היקר ביותר [כידוע] בכל אשר אפנה וטורח לענות ולהשיב על שאלותינו הדלות תמיד. ויה"ר מלפני אבינו שבשמים שיחוס עלי ועל כל ב"ב ועל כל אחנא בית ישראל ויתן אורך ימים ושנות חיים ושלום למו"ר עט"ר מרן שליט"א, ולכל גדולי ישראל שליט"א, מתוך בריאות איתנה וכוחות איתנים חדשים ומחודשים שמחה חיים ואושר כל הימים, ונזכה אנו וכל עמו בית ישראל ברוב רחמיו וחסדיו ית"ש להמשיך עוד כהנה וכהנה להנות מאור תורתו וקדושתו עד ביאת גואל צדק שיבא ברחמים מרובים בקרוב ממש אכ"י"ר.

והנני להבהיר, כי אמר מרן שליט"א שאמנם אפשר שאדפיס אלו הספרים ובלבד שנציין שאין לסמוך על כל התשובות שבספרים אלו הלכה למעשה כי ענה רק מקופיא.

וזאת למודעי, כי נוכחתי לראות כמה פעמים שאף שמרן שליט"א עונה בקצרה מ"מ בכל תשובה ותשובה מונח הרבה מאוד כפי שנוכחתי לראות כשמרן שליט"א הסביר לנו כמה פעמים כוונתו, ופשוט. ובפרט עתה שזכה הדור ונדפסים הספרים הנפלאים ביותר הלא המה הספרים 'דעת נוטה' ע"י ובזכות הגאון הנפלא ר' יצחק

תשובות

הקדמה

הגר"ח

שאל קניבסקי שליט"א [מח"ס בר גיבול, אהל עראי] בנו של מרן שליט"א (ובזאת נודה ליה מאד על כל אשר מטיב עמדי תדיר ועל כל חלקו הגדול והנפלא בספרים אלו) אשר שם מוכח היטב והרואה יראה כמה הרבה מאד מונח בכל תשובה ותשובה מתשובות מרן שליט"א עיין שם והבן.

וקראנו שם הספר תשובות הגר"ח כשמו כן הוא. וצירפנו לזה הערות וביאורים אשר קבלתי מכמה וכמה תלמידי חכמים יקרים בעזה"י וישר כחם, ואשר כתבנו ג"כ כפי שהיתה ידינו מגעת בזה לעת עתה בעזה"י.

והנה צירפנו לכאן רוב התשובות שהדפסנו בספר אבני אהרן על מסכתא אבות [באלול תש"ס] בתוספות הארות. וכמו כן צירפנו לכאן כשבע מאות תשובות שכבר הדפסנו בספר תשובות הגר"ח [מהדורא קמא, אדר תשס"ז] בתוספת הערות תיקונים והשמטות בעזה"י. וכן צירפנו לכאן למעלה ממאה ועשרים תשובות שכבר הודפסו ג"כ במהדורא קמא שקיבלנו מחכ"א שליט"א שקיבלם ממרן שליט"א בשנים תשכ"ט - תשל"ו, ועוד כמה וכמה עשרות תשובות מכמה אברכים יקרים שליט"א וקצת תשובות מכמה בחורים יקרים נ"י, [והתשובות מהאברכים ש' כתבנו בסוף השאלה: (מח"א). והתשובות מהבחורים נ"י כתבנו בסוף השאלה: (מב"א), למען לא נתעטר בעטרה שאינה שלנו], ישר כחם וזכות הרבים תלויה גם בהם, אשריהם ואשרי חלקם, יברכם השי"ת בכט"ס. (והנני לציין שתשובות נוספות אלו מודפסים כאן ברשותיה דמרן שליט"א).

וחילקנו זה הספר לשני חלקים, אשר בחלקו הראשון הוא כולל: א - תשובות על התורה. ב - תשובות על נביאים כתובים ומגילות. ג - תשובות על מדרשי חז"ל וספרי מוסר. ד - תשובות על ביאורי תפילה. ובחלקו השני הוא כולל: א - תשובות על מסכתות הש"ס. ב - תשובות על ארבעת חלקי השולחן ערוך [ובפרט על חלק אורח חיים] ומשנה ברורה. וכל סדר זה הרי הוא בכדי להקל על עמלי התורה שבכך ימצאו יותר בנקל מבוקשם. [ועיין גם מפתחות מפורטים בתחילת וסוף הספר].

גם זיכנו השי"ת לעטר ספרינו זה בג' מכתבי מו"ר עט"ר מרן שליט"א אשר שלחם, למו"ז מגיד מישרים ומזכה הרבים המוסר נפשו עבור כלל ישראל במסירות נפש גדולה ועצומה שאין לשערה ולתארה הלא הוא הגה"צ ר' אריה שכטר שליט"א, בשנים תשכ"ג - תשכ"ז. ובזאת הנני מודה למו"ז הגה"צ שליט"א אשר נעתר לי להביאם לדפוס, וכבר היה תועלת רבתי מב' המכתבים שהודפסו במהדורא קמא, ויה"ר שיהיה מזה עוד תועלת רבתי ולהגדיל תורה ולהאדירה.

ובכן אבוא להודות ולברך ברכת הדיוט מעומקא דליבא את הורי היקרים אאמו"ר הגאון הגדול האמיתי רבי יעקב שליט"א [בן זקננו רבי דוב הלוי ז"ל, וזוג' זקנתנו הצ' מרת רויזא רייזיל תחי' לאוי"ט] בעמח"ס 'שושנת יעקב' על מסכתות הש"ס (וכבר יצאו לאור הספרים על מסכתות ברכות ראש השנה סוכה ביצה, ועוד הרבה מאד מאד הנמצאים עדיין בכת"י, יה"ר מלפניו ית"ש שנזכה שיודפסו גם המה בקרוב ממש להגדיל תורה ולהאדירה) ואשר מזכה הרבים את צעירי הצאן בחורי חמד יקרים ואת כל הרוצה ליטול יבא ויטול בחנם אין כסף בזכות עצומה מאין כמוה של מסירת שיעוריו המתוקים והנפלאים לגמור כל הש"ס בג' וחצי שנים וכו'. ואת אמי מורתי הצדקנית מרת תמר תליט"א [בת זקננו הרב הגאון הצדיק ר' דוד צבי זינגר זצ"ל בן הה"ג רבי משה זצ"ל הי"ד רבה של פרעשבורג בשנים שלפני השואה האיומה ל"ע רח"ל, וזוג' זקנתנו הצ' מרת שרה בינה תחי' לאוי"ט] העומדת לימין אאמו"ר הגאון שליט"א ותורתו במסירות נפש גדולה ועצומה שאין כדוגמתה כלל וכלל, אשר לולי טירחתם ויגיעתם בי לא הייתי מגיע עד הנה, כה יוסיף ה' ויתן ה' להם כפרי מעלליהם הטוב, ויתברכו ממקור הברכות בכל הברכות הכתובות בתורה הקדושה לאריכות ימים ושנים טובים מאירים שמחים ומוצלחים ברו"ג ולנחת אמיתית מאתנו ומכל צאצאיהם עד ביאת גואל צדק שיבוא ברחמים מרובים בקרוב ממש אכי"ר.

וכמו"כ אודה בזאת למו"ח הרה"ג הצדיק הנפלא רבי אברהם ישעיהו שכטר שליט"א [בנו הגדול של זקננו עטרת ראשנו הגאון הצדיק המפורסם הגאון רבי אריה שכטר שליט"א] ונו"ב חמותי הצדקנית תליט"א [בתו של זקננו הגה"צ רבי שרגא צבי אלטמאן שליט"א בן הגה"ק רבי שמשון זצוק"ל הי"ד אב"ד פקאש [הונגריה] ולמעלה בקודש כמה וכמה דורות שולשלת רבנים קדושים חסידי עליון זי"ע], העומדים כולם לימיננו בהארת פנים וסיוע הנצרך בכל זמן ברו"ג, יברכם השי"ת באורך ימים ושנים טובים שנות חיים ושלוש עם כל הברכות הכתובות בתוה"ק עד ביאת גואל צדק שיבוא ברחמים מרובים בב"א.

ומחובת הכרת הטוב אזכיר לטובה ולברכה יחד עם כולם גם את נו"ב הצ' תחי' לאוי"ט העומדת לימיני תמיד ותורה שלי שלה הוא, ויה"ר שנזכה יחד לגדל ולחנך כל ילדינו לתורה הק' ויראה טהורה ומעשים טובים, לנחת להשי"ת לרבותינו ולהורינו ולתפארת כל בית ישראל, ושלא תמוש התורה מפנינו ומפי זרענו ומפי זרענו עד עולם, לאורך ימים ושנים טובים מתוך בריאות ושמחה תמיד עד ביאת גואל צדק שיבוא ברחמים מרובים בב"א.

ובצאתי אפרוש כפי בתפילה ובקשה לפני יושב מרומים שכשם שעזרנו עד הנה,

כן יעזרנו עוד ועוד לנו ולכל יוצ"ח עד עולם להגדיל תורה ולהאדירה ולהרבות כבוד שמים תמיד כל הימים, ושיאמר לכל צרות כל עמו בית ישראל די וישלח לנו את משיחו משיח צדקנו ויבנה לנו את בית המקדש ברחמים מרובים במהרה בימינו אכ"ר.

ויה"ר מלפני השי"ת שיהיו אלו הספרים תורת מו"ר עט"ר מרן שליט"א לתועלת מרובה לכל עמלי התורה החפצים ביראת ה' טהורה עומדת לעד, ולהגדיל תורה ולהאדירה, ויתגדל ויתקדש ויתגלה ויתרבה כבוד מלכות השי"ת עלינו בעולמות כולם במלכותו ית"ש השלימה והיתה לה' המלוכה בעגלא ובזמן קריב אמון.

אהרן הלוי גרנדש

באאמו"ר הגאון הגדול רבי יעקב הלוי שליט"א

אדר התשע"ג

מכתבים

ג' מכתבים ממכתבי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א
ששלחם למו"ז הגה"צ המפו' ר' אריה שכטר שליט"א

מכתב א'

בעזה"י ב' יתרו תשכ"ג

לכבוד ידידי יקירי הרה"ג מופלג ומצוין יראת ה' אוצרו הר"ר ארי' שיחי' לאוי"ט

אחדשה"ט

יקרת מכתבו הגיעני היום ובודאי אינו מקפיד על שלא כתבתי כל הזמן כידוע לו.
הנה מכתבו שמחני מאד ובפרט מה שכותב ששוקד על התורה, ישלח לו השי"ת רפו"ש
במהרה ויזכה לחזור בקרוב לאה"ק כרצונו ורצון כל ידידיו...
הנה בדבר הספרים שבקש אני אשלח אי"ה כרצונו אע"פ שצר לי להטריחו בדברים
כאלו, בנתיים זכיתי בעזה"י להדפיס ג"כ מס' ציצית ותפילין ואני אשלח ג"כ כמה ספרים
מזה אי"ה, כעת אני עוסק בעזה"י במס' מזוזה ואבקש שיתפלל שאזכה להשלימו
ולהדפיסו ושלא אכשל בדבר הלכה, בסדר הלימוד אנחנו לומדים היום מס' בכורות,
א' מהחברים כבר עזב אותנו בתחלת סדר נשים אבל השני עדיין לומד ואקוה שנגמור
בעזה"י. בקיצור מ"ב אנחנו עומדים בה' נטילת ידים השי"ת יעזור שנזכה להשלים.
ע"ד הערותיו הנה במס' שמחות פ"ב שנינו גבי ליקוט עצמות אין מפרקין את העצמות
ואין מפסיקין את הגידים אא"כ נתפרקו עצמות מעצמן והביאו הפוסקים¹ ובודאי אין כונת
הרמב"ם שבכונה היו מרצצין העצמות אלא מתוך שהיו דוחפין אותם לסל מיחזי כאילו
משברין אותן וגם שלפעמים נשתברו מעצמן לכך נקרא הכלי בפי בנ"א כן².
מה שהקשה ביומא נ"ב ב'...

והנני דוש"ת ידידו חיים קניבסקי

1. עי' טור יו"ד סי' ת"ג ובב"י שם, מיהו בשו"ע שם ס"ח אי' רק אין מפרקין את העצמות ואין מפסיקין את הגידים.

2. עי' שקלים פ"ח מ"ב בפ"י הרע"ב ד"ה מריצה.

מכתב ב'

בעזה"י א' אחו"ק תשכ"ו

לכבוד ידי"נ הרה"ג הצ' מזכה הרבים וכו' מוהר"ר ארי' שליט"א

אחדשה"ט שמחת... ויראה מזה הרבה תועלת אשר לדעתי זו טובה רבה בשבילו מכמה טעמים ועי' קה"ר פ"ה ובו"ק"ר פ' השבוע כל מי שהומה ומהמה אחר המצות ומצוה קבועה אין לו מה הנאה יש לו וכן בתורה ע"ש ובזוה"ק מאן דירית מסכת חדא ירית עלמא חדא ובעליות אליהו בשם הגר"א שאמר לתלמידיו שכ"א צריך להיות בקי עכ"פ במסכת אחת. וכן ראיתי בס' עשר צחצחות על צדיק א' שכל ימיו הי' לומד במס' סוכה קצת לכה"פ וכן מובא בס' חסידים על א' שלמד חגיגה כל ימיו והטעם כמובא בסה"ק שלכ"א יש שורש בתוה"ק באיזה מצוה ומן השמים נותנים בלבו שיעסוק בזה וכו', מש"כ מע"כ שלא הבין מש"כ כונתי פשוט לר"ת של המלה (עי' שבת ק"ה א'), מה טוב הי' אם הי' לומד עם חברותא אבל אם אין לו טוב גם לבד העיקר שילמוד בשקידה כי מה שלומדים בשקידה בשעה א' אין לומדים בעצלות במשך כמה ימים ויתאמץ לכתוב כל הערה שיש לו תיכף ולא לדחותה לאחר זמן ועי' הכתיבה יתעורר לו כמה חידושים בעזה"י, ולפ"ד נכון שילמוד במקום שהפסקנו ג"כ אך אם דעתו ללמוד דוקא מהתחלה גם זה טוב העיקר בשקידה ולא בעצלותם וישלח לי מחידושו כי אני נהנה מאד מזה. ע"ד הערותיו היקרות³, (א) עיקר השאלה דאסורות בתרומה שי"ך ג"כ שלא תחזור לתרומת אביה בגירוש בעלה או מיתתו אך מש"כ מר נכון דמתני' מיירי בנשואה ומשמע דהנ"מ תיכף [אך מש"כ דגם בתולה בת כהן נאסרת בתרומה אינו נכון אא"כ נבעלה לפסול לה]. (ב) הרי המשנה מיירי בספק זינתה ולא בודאי ולכן ד' רש"י נכונים אך כיון שהכתוב עשה ספק בסוטה לכן לא כ' כהרא"ש מספק (ועי' תוס' יבמות י"א א' ד"ה צרת). (ג) האשה נקראת שבט שצריכה להביא שב"ט לעולם ועי' קאמר שאם השב"ט הזה הוא רשע לא ינוח על גורל הצדיקים (עי"ל ע"פ הגמ' ביבמות לא זכה מנגדתו ע"ש). ע"ד הכסף נתתי כפי מאמרו לר'..., בחודש זה עדיין יספיק דהיינו בר"ח סיון עוד יהי' לי אבל לר"ח תמוז כבר יחסר, שמחתי מאד שמע"כ ידי מרוצה שמה (כנראה העיקר שנתפטר מהטרדנים דפה) וגם מצב בריאותו

הגר"ח

מכתבים

תשובות

הוטב השי"ת יעזור לו שיוכל לחזור מהרה לאה"ק בבריאות ולשקוד על תוה"ק כרצונו ורצון ידידו.

דוש"ת חיים קניבסקי

ביום ו' קבלתי מכתב מ... שיחי' וכותב חידושים נחמדים בעזה"י גם שואל על שלו' מעכת"ר.

מכתב ג'

בעזה"י אור ליום ה' תרומה תשכ"ז לכבוד ידי"נ הרה"ג הצ' מוה"ר ארי' שליט"א

אחדשה"ט מכתבך הגיעני וח"ו אין לי שום תרעומות עליך כי אני יודע שאתה עוסק בתורה ומצות כ"ד שעות ביום רק הצטערתי שלא עלה כפי מחשבתי שלפ"ד הוא גם לטובתך בעזה"י

הנני כותב לך ט"ז קושיות על העמוד הראשון של סוטה ואבקשך שתעיין בזה ותשיב לי תיכף תירוצים עליהם (גם תשאיר אצלך העתקה) ואם תשיב... אכתוב לך בעזה"י הלאה.

(א) ב' א' רש"י ד"ה המקנא, ובמתני' מפ' כיצד מקנא לה אומר לה אל תסתרי, קשה דבמתני' ליתא רק אל תדברי וכנראה כונת רש"י למסקנת הגמ' לק' ה' ב' וע"ש בתד"ה הא שהקשו אמאי לא תני כיצד אין מקנא לה ואין מובן כיצד מתיישב זה בתירוצם שם ע"ש במהרש"א ונראה דלתירוצם מתפרש המשנה גם למסקנא דדיבור הרישא הוא סתירה ולשון נקי הוא וכמו שהביאו מירושלמי שם וא"כ הוא דלא כדברי רש"י כאן ולרש"י ישאר קושייתם שם.

(ב) רש"י ד"ה מקנא, צריך להביא שני עדים, קשה למה צריך להביא העדים ולמה אין נאמן לומר שקינא לה בפני שני עדים ומה יש לחוש⁴ אם ישקוה ואם אין דבריו אמת א"כ המים לא יבדקו אותה.

(ג) שם ואם לא קינא לה בפני שנים אינה נאסרת כו', קשה הרי מבואר לקמן כ"ה א' ⁵ שאם נסתרה אפי' בלא קינוי מקרי עוברת על דת ע"ש ברש"י ד"ה לאפסודי, והרי שם בעיא דלא איפשיטא אם עוברת על דת מותר לבעלה לקיימה⁶ ולמה כתב רש"י שאינה נאסרת.

4. הנה מכתב זה כתב מרן שליט"א ב' פעמים מאחר שבפעם הראשונה לא הגיע המכתב ורק אחר שהגיע המכתב השני אז הגיע המכתב הראשון, מפני שיבושי הדואר שהיה אז, ובמכתב השני שינה מרן שליט"א כמה נוסחאות מלשון המכתב הראשון והעתקתי פה שינויי הנוסחאות [הנראה משמעותי יותר] וכדלהלן מכאן ועד סוף ההערות, [ואמר לן מרן שליט"א שהדפיס הכל בס' שיח השדה חלק ג', והיכן שיש שינוי מכאן הוא תיקון על המכתב כאן, יעויין שם בחידושים למסכת סוטה].
וכאן תיקון הלשון היה: איכפת לנו שישקוה.

5. דנסתרה אפי'.

6. אם עוברת על דת ורצה לבעלה לקיימה אם מקיימה או אינה מקיימה ולמה כתב רש"י שאינה נאסרת על בעלה.

(ד) רש"י ד"ה ומשקה, ולקמן ילפי' מקראי שסתירתה אוסרתה עליו מספק, כנראה כונת רש"י לגמ' לק' כ"ח א' מגיד לך הכתוב שהספק אסורה וכ"כ רש"י בסמוך וקשה הרי ביארו שם התוס' (ד"ה מה) דלא צריך קרא למיסר ספיקא דפשיטא דמספק אסורה אלא דצריך קרא דאסורה מתורת ודאי אפי' אם היא טהורה ע"ש א"כ מה הוצרך רש"י להביא זה כאן הא כאן פשיטא דנאסרת מספק, ועוד קשה מאי קשיא לתוס' שם איצטריך קרא למיסר ספיקא הא מספק הוה מוקמין לה אחזקת טהרה ואיצטריך⁷ לאשמועין דקינני וסתירה מרעי לחזקתה.

(ה) רש"י ד"ה ומותרת לביתה⁸, אם אשת כהן היא, קשה אפי' אשת ישראל בת כהן נ"מ שלא תחזור לתרומת אבי' לאחר מיתת הבעל⁹.

(ו) רש"י ד"ה כדי טומאה כדי העראה, קשה דלקמן דף ד' מבואר דמלשון כדי טומאה לא ידעין כדי העראה ואיך תני במתני' כדי טומאה.

(ז) רש"י ד"ה אסורה, כדילפי' לק' שלשה ונטמאה כו', קשה הא מתני' ר' יהושע היא ור' יהושע אמר בהדיא לקמן במשנה כ"ז ב' דיליף לה מו"ו דונטמאה¹⁰ ולמה נקט רש"י דרשא דרבי שם דיליף משלשה ונטמאה ולא דרשה דר' יהושע עצמו.

(ח) רש"י ד"ה בקלקולה, כדקתני מתני' קושר חבל, קשה למה לא הביא רש"י מקושר חבל¹¹ דמסקי' לקמן ח' ב' דהוא כדי שלא ישמטו בגדי' וא"כ אדרבה הוא לכבודה ולמה לא הביא מתחלת המשנה שם כהן אוחז בבגדי' אם נקרעו כו' ומבואר בתוס' (ח' א' ד"ה והכהן) דהוא כדי לנוולה, וגם שם במתני' היו עלי' כלי זהב וכו' מעבירין ממנה כדי לנוולה.

(ט) רש"י ד"ה יזיר, שהיין מביא לידי קלות ראש והוא גרם לה, קשה הא במתני' ז' א' תנן יין עושה הרבה שחוק עושה הרבה שכנים הרעים עושין¹².

7. ואיצטריך לאשמועין דקינני וסתירה משווי ריעותא בחזקתא.

8. ומותרת בתרומה אם אשת כהן היא, קשה.

9. בעלה.

10. דונטמאה ולא מג' ונטמאה כמו רבי ולמה נקט כאן רש"י דרשא דרבי ולא דר' יהושע.

11. דמתניא בסוף המשנה ובגמ' ח' ב' מסיק דאין הטעם כדי לנוולה רק כדי שלא ישמטו בגדי' מעלי' ולמה לא הביא מרישא כהן אוחז בבגדי' אם נקרעו כו' ומשמע בתוס'.

12. הרבה שכנים עושין ולא רק היין גרם לה.

(י) רש"י¹³ ד"ה מושיב, וא"ת הכל גלוי לפניו הכל בידי שמים כו', קשה הרי מצינו בנדה ל"א א' מתי תבא טפה שהצדיק נוצר הימנה.

(יא) תד"ה המקנא¹⁴, בנדרי נשים ובהפרת הבעל, קשה מה הוצרכו לומר מנדרי נשים והפרת בעל הרי כל ענין נזירות נדר הוא וכן מוכח כאן בגמ' תני נמי נזירות דדמיא לנדרי.

(יב) תד"ה המקנא דיעבד, וא"ת וכי כל היכא כו', קשה מאי קשיא להו הרי התם לא מצי למיתני הולך אדם לשחוט את פסחו דהרי בעי למימר דנזכר שיש לו חמץ כו' וכן המניח עכו"ם כו' לא מצי למיתני מניח עכו"ם דמשמע שצריך לעשות כן וכן השוחט את המסוכנת לא מצי למיתני שוחט אדם את המסוכנת דהרי בעי למימר עד שתפרס וכן השוחט את התרנגולת בעי למימר ומצא בה ביצים כו' ולא מצי למיתני בע"א אבל כאן מצי למיתני מקנא אדם לאשתו ע"פ שנים כו' וכן בחולין שוחט אדם במגל יד וכן בביצה שוחט אדם חי' ועוף וחופר בדקר וכן בשבת רוחץ אדם במי טבריא ומסתפג כו' ולהכי דייק מינה שפיר ומאי קשיא להו.

(יג) תד"ה הא, אמאי לא מוקי לה, קשה מאי קשיא להו הא מוכרח לשנויי שמא יקדמנו ברחמים כדי להתיר לארס אפי' זוג שני¹⁵.

(יד) תד"ה קודם, נראה לרבי כו', קשה הא בברכות ס' א' אמרי' דעד ארבעים יום יכול להתפלל שיתחפך מנקבה לזכר וקשה הרי לא הכריזו עליו מ' יום קודם על זיווגו. ועי' תוס' סנהדרין כ"ב א' ד"ה ארבעים.

(טו) תד"ה אבל, דעדיפא לי' טומאה כו', קשה הרי מבואר לק' ג' ב' דאי לאו קרא הו"א להיפך דעדות האחרונה שאוסרתה איסור עולם צריך דווקא שנים ואיך כתבו כאן להיפך.

(טז) עוד ברש"י ד"ה וליתני, שכך היא סמיכת פרשתייהו, קשה א"כ מאי משני הגמרא אכתי ליתני סוטה ואח"כ נזיר ואח"כ נדרי ואח"כ כתובות.

13. כאן נכתב ק' ט"ז שבמכתב זה, ובקיצור טפי: רש"י ד"ה וליתני, סמיכת פרשתייהו, קשה א"כ מאי משני אכתי קשה ליתני סוטה נזיר נדרי כתובות.

14. משניות טובא דמיירי בנדרי נשים ובהפרת בעל.

15. ראשון.

הגר"ח

מכתבים

תשובות

אקוה שתעיין בזה ותשיב לי מיד ואולי יהי' לך עי"ז קצת חיזוק ללמוד סוטה והי' זה שכרי.

ברכת מז"ט להולדת בתך שתחי', מה ששלחת עבור זכרון שאול קבלתי, ע"ד הצדקה עדיין לא קבלתי אלא שא' נקרא... מביא לי כל חדש עשר לירות.

והנני דוש"ת ידיך חיים קניבסקי

תשובות

הגר"ח

תוכן ענינים

תורה

בראשית

א	בראשית א' ט'	יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה	א
ב	בראשית א' ט"ז	המאורות הגדולים וגו'	א
ג	בראשית א' כ"ז - כ"ח	פרו ורבו, אם משה ואהרן קיימו פר"ו	ב
ד	שם	בהנ"ל	ב
ה	בראשית פ"ג	למה נקנסה מיתה על האשה	ד
ו	נח ח' ט'	ולא מצאה חיונה מנוח לכף רגלה ותשב אליו אל התבה	ד
ז	נח ח' כ"א	בעבור האדם	ה
ח	לך לך י"ב י"א	הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את	ה
ט	לך לך י"ד י"ח	פרש"י ומלכי צדק הוא שם בן נח	ו
י	וירא י"ח ב'	המלאך שבא לרפאות את אברהם אם ריפא את ישמעאל	
יא	וירא שם	וילידי ביתו	ז
יב	וירא י"ח ד'	במה שפרש"י שרפאל שרפא את אברהם הלך להציל את	
יג	וירא שם	לוט	ז
יד	וירא י"ח ה'	פרש"י כסבור שהם ערביים	ז
טו	וירא י"ח ט'	בפרש"י הנ"ל	ח
טז	וירא י"ח י'	ואקחה פת לחם, צ"ב איך אפה לחם בפסח	ח
יז	וירא י"ח י"ג	ויאמרו אליו איה שרה אשתך ופרש"י שאף לשרה שאלו	ח
יח	וירא י"ט ל'	ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו ופרש"י	ט
יט	חיי שרה כ"ד י"ז	ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה	ט
כ	חיי שרה כ"ד י"ד	כי ירא לשבת בצוער וגו' ופרש"י	ט
כא	שם	וירץ העבד לקראתה, צ"ב מהיכן רץ	י
כב	שם	והיה הנערה אשר אמר אליה, מדוע נחשב שלא כהוגן	י
		בהנ"ל	יא
		עוד בהנ"ל	יב

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

כג	חיי שרה כ"ד נ"ט	וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקה, מדוע שלחו מניקה יג
כד	שם	בהנ"ל יג
כה	חיי שרה כ"ד ס"ז	אחרי אמו ופרש"י כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא יד
כו	תולדות כ"ה ל"ד	ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים, מדוע לחם יד
כז	תולדות כ"ז כ"ז	פרש"י, וירח וגו' והלא אין ריח רע יותר משטף העזים יד
כח	תולדות כ"ז כ"ט	פרש"י, ארריך ארור ומברכך ברוך, ובבלעם הוא אמר וכו' טו
כט	תולדות כ"ז ל"א	בתרגום יונתן, ואשכח כלבא חדא וכו' טו
ל	תולדות כ"ז ל"ה	בא אחיך במרמה ויקח ברכתך, צ"ב הלא זה לשון הרע טו
לא	תולדות כ"ז מ"ד - מ"ה	עד אשר תשוב חמת אחיך, עד שוב אף אחיך טז
לב	שם	בהנ"ל טז
לג	ויצא כ"ט י"א	פרש"י, שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו יז
לד	וישלח ל"ג ה'	וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך יז
לה	וישלח ל"ד י"ג	ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה יח
לו	וישלח ל"ה ח'	פרש"י, שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם יח
לז	שם	ברמב"ן שם כתב דבני חת קברו את רבקה יט
לח	בס"פ וישלח	פרש"י מגדיאל היא רומי יט
לט	וישב ל"ז ב'	אלה תלדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה יט
מ	וישב ל"ז י"ז	כי שמעתי אומרים נלכה דתינה כ
מא	שם	בהנ"ל כ
מב	וישב ל"ח ט"ו	כי כסתה פניה, מדוע לא הכיר קולה כ
מג	וישב ל"ז ג'	וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו כ
מד	פ' וישב	אם אסף זהו יוסף הצדיק כא
מה	מקץ מ"ד ג'	והאנשים שלחו המה וחמריהם, איך הרי היה בשבת כא
מו	שם	איך קרעו שמלתם הרי היה בשבת כב
מז	ויגש מ"ד כ"ב	פרש"י שמא ימות שהרי אמו בדרך מתה כב
מח	ויגש מ"ו ז'	בתרגום אונקלוס, בנוהי וגו' וכל זרעיה אעל עמה למצרים כב
מט	בפ' ויגש	אם השבטים ספרו ליעקב כל הענין של מכירת יוסף כג
נ	ויחי מ"ח ט"ז	ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק, מדוע הקדים כג
נא	שם	בהנ"ל כג

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

נב	ויחי מ"ח ז'	ואני בבאי מפדן ארם מתנה עלי רחל	כד
נג	ויחי נ' ג'	וימלאו לו ארבעים יום וגו' ויבכו אתו מצרים שבעים יום	כד
נד	ויחי נ' י'	ויעש לאביו אבל שבעת ימים	כד
נה	ויחי נ' כ'	ואתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטבה	כה
נו	ויחי נ' כ"ד	ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת וגו', מדוע לאחיו ולא לבניו	כה
נז	שם	בהנ"ל	כה

שמות

נח	שמות א' י'	והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו	כו
נט	שמות ג' כ"ב	ושמלת ושמתם על בניכם ועל בנתיכם	כו
ס	שם	בהנ"ל	כז
סא	שמות ד' כ"ד	פרש"י, אמוול ואשהה שלשה ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים	כז
סב	וארא ט' ז'	וישלח פרעה והנה לא מת ממוקנה ישראל עד אחד	כח
סג	בא י' כ"ד	איך פרעה קרא למשה רבינו במכת חושך	כח
סד	שם	בהנ"ל	כח
סה	בא י"ב ל'	ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים	כט
סו	בא י"ב ל"ה	ובני ישראל וגו' וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת	כט
סז	שם	בהנ"ל	כט
סח	שם	אם אבני השוהם שהיו לנשיאים היו מביזת מצרים	ל
סט	בא י"ב מ"ד	בענין עבד שלא מל בגלל שאחיו מתו מחמת מילה	ל
ע	שם	בהנ"ל	לא
עא	שם	בהנ"ל	לא
עב	בשלה	איך בנ"י אכלו את הפירות בקריעת ים סוף דלכאו' היו ערלה	לב
עג	בשלה ט"ו כ'	ותצאן כל הנשים אחריה, היכן היו ולהיכן יצאו	לג
עד	שמות י"ד ה'	ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה	לג
עה	בשלה ט"ז ל"א	ויקראו בית ישראל את שמו מן, מי קראו מן	לד
עו	בשלה ט"ז ל"ה	ובני ישראל אכלו את המן מ' שנה, מי כתב פסוק זה ומתי נכתב	לד

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

עז	בשלח	מרים הנביאה נישאה לכלב בן יפונה כשהיא היתה בגיל נ"ה	לד
עח	תנחומא בשלח א'	הכנענים הרסו את כל א"י, מהיכן היו למרגלים אשכול וכו'	לה
עט	בשלח	ליל יציאת מצרים היה אור	לו
פ	יתרו י"ח, ט' - י"א	ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל	לז
פא	יתרו כ' י"ז	פרש"י, ובעבור תהיה יראתו, שראיתם אותו יראוי ומאויס	לז
פב	שם	בהנ"ל	לז
פג	יתרו כ' כ'	בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך	לח
פד	זוה"ק ר"פ יתרו	ולא ירים ידו למגנא	לח
פה	יתרו כ' כ"ב	פרש"י שהברזל מקצר חיי אדם	לט
פו	משפטים כ"א כ"ב	ויצאו ילדיה	לט
פז	משפטים כ"ב כ"ח	מלאתך ודמעך לא תאחר וגו', ופרש"י	לט
פח	משפטים כ"ד א'	אתה ואהרן נדב ואביהוא. למה אלעזר ואיתמר לא נזכרו גם	
		הם	מ
פט	משפטים כ"ד א'	ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן וגו'	מ
צ	תרומה כ"ה ג'	וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת	מ
צא	תרומה כ"ה כ"ב	ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת ופרש"י ז"ל	מא
צב	פ' תצוה	כתב בעה"ט לא הוזכר משה בזה הסדר משא"כ בכל החומש	
		וכו'	מא
צג	שם	בענין קללת חכם	מב
צד	תצוה כ"ט ה'	ולקחת את הבגדים וגו' אמאי הוזכר האבנט בנפרד	מב
צה	תצוה	היכן הציווי (שמצווה הכה"ג) להדליק המנורה	מג
צו	כי תשא ל"ב י"ב	להרג אותם בהרים, צ"ב דהרי הענן יישר ההרים	מג
צז	כי תשא ל"ד א'	וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת	
		הראשנים	מד
צח	פ' כי תשא	איך חור נהרג	מה
צט	כי תשא ל"ד ו'	ה' ה' אל רחום וחנון וגו', ובמקומות אחרים חנון קודם רחום	מו
ק	כי תשא ל"ד כ"ט	כי קרן אור פניו בדברו אתו, ולהלן, ויתן על פניו מסוה	מו
קא	תנחומא ויקהל ג'	היה לישראל תרעומת על מינוי בצלאל למלאכת המשכן	מז
קב	ויקהל ל"ו י"א - י"ב	ויעש ללאת תכלת על שפת היריעה האחת	מז

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

מז	בהנ"ל	שם	קג
מח	פרש"י, שלא היו יכולין להקימו וכו' ומשה העמידו וכו'	פקודי ל"ט ל"ג	קד
ויקרא			
מט	העושה גמ"ח וצדקה וכדו' ולא כיון לשם מצוה האם קיים המצוה	פ' ויקרא	קה
מט	מדרש תנחומא פר' צו אחז"ל דיש חיוב באדם לתת כל ממונו ללמד תורה לעצמו ולבניו		קו
מט	ויקרב אהרן אל המזבח וישחט וגו', ויקרבו בני אהרן את הדם אליו	שמיני ט', ח' - ט'	קז
מט	ואת שעיר החטאת, ופרש"י שלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום	שמיני י' ט"ז	קח
נ	ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם לפני ה'	שמיני י' י"ז	קט
נא	ואלצפן, ובפ' נשא כתיב אליצפן	שמיני י' ד'	קי
נא	איך הקטירו קטורת במזבח הפנימי למחרת מיתת נדב ואביהוא	פ' שמיני	קיא
נב	בהנ"ל	שם	קיב
נב	פרש"י כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף וכו'	תזריע י"ב ב'	קיג
נד	וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות, למי צוה	מצורע י"ד ד'	קיד
נד	מה מועיל טהרת הכהן עתה שמיד נטמא שוב מבגדיו	מצורע י"ד ז'	קטו
נה	וכבס המטהר את בגדיו וגלח את כל שערו ומיתר השמן	מצורע י"ד ח'	קטז
נה	ובמצנפת בד יצנף	מצורע י"ד י"ז	קיז
נו	למה לא צריכים ללמוד הלכות יוה"כ כבר בא' בניסן איתא במדרש רבה קדושתו למעלה מקדושתכם, לכאורה פשיטא	אחרי מות ט"ז ד'	קיח
נו	עיקם הכתוב וכו' ולא הוציא דבר מגונה מפיו, פלפול יפה מאת אאמו"ר הגאון שליט"א	פ' אחרי מות	קיט
נז	לחם אלקיו, פרש"י כל סעודה קרויה לחם	קדושים י"ט ב'	קכ
סב		מז"ר פ' אמור	קכא
		אמור כ"א י"ז	קכב

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

קכג	אמור כ"א כ"ד	וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל	סב
קכד	זוה"ק פ' בהר	זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, בלא ברכה	סג
קכה	שם	בהנ"ל	סג
קכו	בחוקותי כ"ו כ"ב	ושלחתי בכם את חית השדה, בענין ערוד	סג
קכז	בחוקותי כ"ו כ"ו	לפי פרש"י חרב כתוב ב' פעמים	סד
קכח	בחוקותי כ"ז י"ב	והעריך הכהן אתה בין טוב ובין רע	סד
קכט	שם	בהנ"ל	סד
קל	שם	בענין חילול בהמת קודש בעלת מום	סה

במדבר

קלא	במדבר א' ב'	לבית אבותם פרש"י מי שאביו ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו	סה
קלב	במדבר ג' א'	כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו	סו
קלג	במדבר ג' ל"ב	ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן	סו
קלד	שם	בהנ"ל	סו
קלה	במדבר ג' ל"ט	פרש"י שאהרן לא היה במנין הלויים, אם גם הנשיאים לא היו במנין	סז
קלו	נשא ז' כ"ב	שעיר עזים אחד לחטאת, פרש"י לכפר על מכירת יוסף	סז
קלז	מסעות	איתא במדרש שהכיוור התגלגל עם הבאר	סח
קלח	מסעות	מבואר סדר הדגלים לכל שבט ושבט, איפה היו הערב רב	סח
קלט	שם	בהנ"ל	סח
קמ	שם	בהנ"ל	סט
קמא	בהעלותך י"א ד'	והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וגו', פרש"י הערב רב	סט
קמב	בהעלותך י"א י"ב	האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו	ע
קמג	בהעלותך י"ב א'	ותדבר מרים, פרש"י ששמעה צפורה אומרת וכו'	ע
קמד	פ' בהעלותך דעת זקנים אלדד ומידד היו אחי משה		ע
קמה	בהעלותך י"ב ג'	לא ירד משה מההר עד י"ז בתמוז, וא"כ איך שמע דברי מרים	עא
קמו	בהעלותך במד"ר	צורת חלונות בית המקדש	עא
קמז	פ' שלח	מדוע המרגלים הוציאו דבה על הארץ	עב
קמח	שם	בהנ"ל	עב

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

עב	ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק	שלה י"ג כ"ב	קמט
עג	בהנ"ל	שם	קנ
עג	בהנ"ל	שם	קנא
	לא חמור אחד מהם נשאתי, ופרש"י כשהלכתי ממדין	קרח ט"ז ט"ו	קנב
עד	למצרים		
עד	מתי התחיל המחלוקת על משה רבינו	תנחומא קרח ג'	קנג
עה	בהנ"ל	שם	קנד
עה	וישלח משה מלאכים	חוקת כ' י"ד	קנה
עו	והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו	חוקת כ' כ"ו	קנו
עז	אם בלק היה ממואב או ממדין	בפ' בלק	קנז
	מדוע הקרבת קרבנות של בלק נחשב לזכות, הרי כוונתו	שם	קנח
עז	לרעה		
עז	פרש"י אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני גדולתי	פנחס כ"ז ט"ז	קנט
עח	הרבה דיוקים במוספי המועדות	פנחס פכ"ח ופכ"ט	קס
פא	ונפש אדם וגו' ומכסם לה' וגו', מה עשו איתם	מטות ל"א מ'	קסא
פא	פרש"י, לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל	מסעי ל' כ"ה	קסב

דברים

פב	פרש"י מתיירא היה משה שלא תעמוד לעוג זכות	דברים ג' ב'	קסג
	מי שנתכוין לעשות רעה ולבסוף עשה טובה, אם יחשב לו	שם	קסד
פב	למצוה		
	ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם, צ"ב הרי משה הי'	דברים ה' כ'	קסה
פב	אז בהר		
פג	בהנ"ל	שם	קסו
	ויקחו בידם מפרי הארץ וגו', איך המרגלים נשאו הפירות	דברים א' כ"ה	קסז
פג	בשבת		
	שובו לכם לאהליכם, בדברי המשך חכמה שהיו להם דין של	דברים ה' כ"ו	קסה
פד	גר		
פד	פרש"י שאינה נקראת המצוה אלא ע"ש גומרה	עקב ח' א'	קסט
פה	ממרים הייתם עם ה', ושם כ"ד, ממרים הייתם עם ה'	עקב ט' ז'	קע
פה	ויאמר ה' אלי קום רד מהר	עקב ט' י"ב	קעא

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

קעב	עקב י' א'	פרש"י ואמר לי פסל לך ואח"כ ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחילה	פה
קעג	שם	בקדושת הלוחות לפני כתיבת ה' עליהם	פו
קעד	עקב י' י"ט	ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים	פז
קעה	עקב י"א ט"ו	ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת	פז
קעו	ראה י"ג א'	לא תסף עליו ולא תגרע ממנו, מדוע נכפל	פח
קעז	ראה י"ג ז'	פרש"י שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם	פח
קעה	ראה י"ג ט'	לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחס עינך עליו וגו'	פט
קעט	שופטים י"ח כ' - כ"ב	הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי וגו' איכה נדע	פט
קפ	שופטים י"ח כ"ב	אשר ידבר הנביא בשם ה' וגו', אולי מתנבא נבואת חבירו	פט
קפא	פ' שופטים	מדוע נתגלו טעמן של שני המקראות	צ
קפב	שופטים י"ח ט"ו	תרגום יונתן ב"ע, נביא וכו' דדמי לי ברוח קודשא	צ
קפג	שופטים כ' א'	תרגום יונתן ב"ע, דאפקכון פריקין מארעא דמצרים	צ
קפד	שופטים כ' ה'	ודברו השוטרים אל העם וגו', אם השוטרים עצמם היו חוזרים	צ
קפה	שם	בהנ"ל	צא
קפו	כי תצא כ"א כ"ג	לא תלין נבלתו על העץ וגו' ולא תטמא את אדמתך	צא
קפז	כי תצא כ"ג ח'	לא תתעב אדמי כי אחיך הוא	צב
קפח	כי תצא כ"ד ט"ו	ביומו תתן שכרו	צב
קפט	שם	האם בקטן יש המצות עשה דביומו תתן שכרו	צב
קצ	שם	ביומו תתן שכרו בנסיעה במונית	צג
קצא	סוף פ' כ"ת	בדברי אור החיים הקדוש שהגוים לא ידעו מקומם	צג
קצב	כי תבוא כ"ו י"א	ושמחת בכל הטוב וגו' והגר אשר בקרבך, אם גר מביא וקורא	צג
קצג	כי תבוא כ"ו י"ד	לא אכלתי באוני ממנו, מי שאינו אונן עתה אם אומר	צד
קצד	שם	לא אכלתי באוני, תרגום יונתן ב"ע לא אכלית ביומי אבלי	צד
קצה	כי תבוא כ"ח כ"ג	והיו שמין אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתין ברזל	צה
קצו	כי תבוא כ"ח כ"ז	תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה וגו'	צה
קצז	כי תבוא כ"ח מ"א	בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי	צה
קצח	שם	בהנ"ל	צה
קצט	כי תבוא כ"ח ס"ג	והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם	צו
ר	שם	בהנ"ל	צו

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

נצבים כ"ט י'	מחטב עציץ עד שאב מימין, מאין היו להם עצים במדבר	צו
נצבים כ"ט כ"ב	כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצבים אשר הפך ה' באפו	רב
	ובחמתו	צז
שם	בהנ"ל	צח
שם	בהנ"ל	צח
נצבים ל' ד'	אם יהיה נדחק בקצה השמים משם יקבצך ה' אלקיך ומשם יקחך	רה
וילך ל"א כ"ט	כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון	רו
האזינו ל"ב א'	פרש"י העיד בהם שמים וארץ שהם קיימים לעולם	רז
וזאת הברכה ל"ד	פרש"י שהקב"ה הראה למשה רבינו את דן ואת שמשון וכו'	רח
ס"פ וזאת הברכה	פרש"י לעיני כל ישראל דקאי על שבירת הלוחות	רט
פ' וזאת הברכה בספרי	אלו מן השבטים שמשו את יעקב אבינו	רי
שם	בהנ"ל	ריא
וזאת הברכה	מהו המקור של אמירת "חזק חזק ונתחזק" בסיום חומש	ריב
שם	האם לומר חזק כו' כשמסיים שנים מקרא ואחד תרגום	ריג
חומש	בענין הדפסת הפירוש על התורה	ריד
שם	בהנ"ל	רטו

נביאים וכתובים ומגילות

יהושע

א' ח'	לא ימוש ספר התורה הזה מפניך וגו' כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל	קה
שם	ספר התורה הזה, פרש"י, ספר משנה תורה היה לפניו, מנין לרש"י	קה
א' י"ד	נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ אשר נתן לכם משה בעבר הירדן	קה
שם	בהנ"ל	קו
עוד שם	איך נתבטלו י"ד שנה מפו"ר	קו
ב' י"ח	ואת אביך ואת אמך וגו', מה באחיותיה	קו
ה' ט'	פרש"י גלותי הסירותי כמו גל מעלי חרפה ויגל את האבן	קז
ו' ט"ו	ויהי ביום השביעי וישכימו כעלות השחר	קז

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

קז	וירע העם ויתקעו בשפרות וגו', לכאורה תקעו לפני שהריעו	ו' ב'	רכד
קז	בהנ"ל	שם	רכה
קח	אשר נחלו אותם אלעזר הכהן ויהושע בן נון	י"ד א'	רכו
קח	בהנ"ל	שם	רכז
קח	כי ענקים שם, איך עדיין היו ענקים שם	י"ד ב'	רכח
קט	פרש"י שירושלים גבוהה מכל ארץ ישראל	ט"ו ג'	רכט
	אז יקרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי מטה מנשה, דיוקים	כ"ב א'	רל
קט	בענין מנשה		
קי	את פינחס בן אלעזר הכהן, ועשרה נשיאים עמו וגו'	כ"ב י"ג - י"ד	רלא
	וגבול נתן ה' וגו' בני ראובן ובני גד, למה לא הוזכר חצי	כ"ב כ"ה	רלב
קי	שבט מנשה		
	וכל ימי הזקנים, זה אלדד ומידד וי"א בני לוי, אפשר הם	כ"ד ל"א	רלג
קי	היו לויים		

שופטים

קיא	מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה, למה לא נזכר כאן גם הפריזי	א', א' - ג'	רלד
קיא	יד ה' היתה בם לרעה, ופירש"י על אלימלך מחלון וכליון נאמר	ב' ט"ו	רלה
קיב	אנכי אנכי, פרש"י לא קפח הקב"ה שכר תבור וכרמל וכו'	ה' ג'	רלו
קיב	מבואר מפרש"י שראובן היה רבו של יששכר, היכן מצינו	ה' ט"ו	רלז
קיב	פרש"י בספל ששותין בו מים נקראו אדירים שנאמר במים אדירים	ה' כ'	רלח
קיג	בהנ"ל	שם	רלט
קיג	פרש"י אמש הקרני אבא את ההלל	ו' י"ג	רמז
קיג	ועשית לי אות שאתה מדבר עמי	ו' י"ז	רמא
קיד	ומלאכים שלח בכל מנשה ויזעק גם הוא אחריו	ו' ל"ה	רמב
	ויזעק איש ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה, צ"ב	ז' כ"ג	רמג
קיד	היכן זבולון		
קטו	וישפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה, למה נכפל	ט"ו כ'	רמד
קטו	ולקחנו עשרה אנשים למאה לכל שבטי ישראל וגו'	כ' י'	רמה
קטו	וישחיתו בישראל ביום ההוא שנים ועשרים אלף איש ארצה	כ' כ"א	רמו

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

קטז	מ' י"ח	רמז	מ' י"ח	מ' יעלה לנו בתחלה למלחמה עם בני בנימן ויאמר ה' יהודה בתחלה
קטז	כ' מ"ח	רמח	כ' מ"ח	פרש"י, ויש לתמוה על אלף היכן הם

שמואל א'

ק"ז	ח' ב'ג'	רמט	ח' ב'ג'	בנו הבכור יואל וגו' ולא הלכו בניו בדרכיו, צ"ב הא יואל היה נביא לה'
ק"ז	שם	רנ	שם	בהנ"ל
ק"ז	ט"ו ל"ה	רנא	ט"ו ל"ה	ולא יסף שמואל לראות את שאול עד יום מותו
ק"ח	כ"ז ו'	רנב	כ"ז ו'	לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה
ק"ח	כ"ז ח'	רנג	כ"ז ח'	והעמלקי, לכאורה שאול הרג כל העמלקי מלבד אגג
ק"ח	שם	רנד	שם	בהנ"ל
ק"ט	שם	רנה	שם	בהנ"ל
ק"ט	כ"ח כ'	רנו	כ"ח כ'	כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה
ק"ט	שם	רנז	שם	בהנ"ל
ק"ט	כ"ח כ"ה	רנח	כ"ח כ"ה	ויקמו וילכו בלילה ההוא

שמואל ב'

קב	א' י"ד	רנט	א' י"ד	מדוע דוד קרא לשאול משיח ה' בכמה מקומות
קב	ט' ו'	רס	ט' ו'	ויבא מפּיבשת וגו' וישתחו, איך השתחוה הרי היה פסח
קב	י"ז כ"א	רסא	י"ז כ"א	ויאמרו אל דוד קומו ועברו מהרה את המים כי ככה יעץ עליכם אחיתפל
קבא	י"ז כ"ה	רסב	י"ז כ"ה	פרש"י, בת נחש הוא ישי אבי דוד וכו' שמת בלא עון בעטיו של נחש
קבא	י"ח א'	רסג	י"ח א'	ויפקד דוד את העם אשר אתו וישם עליהם שרי אלפים ושרי מאות
קבא	י"ט ל"ו	רסד	י"ט ל"ו	פרש"י שטוף בזמה היה, וצ"ב א"כ מדוע דוד כבדו
קבא	שם	רסה	שם	בהנ"ל
קבב	כ"ב א'	רסו	כ"ב א'	וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת, שינויים בין כאן לתהלים
קבב	ס' שמואל	רסז	ס' שמואל	מדוע המזמורים בתהלים אינם לפי סדר ספר שמואל

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

מלכים א'

קכג	והמלך זקן מאוד, צ"ב דהא נפטר בן ע' שנה ומדוע "מאוד"	רסח	א' ט"ו
קכג	וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה, איך ידע	רסט	ב' ה'
	וישכב דוד עם אבתיו ויקבר בעיר דוד, מדוע לא נזכר	ער	ב' י'
קכד	הלויתו ואבילותו		
	ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לה', צ"ב הרי בלא"ה	רעא	ב' כ"ז
קכד	כבר נסתלק מן הכהונה		
קכה	נער קטן, פרש"י בן שתים עשרה שנה היה	ערב	ג' ז'
קכה	בהנ"ל	רעג	שם
קכה	ויאמר אלקים אליו יען אשר שאלת את הדבר הזה וגו'	עדר	ג' י"א
	וצדוק ואביתר כהנים, צ"ב הרי כתיב לעיל ויגרש שלמה את	ערה	ד' ד'
קכו	אביתר מהיות כהן לה'		
קכו	ארץ כבול, ופרש"י ארץ טיט שהרגל משתקע ונכבלת בה	רעו	ט' י"ג
קכו	ויהי לעת זקנת שלמה, צ"ב ששלמה המלך נפטר בן נ"ב	רעז	י"א ד'
קכז	ויתן לו אשה את אחות אשתו תחפניס הגבירה	רעה	י"א י"ט
	ויהי כשמע כל ישראל כי שב ירבעם, צ"ב הרי כבר ידעו	רעט	י"ב כ'
קכז	שחזר		
קכז	ויבוא בנו ויספר לו את כל המעשה וגו' ויספרום לאביהם	רפ	י"ג י"א
קכז	היא באה בסף הבית והנער מת, האם ביתה היה בגבול העיר	רפא	י"ד י"ז
	והימים אשר מלך ירבעם עשרים ושתים שנה וישכב עם	רפב	י"ד כ'
קכח	אבתיו		
קכח	נראה שרחבעם נולד כשאביו שלמה המלך הי' בן י"א	רפג	י"ד כ"א
קכח	בהנ"ל	רפד	שם
קכח	ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל הימים	רפה	י"ד ל'
	ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו, למה	רפו	ט"ו ו'
קכט	נכפל		
	ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל, צ"ב דלעיל כתיב שמנה	רפז	ט"ו ט'
קכט	עשרה		
קכט	וישכב בעשא עם אבתיו ויקבר בתרצה	רפח	ט"ז ו'

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

קכט	צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך, צ"ב היכן מצוינו שהיא נצטוה	י"ז ט'	רפט
קל	אני נותרתי נביא לה' לבדי, צ"ב שהיו עוד נביאים	י"ח כ"ב	רצ
קל	ויקחו את הפר אשר נתן להם, צ"ב הרי הם נתנו לו	י"ח כ"ו	רצא
קל	ומשחת את חזאל למלך על ארם ואת יהוא בן נמשי וגו'	י"ט ט"ו - ט"ז	רצב
קלא	דעו נא וראו כי רעה זה מבקש, איך ידעו במי מדובר	כ' ז'	רצג
קלא	פרש"י שבעת אלפים הם כל הברכים אשר לא כרעו לבעל	כ' ט"ו	רצד
קלב	בהנ"ל	שם	רצה
קלב	בענין מיתת נביות	כ"א א	רצו

מלכים ב'

קלב	בהעלות ה' את אליהו בסערה השמים וילך אליהו ואלישע מן הגלגל	ב' א'	רצז
קלב	וירדו בית אל וגו' ויבאו יריחו וגו' וילכו שניהם	ב' ב'-ו'	רחצ
קלג	ויראהו בני הנביאים אשר ביריחו וגו' ויעל משם בית אל וגו'	ב' ט"ו-כ"ג	רצט
קלג	ויהי כראות איש האלקים אותה מנגד ויאמר וגו' הנה השונמית הלז	ב' כ"ה	ש
קלג	והערים יחרסו וכל חלקה טובה ישליכו וגו'	ג' כ"ה	שא
קלד	ויסר אל העליה וישכב שמה, מדוע לא אכל שם	ד' י"א	שב
קלד	ואמר לה השלום לך השלום לאישך השלום לילד ותאמר שלום	ד' כ"ו	שג
קלד	וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה	ד' ל"ה	דש
קלד	ויאמר מלך ארם לך בא	ה' ה'	שה
קלה	ותקם האשה ותעש כדבר איש האלקים ותלך	ח' ב'	שו
קלה	גחזי נער איש האלקים, צ"ב כבר לא היה משמש איש האלקים	ח' ד'	שז
קלה	והכיתה את בית אחאב	ט' ז'	שח
קלה	ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה, צ"ב הרי יעוש נשאר חי	י"א ב'	שט
קלה	ותקח יהושבע בת המלך וגו' ואת מנקה בחדר המטות	י"א ב'	שי

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

ישעיה

שיא	ב' ב'	באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות	קלו
שיב	שם	בהנ"ל	קלו
שיג	מ"ט י"ט	תצרי מיושב, פרש"י, תהי צרה מרוב יושבים שיבואו לתוכך	קלו
שיד	נ"ו ג'	ואל יאמר בן הנכר וגו' ואל יאמר הסריס	קלז
שטו	נ"ז ב'	פרש"י יבא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ואל יראה ברעה	קלז
שטז	נ"ט י"ד	נחלת יעקב אביך, ופרש"י לא כאברהם	קלח
שיז	ס"א ז'	פרש"י יש רנה שהוא אבל	קלח
שיח	ס"ה ח'	התירוש, פרש"י זה נח שהיה מתוק, מה מתיקותו	קלט

ירמיה

שיט	א' י"א - י"ב	מה אתה ראה ירמיהו וגו' ויאמר ה' אלי היטבת לראות	קלט
שכ	א' י"ג	ויהי דבר ה' אלי שנית לאמר, וצ"ב דהו"ל למימור שלישית	קמו
שכא	ב' ל'	פרש"י נביאכם הרגתם את זכריה וישעיה, צ"ב דרך מנשה הרג ישעיה	קמא
שכב	ה' ט"ו	הנני מביא עליכם וגו' גוי לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר	קמא
שכג	ט"ו ד'	מנשה בן יחזקיהו, צ"ב למה נזכר חזקיהו על מעשיו של מנשה	קמא
שכד	ט"ז י"ט	אליך גוים יבוא, ופרש"י סוף האומות לשוב אליך וכו'	קמב
שכה	י"ז ג'	פרש"י שסביב ירושלים מישור, וצ"ב דכתיב ירושלים הרים סביב לה	קמב
שכו	י"ז כ"ז	ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת וגו', צ"ב דעיקר החטא היה ע"ז	קמב
שכז	כ' י"ד	פרש"י שחלקיהו ברח ממונשה שהיה הורג את הנביאים	קמג
שכח	כ"א י"ג	יושבת העמק, פרש"י ירושלים, צ"ב דהא ירושלים גבוהה מכל א"י	קמז
שכט	כ"ג ו'	וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו, צ"ב למי יקראו ה' צדקנו	קמז
של	כ"ג ז'	ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני מארץ מצרים וגו'	קמז

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

פרש"י, הנביא שקר שואל לנביא האמת לאמר לו את דבר הקב"ה	שלא	כ"ג ל"ו
קמה		
רחל מבכה על בניה, צ"ב הלא בכתה על כל השבטים	שלב	ל"א י"ד
קמה		
הסתר אתה וירמיהו ואיש אל ידע איפה אתם, צ"ב דידעו איפה ירמיה	שלג	ל"ו י"ט
קמו		
ויתן לו רב טבחים ארחה ומשאת וישלחהו, איך אכל בתשעה באב	שלד	מ' ה'
קמו		
ויעש הרע בעיני ה', צ"ב הלא צדקיהו היה צדיק	שלה	נ"ב ב'
קמו		
אם מותר לקרוא ספר ירמיה בשבת קודש ויו"ט הרי מביא צער	שלו	ירמיה
קמה		

יחזקאל

וחיה רעה ודבר שלחתי, צ"ב שלא נזכר חיה רעה להלן	שלו	י"ד כ"א
קמה		
ועגלים על אזניך, אם ענני הכבוד היו בצורת עיגול	שלה	ט"ז י"ב
קמה		
ושבתי וגו' את שבות סדום ובנותיה, אם סדום תבנה שוב	שלט	ט"ז נ"ג - נ"ה
קמוט		
הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש	שמו	י"ז כ"ד
קמוט		
ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים	שמה	כ' ח'
קמוט		
קנ	שומב	שם
קנ	שמוג	שם
קנ	שדמו	כ' י"ג
קנא	שמה	שם
קנא	שמו	ל"ג י"ב

תרי עשר

בימי עזיה יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה ופרש"י	שמו	הושע א' א'
קנב		
ויהי יונה במעי הדג וגו', צ"ב מתי היה במעי הדגה	שמה	יונה ב' א'
קנב		
סוף חבוש לראשי, פרש"י שהראהו איך עברו בים סוף	שמוט	יונה ב' ו'
קנג		
מדוע יונה לא רצה ללכת לנינוה	שנ	יונה ד' א'
קנד		

תהלים

ודרך רשעים תאבד, הבדל בין רשעים לחטאים	שנא	א' ו'
קנד		

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

למנצח בנגינות, פרש"י שיאמרוהו בני לוי, צ"ב דהא לא אמרוהו	שנב	ד' א'
ה' ידין עמים שפטני ה' כצדקי וכתמי עלי, דיוק בפרש"י	שנג	ז' ט'
דיוק בפרש"י שהקדים יהושע למשה רבינו	שנד	ח' ו'
בתרגום ולויתן, צ"ב דלא מצינו שהלויתן תחת רשות האדם	שנה	ח' ט'
ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, מדוע נכפל	שנו	ח' י'
ידין לאמים במשרים, אם ה' דן בבוקר או בלילה	שנז	ט' ט'
ידעו גוים אנוש המה סלה, צ"ב פירוש סלה כאן	שנח	ט' כ"א
אם יש לדוד המלך אחריות על הריגת כהני נוב	שנט	י"א ב' - ג'
ודובר אמת בלבבו, ופרש"י הטוב שהוא אומר בלבבו וכו'	שס	ט"ו ב'
וחרפה לא נשא על קרבו, צ"ב בפרש"י	שסא	ט"ו ג'
אפפוני חבלי מות וגו' חבלי שאול סבבוני, צ"ב הכפילות	שסב	י"ח ה' - ו'
עם גבר תמים תתמם, במי מדובר	שסג	י"ח כ"ו
משהו רגלי כאילות, פרש"י רגלי הנקבות עומדות ביושר	שסד	י"ח ל"ד
נרננה בישועתך, אם מרנן בזמן הישועה או אף לפניה	שסה	כ' ו'
כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקפוני	שסו	כ"ב י"ז
יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל	שסז	כ"ב י"ט
פרש"י מימות אדם הראשון וכו' ונתת לו אלף שנים	שסח	כ"ה ו'
קול ה' שובר אזורים, פרש"י האומות	שסט	כ"ט ה'
תשובת דוד על מעשה דבת שבע, מאהבה או מיראה	שע	ל"ב ג'-ה'
בהנ"ל	שעא	שם
טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים, פרש"י בא"א ואמרפל	שעב	ל"ז ט"ז
נער הייתי, פרש"י, פסוק זה שר העולם אמרו, ביאור ההכרח	שעג	ל"ז כ"ה
חונן ומלוה וזרעו לברכה, פרש"י הזורע לצדקה סופו לברכה	שעד	ל"ז כ"ו
בצלם יתהלך איש, ובתרגום בדיוקנא דה' יתהלך גברא, וברש"י	שעה	ל"ט ז'
קסב		
ויתן בפי שיר חדש ופרש"י שירת הים, וצ"ב דשיר חדש על העתיד	שעו	מ' ד'
קסב		
הגדיל עלי עקב, פרש"י מארב, צ"ב דלעיל פירש מדרך כף רגל	שעז	מ"א י'
קסג		
למנצח משכיל לבני קרח, מתי ואיך אמרוהו	שעה	מ"ב א'
קסג		
מדוע מזמור מ"ב ומזמור מ"ג מחולקים	שעט	מ"ג א'
קסג		

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

קסד	למנצח לבני קרח משכיל, מדוע לעיל הסדר להיפך	מ"ד א'	שפ
קסד	כמה זמן בני קורח חיו	מ"ד ב'	שפא
	בנות מלכים ביקרותיך, צ"ב מדוע אנו גורסים כבן נפתלי	מ"ה י'	שפב
קסה	כאן		
קסה	איך ניצולו בני קורח	מ"ו ג'	שפג
	הן בעון חוללת, ופרש"י ועיקר יצירתי וכו' עונות באים על	נ"א ז'	שפד
קסה	ידו		
קסו	מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום, פרש"י באחימלך	נ"ב ג'	שפה
קסו	אלקים משמים השקיף, צ"ב דלעיל כתוב ה' משמים השקיף	נ"ג א'	שפו
קסז	באלקים אהלל דבר בה' אהלל דבר	נ"ו י"א	שפז
קסז	באלקים בטחתי לא אירא מה יעשה בשר לי, מדוע נכפל	נ"ו י"ב	שפח
קסז	רומה על שמים אלקים על כל הארץ כבודך, מדוע נכפל	נ"ז י"ב	שפט
קסז	אם אבנר היה צדיק או רשע	נ"ח	שצ
	אלוקים וגו' כי ממנו תקוה. אך הוא צורי וישועתי משגבי	ס"ב ו' - ז'	שצא
קסה	לא אמוט, מדוע נכפל		
קסח	יגירהו על ידי חרב מנת שעלים יהיו, צ"ב יגירהו לשון יחיד	ס"ג י"א	שצב
קסח	פרש"י שלא יתפלל שום אדם לפני שום אלוה חוץ ממך	ס"ד ו'	שצג
קסח	דברי עונות גברו מני, פרש"י שאינם יכולים לסדר כולם	ס"ה ד'	שצד
קסט	מוצאי בקר וערב תרנין, אם מוצאי פירושו תחילה או סוף	ס"ה ט'	שצה
קסט	זה סיני, פרש"י גם הוא רעש מפני ה' אלקי ישראל	ס"ח ט'	שצו
	משמוע מפרש"י שהמלאכים אמרו שירה בים, צ"ב דמעשה	ס"ח כ"ה	שצז
קסט	ידי וכו'		
קסט	בתוך עלמות תופפות, פירושו	ס"ח כ"ו	שצח
	מדוע שם אלוקים ואלוקיך כ"ו פעמים ושם הו"ה רק פעם	ס"ח	שצט
קע	אחת		
	אמרו בלבם נים יחד שרפו כל מועדי אל בארץ, דיוק	ע"ד ח'	ת
קע	בפרש"י		
קע	אתה רצצת ראשי לויתן ופרש"י שהוא פרעה	ע"ד י"ד	תא
קעא	פרש"י שאברהם יצחק ויעקב באו על הים	ע"ח י"ב	תב
	פרש"י, רשעים היו אלא משקבלו פורענותם הלא הם	ע"ט ב'	תג
קעא	חסידים		
קעא	עשה להם כמדין כסיסרא, למה הקדים את מדין לסיסרא	פ"ג י'	תד

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

קעב	בהנ"ל	שם	תה
קעב	בהנ"ל	עוד שם	תו
קעב	כסיסרא כיבין, למה הקדים כסיסרא לפני כיבין	עוד שם	תז
קעג	אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים וגו', דיוק ברש"י	פ"ג ו' - ט'	תח
	נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי ירננו אל אל	פ"ד ג'	תט
קעג	חי		
קעד	כי עני ואביון אני, משמע דעני ואביון אפשר באדם אחד	פ"ו א'	תי
	לדר ודר אודיע אמונתך בפי, ראיה מכאן לפיסוק בתפילת	פ"ט ב'	תיא
קעד	"מוודים"		
	פרש"י שני הדורות שבעים שנה, צ"ב באבות י' דורות מאדם	צ' ה'	תיב
קעה	ועד נח		
קעו	צנה וסחרה, פירושם	צ"א ד'	תיג
קעו	יפל מצדך אלף ורובה מימינך אליך לא יגש	צ"א ז'	תיד
קעו	אם השמחה תהיה לפני או אחרי מחיית עמלק	צ"ז א'	תטו
	פרש"י שמואל מות על שלא הדריך בניו, צ"ב שחזרו בניו	צ"ט ח'	תטז
קעז	בתשובה		
קעז	בהנ"ל	שם	תיז
קעז	בהנ"ל	עוד שם	תיח
	תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפך שיחו, רמזו במקרא זה	ק"ב א'	טיט
קעז	ג' הלכות		
קעה	חשך דם צפרדע ערב כינים ברד ארבה בכורות, צ"ב הסדר	ק"ה כ"ח	תכ
	ויולכם בתהמות כמדבר, צ"ב כמדבר הרי היו להם פירות	ק"ו ט'	תכא
קעה	ועוד		
קעה	ויושיעם מיד שונא ויגאלם מיד אויב	ק"ו י'	תכב
קעט	תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם	ק"ו י"ז	תכג
	יראי ה' בטחו בה' ופרש"י אלו הגרים, צ"ב דלהלן אלו בני	קט"ו י"א	תכד
קעט	לוי		
	נדרי לה' אשלם וגו' בחצרות בית ה', צ"ב דלא היה ביהמ"ק	קט"ז י"ח - י"ט	תכה
קעט	בימיו		
	אם האומות מתו כששמעו ב' דברות הראשונות (בעשרת	קי"ט ק"ס	תכו
קפ	הדברות)		
קפ	בהנ"ל	שם	תכז

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

שיר המעלות לשלמה, פרש"י שיר זה אמר דוד על שלמה	קכ"ז א'	תכח
בנו וכו'		
קפא		
ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו, צ"ב הכפילות	קל"ה י"ב	תכט
קפא		
מדוע לא פירט ואמר לעושה מלאך לבדו כל"ח	קל"ו ד'	תל
קפא		
הודו לאל השמים פרש"י המכין בהם מזון, צ"ב דמזון גדל	קל"ו כ"ו	תלא
בארץ		
קפב		
כי יעשה ה' דין עני משפט אביונים	קמ"ו י"ג	תלב
קפב		
וגדולתך אספרנה, קצת צ"ב הלא לעיל אמר ולגדלתו אין	קמ"ה ו'	תלג
חקר		
קפב		
שאל יעקב בעזרו ופרש"י שהבטיחו הנה אנכי עמך	קמ"ו ה'	תלד
קפב		
המכסה שמים בעבים, צ"ב דהא העבים מתחת השמים	קמ"ז ח'	תלה
קפג		
אש וברד שלג וקיטור, מדוע לא נזכר גשם	קמ"ח	תלו
קפג		
רוח סערה עשה דברו, צ"ב הרי כולם עושים דברו	שם	תלז
קפג		
ההרים וכל גבעות, צ"ב דלעתיד לבוא לא יהיו הרים וגבעות	שם	תלח
קפד		
ראיה שדוד המלך ע"ה גמר לחבר ספר התהלים סמוך	תהלים	תלט
לפטירתו		
קפד		
כשגמר דוד הע"ה ספר התהלים זחה עליו דעתו, היתכן	פרק שירה	תמו
קפה		
כתב מרן שליט"א דאין הברואים אומרים שירה אלא בנ"א	פרק שירה	תמא
קפה		
הרואים אותם אומרים		
קפה		
אם להפסיק אמירת תהלים לכתוב חידושים המתעוררים	תהלים	תמב
באמירתו		
קפו		

משלי

ורשעה תסלף חטאת, חילוק בין חוטא לחטאת	י"ג ו'	תמוג
קפו		
מלאך רשע יפל ברע ופרש"י כגון בלעם, על מה נענש	י"ג י"ז	תמד
קפו		
וציר אמונים מרפא, פרש"י, זה משה רבינו, צ"ב לענין מה	שם	תמוה
קפז		
זה נאמר		
קפז		
מלאך רשע יפל ברע וציר אמונים מרפא, צ"ב מהו הדבר	שם	תמוז
קפז		
והיפוכו		
קפז		
ויפיח זבים עד שקר, מהו כזב ומהו שקר	י"ד ה'	תמוז
קפז		
זבח רשעים תועבת ה' פרש"י בלק ובלעם	ט"ו ח'	תמוח
קפז		

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

תמוט	שם	ותפלת ישרים רצונו, פרש"י זה משה, צ"ב באיזו תפלה נאמר	קפח
תנ	ט"ו כ'	בן ישמח אב וכסיל אדם תוגת אמו, מדוע נכפל	קפח
תנא	ט"ז ה'	יד ליד לא ינקה, מדוע נכפל	קפח
תנב	ט"ז כ"א	לחכם לב יקרא נבון, אם נבון עדיף מחכם	קפט
תנג	ט"ז כ"ה	יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות, מדוע נכפל	קפט
תנד	ט"ז ל"א	עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא, מדוע נכפל	קפט
תנה	י"ז ז'	אף כי לנדיב שפת שקר, פרש"י וכ"ש שלא נאה שפת שקר לנדיב	קצ
תנו	י"ח י"ב	לפני שבר יגבה לב איש ולפני כבוד ענוה, לכאורה פסוק זה נכפל	קצ
תנוז	משלי	מקור למימרא "לב מלכים ושרים ביד ה'"	קצ
תנח	י"ט ג'	אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו, פרש"י כגון אחי יוסף	קצא
תנט	י"ט ט'	עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים יאבד, מדוע נכפל	קצא
תס	י"ט י'	לא נאווה לכסיל תענוג אף כי לעבד משל בשרים	קצא
תסא	כ' כ"א	מדוע בני גד ובני ראובן שמו מקניהם לפני טפם ונשיהם	קצב
תסב	כ' כ"ג	תועבת ה' אבן ואבן ומאזני מרמה לא טוב, מדוע נכפל	קצב
תסג	כ"א ד'	נר רשעים חטאת, באיזה רשע מדובר	קצג
תסד	שם	נר רשעים חטאת, ובתרגום ושרגא דרשיעי לחטאה	קצג
תסה	כ"א י"א	בענש לץ יחכם פתי, מדוע נכפל	קצג
תסו	כ"א ט"ז	תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח, צ"ב דגיהנם אינו מקום מנוחה	קצג
תסז	כ"ב י"א	אהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך, ביאורו	קצד
תסח	כ"ג כ"ג	אמות קנה ואל תמכר, צ"ב דכיון 'ואל תמכר' ממי יקנה	קצד
תסט	כ"ד ו'	בתחבולות תעשה לך מלחמה, מדוע נכפל	קצד
תע	כ"ד י"ג	אכל בני דבש כי טוב, ולהלן דבש מצאת אכל דין פן וגו' מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב וגו', מדוע נכפל	קצה
תעא	כ"ד, ל"ג ל"ד		קצה
תבע	כ"ה י"ג	פרש"י כקור ימי שלג שאדם מתאוה לו בימי קציר	קצו
תעג	כ"ה כ"ד	טוב שבת על פנת גג מאשת מדינים ובית חבר, מדוע נכפל	קצו
תעד	כ"ו י"ב	ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו, ביאורו	קצו

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

קצז	פרש"י שמא היום יולד שום רעה שיבטל מחשבות מחר	תעה	כ"ז א'
קצז	יהללך זר ולא פיר, פירוש	תעו	כ"ז ב'
קצח	האם לספר על אחר שהיללו, גם בכלל יהללך זר ולא פיר	תעז	שם
קצח	ערום ראה רעה נסתר פתאים עברו נענשו, מדוע נכפל	תעה	כ"ז י"ב
	מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב, פרש"י	תעט	כ"ז י"ד
קצח	בבלעם		
קצט	דלף טורד ביום סגריר ואשת מדינים נשתוה, מדוע נכפל	תפ	כ"ז ט"ו
קצט	כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, ופרש"י	תפא	כ"ז י"ט
קצט	מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו, מדוע נכפל	תפב	כ"ז כ"א
קצט	מצרף לכסף וגו' ואיש לפי מהללו, אם זה סימן או סיבה	תפג	כ"ז כ"א
	אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפשו, פירוש "יבקשו" ר	תפד	כ"ט י'
	ונער משלח מביש אמו, עיין פרש"י ומדוע נכפל ר	תפה	כ"ט ט"ו
רא	חזית איש אץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו, פירוש	תפו	כ"ט כ'
רא	אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת	תפז	ל' ו'
רא	ראש פרש"י דלות, ולהלן "ריש" פרש"י עניות	תפח	ל' ה'
רב	ותקם בעוד לילה, שבח הלומדים או שבח התורה	תפט	ל"א ט"ו
	ותתן טרף לביתה, פרש"י שונה הרב לתלמידים החוק הקצוב	תצ	שם
רב	להם		
רב	זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטעה כרם, סדר הפסוק	תצא	ל"א ט"ז
רג	עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם, מדוע נכפל	תצב	ל' י"ז
רג	ותשחק ליום אחרון, אם אפשר שמדובר ביצחק אבינו	תצג	ל"א כ"ה
רג	בענין הכאת הילד לחנכו, כפילות פסוקים	תצד	משלי

איוב

רד	אם מעשה איוב היה בערך בשנים שהיה השיעבוד במצרים	תצה	ספר איוב
רד	תם וישר, פרש"י אבל בדברים שבין קונו ובינו לא היה צדיק	תצו	א' א'
	ויהי היום ויבאו בני האלקים להתיצב על ה', אם היה ר"ה	תצז	א' ו'
רה	או יו"כ		
רה	בהנ"ל	תצה	שם

תשובות

תוכן ענינים

הגר"ח

תצט	א' ז'	פרש"י כדי שלא יהא נשכח לפני אלקינו זכותו של אברהם,
		היתכן
תק	א' י"ז	פרש"י בישרוהו תחלה בהפסד מועט ואח"כ בגדול הימנו
תקא	ג' ט'	כי לא סגר דלתי בטני, צ"ב דהול"ל דלתי בטני אמי
תקב	ג', כ"ד כ"ה	אמאי נענש איוב על מעשה בניו ובנותיו, הרי הביא קרבנות
		על זה
תקג	ד' ג'	וידים רפות תחזק, פרש"י לומר אל תירא שכך הוא מדת
		הדין
תקד	ד', ח' ט'	כאשר ראיתי חרשי און ופרש"י על דור המבול, צ"ב כיצד
		ראה
תקה	שם	בהנ"ל
תקו	ו' י"ח	יעלו בתהו ויאבדו, לכאורה הול"ל "ירדו" בתהו ויאבדו
תקז	ח' ח'	כי שאל נא לדור רישון, צ"ב לאיזה דור ראשון שלפניו קאי
תקה	ח' י"ח	אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתך, הול"ל לא
		"ראיתיו"
תקט	י"ב י"ט	מוליך כהנים שולל, ופרש"י כהנים שרים כמו כהן מדין
תקי	י"ב כ'	מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח, אם למנוע עבירה
		או כעונש
תקיא	י"ד ט'	מריח מים יפרח ועשה קציר כמו נטע, צ"ב שהרי למים אין
		ריח
תקיב	י"ד י'	וגבר ימות ויחלש ויגוע אדם ואיו, צ"ב סדר הפסוק
תקיג	י"ד י"ט	אבנים שחקו מים, לכאורה הול"ל אבנים "שחקום" מים
תקיד	ט"ו י'	איך אמר אליפז על עצמו שהיה זקן הרבה יותר מאיוב
תקטו	י"ט י'	ויסע כעץ תקותי. פרש"י לשון עקירה, וצ"ב שלהלן יש לעץ
		תקוה
תקטז	כ"א כ'	ברש"י וז"ל, וכן הרב לא מצא לו דמיון עכ"ל, מי הרב
תקיז	כ' כ"ד	תחלפהו קשת נחושה ופרש"י חצים, צ"ב היכן מצינו חיצים
		בסדום
תקיה	כ"א ל"ב	ברש"י ידונו אותו על שלא קיים המצות השייכים בשדה,
		במי מדובר
תקיט	כ"ז כ"ב	ברוח יברח, פרש"י בן עצתו שסייעו יברח כמו שעשה
		חרבונה להמן

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

ריב	פרש"י וז"ל סוף הפרשה היא יקרה מכל עכ"ל, דברי מי	תקב כ"ח א'
	ועתה שחקו עלי צעירים ממני, צ"ב דמשמע שריעיו צעירים	תקבא ל' א'
ריב	ממנו	
	ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם ופרש"י	תקבב ל"ב ב'
ריב	אברהם	
ריג	ואליהו חכה את איוב בדברים, מתי אליהו הגיע	תקבג ל"ב ד'
	לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא וישיבם לנצח	תקבד ל"ו ז'
ריג	ויגבהו	
ריג	ואם לא ישמעו בשלח יעברו, פירוש בשלח	תקבה ל"ו י"ב
	מי ירה אבן פנתה, פרש"י באמצע הים ומשם נשתת כל	תקבו ל"ח ו'
ריג	העולם	
	התשלח ברקים וילכו, ופרש"י אין צריכין לחזור ולהשיב	תקבז ל"ח ל"ה
ריד	לשולחם	
	ברש"י איתא בזה"ל, ע"כ יסד רש"י מכאן ואילך אינו ל'	תקבח מ' כ'
ריד	רש"י	
ריד	תחת כל השמים לי הוא, פרש"י ובידי לפרוע לו שכרו	תקבט מ"א ג'
רטו	ויאמר ה' אל אליפז התימני חרה אפי בכ ובשני ריעיך	תקל מ"ב ז'
רטו	ולכו אל עבדי איוב, צ"ב "ולכו" והרי נמצאים אצלו	תקלא מ"ב ח'
רטו	ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו וכל ידעיו, צ"ב איפה אשתו	תקלב מ"ב י"א
רטו	ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ, מי חיפש	תקלג מ"ב ט"ו
	פרש"י, ולא נמצא מעשה של נשים יפות כמעשה יופי של	תקלד שם
רטז	בנות איוב	

שיר השירים

רטז	אל תראוני שאני שחרחרת ששזפתני השמש, ביאור המשל	תקלה א' ו'
רטז	ששים המה מלכות, דיוקים בחשבון ששים לפי רש"י	תקלו ו' ח'
	התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח, מדוע הקדים	תקלז ב' י"ג
ריז	תאנה לגפן	
ריז	דבש וחלב תחת לשונך, מדוע הקדים דבש וחלב	תקלח ד' י"א
ריז	גלילי זהב, ופרש"י הלוחות, וצ"ב איזה לוחות ולמה נגללין	תקלט ה' י"ד
ריח	מעיו עשת שן, פרש"י זה תורת כהנים, צ"ב מה הכונה	תקמז ה' י"ד

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

ריח	פרש"י הרשעים נמשלו לכלבים שאין מהם קדושה לכלום	תקמזא ו' ו'
ריט	פרש"י לא לבטל הגזירה אלא להקל הפורענות	תקמזב ז' ז'
ריט	מקום המגילות בתנ"ך	תקמזג מגילות

רות

ריט	כי זקנתי מהיות לאיש, באיזה גיל נעמי יצאה מא"י ומתי חזרה	תקמזד א' י"ב
רכ	למי הנערה הזאת ופרש"י דברי צניעות ראה בה וכו'	תקמזה ב' ה'
רכ	ויאמר לה בעז לעת האכל, מתי עת האוכל	תקמוז ב' י"ד
רכא	ותבוא אל חמותה ותאמר מי את בתי, צ"ב והרי היא הכירה אותה	תקמוז ג' ט"ז

איכה

רכא	וישיבו את נפשם ופרש"י, כדי ששיבו את נפשם	תקמוח א' י"ט
רכא	זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל, מהו "זאת"	תקמוט ג' כ"א
רכב	סכתה בענן לך מעבור בתפלה, מדוע נכפל	תקנז ג' מ"ד
רכב	צמתו בבור חיי וידו בי אבן ופרש"י שמדובר בדניאל	תקנא ג' נ"ג
רכב	אבני קדש, ופרש"י כל רביעית דם שיצא מיאשיהו היה קוברו	תקנב ד' א'
רכג	על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו וגו'	תקנג ה' י"ז - י"ח
רכג	בהנ"ל	תקנד שם
רכג	השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם, אם ירמיהו עצמו כפל	תקנה ה' כ"ג

קהלת

רכד	נשא אשה נעשה בעל מום לתורה, ביאורו	תקנו קהלת
רכד	דיוק בפרש"י	תקנז א' ה'
רכד	אם שלמה היה מלך בעת כתיבת קהלת	תקנח א' י"ב
רכה	תרגום כרמין וכו' למשתי מנהון אנא ורבני סנהדרין	תקנט ב' ד'
רכה	תרגום זמרא וזמריטא, צ"ב איך נשים מזמרות בבית המשתה של יין	תקס ב' ה'

הגר"ח

תקסא ג' ה'	תרגום לרחקא מגפפא לשבעת יומי אבלא, צ"ב דהול"ל ימי נדות	רכה
תקסב ד' ה'	פרש"י מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה, צ"ב	רכה
תקסג ד' ט"ו	הסדר	רכו
תקסד ה' א'	פרש"י מצאתי במדרש הספר הזה וכו', לאיזה מדרש התכוון ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלקים, צ"ב דאסור גם לאט	רכו
תקסה ה' י"ב	אם קורח נכשל משום גאווה או משום קנאה	רכו
תקסו ז' א'	טוב שם משמן טוב ופרש"י שמן טוב יורד למטה, צ"ב דכן כל דבר	רכז
תקסז שם	פרש"י ושם טוב לעולם שנאמר יהי שמו לעולם, צ"ב דמיירי בה'	רכז
תקסח שם	בהנ"ל	רכז
תקסט ז' ב'	טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, איזה משתה	רכח
תקע שם	בית אבל, פרש"י מדה הנוהגת בחיים ובמתים, וצ"ב כוונתו אל תאמר מה שהיה, לכאורה הול"ל "אל תשאל" כבסיפא "שאלת"	רכח
תקעב שם	דיוק בפרש"י	רכח
תקעג ח' ה'	תרגום ועדן צלותא אשתמודע בלב חכימא, באיזה זמן תפילה מדובר	רכט
תקעז ח' ט"ו	והוא ילונו ופרש"י יתחבר עמו, צ"ב מה יתחבר עמו	רכט
תקעה ט' י"א	תרגום חוביהון דלא עסקין בפתגמי אורייתא בחשאי, מדוע בחשאי	רכט
תקעו ט' ט"ו	תרגום ואנש לא דכר בתר כן ליצרא טבא	רכט
תקעז י"א ב'	זרעא לחלקך בתשרי וגו' אף בכסלו, צ"ב דהול"ל אף במר חשון	רל
תקעה י"א ו'	מדוע נקט רש"י אבצן ולא איוב שקדמו	רל
תקעט י"ב א'	שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ, בענין מצוות בימות המשיח	רל
תקפ י"ב ה'	פרש"י והיו משיבין אותן וכו' ואשר לשבי לשבי	רלא
תקפא י"ב י"א	מדוע אין גזירה בקריאת שמע של שחרית כמו בק"ש של ערבית	רלא

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

אסתר

והשתיה כדת אין אנס, מדויק מרש"י שגם באוכל לא היה אונס	תקפב א' ח'
רלב ולא יעבור ופרש"י שיהא חוק ודת לכל הבוזה את בעלה	תקפג א' י"ט
רלב אחר הדברים האלה וגו' יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה	תקפד ב', א' ב'
עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה, לפי זה מרדכי לפחות בן שמונים	תקפה ב' ו'
רלג ויבהל את תמרוקיה, איך הרי צריכה י"ב חודש כדלהלן	תקפו ב' ט'
רלד לא ביקשה דבר, קצת צ"ב מה היה לה לבקש	תקפז ב' ט"ו
ותלקח אסתר, מהריגת ושתי עד אז היו ב' שנים וחצי בערך	תקפח ב' ט"ז
רלה מכל הנשים ופרש"י הבעולות, צ"ב שקבצו רק בתולות	תקפט ב' י"ז
רלה וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו, איזה שרים	תקצ ג' א'
ויגידו להמן, מדוע הוצרכו להגיד הרי רואה שמרדכי אינו משתחוה	תקצא ג' ד'
רלו והעיר שושן נבוכה ופרש"י היהודים שבה, צ"ב לאפוקי מי פרש"י שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצאר ושנהנו מסעודת אחשורוש	תקצב ג' ט"ו
רלז ויבוא עד לפני שער המלך, לכאורה צ"ל עד הרחוב לפני השער	תקצג ד' א'
רלז דבר המלך ודתו מגיע, אם הגיע לכל המדינות ביום אחד ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן, אם ניתן בשושן בלבד	תקצד ד' ב'
רלח מדוע מרדכי גילה להתך שאסתר יהודיה	תקצה ד' ג'
רלח ויבוא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי, לא מוזכר פתשגן הכתב	תקצו ד' ח'
רלט ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו	תקצז ה' ב'
רלט יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו, האם כבר הכינה	תר ה' ד'
רלט ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר	תרא ה' ה'

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש	רמ	תרב	ה' ו'
יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם, לכאורה		תרג	ה' ח'
הול"ל לכם	רמ		
ויתאפק המן ויבוא אל ביתו וישלח ויבא את אהביו ואת		תרד	ה' י'
זרש אשתו	רמא		
ויספר להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו וגו', הלא כבר		תרה	ה' י"א
ידעו	רמא		
ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך	רמא	תרו	שם
יעשו עץ גבוה חמשים אמה וגו' ויעש העץ, מדוע לא נזכר		תרז	ה' י"ד
איפה	רמב		
בתרגום בית קודשא וכו' פלגות מלכותי וכו' דדחל אנא מן		תרח	ה' ג'
יהודאי	רמב		
ויאמר המלך מי בחצר והמן בא, לכאורה הול"ל להיפך	רמב	תרט	ו' ד'
מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו וגו' לעשות יקר	רמג	תרי	ו' ו'
ואשר נתן כתר מלכות בראשו	רמג	תריא	ו' ח'
בהנ"ל	רמג	תריב	שם
וישב מרדכי ופרש"י לשקו ולתעניתו, מדוע הרי התחילה		תריג	ו' י"ב
הישועה	רמד		
ויאמר חרבונה, מדוע חרבונה היה שם הרי לא הוזמן	רמד	תריד	ז' ט'
ביום ההוא נתן המלך אחשוורוש לאסתר המלכה את בית		תרטו	ח' א'
המן, בפסח	רמה		
מה הוא לה ופרש"י איך הוא קרוב לה, האם אמרה לו שהוא		תרטז	שם
בעלה	רמה		
וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו, לכאורה הול"ל		תריז	ח' ה'
להיפך	רמה		
בית המן נתתי לאסתר ואתו תלו על העץ, לכאורה הול"ל		תריח	ח' ז'
להיפך	רמו		
מדוע לא השיבו את ספרי המן	רמו	תריט	שם
ויקראו ספרי המלך בעת ההיא, צ"ב מהו בעת ההיא	רמו	תרכ	ח' ט'
להקהל ולעמוד על נפשם, צ"ב למה הוצרכו לעמוד על		תרכא	ח' י"א
נפשם	רמז		
להנכם מאיביהם, צ"ב על מה נקמו הרי הגוים לא עשו כלום	רמז	תרכב	ח' י"ג

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש, צ"ב "עוד" רמז	תרכג ט' י"ב
למה כאן לא אמר לה ומה בקשתך 'עד חצי המלכות' ותעש רמז	תרכד שם
שמחה ומשתה ויום טוב ומשלח מנות, מדוע לא נזכר מתנ"ל	תרכה ט' י"ט
וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך רמח	תרכו ט' כ'
את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם רמח	תרכז ט' כ"ג
ובבאה לפני המלך וגו', אם זה במגילות שמרדכי שלח רמט	תרכח ט' כ"ה
בהנ"ל רמט	תרכט שם
וישלח ספרים אל כל היהודים, לכאורה הול"ל וישלחו רנ	תרל ט' ל'

דניאל

וישם להם שר הסריסים שמות, מי היה שר הסריסים רנ	תרלא א' ז'
וכאשר תראה עשה עם עבדיך, מדוע תראה נקוד בצירי רנ	תרלב א' י"ג
וימצאם עשר ידות על כל החרטמים האשפים רנ	תרלג א' כ'
ויאמר להם המלך חלום חלמתי, לכאורה הול"ל חלומות חלמתי רנא	תרלד ב' ג'
לחכימי בבל אל תהובד, לכאורה צ"ב דכבר הרג הרבה מהם רנא	תרלה ב' כ"ד
די השכחת גבר ופרש"י איש, צ"ב שדניאל היה עדיין ילד רנא	תרלו ב' כ"ה
פרזלא חספא נחשא ודהבא, צ"ב שזה לא הסדר לעיל רנב	תרלז ב' ל"ה
קל קרנא משרוקיתא קתרס שבכא פסנטרין, לא הזכיר סומפניה רנב	תרלח ג' ז'
שדרך מישך ועבד נגו וגו' לאלהך לא פלחין צ"ב שלא נזכר דניאל רנב	תרלט ג' י"ב
נבוכדנצאר התמלי חמא וגו' על שדרך מישך ועבד נגו וגו' רנג	תרמו ג' י"ט
לא עדת בהון ופרש"י לא סרה לתוכם, מה פירוש לתוכם רנד	תרמא ג' כ"ח
נבוכדנצאר מלכא לכל עממיא, צ"ב שאינו מקדים שזה אגרת רנד	תרמב ג' ל"א
אנה נבוכדנצאר שלה הויתי בביתי ורענן בהיכלי, צ"ב סדר הדברים רנד	תרמג ד' א'
באדין עלין חרטמיא אשפיא כשדאי וגזריא וחלמא אמר אנה רנה	תרמד ד' ד'
ובטל שמיא יצטבע ועם חיות ברא חלקה וגו' רנה	תרמה ד' כ'

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

רנה	שגלתה ופרש"י לשון מלכה, האם זו מלכה שלו	תרמו	ה' כ'
רנו	ולא כהל'ין כתבא למקרא ופשרה להודעה למלכא	תרמוז	ה' ה'
רנו	וחכמה יתירה השתכחת בך, צ"ב דלעיל כתוב כחכמת אלקין	תרמח	ה' י"ד
	פרש"י ביום שנכנס נבוכדנצאר להיכל בימי יהויקים נולד	תרמט	ו' א'
רנו	שטנו		
רנז	כבר שנין שיתין ותרתיין, צ"ב דהרי היה ממש בן ס"ב	תרנ	שם
רנז	ודניאל וגו' הוא בריך על ברכוהי ומצלח, תפילתו היתה גמ"ח	תרנא	ו' י"א
רנז	גבריא אלך די אכלו קרצוהי די דניאל, במי מדובר	תרנב	ו' כ"ה
	חיותא רביעתא וגו' דחילה יתירה שנה די פרזל וטפרה די	תרנג	ז' י"ט
רנח	נחש		
רנח	פרש"י וכן היא קרויה בספר הזה וכו', האם כפילות זה ט"ס	תרנד	ה' י"ג
	מדוע דריוש בן אסתר נהרג הרי נתן לבנות את ביהמ"ק	תרנה	ה' כ"א
רנט	וירושלים		
	ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת, לכאורה פשיטא	תרנו	ה' כ"ו
רנט	שאמת		
	בשנת אחת לדריוש, קצת צ"ב הרי בלא"ה מלך רק שנה	תרנז	ט' א'
רנט	אחת		
	פרש"י כמו וכל רבי המלך בס' ירמיה נ"ב, האם זה מדברי	תרנח	ט' כ"ז
רנט	רש"י		
רס	לדניאל אשר נקרא שמו בלטשאצר, צ"ב שכבר ידוע	תרנט	י' א'
רס	הייתי מתאבל, מתי התחיל להתאבל	תרס	י' ב'
רס	שלשה שבועים ימים, מתי היו	תרסא	שם
רס	לחם חמדות לא אכלתי, אם לא אכל לחם כלל	תרסב	י' ג'
רסא	והנה כדמות בני אדם נגע על שפתי, מי היה	תרסג	י' ט"ז
רסב	פרש"י שעתיד משיחנו להתכסות אחר שנגלה וישוב ויתגלה	תרסד	י"ב י"ב
רסב	ואתה לך לקץ, פרש"י תפטר לבית עולמך, מתי נפטר	תרסה	י"ב י"ג
רסג	איך דיבר מלאך עם דניאל בלשון ארמית	תרסו	דניאל

עזרא

רסג	ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן, אלו היו	תרסז	א' ה'
רסד	וכל סביבתיהם חזקו בידיהם וגו', שינויים מציווי מורש לעיל	תרסח	א' ו'
רסד	מדוע חזר דניאל מירושלים לבבל	תרסט	א' ז'

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

שם	עתר
תרעא	ב' ב'
תרעב	ב' ל"ו
תרעג	ג' ח'
תרעד	שם
תרעה	שם
תרעו	ד' ב'
תרעז	ד' ח'
תרעה	ו' ו'
תרעט	ח' ב'
תרפ	ט' ב'
תרפא	ט' ו'
תרפב	י' ט"ז
תרפג	י' י"ח
רסד	מהיכן היו לאחשוורוש הרשע כלי בית המקדש במשתה שלו
רסה	אנשי עם ישראל ופרש"י בני אדם גדולים וחשובים
רסה	מדוע הקדים הכתוב את יהודה ובנימין לכהנים והלויים
רסו	זרבבל בן שאלתיאל וישוע בן יוצדק, צ"ב הסדר שישוע כהן ויעמידו את הלויים מבין עשרים שנה ומעלה לנצח, אם לויים בלבד
רסו	ויעמידו את הלויים, אלו לויים
רסז	מימי אסר חדון מלך אשור המעלה אתנו פה, צ"ב דסנחריב העלם
רסז	פרש"י מתרדת וטבאל עכ"ל, אם היו שנים או אדם אחד
רסז	רחיקין הוו מן תמה, אם הגוים עזרו לבנין ביהמ"ק או לא
רסה	מבני וגו' איתמר דניאל וגו', אם זה דניאל הנביא
רסה	לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלויים מעמי הארצות
רסט	ובמנחת הערב קמתי מתעניתי וגו', אם אכל מבערב
רסט	וישבו ביום אחד לחדש העשירי לדריוש הדבר
רסט	מבני הכהנים אשר השיבו נשים נכריות, מדוע פירש שמותיהם

נחמיה

תרפד	א' ב'	ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי ועל ירושלים
תרפה	א' ה'	אנא ה' אלקי השמים הא-ל הגדול והנורא וגו', מדוע לא אמר גבור
תרפו	א' ז'	חבל חבלנו לך, צ"ב דכתיב שחת לו לא בניו מומם
תרפז	ב' י"א	ואבוא אל ירושלים, מדוע ירושלים נקוד כאן בקמ"ץ
תרפח	ג' ג'	ואת שער הדגים וגו' קרוהו, צ"ב דלא קרו שער הצאן ומאי שנא
תרפט	שם	מדוע לא קידשו גם שער הדגים כמו שקידשו את שער הצאן
תרצ	ג' כ"ה	פלל בן אוזי מנגד המקצוע, מדוע לא כתיב "אחריו החזיק פלל"
רעא		

תשובות

תוכן ענינים

הגר"ח

תרצא ד' י'	חצי נערי עשים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים וגו'	ערב
תרצב ד' י"ב	והבונים איש חרבו אסורים על מתניו ובונים	ערב
תרצג ד' ט"ז	איש ונערו ילינו בתוך ירושלים, צ"ב ברש"י שלא היו ישנים כלום	ערב
תרצד ה' י"ד	שנים שתים עשרה אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי	רעג
תרצה ו' ב'	וישלח סנבלט וגשם אלי לאמר, קצת צ"ב למה לא נזכר גם טוביה	רעג
תרצו ו' י"ט	ליראני ופרש"י, להפחידני שלא לבנות בנין החומה, צ"ב דכבר בנה	עדר
תרצז ז' א'	ויפקדו השוערים והמשררים, צ"ב דלכאורה כבר פקדו המשוררים	עדר
תרצח ז' ב'	חנני אחי ואת חנניה וגו' כי הוא כאיש אמת, איזה איש אמת	עדר
תרצט ז', ד' ה'	והעיר רחבת ידים וגדלה והעם מעט בתוכה וגו' ואת העם להתיחש	עדר
תש ז' ה'	העולים בראשונה, ופרש"י מהיהודים העולים עם עזרא בראשונה	ערה
תשא ז' ז'	הבאים עם זרבלל ישוע נחמיה וגו', צ"ב דלכאורה נחמיה עלה אח"כ	ערה
תשב ח' ב'	מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע, "וכל מבין" לרבות מי ביום אחד לחדש השביעי ופרש"י ראש השנה, צ"ב אם	ערה
תשג שם	תקעו בשופר	רעו
תשד שם	איך טלטלו הספר תורה ברחוב שלא לצורך יו"ט	רעו
תשה ח' ג'	ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים	רעו
תשו ח' ד'	ויעמד עזרא הסופר, צ"ב דלעיל קראו עזרא הכהן	רעו
תשז שם	מגדל עץ אשר עשו לדבר, מתי עשוהו	רעז
תשח שם	למה לא המתינו ליום של מצות הקהל	רעז
תשט ח' ט'	כי בוכים כל העם ופרש"י מפני שלא קיימו התורה כראוי	רעז
תשי ח' ט"ז	ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות, האם היה יום ב' דר"ה	רעז
תשיא ח' י"ז	וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן, היתכן	רעה
תשיב ט' א'	וביום עשרים וארבעה לחדש הזה וגו', מדוע לא עשו כן ביו"כ	רעה

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

ישוע ובני קדמיאל שבניה בני שרביה בני כנני, שינויים	תשיג ט' ד'
בסדרם	
רעה אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך	תשיד ט' י"ה
ממצרים	
רעה שרינו לוינו כהנינו, מדוע אמר כהנינו אחרון	תשטו י' א'
רפט מדוע כשנזכר יהושע הכה"ג כאן הוא נכתב "ישוע" חסר	תשטז י"ב א'
ה"א	
רעט זכרה לי אלקי לטובה, צ"ב איך ביקש בזכות מעשיו הטובים	תשז י"ג ל"א
רעט	

דברי הימים א'

ומצרים ילד את לודיים ואת ענמים וגו' ופרש"י	תשיח א' י"א
רפ עשו וישראל ופרש"י מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא	תשיט א' ל"ד
יעקב	
רפ בני עשו אליפז, ופרש"י כדי לקצר ולהשליכו, וצ"ב כוונתו	תשכ א' ל"ה
רפא ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימיתהו, צ"ב כמה שינויים	תשכא ב' ג'
רפא ואיתן והימן וכלכל ודרע, ופרש"י בימי דוד ובימי שלמה היו	תשכב ב' ו'
רפב פרש"י והוא מה שפרשתי עכ"ל, היכן פירש	תשכג ב' ז'
רפב פרש"י הוליד בועז בן ג' מאות שנה, צ"ב דהיה בן ר"ס שנה	תשכד ב' י"א
רפג פרש"י נחשון בשנה שנייה ליציאת מצרים מת, מה מקורו	תשכה שם
רפג רש"י וז"ל, וי"ל על כן אמר ויתן ה' לה הריון, פלא על נעמי	תשכו שם
וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה, ובגמ' עזובה היא	תשכז ב' י"ח
מרים	
רפג פרש"י בצלאל עשה המשכן בן י"ח שנה, צ"ב דבגמרא	תשכח ב' כ'
איתא בן י"ג	
רפד ישוב, ופרש"י יוב היה שמו ולפי שנתישבו ללמוד תורה וכו'	תשכט ז' א'
רפד צ"ב דכל שבט יששכר למדו תורה	תשל שם
רפה בנימין בלע ובכר וידיעאל שלשה, צ"ב היכן שאר בניו	תשלא ז' ו'
רפה ובני ידיעאל וגו' ובנימן, האם קוראים החי על שם החי	תשלב ז' י'
רפו ויתאבל אפרים אביהם, האם אפרים האריך ימים כ"כ	תשלג ז', כ' כ"א כ"ב
רפו ויתאבל אפרים וגו' ויבאו אחיו לנחמו, צ"ב דאחיו נפטרו	תשלד ז' כ"ב
רפו ויבא אל אשתו ותהר ותלד בן, ולכאורה פלא דהיה בן קצ"ט	תשלה ז' כ"ג

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

רפז	ורשף ותלח בנו ותחן בנו, תחן בנו של מי	תשלו ז' כ"ה
רפז	אלה בני יפלט, מדוע דוקא אצלו כתוב אלה בני יפלט	תשלו ז' ל"ג
רפז	ישבעם בן חכמוני ראש השלישים וגו' שלש מאות בפעם אחת	תשלח י"א י"א
רפח	מאחי שאול מבנימין, ופרש"י ולכבוד גדולת דוד אומר	תשלט י"ב ב'
רפח	ירמיה החמישי, ולחלן פסוק י"ד ירמיהו העשירי	תשמו י"ב י"א
רפח	ויתקדשו הכהנים והלויים להעלות את ארון ה', למה נשאוהו כהנים	תשמו ט"ו ד'
רפט	ומן בני מררי אחיהם איתן בן קושיהו	תשמו ט"ו י"ז
רפט	משמע מפרש"י שהיו צריכים שוערים בדרך, מדוע	תשמו ט"ו י"ח
רפט	והמשררים הימן אסף ואיתן במצלותם נחשת להשמיע	תשמו ט"ו י"ט
רצ	וזכריה וגו' בנבלים על עלמות, צ"ב דלעיל נקרא זכריה בן	תשמה ט"ו כ'
רצ	ומעשיהו ובניהו, ובמקום אחר הקדים בניו למעשיהו	תשמו שם
רצ	ועזיהו, צ"ב דלא נזכר לעיל	תשמו ט"ו כ"א
רצ	ובחצרות ובמצלות משמעים בנבלים וכנרות, טעמי המקרא	תשמו ט"ו כ"ח
רצא	פרש"י כבוד דוד הוא לפיכך אין כתוב כאן מה אמרה	תשמו ט"ו כ"ט
רצא	הבו לה' משפחות עמים הבו לה' כבוד ועז	תשנ ט"ז כ"ח
רצא	ישמחו השמים ותגל הארץ, צ"ב בעבר או בעתיד	תנשא ט"ז ל"א
רצב	מי אני ה' אלקים ומי ביתי, למי התכוון	תשנב י"ז ט"ז
רצב	ותעצר המגפה מעל העם, לכאורה כבר נעצרה	תשנב כ"א כ"ב
רצג	פרש"י נטל מכל שבט ושבט חמשים שקלים, מתי	תשנד כ"א כ"ה
רצג	פרש"י וכל פסוקי דפרשה זו וכו' כאילו כולו פסוק א'	תשנה כ"א כ"ח
רצג	איפה דוד המלך היה מקריב קרבנות	תשנו כ"א ל'
רצד	ויאמר דויד לכנוס את הגרים ופרש"י לעבודת פרך, איזו עבודה	תשנו כ"ב ב'
רצד	מדוע בניית ביהמ"ק נחשבת עבודת פרך	תשנח שם
רצד	ונחשת לרב אין משקל	תשנט כ"ב ג'
רצה	הנה בן נולד לך וגו' שלמה יהיה שמו, מתי נולד	תשס כ"ב ט'
רצה	ויאמר דויד שלמה בני נער ורך, שהיה אז בן י"ב כשמלך	תשסא כ"ב ה'
רצה	ולנחשת ולברזל אין משקל כי לרב היה ועצים	תשסב כ"ב י"ד
רצו	מרידת אדניהו והמלכת שלמה המלך	תשסג כ"ג א'

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

ויספרו הלויים מבן שלשים שנה ומעלה, צ"ב איך מותר לספור	תשסד כ"ג ג'
מאלה לנצח על מלאכת בית ה' וגו' מהללים לה' בכלים למה הוצרכו כ"כ הרבה שוערים	תשסה כ"ג, ד' ה' תשסו שם
בני שמעי שלומית וחזיאל והרן, קצת צ"ב שהרן שם גוי מבן עשרים שנה ומעלה, לעיל כתיב מבן שלושים שנה	תשסז כ"ג ט' תשסח כ"ג, כ"ד - כ"ז
מן בני פרץ הראש לכל שרי הצבאות, מדוע לא הכהן ועל האוצרות בשדה, לכאורה הכוונה יין ושמן	תשסט כ"ז ג' תשע כ"ז כ"ח
בני דע את אלקי אביך ועבדהו בלב שלם, מדוע לא "לבב" שלם	תשעא כ"ח ט'
בלב שלם ובנפש חפצה, פירוש	תשעב שם
מנורה ומנורה ונרתיה ופרש"י עשר מנורות עשה פרש"י גר אחד היה יתרו בין שש מאות אלף ואמר ברוך	תשעג כ"ח י"א - ט"ו תשעד כ"ט י'
ה'	
אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל, ביאור וימת בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד, מדוע לא כתוב	תשעה כ"ט כ"ח תשעו כ"ט כ"ח
זקן	

דברי הימים ב'

אם בנו ביהמ"ק בזמן החורף ובחדשי ניסן ותשרי	תשעז ב' ב'
מדוע בית ראשון בנאוהו ז' שנים ואילו בית שני ד' שנים	תשעה שם
והזהב זהב פרוים, מאין לקח זהב פרוים	תשעט ג' ו'
ואת הסירות ואת היעים ואת המזלגות, מדוע נכפל העלו אותם הכהנים הלויים, ופרש"י שאף הכהנים מבני לוי	תשפ ד' ט"ז תשפא ה' ד' - ה'
הם	
מדוע מעשרות ניתנים ללויים	תשפב ו' מ"א
ולא יכלו הכהנים לבוא אל בית ה', לכאורה כבר היו שם והמלך וכל העם זבחים לפני ה', צ"ב דלא יכלו לבוא לבית	תשפג ז' ב' תשפד ז' ד'
ה'	
ומן בני ישראל וגו' כי המה אנשי מלחמה ופרש"י	תשפה ח' ט'
בהנ"ל	תשפו שם
ואת בת פרעה העלה שלמה מעיר דויד לבית אשר בנה לה	תשפז ח' י"א

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

ש	ויעש המלך את עצי האלגומים מסלות לבית ה'	תשפח ט' י"א
ש	מותי כתוב "המלך", "שלמה", ו"המלך שלמה"	תשפט ט' י"ז
שז	ויענם המלך קשה ויעזב המלך רחבעם את עצת הזקנים	תשצ י' י"ג
שז	ויכנעו שרי ישראל והמלך, מדוע נזכרו שרי ישראל	תשצא י"ב ו'
שז	על השלחן הטהור ומנורת הזהב, צ"ב דהיו רבים	תשצב י"ג י"א
שח	ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו ה' וימת	תשצג י"ג כ'
שח	ויאמר לו שמעוני אסא, הול"ל אסא המלך	תשצד ט"ו א' - ב'
שח	עדד הנביא התחזק ויעבר השקוצים מכל ארץ יהודה ובנימן	תשצה ט"ו ח'
שח	ויקבץ את כל יהודה וגו', מדוע לא נזכרו הכהנים והלויים	תשצו ט"ו ט'
שט	לדרוש את ה' אלקי אבותיהם בכל לבבם ובכל נפשם	תשצז ט"ו י"ב
שט	וישמחו כל יהודה וגו', למה לא נזכרו גם בנימין כדלעיל	תשצח ט"ו ט"ו
שט	לבב אסא היה שלם כל ימיו, צ"ב דדרש ברופאים	תשצט ט"ו י"ז
	ויכעס אסא אל הרואה, ובביאור הגר"א שלא אמר כה אמר	תת ט"ז י'
שי	ה'	
שי	הנלך אל רמת גלעד למלחמה אם אחדל, הול"ל נחדל	תתא י"ח ה'
שיא	הלרשע לעזר ולשנאי ה' תאהב ובזאת עליך קצף מלפני ה'	תתב י"ט ב'
שיא	ויעמד שפטים בארץ, צ"ב דכבר העמיד שופטים	תתג י"ט ה'
שיא	בהנ"ל	תתד שם
שיב	בהנ"ל	תתה שם
שיב	מהו שופטים מוחזקים ומהו שופטים שאינם מוחזקים	תתו שם
שיב	באו בני מואב ובני עמון וגו' על יהושפט למלחמה	תתז כ' א'
שיג	ויקבצו יהודה לבקש מה' גם מכל ערי יהודה באו	תתח כ' ד'
שיג	פרש"י מדרך הטוב של אביו לא סר, אבל מדרכו הרעה וכו'	תתט כ' ל"ב
שיד	בהנ"ל	תתי שם
שיד	כל אלה בני יהושפט מלך ישראל, הול"ל מלך יהודה	תתיא כ"א ב'
שיד	והשלישית, פרש"י היא השנית בשער היסוד, וצ"ב	תתיב כ"ג ד' - ה'
שיד	וישמחו וגו' ואת עתליהו המיתו בחרב, מדוע נכפל	תתיג כ"ג כ"א
שטו	ויוציאו את בן המלך ויתנו עליו את הנזר	תתיד כ"ג י"א
שטו	ואת העדות וימליכו אתו, אם הסדר דוקא	תתטו שם
שטז	יהוידע וגו' וילד בנים ובנות, צ"ב דהיה בן צ'	תתטז כ"ד ג'
שטז	פרש"י שהרג יואש את בני יהוידע, צ"ב שהרג רק זכריה	תתיו שם
שיז	בדמי בני יהוידע, פרש"י בשביל דמי זכריה	תתיה כ"ד כ"ה

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

שיז	על מדרש ספר המלכים, ביאור הלשון	תתיט כ"ד כ"ז
שיז	ויחר אף ה' באמציהו וישלח אליו נביא, מי היה	תתכ כ"ה ט"ו
שיח	פרש"י יאשיהו לא שמע דברי נבואה מפי אלקים, וצ"ב	תתכא כ"ז ב'
שיח	מדוע יותם לא נמנה עם הארבעה שמתו בעטיו של נחש	תתכב שם
שיח	מפני מה ה' הציל את חזקיה	תתכג כ"ח ג'
שיט	ויביאו את השלל לשמרון, צ"ב דהביאו גם הנשים וילדים	תתכד כ"ח ח'
שיט	מעשיהו בן המלך ופרש"י בן אחז, וצ"ב דאחז הרג בניו	תתכה כ"ח ז'
שיט	פתח את דלתות בית ה' ויחזקם, מדוע הוצרכו לחיזוק	תתכו כ"ט ג'
שיט	ויאמר להם שמעוני הלויים וגו', הו"ל להוסיף והכהנים	תתכז כ"ט ה'
שכ	ויקמו הלויים וגו', הו"ל להוסיף והכהנים	תתכח כ"ט י"ב
שכ	טהרנו וגו' שלחן המערכת, צ"ב איך טיהרוהו	תתכט כ"ט י"ח
שכ	וישחטו הבקר ויקבלו הכהנים את הדם וגו'	תתל כ"ט כ"ב
שכ	והכהנים והלויים נכלמו ויתקדשו, צ"ב שהלויים כבר התקדשו	תתלא ל' ט"ו
שכא	מה הטעם שהכהנים לא התקדשו מיד	תתלב שם
שכא	מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו	תתלג ל' י"ח
שכא	בשערי מחנות ה', ופי' במצו"ד ביהמ"ק, מדוע נקרא כן	תתלד ל"א ב'
שכב	ויברכו את ה' ואת עמו ישראל ופרש"י	תתלה ל"א ח'
שכב	וידרש יחזקיהו על הכהנים והלויים על הערמות, מדוע דרש	תתלו ל"א ט'
שכב	ויעש כזאת יחזקיהו וגו' והאמת לפני ה' אלקיו, מהו האמת	תתלז ל"א כ'
שכג	פרש"י והכותב הספר הזה קצרו כאן, מי הכותב	תתלח ל"ב כ"ה
שכג	מדוע תשובת מנשה לא מוזכר כלל בספר מלכים	תתלט ל"ג י"ב
שכג	איך הספיקו קצת חגיגות לכל כך הרבה פסחים	תתמו ל"ה ז'
שכד	ולא נעשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל הנביא	תתמא ל"ה י"ח
שכד	מדוע דויד כתוב עם יו"ד בספר דברי הימים	תתמב דהי"ב

מדרשי חז"ל וספרי מוסר וביאורי תפילה

מדרשי חז"ל

שכז	הבאר היה בזכות אברהם אבינו או מרים	תתמוג תדא"ר פי"ב
שכז	מ"ח נביאים היו כנגד ערי מקלט, צ"ב השייכות	תתמוד תדא"ר פט"ז
שכז	וחזרו ועשו תשובה שנאמר וראה כל העם את עמוד הענן	תתמוה תדא"ר פי"ז
שכח	בהנ"ל	תתמוז שם

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

שם	בהנ"ל	שכח
תתמוז	תדא"ר פי"ח	שכח
תתמוט	תדא"ר פכ"ה	שכח
תתנ	תדא"ר פ"ל	שכח
תתנא	תד"א	של
תתנב	שוח"ט תהלים ג'	של
תתנג	משלי פ"א	של
תתנד	תנחומא אמור כ"ב	של
תתנה	ס' מטה משה בשם מדרש הנשמה אינה רשאית לחזור עד זריקת העשבים אחורה	של
תתנו	עוד שם	של
תתנז	מדרש	של
תתנה	פסיקתא רבתי סי' ג' עתידה ירושלים להיות כא"י וא"י ככל העולם כולו	של
תתנט	ספה"ק רזיאל המלאך האם מותר ללומדו	של

ספרי מוסר

תתס	שערי תשובה ג' אות ז' וההרחקה מן האיסור וכו' חביבים דברי סופרים	של
תתסא	ארחות צדיקים שער הקנאה וז"ל, הקנאה והחמדה הן בלב אין אדם מכיר בו	של
תתסב	שם	של
תתסג	ארחות צדיקים שער התשובה שכר המצוה כנגד צערה בעולם הזה ובעולם הבא	של
תתסד	שם	של
תתסה	ארחות צדיקים שער התורה תלמוד תורה כנגד כולם אינו שייך במי שמתבטל	של
תתסו	מסילת ישרים בהקדמה הרי שהיראה היא חכמה והיא לבדה חכמה	של
תתסז	אבן שלמה להגר"א פ"י אות ה' בענין שכר ופירות של צדיקים	של
תתסח	אגרת הגר"א	של
תתסט	אהבת חסד בפתיחה תורה תחלתה גמ"ח וסופה גמ"ח, איפה בתחילתה	של
תתע	אהבת חסד פ"ד ס"ה איסור דלא תקום הוא אפילו אם לא משיב איני משאילך	של
תתעא	זכור למורים סוף פ"ד	של
תתעב	חובת השמירה פי"ד	של
תתעג	שמייה"ל ח"ב פכ"ז	של
	מי האיש החפץ חיים - בעוה"ב, אוהב ימים לראות טוב - בעוה"ז	של

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

שלח	תתעד שמי"ה ל ח"א שער התבונה פ"ד הרגיל ללמוד חובה גם מלאכי השרת מלמדים עליו חובה
שלט	תתעה ספר זכרון חלק א', אות כ"ג המסתכל בפני צדיק מועיל לזכרון, אם דוקא בפניו ממש
שלט	תתעו גר"א כד יתבין ישראל ועסקין בשמחת התורה וכו'

ביאורי תפילה

שמוג	תתעז תפילה	אם מקיים מ"ע של תלמוד תורה בפירושים על התפילה
שמוג	תתעה ברכת התורה	אם צריך לעמוד בברכת התורה
שמוג	תתעט ברכות השחר	נשמה שנתת בי, פירוש "בי"
שדמו	תתפ ברכות התורה	נוסח הברכה, בפ"י/בפיות, צאצאי צאצאינו
שדמו	תתפא ברכת התורה	והשכמת בית המדרש שחרית וערבית, צ"ב מהו בערבית
שדמו	תתפב שם	מי שהשכים ונאנס והתפלל שלא בבהכ"נ
שדמו	תתפג שם	בהנ"ל
שמה	תתפד ברכת התורה	לוית המת, בענין משנה ותהלים בתוך ד"א של המטה
שמה	תתפה ברכת התורה	ותלמוד תורה כנגד כולם, אם הוא עיקר תשובה
שמה	תתפו ברכת השחר	ואל תביאנו לידי ניסיון, הרי צריכים ניסיון לשכר
שמו	תתפו ברכת השחר	ואל תשלט בנו יצר הרע, נוסח תשלט/ישלוט
שמו	תתפח ברכת השחר	ואל תביאנו לא לידי ניסיון, אבל דוד המלך ניסה עצמו
שמו	תתפט לעולם יהא אדם	מהיכן מתחיל תפילה זאת
שמוז	תתצ שם	נוסח
שמוח	תתצא ויברך דוד	נתינת צדקה אם אומר ואתה מושל בכל לאחר תפילה
שמוח	תתצב ברכות ק"ש	"מגן ישענו לדור ודור" או "לדור ודור הוא קים"
שמוח	תתצג עזרת אבותינו	ממצרים גאלתנו, היאך הגרים אומרים ממצרים גאלתנו
שמוט	תתצד תפלה	תיכף גאולה לתפלה, אם שייך בשבת
שמוט	תתצה ראה (נא) בענינו כו'	נוסח
שמוט	תתצו רפאנו	נוסח יה"ר לכמה חולים או לאשה
שמוט	תתצז רפאנו	חילוק בין חולי ובין מכה
שנ	תתצח שם	בהנ"ל
שנ	תתצט ולירושלים עירך	וכסא דוד עבדך, למתפלל אשכנז
שנ	תתק שם	כוונה ל"עבדך" למתפלל אשכנז
שנא	תתקא שמע קולינו	אם זו בקשה אחת או שתיים

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

שנא	וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו, ביאור	שם	תתקב
שנא	"ואשי ישראל" אם קאי לעיל או דקאי להלן	רצה	תתקג
שנב	נוסח	רצה	תתקד
	צור חיינו מגן ישענו, ובתפילת ויציב אמרינן צור יעקב מגן	מודים	תתקה
שנב	ישענו		
שנב	אתה הוא לדור ודור נודה לך, איפה להפסיק	מודים	תתקו
שנג	בהנ"ל	שם	תתקז
שנג	שהם משתחוים להבל וריק וכו' יריקה ו"ימח שמו"	עלינו לשבח	תתקה
שנג	בהנ"ל	שם	תתקט
שנד	נשיח בחוקיך וכו', האם זה בקשה או כעין מודעא	מערב	תתקי
שנד	תורה ומצות חקים ומשפטים כו'	שם	תתקיא
שנד	יקום פורקן כו' ודי בבבל, מדוע בבל דוקא	תפילת שבת	תתקיב
שנה	נוסח	ברכת החודש	תתקיג
שנה	אז מסיני נצטוו עליה, הול"ל אז ממרה נצטוו	מוסף דשב"ק	תתקיד
שנה	אלי אתה ואודך א-ל-ה-י ארוממך	הלל	תתקטו
שנה	ביאור ההקדמות והבקשות	מוסף דר"ח	תתקטז
שנו	ויהר"מ האו"א למלאות פגימת הלבנה וכו'	קידוש לבנה	תתקין
שנו	בהנ"ל	שם	תתקיה
שנו	זכור לנו ברית אבות כאשר אמרת כו'	סליחות	תתקיט
שנו	הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך	סליחות	תתקכ
	תתקכא שמו"ע דימים נוראים מדוע אומרים קודם והנחילנו ואח"כ וטהר לבנו להיפך		
שנו	משבת		
שנח	בהנ"ל	שם	תתקכב
שנח	נוראים יחיד המתפלל האם יש ענין שיכרע כהציבור	עלינו לשבח בימים	תתקכג
שנט	או"א מחול לעונותינו כו' מוחה והעבר פשעינו וחטאתינו	שמו"ע דיוה"כ	תתקכד
	מדוע גבי עון נאמר מחול ואילו בפשע וחטא נאמר מוחה	שם	תתקכה
שנט	והעבר		
שנט	צ"ב דאחר מוחה מהו שוב והעבר והרי כבר נמחה	שם	תתקכו
שנט	למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחל בו את כל עונותינו	שמו"ע דיוה"כ	תתקכז
שס	מדוע "על חטא" נחלק לג' קבוצות	וידוי דיוה"כ	תתקכח
שס	והכהנים כו' בקדושה ובטהרה, צ"ב דטהרה קודמת לקדושה	תפילת יוה"כ	תתקכט
שסא	בהנ"ל	שם	תתקל

הגר"ח

תוכן ענינים

תשובות

שסא	סביביו ישננו לעוררו עד חצות, הול"ל עד עלות השחר	תתקלא	בפיוט אמיץ כח
שסא	ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד, צ"ב לעוה"ב	תתקלב	ברכת המזון
שסב	תפילה על בן למי שאין לו ילדים	תתקלג	בקשות
שסב	תפילה על בן למי שיש לו בן ואין לו בת	תתקלד	שם
שסג	תפילה על בן למי שיש לו בן ובת	תתקלה	שם
תתנא-תתסג		הוספות	

תשובות

הגר"ח

הקדמה

לספר תשובות הגר"ח על התורה

כתב המחבר בשו"ע (או"ח סי' רפ"ה סעיף ב') וזה לשונו, אם למד הפרשה בפירוש רש"י חשוב כמו תרגום וירא שמים יקרא תרגום וגם פירוש רש"י עכ"ל ועיין משנה ברורה שם [ומקיום הלכה זו זיכנו השי"ת לחדש ולכתוב חידושי אורייתא על פרשיות התורה, ולהדפיסם בספר הנקרא 'מאור אהרן', ועמש"כ בהקדמה שם], ומפני זה נתעוררנו לשאול את מו"ר עט"ר מרן שליט"א שאלות בפרשיות התורה, ומזה לנו הספר הזה - ספר תשובות הגר"ח על התורה. (ויש לציין כי רוב השאלות שבכאן נתעוררו אחר הדפסת הספר מאור אהרן וע"כ רובם אינם מובאים בס' מאור אהרן רק מיעוטם ממש).

והנה בחלק זה זיכנו השי"ת להערות נפלאות מהגאון הנפלא רבי אברהם ישעיהו קניבסקי שליט"א [מח"ס אשרי האיש עמ"ס ברכות] בנו של מרן שליט"א, והודפסו בפנים ההערות המודפסים בפנים הספר.

ובצאתנו נפרוש כפינו להבורא יתברך שמו, ובפינו ובלבנו הודיה עצומה ושבח גדול להשי"ת על כל העבר הנפלא ברו"ג, ותפילה ובקשה שטוחה לעתיד שיזכנו השי"ת להרחיב עוד הרבה בגבולות התורה הקדושה כי היא חיינו ואורך ימינו ובה נהגה יומם ולילה אכי"ר.

אהרן הלוי גרנדש

באאמו"ר הגאון הגדול רבי יעקב הלוי שליט"א

אדר התשע"ג

ספר

תשובות הגר"ח

על התורה

בראשית

תשובה א

ש. בראשית א' ט'. ויאמר אלקים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי כן. מכאן משמע שהמים היו על היבשה והקב"ה העבירם מהיבשה וכך נתגלית היבשה, וקצת צ"ב ממה שאנו מברכין "רוקע הארץ על המים" דחזינן בהיפוך שהארץ נברא על המים, ולא שהמים נבראו על הארץ.

ת. ה' למטה מים ולמעלה מים.¹

תשובה ב

ש. בראשית א' ט"ז. פרש"י וז"ל, המאורות הגדולים וגו'. שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד, ואת הכוכבים, ע"י שמיעט את הלבנה הרבה צבאה להפיס דעתה, עכ"ל. קצת צ"ב דהא להלן פ' וירא י"ט כ"ד פרש"י (בסוף) וז"ל, לכך כתיב וכמו השחר עלה, ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים, עכ"ל. ומבואר דעכ"פ עדיין יש זמן שהחמה והלבנה מושלים בכתר אחד.

ת. נתפרעה בזמן שתיהן אבל העיקר ע"י החמה.^{2 3}

1. היינו במים שהיו מתחת לרקיע ה' מים גם למטה וגם למעלה, ועי' חגיגה י"ב ב'. ועי' להלן תשובה תקכ"ו. 2. כלומר דנתפרעה בזמן ההוא שהחמה והלבנה משלו יחד אבל עיקר הממשלה הוא של החמה. 3. חכ"א העיר דמה שאמרו שקטרגה הלבנה ואמרה א"א לשני מלכים

תשובה ג

ש. בראשית א' כ"ז - כ"ח. ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם. ויברך אתם אלקים ויאמר להם אלקים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה וגו'. לכאור' ק' שלא מצינו אצל משה ואהרן שהיו להם בנות והיתכן שלא קיימו פו"ר.

ת. מנ"ל שלא הי' להם בנות.

תשובה ד

ש. בהנ"ל. לכאור' יש להוכיח כן כדלהלן: משה רבינו - כתיב (שמות ד' כ') ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר וישב ארצה מצרים וגו', וכתיב להלן מיניה (יתרו י"ח ב') ויקח יתרו חתן משה את צפרה אשת משה אחר שלוחיה ופרש"י שם וז"ל אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרים ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשוהו בהר האלקים אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני אמר לו ולהיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה עכ"ל⁴ (ובמכילתא כאן איכא לחד מ"ד דגירשה בגט), ובמתן תורה כתיב (דברים ה') ואתה פה עמד עמדי וגו' וילפי' מזה בגמ' (שבת פ"ז א') דפירש מן האשה, ומכל זה נמצא דהיו לו רק ב' בניו לבד, כי בתחילה נולדו לו רק ב' הבנים במדין ולאחמ"כ הביאם למצרים ושלחם חזרה למדין וכשחזרה אשתו פירש ממנה במתן תורה לגמרי וא"כ לא הי' זמן שיוכלו להוליד עוד ילדים, ולכאור' בזה מבואר דלא היו לו גם בנות רק ב' הבנים וכנ"ל. אהרן הכהן - כתיב (שמיני י' ב') וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים וגו' ופרש"י וז"ל הנותרים. מן המיתה מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על עון

רש"י 'מושלים' והיינו אף לענין הלבנה. ולכך צריך לתי' מרן שליט"א. וע"ע להלן תשובה תתקי"ח. 4. ועי' מה שכתבנו במאור אהרן יתרו שם. וע"ע מש"כ במאור אהרן שמות ד' כ"ה דהא אשה בדברא לא שכיחא והיאך חזרה צפורה לבדה מבלי שומר מפני היחוד יעו"ש היטב.

שיתמשו 'בכתר אחד' אין הכונה 'בזמן אחד' והיינו באותו הזמן דזה תמיד הי' כן והיינו מה שהחמה הי' ביום והלבנה הי' בלילה, רק כונת הלבנה שאמרה 'בכתר אחד' הי' לענין האור שא"א ששניהם יהיו מאירים בשוה, וכיון שכן, שוב לא קשיא ממה שיש זמן שהחמה והלבנה מושלים בזמן אחד, אלא דמ"מ ק' הלי' דכתב

העגל הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמדה אלא כילוי בנים שנאמר ואשמיר פרו ממצעל כו' ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא עכ"ל, ואי נימא דהיו עוד ילדים לאהרן א"כ אין זה מחצה ולכאור' מבואר בזה דמלבד ד' הבנים לא היו לו עוד ילדים. וא"כ לכאורה נמצא מבואר דלא היו למשה ואהרן גם בנות והדרא ק' לדוכתא היתכן דלא קיימו פו"ר.

ה. פסוק מפורש (במדבר י"ח) וידבר ה' אל אהרן וגו' לך נתתם ולבניך ולבנותיך אתה, וגם מ"ר י"ל שהיו לו בנות כי יתרו הגיע קודם מ"ת ואז החזיר משה את אשתו ונתעברה.⁵

הראיה וכו"ל בתשובה, רק שסוף סוף נמצא מתוך דברי מרן שליט"א שהיו למשה רבינו בנות ועל זה הקשה החכ"א הנ"ל מהגמ' וכו"ל) ומשא"כ נידון הגמ' הוא איך הסתדר משה רבינו בפרישתו מאשתו עם החיוב של קיום מצות פו"ר וזוהי מייית ב"ש ראייתם וכו'.

והנה נידון זה של הגמ' אינו תלוי במציאות שהיתה אי למעשה ה' למשה רבינו בת או לא, כי לולי זה שפירש משה רבינו מאשתו לא הי' איכפת לה לגמ' כאן אם למעשה יצא מן העולם בלא בת והיינו מבלי קיום מצות פו"ר וזאת מאחר שסוף סוף הוא עשה את המוטל עליו לעשות, וכל נידון הגמ' הי' מאחר שפירש מאשתו כשהיו לו רק ב' בנים שע"ז נידון הגמ' אם כבר קיים בכך פו"ר וכמב' שם. ולפי"ז נמצא דמש"כ מרן שליט"א שיש לומר שהי' לו בת ע"י שנתעברה קודם פרישתו ממנה הי' עונה דוקא על שאלתנו הנ"ל שהיתכן שנסתלק משה רבינו מן העולם מבלי קיום פו"ר, והיינו, כי למעשה סו"ס הי' לו בת רק שהיא נולדה אחר פרישתו ממנה, אבל המציאות היתה שנסתלק מן העולם עם קיום המצוה של פו"ר, ולענין נידון הגמ' אי"ז מהני, כי נידון הגמ' הי' איך מותר לפרוש כשיש רק ב' בנים, ומה שהיא מעוברת באותו הזמן אי"ז לא מעלה ולא מוריד כיון שמשה רבינו לכאורה לא ידע אז בעת ההוא שהוא קיים בכך מצות פו"ר דמנא ליה שתולד לו בת ודילמא יולד

5. חכ"א העיר להקשות על דברי מרן שליט"א מגמ' יבמות ס"א ב' דלכאור' מבואר שם בהדיא דלא היו למשה רבינו בנות, דאיתא בגמ' שם דבית שמאי סוברים שכדי לקיים מצות פרו ורבו צריכים להוליד שני בנים, ולומדים זאת ממש רבינו, נוהגמרא מקשה על בית הלל, "ובית הלל נמי לילפו ממש, אמרי לך משה מדעתיה הוא דעבד, דתניא שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכימה דעתו לדעת המקום, פירש מן האשה כו". ופירש רש"י בריש ס"ב א' ד"ה מדעתיה, "משום שכינה ואסור לשאר כל אדם לעשות כן", יעו"ש. הרי מבואר דלכו"ע בין לב"ש ובין לב"ה לא היו למשה רבינו בנות, וא"כ לכאור' ק' על מש"כ מרן שליט"א דיש לומר שהיו למשה רבינו בנות. עכ"ד החכ"א הנ"ל.

והנה באמת לכאור' יש להקשות בהיפוך, והיינו, מנ"ל לגמ' שלא היו למשה רבינו בנות, דדילמא היו לו בנות וכמ"ש מרן שליט"א דיש לומר שנתעברה בבת קודם פרישתו ממנה.

ואולי י"ל כך, דאין סתירה מדברי הגמרא למה שכתב מרן שליט"א, והיינו, דהנה עיקר מה ששאלנו קמיה מרן שליט"א היה מצד זה שלא מסתבר שהמציאות היתה שבפועל משה רבינו – מוסר התורה הקדושה ותרי"ג מצוותיה נסתלק מן העוה"ז מבלי קיום מצות פו"ר (וע"ז השיב מרן שליט"א מנ"ל שכך היתה המציאות שנסתלק מבלי בנות, ועל זה השבנו ראייה, ודחה מרן שליט"א

תשובה ה

ש. ⁶ בראשית פ"ג. קצת צ"ב למה נקנסה מיתה על האשה, שהרי כל אחד קיבל את העונש שלו, הנחש קבל קללה בפני עצמו, והאשה קבלה קללה בפני עצמה (ולא נזכר אצלה המיתה), והאדם קיבל קללה בפני עצמו (אצלו נזכר המיתה), וכיון שכן, צריך היה להיות לכאורה שרק אנשים ימותו ולא נשים (וכ"ש לא בהמות חיות ועופות)⁷, ולמה גם נשים מתות.

ת. האשה קבלה יותר שהיא הסיתה.

נח

תשובה ו

ש. ⁸ נח ח' ט'. ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ותשב אליו אל התבה כי מים על פני כל הארץ וגו'. צ"ב למה לא נחה ע"ג התיבה עצמה (ומש"כ

שפירש ממנה משום ששמע מפי הגבורה אל תגשו אל אשה ונשא ק"ו בעצמו כו' וכמ"ש התוס' ביבמות שם א"כ ודאי שכשפירש ממנה הי' זה לעולם ולא על תנאי, ועוד י"ל דמשה רבינו לא היה פורש על תנאי משום העלבון כי הי' זה כאומר לאשתו שאיני צריך לך רק בשביל קיום פו"ר אבל לא בשבילך והוא עון חמור מצד הבין אדם לחבירו ועל כרחך שכשפירש ממנה הי' זה לגמרי ולכן נידון הגמ' איך פירש בב' בנים לחוד וכנ"ל.

ולסיכומן של דברים, מה שכתב מרן שליט"א דיש לומר שהיה לו למשה רבינו בת ע"י שנתעברה [אחר שהיא חזרה עם יתרו וקודם פרישתו ממנה לפני מתן תורה], אי"ז סתירה למה שמבואר בגמרא שלא היה לו בת, וכנ"ל שנידון הגמרא היה על זמן פרישתו ממנה שאז היו לו ב' בנים בלי בת אבל לעולם יתכן שמ"מ כבר היתה מעוברת אז בבת ולנידון הגמ' אי"ז נפק"מ וכנ"ל אבל סו"ס הי' לו בת וקיים פו"ר וכנ"ל. ועי' להלן תשובה תתל"ג ובהערה שם. ⁶ ע"ע לפ' בראשית להלן תשובות קמ"ט-קנ"א. ⁷ חכ"א כתב לן ליישב ע"פ מ"ד בב"ר פ"ט סי' ה' האכילה את הבהמה

לו בן וגם מנא ליה שהבת תהי' של קיימא ולכן כל זמן שלא ידע כן א"כ איך פירש וע"ז ראיית ב"ש וכו'.

והטעם שבנידון הגמ' לא מייתו ב"ש וב"ה ראי' מהבת הזאת, הוא משום שבעת פרישתו ממנה אף שהי' יכולה להתעבר מ"מ עדיין לא היתה יכולה להוליד כבר, שהרי צפורה הגיעה למשה רבינו כשמשוה רבינו ובני ישראל כבר חנו בהר האלקים כמבואר בריש פרשת יתרו ומיד בסמוך פירש משה רבינו מצפורה וכמ"ש בתוס' יבמות ס"ב א' ד"ה דכתיב דכששמע מפי הגבורה 'אל תגשו אל אשה' [שהיה זה ג' ימים קודם מתן תורה] אז פירש ממנה יעו"ש ונמצא שאי נימא שנתעברה מ"מ הי' עדיין ממש בתחילת זמן העיבור וללדת כבר ודאי שלא יתכן בזמן ההוא שפירש מאשתו, ולכן לא מייתו ב"ש וב"ה ראי' מהבת הזאת כי לנידון דידהו כיון שעדיין לא נולדה א"כ איך פירש מאשתו ומזה מייתו ב"ש הראיה וכו'. והנה לכאור' יש לשאול מאי קשיא לגמ' איך פירש מאשתו, שהרי שמא פירש ממנה על תנאי שאם יולד לו בן אז יחזור אליה עד שיהי' לו בת, ומה הראי' לב"ש כו'. וי"ל דכיון

להלן י"א והנה עלה זית טרף בפיה מסתמא נחה על העץ וא"כ גם שם צ"ב מנין לנח שכלו המים מעל הארץ כמש"כ שם) ואין ליישב שלא נחה ע"ג התיבה משום הזפת שהרי גם בפנים היתה התיבה מזפת כדפרש"י שם ו' י"ד.⁹

ת. הוא לא שלחה אלא לראות כיבשה אם יש מנוח.

תשובה ז

ש. נח ח' כ"א. כתב הרמב"ן, וז"ל וטעם בעבור האדם כי בעבורו נענשו ואם אדם לא חטא היו הם ניצולין אע"פ שהשחיתו גם הם דרכם עכ"ל, ק' מדאי' בתנחומא שכשאדם מגיע לעולם האמת בא אצל אדה"ר ואומר לו שמשום שחטא התחייב מיתה, ואומר לו אדה"ר כמה חטאים אתה עשית ע"כ, ומבואר דאם חוטאים נענשים אף אם לא היה חטא אדה"ר.

ת. הרמב"ן כ' זה על בהמות וחיות שאין להם בחירה.¹⁰

לך לך

תשובה ח

ש. לך לך י"ב י"א. כתב בשערי תשובה (שע"ר אות ל"ד) וז"ל, כמו שמצינו שאמר אברהם הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את כי לא נסתכל בה עד היום ההוא להתבונן בה על תכונת יפיה עכ"ל. מ' מלשונו דהר"י דעד היום ההוא הסתכל בה אבל לא הסתכלות של התבוננות בתכונת יפיה, וקצת צ"ב דברש"י פ' לך לך י"ב י"א וכן בתנחומא סי' ה' [לכאן] לא מבו' כן, ועוד

תשס"ז. 9. וז"ל רש"י שם, בכופר. זפת בלשון ארמי, ומצינו בגמרא (שבת ס"ז א') כופרא, בתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זיפתה מבית ומבחוץ עכ"ל. 10. חכ"א העיר דאולי י"ל דמש"כ הרמב"ן 'האדם' אין הכונה דוקא לאדם הראשון.

ואת החיה ואת העופות הכל שמעו לה חוץ מעוף אחד ושמו חול כו', ולכן גם הם מתים. ושו"ר דכן הוא ברש"י פסו' ו' דכ' וז"ל גם לרבות בהמה וחיה עכ"ל. ויעויין זוה"ק ס"פ אמור דק"ז ע"ב אי הוא חטא כל עלמא מה חטאו, אי תימא דכל ברין אתו ואכלו מאילנא דא ואתרמי לכלא לאו הכי אלא בשעתא דאדם קאי על רגלוי כו' יעו"ש. 8. ע"ע לפ' נח להלן תשובה קכ"א,

למה דוקא מהיום ההוא והלאה כן התבונן בתכונת יפיה. וצ"ב כונת הרכינו יונה ז"ל.

ת. עברו בים וראה צורתה.^{11 12}

תשובה ט

ש. לך לך י"ד י"ח. פרש"י וז"ל ומלכי צדק. מ"א הוא שם בן נח עכ"ל. הנה נמצא דבזמן מלחמת המלכים כאן שם בן נח עדיין הי' חי, והנה לעיל ס"פ נח (י"א, י' י"א) כתיב, אלה תולדת שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול, ויחי שם אחרי הולידו את ארפכשד חמש מאות שנה ויולד בנים ובנות, ולפי"ז נמצא דמלחמת המלכים הי' בתוך החמש מאות ושתים שנה שאחר המבול. האם זהו חשבון נכון.¹³

ת. נכון.^{14 15}

עולם אילו נתת לנו נביא כמשה היינו מקבלים תורתך לפיכך נתן להם הקב"ה את בלעם כו' יעו"ש. [ועי' אבות דרבי נתן פ"ב אות ה' שם איתא כל מי שנולד מהול ואי' שם גם בלעם הרשע יעו"ש]. ומה דקאמר התד"א 'ארבע מאות שנה' יתכן הכונה להא דכתיב (נח י"א, י' י"א) אלה תולדת שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול, ויחי שם אחרי הולידו את ארפכשד חמש מאות שנה ויולד בנים ובנות, ופרש"י וז"ל שם בן מאת שנה כשהוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול עכ"ל, [ולפי"ז במבול הי' בן צ"ח], והיינו דשם חי בסה"כ חמש מאות שנה וחי אחר המבול ארבע מאות ושתים שנה, ומאז לידת ארפכשד חי ארבע מאות שנה, ויתכן דעל ארבע מאות שנה אלו קאמר התד"א ששם נתנבא, וכך גם מסתבר כי אי אפשר לומר שנתנבא ארבע מאות שנה אל אלו שחיו לפני המבול וע"כ דנתנבא אחר המבול וארבע מאות שנה הם שנות חייו מאז לידת ארפכשד שנתים אחר המבול עד פטירתו. ¹⁴ כמו"כ יש לחשב הנ"ל כך, שהרי אברהם אבינו ע"ה נולד באלף תתקמ"ח, ויצחק בב'

11. לכאור' תשו' מרן שליט"א רק על שאלה בתרא ועוד למה דוקא כו'. ¹² פשוט שגם לרש"י ראה אותה דאסור לקדש האשה עד שיראנה אלא לא הכיר בה היינו כדברי הר"י. הגר"א"ש קניבסקי שליט"א. ¹³ בדרך אגב נביא בכאן מה דאיתא בתדא"ר (פ"כ) מאי ולא יבשו עמי לעולם לפי שכל אחד ואחד לפי שכרו של אדם אחר בא לעולם, לא גלגל הקב"ה להביא אברהם לעולם אלא בשכרו של שם שנתנבא ארבע מאות שנה על כל הארצות שבעולם ולא קבלו ממנו כו' יעו"ש דברים נפלאים. ולהלן מיניה (פכ"ח) איתא, כיון שבאו נח ובניו לעולם אמר לו הקב"ה לשם בן נח שם אוהבי כו' עכשיו שנבראו כל הגוים אראה אם יקבלו תורתך עליהם לך והתנבא עליהם ואז היה שם בן נח מתנבא לגוים ארבע מאות שנה ולא קבלו הגוים ממנו מכאן ואילך התנבאו לגוים אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבזי ואיוב מארץ עוץ ובעור אבי בלעם ובלעם והוא האחרון שבכולם ומפני מה מפני שגלוי וידוע לפניו יתברך שמו שעתידין כל הגוים מכחישי התורה לומר לפניו יתברך שמו ליום הדין רבונו של

וירא

תשובה י

ש. וירא י"ח ב'. האם המלאך שבא לרפאות את אברהם כדפרש"י הכא בד"ה והנה שלשה כו' ריפא גם את ישמעאל וילידי ביתו כו', או ריפא רק את אברהם מפני שטרח כ"כ בהכנסת אורחים ביום השלישי למילתו והוצרך יותר לריפוי.

ת. לא מצינו.

תשובה יא

ש. וירא שם. במה שפרש"י 'ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט' לכאו' צ"ב שהרי בתחילה פרש"י שם שאין מלאך א' עושה ב' שליחויות.

ת. אחר שגמר שלחוהו.¹⁶

תשובה יב

ש. וירא י"ח ד'. יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ. פרש"י וז"ל, ורחצו רגליכם כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס עבודת כוכבים לביתו אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם עכ"ל, לכאו' צ"ב, דהרי הערביים יצאו מישמעאל והיתכן שבאותו הזמן כבר יצאו ג' ערביים גדולים בגילם, וגם שאילו היו מבני ישמעאל הי' לו לאברהם לדעת כי הם מצאצאיו, וא"כ איך היה סבור שהם ערביים.

ת. מי אומר שיצאו מישמעאל.¹⁷

יעו"ש, וא"כ ודאי דבזמן מלחמת המלכים שהי' שנים הרבה לפני יעקב הי' שם אז בחיים. 16. היינו דכשהלך לרפאות את אברהם עדיין לא ידע שילך ג"כ ללוט כי היתה זה שליחות חדשה. 17. ועי' מש"כ במאור אהרן בזה שם, בשם ספר עמר נקא לרבינו עובדיה ברטנורא ז"ל יעו"ש.

אלפים מ"ח, ושם נפטר בב' אלפים קנ"ח ומלחמת המלכים היתה הרי קודם לידת יצחק שהיה אאע"ה אז בן ע"ג או ע"ה [והיינו ב' אלפים כ"א או כ"ג] עי' תוס' שבת י' ב' בד"ה ושל סדום. מגיסי הרה"ג ר' אהרן יוסף אויערבאך שליט"א. 15. חכ"א העיר דהא אמרי' בב"ב קכ"א א' יעקב ראה שם

תשובה יג

ש. וירא שם. בפרש"י הנ"ל. לכאור' צ"ב שהרי להלן י"ט ב' פרש"י וז"ל, ולינו ורחצו רגליכם וכי דרכן של בני"א ללון תחילה ואח"כ לרחוץ ועוד שהרי אברהם אמר להם תחילה רחצו רגליכם אלא כך אמר לוט אם כשיבואו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחילה ואח"כ רחצו עכ"ל, וכיון שכן, מגין שלוט לא הקפיד שלא להכניס עבודת כוכבים לביתו שהרי אצל לוט היה טעם מיוחד למה שהקדים לינה לרחיצה והיינו שפחד מאנשי סדום וכנ"ל. וצ"ב.

ת. יכול למצוא עצות אחרות.

תשובה יד

ש. וירא י"ח ה'. ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו וגו'. הנה ה' זה אז פסח כמבו' ברש"י להלן פסו' י', וכיון שכן, לכאור' צ"ב היאך אפו לחם (ואף שה' סבור שהם ערביים ולגוי מותר חמץ בפסח מ"מ איך אפו לחם ברשותו של אברהם דאיכא משום בל יראה ובל ימצא). ולכאור' אין לומר דהכונה למצות, כי גבי לוט י"ט ג' כתיב ומצות אפה ופרש"י פסח היה ומבו' דהיכן דהי' מצות כתיב בהדיא מצות וש"מ דאצל אברהם דכתיב פת היינו פת ממש ולא מצות, וגם כתיב לושי ועשי 'עוגות' (להלן י"ח ו') ולא אמר ועשי 'מצות'. וצ"ב.

(וכעת עלה ברעיוני בעזה"י ליישב, דרק אמר להם שיעשה 'פת' ממש, ואמר להם כן כי ה' סבור שהם לא יבינו מה זה 'מצות' כי ה' סבור שהם ערביים, ובאמת הכין להם מצות, ו'עוגות' היינו מצות כמ"ש 'עוגות מצות', ואולי זה מ"ש אברהם לשרה 'מהרי' שלש סאים וגו' ועשי עגות והיינו כי בלישת המצות צריך למהר שלא יחמיץ, והאם נכון ליישב כן).

ת. יפה כתבת.

תשובה טו

ש. וירא י"ח ט'. ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל. פרש"י וז"ל, נקוד על אי"ו שבאליו ותניא רשב"א אומר כו' שאף לשרה שאלו

איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש עכ"ל, לכא' צ"ב. א'. למה הוצרכו לשאול איו אברהם והרי אברהם בעצמו רץ לקראתם. ב'. דכיון ששאלו את שרה איו אברהם א"כ על כרחך שידעו היכן שרה ולמה הוצרכו לשאול איה שרה אשתך. ג'. לכא' הול"ל, שצריך לשאול היכן נמצאת האשה ולהיפך וכיו"ב ומהו 'על' האשה ו'על' האיש. וצ"ב ג' השאלות.

ת. כשרץ אל הבקר.¹⁸

תשובה טז

ש. וירא י"ח י'. ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו. פרש"י וז"ל, והוא אחריו. הפתח היה אחר המלאך עכ"ל, ולפי"ז נמצא ששרה היתה אחר המלאך בפתח האהל, ולכא' צ"ב דא"כ איך כתיב בתוך האהל דמשמע שהיתה בתוך האהל ממש והרי עתה אמרי' דהיתה בפתח האהל. ועוד, איך דייקין דצנועה היא מדכתיב הנה באהל והרי הי' בפתח האהל ולא בתוך האהל ממש.

ת. סמוך לאהל וזה נקרא צנעא.

תשובה יז

ש. וירא י"ח י"ג. ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי. לכא' צ"ב מה הי' טענה על אברהם דהרי אברהם לא צחק, ולמה הטענה לא נאמרה לשרה בעצמה שאף היא נביאה היתה ויותר מאברהם כדפרש"י להלן כ"א י"ב, ולמה הטענה על שרה נאמרה דרך אברהם.

ת. כדי שיוכיחה.

תשובה יח

ש. וירא י"ט ל'. ויעל לוט מצוער וישב בהר ושתי בנותיו עמו כי ירא לשבת בצוער וגו'. פרש"י וז"ל, כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום

18. היינו דכשאברהם רץ אל הבקר אז שאלו המלאכים את שרה איו אברהם. ולכא' זהו תשו' רק על שאלה קמא.

עכ"ל, ולכאור' צ"ב שהרי לעיל פסו' כ' - כ"ב מבואר דהמלאך נענה ללוט שלא יהפוך את סדום עד שלוט יגיע למצער והיינו לצוער וא"כ מה פחד לוט להיות בצוער לפי שהיתה קרובה לסדום, שהרי כל ענין הדבר שנענה לו המלאך הי' כדי שלוט ינצל ע"י שיהי' בצוער. וצ"ב.

ת. לא יותר מדאי.¹⁹

חיי שרה

תשובה יט

ש. חיי שרה כ"ד י"ז. וירץ העבד לקראתה וגו'. צ"ב מהיכן להיכן רץ, והרי גם הוא וגם היא היו בסמוך לבאר, הוא כמ"ש לעיל פסו' י"ג הנה אנכי נצב על עין המים, והיא כמ"ש לעיל פסו' ט"ז ותורד העינה ותמלא כדה ותעל, וכיון דנתפרש במקראות דשניהם היו בבאר א"כ להיכן רץ. וצ"ב.²⁰

ת. הוא מיהר.²¹

תשובה כ

ש. חיי שרה כ"ד י"ד. והיה הנערה אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדני. אמרינן (תענית ד' א') א"ר שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן שלשה שאלו שלא כהוגן כו' אליעזר עבד אברהם דכתיב והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך וגו' יכול אפי' חיגרת אפי' סומא כו'. עלה ברעיוני בעזה"י לבאר מה באמת היתה דעתו של אליעזר בזה ובמה טעה, והוא, שאליעזר הרי הכיר את אברהם אבינו שלא הכיר את שרה עד שעברו בים וראה צורתה וידע שהיא יפה (לך לך י"ב י"ד), וסבר אליעזר דכמו כן הוא אצל יצחק שלא יכיר את אשתו, וכעין מה דאי' בשבת נ"ג ב' ת"ר מעשה באדם אחד שנשא אשה גידמת ולא הכיר בה עד יום מותה כו' כמה צנוע אדם זה שלא הכיר

שתיירן. הגר"ח קניבסקי שליט"א. [יעו"ש אות ח', ב' תירוצים]. 21. לכאור' צ"ל דמרן שליט"א למד דהא דכתיב 'וירץ' פירושו שמיהר [ולא כפשוטו שרץ] והיינו שכל מה שעשה שם עשה

19. היינו דאף שהמלאך נענה לו שיהי' בצוער מ"מ כ"ז רק לענין שיהי' שם קצת זמן אבל לא יותר מדאי זמן ולכן הוצרך אח"כ לעלות מצוער. 20. עי' בשפתי חכמים שהק' כן ועי"ש מה

באשתו, ולכן לא חשש אליעזר שמא תגיע חגרת או סומא. האם נכון לבאר כן.

ת. אינו נכון.²²

תשובה כא

ש. בהנ"ל. לכאורה צ"ב אמאי שאל שלא כהוגן והרי מה שביקש הטי נא כדך וגו' זה מחייב שלא תהי' לא חגרת ולא סומא, כי אם תהי' חגרת או סומא איך תוכל להטות הכד וגם להשקות הגמלים וכו'. והנה כתבו התוס' שם (בד"ה יכול) וז"ל, וא"ת היכי קאמר דשאל אליעזר שלא כהוגן והא לא אמר אלא אשר אומר אליה הטי נא כדך ואם יראה שתהא

כמוך יעו"ש, וממילא כל זמן שאליעזר לא קיבל רשות זה שלא כהוגן. ועוד יש לומר, ידוע שבדברי חסידות יש דברים שמסתירים דהיינו דברים שלא נוגעים לציבור אדם שנוגע לו מסתיר מאחרים (ויש מדות חסידות שאולי נוגע לכולם ואכ"מ) ממילא מי אמר שאליעזר ידע הדברי חסידות האלו דאברהם וכי יספר לאליעזר על חסידותו. ועוד יש לומר, שמוכא שהאהל היה כמקדש שהשכינה שרתה שם והם ככהנים ולא יכולה להיות בעל מום ע"י תנחומא תולדות ח' השכינה היתה בביתו של יצחק כו' יעו"ש ובנדרים ל"ח א' אין השכינה שורה אלא על גבור כו' יעו"ש וכ"ש שלא על בעל מום ע"י מהרש"א שם ובמתן תורה איתא שהקב"ה אמר איך אתן התורה לבעלי מומין וכן הכא במקדש דאהל יצחק ורבקה כמו שנתבאר, וע"י חות יאיר סי' קע"ו [הביאו במשנ"ב סי' נ"ג ס"ק י"ג וס"ק מ"א]. ועוד יש לומר, שיצחק עולה תמימה ואסור לו להיות בו בעל מום, ואולי בזה אשתו כגופו, וזה לא דברי הלצה כי הגדר דאשתו כגופו אינו יודע דלפעמים אומרים אותו ולפעמים לא וכמדומני שמעולם לא שמעתי גדר בזה מתי כן ומתי לא ולכן לגבי עולה אולי כן. ועוד יש לומר, בשלמא בזמנינו שכולנו או כמעט כולנו מגולגלים, מי שחיגר או סומא אינו אומר על מעשיו ועל דבוריו ועל מחשבותיו, אבל בזמן יצחק מי שהיתה חגרת או

במהירות והיינו בוריוות. 22. אולי, הרי אם תהיה חגרת ויצחק אבינו יאמר שזה מקח טעות הרי יוכל לומר כן וזה ראייה שזה לא דבר טוב. ובטעם דבר זה, מפני מה באמת זה נקרא לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, אולי יש לומר, דהוא מפני שאליעזר עדיין לא יודע שאין לו הוכחה שאולי יצחק ואברהם פת בסלו מיהא שאם ירצו ידעו שהיא לא חגרת, זה אין לאליעזר ראייה שהם לא צריכים. עוד יש לומר, דאף אם נימא דליצחק ואברהם עצמם לא יפריע חגרת וסומא אבל בשאר צרכים ודברים שהאשה עושה לבעלה לא רק בתור מלאכה אלא במזיגת הכוס וכל כיוצא בזה לזה צריך שלא תהא חגרת ולא סומא. וכן לעוד דברים חשוב לו לאדם שלא תהא חגרת ולא סומא. גם סומא חשוב כמת. ומה שמצאנו בגמרא שבת הוא גידמת ולא סומא. עוד יש לומר שגידמת מבואר שאין לה יד משא"כ חגרת שחסר לו רגל ועל זה אין ראייה משבת נ"ג הנ"ל (ובתוס' רע"א סוף מסכת פאה שחגרת יכולה להיות גם ב' רגלים). עוד יש לומר, וזה נראה שזה אמת, שעל פי דעת תורתנו הקדושה, לכאורה אין לו ליצחק להכניס עצמו למצב כזה שאולי הרי עדיין לא מת אצלו היצה"ר ע"י ב"ב י"ז א', ויצחק צריך לכאורה לעמוד הכן ולחוש חשש כל שהוא שאולי הרהור כל שהוא יגרם לו ע"י שהיא חגרת ברבות הימים והשנים וכו' ע"י קידושין מ"א א' ואהבת לרעך

חיגרת או סומא לא יאמר לה וי"ל דה"פ יכול אפי' חיגרת ואפילו סומא יכול אפי' חיגרת שיהיה לה אפילו רגל של עץ והוא לא יהא רואה או סומא כגון שיש לה עינים יפים ואינה רואה כלל עכ"ל, ולכאור' גם תי' התוס' ק' כנ"ל כי כיון שיהיה לה רגל של עץ תתקשה למלאות הכד ולהשקות וודאי יבחין בכך וגם אם תהי' סומא לא תוכל להטות ולהשקות הגמלים וודאי הי' מבחין בכך וכיון שכן על כרחך דבכלל מה ששאל זה ג"כ שלא תהי' חיגרת או סומא כלל, ולמה חשיב שלא שאל כהוגן. וצ"ב.

ת. אם יעשה רגל של עץ יכולה להשקות.^{24 23}

תשובה כב

ש. עוד בהנ"ל. יש לשאול אמאי קאמר רק חיגרת או סומא, ולמה לא קאמר גם גידמת כההיא דשבת נ"ג ב' וכו"ל. [וממה שפרש"י נ' דאה"נ ונקטו רק חלק וה"ה גידמת, והיינו מדפרש"י וז"ל, אפי' חיגרת ואפי' סומא. לפי שלא פירש בשאלתו ואפשר שתהיה בעלת מום ולא יבין בה אליעזר ויקחנה עכ"ל, ומדכתב ואפשר שתהיה 'בעלת מום' מ' דלמד דחיגרת וסומא לאו דוקא וה"ה גידמת או כל שאר מומין²⁵. (וראיתי בדרך חכמה שמרן שליט"א כתב בבה"ל שם שרש"י שלפנינו על תענית אינו רש"י וכעת נדפס פרש"י האמיתי). אבל מדברי התוס' הנ"ל לכאור' מ' דמ"ד חיגרת או סומא הוא בדוקא, דאל"כ נהי שתירצו התוס' למה חיגרת וסומא חשיב שלא כהוגן דשמא הרגל של עץ וכו'.

ששאל זה שלא תהי' סומא.²⁴ הוא התנה שיאמר לה והיא תשיב שתה כו' ואח"כ כבר לא יוכל לבטל התנאי, לכך קא' בתוס' לא יאמר לה כו'. הגר"ח קניבסקי שליט"א.²⁵ להא דפרש"י הנ"ל 'ואפשר שתהיה בעלת מום ולא יבין בה אליעזר' אולי ניחא מה ששאלנו לעיל למה שאל שלא כהוגן והרי מה שביקש זה מחייב שאינה חיגרת או סומא, אבל לפרש"י הנ"ל דקאי על כל מומין ואפי' מומין פנימיים ולא חיצוניים שעל כן לא יבין בהם אליעזר, א"כ ניחא דשאל שלא כהוגן. וכתבנו גם דברים אלו למרן שליט"א, אך מרן לא ענה ע"ז, ויתכן שזהו משום שכבר מרן השיב על עצם השאלה וכו"ל תשו' הקודמת והבן.

סומא יש לה גם לבטח חסרון שהוא פנימי וכו' אפילו לא חטא או כיוצא בזה, אבל חסרון בנפש כו' ועי' חות יאיר הנ"ל. עכ"ל חכ"א שליט"א בביאור תשובת מרן שליט"א. ועי' לעיל תשובה ח' דמ"ש שאברהם לא הכיר את שרה אין הכוונה שלא ראה אותה כלל רק ראה אותה ולא הכיר תכונת יפיה עד שעברו בים וראה צורתה יעו"ש, ולפי"ז י"ל דלכן השיב כאן מרן שליט"א אינו נכון כי ודאי יצחק יראה אותה עכ"פ ואפי' אם לא יכיר תכונת יפיה כאברהם מ"מ יראה אותה חיגרת או סומא ולכן אי"ז נכון והבן.²³ לכאור' עדיין ק' שאם היתה סומא הי' יכול להבחין בזה כי איך תוכל להשקות וכו"ל בשאלה וא"כ נימא דבכלל מה

וכנ"ל, מ"מ עדיין שמא היא גידמת, ועל גידמת לא שייך כ"כ לתרץ דשמא היד של עץ וכדו' דאת הידים הי' חייבת ודאי בשביל למלאות הכדים ולהשקות, וכיון שכן נ' לכאו' מדברי התוס' דחיגרת או סומא זהו בדוקא, וק' למה לא אמרו גידמת או שאר מומין]. וצ"ב.

ת. כי גידמת יראה.²⁶

תשובה כג

ש. חיי שרה כ"ד נ"ט. וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקתה ואת עבד אברהם ואת אנשיו. לכאורה אין מובן אמאי הוצרכו לשלוח את מנקתה, שהרי זמן הנקה הוא ב' שנים כדאיתא בגיטין ע"ה ב'.

ת. שתעזור לה ותגדל את בניה.

תשובה כד

ש. בהנ"ל. יש לשאול למה לא ענה מרן שליט"א כאן שזמן ההנקה להלכה הוא אפי' ארבע וחמש שנים כדאי' בכתובות, וכמו שענה מרן שליט"א גבי שאלה אחרת ששאלנו, וכך שאלנו שם, דאי' בתדא"ר פ"ל, ונותנת דדיה לתוך פיו וכו' ושיערו חכמים שנותיו של אותו תינוק ונמצא בו שתי שנים וששה חדשים ושבע שעות ומחצה, ושאלנו מגיטין ע"ה ב' שזמן הנקה עד כ"ד חודש, ואין הניקה התינוק, ומרן שליט"א ענה, אם לא הפסיק אפי' כמה שנים, ובע"פ מרן שליט"א הסביר לנו, שכן דעת רבי יהושע בכתובות שאפילו ארבע וחמש שנים ושכך נפסק בשו"ע^{27 28}, וא"כ מאי שנא, דלמה בפ' חיי שרה מרן שליט"א לא ענה שלא הפסיקה לינוק ולכן הוצרכה למנקתה, ואולי טעמיה דמרן שליט"א דאצל רבקה פשיטא שכבר לא ינקה וא"כ ע"כ שצריכה למנקתה שתעזור לה לגדל את בניה, וזה ע"פ מה שראיתי בזוה"ק (תולדות דף קל"ו ע"ב) שאף שהיתה בת ד' מ"מ היתה בשכלה ובמעשיה כבת כ' ולכן פשיטא שכבר לא

היוצאים מן החי, וז"ל ותינוק יונק עד סוף ד' שנים לבריא וה' לחולה, אבל אם פירש וכו' עכ"ל יעו"ש. 28. עי' סוכה ב' ב' בתוס' ד"ה עד ארבעים וחמשה, בסופו.

26. לכאו' עדיין ק' למה לא אמרו שאר מומין. ותי' הגר"ש קניבסקי שליט"א: 'לק"מ דשאר מומין יראה ותנא כי רוכלא ליחשב וליזיל, ולפמש"כ אתי שפיר'. 27. עיין יו"ד סי' פ"א ס"ז הל' דברים

ינקה. (מצינו שעזרה לרבקה כששלחה אותה לקרוא ליעקב מבית לבן כדפרש"י עה"פ ותמת דברה מינקת רבקה וגו').

ת. יפה כתבת.

תשובה כה

ש. חיי שרה כ"ד ס"ז. פרש"י וז"ל, אחרי אמו, דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה מתנחם הוא באשתו, עכ"ל. וקצת צ"ב מדכתיב בפר' בראשית (ב' כ"ד) על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו וגו'.

ת. אינו כמו שהי' אתה מתחלה כל היום.

תולדות

תשובה כו

ש. תולדות כ"ה ל"ד. ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים וגו'. צ"ב דהרי עשו לא ביקש לחם אלא ביקש רק עדשים כמבואר במקראות, וא"כ למה יעקב אבינו נתן לעשו גם לחם.

ת. הוא חשב שלא ידע עשו הדין איזה ברכה מברכין על הנזיד לכן האכילו לחם שברכת הלחם תפטור את הכל.²⁹

תשובה כז

ש. תולדות כ"ז כ"ז. פרש"י וז"ל, וירח וגו' והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן עכ"ל, צ"ב מה ראוי' והלא אין ריח רע וכו', דדלמא באותו הזמן שרבקה הכינה המאכל הספיק להתנקות. (וחזי' דאשה כשרה לשחיטה³⁰).

29. עי' בית הלוי באו"א. ועיין בזה בעזה"י בס' מאור אהרן פ' תולדות שם ל"ד תירוצים.
30. עיין יו"ד סימן א' ס"א הל' שחיטה, וז"ל, הכל שוחטין לכתחלה אפילו נשים, הגה, י"א שאין להניח נשים לשחוט שכבר נהגו שלא לשחוט וכן המנהג שאין הנשים שוחטות, עכ"ל יעו"ש.

ת. ריח העור אין עובר.^{31 32}

תשובה כח

ש. תולדות כ"ז כ"ט. פרש"י וז"ל, ארריך ארור ומברכיך ברוך, ובבלעם הוא אמר מברכיך ברוך וארריך ארור, הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלווה ואריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים, והרשעים תחלתן שלווה וסופן יסורים לפיכך הקדים ברכה לקללה, עכ"ל. הנה מש"כ רש"י והרשעים כו' לכאורה צ"ב דהא בלעם דיבר על ישראל שהם צדיקים, ומאי איכפת לן דאצל הרשעים תחלתן שלווה כו' ועדיין היה צריך בלעם להקדים ארריך למברכיך כי מדבר על צדיקים.

ת. הוא ברוך כפי המנהג אצלו.

תשובה כט

ש. תולדות כ"ז ל"א. איתא בתרגום יונתן הכי, ועכיב מימרא דה' מנה צידא דכיא ואשכח כלבא חדא וקטלה ועבד אף הוא מנה תבשילין ואיתי לאבוי וגו'. ומאיך ארז"ל (ב"ר ס"ה) אמר רשב"ג אני שמשתי וכו' אבל עשו כשהיה משמש את אביו לא היה משמש אלא בבגדי מלכות. והיינו דכיון שהי' עשו מסוגל להביא לאביו לאכול כלב (שזה אסור באכילה וכו') א"כ איך אומרים עליו שהי' גדול כ"כ בכיבוד אב. וצ"ב.

ת. כבר³³ עשה לו אבל לא חשש לרמותו.

תשובה ל

ש. תולדות כ"ז ל"ה. במה שאמר יצחק לעשו "בא אחיך במרמה ויקח ברכתך" לכאור' צ"ע דהוי לשה"ר. (מב"א).

קושייתו הלא את עורות גדיי העיזים הלבשה על ידי ועל חלקת צווארו, והעיזים נשחטו אחר חצות בזמן שחיטת קרבן פסח, ואיך יעבור הריח בשעה מועטת כזו. הגר"ח קניבסקי שליט"א. ואולי זה בכלל תשובת מרן שליט"א.³³ לכאור' צ"ל כיבוד.

31. עיין מש"כ בעזה"י במאור אהרן תולדות כ"ז ט' ד"ה יל"ה להקשות דכיון שיצחק אבינו אכל את מה שיעקב אבינו הביא לו על כרחך שכבר היה יו"ט דפסח (ערש"י שם) וא"כ אח"כ כשעשו הביא צידו היאך לא חשש יצחק שמא עשו צד אותם ביו"ט בדרך איסור יעו"ש היטב.³² לא הבנתי

ת. הוא הבין מעצמו ולא חידש לו דבר.^{34 35}

תשובה לא

ש. תולדות כ"ז מ"ד - מ"ה. עד אשר תשוב חמת אחיך, עד שוב אף אחיך וגו'. ובת"א תרגם חמת - חימתא, אף - רוגזא. ובתהלים ו' ב' כתיב, ה' אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני, ובתרגום שם אי' ה' לא ברוגזך תכניעני ולא ברתחך תרדי יתי, ועוד כתיב בתהלים ל"ז ח' הרף מאף ועזב חמה ובתרגום שם אי' נמי אוריך מרגזך ושבוק רתחך, ועוד כתיב בתהלים ל"ח ב' ה' אל בקצפך תוכיחני ובחמתך תיסרני ובתרגום שם אי' נמי ה' לא ברוגזך תכסן יתי ולא ברתחך תרדי יתי. ומכל זה מבואר דאף פירושו רוגז וחימה פירושו רתח, וצ"ב מהו ההבדל בין רוגז לבין רתח, שהרי שניהם ענין כעס הוא.

ת. יתכן שחימה יותר קשה.³⁶

תשובה לב

ש. בהנ"ל. יש לדקדק דאילו בתהלים ו' ב' דכתיב תוכיחני תרגם התרגום 'תכניעני', ואילו בתהלים ל"ח ב' דכתיב תוכיחני תרגם התרגום 'תכסן יתי', וצ"ב. א'. מאי שנא. ב'. מה הפירוש תכניעני ומה הפירוש תכסן יתי.³⁷

ת. היינו הך.

לדייק במקרא גופיה, דאילו בתהלים ו' ב' אמר אל באפך תוכיחני ואילו בתהלים ל"ח ב' אמר אל בקצפך תוכיחני. ולהא דתרגם התרגום שם בשני המקומות לא ברוגזך א"כ לכאוי' צ"ב טפי כיון דאפך וקצפך תרוייהו משמעות אחת הן א"כ למה באמת כאן אמר באפך וכאן אמר בקצפך. ועי' להלן תשובה תרנ"ג והבן.

34. העירו דבמק"א השיב מרן שליט"א: ב"נ אין מצווה על לה"ר. 35. לכאוי' לק"מ כי "במרמה" ביאורו "בחכמה" וכ"כ התרגום וכ"ה ברש"י וכן בבני יעקב שמעון ולוי לקמן ל"ד י"ג במרמה פי' בחכמה וא"כ לא אמר לה"ר כלל אלא סיפר לו מה הי'. הגר"א"ש קניבסקי שליט"א. 36. עי' בפ"י הרב מלבי"ם ז"ל ביחזקאל ה' י"ג. 37. עוד יש

ויצא

תשובה לג

ש. ויצא כ"ט י"א. פרש"י, לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו א"ל מה אעשה לציווי של אבא א"ל יעקב טול מה שבידי והעניי חשוב כמת עכ"ל, צ"ב למה יעקב לא הרג את אליפז מדין הבא להרגך השכם להרגו, והי' בכוחו להרוג ק"ו מהאבן שהסיר מהבאר, (ק' זו שמעתי מזקיני הגה"צ ר' אריה שכטר שליט"א), ואם נימא דכיון שהי' לו אפשרות שלא להרוג את הרודף ע"י איזה דבר וכגון כאן שנתן לו ממונו, האם כן הוא הדין שיש חיוב שלא להרוג את הרודף אם יש לו אפשרות לעשות כן שלא יהרוג הרודף, והכא אי"ז שי"ך ליכול להצילו באחד מאבריו משום דדוקא שם ע"י שמוריד אבר א' לרודף א"כ כבר אינו רודף כי אינו יכול כבר לרדוף באותו אופן שרדף אבל הכא מגלן שחייב להפסיד ממונו בכדי שהרודף לא יהרג.³⁸

(ואולי יעקב אבינו בדק אותו אם יש לו "דין" רודף ולכן ביקש ממנו שיטול הממון, כי מדברי אליפז מה אעשה לציווי כו' משמע שלא רצה לקיים דברי אביו. ובזה ניחא למה יעקב התחשב בציווי אבא של אליפז, שהרי אסור לקיים ציווי אב כשזה איסור כמב' בשו"ע³⁹, ולהנ"ל ניחא שרק בדקו).

ת. אינו חייב אבל לא רצה לעשות כן שאביו לא יצטער.⁴⁰

וישלח

תשובה לד

ש. וישלח ל"ג ה'. וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר הילדים אשר חנן אלקים את עבדך. קצת יש להעיר דיעקב

הרי אלו הורגים אותו אע"פ שעדין לא הרג כו', עכ"ל יעו"ש. ³⁹ עיין יו"ד סי' ר"מ סט"ו ה' כבוד או"א, וז"ל, אמר לו אביו לעבור על ד"ת בין מ"ע בין מל"ת ואפילו מצוה של דבריהם לא ישמע לו, עכ"ל יעו"ש. ⁴⁰ היינו שאינו חייב להפסיד

³⁸ עיין חו"מ סי' תכ"ה ס"א ה' חובל בחבירו, וז"ל, הרודף אחר חבירו להרגו והזהירוהו והרי הוא רודף אחריו אפילו היה הרודף קטן הרי כל ישראל מצוים להצילו באחד מאיברי הרודף ואם אינם יכולים לכונן ולא להצילו אלא א"כ יהרגו לרודף

אבינו ע"ה נשאל מי אלה לך והיינו הנשים והילדים וכמ"ש וירא את הנשים ומאידך ענה רק הילדים וגו' ולא התייחס לנשים. וקצת צ"ב.

ת. ממילא יש גם נשים.

תשובה לה

ש. וישלח ל"ד י"ג. ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וגו'. הנה בפשוטו מדכתיב ויענו בני יעקב וגו' במרמה, משמע דכל בני יעקב תיכננו לעשות מה ששמעון ולוי עשו, דאל"כ הו"ל ויענו 'שמעון ולוי' את שכם וגו'. אמנם מדכתיב להלן פסוק כ"ה ויהי ביום השלישי וגו' ויקחו שמעון ולוי וגו' איש חרבו וגו' משמע דרק שמעון ולוי תיכננו כן, (ויותר מזה שאם כל בני יעקב תיכננו לעשות כן א"כ למה יעקב בא בטענות להלן פסוק ל' וכן בפ' ויחי רק על שמעון ולוי). וצ"ב.

ת. שמעון ולוי היו בעיקר.

תשובה לו

ש. וישלח ל"ה ח'. פרש"י וז"ל, ותמת דבורה מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך מדברי ר"מ הדרשן למדתיה עכ"ל, צ"ב, א', על הא דאיתא בחז"ל שנענש על שחזר רק אחר כ"ב שנה, ובזה לא כיבד את אביו ואמו דהא לכאורה מזה ששלחה רבקה רק עתה (למה שיחזור קודם) מבואר דלא חיכו יצחק ורבקה מיעקב שיחזור עוד קודם גמר הכ"ב שנה, ב', כיון ששלחה עתה לכאורה היה צריך להיות שעשו כבר שב מחורנו כמש"כ שם עד אשר תשוב חמת אף אחיך ושלחתי ולקחתיך משם ואילו במציאות מצינו בהיפוך שעשו נזדווג לו ליעקב כמש"כ כאן פ' וישלח. (ובאמת ברמב"ן מבו' דלא ס"ל כר"מ הדרשן ופי' פירושים אחרים).⁴¹

ת. הו"ל להתפלל שלא יצטרך לך והקב"ה מדקדק עם צדיקים.⁴²

לתת ממונו כו' עיי"ש. הגר"א"ש קניבסקי שליט"א.
41. עיין עוד מה שכתבנו בפסוק זה בס' מאור
אהרן פ' וישלח שם. 42. לכאור' זהו תשובה רק

ממונו בכדי שהרודף לא יהרג, אבל לא רצה להרוג
את אליפז כדי שלא לעצר את אביו יצחק אבינו. -
עיין חזו"א חו"מ י"ז ג' ד' לגבי פנחס דאינו חייב

תשובה לז

ש. בהנ"ל. ברמב"ן שם כתב דבני חת קברו את רבקה ועוד כתב שם מהמדרש דלא רצו שעשו יקברה לכן קברוה כלילה ע"כ בקצרה, וכן מבו' מדכתיב להלן פ' ויחי מ"ט ל"א שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו וברמב"ן שם כ' למה כתוב גבי יצחק קברו ולא קברתי, אבל צ"ב ממה דאי' באדר"נ (נוסח אחר - פמ"ב) אם היתה כשרה בעלה קוברת שכן מצינו באבותינו כו' אבינו יצחק קבר את רבקה.

ת. הכונה מתה בחייו.⁴³

תשובה לח

ש. בס"פ וישלה, פרש"י מגדיאל היא רומי עכ"ל, צ"ב מדאמרי' (שבת נ"ו ב') אר"י א"ר בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאלי ונעץ קנה בים ועלה בו שירטון ועליו נבנה כרך גדול של רומי.

ת. הכונה שמלכי רומי היו מזרעו.⁴⁴

וישב

תשובה לט

ש. וישב ל"ז ב'. אלה תלדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. נשאלתי דכיון דיוסף הי' בן י"ז ולא הגיע לבן כ' שהוא בר עונשין א"כ למה נענש.

ת. אין נענש בידי שמים לאחר מיתה (ועי' סנהדרין ס"ט א' תד"ה בידוע).⁴⁵

גדולה בין קטנה ופריך קטנה בת לידה היא מאי קושיא הא אמרינן לקמן בשמעתין דורות הראשונים היו מולידין בח' שנים ויש לומר דאף ע"פ שבדורות האחרונים נתנו חכמים סימן להבאת שערות לקטנה בת י"ב שנה ויום אחד ולקטן בן י"ג שנה ויום אחד בדורות הראשונים זמן גדלות מקודם הרבה והא דקאמר לקמן וכי עבד בצלאל משכן בר י"ג שנה הוה דכתיב איש איש ממלאכתו התם רוצה להוכיח

על שאלה קמא. ⁴³ היינו מה שארז"ל בעלה קוברת אין הכונה קוברת בעצמו ממש רק הכונה מתה בחייו. ⁴⁴ עי' כע"ז ברש"י בראשית ב' י"ד ד"ה פרת יעו"ש. ועי' כתובות י' ב' ומי כתב קרא לעתיד אין כו' יעו"ש. ⁴⁵ וז"ל התוס', בידוע שאין לו גואלים. וא"ת דמשמע דקטן בידוע שאין לו גואלים משום דאינו מוליד וכן בפ' אין בין המודר (נדרים ל"ה ב') זאת תורת היולדת בין

תשובה מ

- ש.** וישב ל"ז י"ז. ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אומרים נלכה דתינה וגו'. האם ממה דכתיב כי שמעתי וגו' ש"מ שהמלאך גבריאל הגיע לשם קודם שהלכו לדותן, או"ד ששמע בהיותו למעלה עוד בעולם העליון.
- ת.** הוא לא שמע רק א"ל מן השמים לומר כך.

תשובה מא

- ש.** בהנ"ל. האם יש להוכיח מדכתיב כי שמעתי וגו' שהשבטים לא דברו ארמית, שהרי אי' שהמלאכים אינם מבינים לשון הארמית.
- ת.** נכון (אבל אין ראוי).^{46 47}

תשובה מב

- ש.** ⁴⁸ וישב ל"ח ט"ו. ארו"ל (סוטה י' ב') וכי משום דכסתה פניה חשבה לזונה א"ר אלעזר שכסתה פניה בבית חמיה כו', והנה לכאורה משמע מזה, שדוקא פניה כסתה בבית חמיה, אבל לשתוק מלדבר כדי שגם לא יכיר את קולה לא שתקה, וכיון שכן, לכאור' צ"ב דנהי שלא הכירה ע"י פניה מ"מ איך לא הכירה כששמע את קולה, וכיון שהי' צריך להכיר את קולה הי' צריך לפרוש ממנה מיד כשאמרה לו 'מה תתן לי כי תבוא אלי'. וצ"ב.
- ת.** לא הי' לה לדבר הרבה.

תשובה מג

- ש.** בפ' וישב כתוב אצל יוסף בן זקונים, ודרך העולם ללמוד מזה שהילד הקטן שבאחים נקרא בן זקונים, וצ"ב שהרי בנימין הוא הקטן שבאחים שהרי נולד אחרי יוסף, וא"כ היה צריך להיות כתוב אצל בנימין בן זקונים ולא

או משום הא דאי' (סוטה ל"ג א') דגבריאל היה יודע שבעים לשון והיינו גם ארמית יעו"ש ודוק.
 47. עי' תוס' שבת י"ב ב' ד"ה שאין מלאכי השרת כו' לבד מגבריאל כו' עיי"ש. הגר"א"ש קניבסקי שליט"א. וע"ע להלן תשובות תרס"ג, תרס"ו.
 48. עיין עוד לפ' וישב, להלן תשובות ע"ד

על דורות הראשונים דאפילו כי אזלת בתר דורות דהשתא לפי שלא תרצה להוכיח שנחשבים גדולים בפחות א"כ בעל כרחיך בר תליסר שנין הוה, עכ"ל התוס'.
 46. היינו נכון שהשבטים לא דברו ארמית, אבל אין ראוי מהמלאכים, והטעם או כנ"ל בתשו' הקודמת שלא שמע אותם רק אמרו לו לומר,

אצל יוסף, ואף שאצל בנימין כתוב בפ' ויגש ילד זקונים מ"מ היה צריך להיות כתוב כן רק אצל בנימין ולא גם אצל יוסף. ומה ההבדל בין ילד זקונים לבין בן זקונים.⁴⁹

ת. אז בנימין היה מדאי קטן.

תשובה מד

ש. האם אסף זהו יוסף הצדיק (בפי' הרשב"ם עה"ת בראשית ל' כ"ד אי' דליוסף היה גם השם אסף, אבל האם גם בחז"ל שמזכירים אסף האם זה יוסף).

ת. אסף הוא מבני לוי כמפורש דה"א ו'.

מקץ

תשובה מה

ש. מקץ מ"ד ג'. הבקר אור והאנשים שלחו המה וחמריהם⁵⁰. בסידור חתם סופר בסליחות לעשרה בטבת מובא מדרשות חת"ס דרשות צ"ט, בזה"ל, רמז מן התורה דצער חורבן דוחה עונג שבת, שהרי אחז"ל (במדב"ר פי"ד סי' ב') וטבוח טבח והכן ערב שבת הי' והבוקר אור והאנשים שולחו שבת הי' ואיך נפל על צוארי בנימין אחיו ויבך על חורבן ביהמ"ק בשבת וע"כ דדוחה עונג שבת. עכ"ל. ובמה שאמרו הבוקר אור והאנשים שלחו שבת הי', יש לשאול איך שלחם יוסף בשבת, הן מצד טלטול או מחמר או יציאה חוץ לתחום, וצ"ב.

ת. הגויים הוליכו חפציהם.⁵¹

התחום (והיינו קודם שיצאו מתוך אלפיים אמה שאחר העיר) וזהו דכתיב 'הם יצאו את העיר לא הרחיקו' וגו', ובאמת לא חשב יוסף לשלחם חוץ לתחום. - אבל ק' איך הם הסכימו ללכת חוץ לתחום שהרי לא ידעו שיוסף יחזירם, אבל אולי חששו לפיקוח נפש כי הי' רעב בארץ וכבר כלה הלחם בבית יעקב כדאי' בפסוקים. הגראי"ש קניבסקי שליט"א.

תשכ"א. 49. נקרא בן זקונים כי נולד לעת זקנותו וא"כ לק"מ כי תרווייהו נולדו לעת זקנותו. הגראי"ש קניבסקי שליט"א. 50. ע"ע בזה להלן תשובה תרנ"ו. 51. לכאז' צ"ב דבשלמא לענין טלטול או מחמר איכא למימר דיוסף שלח עמהם גויים והם הוליכו חמוריהם וחפציהם, אבל לענין איסור תחומין אכתי איך שלחם יוסף, וצ"ל דשלחם על מנת להחזירם מיד לעיר עוד קודם שיצאו מן

תשובה מז

ש. בהנ"ל. איתא במדרש רבה (פי"ד סי' ב') דמאי דכתיב הבוקר אור והאנשים שולחו וגו' היה שבת. ויש לשאול איך קרעו שמלותם כדכתיב להלן שם ויקרעו שמלתם. וצ"ב.

ת. מלאכה שא"צ לגופה.⁵²

ויגש

תשובה מז

ש. ויגש מ"ד כ"ב. פרש"י וז"ל, ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות שהרי אמו בדרך מתה, עכ"ל. אמר לי ה"ר כו' נר"ו ששאל למרן שליט"א ע"ז מה הכונה, דלמה זה שאמו מתה בדרך זה אומר שגם הוא יכול למות בדרך, דלכאורה עליה נגזר ועליו מניין שנגזר שימות בדרך, ומרן שליט"א ענהו: שהיה עליהם גזירה שימותו בדרך כלו' על רחל וגם על בנימין. וכעת לכאור' צ"ב דהא קא חזינן שבסוף ירד בנימין למצרים ואף שהיה בדרך מ"מ לא מת ואם הי' גזירה א"כ איך נשאר חי. וגם, איך הסכים יעקב שירד לבסוף מאחר שגזירה היא שימות בדרך. וצ"ב.

ת. הוא חשש ומשום סכנה הסכים.⁵³

תשובה מח

ש. ויגש מ"ו ז'. בתרגום אונקלוס, בנוהי וגו' וכל זרעיה 'אעל' עמה למצרים. ולהלן פסו' ח' בת"א, ואלין שמהת בני ישראל 'דעלו' למצרים וגו', (וכן להלן פסו' כ"ו כ"ז), וצ"ב למה תרגם לשון עליה והרי כתיב (לעיל פסו' ג' ד') אל תירא 'מרדה' מצרימה וגו' אנכי 'ארד' עמך מצרימה ואנכי 'אעלך' גם עלה וגו'. וצ"ב.

ומש"כ מרן שליט"א ומשום סכנה כו' כנראה הכונה הסכנה שהי' בזה שלא ישלח את בנימין והיינו סכנת הרעב [וגם הסכנה שהי' שמעון נתון בו אז שנשאר אצל יוסף במצרים], אבל לכאור' אין הכונה משום סכנת הדרך לבנימין, דא"כ אדרבא הי' זה צריך להיות סיבה שלא יסכים, ועל כרחך כמו

52. עי' סוגיא בשבת ק"ה ב'. הגר"א ש' קניבסקי שליט"א. 53. לכאור' תשו' מרן שליט"א רק על שאלה בתרא וגם איך הסכים יעקב כו' והיינו דבאמת יעקב חשש מהגזירה אבל משום הסכנה הסכים בליט ברירה אעפ"כ לשלוח אע"פ שחשש מהגזירה.

ת. מצרים שפלה מא"י, אך בבואם לעיר חי' שם מעלה.⁵⁴

תשובה מט

ש. בפ' ויגש, שעלו השבטים אחר שיוסף נתגלה להם, לא מצינו שסיפרו ליעקב שאותו האיש הוא יוסף וכל מה שהיה שיהודה נגש וכו', כמו שסיפרו בתחלה כשעלו פעם ראשונה על כל מה שהיה להם עם האיש וכו', ולכאורה מבואר מזה שלא גילו השבטים ליעקב כל הענין של מכירת יוסף ואף אחר שנתגלה להם, ומאידך בברכות יעקב לבניו קודם שנפטר מהעוה"ז מבואר שידע מכל מכירת יוסף כמבואר מברכת שמעון ולוי. ואולי קודם שנודע ליעקב שיוסף חי באמת לא ידע כלום ממכירת יוסף כי נסתלק ממנו רוח"ק, ואחר שנודע ליעקב שיוסף חי ידע מכל מכירת יוסף כי חזרה עליו רוח"ק.

ת. כ"ה במדרש.

ויחי

תשובה נ

ש. ויחי⁵⁵ מ"ח ט"ז. המלאך הגואל אתי וגו' ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו וגו'. לכאור' יש להעיר למה הקדים יעקב אבינו את עצמו לאבותיו ולכאור' הול"ל ויקרא בהם שם אבתי אברהם ויצחק ושמי.

ת. חייך קודמין.^{56 57}

תשובה נא

ש. בהנ"ל. לכאור' צ"ב מה שייך הכא חייך קודמין דבשלמא אי היה השאלה לענין חיים או לענין צדקה וכו' דיש נידון מי קודם וע"ז אמרי' ליה חייך

שליט"א קצת יש להעיר דא"כ הי' צריך להקדים עצמו גם לפני הנערים, וצ"ב. ותירץ הגראי"ש קניבסקי שליט"א: 'לק"מ דהא בירך את הנערים וזה העיקר'.⁵⁷ אולי י"ל עוד דרצה יעקב לרמוז להם הדין דחייבין בכבוד אביו לפני כבוד אבי אביו ובפרט הכא שאברהם ויצחק כבר נפ'.

שכתבנו, והבן. ⁵⁴ חכ"א כתב לן ליישב עוד: בלשון ארמית מתורגם כל מקום שכתוב "באו" - "עלו" ואינו מלשון עליה אלא כך הוא תרגומו וכמו ויבואו שני המלאכים סדומה דפ' וירא דתרגם אונקלוס ועלו. ⁵⁵ ע"ע לפ' ויחי להלן תשובה תתשי"ט. ⁵⁶ לכאורה לתשובת מרן

קודמין נִיחָא, אבל הכא לכא' מה שייך לומר חייך קודמין דמשום כן יקדים שמו לשם אבותיו.

ת. הבאתי רא' מהענין.

תשובה נב

ש. ויחי מ"ח ז'. ואני בבאי מפדן ארם מתה עלי רחל וגו'. לכא' צ"ב דכיון שיעקב דיבר כאן אל יוסף שהוא בנה של רחל א"כ הו"ל מתה עלי אמך ולא להזכיר שמה של אמו בפניו כך. ולכא' צ"ב.

ת. גם בלהה גידלתו.⁵⁸

תשובה נג

ש. ויחי נ' ג'. וימלאו לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו אתו מצרים שבעים יום. ולהלן פסו' י' כתיב ויבאו עד גרן האטד וגו' ויעש לאביו אבל שבעת ימים, ונמצא דמעת הפטירה עד הקבורה הי' יותר מב' חודשים, ויש לשאול האם כל זאת התקופה הי' להם דין של אנינות.

ת. עי' יו"ד שמ"א בפ"ת סקט"ז.⁵⁹

תשובה נד

ש. ויחי נ' י'. ויבאו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת ימים. יש לשאול, א'. דהא האבילות מתחילה אחר הקבורה כמ"ש יו"ד סי' שע"ה סעיף א' ואיך עשו האבילות קודם הקבורה. (והי' מי שר"ל דמ"ד ויעש לאביו אבל שבעת ימים הי' זה כשחזרו מא"י, אבל בפסו' ממש ל"מ הכי, לכא'). ב'. צ"ב הא דאיכא בירושלמי הו"א ללמוד אבילות מפסו' זה דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים, דאמרי' התם

יעקב מהגאון ש"ב אב"ד מלבוב בא"ח סימן ע"א סק"ד שכתב דבזה אם א"צ לעסוק בצרכי המת כגון במקום שיש חבורה והקרובים סומכים עליהם בענין קבורת המת חייבים בכל המצות ולא שייך כאן מפני כבודו של מת שאין כבוד המת שיתעסקו בו יותר מכדי צרכו ביום טוב עיין שם עוד עכ"ל יעו"ש.

58. היינו דאי הי' אומר מתה עלי אמך הי' יכול לחשוב שהכונה לבילהה שגידלתו [שכיון שגידלתו נקראת אמן] ולכן אמר יעקב מתה עלי רחל והיינו כדי שיבין שמדבר על אמו ממש. אך אם זו כונת מרן שליט"א לכא' עדיין קצת יש לשאול דמ"מ הי' יכול לומר מתה עלי רחל אמך. 59. וז"ל הפ"ת שם, שחלו עליו כל דיני אנינות. עיין בספר ישועות

(מו"ק פ"ג ה"ה) מניין לאבל מן התורה שבעה ויעש לאביו אבל שבעת ימים ולמידין דבר קודם למתן תורה כו', ואין מובן מאי ס"ד ללמוד זה מהפסוק הנ"ל, שהרי הפסוק מיידי לפני הקבורה ואילו האבילות מתחילה אחר הקבורה וכנ"ל ביו"ד שם. ג'. צ"ב דהא אבילות הוא דרבנן כמ"ש הרמ"א להלכה ביו"ד סי' שצ"ט סעיף י"ג, והרי דרבנן לא קיימו האבות והשבטים אלא בא"י כמ"ש הרמב"ן, וגורן האטד הרי לא הי' בא"י. וצ"ב ג' השאלות.

ת. רואים שהמנהג הי' כן ומסתבר דחכמים תקנו כעין זה.

תשובה נה

ש. ויחי נ' כ'. ואתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטבה וגו'. לכאור' משמע דאף שנתכוונו לרעה מ"מ נחשב להם למצוה כי נתגלגל עי"ז טובה להחיות עם רב. האם זה נכון. ואם זה נכון א"כ צ"ב למה נענשו ע"ז והיינו העשרה הרוגי מלכות והרי זה נחשב להם למצוה.

ת. נכון ומ"מ נענשו משום שחשבו לעשות וצריך כפרה וסליחה.⁶⁰

תשובה נו

ש. ויחי נ' כ"ד. ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת וגו'. לכאורה צ"ב דהו"ל לומר כן לבניו ולא לאחיו וכעין שמצינו שיעקב קרא לבניו וכן דוד קרא לשלמה וכן הדרך קודם שאדם נפ' קורא לבניו ולמה קרא לאחיו. (וקצת י"ל שאף בני יוסף חשובים 'אחיו של יוסף' מאחר שעשאו יעקב כאחד מהשבטים, אבל עדיין צ"ב).

ת. לא הי' בידם.⁶¹

תשובה נז

ש. בהנ"ל. שו"ר דכ"ה ברש"י פ' בשלח י"ג י"ט.

ת. כ"ה במכילתא.

60. עי' נזיר כ"ג א'. הגר"א"ש קניבסקי שליט"א. [הכי אמרי' התם, ת"ר אישה הפרם וה' יסלח לה באשה שהפר לה בעלה והיא לא ידעה הכתוב מדבר שהיא צריכה כפרה וסליחה, וכשהיה מגיע ר"ע
אצל פסוק זה היה בוכה ומה מי שנתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה טעון כפרה וסליחה כו' קמ"ל דלא שנא יעו"ש]. 61. היינו שלא הי' ביד בניו להעלות את יוסף לא"י ולכן קרא

שמות

תשובה נח

ש. שמות א' י'. הבה וגו' והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו וגו'. איתא בחז"ל⁶² דפרעה שלט ע"כ העולם. אמנם במגילה י"א לא נזכר גם פרעה.⁶³ ומ"מ צ"ב דא"כ מהו והיה כי תקראנה מלחמה וגו' שנאינו וגו' מאחר ששלט בכל העולם. וצ"ב.

ת. לא שלט אלא שהיתה ידו על העליונה.⁶⁴

תשובה נט

ש. שמות ג' כ"ב. ושאלה אשה משכנתה וגו' ושמלת ושמלתם על בניכם ועל בנתיכם וגו'. צ"ב איך לא חששו משעטנז.

ת. בדקום.

שבכל משך זמן זה לא יוכלו להעלותו לכן השביע את אחיו שהם כל השבטים ולא השביע את בניו והיינו את שבטו לבד והיינו כדי שיהיה על כולם האחריות להעלותו שאם זה לא יוכל האחר יעלהו. 62. נמצא במכילתא בשלח ה' א' וכן הוא בשמו"ר ה' י"ח, ללמדך שהיה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו והיו לו שלטונים מסוף העולם ועד סופו בשביל כבודן של ישראל כו' ע"כ. ועי' בתנחומא (וארא ה') שמינוהו לפרעה על כל העולם בזמן מאוחר יותר יעו"ש. 63. ולדברי התוס' במגילה י"א א' שם ניחא דז"ל, שלשה מלכו בכל העולם כולו. והא דלא חשיב אלכסנדר' מוקדון משום דלא איירי הכא אלא באותם הכתובים להדיא עכ"ל, והכא נמי גבי פרעה כיון דלא כתיב זאת בהדיא מה שהוא שלט ע"כ העולם לכן הוא לא נזכר בגמ' במגילה שם. ובלא"ה לתשו' מרן שליט"א ניחא גם זה כי לא שלט אלא שהיתה ידו על העליונה ולפיכך לא נזכר בגמ' שם. 64. ובזה גם ניחא מה דלא נזכר פרעה במגילה י"א, והיינו כי שם נזכרו רק מי שבאמת 'שלט' ע"כ העולם. (ועי' פירוש הגר"א ישעי' ו' ג').

לאחיו. ולכאורה צ"ב דהא אף אחיו לא הי' בידיהם להעלותו דאל"כ למה לא העלוהו. וגם אי' בחז"ל שהשבטים ידעו מהשיעבוד וא"כ הי' צריך לומר לבניו שהם עכ"פ דור אחרי אחיו דיוסף. אמנם שו"ר דמש"כ מרן שליט"א, לא הי' בידם, כן הוא בהדיא ברש"י בשלח י"ג י"ט, וז"ל, השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם, ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והי' ספוק בידי לעשות אבל בני לא יניחום המצריים לעשות לפיכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו עכ"ל ומבוי' דיוסף עצמו אמר שלא יהי' בידי בניו להעלותו ולכן השביע את אחיו. אך סוף סוף אכתי תקשי א"כ מה השביע את אחיו שהרי גם את אחיו לא יניחום המצריים להעלותו כי גם הם לא היו שליטים במצריים ומה השביע את אחיו יותר מאשר את בניו, ועי' י"ל דלכן השביע אותם שישביעו את בניהם וכדפרש"י, ואכתי תקשי שהי' יכול יוסף להשביע את בניו שישביעו את בניהם ולמה השביע דוקא את אחיו שישביעו את בניהם, וצ"ל דכיון דודאי ידע יוסף מהשיעבוד ואורך זמנו וממילא ידע

תשובה ס

ש. בהנ"ל. איתא בתנחומא (וארא י"ד), ובשלשת ימי האפלה נתן הקב"ה את חן העם בעיני מצרים וישאילום והיו ישראל נכנסים לתוך בתיהן של מצרים והיו שואלין מהן כלי כסף וכלי זהב ושמלות אם היו אומרים אין לנו להשאיל היה מאיר הקב"ה את המקום שהיו שם והיה אומר לו ישראל הרי הוא במקום פלוני לקיים מה שנאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ע"כ, והנה מדברי המדרש כאן משמע שישראל בקשו לשאול בעת מכת חשך כדקאמר היה מאיר הקב"ה את המקום שהיו שם ועל כרחך שזה היה בעת המכה (ואי"ז כפרש"י בשמות י' כ"ב וכשיצאו כו'), אבל זה קשה כי הציווי לשאול מהמצרים הי' לפני מכת בכורות ולא לפני מכת חושך.⁶⁵ וצ"ב כונת המדרש.

ת. במכת חושך האיר להם שיוכלו אח"כ לומר להם.⁶⁶

תשובה סא

ש. שמות ד' כ"ד. פרש"י וז"ל, ויבקש המיתו למשה כו' אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד שלשה ימים אמול ואשה שלשה ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש כו' עכ"ל, לכאורה אין מובן, דהא כיון דהו"ל למשה מ"ע דמילה א"כ הי' לו להבין דעל כרחך הציווי ללכת למצרים היינו בעוד ג' ימים ולא מיד, ולמה הבין שהציווי ללכת למצרים הוא דוחה המ"ע דמילה שהיתה לו עתה. וצ"ב.

ת. סתמא משמע מיד.

65. עי' בזה להלן פ' בא תשובות ס"ו-ס"ז.
 66. שוב חשבתי ליישב עוד דכונת המדרש דבעת שבאו לשאול הכלים אחר מכת בכורות אמרו להם המצרים שאין להם כלים ואז אחר מכת בכורות הקב"ה האיר לישראל את המקום ששם היו הכלים לסימן שידע היכן זה נמצא ורק הישראל

ראה את האור הזה שנעשה לישראל לסימן והמצרי לא ראה את זה ואז הישראל אמר למצרי הרי זה במקום פלוני כי אף שראה את זה במכת חושך מ"מ שמא לא זכר היכן נמצא כל כלי וכלי ולכך האיר הקב"ה לישראל את המקום ששם היה הכלי לסימן כדי שידע היכן נמצא הכלי ולא יוכל המצרי

וארא

תשובה סב

ש. וארא ט' ז'. וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד וגו'. בתרגום יוב"ע אי' ושדר פרעה פולין, מה התרגום של פולין. וצ"ב מה נחלקו במכילתא על מה דכתיב בשלח י"ד כ"ח לא נשאר בהם "עד אחד" אם זה כולל את פרעה או שזה חוץ מפרעה, שהרי כאן מצינו שכשכתוב עד אחד הכונה לגמרי ולא חוץ מאחד, כי הרי כתיב ט' ו' וממקנה בני ישראל לא מת אחד והיינו אפילו אחד לא מת וא"כ מה שכתוב אח"כ בפס' ז' עד אחד ע"כ שזה לגמרי ולא חוץ מאחד, ומה נחלקו במכילתא.⁶⁷

ת. פולין שלוחין, גם שם חוץ מאחד כמו שנודע בשם הגר"א.⁶⁸

בא

תשובה סג

ש. בא י' כ"ד. צ"ב איך פרעה קרא למשה רבינו במכת חושך, ובאזה"ח הק' הוכיח דקרא אחר שנגמרה המכה. אבל גם זה צ"ב דכיון שנגמרה המכה א"כ למה קרא למשה, ולא מסתבר דפחד ממכה נוספת, כמו שכל המכות לא פחד.

ת. שלח ע"י ישראל שהיו אצלו.

תשובה סד

ש. בהנ"ל. יש לשאול, שהרי בג' ימים אחרונים של המכה לא יכלו לזוז כלל, וא"כ לכאורה גם להניע השפתיים לא היו יכולים, וא"כ איך דיבר לשלוח למשה.

ת. לדבר יכלו.^{69 70}

במאור אהרן פ' בא שם. 70. לכאורה לתשו' מרן שליט"א קצת צ"ב דלכאור' א"כ הי' אז צעקה גדולה במצרים כי כן הדרך כשיש חושך מוחלט

להתחמק ממנו. 67. עיין עוד מה שכתבנו בזה במאור אהרן פ' וארא שם. 68. נדפס בס' המאור הגדול פ' וארא בשם הגר"א. 69. ע"ע מש"כ בזה

תשובה סה

ש. בא י"ב ל'. ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת. פרש"י וז"ל, הוא. תחילה ואח"כ עבדיו, מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן, עכ"ל. צ"ב מנין לפרש הוא תחילה ואח"כ עבדיו והיינו דהיכן נרמז זה בקרא, דלכאור' לפי פשוטו כולם קמו באותו זמן דכיון שבחצות היה המכה ולא היה בית שאין שם מת א"כ לכאור' כולם קמו בחצות וכמ"ש ותהי צעקה גדולה במצרים ומ' שבחצות כולם כבר קמו. ועוד, דאל"כ הו"ל לרש"י לפרש דמאי דכתיב 'וכל מצרים' היינו שכל מצרים קמו אחרי פרעה ועבדיו.

עוד צ"ב מש"כ רש"י מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן, דהיאך זה 'מלמד' שכך היה, והיינו זה שפרעה קם תחילה ואח"כ עבדיו זה מלמד שפרעה העמידן. וצ"ב.

ת. משום שהתורה הוצרכה לפרט הוא וכל עבדיו.⁷¹

תשובה סו

ש. בא י"ב ל"ה. ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת.⁷² יש לשאול מתי הספיקו לשאול הכלי כסף וכו', והרי נאמר להם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, ובבוקר יצאו בחפזון תוך י"ח מינוטין, ואז אפי' צידה לא הספיקו לעשות לעצמם כמ"ש רש"י שמות א' ו'.

ת. כבר השאילו מקודם כמ"ש בפרשת שמות.

תשובה סז

ש. בהנ"ל. יש לשאול האם כונת מרן שליט"א להא דכתיב (שמות ג', כ"א כ"ב) ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ויקם, ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת וגו' ונצלם את מצרים. ואם כונת מרן לפסוק הנ"ל, לכאור' צ"ב דמה שנאמר שם זה הציווי שיעשו כן אבל היכן כתוב שם שעשו כן. ולא עוד אלא שזה נאמר לפני כל

כולם צועקים מפחד ל"ע ולמה לא נזכר זה בקרא בכורות. 71. והיינו דהי' צ"ל 'ויקמו' פרעה לילה
הכא לענין מכת חושך וכמו שני' כן אצל מכת הוא וכל עבדיו, בלי חיבת 'הוא'. 72. ע"ע לעיל

המכות ועוד לפני שמשה רבינו נתגלה לבנ"י ואיך יתכן שבעת הציווי לעשות כן מיד עשו כן שהרי בנ"י לא היו עדיין עם משה רבינו ומנין להם לדעת זה הציווי. ולכאורה על כרחך שלא עשו זה בשעה שנצטוו משה על זה, וא"כ הדרא ק' לדוכתא. גם ממה דכתיב שם בפרשת שמות (שם פסו' כ') ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבם ואחרי כן ישלח אתכם, ולבתר מיניה כתיב ונתתי את חן העם וגו' כנ"ל, לכאור' משמע [בהדיא] דנתינת חן העם להשאל יהי' רק אחר גמר כל המכות, וכיון שכן לכאור' השאלו אחר מכת בכורות קודם שיצאו ממצרים וכפי שמשמע בפשוטו מהפסו' בפרשת בא,⁷³ וא"כ הדרא ק' לדוכתא מתי הספיקו להשאל. וצ"ב כונת מרן שליט"א.

ת. כשראו שקרוב לצאת שאלו.⁷⁴

תשובה סח

ש. בהנ"ל. כתב האבן עזרא וז"ל, ובני ישראל. כל אחד שאל כפי מעלתו כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבנים היקרות והבוסם והשמן עכ"ל, משמע דהאבני השוהם שהיו לנשיאים הי' זה מביזת מצרים, ולכאור' צ"ב מדאמר' (יומא ע"ה א') והנשיאים הביאו את אבני השוהם תנא נשיאים ממש, וצ"ב.

ת. מדרשים חלוקים בזה.

תשובה סט

ש. בא י"ב מ"ד. פרש"י וז"ל, ומלתה אתו אז יאכל בו, מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע כו' עכ"ל, (וראיתי דכ"פ הרמב"ם), ולהלן פסו' מ"ח פרש"י וז"ל וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה כו' עכ"ל. נשאלתי אם העבד לא מל מחמת שאחיו מתו

נמצא מבו' דביזת מצרים הי' קודם שיצאו, וק' כנ"ל מתי הספיקו גם העם לשאול הכלים וגם משה ליקח ארונו של יוסף. 74. בגמ' ברכות ט' ב' משמע דהי' קודם המכה לכאור' דקאמרו לי' ולואי שנצא בעצמנו כו' ואם הי' אחר המכה הרי כבר יוצאים.

תשובה נ"ט. 73. ערש"י משלי י' ח' דבשעה שבנ"י עסקו בביזת מצרים היה משה עסוק בהעלאת ארונו של יוסף שעל זה נאמר על משה רבינו ע"ה חכם לב יקח מצות יעו"ש, ועי' סוטה י"ג א' שהעלה הארון קודם שיצאו ממצרים, וא"כ

תשובות בא הגר"ח לא

מחמת מילה, האם זה מעכב את רבו מלאכול פסח, ואם אין זה מעכב את רבו לכאורה מ"ט.

ת. עי' יבמות ע' א' תד"ה הערל. 75 76

תשובה ע

ש. בהנ"ל. הנה לכאורה מבואר דרך מילת עבדו מעכבתו, אבל טבילת עבדו לא מעכבתו, ולכא' צ"ב מ"ט, דהא צריך גם למול וגם לטבול לשם עבדות, ולמה כאן סגי רק במילה.
(וגם לשון הרמב"ם בפ"ה מק"פ ה"ה כן משמע, דכתב וז"ל, וכן טבילת אמהותיו לשם עבדות מעכבתו ודבר זה מפי הקבלה שהטבילה לשפחות כמילה לעבדים עכ"ל, ומ' דהעבד אי"צ טבילה, וצ"ב אמאי וכן"ל).

ת. פלוגתא דר"א ור"י ביבמות מ"ו א'.

תשובה עא

ש. בהנ"ל. האם רבו חייב לכופף את עבדו למול, וכן את שפחתו לטבול, כדי שיוכל הוא לאכול הפסח. ואם אינו כפף את עבדו למול האם זה נחשב לו שלא אכל פסח 'במזיד'.

ת. יתכן שאם אין העבד רוצה אינו נקנה קנין הגוף ואין מעכב את רבו מלאכול. 77

אנוס ואינו יכול למולם אי"ז מעכבו וכגון טומטום או היו אביו ואמו חבושים בבית האסורים. ושאלנו את מרן שליט"א האם צדקו דבריו. ומרן שליט"א השיב: נכון. 76. עי' בה"ל סי' קכ"ח סעיף ל"ז ד"ה ואם נאנס. 77. עי' יבמות מ"ח א' תוס' ד"ה אלא עבד כו'. הגר"א"ש קניבסקי שליט"א.

הגרא"ש קניבסקי שליט"א. 75. גיסי הרה"ג ר' אהרן יוסף אויערבאך שליט"א העיר כאן בזה"ל: לכאורה כונת מרן שליט"א לפלוגתא דרש"י ור"ת אם ערל שמתו אחיו מחמת מילה חשיב כערל לתרומה וקדשים. אולם צ"ב דכאן הגידון לענין מילת זכריו ועבדיו אם מעכבתו מלאכול בפסח. וזה מפורש ביבמות ע"א ב' שבכל אופן שהוא

בשלח

תשובה עב

ש. יש לשאול איך בניי אכלו את הפירות בקריעת ים סוף דלכאו' הוי ערלה, וחשבתי להוכיח מזה דמה שגדל בנס אין בו דינים והלכות ולכן אף דין ערלה לא הויא בזה. ועוד חשבתי דמה שגודל בנס לכאו' אין לברך ע"ז 'בורא פרי העץ' כי אין לזה יניקה וכהפירות דקריעת ים סוף. ולפי"ז הא דכתיב (ישעיה מ"א י"ט) אתן במדבר ארז שיטה והדס ועץ שמן וגו' וכ' הרב מלבי"ם ז"ל דעץ שמן הוא גם למאכל, א"כ כיון שכל זה יגדל לעתיד לבוא בדרך נס נגד הטבע כמ"ש המלבי"ם ז"ל שם, א"כ גם בזה לא יהיה לו דין ערלה ומעשרות וגם לא יברכו ע"ז אלא ברכת שהכל. האם נכון הוא.

ת. כתבנו בזה בדרך אמונה.⁷⁸

דהוי כאילו הועבר בגושי מחו"ל דאמרי' בירו' פ"א דערלה ה"א דאין בו משום ערלת א"י וה"נ הובא בגושי משמים שהרי מיד עשה פירות כעץ ישן וגם אפשר דלא ינק כלל מהאדמה שהרי ה' מקום שאינו ראוי לזריעה ובנס עשה פירות אין זה מקרי יניקה מהארץ ואע"ג דהנס עשה שינקו מהארץ מ"מ כיון שהארץ לא נשתנית ועץ אחר א"א לנטוע שם ורק עץ זה נתן פירות ע"י נס אין זה כדרך יניקה מהארץ ואין חייב בערלה ומסתמא גם אין פירותיו חייבין במעשר ואין עליהן קדושת שביעית ואין צריך להניח מהן לשו"פ ונראה דמ"ש בירו' יומא פ"ד ה"ד בשעה שבנה שלמה את ביהמ"ק צר כל מיני אילנות לתוכו ובשעה שהיו אלו שבחוץ עושין פירות היו אלו שבפנים עושין פירות נראה דפירות אלו היו פטורין מתרו"מ ומערלה כיון שצמחו בנס מיהו בבבלי יומא כ"א ב' ל"ט ב' אמר שהיו פירות של זהב ולפי"ז בלא"ה ל"ש בהו תרו"מ ואפשר דגם כונת הירו' כך מיהו הא דאמר בתענית כ"ד א' תאנה תאנה הוציאי פירותיך ויאכלו פועלי אבא י"ל דחייבין במעשר כיון שהפירות כבר היו בכחה אלא שעדיין לא הגיע

78. וז"ל מרן שליט"א שם (פ"י דמעשר שני ה"ו בבה"ל ד"ה העולה), העולה מאליו במקום טרשים. ראיתי מקשים איך אכל רשב"י מעץ החרוב שנברא לו במערה (שבת ל"ג ב') הא הוי ערלה ולפ"ד רבנו דהעולה מאליו ברה"ר פטור א"ש דהמערה לא היתה שלהם ולא זכו בה נמצא העץ הפקר וכל הקודם ליקח מפירותיו זכה והוי כעלה מאליו ברה"ר דפטור אבל להחולקים על רבנו יל"ע בזה וי"ל דכאן הוי כעלה במקום טרשים שאין דרך בני"א לזרוע ואע"ג דמרן כתב דהטעם משום שאין דרך בני"א ליטפל בו להביא פירותיו לישוב והוי כאין עומד למאכל וכאן הרי נברא בשביל אכילתם מ"מ כיון דאין דרך בני"א ליטפל בו אפי' אם הוא יטפל בו ויביא פירותיו לעיר ויאכלם או יאכלם שם מ"מ לא מקרי עץ מאכל כיון שאין דרך לאכול פירות עץ כזה אף האוכלן בטלה דעתו וא"כ ה"נ כיון שאילו לא היו במקום סכנה לא היו אוכלים פירותיו אלא משום פקו"נ היו מוכרחים לאכול מזה לא נעשה ע"ז לעץ מאכל דהוי כבטלה דעתם ומסתמא לא נברא להם רק מה שהיו צריכים לצורך פרנסתם ועי"ל דעץ שנברא בנס אין בו כלל ערלה

תשובה עג

ש. בשלח ט"ו כ'. ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחלות. לכאו' צ"ב הל' 'ותצאן' דהיכן היו ולהיכן יצאו.

ומה דכתיב במחולות האם הכונה כפשוטו שעשו ריקודין, דלכאו' אי"ז צניעות.

[והנה להלן פסו' כ"א כתיב, ותען להם מרים שירו לה' וגו' ולכאו' מבו' בזה שאמרו השירה עם התופים אע"פ שזה נאמר בטעמי המקרא, ואולי זה ראייה למש"כ מרן שליט"א בדרך חכמה ששירת הלויים נ' בטעמי המקרא אע"פ שהיו כלי זמר. (אמנם אולי אי"ז ראייה, דיתכן דאחר שגמרו עם התופים והמחולות רק אז 'ותען' להם מרים שירו לה' וגו' והיינו מבלי התופים) והאם זה ראייה לדברי מרן שליט"א].

ת. הנשים רקדו ושרו שלא בפני האנשים אלא במקום המיוחד להן.^{79 80}

תשובה עד

ש. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא (בשלח) וז"ל, ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה וגו' פתח במלך מצרים וסיים בפרעה כו', ונלענ"ד דהכלל בזה כו' דבמקום שהוא בא לטובת ולצורך עמו נקרא מלך מצרים ובמקום שבא לטובת עצמו או לעקשנותו ושגוענותיו מצד עצמו נקרא פרעה כגון כו' עכ"ל. וקצת צ"ב דאיך יתפרשו הכתובים סוף פרשת וישב (מ' א') ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך מצרים והאפה לאדניהם מלך מצרים ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האפים, וכן עד סוף הפרשה, דלכאורה בזה אין מתפרש מלך מצרים בדוקא לענין עמו וכן פרעה לענין עצמו.

ת. החטא הי' בשביל שהוא מלך ופרעה הקפיד מצד עצמו.

זמנם לצאת והנס רק מיהר יציאתם אפשר דמקרי גידולי קרקע וחייבין במעשר וצ"ע ועעמש"כ עוד בפ"ב דתרומו' ה"א בבה"ל ד"ה אוכל. עכ"ל מרן שליט"א שם. 79. היינו דלא היה כאן חוסר צניעות כי רקדו ושרו שלא בפני האנשים, וזהו נמי דכתיב 'ותצאן' והיינו שיצאו ממקום האנשים למקום המיוחד להן. 80. ערש"י תהלים ס"ח כ"ו. ועיין בזה עוד להלן תשובות שצ"ז - שצ"ח יעו"ש.

תשובה עה

ש. בשלח ט"ז ל"א. ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחת בדבש. והטעם שקראו לזה מן הוא משום שלא ידעו מה הוא כדכתיב לעיל פסוק ט"ו ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי וגו', כ"כ הרשב"ם לעיל פסוק ט"ו. אך צ"ב למה לעיל כתיב בני ישראל והכא כתיב בית ישראל. וצ"ב.

(חשבתי ליישב, דהנה מצינו בכו"כ מקומות דהיכא דכתיב בית ישראל הכונה לנשים, ולפי"ז ניחא דר"ל שהנשים קראו לזה מן ולא האנשים כי האוכל וכו' זה עסק של הנשים ולא של האנשים,⁸¹ ולכן הכא כתיב ויקראו בית ישראל את שמו מן וגו', והאם נכון ליישב כן).

ת. נכון כתבת.

תשובה עו

ש. בשלח ט"ז ל"ה. ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען, שאל אאמור"ר הגאון ר' יעקב שליט"א מי כתב פסוק זה ומתי נכתב, ולמה לא מצינו בזה כהפולוגתא גבי הא דכתיב בסוף וזאת הברכה וימת משה וגו'.

ת. מ"ר כתב זה ברוה"ק.

תשובה עז

ש. נמצא לי בלימוד, דמרים הנביאה נישאה לכלב בן יפונה כשהיא היתה בגיל נ"ה, שהרי כלב במרגלים היה בן מ' כדכ' ביהושע, ומרים היתה אז בת פ"ח, כי משה בדברו לפרעה היה בן פ', והמרגלים היה בשנה השנית לצאתם ממצרים ומרים היתה ו' שנים יותר ממשה, ה' שנים עד שפרש עמרם מיוכבד בגזירת כל הבן הילוד וגו' ועוד שנה עד שנולד משה, ונמצא דכשנולד כלב היתה מרים בת מ"ח, ואי' (סנהדרין ס"ט ב') דכלב הוליד בן ח', ונימא דנישא למרים כשהיה בן ז'⁸², ומ"ח ועוד ז' ה"ז נ"ה, וזהו בסוטה עזובה זו מרים

81. ויש להוסיף עוד דהאנשים ששאלו מה הוא, שו"ר הא דפרש"י בדהי"א ב' כ' דכלב נשא את מרים כשהיה בן ט' וילדה את חור כשהיה בן י' שאלו כדי לדעת איזה ברכה צריך לברך ע"ז.

82. שו"ר הא דפרש"י בדהי"א ב' כ' דכלב נשא את

ולמה כו' ופרש"י שלא רצו להתחתן עמה, ונמצא דהמתנה נ"ה שנה עד שהתחתנה, האם זה נכון.

ת. נכון. 83 84

תשובה עח

ש. אי' בתנחומא בשלח א' (וכ"ה שם בראה ז' בשינוי קצת⁸⁵) שהכנענים הרסו את כל א"י כולל בתים ונטיעות וכו' כששמעו שישראל באים לא"י בתחלת המ' שנה שהיו במדבר, וצ"ב א"כ מהיכן היה למרגלים (בפ' שלח) ליקח האשכול הרימונים והתאנים.

ואם חשבון זה נכון, א"כ צ"ב כך: דכשנוריד מל"א שנה י"ב שנה, נמצא י"ט, כלומר, כשחור היה בן י"ט נולד נכדו בצלאל (וי"ט של חור ועוד י"ב של בצלאל המה ל"א של חור), והרי בסנהדרין שם אמרי' דכל חד וחד בתמני אוליד, וא"כ נמצא דכשחור היה בן ט"ז כבר נולד בצלאל, כי ח' של אורי בנו של חור ועוד ח' בנו של אורי והיינו בצלאל, ה"ז ט"ז. וצ"ב. ואם דברינו נכונים נמצא עוד, שמרים נפטרה בת קכ"ו כי פ"ח ועוד ל"ו הרי זה קכ"ו והיינו פ"ח בהיותה במרגלים ועוד ל"ח שהיו במדבר אחר המרגלים וזה לכא' פשוט כי משה נפ' בן ק"כ באותה שנה שמרים ג"כ נפטרה והרי היה צעיר ממנה בו' שנים וכמש"כ למעלה בשאלה. גם נמצא דהא דכתיב (בשלח י"ז י') ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה, ולהלן מיניה, ואהרן וחור תמכו בידי מזה אחד ומזה אחד (שזה היה מיד אחר קריעת ים סוף), וכן הא דכתיב (משפטים כ"ד י"ד) והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אלהם, כל זה היה כשחור היה בן ל"א שנה, ודוק. ועי' מגילה י"ג א' שכלב נשא את בתיה בת פרעה ועי' מש"כ לן מרן שליט"א בזה להלן תשובה תתשל"ז. 84. ע"ע תשו' ממרן שליט"א בענין זה בס' מעיל קטן בתשו' בענינים שונים תשו' י"ג. 85. ע"ע רש"י תהלים מ'

יעו"ש (והיה זה אחר שכבר נשא את עזובה בהיותו בן ז' וילדה לו אז בהיותו בן ח' ובן ט' יעו"ש) ולפי"ז נישאה מרים לכלב רק כשהיתה בת נ"ז שנה ולא בת נ"ה שנה כדכתבנו בשאלה. אך כל זה הוא רק לפי מה שפרש"י בדה"א שם, אבל לפי המבואר בסוטה י"א ב' דכלב בן חצרון הוא כלב בן יפונה וילדה לו את חור ומ"ד שהיתה לו קודם אשה אין זה אשה אחרת אלא היא מרים כמבואר כ"ז בסוטה שם א"כ לפי"ז כן אפשר לקיים החשבון שכתבנו כאן בשאלה שמרים התחתנה עם כלב בהיותה בת נ"ה [ולא רק בת נ"ז] ודוק. ועי' להלן תשובה תשכ"ז. 83. לפי"ז נמצא דחור כשנהרג בעגל היה בן ל"א וכבר היה לו נכד בצלאל בן י"ב. אך שזה צ"ב מסנהדרין שם, וכך הוא החשבון: דהנה מרים במרגלים היתה בת פ"ח, ונוריד נ"ו שנים, נ"ה עד שהתחתנה, ואחד נוסף עד שנולד חור, א"כ נמצינו ל"ב. וא"כ אם חור היה חי בעת המרגלים, שהמרגלים היה שנה אחר העגל נמצא שהיה אז בן ל"ב, והרי העגל היה מיד אחר שיצאו ממצרים שנה קודם המרגלים, א"כ נמצא דחור נהרג בהיותו בן ל"א שנה. ולפי"ז נמצא דכשחור היה בן ל"א כבר היה לו נכד בן י"ב שנה, כי בצלאל בן אורי בן חור במלאכת המשכן היה בן י"ג שנה כדאי' בסנהדרין שם, ושנה קודם מלאכת המשכן היה אז העגל.

ת. לא הכל הרסו ולא מיד.⁸⁶

תשובה עט

ש. שמעתי מהר"ר כו' נר"ו, שהקשה מרן שליט"א איך מלו בלילה של יציאת מצרים כדי שיוכלו לאכול הפסח, והרי אין עושים מילה בלילה, ותי' מרן, דבזוה"ק אי' דאותו לילה היה אור ע"כ. והבנתי דכונת מרן, שכיון שהיה אור הו"ל דין של יום. (ואאמו"ר הגאון ר' יעקב שליט"א אמר לי שכיו"ב מצינו גבי מה שלא דנים בלילה ואעפ"כ אם יש נר מותר לדון לאור הנר). וצ"ב. א. דהא בכל המקראות בפ' בא כ' "לילה", חדא (יא, ד) כחצת הלילה, ועוד (יב, כט) ויהי בחצי הלילה, ושם (ל) ויקם פרעה "לילה". ב. דבגמ' (ברכות ט' א') אי' א"ר אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנאמר הוציאך ה' א ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בניי ביד רמה כו', חפזון דישראל ופרש"י לא שמעו להם לצאת עד בקר עכ"ל, ואם הי' הלילה אור ודין של יום א"כ למה לא יצאו מיד בלילה, ובלא"ה הרי מבוי' דהלילה הוי לילה והיום הוי יום. ג. יש לשאול, אם לפי"ז כל הדברים שנוהגים דוקא ביום כדתנן מגילה כ' ב' היה אפשר לעשותם באותו לילה מפני דהו"ל דין של יום דלכאורה מאי שנא ממילה. ד. דאמרי' (פסחים ס"ח א') רב חסדא רמי כו' וכתוב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתיים כו' כאן לימות המשיח, ופרש"י לימות המשיח יהיה אור הלבנה כאור החמה עכ"ל, והשתא כיון דבימות המשיח יהיה בלילה אור (כמו האור של זמנינו קודם ביאת משיח) א"כ תמיד יהיה דין של יום, וצ"ב.

ת. יתכן שרק אחר חצות הי' אור.⁸⁷

כרבי אלעזר בן עזריה דפסח מצרים אכלו עד חצות ולא עד עלות השחר כרבי עקיבא (ברכות ט' א') כי כיון שאחר חצות הי' אור והיה דין של יום א"כ על

ו' יעו"ש. 86. עיין מה שכתבנו בזה במאור אהרן בשלח י"ג י"ז ד"ה עוד ארז"ל. 87. הנה מתשובת מרן שליט"א לכאו' מבואר דהזוה"ק ס"ל

יתרו

תשובה פ

ש. ⁸⁸ יתרו י"ח, ט' - י"א. ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל וגו'. ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו'. עתה ידעתי כי גדול ה' מכל וגו'. לכאור' יש לשאול למה רק עתה ויחד יתרו והרי כבר שמע מכל זה עוד לפני ששמע הכל ממשה כמ"ש לעיל (פסו' א') וישמע יתרו ופרש"י מה שמועה שמע ובא קרי"ס ומלחמת עמלק והיינו ששמע על קרי"ס ומ"ע כדי כך שהאמין שהכל הי' באמת ובא וא"כ כבר אז כששמע הי' צריך להיות ויחד יתרו, ולמה ויחד יתרו הוא רק אחר ששמע ממשה. (ומה שמשה סיפר לו, לא בגלל שיתרו לא האמין, אלא כדי לקרבו לתורה כמפרש"י שם). וקצת צ"ב.

ת. עכשיו שמע כל הפרטים בדקדוק.

תשובה פא

ש. יתרו כ' י"ז. פרש"י וז"ל, ובעבור תהיה יראתו. על ידי שראיתם אתו יראוי ומאויים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו עכ"ל, צ"ב דלעיל פסו' ב' פרש"י וז"ל, ד"א לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים⁸⁹ שנאמר כו' עכ"ל, וצ"ב.

ת. אין יראה במקום אהבה אלא בהבדלה (מדרש).

תשובה פב

ש. בהנ"ל. אולי הכונה דיראה ואהבה לא יכולים לשמש ביחד אלא בהבדלה דהיינו יראה לחוד ואהבה לחוד אבל ביחד אינם יכולים להיות. ואם זו הכונה, לכאור' ק' טפי דמצד א' איתא יראוי ומאויים ומאידך איתא כזקן מלא רחמים ואינם יכולים להיות על אותו הזמן ב' הבחינות כנ"ל במדרש. וצ"ב כונת מרן שליט"א.

ת. רק אצל הקב"ה זה יתכן כמו שאמרו חז"ל.

כרחך שאכלו הפסח עד חצות. מחכ"א. 88. ע"ע תתקפ"א. 89. ערש"י שה"ש ה' ט"ז. לפ' יתרו להלן תשובות תס"ה, תקכ"ז, תתקע"ט -

תשובה פג

ש. יתרו כ' כ"א. מזבח אדמה תעשה לי וגו' בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. ולהלן מיניה, ואם מזבח אבנים וגו'. לכאורה צ"ב למה נכנס הפסוק בכל המקום וגו' בתוך הפרשה של בניית המזבח, דמה השייכות לכאן. גם צ"ב דלכאורה צריך היה לומר את 'תזכיר' את שמי.

ת. עי' פי' הרב מלבי"ם ז"ל.⁹⁰

תשובה פד

ש. איתא בזוה"ק ר"פ יתרו, בגין כך יסתמר בר נש בשעתא דירים ידוי לעלא למהוי בצלו או בברכין או בבעותא ולא ירים ידו למגנא בגין דאלין עשרה אנון זמינין ומתערין לגבי ההוא פרישו דידין ואי הוא למגנא אנון עשרה לטין לה במאתן וארבעין ותמניא לוטין והאי איהו דכתיב ביה ויאהב קללה ותבואהו וכדין רוח מסאבא שריא על אנון ידן כו' ע"כ. והנה נתבאר בדברי הזוה"ק כאן דאסור להרים הידים למעלה לחנם כדי שלא יתקלל ברמ"ח קללות ולא יטמאו ידיו, אלא בתפלה או ברכות או בבקשה אז מותר להרים ידיו. ויש לשאול, האם מקפידין ע"ז, שהרי פעמים יש שא"א מבלי להרים ידיו וכגון בעת לבישת הבגדים, ויתירה מזאת מצינו במשניות שהיו מרימין הידים וכגון הא דתנן יומא פ"ז מ"ח ומנין היו יודעין שהגיע שער למדבר דרכיות היו עושין 'ומניפין' בסודרין ויודעין שהגיע שער למדבר. וכע"ז תנן נמי בר"ה פ"ב מ"ג כיצד היו משיאין משואות מביאין כו'. (ואולי מש"כ בזוה"ק שרק בתפילה וברכות ובקשה מותר להרים ידיו אין הכוונה דוקא לג' אלו אלא לכל דבר מצוה וכגון הנך דתנן כדלעיל ואף לבישת הבגדים 'נימא' דנחשב למצוה, אך צריך לדעת אם תשובה זו נכונה היא, וגם אם באמת צריכין להקפיד על כך שלא להרים סתם הידים).

ת. עי' בס' שמירת הגוף והנפש סי' ע"ט ס"ד.⁹¹

מסורס הוא בכ"מ אשר אבא בבהב"ח שם תהיה מזכיר את שמי כו' עכ"ל יעו"ש כל הדיבור. 91. וז"ל שם, אסור לזקוף האצבעות בחנם באופן שהכהנים עושים בשעת הדוכן כי אז מתעורר דין דסט"א וגורם קללה לעצמו (עטרת זקנים בשם הזוהר, כף החיים) עכ"ל. ובהערה שם אות ז' הביא

90. וז"ל המלבי"ם שם, בכל המקום אשר אזכיר את שמי. מוסב למעלה שתזבח את עולותיך בכל מקום אשר אזכיר את שמי כו' וכן כאן פי' בבית הבחירה כו' ומזה ידעין שמ"ש אשר אזכיר את שמי שפי' שאתן רשות להזכיר שם המפורש כו' וכן אמר בספרי (פ' קל"ט) ובסוטה (דף ל"ח) מקרא

תשובה פה

- ש.** אחז"ל הברזל נברא לקצר ימי האדם, הובא ברש"י יתרו כ' כ"ב, האם יש לאסור משום זה ללבוש ולהשתמש במיני ברזל, ולדוגמא שעון ומשקפים וכו'.
- ת.** זה רק כלי זיין.

משפטים

תשובה פו

- ש.** משפטים כ"א כ"ב. ויצאו ילדה. למה צ"ל לשון רבים דלכאו' הו"ל ויצא ילדה ל' יחיד וכ"ש אם יצאו ילדיה.
- ת.** כתבתי בזה בטעמא דקרא.⁹²

תשובה פז

- ש.** משפטים כ"ב כ"ח. מלאתך ודמעך לא תאחר וגו', פרש"י ודמעך התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע עכ"ל, צ"ב דבתמורה (ד' א') פרש"י (ד"ה זו תרומה) ולפי שהיא מדמעת ועולה באחד ומאה מפיק לה קרא בלשון דימוע כו' עכ"ל.
- ת.** בתמורה פרש"י אסמכתא שהרי דימוע דרבנן.⁹³

שמין כמה רוצה אדם לקנות שפחה מעוברת וכמה אינה מעוברת והקונה שפחה מעוברת לעולם לוקח בחשבון שאפשר שתלד ג"כ תאומים א"כ אף אם באמת לא היתה מעוברת רק א' מ"מ צריך לשלם כהקונה שפחה שאפשר שתלד שתיים שהרי היתה שוה ספק זה ולכך נקט לעולם דמי ולדות, אך צ"ע אם הדין אמת דאפשר דבאמת רואין כמה ילדה אח"כ וכן שמין עכ"ד החכם הנ"ל. עכ"ל מרן שליט"א שם. 93. עיין מה שכתבנו בזה במאור אהרן משפטים שם. ועיין מה שכתב מרן שליט"א בספרו שערי אמונה דמאי פ"א מ"ג בד"ה ד"ה והמדומע.

לשון השו"ע בסי' קכ"ח סעיף י"ב וכתב עלה וז"ל, ובעט"ז שם כתב בשם הזוהר פרשת נשא דאסור לזקוף האצבעות בחנם כי אז מתעורר עליו עשרה מדרגות דין דסטרא אחרא וגורם קללה לעצמו. ודברי הזוהר נמצאים בדף קמ"ה ע"א וז"ל דאסיר ליה לבר נש לזקפא אצבען בזקיפו למגנא אלא בצלותא ובברכאן ובשמא דקב"ה. ומביאו בכף החיים אות ע"ט. עכ"ל בהערה שם. 92. וז"ל מרן שליט"א בטעמא דקרא, ויצאו ילדיה, ומכילתא מיעוט ולדות שנים ומנין אפי' א' ת"ל הרה מ"מ, ויל"ע למה כתבה תורה ילדי' לשון רבים. ושמעתי מח"א די"ל דהרי שומת דמי ולדות מבואר בגמ'

תשובה פח

ש. משפטים כ"ד א'. אתה ואהרן נדב ואביהוא. למה אלעזר ואיתמר לא נזכרו גם הם, וודאי שכבר נולדו. (ובבמדבר (ג', א' ב') מבואר שמשה רבינו לימד תורה את כולם גם את אלעזר ואיתמר וגם את נדב ואביהוא, ומבו' שלא היו פחות מנדב ואביהוא בדרגה).

ת. הם היו חשובים יותר.⁹⁴

תשובה פט

ש. משפטים כ"ד א'. ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן וגו'. ולהלן מיניה, ונגש העם לבדו והם לא יגשו והעם לא יעלו עמו. חשבתי שלפי פשוטו הפשט כך הוא. שבתחילה עלו והשתחוו מרחוק, אח"כ משה נגש לבדו אל ה', והם היינו כל מי שעלה כבר אהרן נדב ואביהוא וע' זקנים לא יגשו, והעם כלל לא יעלו עמו אפילו כדי להשתחוות. אך צ"ב למה הוצרך לומר והעם לא יעלו עמו שהרי לא נאמר להם לעלות, ובשלמא מה שאמר הכתוב והם לא יגשו ניחא דאמר דאף שהם עלו מ"מ לא נגשו רק משה (אף שהיה אפשר להבין שכך עשו גם בלי שהי' נאמר והם לא יגשו כי כתוב והשתחויתם מרחק וש"מ שלא יעלו יותר וכ"ש שלא יגשו מ"מ ניחא מה שזה כתוב בהדיא והם לא יגשו) אבל מה שאמר הכתוב והעם לא יעלו עמו לכאורה למה נאמר.

ת. עי' פי' הרב מלבי"ם ז"ל.⁹⁵

תרומה

תשובה צ

ש. תרומה כ"ה ג'. וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת. פרש"י וז"ל, זהב וכסף ונחשת וגו' כולם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו

ובאר שעליה זו הוא להשתחוות מרחוק, כו' ולכן צוה, ונגש, שמשה לבדו יגש לפניו משלש מחיצות אל הערפל, אבל הם לא יגשו, כי יהיו ביניהם מדרגות בענין ההגשה, שהגשה מיוחד למשה לבדו, והזקנים לא הרשה רק לעלות לא לגשת, ולהעם לא

94. עי' זוה"ק ריש פ' אחרי מות בנוראות גדלותן של נדב ואביהוא. 95. וז"ל המלבי"ם שם, ואל משה אמר כו' והיה הציווי שיעלה אל ה' כי נבואת משה היה פנים אל פנים שלא באמצעות מלאך, וצוה שיעלה עם אהרן ונו"א ושבעים סנהדרין,

חוץ מן הכסף שבא בשווה מחצית השקל לכל אחד ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנאמר וכסף פקודי העדה וגו' בקע לגולגולת וגו' ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוה לכלי שרת עכ"ל, הנה מתבאר מפרש"י הכא שהכלי שרת נעשו מכסף, ולכאן צ"ב דהא להלן כ"ז ג' כתיב ועשית סירתיו לדשנו וגו' לכל כליו תעשה נחשת, ומבואר דהכלי שרת היו מנחשת. וצ"ב.

ת. רק למזבח הי' נחשת.

תשובה צא

ש. תרומה כ"ה כ"ב. ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים אשר על ארון העדת את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. פרש"י וז"ל, ודברתי אתך מעל הכפורת. ובמקום אחר הוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר [ויקרא א' א'] זה המשכן מחוץ לפרוכת נמצאו שני כתובים מכחישים זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם ובבא משה אל אהל מועד וגו' וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת וגו' [במדבר ז' פ"ט] משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד עכ"ל. יש לשאול האם משה רבינו נכנס לתוך קה"ק או עכ"פ להיכל ע"י פתח קה"ק כדי לשמוע את קול ה' המדבר אליו מבין שני הכרובים או שעמד בפתח ההיכל מאחר שאסור ללוי ליכנס מעבר לעזרה.

ת. כשהקב"ה קראו ודאי מותר לו.

תצוה

תשובה צב

ש. כתב בעה"ט (ר"פ תצוה) וז"ל, ואתה תצוה. לא הוזכר משה בזה הסדר משא"כ בכל החומש, שמשעה שנולד אין סדר שלא הוזכר בה חוץ ממשנה

הרשה אף לעלות, וזה מ"ש והכהנים והעם אל במחיצתו. והנה משה כו', עכ"ל יעו"ש כל יהרסו לעלות אל ה', ר"ל שכ"א יעמוד הדיבור.

תורה, הטעם משום שאמר מחני נא מספרך אשר כתבת, וקללת חכם אפי' על תנאי באה ונתקיים בזה כו' עכ"ל. הנה לכאור' צ"ב למה דוקא בפ' תצוה לא הוזכר, ולא עוד, אלא שפ' תצוה הוא קודם הפסוק מחני נא, והי' צריך להיות לכאור' שלא יוזכר באיזו פרשה שאחר הפסוק מחני נא. (או שהפסוק מחני נא צריך להיות לכאור' קודם פרשת תצוה). וצ"ב.

ת. לבני ישראל ספרו זה בפרשה אחר מעשה העגל.⁹⁶

תשובה צג

ש. בהנ"ל. לכאור' צ"ב, דכיון שהקב"ה אמר למשה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי א"כ למה לא נזכר והרי לא חטא בעגל, ואף דבעלמא קללת חכם אפי' על תנאי באה מ"מ כאן כיון שהקב"ה ענהו בהדיא על מה שאמר מחני נא והיינו על קללתו, דדוקא מי אשר חטא לי אמחנו מספרי ולא משה, א"כ כאן הי' צריך להיות שונה שלא תועיל הקללת חכם, וצ"ב. גם צ"ב מה שייך הכא קללת חכם אפי' על תנאי באה, דהא קילל עצמו (כביכול) ולא אחרים, וצ"ב.

ת. קללת חכם אפי' על עצמו מועיל.^{97 98}

תשובה צד

ש. תצוה כ"ט ה'. ולקחת את הבגדים והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד ואת החשן ואפדת לו בחשב האפד. ולהלן ו', ושמת המצנפת על ראשו ונתתה את נזר הקדש על המצנפת. ויש להעיר דהנה האבנט לא נזכר כאן עם כל הבגדים, רק נזכר להלן ט' אחרי שנמשח בשמן המשחה והלבשת בני אהרן. ולכאורה צ"ב אמאי.

ת. עי' יומא ה' ב'.⁹⁹

לך כל הימים והי' משה צריך להתפלל עליו אע"פ שהחזיר את בנימין, אלא זה הכונה על תנאי וק"ל. הגר"א"ש קניבסקי שליט"א. 99. דאמר' שם, כיצד הלבישן כו' למיסבר קראי פליגי בה בני ר' חייא ורבי יוחנן כו' אמר אביי כו' כי פליגי באבנט כו' יעו"ש.

96. לכאורה תשו' מרן שליט"א רק על שאלה בתרא ששאלנו ולא עוד אלא כו'. 97. לכאורה זהו תשובה על ק' בתרא אבל על ק' קמא לכאור' אכתי צ"ב טובא. ומ"מ למש"כ מרן שליט"א יש להוכיח כן מעובדא דנחום איש גמזו בתענית כ"א א' יעו"ש. 98. קוש' זו הי' לך לשאול על יהודא שא' וחטאתי

תשובה צה

ש. צ"ב היכן הציווי (שמצווה הכה"ג) להדליק המנורה, דבג' מקומות בתורה יש מפרשה זו, הא', בר"פ תצוה, הב', בסוף פ' אמור, הג', בר"פ בהעלותך, וברמב"ם (מ"ע כ"ה) כ' והמצוה הכ"ה היא שנצטוו הכהנים להדליק הנרות תמיד לפני ה' והוא אמרו יתעלה (ר"פ תצוה) באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות יערוך אותו אהרן ובניו וזו היא מצות הטבת הנרות כו' עכ"ל, ומבו' דלמד הרמב"ם שהציווי הוא בפ' תצוה, אלא דצ"ב א' דפתח "היא שנצטוו הכהנים להדליק" כו' וסיים "וזו היא מצות הטבת הנרות", ב' דלהרמב"ם מה התווסף בפ' אמור ובהעלותך.

ודעת רש"י לא ברור כ"כ מה היא, דבפ' אמור (כ"ד ב') כתב זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה כו' עכ"ל והיינו שבפ' אמור הצווי ולא בפ' תצוה, ובפ' בהעלותך (ח' ב') כתב למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים כו' עכ"ל, ולכאורה מבואר מדלא קאמר רש"י פרשת הנרות ש"מ דפרשת המנורה הוא מה דכתיב בפ' תצוה כמו שפרש"י בפ' אמור ופרשת ואתה תצוה כו' לפרש צורך המנורה, אלא דא"כ יקשה למה פ' תצוה ופ' בהעלותך נכתבו ב"פ.

אמנם בגיטין ס' ב' פרש"י וז"ל ופרשת נרות בהעלותך לפי שבו ביום התחילו להדליק עכ"ל, ומבו' דפרשת הנרות ופרשת המנורה חד דבר הוא, אלא דא"כ יקשה למה נכתבו ב' פעמים גם פ' אמור וגם פ' בהעלותך.¹⁰⁰

ת. כולם לדרשא.

כי תשא

תשובה צו

ש. ¹⁰¹ כי תשא ל"ב י"ב. למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אותם 'בהרים' ולכלתם מעל פני האדמה וגו'. יש לדקדק, דהרי הענן היה מיישר לבנ"י את ההרים ובקעות, א"כ מאי קאמר להרג אתם 'בהרים' והרי לא היו שם הרים. ואולי יש להוכיח מכאן דאזה"ע לא ידעו מהנס הזה שנעשה לישראל

100. עיין מה שכתבנו בזה במאור אהרן לפ' כי תשא להלן תשובות תקל"ט תשי"ד, בהעלותך ח' ב' ד"ה כתב הרמב"ם. 101. ע"ע תתתשס"ו - ד'.

והיינו מה שנעשו להם ההרים ובקעות למישור, דעל כן היו מצרים אומרים שהוציאם להרג אותם 'בהרים'.

ת. ג' הרים נשארו.¹⁰²

תשובה צז

נ. כי תשא ל"ד א'. ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לחת אבנים כראשנים וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים אשר שברת. צ"ב שהרי יש הרבה הבדלים בלשונות הכתובים בין י' הדברות שבפ' יתרו לבין י' הדברות שבפ' ואתחנן, וא"כ איך שייך הלשון וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים.¹⁰³

ת. אולי על הלוחות הראשונות הי' כתוב שבפ' יתרו ועל הלוחות השניות שבפ' ואתחנן.¹⁰⁴

103. [והרי אי"ז אותם דברים שהיו על הלוחות הראשונים]. ועיין פסחים ו' ב' תוד"ה אבל. ואולי י"ל עוד דמה דכתיב את הדברים אין הכונה את המילים דהיינו את אותם המילים בדיוק שהיה כתוב בלוחות ראשונים, והכונה לתוכן, כי ודאי התורה נשארה אותה התורה בין בלוחות ראשונים ובין בלוחות אחרונים, ועי' להלן בהערה הבאה. ועיין ס' בית אלקים להמבי"ט שער י"ב. 104. עי' ב"ק נ"ד ב' ומהרש"א שם. וע"ע רש"י סנהדרין נ"ו ב' ד"ה כאשר צוך.

והנה צריך להבין היאך תשו' מרן שליט"א מיישב השאלה, והעירוני דשמא נתכוין מרן שליט"א למה שכתב בעל ההפלאה בספרו 'פנים יפות' עה"ת כאן בפ' כי תשא וז"ל שם, וכתבתי על הלוחות וגו', לכאורה יפלא הא דאמר בב"ק דף נ"ד מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב וכו' הואיל וסופן להשתבר, משמע שעשרת הדברות דכתיב בפ' יתרו היה בלוחות הראשונות ושבפ' ואתחנן היה בלוחות אחרונות, ואינו משמעות הכתוב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונות, וכן הוא בפ' עקב [י' ד'] וכתוב על

102. כדפרש"י (חוקת כ' כ"ב) וז"ל, על ההר. הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואע"פ שהענן הולך לפניו ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן עכ"ל. (ומ"ש רש"י שלשה נשארו היינו מאלו שבמדבר שהרי בא"י נשארו הרי תבור וחרמון עי' להלן). [דאיתנין להא יש להביא בדרך אגב מה דפרש"י בס' שופטים, דכתיב שם בשירת דבורה הנביאה אחר מפלת סיסרא (ה' ג') שמעו מלכים האזינו רוזנים אנכי לה' אנכי אשירה אזמר לה' אלקי ישראל, ופרש"י וז"ל, אנכי. אנכי. כפול, שמעתי מדרש אגדה (ילקוט שמעוני ב' מ"ז) לא קפח הקב"ה שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התורה וחזרו בבושת פנים, אמר להם הקב"ה סוף שאני פורע לכם כפלים, נאמר בסיני (שמות כ' ב') אנכי ה' אלקיך בתבור יאמר אנכי אנכי, נאמר בסיני (שם) אנכי ה' אלקיך בכרמל יאמר כפול (מלכים א', י"ח ל"ט) ה' הוא האלקים ה' הוא האלקים בימי אליהו עכ"ל. ושם צ"ב דהא גם הר חרמון ביקש ליתן עליו התורה כדאי' שם בת"י והיכן שכרו, ועי' בזה להלן תשובה רל"ו].

תשובה צח

ש. אי' בסנהדרין ז' א' דקודם העגל הרגו את חור על שמיחה על העגל, ולכאורה צ"ב איך חור נהרג, והרי אי' במדרש דממתן תורה עד העגל חזרו בני' לדרגה של קודם חטא אדה"ר ולא היה מיתה בעולם ומלאך המות לא שלט, וא"כ איך הרגו את חור, וכן מה פחד אהרן שיהרגוהו [דלכן נהיה העגל לבסוף], ואין לומר דהמחשבה נצטרף למעשה משום דרק באוה"ע מחשבה רעה מצטרפת למעשה ואילו בישראל רק מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ולא מחשבה רעה כדאי' בירושלמי פאה ה' א'.

(ושמעתי מזקיני הגה"צ ר' אריה שכטר שליט"א, שאהרן לא פחד מעצם זה שיהרגוהו רק פחד משום מ"ד אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כדאי' בסנהדרין שם, וסבר אהרן שזה חמור טפי ממעשה העגל עכ"ד, ויש לציין דמבו' דחור נביא היה ¹⁰⁵).

ת. מה"מ לא שלט אבל ע"י אדם יכול ליהרג. ¹⁰⁶

היו נקבעים בלוחות ראשונות, אבל אותיות שלא היו בלוחות ראשונים כבר היו מוכנים ממעשה בראשית, ואפשר לפרש דהיינו דכתיב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו דבאמת היו ראויין ליכתב כולן בלוחות הראשונות, אלא כיון שסופן להשתבר לא נקבעו בהן, וזהו אשר שברת לכאורה הוא מיותר, אלא שהוא ליתן טעם על האותיות הנוספות שכבר היו ראויים להיות בלוחות הראשונות, אלא כיון שסופן להשתבר לא נקבעו בו, ועמ"ש בפ' יתרו לפרש לשון הסוגיא שם, עכ"ל ספר פנים יפות. ושם לזה נתכוין מרן שליט"א בתשו'. ¹⁰⁵. ואף דאמרי' (מגילה י"ד א') דמ"ח נביאים היו, מ"מ הא אמרי' להלן שם דהיו עוד הרבה נביאים רק נכתבו אלו שנבואתם הם לדורות. ועיין לעיל תשובה ע"ז ובהערה שם, לענין גילו של חור בזמן ההוא. ¹⁰⁶. לכאן יש להביא ראיה לתשו' מרן שליט"א, והוא, מדאיתא בזה"ק פ' תרומה דף קנ"א ע"א כל אנון מתין דעלמא כלהו מתין על ידי דמלאכא מחבלא בר אנון דמתין בארעא קדישא (כלהו מתין על ידי דמלאכא מחבלא דאיהו מלאך המות) דכל אנון מתין די בארעא קדישא לא

הלוחות כמכתב הראשון וגו'. ונראה דיש לדקדק עוד במ"ש את הדברים אשר היו על הלוחות ולא אמר אשר כתבתי על הלוחות. ולפי פשוטו לפמ"ש חז"ל [אבות פ"ה מ"ו] עשרה דברים נבראו בין השמשות הכתב והמכתב והלוחות, וענינו לפי שאין כל חדש תחת השמש ע"כ נבראו בשעת מעשה בראשית, ומטעם זה נראה מ"ש פסל לך ולא ברא הש"י לוחות שניות כראשונים כיון דלא נבראו במעשה בראשית אין לברוא חדש מן השמים, לכך אמר פסל לך אבנים שכבר נבראו, אלא דקשה האין אמר וכתבתי על הלוחות שהרי זה הכתב לא היה במעשה בראשית, אלא כיון שכבר היה בלוחות ראשונות אין זה דבר חדש והיינו דאמר אשר היו, ומיהא אכתי קשה שאותיות הנוספות בלוחות האחרונות הם דבר חדש ובפרט אות ט"ת שלא היו בלוחות האחרונות כלל, ונראה דבאמת הא דאמר במתניתין [שם] הכתב והמכתב הכתב הם האותיות בעצמם והמכתב הם קביעותן בלוחות כמו שפירש הרע"ב, וי"ל דבאמת כבר נבראו כל האותיות היתירות אלא שלא נקבעו כולן בלוחות ראשונות, והוצרך בלוחות לכתוב עוד הפעם אותיות שכבר

תשובה צט

ש. כי תשא ל"ד ו'. ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון וגו'. קצת צ"ב דהכא במקור של הי"ג מדות רחמים נאמר קודם רחום ואח"כ חנון, ואילו ביונה ד' ב' כתיב חנון ורחום, וכן בתהלים קמ"ה ח' חנון ורחום ה' וגו', וכן ביעלה ויבוא כו' מלך חנון ורחום, וצ"ב מאי שנא, וגם למה שינו מהמקור של הי"ג מדות שהקב"ה גילה למשה רבינו ששם נ' קודם רחום ואח"כ חנון.

ת. עי' ר"ה י"ז ב' חנון קודם שיחטא וחנון אחר שיחטא ובתוס' שם, לכן בנעלי תשובה מקדימין חנון.¹⁰⁷

תשובה ק

ש. כי תשא ל"ד כ"ט. ומשה לא ידע כי קרן אור פניו בדברו אתו. ולהלן מיניה, ויתן על פניו מסוה, ובבא משה לפני ה' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו וגו', והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו. עד מתי היה כן, האם עד פטירתו של משה היה כן שבנ"י כבר לא ראו פניו ממש עוד משום המסוה, או קודם לכן, כי לא נזכר בזה בהדיא שדבר זה הפסיק.

ת. ראו פניו כשלמד אותם תורה כמפורש בפסוק.^{108 109}

קודם השינה וכמ"ש מרן הח"ח בשם השל"ה הק'. וכן מ"ש בשמו"ע בברכת סלח לנו 'חנון' המרבה לסלוח י"ל דהיינו כי כבר עשו תשובה וע"ע מה שכתבנו בזה בס' עבודת אהרן על התפלה יעו"ש. ומ"ש (משפטים כ"ב כ"ו) והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי 'חנון' אני, עי' תורה תמימה שם אות ר"ט. ¹⁰⁸ הנה על עצם השאלה ששאלנו עד מתי היה כן ע"ז לא ענה מרן שליט"א, ויתכן דהיה פשיט ליה למרן שליט"א שכיון שלא נזכר בהדיא שדבר זה הפסיק ממילא אין לנו מהיכן לחדש שהפסיק ופשוט, אך הוסיף מרן דגם מה שכתבנו בשאלה שבנ"י כבר לא ראו פניו ממש עוד מפני המסוה, אינו נכון לגמרי, כי עכ"פ ראו את פניו ממש בעת שלימד אותם ורק בזמן שלא לימד אותם לא ראו פניו ממש מפני המסוה שהיה עליו אז. ¹⁰⁹ בזה"ק על ס' במדבר מפורש דגם בעולם העליון הוא כן דיש על פניו מסוה. הערת חכ"א.

מתין על ידיו אלא על ידי דמלאכא דרחמי דשליט בארעא. ולהלן שם ע"ב, ועל דא כל אנן דנפקי נשמתייהו בארעא קדישא לא נפיק על ידי דההוא מחבלא ולא שלטאת מן אלא על ידי דמלאכא דרחמי דארעא קדישא קימא בעדבה. עכ"ל הזה"ק. והיינו דבארץ ישראל לא מלאך המות נוטל הנשמות אלא מלאך של רחמים. וחזינן דשייך ליפטר מן העולם בלי מלאך המות.

עוד ראי', דהנה ארז"ל (ע"ז כ' ב') אמרו עליו על מלאך המות כו' כיון שחולה רואה אותו מזדעזע ופותח פיו כו'. והנה גבי אהרן (ערש"י חוקת כ' כ"ו) א"ל משה קמוץ פיך וקמץ, ומבואר שאהרן נפטר שלא ע"י מלאך המות. (ועי' מש"כ במאור אהרן שם דלכן נתאוה משה לאותה מיתה, וע"ע מש"כ שם). וע"ע להלן תשובה תתס"ה. ¹⁰⁷ ולפי"ז מ"ש בתפילת מעריב השכיבנו כו' כי א-ל מלך חנון ורחום אתה י"ל כי עושין תשובה

ויקהל

תשובה קא

ש. ¹¹⁰ בתנחומא ויקהל ג', אי' דהיה לישראל תרעומת על מינוי בצלאל למלאכת המשכן, וק' מברכות נ"ה א' אמר רבי יצחק אין מעמידין פרנס על הציבור אא"כ נמלכים בציבור כו' אמרו לו אם לפני הקב"ה ולפניך הוא הגון לפנינו לא כ"ש.

(ומה דאי' בתנחומא אפשר להבין זה דהא אי' סנהדרין ס"ט ב' שבצלאל היה אז רק בן י"ג שנה ולכן נתרעמו, אולי). ¹¹¹

ת. רוב הציבור הסכים אבל יש שהתרעמו. ¹¹²

תשובה קב

ש. ויקהל ל"ו י"א - י"ב. ויעש ללאת תכלת על 'שפת היריעה' האחת מקצה במחברת כן עשה 'בשפת היריעה' הקיצונה במחברת השנית, חמשים ללאת עשה 'ביריעה האחת' וחמשים ללאת עשה 'בקצה היריעה' אשר במחברת השנית וגו'. יש לדייק, דבפסו' י"ב לא כתיב כלל הלשון 'שפת היריעה' כמו שכתוב בפסו' י"א, ולא עוד אלא גם היכן שהזכיר הכתוב את שפת היריעה לא נ' בלשון 'שפת היריעה' רק בלשון 'בקצה היריעה'. וקצת צ"ב.

ת. היינו הך.

תשובה קג

ש. בהנ"ל. צ"ב למה הוצרך הכתוב להאריך כ"כ, והיינו פסו' אחד לומר שעשו לולאות ופסו' שני לומר מנין הלולאות דלכאו' היה אפשר לומר הכל בפסו' אחד, וכמו להלן פסו' י"ז שם נכתב הכל בפסו' אחד והיינו גם

110. עי' עוד לפ' ויקהל להלן תשובה קע"ב-קע"ג שם נתבאר שהי' בצלאל אז בן י"ח יעו"ש. ובהערה שם. 111. ועי' להלן תשובה תשכ"ח 112. עיין מה שכתבנו בזה במאור אהרן כי תשא

שעשו לולאות וגם את מנין הלולאות, כדכתיב שם ביריעות העיזים, ויעש ללאת חמשים על שפת היריעה וגו'. וצ"ב.

ת. במשכן האריך הפסוק בכמה דברים וכולן לדרשא, ולחבר הענין.¹¹³

פקודי

תשובה קד

ש. פקודי ל"ט ל"ג. פרש"י וז"ל, ויביאו את המשכן וגו'. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם אמר לו עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף מאליו וזהו שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו. מדרש רבי תנחומא, עכ"ל. יש להעיר, א'. דלפי"ז צ"ל דבכל פעם ופעם כשחנו אחר המסעות והקימו המשכן ג"כ היה ע"י נס, ולא מצינו. ב'. ואם הוקם כל פעם בנס, לא נתבאר אם היה ע"י משה או ע"י עצמו והיינו ע"י הקב"ה לבד, כי יש סברא לומר שהי' ע"י הקב"ה לבד, והיינו דכל מה שכאן הנס נעשה ע"י משה הי' מפני שלא עשה שום מלאכה במשכן, אבל עתה אחר שכבר הקים המשכן פעם א', אולי בשאר פעמים שהוצרכו להקימו לא נעשה ע"י משה, וצ"ב. ג'. איך פרקו המשכן בכל פעם, והרי כמו שא"א לזקפן את הקרשים מפני כובדן כמו"כ היה יכול להיות סכנה להורידן, וצ"ב. ד'. כנ"ל אותיות א' וב' איך העמידו את המשכן אחר שנכנסו לא"י והיינו בגלגל בשילה נוב וגבעון. וצ"ב.¹¹⁴

ת. בשאר מקומות העמידוהו ע"י כמה בנ"א.

ממרן שליט"א בענין זה בס' מעיל קטן בתשו' בעניני עבודה וקרבנות תשו' ל' ל"א בענין איך העמידו המשכן בשבת דכתב מרן שליט"א 'אם נצטוה ע"ז דוחה שבת' יעו"ש.

ל"א ג'.¹¹³ היינו דביריעות המשכן (ולא ביריעות העיזים) האריך הפסוק בכמה דברים, ולא רק באריכות הנ"ל בשאלה, והטעם כי כל האריכות שבכל הדברים כולן לדרשא כו'.¹¹⁴ ע"ע תשו' ש

115. וז"ל רש"י שם, ולא ידע ואשם ונשא עונו. רבי יוסי הגלילי אומר כו' רבי אלעזר בן עזריה אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע, אמור מעתה

היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה, עכ"ל. 116. ע"י עוד בזה להלן תשובה תתחתקמ"ג. 117. מח"א שליט"א, משנת תש"ל, והתשו' בע"פ ולא בכתב.

בכדי שיוכל ליתן על קרנות המזבח והרי בלא"ה כבר הי' קרוב למזבח כמ"ש ויקרב אהרן אל המזבח וישחט וגו'.

ת. לא קרב ממש אלא סמוך.

תשובה קח

ש. שמיני י' ט"ז. ואת שעיר החטאת דרש משה והנה שרף ויקצף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים. פרש"י וז"ל, שעיר החטאת. שעיר מוספי ראש חודש, ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עיזים (לעיל ט' ג') ושעיר נחשון ושעיר ראש חודש ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו כו' עכ"ל, יש לשאול כך, דהנה כתבו התוספות ישנים יומא נ"ג א' (הבאנו זה להלן תשובה תתצ"ג) דהקטורת של נדב ואביהוא הי' זה הקטורת שהביא נחשון, ולפי"ז נמצא דקודם הקטירו הקטורת של נחשון (ובפשוטו גם הקריבו השעיר של נחשון אז, כי לא כ"כ מסתבר שחילקו את מה שהביא לשני זמנים והיינו שהשעיר הקריבו בזמן אחד והקטורת בזמן אחר מופלג ממנו, וגם מלשון רש"י משמע כן כמ"ש קודם שעיר נחשון ואח"כ שעיר ר"ח) ורק אח"כ הקריבו את השעיר של ר"ח, וכמ"ש בקרא בני אהרן הנותרים ומבו' דבעת הקרבת המוספין כבר נפ' נדב ואביהוא והיינו שכבר הוקטר הקטורת של נחשון, ולכאו' צ"ב דהא תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, וכאן שעיר של ר"ח הוא תדיר ומשא"כ הקטורת של נחשון אינו תדיר אלא הוי קדשי שעה, וא"כ למה הקטירו קודם הקטורת של נחשון ורק אח"כ הקריבו המוסף של ר"ח. ואי משום דהמוספין קרב בשש כדאמרי' פסחים נ"ח א' מ"מ הו"ל להמתין עם קטורת נחשון עד אחר הקרבת המוספין משום תדיר כו'.

(וחשבתי אולי ליישב, א'. דבאמת שחיטת המוסף ר"ח עשו קודם הקטרת הקטורת של נחשון, אבל שריפתו עשו זמן מופלג משחיטתו והיינו רק אחר שנדב ואביהוא הקטירו הקטורת דנחשון (ולפי"ז נמצא דנדב ואביהוא נפטרו אחר שעה שישית, כי שחיטת המוסף לא יתכן להיות לפני כן כמ"ש בפסחים הנ"ל מוספין בשש). ב'. דבאמת אף שחיטת המוסף ר"ח עשו אחר הקטרת הקטורת של נחשון, ובאמת לולי זה שנדב ואביהוא לקחו הקטורת של נחשון, היו מקטירים זה אחר הקרבת המוספין ומדין תדיר כו' וכנ"ל. ולתשובה ב' זו קצת ניחא מה דיפלא קצת מפני מה קטורת נחשון הוקטרה ע"י נדב ואביהוא ולא ע"י אהרן שהתחיל עבודתו בכהונה גדולה אותו היום, ואף שאי"צ להקטרה

זו כה"ג דוקא מ"מ מצד כיבוד אב הוה להו להשאיר זאת לאהרן, ומ"מ בפשוטו באמת אהרן הי' מקטיר קטורת נחשון רק אחר מוסף דר"ח).

ת. אולי. 118 119

תשובה קט

ש. שמיני י' י"ז. מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש כי קדש קדשים היא ואתה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם לפני ה'. פרש"י וז"ל לשאת את עון העדה. מכאן למדנו ששעיר ראש חדש היה שהוא מכפר על עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו עכ"ל, ולכא' צ"ב טובא למה הוצרכו קרבן לכפר על טומאת מקדש וקדשיו כמ"ש לשאת את עון העדה והרי עדיין לא נכנסו כלל למשכן דבשבעת ימי המילואים רק משה הי' שם ששימש אז בכהונה גדולה וביום השמיני אז חנך אהרן ובניו את המשכן ולא מצינו שנכנסו לשם שאר ישראל ואיזה טומאת מקדש וקדשיו של העדה הי' שם שהרי עדיין לא היה ההיכי תימצי של טומאת מקדש וקדשיו. ואין ליישב [בדוחק] דהכונה לטומאת מקדש וקדשיו של משה או אהרן ובניו חדא כי כתיב בהדיא לשאת את עון 'העדה', ועוד דהא כהן גדול פטור מקרבן על טומאת מו"ק כדאיתא בהוריות ט' א' ושם י"ב ב', וא"כ לכא' צ"ב למה הוצרכו קרבן לכפר על טומאת מקדש וקדשיו. וצ"ב.

ת. כבר נכנסו כמה פעמים לתקן ולסדר. 120

תשובה קי

ש. ב' שמיני כתיב אצל נדב ואביהוא מישאל "ואלצפן", וב' נשא כתיב "אליצפן", מ"ט פעם נקרא כך ופעם נקרא כך. (ולא ידוע שיש דרשה

שיהי' אסור ליכנס שם בטומאה ולפי תשו' מרן שליט"א מב' דהיה לזה דין של משכן ממש אפי' קודם שירדה השכינה על המשכן שלכן הוצרכו לקרבן על טומאת מקדש וקדשיו, ולכא' חידוש הוא. ועי' תוס' ע"ז ל"ד א' ד"ה במה דבכל ז' ימי המילואים שהי' משה מעמיד המשכן ומפרקו היה נחשב כמו במה יעו"ש ועי' להלן תשובה תכ"ה.

118. עי' זוה"ק ריש פ' אחרי מות נוראות בגדולתן של נדב ואביהוא. 119. עי' בענין זה עוד להלן תשובה תתרצ"ג. 120. לכא' צ"ב דלסדר הא כתיב בפסו' ב' פקודי דמשה רבינו הכניס וסידר כל כלי המשכן כל או"א במקומו ולא משמע שנכנסו עמו לסדר הכלים. ועצם מה שכתב מרן שליט"א לכא' חידוש הוא כי היה מקום לומר דכל זמן שלא ירדה השכינה על המשכן לא הי' דין של משכן לענין

בחז"ל כמו גבי הנשיאים שפעמים כתוב נשאם ודרשו חז"ל מפני שנדכו באחרונה).

ת. מצינו כה"ג הרבה.

תשובה קיא

ש. פ' שמיני, י"א דנדב ואביהוא הקריבו במזבח הפנימי, וי"א דגופן לא נשרף ואף למ"ד ששרף כ' התוס' סוכה כ"ה ב' דשלדן הי' קיימת, ולפי"ז נמצא דהיה שם טומאת אהל, וצ"ב א"כ איך הקטירו למחרת קטורת במזבח הפנימי והרי הכלים נטמאו וצריכים הזאה ג' וז', וכן השולחן איך הטבילוהו והא תנן סוף חגיגה דלא היו מטבילין אותה דכתיב לפני תמיד, וכן המנורה לא הטבילוה מה"ט (ובאותו היום כבר הדליקו במנורה כדפרש"י גיטין ס' ב'), ועוד צ"ב דלפי"ז נטמאו יריעות המשכן שהיו מפשתן (כדאי' שבת כ"ח א') ולא מצינו שפרקו המשכן והטבילו היריעות, ובשלמא במקדש תנן בחגיגה שם שהיו שניים ושלשים, אבל במשכן לא מצינו כן.

ת. עי' דעת זקנים מבעלי התוס'.¹²¹

תשובה קיב

ש. בהנ"ל. שם הניחו התוס' בצ"ע, ונתבקשתי לשאול מבעל ס' אפיקי מים על טהרות הגאון ר' משה מיטלמן שליט"א אם שייך ליישב כך, דהנה כתב מרן החזו"א (אהלות ט' ג') ונראה דכל אהל המתטמא כו' ולפי"ז אפשר דאין טומאת אהלים אלא כל זמן שהוא נטוי כאהל ואם הרסו פקע טומאתו ממנו כדין כלי שנשבר ואת"ל דעדיין הוא בטומאתו צ"ע כו' עכ"ל, ולפי"ז אולי י"ל דבמשכן פרקו ומיד הקימוהו ועי"כ נטהר ואף בלא טבילה, וזה למש"כ החזו"א שאם הרסו פקע ממנו טומאתו וכנ"ל, ולא קשיא כ"כ למה לא כ' זה בחומש, משום שלא פסקו מלעבוד כי פרקו ומיד הקימוהו, אלא דא"כ קשה למה צריך כלל דין טבילה והרי מיד כשמפרק נטהר, עכ"ד.

121. וז"ל הד' זקנים, ותימה וכו' א"כ נטמא המשכן ושיביעי, ולא מצינו שפסקו מעבודתם כלל וכו' דאיכרי אוהל מטומאת מת וצריך הזאה שלישי וצ"ע, עכ"ל. ועי' הערה הבאה.

(והנני חשבתי שדברי החזו"א כך פירושם: א. ולפ"ז אפשר דאין טומאת אהלים אלא כל זמן שהוא נטוי כאהל כלומר אבל בזמן שהוא לא נטוי כאהל אינו מקבל טומאה. ב. ואם "הרסו" פקע טומאתו ממנו כדין כלי שנשבר כו' כלומר דוקא אם "הרסו" כדי כך שיותר א"א לנטותו לאהל שוב אז פקע טומאתו ממנו, אבל אם רק "פרקו" על זה לא דבר החזו"א ובודאי שנשאר עליו טומאתו עד שיטביל האהל וכדין טבילה.

ולפ"ז כבר לא קשה על החזו"א למה צריך טבילה, והיינו כי החזו"א לא דיבר אם פרקו רק דיבר אם הרסו לאהל וכנ"ל, ולפ"ז גם א"א לתרץ את קושית הדעת זקנים כיון דלא יועיל מה שפרקו והקימו מיד את המשכן, וכנתבאר שאף להחזו"א ודאי שצריך טבילה לאהל).

והננו מבקשי' הכרעת מרן שליט"א בזה המו"מ.

ת. עי' כלים פכ"ו מ"א.¹²²

והנני כו' שדוקא אם הרס האהל כדי כך שא"א לנטותו אח"כ אז פקע הטומאה אבל אם רק פרקו אי"ז מפקיע הטומאה, וממילא לענין אהל המשכן שוב א"א ליישב וכנ"ל, כי את המשכן לא הרסו רק פרקו וטומאה לא פוקעת בפריקת האהל רק בהריסת האהל וא"כ הדרא ק' לדוכתא, וצ"ע כנ"ל בד' זקנים מבעלי התוס'.

ושוב מצאתי דמין שליט"א גופיה הביא [בספרו ברייתא דמלאכת המשכן בביאור 'דעת' סוף פרק ב'] את לשון הדעת זקנים שם ולבתר מיניה כתב עלה וז"ל, וי"ל דכיון דהיריעות לא שמשו לעצמן אלא עם הקרשים א"כ אם נתפרקו מהקרשים טהרו מטומאתן בלא הזאה דהא מסקינן בשבת נ"ח: דכל כלי שנתפרק אע"ג דהדיט יכול להחזירו פרוח טומאתו [אך התוס' לשיטתם דס"ל בשבת נ"ט. ד"ה אלא דטומאתו הישנה לא פרוח מיני' כ"ז שהדיט יכול להחזירה ולא מהני לטהר רק מכאן ולהבא אבל רש"י שם חולק ע"ז ע"ש] דבשלמא כל טומאת אהל אע"פ שנתפרק להטבילו מ"מ כולו שלם ולכך לא פקעה טומאתו ואמר' בירושלמי יומא פ"א ה"א דר' יוסי בר' יהודא אמר אף ביום השמיני העמידו ופירקו וי"ל דר"ע ס"ל כר"י בר' יהודא וממילא

122. הכי תנן התם, סנדל עמקי וכיס של שנצות רבי יהודה אומר אף כפיפה מצרית רבן שמעון בן גמליאל אף סנדל לדיקי כיוצא בהן הרי אלו מטמאין ומטהרין שלא באומן אמר רבי יוסי והלא כל הכלים מטמאין ומטהרין שלא באומן אבל אלו אף על פי שהן מותרין טמאין שההדיט יכול להחזירם לא אמרו אלא בכפיפה מצרית שאף האומן אינו יכול להחזירה, ופירש הרע"ב וז"ל, הרי אלו מטהרין ומטמאין שלא באומן. משום דכל הני יש להן רצועות ואין צריך לקשרן אלא מותח ברצועות והן נסגרים מאליהן וכן נפתחין מאליהן על ידי רצועות אחרות שמושך בהן כעין שעושין לכיסין במקומינו, ואם הותרו אותן הרצועות דשוב אין ראויין לסגר ולפתח טהורים. ורבי יוסי סבר דאע"פ שהן מותרים טמאין כיון דיכול הדיוט להחזירם חוץ מן הכפיפה דאף האומן אינו יכול להחזירם, והלכה כרבי יוסי עכ"ל. והיינו דהתם חזינן לרבי יוסי דהלכה כוותיה, דאם אחר הפירוק צריך רק מעשה הדיוט כדי להחזירו אי"ז מפקיע הטומאה, אבל אם אחר הפירוק צריך מעשה אומן כדי להחזירו ה"ז חשיב הריסה ומפקיע הטומאה, וזהו כדברי החזו"א כנ"ל (למה שכתבנו בפיסקא

תזריע

תשובה קיג

ש. תזריע י"ב ב'. פרש"י וז"ל, אשה כי תזריע, א"ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף, עכ"ל. קצת צ"ב דהא זה שאדם נברא בסוף הוא מכמה טעמים מיוחדים כדאיתא סנהדרין ל"ח א' (ואם לא הטעמים הנ"ל היה נברא קודם כולם) וא"כ היכי ילפינן מזה גם לענין סדר הפרשיות. (דלכאור' לענין סדר הפרשיות לא שייכי כל הנך טעמים שנאמרו לענין סדר היצירה), וא"כ מהו 'כשם' שיצירתו כו'.

ת. התורה לפי הבריאה.

מצורע

תשובה קיד

ש. ¹²³מצורע י"ד ד'. וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות ועץ ארז ושני תולעת ואזב. הנה הל' וצוה הכהן מ' שהכהן מצוה לאיזה אדם ליקח למיטהר כו', אך צ"ב ממ"נ למי מצוה, דאם למצורע עצמו הרי אסור לו

עץ העשוי לצאת וגם בית קיבול העשוי למלאות למש"כ הרמב"ן בב"ב י"ד. שלא פתחוהו לעולם (אך יש בזה מחלוקת ע"י רמב"ם פ"ג מכלים ה"ג ובמל"מ שם) ומ"מ צ"ע ליטמא משום הציפוי דגבי שולחן יליף מקרא בחגיגה כ"ז. דאקרי עץ אבל בארון לא אשכחן ושמא גם הארון פירקוהו שהרי ג' ארונות היו כדא' ביומא ע"ב: וכיון שפירקוהו פקעה טומאתו כמש"כ לעיל שהרי אין כל א' בפ"ע עומד לתשמיש וצ"ע [והא דבפסחים ק"ט: משמע דע"י פריקת השולחן לא פרחא טומאתו כבר כתב המלבי"ם ז"ל דשם לא ה' מתפרק לגמרי ויתבאר אי"ה לקמן ריש פרק ח' והנה כו' עכ"ל מרן שליט"א שם השייך לענינינו כאן. ודו"ק. 123. ע"ע לפרשת מצורע (י"ד ל"ד), להלן תשובה תתכ"ה.

פקעה טומאתו [וגם אפי' לא ה' חיוב לפורקו אפשר שפרקוהו מפני הטומאה] [שו"ר בספרי זוטא חוקת סי' י"ג לא אם אמרת במשכן שהוא מקבל הזיי' כו' וי"ל וצ"ע]. אך מ"מ קשה דהא הארון והשולחן והמנורה נטמאו וי"ל דהפרכות חוצץ ואע"ג דפרוכת מק"ט כדתנן בפ"ח דשקלים י"ל שאינו אלא משום טומאת אהלים כמש"כ תוס' ביצה י"ד ב' (ד"ה מפני) וא"כ חוצץ בפני הטומאה כדתנן פ"ז דאהלות (ואע"ג דמ"מ נטמאו משום סוף טומאה לצאת אינו אלא דרבנן לשיטת רש"י ביצה י' א') וי"ל שאת הפרוכת החליפו באחר אז ע"י סוף שקלים (וע"ל רפ"ג ד"ה מן) וכשהוציאו הוציאו קודם את השולחן והמנורה מן אוה"מ ואף על גב דאמרינן בחגיגה (דף כ"ו ע"ב) דכתיב בהם תמיד שאני היכא דלא אפשר והארון לא נטמא דהו"ל כלי

ליכנס למחנה עד שהכהן מטהרו והיכן ישיג מחוץ למחנה שני תולעת וכו' (וב' הצפרים איך יתפוס והרי יטמאו על ידו), ואם מצוה לאחרים שיביאו הם צ"ב שהרי היכן שנמצא כעת הכהן והיינו במקומו של המצורע אין שום אדם (מלבד מצורעים) וא"כ למי מצוה הכהן להביא דברי טהרת המצורע.
ת. למה אין שם אדם.

תשובה קטו

ש. מצורע י"ד ז'. והזה על המטהר מן הצרעת שבע פעמים וטהרו ושלח את הצפר החיה על פני השדה. ולהלן פסו' ח' כתיב, וכבס המטהר את בגדיו וגלח את כל שערו ורחץ במים וטהר ואחר יבוא אל המחנה וישב מחוץ לאהל שבעת ימים, ונתבאר הכא דקודם הכהן מטהרו כדכתיב והזה על המטהר וגו' וטהרו וגו' ואח"כ מכבס בגדיו כדכתיב וכבס המטהר את בגדיו וגו', ולכא' צ"ב דכיון שהבגדים עליו א"כ איך לא נטמא מיד אחר שהכהן טיהרו שהרי הבגדים הם טמאים ממנו מימי צרעתו והם עדיין לא כובסו ונטהרו ומה מועיל טהרת הכהן עתה בעוד שמיד נטמא שוב מבגדיו שעדיין לבוש בהם. ולכא' צ"ב.

ת. מועיל לטומאת צרעת וטמא רק טומאת מגע.

תשובה קטז

ש. מצורע י"ד ח'. וכבס המטהר את בגדיו וגלח את כל שערו וגו'. יש לדקדק דהכא הקדים הכתוב כיבוס בגדים לגילוח שער, ואילו להלן פסו' ט' הקדים הכתוב גילוח שער לכיבוס בגדים כדכתיב שם והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו וגו' וכבס את בגדיו וגו'.

ת. בהחלט שהוא טמא כיבוס בגדים בסוף בגמר הספירה אבל בסוף שהוא רק לכבוד הקרבן גופו קודם.

תשובה קיז

ש. מצורע י"ד י"ז. ומיתר השמן אשר על כפו יתן הכהן וגו'. ולעיל פסו' י' כתיב וביום השמיני יקח וגו' ולג אחד שמן ופרש"י להזות עליו שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות עכ"ל, ולכא' יש לדקדק מהו 'ומיתר' השמן וגו' (דהלשון קצת משמע דרק אם נשאר אז יתן הכהן כו' אבל אם לא

נשאר אי"צ שיתן הכהן כו' דלכאו' כיון שלוקח מלכתחילה לוג שמן והיא כמות המספקת כדי להזות כו' כנ"ל ברש"י, א"כ ודאי שצריך שישאר גם לתנוך האוזן וכו' שהרי מלכתחילה הביא כמות המספקת גם לזה, וא"כ מהו הלשון 'ומיתר' השמן וגו'. (וכמו"כ יש לדקדק בפסו' להלן י"ח כ"ח כ"ט). וקצת צ"ב.

ת. עי' יומא ס"א א'.¹²⁴

אחרי מות

תשובה קיה

ש. אחרי מות ט"ז ד'. כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף וגו'. פרש"י וז"ל, יצנף. כתרגומו יחית ברישיה יניח בראשו כמו ותנח בגדו ואחתתיה עכ"ל, לכאו' צ"ב דא"כ הו"ל לקרא לומר ומצנפת בד יצנף דהיינו ומצנפת בד יניח ומה שייך לומר ו'ב'מצנפת בד יניח. וצ"ב.

ת. ההנחה תהא במצנפת.

תשובה קיט

ש. פ' אחרי מות, נאמרה בא' בניסן כדאי' גיטין ס' א', והיינו חצי שנה וט' ימים קודם יוה"כ, ויש לשאול, למה לא ילפי' מזה שצריך ללמוד הלכות יוה"כ כבר בא' בניסן, וכמו שמצינו גבי כל היו"ט כדאי' בריש פסחים ששואלין ודורשין ל' יום קודם החג בהלכות החג וילפי' שהרי עומד ומזהיר בפסח ראשון על פסח שני, ולכאו' העקרון של הלימוד שייך גם גבי יוה"כ והיינו שהרי בא' בניסן מזהיר על יוה"כ, והא לא מצינו כן, ואמאי.¹²⁵

ת. משום ששייך לחינוך המשכן.

דהא דכתיב 'ומיתר' אין הכונה שאם נותר אלא הכונה שהשמן שלאחר הזאה יש לו דין של נותר ושיריים שלא מעכב. ¹²⁵ עיין להלן תשובה תתשצ"ב, תתשצ"ג.

124. הכי אמרי' התם, אמר מר מתנות הראש אין מעכבות מאי טעמא אילימא משום דכתיב והנותר מן השמן (דקרי ליה שיריים, רש"י) אלא מעתה והנותרת מן המנחה הכי נמי דלא מעכבי שאני התם דכתיב ומיתר והנותר, וערש"י שם, יעו"ש. והיינו

קדושים

תשובה קכ

ש. קדושים י"ט ב'. דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם קדשים תהיו כי קדוש אני ה' אלקיכם. איתא במדרש רבה, קדושים תהיו יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני קדושתי למעלה מקדושתכם כו' ע"כ. ולכאור' צ"ב דלכאורה פשיטא דקדושתו ית' למעלה מקדושתינו, ומה צריך קרא להשמיע זאת.

ת. שלא נתקדשנו עד קדושת המקום.

אמור

תשובה קכא

ש. שמעתי מאמו"ר הגאון שליט"א פלפול יפה בביאור מד"ר בפ' אמור והיה זה כ"כ נחמד ומתוק, ובקשתי לשלוח הדברים למרן שליט"א להנות גם את מרן שליט"א מד"ת כ"כ מתוקים, וסדרתים חלק בע"פ וחלק מכתבי אמו"ר שליט"א.¹²⁶

איתא במדרש רבה ריש פרשת אמור, אמרות ה' אמרות טהורות, 'אמרות טהורות' ר' יודן בשם ר' אבין ור' ברכיה בשם ר' אלעזר ור' יעקב דכפר חנין ואמרין לה בשם ריב"ל מצינו שעיקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא 'דבר מגונה' מפיו, שנאמר מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה, ובמקום אחר עיקם שתיים ושלוש תיבות בתורה כדי שלא להוציא 'דבר טומאה' מתוך פיו, וה"ד ומן הבהמה אשר לא טהורה, אשר טמאה היא אינו אומר, אלא אשר לא טהורה ע"כ. ויש לשאול למה המימרא הראשונה הביא הפסוק השני והמימרא השניה הביא את הפסוק הראשון ולמה התחיל עם הפסוק השני ורק אח"כ מביא את הפסוק הראשון. ועוד, למה המימרא הראשונה אומרת ולא הוציא 'דבר מגונה' מפיו, והמימרא השניה אומרת כדי שלא יוציא 'דבר טומאה' מפיו.

126. מתוך כת"י של ספר שושנת יעקב של אמו"ר הגאון שליט"א כרך פסחים ח"א.

והנה המימרא הראשונה דר' יודן בשם ר' אבין כו' היא בעצם מ"ש בפסחים אמר רבי יהושע בן לוי לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עיקם כו', אבל ר' ישמעאל אמר לעולם יספר אדם בלשון נקיה שהרי בזב קראו מרכב ובאשה קראו מושב. והבעל המאור מפרש מילתיה דריב"ל ומילתיה דר' ישמעאל דתרי מילי נפרדים נינהו, דריב"ל אמר אל יוציא אדם דבר מגונה ודינא קאמר, ולמימרא דאפילו אם רוצה לספר בלשון קצרה, אפי"ה אסור להוציא 'דבר מגונה' וחייב להאריך בשביל לדבר בלשון נקיה, אבל מימרא דר' ישמעאל 'לעולם יספר אדם בלשון נקיה' שהרי בזב קראו מרכב ובאשה קראו מושב, התם לשון מרכב נמי לא חשיב 'מגונה' אלא דמושב הוי טפי לשון כבוד, ובזה אם רוצה לקצר רשאי לספר גם לשון שאינו יותר כבוד, ומשו"ה לא אמר ר' ישמעאל 'אל יוציא' כמו שאמר ריב"ל, והא דכתב באורייתא טמא משום דרך קצרה, היינו משום דבכל התורה שנכתב טמא 'להורות הדין' בזה לשון טמא לא חשיב מגונה כיון דאתי לאשמועין דינא. אבל הא דכתיב 'האיש אשר לא יהיה טהור', לא בא לומר דין שהוא טמא, אלא מספר באיש שהוא טמא מה דינו, וכמו שיבאר הכתוב בהמשך דבריו, שהרי כבר הוזכרה טומאה במקום אחר, והתחיל להזהיר ולומר ונשמרתם מכל דבר רע, שלא יהרהר ביום ויבא לידי טומאה בלילה, ולפי שהוא ענין מגונה למי שלא נזהר ובא לידי כך, עיקם בו הכתוב ואמר אשר לא יהיה טהור, וכן בפרשת המבול שלא בא הכתוב להזהיר מן הטומאה, אלא להראות מן שבעה ומן שנים עיקם הכתוב ואמר אשר איננה טהורה עכ"ד.

והנה מילתיה דבעה"מ צ"ב, שהרי חזינן דלענין הא דכתיב 'האיש אשר לא יהיה טהור' כתב הבעה"מ דעיקם ולא כתב טמא משום דהכא שהטומאה ע"י שלא נזהר מהרהור הוא ענין מגונה, ומשו"ה כאן טמא הוא לשון מגונה ועיקם, אבל לענין המבול הרי לכאורה לא פירש מה גנאי יש כאן בלשון טמא, ולכאורה משמע דטעמיה דכל שלא נכתב טמא בשביל להורות הדין, הוי טמא לשון מגונה, ומיהו א"כ צ"ב למה היה צריך להאריך לבאר מ"ט גבי 'האיש אשר לא יהיה טהור' הוי טמא לשון מגונה, תיפוק ליה משום שלא נכתב להורות הדין.

והנראה בזה דסבר הבעה"מ כמו שמבואר ברכינו יונה (שערי תשובה ש"ג אות ר"ל) דכל לשון שאין ראוי לדבר בו חשיב 'לשון מגונה', ובענין המבול לשון 'בהמה טמאה' חשיב דיבור בגנות הבהמה, שהרי לא נקראת 'טמאה' אלא ע"ש שאינה ראויה לקרבן אבל לאכילה לא היה שייך איסור באותו הזמן, ואם

יאמר הכתוב דמן הבהמה הטמאה יביא שנים ולא שבעה, הרי זה כאומר דמן הבהמה הפחותה שאינה ראויה להקרבה יביא רק שנים, ונמצא באומרו 'טמאה' דמדבר בגנות הבהמה, ואין ראוי לדבר בגנות בהמה, דצריך גדר שלא יבא ליתן דופי בבריות, וכיון שהוא לשון שאין ראוי לדבר בו, לכן מימלא דיבור זה חשוב 'לשון מגונה', ואפשר שנרמז זה בלשון בעה"מ שכתב שלא בא הכתוב להזהיר מן הטומאה, 'אלא להראות מן שבעה ומן שניים', והיינו גנות הבהמה שאין להביא ממנה אלא רק שנים לפי שהיא פחותה שאין ראויה לקרבן.

וראיה למשנ"ת שהרי בשמעתין אמר ריב"ל דמדעיקם הכתוב שמונה אותיות דכתב 'מן הבהמה אשר איננה טהורה' ילפינן מינה שאסור לספר בלשון מגונה, אבל בפ"ח דב"ב (קכ"ג ע"א) יליף מהאי קרא גופא דאין ראוי לדבר בגנות בהמה, וצ"ב היכי יליף תרתי מילי מהאי קרא גופא, ואלא משמע דודאי לא הוו תרתי מילי, אלא דחדא מילתא היא, דמדעיקם הכתוב שמונה אותיות שלא לדבר בגנות בהמה, והרי מה איכפת לה לבהמה שמדבר בגנותה, אלא דכאן למדה הכתוב 'שאין ראוי' לדבר בגנות בהמה, דזהו דיבור 'שאינו ראוי' בשביל לגדור שלא ירגיל ליתן דופי בבריות. ונמצא דהכל חדא מילתא היא והיינו שאסור לדבר לשון שאינו ראוי, דלשון שאינו ראוי הוא הנקרא 'לשון מגונה'.

אבל בספר המכתם כתב וז"ל ואע"פ שבמקומות הרבה כתיב בהמה טמאה וחיה טמאה, ההוא לאו לשון מגונה הוא, שאינה אלא האסורה באכילה, מפני שאין לה סימנים, אבל גבי נח לא לענין סימנין קאמר דבאותה שעה לא היו אסורין, אלא מאותן שנזקקו לשאינן מינן קאמר, והוא לשון מגונה, וכן מפורש בזבחים (קט"ז ע"א) ובפרק חלק (סנהדרין ק"ח ע"ב), ואע"פ שמקרא זה הוא על הנכנסין בתיבה, וקיימא לן (שם ושם) שלא נקלטו בתיבה אלא אותן שהיו נקיים מזה, ופירוש הפסוק כך הוא, מן הבהמה הטהורה במינה שכל המין נקי מזה, וכי תימא למה עיקם הכתוב כל כך והלא די היה לכתוב 'אשר לא טהורה', יש לומר שבא ללמד שאפילו הרבה יש לו לעקם עכ"ל.

אמנם אי לאו ביאור המכתם הוי מצינן לתרץ דבדוקא כתב אשר איננה טהורה, ולא סגי למיכתב אשר לא טהורה, דהנה בלא"ה כבר כתב המהרש"א שהקשה החזקוני דאמאי מייתי ריב"ל ראייה מקרא ד'אשר איננה טהורה' דהיינו קרא בתרא דכתיב גבי 'המעשה' שבאו אל התיבה, ואמאי לא מייתי מקרא קמא דכתיב גבי הצייווי, והתם כתיב 'אשר לא טהורה', אמנם נראה דדוקא קרא בתרא נקרא 'טמאה' על שם הקלקול שנזקקו לשאינם מינם, אבל קרא קמא קורא

'טמאה' לאותן שאין להם 'סימנים' של טהורה, ועל שם איסור אכילה, ואע"ג דבאותה שעה לא היו אסורין, אפי"ה קראו טמאה ע"ש שאין לה סימנים וכמו שפרש"י בחומש שם דמלמד שלמד נח תורה, והא גופא דבקרא קמא קפיד על סימני טהרה ובקרא בתרא קפיד על נקיות מן הקלקול, י"ל לפי מה שביאר באור החיים דהנה בציווי נאמר מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו, ומן הבהמה אשר לא טהורה היא שנים איש ואשתו, אבל בקרא בתרא לענין המעשה כתיב מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה וגו' שנים שנים באו אל נח, וחזינן דלענין המעשה לא נזכר שבעה לענין הטהורים, ועוד חזינן דבקרא קמא כתיב 'תקח לך' משמע שהטיל על נח שיטרח ויקח לו, אבל בקרא בתרא כתיב שבאו מעצמן אל נח, וביאר בזה האור חיים דבין מן הטהורה ובין מן הטמאה באו שנים שנים לקיום המין, ועוד חמשה מן הטהורים נאמר לו לנח ליקח לצרכי עצמו, והיינו 'תקח לך' דאותן שלצרכו יש לו לטרוח לקחתם, (ובמלבי"ם פירש שבעה לצרכו ועוד שבעה לקיום המין).

ומהשתא לפ"ז י"ל דבהנך שהם לקיום המין לא הוצרך הכתוב לומר שיבואו בין אותן שמתרים לאכילה ובין אותם שאסורים לאכילה, דזה פשיטא שהרי מתחילת הבריאה נבראו גם אותן שאסורין באכילה, ואלא ע"כ דהכי אמר רחמנא, לא מיבעי שאותן בהמות שלא היה קלקול במינן יבואו בשביל קיום המין, אלא אפילו אותן בהמות שהיה במינן קלקול, אפי"ה מ"מ אפילו מאותו המין, בהמות שהן עצמן לא קלקלו יבאו שנים מהן לקיום המין, אבל קרא קמא דאיירי באותן שיקח נח לצרכו לעשות בהן כרצונו אם להקריב מהן קרבן ואם לאכלן לאחר שיצאו מן התיבה, לזה ודאי היה נצרך אותן הכשרים בין לקרבן ובין לאכילה, שכן ראוי לנח שלא לאכול אלא מאותן שעתידין להיות ניתרין לאכילה, ולמד נח תורה.

ולפ"ז מצינן למימר דהיינו טעמא דבקרא קמא כתיב הטהורה ואשר לא טהורה, ובקרא בתרא כתיב הטהורה ואשר איננה טהורה, די"ל דיש חילוק בין לשון 'לא טהורה' לבין לשון 'איננה טהורה', דלשון 'איננה טהורה' משמע דסיבת חסרון טהרתה הוא מחמת מעשי הבהמה עצמה, דאיננה משמע 'אין כאן אני שלה', כלומר שהיא גרמה שלא יהיה כאן אני שלה, וא"כ 'איננה טהורה' היינו למימרא דאין כאן את הטהרה התלויה במעשי הבהמה, דהיינו אין שמירה מן הקלקול, אבל לשון 'לא טהורה' משמעו 'מציאות של חסרון טהרה' (ובסמוך ראייה) ובזה רימז הכתוב למשנ"ת דקרא קמא מיירי מאיסור אכילה וקרא בתרא מיירי מקלקול, ולפ"ז מיושב ממילא מה שהקשה המכתם דאמאי לא כתיב בקרא

בתרא 'אשר לא טהורה', דלמשנ"ת בדוקא כתיב שם 'אשר איננה טהורה' לרמז שהכוונה לחסרון טהרה מחמת הקלקול.

ומהשתא לפ"ז מתיישב ממילא גם קושית החזקוני דאמאי מייתי ריב"ל ראה מקרא בתרא דכתיב גבי המעשה ולא מקרא קמא דכתיב גבי הציור, ולמשנ"ת אתי שפיר היטב, דדוקא לגבי קרא בתרא הוא דחשיב טמאה לשון מגונה, כיון דטמאה דקרא בתרא מכוון לקלקול, ואתי לאגמורין 'דחייב' אדם להאריך בדיבור בשביל לשון נקיה שלא לדבר לשון מגונה, אבל קרא קמא דלא איירי מענין קלקול אלא מענין חסרון סימני טהרה, א"כ בזה לשון 'טמאה' לא הוי לשון מגונה, אלא רק שאינו לשון של כבוד ולא נתכוין הכתוב ש'אסור' לדבר בלשון שאינו של כבוד. ורק מדחזר הכתוב ועיקם ענין לשון מגונה, והרי אין צריך לאגמורין ש'ראוי' להמנע מלשון מגונה, שהרי זה ידעינן בק"ו מקרא קמא, ואלא ודאי אתי למימר ש'אסור' לדבר בלשון מגונה ו'חייב' להאריך בשביל לשון נקיה, ובזה נתיישב קושית החזקוני דריב"ל דוקא מקרא בתרא מייתי ראה, אבל מקרא קמא לא הוי מצי למילף שאסור לאדם לספר בלשון מגונה.

וראה למשנ"ת דקרא קמא דכתיב 'לא טהורה' מרמז דבעינן לשון של כבוד, וקרא בתרא דכתיב 'איננה טהורה' מרמז על לשון מגונה, דהכי מפורש במדרש רבה ריש פרשת אמור הנ"ל (שהראה מקומו הגרע"א בגליון הש"ס) וזה לשון המדרש, אמרות ה' אמרות טהורות 'אמרות טהורות' ר' יודן בשם ר' אבין ור' ברכיה בשם ר' אלעזר ור' יעקב דכפר חנין ואמרין לה בשם ריב"ל מצינו שעיקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו, שנאמר מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה, ובמקום אחר עיקם שתיים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא 'דבר טמאה' מתוך פיו, הה"ד ומן הבהמה אשר לא טהורה, אשר טמאה היא אינו אומר, אלא אשר לא טהורה ע"כ, וחזינן להדיא דבקרא בתרא דכתיב 'אשר איננה טהורה' מרמז על 'דבר מגונה' אבל קרא קמא דכתיב 'אשר לא טהורה' לא מרמז על דבר מגונה אלא על 'דבר טמא' שאין בו גנאי, דהיינו מרמז על עצמות הדבר שהבהמה טמאה מחמת חסרון סימני טהרה, אבל אין כאן גנאי (ומייתי לה נמי בפרשת נח דילף מקרא קמא שלא להוציא 'דבר טמאה') והיינו ממש כמשנ"ת, וכיסודו של הבעמ"ה דשני ענינים כתיבי הכא, חדא דאסור להוציא 'דבר מגונה' וחייב להאריך אפילו טובא בשביל לא לדבר דבר מגונה, ועוד ילפינן מקרא 'אשר לא טהורה' דאפילו אם אין הלשון מגונה, מ"מ אפי"ה אם אין מאריך יותר צריך לבחור לשון כבוד, ובשביל ללמד דבר זה עיקם הכתוב והאריך בלשון 'אשר לא טהורה', וכמו שביאר

במהרש"א דמלבד שהאריך הכתוב, עיקם לכתוב שלא כדרכו דהיינו איננה טהורה שהיא השלילה מהטמאה, והל"ל הטמאה כי אורחיה עכ"ל, וא"כ ה"נ מייתי המדרש ראייה מ'דעיקם' לכתוב אשר לא טהורה (היינו השלילה) וגם האריך וזה בשביל ללמד לבחור בלשון כבוד, (ולפ"ז צריך לומר דלא סמך המדרש על שבאשה קראו מושב, כיון שאין בזה עיקום, ורק ילפינן מדרשה ד'על הכלי', והרי הרבה דינים ילפינן מדרשה, ולכן הוצרך למילף מדעיקם הכתוב).

ת. קבלתי מכתבו וייש"כ.

תשובה קכב

ש. אמור כ"א י"ז. פרש"י וז"ל, לחם אלקיו. מאכל אלקיו כל סעודה קרויה לחם כמו עבד לחם רב עכ"ל, ולהלן פסו' כ"א פרש"י וז"ל לחם אלקיו כל מאכל קרוי לחם עכ"ל, ולכא' צ"ב, א'. דכיון דכל מאכל קרוי לחם א"כ למה הוצרך רש"י לפרש לפני כן דכל סעודה קרויה לחם דהא אפילו בלא סעודה רק עצם המאכל כבר קרוי לחם. ב'. ואת"ל דסעודה אין הכונה לסעודה אלא הכונה לכך שזה סועד את האדם והיינו מאכל שמשביע את האדם הוא קרוי לחם א"כ תיקשי איך פרש"י דכל מאכל קרוי לחם דמשמע כל מאכל אפי' שלא סעד. ג'. למה באמת הוצרך רש"י לפרש ב' פעמים ולא עוד אלא שבכל פעם פירש באופן אחר קצת שונה. וצ"ב.

ת. כל מאכל ראוי לסעודה.¹²⁷

תשובה קכג

ש. אמור כ"א כ"ד. וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל. לכאורה צ"ב דהא הקב"ה אמר למשה לומר לאהרן ולא גם לבניו ולכל בני' כמפורש לעיל פסו' י"ז. וגם בשלמא בני אהרן ניחא אבל בני' שאינם עובדים מאי נ"מ להו.

ת. תורה צריכין ללמד.¹²⁸

¹²⁷. לכאורה תשו' מרן שליט"א דוקא על שאלות 128. לכא' זהו תשובה דוקא על שאלה בתרא אבל א' וב' ולא גם על שאלה ג'.

על שאלה קמא לכא' עדיין צ"ב, ובפרט דמאי שנא

בהר

תשובה קנד

ש. בזה"ק פ' בהר (דק"ח ע"א) איתא, אלא דא רזא הכא אוליפנא כתיב (במדבר י"א) זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, בלא ברכה, דלא הוה עלנא במצרים עול דלעלא, תא חזי כו', ע"כ. ויש לשאול, דנהי דעדיין לא קבלו התורה מ"מ איך אכלו בלא ברכה דהא גם בני נח מצווין על הגזל, ולאכול בלי ברכה הוי גזל כמבוי' ר"פ כיצד מברכין. והעירוני דאולי מי שלא מצווה לברך אי"ז גזל לגביו, דאל"כ למה הגויים לא מברכים.

ת. אין מצוה על ברכה.

תשובה קכה

ש. בהנ"ל. בעניי באמת לא זכיתי להבין כונת מרן שליט"א, [לא הבנתי מה הכונה אין מצוה על ברכה דכי לברך אי"ז מצוה, ואולי כי אז עדיין לא נצטוו על ברכות דרבנן, וזה א"א לומר, שהרי אף כשהיו במדבר כשמשוה רבינו תיקן להם ברכת הזן דהוה ברכה דאוריית' מ"מ עדיין לא נצטוו אז על דרבנן ונמצא דגם כשהיו במדבר עדיין לא בירכו שהכל וכו', ואכלו חנם בלא ברכה. ושוב חשבתי דכונת מרן, אין מצווה על ברכה והיינו דנהי שבן נח מצווה על הגזל מ"מ אינו מצווה על ברכה וממילא כשלא בירך לא גזל. האם זו כונת מרן שליט"א].

ת. תפוס לשון אחרון.

בחוקותי

תשובה קכו

ש. בחוקותי כ"ו כ"ב. ושלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגו'. פרש"י וז"ל, ושכלה אתכם. אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה שאין דרכה בכך מנין ת"ל ושן בהמות אשלח בם הרי שתיים ומנין שתהא ממיתה בנשיכתה ת"ל עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בא"י חמור נושך וממית ערוד נושך וממית עכ"ל, והנה מדברי רש"י הכא מבואר דע"פ דרך הטבעית אין דרך הערוד להמית בנשיכתו,

ולכא' צ"ב מדאמרי' (ברכות ל"ג א') ראו בני אין ערוד ממית אלא החטא ממית כו', וחזינן דמה שנשאר חי היה נס ומבואר דדרך הערוד כן להמית בנשיכתו. וצ"ב.

ת. זה רק אחרי שאמרה תורה.

תשובה קכז

ש. בחוקותי כ"ו כ"ו. פרשי וז"ל, ואכלתם ולא תשבועו זה מארה בתוך המעיים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפולה מארה במעיים ונתתם אינה מן המניין שהיא החרב עכ"ל, ולפי"ז נמצא דחרב כתוב ב' פעמים שהרי כבר כתיב לעיל פסו' כ"ה והבאתי עליכם חרב וגו'. וצ"ב.

ת. היא הראשונה והיא האחרונה שכוללת הכל.

תשובה קכח

ש. בחוקותי כ"ז י"ב. והעריך הכהן אתה בין טוב ובין רע כערוך הכהן כן יהיה. לכא' צ"ב מהו 'בין טוב' והרי הכא איירי על רע בלבד וכדפרש"י לעיל פסו' י"א וז"ל ואם כל בהמה טמאה בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אלא א"כ הוממו עכ"ל, וצ"ב.

ת. עמש"כ בטעמא דקרא.

תשובה קכט

ש. בהנ"ל. חיפשנו בטעמא דקרא ולא זכינו להבין להיכן נתכוין מרן שליט"א.

ת. עמוד קט"ז ד"ה לא יחליפנו.¹²⁹

אלא רע בטוב ועי' תמורה ט' א' ולפי פשוטו י"ל עפ"ד הרמב"ם סוף ה' תמורה דטעם איסור תמורה כדי שלא יבא להמיר רע בטוב אסרה תורה אפי' טוב ברע ולכן כתבה תורה תחלה רע בטוב, אמנם עיקר ד' הרמב"ם לא זכיתי להבין דהא בחילול מצוה להמיר רע בטוב נואי תמימה בתמימה כלל

משאר מקומות דלא כתיב מפורש שמשא אמר לכולם מהכא שכן כתיב זאת מפורש. 129. וז"ל מרן שליט"א שם, לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב, לכא' הרי הדין שגם טוב ברע ורע בטוב אסור ולמה כתיב רע בטוב וטוב ברע ואי כדי לאשמעי' דאפי' רע בטוב אסור א"כ לא לכתוב

תשובה קל

ש. בהנ"ל. יש לשאול האם כונת מרן שליט"א למש"כ שם (בתוך הדברים) שבחילול בהמת קודש בעלת מום יש מצוה לחלל טוב ברע והיינו דמ"ש בין טוב ובין רע הכוונה לבהמה המחללת ולא לבהמה המתחללת ולכן כתיב 'בין טוב' והיינו שהוא מחלל הבהמה הבעלת מום (שהיא המתחללת) בבהמה טובה (שהיא המחללת). ואם זו כוונת מרן שליט"א, לכאור' צ"ב כך, שהרי לכאור' הדרך הוא שלא מחלל את בהמת הקדש הבעלת מום על בהמת חולין אלא קודם הוא מחלל על כסף ואח"כ קונה בהמה חדשה להקדש וא"כ בין טוב ובין רע קאי על הבהמה המתחללת ולא על הבהמה המחללת. וצ"ב. ואולי כוונת מרן שליט"א שהיות ויש מצוה שכשמחללים הקדש בעלת מום (בתורת חילול ולא בתורת תמורה) יחלל טוב ברע א"כ יש מצוה לחלל על בהמת חולין דוקא ולא על כסף וזהו דכתיב 'בין טוב' ובין רע והכוונה על אותה בהמת חולין שמצוה לחלל עליה את ההקדש בעלת המום והיינו דהכוונה לבהמה המחללת ולא המתחללת. וצ"ב אם באמת כל הנ"ל זהו כוונת מרן שליט"א. ויש לשאול מהו באמת המקור שמצוה שבתורת חילול יהיה טוב ברע, שהרי בתמורה כ"ו ב' כ"ז א' שציין מרן שליט"א בטעמא דקרא שם לכאור' לא מצינו כתוב שם שיהיה מצוה לחלל על בהמה ולא על כסף וגם שיחלל על בהמה טובה. וצ"ב בכוונת מרן שליט"א.

ת. 130

במדבר

תשובה קלא

ש. במדבר א' ב'. פרש"י וז"ל לבית אבותם מי שאביו ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו עכ"ל, וצ"ב דהא בגמ' ב"ב (ק"כ א') מבואר דלא התחתנו שבט עם שבט.

הרמב"ם נכון עי' תמורה כ"ו ב' כ"ז א' וצ"ע, עכ"ל מרן שליט"א שם.
130.

לא חל בחילול וגם לא לקי כדתנן בתמורה ורק בתמורה דלא תפוסי מכזין ולא לאחולי בזה לוקה ויש דין והי' הוא ותמורתו יהי' קדש וא"כ אין טעם

ת. זה רק אחר שאמר הקב"ה ולא תסוב נחלה.

תשובה קלב

ש. במדבר ג' א'. פרש"י ואלה כו' מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו עכ"ל, כאן זהו לימוד, וצ"ב דלכאורה מצינו זה מפורש יותר בלי לימוד, והוא, מדכתיב בדברים ושננתם לבניך ופרש"י "אלו" התלמידים, ואיך התלמיד יקרא בן אם לא שהרב כאילו ילדו.

ת. אלו התלמידים זה דרשא והדרשא נלמדת ממושה.¹³¹

תשובה קלג

ש. במדבר ג' ל"ב. ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן וגו', פרש"י וז"ל ונשיא נשיאי הלוי. ממונה על כולם ועל מה היא נשיאותו פקודת שומרי משמרת הקודש על ידו היא פקודת כולם עכ"ל, צ"ב דלהלן ד' ט"ז פרש"י שעל גרשון ומררי היה איתמר הממונה (וכמב' פ' נשא) ואלעזר היה ממונה רק על קהת, ואיך כאן פרש"י שאלעזר היה ממונה על כולם.

ת. על כ"א הי' ממונה אחר, אבל חוץ מזה היה לו מנוי על כולם בכללות.¹³²

תשובה קלד

ש. בהנ"ל. האם אפשר ליישב כך, דכשכתוב "ומשמרתם" (שם ג' ל"א) היינו שמירה שבנ"י לא יגשו אל הקודש בעת החנייה, ולענין זה דוקא הי' אלעזר ממונה על כולם, אבל לענין המשא בעת המסעות הי' אלעזר ממונה רק על קהת, ואיתמר הי' ממונה על גרשון ומררי (דאולי כשכתוב ומשמרתם זה ג"כ הכונה לענין המשא בעת המסעות ואז ליתא לתי').

ת. אולי.

עיון תפלה (בק"ש דשחרית) שהוכיח יפה דמה שאמרו ושננתם לבניך אלו התלמידים הכונה בדוקא לתלמידים ומה דכתיב ולמדתם אתם את בניכם הכונה בדוקא לבנים יעו"ש. ועי' קידושין כ"ט ב'. ועי' רמב"ם (הוצ' ר"ש פרנקל ז"ל) פ"א מת"ת ה"ו בביאור הגר"א מה דהובא שם מהספרי.¹³² עיין מה שכתבנו בזה במאור אהרן פ' במדבר שם.

131. עיין מה שכתבנו על זה במאור אהרן במדבר שם. ועיין יו"ד בהל' מלמדים סי' רמ"ה ס"ג, וז"ל, כשם שמצוה ללמד את בנו כך מצוה ללמד את בן בנו שנאמר כו' ולא לבן בנו בלבד אלא מצוה על כל חכם מישראל ללמד לתלמידים שגם הם נקראים בנים אלא שמצוה להקדים בנו לבן ובן בנו לבן חבירו עכ"ל יעו"ש, ועי' סדור אוצר התפלות בפ"י

תשובה קלה

ש. במדבר ג' ל"ט. פרש"י וז"ל, אשר פקד משה ואהרן. נקוד על ואהרן לומר שלא היה במנין הלויים עכ"ל,¹³³ יש לשאול אם גם הנשיאים לא היו במנין או שהיו כן במנין. ולכאור' יש להוכיח מן המקראות שהנשיאים רק מנו ולא גם נמנו, והראי', מדכתיב בתחילה כשמנו (א' כ"א) פקדיהם למטה ראובן ששה וארבעים אלף וחמש מאות, ולהלן מיניה (ב', י' י"א) כתיב דגל מחנה ראובן וגו' ונשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור, וצבאו ופקדיו ששה וארבעים אלף וחמש מאות, והשתא אם היו הנשיאים בתוך המנויים א"כ הי' צ"ל וצבאו ופקדיו ששה וארבעים אלף וארבע מאות ותשע והיינו ששה וארבעים אלף וחמש מאות פחות אחד שהוא הנשיא, שהרי כתיב 'וצבאו' ופקדיו ווצבאו היינו צבאו של הנשיא. ולכאור' אין לומר דוצבאו הכונה לצבאו של השבט כי אם הכונה צבאו של השבט א"כ למה לא כתיב וצבאיו וכמו שכתוב ופקדיו דקאי על השבט ומדכתיב וצבאו ופקדיו משמע דוצבאו קאי על הנשיא ופקדיו קאי על השבט, וכיון שכן, נמצא דהנשיא לא הי' בכלל המנויים. ודאיתנן להכי, א"כ צ"ב למה נקוד רק אצל אהרן לומר שאהרן לא היה מן המנויים, והרי גם הנשיאים לא היו בכלל המנויים וכתבאר.

ת. אינו נכון ובודאי היו מן המנין.^{134 135}

נשא

תשובה קלו

ש. נשא ז' כ"ב. שער עזים אחד לחטאת. פרש"י וז"ל שער עזים. לכפר על מכירת יוסף שני' בו וישחטו שער עזים עכ"ל, צ"ב חדא א"כ למה נשיאי ראובן בנימין מנשה ואפרים הוצרכו להביא והרי הם לא היו במכירתו דיוסף, ועוד למה נשיא דלוי (אהרן הכהן כדכ' הרמב"ן במדבר א' מ"ז) לא הוצרך להביא והרי לוי כן היה במכירה כדפרש"י עה"פ ויאמרו איש אל אחיו.

133. עי' בכורות ד' א'. 134. הנה לתשו' מרן
שליט"א ע"כ צ"ל דהא דכתיב וצבאו היינו של
135. ע"ע מש"כ במאור אהרן במדבר א' ד' לענין
הנשיאים אם פקדו ממש יעו"ש.

ת. עי' הוריות ה' א'.¹³⁶

תשובה קלז

ש. חכ"א אמר לי ששאל את מרן שליט"א למה לא מוזכר במסעות שנשאו את הכיור, ומרן ענהו, דאי' במדרש שהכיור התגלגל (הלך) עם הבאר ע"כ, ויש לשאול, דהא באשד הנחלים (ס"פ חוקת) פרש"י דהבאר העלה את האיברים והדם של האמוריים כדי שבנ"י יראו את הנס שנעשה להם, והשתא אם הכיור היה עם הבאר לכאורה הכיור נטמא, ולא מצינו.

ת. לא אמרתי כן רק אמרתי מש"כ הראשונים מובא בהוספות לברייתא דמה"מ.

תשובה קלח

ש. במסעות מבו' סדר הדגלים היכן היו כל שבט ושבט, אבל לא מוזכר היכן היו הערב רב, ובפרט שהיו מנין עצום כמו שכ' מרן שליט"א בלמכסה עתיק פ' בשלח, גם לא נתבאר אם היו תוך הענן, דהיכן היו תוך הענן והרי דן נסעו באחרונה כמפרש"י בהעלותך י' כ"ה, ולא משמע שהיו אחריהם עוד והיינו הערב רב, ותוך השבטים גם לא מוזכר שהיו שם הערב רב, וצ"ב.

ת. בפינות.

תשובה קלט

ש. בהנ"ל. שאלנו את מרן שליט"א, היכן היה מקומם של הערב רב מסעות (שהיו מנין עצום כמ"ש מרן שליט"א בלמכסה עתיק) ומרן שליט"א ענה: בפינות. וצ"ב דהא בפינות היו בהמותיהן של ישראל כדאי' בברי' דמס' מדות אות כ', וכמ"ש מרן שם סוף אות י"ט ובברי' דמה"מ בדעת ד"ה דגלו של יהודא כו'. (ואין ליישב שהפינות הספיקו גם לבהמותיהן דישאל וגם לערב רב, שהרי היו מנין עצום, גם הבהמות בפ"ע היו הרבה וגם הער"ר בפ"ע היו הרבה, ועוד שאם הער"ר היו בפינות למה לא נזכר בברייתות הנ"ל).

משגגות ה"א יעו"ש, ועיין מה שכתבנו בזה במאור אהרן פ' נשא שם.

136. הכי תנן התם, רבי יהודה אומר ז' שבטים שחטאו מביאין ז' פרים ושאר שבטים שלא חטאו מביאין ע"י חוטאין כו' יעו"ש, וכ"פ הרמב"ם פי"ב

ת. הי' מקום לכולם.¹³⁷

תשובה קמ

ש. בהנ"ל. בבריי' דמס' מדות אות כ', אי' שהבהמות של ישראל היו בקרנות, ועוד אי' שם שבקרנות לא היה הענן, וכמ"ש מרן בביאור שם שהענן הי' כמין ריש הפוכה, וצ"ב שהרי הענן הי' מיישר להם ההרים ובקעות וכו', וא"כ כיון שאצל הבהמות לא הי' הענן, איך הספיקו להגיע לכל המקומות יחד עם ישראל, והרי כיון שלא הי' להם הענן שיישר הדרכים א"כ ודאי הי' להם דרך הרבה יותר ארוכה משל ישראל שהיו תוך הענן. (וכן קשה לתשו' מרן שליט"א הנ"ל גבי הערב רב).

ת. הקב"ה הולیکن למקומות שיוכלו לילך.¹³⁸

בהעלותך

תשובה קמא

ש. בהעלותך י"א ד'. והאספסף אשר בקרבו התאוה וגו'. פרש"י וז"ל והאספסף אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם מצרים עכ"ל, צ"ב מנין הגיעו לכאן הערב רב, והרי הרגו את כל עובדי העגל בג' מיני מיתות כדפרש"י בפ' כי תשא ל"ב כ', ועובדי העגל היו הערב רב שהם שיחתו והשחיתו וכדפרש"י שם ל"ב ז' יעו"ש, וא"כ מנין הגיעו לכאן הערב רב. ואין לומר שהאספסף הם הערב רב שהיו הקטנים בעגל שמסתמא לא נדונו למיתה אז ועתה הגדילו והם האספסף, משום דמהעגל עד האספסף לא עבר זמן כה רב שיעשו כבר לגדולים.

ת. לא כל הערב רב עבדו העגל.¹³⁹

137. ע"ע להלן תשובה של"ח. 138. מתשו' בפינות, וצ"ב שהרי בהדיא אי' שהיו בפינות וכנ"ל. מרן שליט"א כאן לכאוי' משמע א"כ, שלא היו ולכאוי' צ"ב הכונה. 139. וכן ענה לי הגרד"ל.

תשובה קמב

ש. בהעלותך י"א א י"ב. האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו וגו'. לכאור' צ"ב דהא כל ענין התאווה שהיה כאן הי' זה ע"י האספסף והם הערב רב כדפרש"י לעיל פסו' ד', והרי את הערב רב הקב"ה לא רצה רק משה קירבם כדפרש"י בפ' כי תשא ל"ב ז' עה"פ כי שחת עמך, וא"כ לכאור' מה טען משה רבינו הכא האנכי הריתי וגו' אם אנכי ילדתיהו, והרי רק על ידו ממש הם היו כאן עם כלל ישראל. וצ"ב.

ת. לא מיחו.¹⁴⁰

תשובה קמג

ש. בהעלותך י"ב א'. ותדבר מרים ואהרן במשה וגו'. פרש"י ומנין היתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנא' למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכונה לגנותו כך נענשה כו' עכ"ל, לכאורה אין מובן למה צפורה לא נענשה, דכי המספר גנות של חבירו כדי כך שאחרים יכולים לשמוע אע"פ שאין מגיד להם ממש אי"ז לשה"ר, וביותר שלכאורה צפורה נתכונה לגנות דכן משמע הלשון אוי לנשותיהן כו', ומשא"כ מרים שלא נתכונה לגנות, והא לא מצינו בתורה שצפורה נענשה.

ת. היא לא נתכונה לגנות כי סברה שהמצוה כן.¹⁴¹

תשובה קמד

ש. כתבו בדעת זקנים ובפי' הרא"ש (פ' בהעלותך) דאלדד ומידד היו אחי משה, שאחר שנאסרו בעריות, נשא עמרם אשה אחרת וילדה אותם ע"כ, וצ"ב א"כ איך הם היו מהזקנים, והרי לפי החשבון היו רק כבני שנה בלבד,

הערב רב וכמ"ש להלן פסו' כ"א ויאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרב וגו'. וצ"ת.¹⁴¹ עיין משנ"ב סי' קנ"ו ס"ק ד'.

שליט"א ר"י סלבודקא. ¹⁴⁰ אולי כונת מרן שליט"א שכלל ישראל לא מיחו על מה שעשו הערב רב ולכן כלל משה את ישראל בדבריו עם

כי ממתי שנאסרו בעריות עד שאסף משה השבעים זקנים לא היה יותר משנה.
(מח"א).

ת. כתבתי בזה בקו' בשער המלך דף ל'.¹⁴²

תשובה קמה

ש. בס"פ בהעלותך והאיש משה ענו וגו', בפשוטו לכאור' פסו' זה נכתב במקום זה ולא אחר כל גמר המעשה לומר שאף ששמע ושתק וכדפרש"י שפל וסבלן. וצ"ב שהרי לא ירד מההר עד י"ז בתמוז כדאמר' בפ"ק דיומא, וא"כ איך שמע.

ת. זה הי' אח"כ.

תשובה קמו

ש. בהעלותך. איתא בבמד"ר פט"ו סי' ב', תדע כשאדם בונה בית עושה לו חלונות צרות מבחוץ ורחבות מבפנים כדי שיהא האור נכנס מבחוץ ומאיר מבפנים ושלמה שבנה בהמ"ק לא עשה כך אלא עשה חלונות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ כדי שיהא האור יוצא מבהמ"ק ומאיר לחוץ שני' כו' לכך נאמר בהעלותך את הנרות ע"כ, ולפי"ז יש לשאול האם גם בבהמ"ק השלישי שיבנה בב"א יהיו החלונות צרים מבפנים ורחבות מבחוץ, שהרי לע"ל בלא"ה יהי' אור החמה שבעתיים מהיום ואף בלילה יהי' אור כאור היום של עתה (סנהדרין צ"א ב'), ואולי זה מיירי לענין עוה"ב ולא לימות המשיח.

ת. נזכה ונראה.¹⁴³

142. שם נשאר מרן שליט"א בצ"ע ע"ש. ועי' דבר זה מבו' בהדיא בשום מקום בדברי חז"ל בשער המלך הנ"ל דברים נפלאים. [קו' הק'.

143. מדענה מרן שליט"א כן לכאור' משמע דאין

שלח

תשובה קמז

ש. פ' שלח. כתב במסילת ישרים פי"א וז"ל, הוא שגרם לפי דעת חכמינו ז"ל אל המרגלים שיוציאו דבה על הארץ וגרמו מיתה להם ולכל דורם מיראתם פן ימעט כבודם בכניסת הארץ שלא יהיו הם נשיאים לישראל ויעמדו אחרים במקומם עכ"ל, היכן נמצא המקור לזה.

ת. זהר שלח קכ"ה א'.

תשובה קמח

ש. בהנ"ל. לכאור' דברי חז"ל הק' אלו צ"ב, שהרי בפרשטו הנשיאים היו נחשון בן עמינדב וכו' כמפורש בפ' נשא, ולא המרגלים היו הנשיאים, ואם הכונה משום הא דכתיב (ר"פ שלח) שלח לך אנשים וגו' כל נשיא שבהם, לכאור' אדרבה הא גופא קשיא שהרי הנשיאים היו נחשון וכו' וכן"ל. וצ"ב הכונה.

ת. לא הי' ממש הנשיאים אבל היו ראשים.¹⁴⁴

תשובה קמט

ש. שלח י"ג כ"ב. ויעלו בנגב ויבא עד חברון ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וגו'. (וכן כתיב בפ' דברים א' כ"ח וגם בני ענקים ראינו שם, וכן נזכרו בס' יהושע י"ד י"ב - ט"ו ובס' שופטים א' י' - כ'). ולהלן פסוק ל"ג כתיב ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפילים וגו' ופרש"י שם וז"ל הנפילים ענקים מבני שמחאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש עכ"ל, ומכל זה מבו' דעד פטירת יהושע עדיין היו חיים וקיימים הבנים והצאצאים של שמחאי ועזאל. ולכאור' צ"ב דהא הנפילים היו לפני דור המבול וכדכתיב בסוף פ' בראשית (ו' ד') הנפילים היו בארץ בימים ההם וגו', והא כתיב (נח ז' כ"ג) וימח את

שהיו רצים אחר משה ואהרן לרגום אותם באבנים כו' יעו"ש. וחז"ל גם התם דהיו נשיאים, ולכאור' ק' כנ"ל בשאלה, וצ"ל גם בזה כמ"ש מרן בתשובה. ניש להוסיף, דמהלשון בתד"א הנ"ל חז"ל דעכ"פ יהושע וכלב לא היו בכלל אותם 'נשיאים', ויל"ע.

144. שו"ר הא דאיתא בתדא"ר פכ"ט, דבר אחר שלח לך כו' שיגר משה מהם עשרה נשיאים, ויהושע וכלב עמהם כו' יעו"ש, ושם להלן מיניה, מעיד אני עלי שמים וארץ שלא היה בדעתו של הקב"ה להמית עשרה נשיאים הללו מישראל אלא משום

כל היקום אשר על פני האדמה מאדם וגו' וימחו מן הארץ וישאר אך נח ואשר אתו בתבה, וא"כ מהיכן הגיעו אחימן ששי ותלמי בזמן המרגלים ועוד היו חיים וקיימים עד שהרגום שבט יהודה אחרי פטי' יהושע כמבו' בס' שופטים שם, והרי המבול מחה את כולם. [ולכאו' דוחק לומר שכולם צאצאי עוג שנשאר].
ת. יתכן שהם צאצאי עוג.

תשובה קנ

ש. בהנ"ל. אי' בילקוט [בראשית סי' מ"ד], שאלו תלמידיו את ר' יוסף מהו עזאל א"ל כו' מיד עמדו שני מלאכים שמחאי ועזאל כו' א"ל רדו ותדורו עמהם מיד קלקלו עם בנות האדם כו' מיד שגר מטטרון שליח לשמחאי וא"ל עתיד הקב"ה להחריב עולמו ולהביא מבול לעולם מיד עמד בבכי והיה מצטער על העולם ועל בניו מה יעשו בניו ממה יאכלו אם העולם חרב שכל אחד ואחד היה אוכל בכל יום אלף גמלים אלף סוסים ואלף שוורים בלילה ראו כו' כיון שנעצרו עמדו בבהלה ובאו אצל אביהם אמר להם עתיד הקב"ה להביא מבול ולא ישייר אלא את נח ואת בניו כיון ששמעו כך היו צועקין ובוכין אמר להם אל תצטערו ששמותיכם לא יכלו מן הבריות שכל זמן שגזור גזירות או מעלין אבנים או ספינות שמותיכן הן מזכירין היווא והיאי מיד נתקרו דעתן כו' ע"כ, והנה מזה ששמחאי בכה והצטער על בניו מה יאכלו ולא בכה על זה שהם ימותו במבול לכאו' משמע שבאמת הם לא מתו [ולפי"ז יש ליישב השאלה הקודמת הנ"ל], אמנם מאידך ממה שאמר לבניו אל תצטערו ששמותיכם לא יכלו מן הבריות משמע שאמר להם דנהי שתמותו במבול מ"מ שמותיכם לא יכלו [ולפי"ז א"א ליישב השאלה הקודמת הנ"ל כי באמת מתו]. (ועצם הסתירה אם מתו או לא, זה גופא צ"ב).

ת. יתכן שמתו לפני המבול.

תשובה קנא

ש. בהנ"ל. במה שאמר 'שכל אחד ואחד היה אוכל בכל יום אלף גמלים ואלף סוסים ואלף שוורים', מה שהוצרכו לאכול כ"כ הרבה בפשוטו הוא משום שהיו ענקים, אך צ"ב איך בכלל אכלו גמלים סוסים ושוורים שהרי לפני המבול עדיין לא הותרו לאכילה כל הבעלי חיים.

ת. אולי אכלו את המתים.

קרח

תשובה קנב

ש. ¹⁴⁵ קרח ט"ז ט"ו. ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את אחד מהם, ופרש"י וז"ל לא חמור אחד מהם נשאתי לא חמורו של אחד מהם נטלתי אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי כו' עכ"ל, צ"ב חדא דהא לא היה שייך שיביאו חמור כי לא היו יכולים לצאת ממצרים כדאי' בילקוט, וביותר אף אהרן שיצא לקראת משה לא הי' בדרך טבעית אלא בנס כדאי' בילקוט ועוד דהא בשמות פרש"י שהיה זה החמור שאאע"ה לקחו בעקידה והוא חמורו של משיח לעתיד לבוא וחזינן דהיה ענין מיוחד דוקא בחמור זה ומבו' דאף אם היו מביאים חמור אחר ממצרים לא היה יכול ליטול מהם כי היה ענין מיוחד דוקא בחמורו, ועוד למה שישלחו חמור למשה בעוד שלא הכירוהו שהוא מנהיג שלהם.

ת. הי' יכול לשכור חמור וליטול מהן דמיו אח"כ. ^{146 147 148}

תשובה קנג

ש. בתנחומא קרח ג', אי' דבשעה שאמר הקב"ה למשה קח את הלויים מתוך בני ישראל וטהרת אותם כו' אז התחיל מחלוקתו על משה רבינו, וצ"ב דהא פ' זו נאמרה בא' בניסן כדאי' גיטין ס' א' ומחלוקתו דקרח הי' רק אחר המרגלים כדפרש"י בר"פ קרח שהי' סרחון רביעי (ובמלבי"ם תהלים ק"ו אי')

להביא חמור, וזהו ג"כ ולא הרעתי והיינו אף שהי' לי על מה להרע להם. ¹⁴⁷ צ"ל דכונת התשו' לשכור היינו לקנות כלומר שמשה רבינו היה יכול לקנות ולשלם מדמי עצמו ואח"כ ליטול מהן דמיו חזרה, דאת"ל דכונת התשו' לשכור ממש ק' דאיך היה מחזיר החמור ודמי השכירות. ועמש"כ בזה במאור אהרן שם. ¹⁴⁸ בעזה"י מצאתי לתשו' ראייה לכאורה ממש"כ מרן הח"ח זצ"ל זי"ע בספרו אהבת חסד בפתיחה בהג"ה דכתב וז"ל ועל פי המקובל לנו מחז"ל (סנהדרין ע"ג א') דמחויב אפילו לשכור אנשים לזה כדי להציל את חברו מן

¹⁴⁵. עיין מה שכתבנו להקשות במאור אהרן (קרח ט"ז ה') למה הוצרך להראות טעותם של קרח ועדתו ע"י שיקטירו קטורת, דלכאורה היו יכולים לראות היכן נמצא המן של קרח ועדתו בבוקר ההוא וע"י כך לראות טעותם, כמ"ש יומא ע"ח א' צדיקים ירד על פתח בתיהם כו', ועיין מה שתירצנו שם לפי דברי המהרש"א ביומא שם. ודוק. ¹⁴⁶ אולי י"ל עוד דהרי תפלת משה אל תפן הי' על דתן ואבירם ולכן אמר לא חמור אחד מהם נשאתי והיינו מדו"א שהרי מפניהם ברח ממצרים למדין, והם היו חשובים אצל פרעה ואולי כן היו יכולים לצאת

דמחלוקתו דקרח הי' לפני המרגלים¹⁴⁹, ועוד לדברי המדרש מתי הספיק קרח להיות מנושאי הארון, ודוחק ליישב שאז התחיל המחלוקת ונמשך עד אחר המרגלים, דלא מסתבר שבתוך זמן זה שהלכו ב' מסעות הי' מנושאי הארון בעוד שנחלק על משה רבינו.

ת. אז כבר עלה בדעתו לחלוק.¹⁵⁰

תשובה קנד

ש. בהנ"ל. לכאורה עדיין קשה כי לשון המדרש שם הוא כך, "בשעה שא"ל הקב"ה למשה קח את הלויים כו' "מיד" עשה משה כן לקרח התחיל לחזר ע"כ ישראל כו' "מיד" התחילו שונאי משה להתגרות בו" כו', ומהלשון מבואר דמיד בא' ניסן התחיל ממש המחלוקת, (וכהמדרש לכאורה כן הוא בסנהדרין ק"י א' דאי' ועוד דגייז לכו למזייכו, ומה היא רוצה והרי עד עתה זה כבר זמן רב אחר שהעבירו התער אלא ע"כ שהתחיל המחלוקת כבר בא' ניסן, אבל קשה כנ"ל).

ת. הלשון מיד אין הכונה תכ"ד.

חוקת

תשובה קנה

ש. חוקת כ' י"ד. וישלח משה מלאכים וגו', צ"ב שהרי מלאכים מורה על שנשתמרו מעבירה כדפרש"י ביהושע ו' כ"ג, והכא הרי לא נשתמרו

חי זצוק"ל ותי' דאין הכונה לדו"א ממש אלא לרשעים אחרים, שכיון שרשעים היו נקראו ע"ש דתן ואבירם, והוכיח יסוד זה מכמה מקומות בש"ס. עיין שו"ת רב פעלים יו"ד ח"א סי' נ"ה. 150. עיין היטב מה שכתבנו במאור אהרן בהעלותך ט' ו' ד"ה יש להבין לר"ע כו'.

הגיס והלסטים עיין שם כו' עכ"ל, ודוק. 149. וראיתי בילקוט המכירי, דמה דכתיב נתנה ראש ונשובה מצרימה (בפ' שלח) היינו שאמרו שימליכו עליהם למנהיגי הדור את דתן ואבירם, והשתא אם מחלוקתו דקרח הי' קודם ענין המרגלים א"כ איך אפ"ל שרצו את דו"א למנהיגים והרי כבר מתו בעדת קרח. ושוב מצאתי שנשאל כן הבן איש

מעבירה שהרי נתחברו לעשו הרשע כדפרש"י כ' כ"ג, ואיך כתיב מלאכים.
ת. דסמכו לעשו וזה הזיק.

תשובה קנו

ש. חוקת כ' כ"ו. והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו ואהרן יאסף ומת שם. ולהלן פסו' כ"ח, ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אתם את אלעזר בנו וגו'. בני דוד נ"י העיר דלכאו' על כרחך היתה מדתו של אלעזר כמדתו של אהרן, דאל"כ איך התאימו בגדי אהרן לאלעזר, ושוב אמר דאינו מוכרח כי יתכן שנעמד אלעזר אצל הענני כבוד ועי"ז נתיישר הבגדים להיות כמדת עצמו, עכ"ד. והנה באמת לכאו' זה קושיא, והיינו שהרי פסק הרמב"ם בפ"ח מכלי המקדש ה"ד וז"ל, היו כו' או ארוכין יתר על מדתו או קצרים פחות ממדתו כו' ועבד עבודתו פסולה כו' עכ"ל, וכ' מרן שליט"א בדרך חכמה ס"ק כ"ז וכ"ט דילפי' זה מדכתיב מדו בד מדו כמדתו ועבודתו פסולה ואף חייב מיתה דהו"ל מחוסר בגדים עכ"ד מרן בד"ח שם, וכיון שכן א"כ על כרחך דהי' מדת אלעזר כמדת אהרן, דאל"כ איך עבד בהם הא הו"ל מחוסר בגדים. והאם זו ראייה נכונה לומר כן שהיה מדת גופו דאלעזר כמדת גופו דאהרן.

ושוב חשבתי ליישב ולומר דיתכן דמדת אלעזר לא הי' כמדת אהרן ואעפ"כ לא הוה מחוסר בגדים, והיינו דשמא איכא למימר שנעשה נס ובגדי אהרן נהיו תואמים למדת אלעזר, והנס נעשה ע"י שמן המשחה שהי' אלעזר משוח, וכפי שמצינו (שמואל א', י"ז ל"ח) בפרש"י גבי דוד המלך שבגדי שאול נהיו תואמים למדת דוד אע"פ ששאול היה גבוה משכמו ולמעלה ע"י שמן המשחה שדוד נמשח בו, וה"נ ע"י שמן המשחה שאלעזר היה משוח בו עי"ז נעשה נס ובגדי אהרן נתאמו למדת אלעזר וממילא לא הוי מחוסר בגדים. והאם אפשר לומר כן.

ת. נכון.

בלק

תשובה קנז

ש. בפ' בלק¹⁵¹. נשאלתי, איתא בחז"ל (הוריות י' ב') דבזכות מ"ב קרבנות של בלק זכה ויצא ממנו רות, וקשה הרי בלק מנסיכי מדין היה כדפרש"י ריש פ' בלק.

(חשבתי שאולי י"ל, דלכאורה למה הוצרכו מואב לקחת נסיך מדין עליהם והרי היה להם ליקח משהו חשוב משלהם - מואב, ועל כרחך שלבלק היה יחוס מואבי ולכן לקחוהו, ואם כנים הדברים, ניחא הק' הנ"ל שיצא ממנו רות כיון שביחוס באמת היה מואבי).

ת. אמו היתה ממואב.

תשובה קנח

ש. בהנ"ל. לכאורה תמוה, שהרי כונת בלק היתה כוונה רעה, ואיך מכוונה רעה מקבל שכר ולא עוד אלא שכר כזה עצום. (חשבתי אולי ליישב, שבאמת אין הכוונה שכר כפשוטו רק הכוונה שכר עבירה (כדאיתא באבות) והיינו שבלק רצה לכלות את בני"י ומן שמיא הראו לו שבפעולותיו היינו הקרבנות הביא קיום עצום לבני"י והיינו רות שממנה יצא דוד המלך ע"ה ומשיח בן דוד שיבוא בב"א, ולא עוד אלא שכל זה מזרעו של בלק עצמו, וצ"ב).

ת. מצוה שלא לשמה ג"כ מצוה.¹⁵²

פנחס

תשובה קנט

ש. פנחס כ"ז ט"ז. פרש"י וז"ל יפקד ה'. כיון ששמע שא"ל המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני גדולתי כו' עכ"ל, צ"ב שהרי הקב"ה כבר הודיע למשה שבניו לא יורשים אותו והיינו הא

151. עי' עוד לפ' בלק לעיל תשובה כ"ח ולהלן 152. עי' להלן תשובות תמ"ד, תמ"ח ודוק. תשובה תע"ט.

דכ' חוקת כ' כ"ה קח את אהרן וגו' ופרש"י בדברי נחומים אשריך שתראה כתרך נתוך לבנך "מה שאין אני זכאי לכך" עכ"ל, (ואולי סבר משה דאחר בנות צלפחד כבר זכאי שיירשוהו כאהרן מאיזה טעם).

ת. חשב שיועיל תפלה.¹⁵³

תשובה קס

ש. בפרשיות הקרבנות - פכ"ח ופכ"ט.

הנה בכל המועדים מצינו שמקריבים ג' מיני קרבנות והמה פרים אלים וכבשים, אלא שיש מעט הפרשים במנינם וכך הוא:

בכל המועדים (מלבד סוכות וכדלהלן) מקריבין בשוה איל אחד ושבעה כבשים, ורק נשתנו קרבנות המועדים במין הפרים, דאילו בר"ח פסח ושבעות מקריבין שני פרים ואילו בר"ה יוה"כ ושמיני עצרת מקריבין פר אחד. (והמנחות שוים בכל המועדים דבכולהו מביאין שלשה עשרונים לפר שני עשרונים לאיל ועשרון אחד לכבש, ועי' להלן).

מלבד סוכות שפרים מתחילין בהקרבת י"ג פרים ופוחת והולך עד יום השביעי של סוכות שאז מקריבין שבעה פרים, ואיל מקריבין בכל יום שני אלים וכבש מקריבין בכל יום ארבעה עשר כבשים.

עוד הפרשים יש בלישנא דקרא ונחלקן לב' ענינים הא' הדיוקים שבקרבנות והב' הדיוקים שבמנחות (ולאחמ"כ עוד קצת דיוקים במקראות בעזה"י) וכדלהלן: א. הדיוקים שבקרבנות:

במין הפרים - בכל המועדים כתיב בשוה, והיינו, בר"ח פסח ושבעות כתיב הלשון 'פרים בני בקר שנים', ובר"ה וביוה"כ כתיב הלשון 'פר בן בקר אחד', אמנם בשמיני עצרת כתיב רק הלשון 'פר אחד' ולא כתיב פר 'בן בקר' אחד כמו בכולהו.

במין האיל - בכל המועדים כתיב 'איל אחד' מלבד בר"ח ופסח כתיב 'ואיל אחד'.

במין הכבשים - בר"ח ובר"ה ובשמ"ע כתיב 'כבשים בני שנה שבעה תמימם', וביוה"כ כתיב כבשים בני שנה שבעה תמימם 'יהיו לכם', ובפסח ג"כ כתיב ובהיפוך והיינו ושבעה כבשים בני שנה תמימם יהיו לכם. אמנם בשבעות

כתיב רק 'שבעה כבשים בני שנה' וכמו הסדר דכתיב בפסח, אך 'תמימם' וכן 'יהיו לכם' לא נ' כאן רק נאמר בסוף הפרשה של שבועות עם עולת התמיד וצ"ב מ"ש.

ואילו בסוכות אף שנאמר 'כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם יהיו' מ"מ לא כתיב 'לכם'. ויל"ע.

ב. הדיוקים שבמנחות:

במין הפרים - בר"ח בשבועות ובסוכות כתיב שלשה עשרנים לפר 'האחד', ובפסח ובר"ה ויוה"כ כתיב 'לפר' בלי תיבת 'האחד' (וצ"ב דבשלמא ר"ה ויוה"כ ניחא כי הקריבו רק פר אחד, אבל פסח שהקריבו בו שני פרים וכשאר מועדים א"כ למה לא כתיב 'האחד'). ושמ"ע ל"כ בהדיא.

במין האיל - בר"ה כתיב שני עשרנים לאיל. בר"ח בשבועות וביוה"כ (ובסוכות) כתיב שני עשרנים לאיל 'האחד' (אך צ"ב למה לי 'האחד' והרי לא הקריבו יותר מאיל אחד. ובסוכות דכתיב לשני האלים לאיל האחד ניחא יעו"ש והבן). ובפסח כתיב שני עשרנים לאיל תעשו, והיינו ב' הפרשים משאר המועדים הא' דלא כתיב 'האחד' והב' דכתיב לאיל 'תעשו'.

במין הכבשים - בר"ח כתיב עשרן עשרון וגו' לכבש האחד. (וכתיב עשרן עשרון חסר ו', ומשא"כ בכל המועדים כתיב עשרון עשרון מלא ו'). ובשבועות ויוה"כ כתיב עשרון עשרון לכבש האחד 'לשבעת הכבשים'. ואילו בפסח ובר"ה כתיב באופן אחר ושונים ג"כ זה מזה דאילו בפסח כתיב עשרון עשרון 'תעשה' לכבש האחד לשבעת הכבשים, ואילו בר"ה כתיב 'ועשרון אחד' לכבש האחד לשבעת הכבשים, (ולא נאמר בו עשרון עשרון ב' פעמים כמו בשאר המועדים רק נ' 'ועשרון אחד'). ויל"ע.

דיוקים נוספים במקראות, ונחלקן לג' ענינים: הא', במה דכתיב ריח ניחח לה'. הב', במה דכתיב ושעיר עזים אחד לחטאת לה'. והג', במה דכתיב על עלת התמיד, וכדלהלן:

א. במה דכתיב ריח ניחח לה'.

בר"ח כתיב - ועשרן וגו' עלה ריח ניחח אשה לה'.

בפסח כתיב - בתחילה, והקרבתם אשה עלה לה' פרים וגו', ובסוף כתיב, כאלה תעשו ליום שבעת ימים לחם אשה ריח ניחח לה' על עלת התמיד יעשה

ונסכו (וכלל הכתוב כאן ב' הדברים הא' אשה ריח ניחח לה' והב' שזהו נוסף על עולת התמיד).

בשבועות כתיב - והקרבתם עלה לריח ניחח לה' פרים וגו'.
בר"ה כתיב - בתחילה, ועשיתם עלה לריח ניחח לה' פר וגו', ולבסוף כתיב, לריח ניחח אשה לה'.
ביוה"כ כתיב - והקרבתם עלה לה' לריח ניחח פר וגו'.
בסוכות כתיב - והקרבתם עלה אשה ריח ניחח לה' פרים וגו'.
ובשמ"ע כתיב - והקרבתם עלה אשה ריח ניחח לה' פר וגו'.
ומצינו בזה כמה חילוקים: הא', דבכל המועדים כתיב והקרבתם מלבד ר"ה דכתיב ועשיתם. הב', דבחלק מקומות כתיב לריח ניחח לה' ובחלק כתיב גם אשה, אלא גם במקומות שכתוב אשה בחלק מקומות זה כתיב קודם תיבות ריח ניחח לה' וחלק כתיב אחרי כגון בר"ח ובר"ה וכו"ל.
וע"ע הפרשים. ויל"ע.

ב. במה דכתיב ושעיר עזים אחד לחטאת לה'.
בר"ח כתיב - ושעיר עזים אחד לחטאת לה'.
בפסח כתיב - ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם.
בשבועות כתיב - שעיר עזים אחד לכפר עליכם (ולא כתיב הכא חטאת, עי' בעה"ט).

בר"ה כתיב - ושעיר עזים אחד חטאת לכפר עליכם.
ביוה"כ כתיב - שעיר עזים אחד חטאת.
בסוכות כתיב - ושעיר עזים אחד חטאת. ובסוכות גופיה איכא חילוקים, דבימים הראשון השני והרביעי כתיב - ושעיר עזים אחד חטאת וכו"ל. ובימים השלישי חמישי שישי ושביעי כתיב - ושעיר חטאת אחד. בשמיני עצרת כתיב - ושעיר חטאת אחד.

דוק ותשכח כל ההפרשים. ויל"ע.
ג. במה דכתיב על עלת התמיד.
בר"ח כתיב - על עלת התמיד יעשה ונסכו.
בפסח כתיב - מלבד עלת הבקר אשר לעלת התמיד תעשו את אלה.
בר"ה כתיב - מלבד עלת החדש ומנחתה ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם כמשפטם.

ביוה"כ כתיב - מלבד חטאת הכפרים ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם.
בסוכות כתיב - מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה.

וכן בשמ"ע כתיב - מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה.
והנה עיקר ההפרש מצינו בפסח דכתיב עלת הבקר אשר לעלת התמיד.
וע"ע הפרשים בכאן. ויל"ע בכל זה.

ת. אין אנחנו יודעים רק מה שחז"ל גילו לנו.¹⁵⁴

מטות

תשובה קסא

ש. ¹⁵⁵ מטות ל"א מ'. ונפש אדם ששה עשר אלף ומכסם לה' שנים ושלשים נפש, ולהלן פסו' מ"ב מ"ו וממחצית בני ישראל וגו' ונפש אדם ששה עשר אלף, ולהלן פסו' מ"ז ויקח משה וגו' ויתן אתם ללויים וגו'. יש לשאול מה עשו עם הל"ב נפש שנתנו לאלעזר הכהן, וכן מה עשו עם הנפשות שנתנו ללויים, דלאיזה צורך שימשו, ואם הי' להם דין ממון הקדש.
ת. מסרום לשפחות.

מסעי

תשובה קסב

ש. מסעי ל' כ"ה. פרש"י וז"ל, עד מות הכהן הגדל כו' דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו, עכ"ל. קצת צ"ב, דהרי לכה"ג היה נוסח תפלה מסוים, וכמו שאנו אומרים ביוה"כ בסדר העבודה, וכך היתה תפלתו של כהן גדול כו' יה"ר מלפניך ה' או"א שתהא השנה כו', ואם נימא שהיה לו להוסיף על הנוסח המסוים א"כ אחר שרואה שכתוב בתורה עד מות הכהן הגדול אמאי באמת לא התפלל.
ת. יכול להוסיף כרצונו.

154. עי' להלן תשובות תס"ט, תרנ"ג. 155. עי' עוד לפ' מטות להלן תשובה תס"א.

דברים

תשובה קסג

ש. דברים ג' ב'. פרש"י וז"ל, אל תירא אותו כו' אלא מתיירא היה משה שלא תעמוד לו זכות ששימש לאברהם שנאמר ויבא הפליט והוא עוג עכ"ל. ולכאור' צ"ב מה נתיירא משה והרי כונת עוג הי' לרעה והיינו כדי שישא את שרה כדפרש"י בפ' לך לך י"ד י"ג. וצ"ב.

ת. אף שכיון לרעה מ"מ למעשה עשה טובה.

תשובה קסד

ש. בהנ"ל. יש לשאול, האם יש ללמוד מזה דמי שנתכוין לעשות רעה לחבירו או איזה עבירה ולבסוף עשה טובה לחבירו או שזה יצא מצוה, יחשב לו למצוה. ואם לא, לכאורה מאי שנא.

ת. יתכן.¹⁵⁶

תשובה קסה

ש. דברים ה' כ'. ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בער באש ותקרבוני אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם. הנה קריבה זו היתה ממש וכדפרש"י לעיל א' כ"ב וז"ל ותקרבוני אלי כלכם בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבוני אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבוני אלי כולכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים עכ"ל. ומבוי דקריבה דכתיב הכא ותקרבוני אלי הי' קריבה ממש. וצ"ב איך קרבו אליו והרי משה הי' בעת ההיא בהר, והם כולם היו למטה שאסור הי' לעלות להר, שהרי כל זה מיירי על העת של מתן תורה ממש. וצ"ב. (וכמו"כ כעין זה צ"ב בפ' יתרו כ' ט"ו - י"ח).

ת. כשירד מההר.

156. כי באמת התורה לא כתבה כוונתו הרעה ורק חז"ל דרשוהו ולכן נקרא שעשה טובה. הגר"ח

תשובה קסו

ש. בהנ"ל. לכאור' צ"ב איך אפ"ל שאמרו זה למשה כשירד מההר והיינו אחר ששמעו כל עשרת הדברות, והרי כל מה שאמרו כאן למשה שמפחדים לשמוע את קול ה' פן ימותו היה זה בין ב' דברות ראשונות ששמעו מהקב"ה לבין ח' דברות אחרונות ששמעו ממשה¹⁵⁷, וא"כ לכאור' עדיין צ"ב איך נגשו למשה והרי היה למעלה בהר באותו הזמן שאמרו לו דבריהם. ועוד איך יתכן לומר שהי' זה כשירד מההר והרי כשירד מההר ירד עם הלוחות ושברם והיה עסוק בכל ענין העגל, וגם לא מוזכר שם כלל שנגשו אל משה¹⁵⁸ ואדרבא מוזכר שם שהיו עסוקין במחולות וכו' רח"ל, ואיך אפ"ל שהי' זה כשירד מההר, וא"כ הדרא ק' לדוכתא וכו"ל. וצ"ב טובא.

ת. זה הי' אחר עשה"ד כי אע"פ שלא שמעו ממש כל דברות אחרונות שמעו את הקול.

תשובה קסז

ש. דברים א' כ"ה. ויקחו בידם מפרי הארץ וגו', ויש לשאול איך המרגלים לקחו הפירות בשבת (שכבר נצטוו על השבת) והרי אסור לטלטל ד"א ברה"ר.¹⁵⁹

ת. מנ"ל שהי' שבת.¹⁶⁰

יום ודאי יש שבת ולא עוד אלא כמה שבתות, ואם נימא דלא הלכו בשבת א"כ למה נחשב להם ימים אלו של שבת בתוך הארבעים שנה כמ"ש (שלח י"ד ל"ד) יום לשנה וגו' (ואולי נחשב, כמו שהלילות נחשבו). וברש"י (שלח י"ג כ"ה) מבואר ג"כ דהלכו אף בשבת, דהנה פרש"י וז"ל וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום והלא ארבע מאות פרסה על אמ"פ היא, ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ליום, הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפנייהם את הדרך עכ"ל, והשתא אם לא הלכו בשבת א"כ הו"ל לרש"י לומר הרי מהלך שלושים ושש יום מן המזרח למערב אם נימא דהיו ד' שבתות, וע"כ שהלכו בשבת, וצ"ב. וכן העירני דאולי כונת מרן שלקחו הפירות רק

קניבסקי שליט"א. ועי' להלן תשובה תמ"ח. 157. כדאיתא בהוריות ח' א' ובשהש"ר פ"א לריב"ל ועי' מש"כ בזה ביפה עינים ב"ק נ"ד ב' ד"ה משום רבי ישמעאל. 158. אמנם איתא באדר"נ (פ"ב אות ג') שהשבעים זקנים רצו למשה לתפוש הלוחות כדי שלא ישברם וגבר כוחו משל כולם יעו"ש מ"מ לא כל ישראל נגשו רק הסנהדרין ועוד דעל כרחק מה שהזקנים רצו אל משה כדאי' שם הי' זה לאחר גמר עשרת הדברות דרך אחר גמר עשרת הדברות ירד מההר ליתן הלוחות. 159. עיין או"ח סי' שמ"ו ס"ב הל' שבת, וז"ל, מן התורה אין חייב אלא במעביר ד' אמות בר"ה וחכמים אסרו להעביר ד"א בכרמלית וים ובקעה כו', עכ"ל יעו"ש. 160. לכאורה לו"ד מרן שליט"א הי' לומר דעל כרחק הלכו גם בשבת שהרי בתוך הארבעים

ואתחנן

תשובה קסח

ש. כתב במשך חכמה (פ' ואתחנן) עה"פ שובו לכם לאהליכם, דמפסוק זה הוציאו חז"ל הדין של גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, והיינו דכיון שנאסרו בעריות א"כ איך נ' להם שובו וגו' והרי היו אסורים ואע"כ דגר שנתגייר כו' ולכן היו מותרים כמו לפני שנאסרו עכ"ד, וצ"ב חדא א"כ למה בכו, ועוד (נשאלתי) דלפי"ז משה ואהרן אין להם דין של אחים.¹⁶¹ (ובקידוש החודש חזי' דיש להם דין אחים)¹⁶².

ת. זה גילוי שגר כקטן שנולד.¹⁶³

עקב

תשובה קסט

ש. עקב ח' א'. פרש"י וז"ל, ומ"א אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא ע"ש גומרה שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני"י ממצרים קברו בשכם והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרה ישראל נקראת על שמם עכ"ל. צ"ב, א', דמה שמשה לא גמר הי' אונס שהרי רצה ליכנס לא"י ורק מחמת שבנ"י גרמו לו לא נכנס כמבוי' בואתחנן והרי אחז"ל (ברכות ו' א') אמר רב אשי חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (גם אחז"ל (קידושין מ' א') מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה כו'). ב'. למה לא נקרא ע"ש משה, והרי מסר נפשו על הדבר כדאי' סוטה י"ג א', וכמו שמצינו גבי בצלאל (ויקהל ל"ז א') ויעש בצלאל ופרש"י שם לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר

חור"מ סי' ל"ג סי"א הל' עדות, וז"ל הגרים מעכו"ם אין להם קורבה אפי' שני אחים תאומים שנתגיירו מעידים זה לזה דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, עכ"ל יעו"ש. ¹⁶³ בבעל הטורים (כי תצא כ"ד י"ז) איתא, גר יתום ולא אמר גר ויתום, לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, עכ"ל.

ביציאתם ממש מא"י ואז אפשר שלא טלטלו בשבת. - הכל הי' חוץ משבתות ונענשו כנגד ארבעים יום כי כוונתם היתה לרעה. הגר"א"ש קניבסקי שליט"א. ¹⁶¹ בפרשת דרכים דן אי האבות הי' להם דין ישראל ואולי משה ואהרן דינם כהאבות. הגר"א"ש קניבסקי שליט"א. ¹⁶² עיין

משאר חכמים נקראת על שמו עכ"ל, וזה נקרא ע"ש בצלאל אע"פ שלא גמר, שהרי משה גמר מלאכת המשכן בהקמתו כדפרש"י בויקהל. וצ"ב טובא.¹⁶⁴

ת. כאילו עשה אבל לא עשה.¹⁶⁵

תשובה קע

ש. עקב ט' ז'. זכר אל תשכח וגו' "ממרים" הייתם עם ה', ושם כ"ד, "ממרים" הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם. קצת צ"ב איך משה רבינו ע"ה אמר כן אחר שאמר (חוקת כ' י') שמעו נא המורים, ונענש ע"ז כדכתיב (תהלים ק"ו ל"ג) כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו ופרש"י וז"ל כי המרו משה ואהרן את רוחו בשמעו נא המורים, ויבטא בשפתיו שבועה לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו' עכ"ל.

ת. אמר כאן ע"פ ה'.

תשובה קעא

ש. עקב ט' י"ב. ויאמר ה' אלי קום רד מהר מזה כי שחת עמך וגו'. יש לדייק, דאילו הכא כתיב 'קום רד מהר', ואילו בשמות פ' כי תשא ל"ב ז' כתיב 'לך רד', והיינו ב' הפרשים האחד דהכא כתיב קום והתם כתיב לך, והשני דהכא כתיב מהר והתם לא כתיב מהר. וצ"ב.

ת. לך הכונה מהר.

תשובה קעב

ש. עקב י' א'. פרש"י וז"ל, בעת ההיא. לסוף ארבעים יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואח"כ ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחילה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם כו' עכ"ל, לכאן צ"ב מפני מה הוצרך לשנות ממה שאמר לו הקב"ה ואי משום טעמא שכשאבוא והלוחות בידי כו' צ"ב שהרי הי' יכול להכין קודם הלוחות ואח"כ הארון כי בלא"ה לא הי' עולה להר קודם הכנת ב' הדברים גם הלוחות וגם הארון וא"כ מאי נפק"מ מה מכין קודם.¹⁶⁶

164. משה לא גמר ובצלאל גמר מלאכתו, ההקמה לא היתה תפקידו של בצלאל אלא של משה, ולק"מ. הגר"א"ש קניבסקי שליט"א.
165. לכאורה תשו' מרן שליט"א זו היא תשובה רק על שאלה א'.
166. עיין בטעמא דקרא פ' ויקהל ד"ה ברכות נ"ה כו' דסדר העשי' צ"ל כפי סדר

ת. מיד קדושים קצת. 167 168

תשובה קעג

ש. בהנ"ל. מרן שליט"א ענה: מיד קדושים קצת. והיינו דכיון שמיד שפסל לוחות הם קדושים קצת לכן הוצרך לעשות ארון תחילה כי אם היה עושה קודם הלוחות היכן היה מניחם והרי הם קדושים ולא יכול להניחם סתם. וצ"ב דהא הלשון 'שכשאבוא והלוחות בידי' כו' בפשוטו הכונה שכשאבוא מהשי"ת עם לוחות כתובים כבר, ואילו לפי תשו' מרן שליט"א משמע דמיידי על קודם עלייתו להר. ועוד צ"ב מאי שנא והיינו דשאלנו את מרן שליט"א (מודפס בס')

הארון רק כשיחזור מההר, דלכא' הול"ל פסל לך ועשית לך ארון עץ ואח"כ ועלה אלי ההרה. ושם משום זאת באמת הבין משה רבינו דצריך לעשות הארון רק כשיחזור עם הלוחות הכתובות כבר, ולכן אמר שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם והרי עדיין אין ארון. ואי תיקשי דזה נותן טעם רק לכך שעשה ארון קודם שעלה להר, אבל עדיין אמאי הוצרך להקדים עשיית הארון לעשיית הלוחות וכנ"ל, ע"ז י"ל דממה שאמר לו הקב"ה פסל לך ועלה אלי ההרה הבין דמיד אחר עשיית הלוחות יעלה להר מבלי איזה הפסק ביניים [וכפי שאמר משה בפירוש להלן פסו' ג' ואפסל שני לוחות אבנים כראשונים ואעל ההרה וגו'] ואמר משה דכיון שצריך לעלות להר מיד אחר עשיית הלוחות א"כ היכן יתן הלוחות כשיחזור אם לא יקדים עשיית ארון לעשיית לוחות ולכן הקדים הארון ללוחות. והטעם שבאמת הקב"ה אמר לו פסל לך וגו' ועלה אלי ההרה, ולא אמר לו פסל לך ועלה אלי ההרה היינו חדא כדי שלא יהי' נשמע שיעלה גם עם הארון להר ולכן אמר פסל לך ועלה אלי ההרה ומ"מ הבין משה דצריך להסמיך עליית ההר לפיסול הלוחות ולהכי הקדים קודם הלוחות את עשיית הארון וכנ"ל, ועוד כי עיקר הדיבור כאן על הלוחות מאחר שנשברו הלוחות הראשונות, ולפי כל זה נמצא דעשה משה הכל מבלי לשנות דבר ממאמר השי"ת אליו, רק עשה לפי מה שהבין ממאמר השי"ת אליו מבלי כונה לשנות כלל. והבין.

ההקמה וכו' עיי"ש. הגר"א ש' קניבסקי שליט"א. [וזה מרן שליט"א שם: בברכות נ"ה א' בצלאל ע"ש חכמתו נקרא כו' ארון שאני עושה להיכן אכניסנו כו'. קשה הא באמת לא הוקם המשכן עד שנגמר כל עשייתו עם הכלים כמפורש בפ' פקודי וא"כ לא הכניס את הארון עד שנבנה המשכן לגמרי ונגמר הכל וא"כ הי' יכול להקדים הארון וי"ל דזה הי' באמת דעת מ"ר דכיון דבלא"ה לא יכניסנו תיכף ראוי להקדים בעשי' הארון שהוא החשוב תחלה אבל בצלאל סבר דסדר העשי' צריך להיות כפי סדר ההקמה וזה היה חכמתו, ומה שהקב"ה הקדים את הארון בפ' תרומה משום דלא חשיב שם סדר העשי' רק לפי חשיבותן חשיב ארון תחלה ואח"כ שלחן ומנורה ואח"כ משכן אבל סדר העשי' להיפך, ובזה י"ל הא דבפ' תרומה כתיב קשותיו ומנקיותיו ובפ' ויקהל כתיב מנקיותיו וקשותיו משום דעיקר ההפסקה בין הלחם היו הקנים והסניפין לא היו אלא להכניס בהן ראשי הקנים לכן הקדים בתרומה הקנים שהן העיקר אבל בסדר העשי' הי' צריך להקדים את הסניפין כסדר הקמתו כדי שיהי' לו להיכן להכניס את הקנים. עכ"ל מרן שליט"א שם. ועי' להלן תשובה תתתתס"א. 167. אולי כונת מרן שליט"א להמבואר בראשונים דהזמנה לגוף הקדושה לכו"ע הזמנה מילתא. הערה מחכ"א. 168. אולי י"ל עוד, דהנה יש לדקדק בקרא דכתיב פסל לך וגו' ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ, [דזה משמע שיעשה הארון אחר שיעלה להר, והיינו שיעשה

תשובות הגר"ח [מהדורא קמא] עמ' קס"ה - ו') דאי' דמלאכת המשכן נגמר בכ"ה בכסליו והקב"ה המתין בהקמתו עד שנולד בו יצחק כו', ושאלנו היכן היו הכלים עד הקמת המשכן ועוד מה טען בצלאל מנהג העולם אדם בונה בית ואח"כ מכניס כלים כו' כלים שאני עושה להיכן אכניסם. ומרן שליט"א ענה: הי' איפה להחזיקם אבל הבנין צריך להיות כדרך שעושין. והנה לפי מה שענה מרן גבי הלוחות 'מיד קדושים קצת' א"כ לכאור' הי' מקום לומר דגם כלי המשכן היו מיד בעשייתן קדושים קצת וא"כ מה לנו שהי' איפה להחזיקם והרי כיון שהיו קדושים הי' צריך ליתנם במשכן, ומאי שנא כלי המשכן מהלוחות.

ת. אפשר דהכלים לא קדשו עד הגמר.

תשובה קעד

ש. עקב י' י"ט. ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים. הר"מ בסה"מ מ"ע ר"ז לאהוב את הגרים, מביא בשם רוב המדרשות שהשי"ת צונו על הגר כמו שצוה על עצמו יתעלה, דכאן נאמר ואהבת את ה"א, וכן נאמר ואהבתם את הגר, ע"כ. וכ"ה בחינוך ס"ג ותל"א. ולא מצאתי מקום מדרש זה. ועוד ילה"ק דהא גם באהבת רעך נאמר ואהבת לרעך כמוך. שו"ר דהראשונים כ' לחלק בין "ל" רעך ובין "את" הגר. (מח"א).

ת. עמש"כ בקרית מלך פ"ו מדעות ה"ד. ¹⁶⁹

תשובה קעה

ש. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא פ' עקב עה"פ ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת, בזה"ל, אבל אם לא יהיה עשב בשדך לבהמתך לא תוכל לאכול כמו שאמרו בגיטין ס"ב א' ובברכות מ' א' ויליף מהאי קרא, ואפי' נתיר לו לטעום משהו משום פיקו"נ, אבל לאכול ולשבוע ודאי אסור, אבל אם יהיה עשב לבהמתך תוכל לאכול ולשבוע, עכ"ל מרן שליט"א שם. ונראה דמרן שליט"א אתא לבאר למה הוצרך הכתוב לומר ושבעת דדי אי הוה כתיב 'ואכלת' לחוד וע"ז מרן משני כנ"ל. אמנם יש לשאול בדברי מרן האם הכונה שצריך ליתן לבהמה ג"כ שיעור של שביעה, ורק אחר שהיא תאכל ותשבע רק אז אפשר

169. וז"ל מרן שליט"א שם, צוה על אהבת הגר כמו שצוה על אהבת עצמו, רבנו בסה"מ מ"ע ר"ז

לאדם לאכול ולשבו, או"ד שאי"צ ליתן לבהמה כדי שביעה בכדי שיהי' אפשר
לאדם לאכול ולשבו.

ת. לבהמה א"צ.

ראה

תשובה קעו

ש. ראה י"ג א'. את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם תשמרו לעשות
לא תספ' עליו ולא תגרע ממנו. פרש"י וז"ל, לא תספ' עליו. חמשה טוטפות
בתפילין חמשה מינין בלולב ארבע ברכות בברכת כהנים עכ"ל, לכאור' צ"ב למה
נכפל שהרי כבר כתיב לעיל ואתחנן ד' ב' לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה
אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את מצות ה' אלקיכם אשר אנכי מצוה אתכם
ופרש"י וז"ל לא תוסיפו חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש ציציות
וכן לא תגרעו עכ"ל, ואמאי נכפל הכא. וצ"ב.

ת. אולי לחייב שתיים.

תשובה קעז

ש. ראה י"ג ז'. כי יסתך וגו' לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא
ידעת אתה ואבתיך. פרש"י וז"ל, אשר לא ידעת אתה ואבתיך. דבר זה
גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה
אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך עכ"ל, ולכאור' צ"ב. א'. שהרי מצינו
מהאומות שעזבו דרכי אבותיהם ונתגיירו גירות צדק. ב'. מהו אשר לא ידעת
אתה 'ואבתיך' שהרי מצינו ביוצאי מצרים שאמרו עליהם הללו עובדי ע"ז כו'
וכן מצינו בחטא העגל ובבעל פעור שעבדו ע"ז ומהו 'ואבתיך'. ג'. למה הוא
גנאי לישראל יותר מאשר לאומות שהרי י"ל דאדרבא גנאי הוא לאומות שאין
מניחין מה שמסרו להם אבותיהם לבוא ולשכנע אחרים לעזוב מה שמסרו להם
אבותיהם. וצ"ב ג' ההערות.

ת. לטובה עוזבים ולא לרעה.

הביא כן בשם מדרש ועי' תנחומא ויקרא סי' מרן שליט"א שם, וע"ע מש"כ מרן שליט"א
ב' אני מזהירך שתאבהו שאני אוהבו כו'. עכ"ל שם.

תשובה קעח

ש. ראה י"ג ט'. לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחס עינך עליו ולא תחמל לא תכסה עליו. יש לדקדק למה כשאמר הכתוב ולא תחמל לא אמר ולא תחמל עליו, וכמו בכל המקרא דכתיב לא תאבה 'לו' ולא תשמע 'אליו' ולא תחוס עינך 'עליו' לא תכסה 'עליו'. (גם למה לא כתיב 'ו'לא תכסה עליו').
ת. קאי על שניהם.

שופטים

תשובה קעט

ש. שופטים י"ח כ' - כ"ב. אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי וגו' ומת הנביא ההוא. וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה'. אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה'. וצ"ב דכיון דימות וכמ"ש ומת הנביא ההוא נוכל לדעת שלא דברו ה', וא"כ מהו וכי תאמר בלבבך איכה נדע וגו' והרי נדע עי"כ שיראוהו מת. וכיון שכן ק' גם למה הוצרך לומר סימן אחר והיינו מאי דכתיב אשר ידבר וגו' ולא יהיה וגו', דהא בלא זה גם נוכל לדעת ע"י שימות וכנ"ל. וצ"ב.
ת. איך ידעו סנהדרין להרגו.

תשובה קפ

ש. שופטים י"ח כ"ב. אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו. צ"ב דהא לעיל מקרא כ' כתיב, אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא, ופרש"י שם וז"ל אשר לא צויתיו לדבר אבל צויתיו לחבירו עכ"ל, וכיון שכן, אף שהקב"ה לא צוהו מ"מ יתכן שזה יתקיים מכיון שהקב"ה צוה לחבירו דהיינו לנביא האמת, וא"כ איך נדע שבאמת לא דבר אליו ה'. וצ"ב.

ת. כאן לא כתיב אשר לא צויתיו, הנביא יענש בידי שמים, או שחבריו הנביאים תרו¹⁷⁰ בו כמ"ש בגמ'.¹⁷¹

תשובה קפא

ש. ¹⁷²על מה שהק' כת"ר בספרו טעמא דקרא, פר' שופטים היאך הסביר שלמה מדוע נתגלו טעמן של שני המקראות, י"ל דגם לדידן לא כתי' מדוע נתגלו טעמן של אלו רק מדוע לא נתגלו טעמי תורה, וע"ז אמרו חז"ל, שהרי שני מקראות נתגלה טעמן מאיזה סיבה שהיא, ונכשל בהן גדול העולם, אבל אין חז"ל מסבירים מדוע נתגלה טעמן של אלו השניים.

ת. אה"נ. אך שלמה מסתמא הסביר כך, מדוע על זה נאמרו טעמים.

תשובה קפב

ש. שופטים י"ח ט"ו. איתא בתרגום יונתן ב"ע, נביא מביניכון מן אחוכון 'דדמי לי ברוח קודשא' וגו', ולהלן פסו' י"ח איתא שם, נביא אקים להון מביני אחיהון 'דרוח קודשא ביה כותך' וגו'. ולכאורה צ"ב למה לא תרגם גם להלן י"ח 'דרוח קודשא דיליה דמי לרוח קודשא דילך' וכיו"ב, וכמו שתרגם הכא פסו' ט"ו.

ת. היינו הך.

תשובה קפג

ש. שופטים כ' א'. איתא בתרגום יונתן ב"ע, דאפקכון 'פריקין' מארעא דמצרים. מהו התרגום של 'פריקין' בלה"ק.

ת. פדויים.

תשובה קפד

ש. שופטים כ' ה'. ודברו השוטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו. יל"ע מה היה עם השוטרים עצמן, דלא נתבאר בקרא עלייהו אם גם הם היו

170. צ"ל: התרו. 171. סנהדרין פ"ט ב'. 172. מח"א שליט"א משנת תש"ל. והתשובה

חוזרין לביתם או לא. והנה לענין משוח מלחמה מצאתי שכתב מרן שליט"א בדרך חכמה פ"ה מכה"מ הכ"א בה"ל ד"ה משוח, דיוצא למלחמה כיון שכל המלחמה מתנהל על פיו אא"כ יש לו הכרח דרשאי לחזור. אבל לענין השוטרים עדיין יל"ע. ושוב מצאתי מש"כ מרן שם בה"ז בה"ל ד"ה ואינו, דמשמע משם דהשוטרים (שהם כהנים) אינם יוצאים למלחמה אא"כ רוצים יכולים. אך אין ברור לי אם באמת כן מבואר מדברי מרן שם.

ת. הכהנים אין יוצאין.¹⁷³

תשובה קפה

ש. בהנ"ל. והנה אם נימא שצדקו דברינו בכך שהשוטרים הם כהנים א"כ ניחא והיינו דמרן ענה לנו שהשוטרים אין יוצאין. אבל אם לא צדקו דברינו והיינו שהשוטרים לאו בהכרח כהנים הם א"כ עדיין נשאר מה ששאלנו האם השוטרים חוזרים לביתם או לא. (ואולי כונת מרן הי' דהשוטרים לא בהכרח כהנים הם ויתכן להיות שוטרים שאינם כהנים ורק השוטרים שהם כהנים לא יוצאין אבל השוטרים שהם לא כהנים יוצאין).

ת. מסתמא חוזרים.

כי תצא

תשובה קפו

ש. כי תצא כ"א כ"ג. לא תלין נבלתו על העץ וגו' ולא תטמא את אדמתך וגו'. לכאור' לישנא דקרא קצת צ"ב, דמשמע שאם מלין נבלתו על העץ ה"ז מטמא את האדמה, וזה צ"ב, דבשלמא אי היה כתוב לא תלין נבלתו על האדמה הי' ניחא מה שכתוב ולא תטמא את אדמתך, אבל השתא שכתוב לא

בספרי אי' בהדיא דמיירי דוקא במלחמת הרשות, ועוד דמלחמת מדין מצוה היתה ואפ"ה אמרי' בספרי שם דשבטו של לוי לא הלכו, ואין לומר דמיירי בכהן המשוח מלחמה שהרי הוא לא נלחם ולא לקח בשבי רק קרא הפרשה (ועמ"ש"כ בד"א ברמב"ם שם בבה"ל), עכ"ל מרן שליט"א שם.

בע"פ ולא בכתב. ¹⁷³ עיין מה שכתב מרן שליט"א בשיח השדה ח"ג (קידושין פ"ב א', ד"ה כהן) וז"ל, כהן מהו ביפ"ת, קשה הרי לא הותרה יפ"ת אלא במלחמה וכהנים אין הולכין למלחמה כמש"כ הרמב"ם בפ"ג משמיטה הי"ב, ואין לומר דמיירי במלחמת מצוה דבזה גם כהנים הולכין דהא

תלין נבלתו על העץ צ"ב הלשון ולא תטמא את אדמתך (ברשב"ם פירש דהכונה לטומאת מת).

ת. העץ נראה על הארץ.

תשובה קפז

ש. כי תצא כ"ג ח'. לא תתעב אדמי כי אחיך הוא וגו'. לכאור' צ"ב, דהא כתיב (וישלח ל"ב י"ב) הצילני נא מיד אחי מיד עשו וגו' ופרש"י וז"ל מיד אחי מיד עשו שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע עכ"ל,¹⁷⁴ וצ"ב כך, דכיון שאינו מתנהג כאח א"כ למה אנו בני" הוזהרנו שלא לתעב אותו מטעם כי אחיך הוא. ולכאור' זה צ"ב טובא.

ת. כדי שיחזרו בתשובה.

תשובה קפח

ש. כי תצא כ"ד ט"ו. ביומו תתן שכרו וגו', כתב מרן הח"ח זי"ע באהבת חסד ח"א פ"ט ה"ח, אם שכר שני פועלין ויש לו מעות רק עבור אחד נראה דיחלק מה שיש לו לשניהם ואינו עובר בבל תלין אחר שאין לו יותר ע"כ, יש לשאול האם מ"ע דביומו תתן שכרו מקיים (כי סו"ס נתן מה שיש לו וכמו לענין בל תלין) או"ד דעובר על מ"ע זו (כי לא נתן כל שכרו).

ת. חצי קיים וחצי הי' אנוס.

תשובה קפט

ש. בהנ"ל. האם בקטן יש המ"ע דביומו תתן שכרו. (אולי י"ל סברא דמ"ע זו שייך דוקא במי שהממון שלו והיינו שהוא בעלים על הממון ובקטן (וכן באשה) זה לא שייך).

ת. כן.

174. ועיי' רש"י יחזקאל ל"ה ו' סוף ד"ה דם שנאת יעו"ש. וע"ע רש"י תהלים ס"ט ט' יעו"ש.

תשובה קצ

ש. בהנ"ל. מי שנוסע במונית ומשלם כסף לנהג קודם גמר הנסיעה, האם מקיים מ"ע של ביומו תתן שכרו או שהפסיד המצוה.

ת. יתכן.

תשובה קצא

ש. כתב האוה"ח הק' (סוף פ' כ"ת) וז"ל אשר קרך יתבאר ע"פ דבריהם ז"ל שאמרו שהענן היה מכסה על ישראל ולא היה מקומם ידוע לעולם אלא כשמת אהרן נסתלקו ענני הכבוד ובא הכנעני וילחם עם ישראל כו' עכ"ל, ומסתמא הכונה לר"ה ג' א', וצ"ב, א'. איך בלעם ראה והשקיף על בני"י במדבר והרי הענן כסה אותם ולא ראום, ב'. דרש"י בשה"ש ג' ו' עה"פ מי זאת עלה מן המדבר פירש והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות כו', ג'. למה רק בפטירת אהרן ידעו היכן ישראל והרי כבר כששלחו את המצורעים חוץ לג' מחנות בפ' נשא היו יכולים לדעת.

ת. הם ידעו אבל לא ידעו מקומו של כ"א וממילא לא יכלו להלחם.¹⁷⁵

כי תבוא

תשובה קצב

ש. כי תבוא כ"ו י"א. ושמחת בכל הטוב וגו' והגר אשר בקרבך. פרש"י וז"ל, והגר אשר בקרבך מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו עכ"ל, האם כונת רש"י לומר שההלכה הוא שגר אינו קורא, שהרי זו פלוגתא איך הלכה אם גר קורא או לא, וכמו שראיתי שכתב מרן שליט"א בדרך אמונה.

ת. רש"י פי' כסתם משנה.¹⁷⁶

175. עיין ח' הגר"ז עה"ת פ' בשלח עה"פ ויבא וצא. ודוק. 176. עי' מכות י"ט א' כיון דאיכא עמלק ד"ה והנראה. ועיין רש"י בשלח י"ז ט' ד"ה כו'.

תשובה קצג

ש. כי תבוא כ"ו י"ד. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא בזה"ל, לא אכלתי באוני ממנו, יל"ע מי שלא היה מימיו אונן אם יכול לומר זה, ואין לומר דהכונה שלא האכיל מזה לאוננים אחרים דזה ידעי' מסיפא דקרא לא נתתי ממנו למת כדתנן בפ"ה דמע"ש, ומסתימת הגמ' נראה שיכול לומר אע"ג שלא הי' אונן מימיו דהכונה שלא קרה בזה המע"ש תקלה שהייתי אונן ואכלתי ממנו וצע"ק. ע"כ. ומלשון מרן דכ' יל"ע מי שלא היה מימיו אונן אם יכול לומר זה, לכאורה משמע דזה פשיטא ליה למרן דמי שהיה כבר אונן מימיו כן יכול לומר לא אכלתי באוני אע"פ שעתה¹⁷⁷ הוא אינו אונן, ונהי שכן הוא הדין מ"מ ע"ז לא היה קשה למרן, ולכאור' צ"ב למה ע"ז לא היה קשה למרן, דהא סוף סוף כיון שלמעשה עתה¹⁷⁸ אינו אונן מה שייך שיתודה על דבר שלא היה לו ההיכי תימצא לחטוא בזה.

ת. מתודה שלא עבר עבירה.

תשובה קצד

ש. שם. לא אכלתי 'באוני' ממנו. אי' בתרגום יונתן ב"ע, לא אכלתי 'ביומי אבל' מיניה. וכ"ה בתרגום ירושלמי. ולכאור' צ"ב, דהא האיסור שלא לאכול מזה הוא דוקא בזמן כשהוא אונן והיינו כשהמת עדיין לא נקבר, אבל בז' ימי אבילות וכ"ש לאחמ"כ שכבר אינו אונן לא מצינו בזה איסור. וצ"ב כונת התרגום.

ת. קרי לאנינות אבילות.¹⁷⁹

אמר הכתוב 'אבל' והרי לנו דלאנינות התורה קוראת אבילות עכ"ד, אך באמת צ"ע שם דמזמן הפטירה ועד הקבורה הי' זמן רב מאוד ואיך יתכן דהיו באנינות כל זה הזמן ועי' יו"ד סימן שמ"א סעי' ג' וד', ועי' לעיל בפ' ויחי תשובה נ"ג. ועוד אמר ליישב דלדעת הרבה מן הראשונים אין כלל אבילות מן התורה ועי' לעיל בפ' ויחי תשובה נ"ד. ועי' מש"כ בס' מאור אהרן פ' חיי שרה כ"ד נ"ה ושם כ"ד ס"ז לגבי רבקה כשמת

177. הלשון שכתבנו בשאלה 'עתה' אינו מדויקדק, דודאי בעת שמביא המע"ש וקורא הוא אינו אונן, רק הכונה, אע"פ שלא היה אונן במע"ש זה שעליו הוא מתודה. 178. ר"ל כנ"ל בהערה קודמת. 179. היינו דיונתן ב"ע קורא לאנינות בשם אבילות, אך קצת צ"ב באמת אמאי קרי לאנינות בשם אבילות, וחכ"א אמר ליישב דהנה כתיב בפ' ויחי אבל כבוד זה למצרים וגו' והרי אז יעקב אבינו עדיין לא נקבר וא"כ היו השבטים אז באנינות ואעפ"כ

תשובה קצה

ש. כי תבוא כ"ח כ"ג. והיו שמ"ך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל. יש להעיר מה הוצרך הכתוב לומר "אשר על ראשך" וכן "אשר תחתיך", דהא פשיטא דכך הוא. (וגם בפ' בחוקותי כתיב רק, שמ"כ ברזל וארצכם כנחושה ולא כתיב שם שמ"כ "אשר על ראשכם"). וצ"ב.

ת. מלמעלה ומלמטה.¹⁸⁰

תשובה קצו

ש. כי תבוא כ"ח כ"ז. תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה וגו'. מפסוק זה לכאורה משמע שכל הקללות הם משום שלא עבד את ה' בשמחה, ואילו לעיל פסוק ט"ו מבו' דא"י מטעם זה כי התם כתיב והיה אם לא תשמע בקול ה'א לשמר ולעשות את כל מצותיו וחקתיו וגו' ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך, ולא נאמר שם גם שמחה. וצ"ב.

ת. תחת אשר לא עבדת בהיותך בשמחה.¹⁸¹

תשובה קצז

ש. כי תבוא כ"ח מ"א. בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי. לכאורה צ"ב דהא כע"ז כבר כתיב לעיל מקרא ל"ב בניך ובנותיך נתנים לעם אחר וענין ראות וכלות אליהם כל היום ואין לאל ידיך.

ת. השניה גרועה יותר כי הם נמכרים לאחרים.

תשובה קצח

ש. בהנ"ל. כעת יש לשאול כך: מש"כ מרן שליט"א השניה גרועה יותר כו', האם הכונה לפסוק ל"ב או לפסוק מ"א, והיינו, דאם הכונה לפסוק מ"א ניחא כי סדר הקללות בפרשה אזיל מהקל אל החמור [השי"ת יצילנו אכי"ר], ואם הכונה לפסוק ל"ב אמנם קשה דהיתכן שהנזכר קודם הוא חמור טפי מהנזכר

בתואל יעו"ש. 180. אולי י"ל דכונת הכתוב שמ"ך אשר על ראשך ותחתך תוכר בהם המכה. שבארצות שלצדיכם יהיה בהם גשם וכו' ורק הערת חכ"א. 181. עמש"כ בזה במאור אהרן בפ'

אח"כ וכנ"ל ומ"מ ניחא דהלשון 'נתנים לעם אחר' יותר מתפרש שנמכרים לאחרים מאשר לפרש כן בפסוק מ"א 'כי ילכו בשבי'. וצ"ב כונת מרן שליט"א. **ת.** תפוס לשון אחרון.

תשובה קצט

ש. כי תבוא כ"ח ס"ג. והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם וגו'. כתב מרן הח"ח זצ"ל בס' שם עולם בשם הגר"א דששון בלשון הקודש פירושו שמחה עם תוגה, וא"כ צ"ב למה כתיב כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם, דלמה ההטבה נעשתה עם צער. (והא דכתיב כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם וגו' דהיתכן שזה נעשה עם שמחה, זה ל"ק כי מבואר במגילה י' ב' דלא הקב"ה בעצמו שמח אלא רק משיש אחרים).

ת. עי' ברכות ל"א א'.¹⁸²

תשובה ר

ש. בהנ"ל. בעניי באמת, לא זכיתי להבין כונת מרן שליט"א. **ת.** שאין לשמוח ביותר.

נצבים

תשובה רא

ש. בפ' נצבים כ"ט י' מחטב עציץ עד שאב מימין, צ"ב דהרי במדבר לא היו עצים וכמו שמצינו במשכן שעשו עם עצים שהעלו ממצרים ע"פ ציווי של יעקב אבינו וא"כ למה הוצרכו חוטבי עצים, וכן צ"ב דהא אי' (ברש"י חוקת כ"א כ') שכל נשיא עשה שביל בקרקע מהבאר עד מקום חניית שבטו וא"כ למה הי' צריך שואבי מים, ואם בשביל אחר שיכנסו לא"י הרי הי' את הגבעונים.

כי תבוא שם. 182. אולי הכונה להא דא"י התם, מצוה דמגנו עלן כו' אמרו עליו על ר"ל כו', יעו"ש רב אשי עבד הילולא לבריה כו' א"ל הי תורה והי כל הענין. ועי' תשובה הבאה.

ת. הבאר גידל סביבו עצים כדאי' בתוספתא.¹⁸³

תשובה רב

ש. נצבים כ"ט כ"ב. גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצבים אשר הפך ה' באפו ובחמתו. הנה הכא כתיב כמהפכת סדם ועמרה וגו' ומשמע שהעונש יהי' כשל סדום ועמורה, ויש להעיר מדכתיב (איכה ד' ו') ויגדל עון עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידיים ופרש"י וז"ל ויגדל עון וגו' פורענותם מוכיח עליהם שגדול עוונם משל סדום, ההפוכה כמו רגע שהרי סדום לא נמשכה צרתם כרגע אחד נהפכה, ולא חלו בה ידיים ידי האויב כי ע"י המלאכים נהפכה כו' עכ"ל, וחזינן דהעונש לא כשל סדום אלא יותר משל סדום. וצ"ב.

ת. עי' סנהדרין ק"ד ב'.^{184 185}

ילדיהן. ופרש"י וז"ל, וכי משוא פנים יש בדבר. והואיל וישראל רעים יותר מסדום למה לא נהפכו כסדום לשון אחר וכי משוא פנים יש בדבר דהתם כתיב וה' המטיר הוא בעצמו והכא כתיב שלח על ידי שליח. מדה יתירה לטובה. דבירושלים כתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו שהיתה מזנקת חברתה ואוכלת בנה אלמא רחמניות היו ואילו בסדום כתיב יד עני ואביון לא החזיקה ומדה זו כפרה עליהם שלא נהפכו, לשון אחר מדה יתירה פורענות גדולה היתה בירושלים שילדיהם היו אוכלות זו עם זו דכתיב היו לברות למו ואילו בסדום כתיב גאון שבעת לחם שלא טעמו טעם עוני הא למדת גדול פורענות ירושלים מפורענות סדום ולא היה משוא פנים בדבר עכ"ל. והיינו דפי' בתרא דרש"י הכא סנהדרין ה"ז כפרש"י באיכה שם, אמנם צ"ב כונת מרן שליט"א בתשובה. ועי' להלן תשו' הבאה.¹⁸⁵ עי' יחזקאל ט"ז מ"ז, ולהלן תשובה של"ט.

183. ובבריייתא דמסכת מדות אות י"ט א', והיו מימי הבאר יוצאין ונעשין נהרים כו' ולא תאמר שמא בטילות המים (עיין כאן ביאור מרן שליט"א שם) אלא מגדלין להם כל מיני מעדנים מעין עוה"ב שנא' שלחין פרדס רימונים נרד וכרכום כו', יעו"ש, וערש"י תהלים ע"ח ט"ז. ויתכן דהיו צריכים להעצים כדי שהבינונים והרשעים יוכלו לבשל המן עי' יומא ע"ה א', ובשבילן היו צריכין חוטבי עצים. וזה מוסר השכל גדול.¹⁸⁴ הכי אי' התם, כל עוברי דרך אמר רב עמרם אמר רב עשאוני כעוברי על דת דאילו בסדום כתיב וה' המטיר על סדום ואילו בירושלים כתיב ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה וגו' וכתיב ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכי משוא פנים יש בדבר אמר רבא אמר ר' יוחנן מצוה יתירה היתה בירושלים שלא היתה בסדום דאילו בסדום כתיב הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ויד עני ואביון לא החזיקה וגו' ואילו בירושלים כתיב ידי נשים רחמניות בשלו

תשובה רג

ש. בהנ"ל. לא זכינו להבין כונת מרן שליט"א בתשו', דלכאור' מה דחזינן משם זה רק שמה שפרש"י באיכה ה"ז כפירוש בתרא דרש"י בסנהדרין, אבל עדיין אין זה מיישב הסתירה בין הפסוק שבנצבים לבין הפסוק שבאיכה. וצ"ב כונת מרן שליט"א.

ת. כמהפכת סדום אבל נשאר מהם שירים.

תשובה רד

ש. בהנ"ל. כעת השאלה, א'. האם כונת מרן שליט"א שבסנהדרין שם מבוארת תשובת מרן והיינו מש"כ מרן כמהפכת סדום כו', או"ד שכתב מרן תי' חדש. ב'. מהי כונת התשובה, דאם כונת מרן, כמהפכת סדום כו' היינו שאילו מסדום לא נשאר כלום ומשא"כ מירושלים נשאר שירים, א"כ לכאור' קשה דא"כ נתבאר דסדום הי' גרוע טפי מירושלים והרא"י שסדום נמחה לגמרי וירושלים לא וק' שהרי רש"י באיכה פי' שעון ופורענות ירושלים הי' גדול משל סדום. ואולי כונת מרן שליט"א היא אחרת. וצ"ת.

ת. העבירה היתה גדולה אבל ע"י החסד נשאר מהם.¹⁸⁶

תשובה רה

ש. נצבים ל' ד'. אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלקיך ומשם יקחך. לכאור' הו"ל בקצה 'הארץ' (וכמ"ש להלן פסוק ה' והביאך ה"א אל הארץ אשר ירשו אבותיך וגו'). וצ"ב.

ת. הארץ והשמים מחוברים עי' ב"ב ע"ד א'.¹⁸⁷

שם דאמרי' 'תא אחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיעא' משמע דדוקא באותו מקום מסוים שהראה לו, דוקא שם הארץ והשמים מחוברים, דאל"כ למה הוצרך לומר לו תא אחוי כו' והרי הי' יכול להראות לו במקום שהם עמדו בו מכבר, ועל כרחך דמה שאמר לו תא אחוי כו' ה"ז משום שדוקא באותו מקום מסוים שהראה לו דוקא שם הארץ והשמים מחוברים, אבל לא בשאר מקומות. ולפי"ז דמה דכתיב אם יהיה נדחך בקצה 'השמים' הכונה אפילו

186. עמש"כ מרן שליט"א בטעמא דקרא איכה עמוד רמ"ו ד"ה חטא חטאה ירושלים על כן לנדה היתה יעו"ש והבן. 187. הכי אמרי' התם, אמר לי תא אחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי שקלתא לסילתאי אתנחתא בכוותא דרקיעא אדמצלינא בעיתיה ולא אשכחיתיה אמינא ליה איכא גנבי הכא אמר לי האי גלגלא דרקיעא הוא דהדר נטר עד למחר הכא ומשכחת לה יעו"ש. ולכאור' כונת מרן שליט"א היא כך, דהנה מל' הגמ'

וילך

תשובה רו

ש. וילך ל"א כ"ט. כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון וגו'. יש לדקדק דלכאור' ה' להכתוב לומר, כי ידעתי כי השחת תשחתון אחרי מותי (דעתה דכתיב כי ידעתי אחרי מותי כי וגו' ה"ז משמע שידע אחר מותו מזה).

ת. שם אחרי מותי אדע מזה.¹⁸⁸

האזינו

תשובה רז

ש. האזינו ל"ב א'. פרש"י וז"ל, האזינו השמים שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר כו' לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים 'שהם קיימים לעולם' כו' עכ"ל. צ"ב מדארוז"ל (מדרש משלי) ד"א בני אם ערכת לרעך אלו ישראל בשעה שעמדו על הר סיני אמר להם הקב"ה כו' ערבים אני מבקש מכם כו' א"ל שמים וארץ אמר להם 'דבר שמתבטל הוא' שנאמר השמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה כו'. ומאי שנא. וצ"ב.

ת. הם קיימים כל ימי עולם.

הכונה למקום רחוק, והוא, כי כשמביטים למקום רחוק רואים ארץ ושמים (במקום הרים רואים הרים ושמים בלי הפסק ביניהם, וכן במישור רואים הקרקע והשמים כנ"ל), ובקצה השמים היינו אותו מקום רחוק שהוא נראה בקצה השמים. ועד"ז חשבתי דזהו מ"ד אשא עיני אל 'ההרים' מאין יבוא עזרי, עזרי מעם ה' עשה 'שמים וארץ', כי כיון שנסתכל אל ההרים (שהרי דוד המע"ה ה' גר בירושלים שאמר עלי' ירושלים הרים סביב לה) ראה שמים וארץ ולכן ענה מיד עזרי מעם ה' עשה שמים וארץ ודו"ק. ¹⁸⁸ לפי"ז מבואר מכאן דהמתים יודעים מה שנעשה בין החיים וכן לכאור' מסקנת הגמ' בברכות י"ח ב' י"ט א' ועי' תוס' סוטה

לאותו מקום ששם הארץ והשמים מחוברים. אך בפשוטו יש לשאול כך, דכיון דלא נהיה במקום זה ישוב ותמיד הוא מדבר, והוא גלי קמיה שמיא א"כ למה נאמר באופן כזה והיינו למה נאמר אם יהיה נדחך בקצה השמים והיינו באותו מקום מסויים ששם הארץ והשמים מחוברים, והרי גלי קמי' שמיא דלעולם לא יהי' נדחך שם. וצ"ב. ואולי מרן למד פשט הגמ' כך, דאה"נ דוקא באותו מקום מסויים שהראהו שהארץ והשמים מחוברים דוקא משם אפשר לראות זאת, אבל לעולם בכל העולם הארץ והשמים מחוברים, ואמר לו תא אחוי כו' כי רק מאותו מקום אפשר לראות ולהבחין זאת. ובעניי חשבתי ליישב, דהא דכתיב בקצה השמים

וזאת הברכה

תשובה רח

ש. וזאת הברכה ל"ד. פרש"י שהקב"ה הראה למשה רבינו את דן ואת שמשון ודבורה וברק ויהושע נלחם וגדעון שנלחם ומלכות בית דוד ונצחונם וכל המאורעות שעתידין לישראל עד תח"מ ואת הנגב ואת שלמה יוצק כלי ביהמ"ק, ע"כ. צ"ב למה לא הראה הקב"ה למשה כל הנ"ל לפי סדר הדברים שהיו וכגון יהושע שנלחם הי' קודם דן שמשון דבורה וברק וכו'. ואם נימא שהקב"ה הראה למשה כסדר אלא שבתורה נכתב שלא לפי הסדר א"כ צ"ב מ"ט בתורה ל"נ כסדר.

ת. הוא הראהו לפי המקומות.

תשובה רט

ש. בס"פ וזאת הברכה, פרש"י לעיני כל ישראל דקאי על שבירת הלוחות. וקצת צ"ב שהרי אין מסיימים בדבר לא טוב.¹⁸⁹

ת. זה הי' טובה לישראל.¹⁹⁰

תשובה רי

ש. איתא בספרי בפ' וזאת הברכה, ד"א מפני מה זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו משל למלך שהיו לו בנים הרבה משהגדילו הלך כל אחד ואחד ותפש את מקומו, קטן שבכולם היה אביו אוהבו אוכל עמו ושותה עמו נשען עליו ויוצא נשען עליו ונכנס, כך היה בנימין הצדיק קטן שבשבטים היה והיה יעקב אבינו אוכל עמו כו'. והנה כאן משמע שבנימין שימש את יעקב, ומאידך איתא בתדא"ר פ"ט ומה נשתנה זבולון ונפתלי מכל השבטים כו' כך אמרו

מזיקני אותן למצות חמורות ומחיבני אותן מיתה לשמים שכן כתוב בהן לא יהיה לך אלהים אחרים על פני חזר לאחוריו וראו אותו שבעים זקנים ורצו אחריו הוא אחז בראש הלוח והן אחזו בראש הלוח שנאמר ואתפש שאין אומר ואתפוש אלא במה שאחד רוצה ליטלו מידו חזק כוחו של משה מכולן שנאמר ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר

ל"ד ב' ובגליון שם. 189. עי' רמ"א או"ח סי' קל"ח דכתב וז"ל ויכוין שיתחיל תמיד לקרוא בדבר טוב וסיים בדבר טוב כו' עכ"ל ועמשנ"ב שם, ועיין בפ' הרע"ב סוף מועד קטן, ועיין רש"י איכה ה' כ"ג. 190. עי' אדר"נ פ"ב אות ג', שיבר את הלוחות כיצד כו' כיון שראה אותו סרחון שסרחו במעשה העגל אמר היאך אני נותן להם את הלוחות

חכמים נפתלי שימש את יעקב אבינו ויצא ממנו קורת רוח וזבולון שימש את יששכר ועל שעשה לו אכסניא. והרי לנו שנפתלי שימש את יעקב אבינו. ומאידך פרש"י (וישב ל"ז כ"ט) וישב ראובן במכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו. ומשמע שכולם שימשו את יעקב. ולכאורה צ"ב.

ת. שמשו בעת הצורך לרוץ.¹⁹¹

תשובה ריא

ש. בהנ"ל. לכאן כיון ששימשו את יעקב (כנ"ל), א"כ למה הוצרך יעקב אבינו לשלוח את אפרים לקרוא ליוסף והרי אפרים היה רגיל לפניו בתלמוד, וכיון שהיו אחרים ששימשוהו למה הוצרך להפסיק תלמודו עם אפרים ולשלוח את אפרים, שהיה יכול לשלוח אחר ממשמשיו.

ת. לא כל יום היו שם.

תשובה ריב

ש. מהו המקור של אמירת 'חזק חזק ונתחזק' שאומרים בקריאת התורה בסוף החומשים.

ת. מנהג ישראל לברך העולה.¹⁹²

תשובה ריג

ש. בהנ"ל. האם לומר חזק כו' כשמסיים שמו"ת.

192. כתב המחבר (סי' קל"ט סעיף י"א וז"ל, הקורא בתורה צריך לאחוז בספר תורה בשעת ברכה עכ"ל, וכתב הרמ"א שם וז"ל, הגה וסמכו מנהג זה על מה שנאמר ביהושע לא ימוש ספר התורה הזה מפניך חזק ואמץ, 'ומזה נהגו לומר למסיים לקרות בתורה בכל פעם חזק' עכ"ל. ועי' משנ"ב (סי' קל"ו ס"ק ה') דכתב וז"ל, ועכשיו נהגו שגדול הציבור הוא המסיים הסדרה [אחרונים] עכ"ל. ועי' אליה

עשה משה לעיני כל ישראל. יעו"ש. 191. אולי כונת מרן שליט"א דמה דאיתא בתדא"ר שנפתלי שימש את יעקב אבינו היינו שמשו דוקא בעת הצורך לרוץ וכדכתיב בפ' ויחי מ"ט כ"א נפתלי אילה שלחה וגו' ערש"י שם. ולעולם בנימין שימש את יעקב. ומה שמצינו בעת מכירת יוסף שכולם שימשוהו היה זה עוד קודם מלבד בנימין שמפני צעירותו מכולם נשאר הוא לשמש את אביו תמיד.

ת. אפשר לומר.¹⁹³

תשובה ריד

ש. האם אפשר להדפיס הפירוש על התורה עם חומש ורש"י ותולדות אהרן.

ת. יותר טוב להדפיס בלי חומש.

תשובה רטו

ש. בהנ"ל. האם כונת התשו' לא להדפיס חומש ורש"י והפירוש (שכתבנו¹⁹⁴)

באותו עמוד, או לא והיינו שאולי יתכן להדפיס החומש בתחלה ובסוף

החומש להדפיס הפירוש בנפרד.

ת. יותר טוב להדפיס בלי חומש.¹⁹⁵

בהערה קודמת) ויתכן דלכן כתב מרן שליט"א כאן רק 'אפשר לומר' והבן. 194. בעזה"י הדפסנו הספר 'מאור אהרן' עה"ת באלול תשס"ט. הודו לו ברכו שמו וגו'. 195. וכן מרן שליט"א הדפיס ספרו 'טעמא דקרא' עה"ת בלי החומש, ואפשר ליתן טעם לזה, והוא, שאילו יודפס הפירוש עם החומש, יש לחוש שילמדו החומש רק עם זה הפירוש, ויפסידו לימוד פירוש רש"י שנפסק להלכה בשו"ע או"ח סי' רפ"ה ס"ב יעו"ש. ע"ע להלן תשו' תתתקכ"ו, תתתקס"א.

רבה סי' קל"ט (הובא בפמ"ג שם) דאומרים חזק חזק ונתחזק לומר להעולה לתורה שסיים עתה החומש, שיתחזק לחזור עליו ולא יסתפק בכך שסיימו עתה יעו"ש. 193. שאלנו כן משום שחשבנו שהטעם שאומרים חזק כו' הוא מצד הענין שאנו עצמנו נתחזק, אבל לפי מש"כ מרן שליט"א בתשובה הקודמת א"כ שוב אין ענין לומר, כי זה קאי על העולה לברך ולא עלינו עצמנו, (ואף שאומרים גם 'ונתחזק', מ"מ עיקר הענין הוא הברכה לעולה וכמב' ברמ"א כנ"ל

ספר

תשובות הגר"ח

על נביאים וכתובים ומגילות

הקדמה

על נביאים כתובים ומגילות

ארז"ל (מגילה י"ד א') ת"ר ארבעים ושמונה נביאים כו' נתנבאו להם לישראל וכו' ותו ליכא והכתיב ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים (שמואל א') אחד ממאתים צופים שנתנבאו להם לישראל, מיהו טובא הו' כדתניא הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפלים כיוצאי מצרים אלא נבואה שהוצרכה לדורות (ללמוד תשובה או הוראה. רש"י) נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה ע"כ יעו"ש. ועי' בבא בתרא י"ד ב', ט"ו א' שם נתבאר סדרן של כל הכ"ד ספרים ומי כתבן יעו"ש.

ואפשר, דכיון שהנביאים שנכתבו הם אלו הנבואות שנצרכו לדורות וכו"ל, גם משום כן ארז"ל שצריך להיות בקי בתנ"ך וכדארז"ל (מד"ר שה"ש) נפת תטופנה שפתותיך כלה רב הונא ורבי חלפתא קיסרייה בשם רשב"ל אמרי מה כלה זו מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטין ואם חסרה חיסור דבר אחד מהם אינה כלום כך ת"ח צריך שיהא רגיל בכ"ד ספרים יעו"ש, וכ"כ רש"י עה"פ (שמות ל"א י"ח) ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו וגו' וז"ל ככלה, מה כלה מתקשטת בכ"ד קישוטין אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים עכ"ל.

ועי' מש"כ בשל"ה הק' (מס' שבועות ל' ב') וז"ל צריך האדם לראות שילמוד תורה ונביאים וכתובים וכו' וילמוד תורה כולה כסדר זה אחר זה עכ"ל. ועיין עוד במש"כ הפרי מגדים (הקדמה לאו"ח) וז"ל והבחורים אשר אומרים כי חרפה להם ללמוד בישיבה פרשה חומש עם רש"י וקפיטול בנביאים וכתובים לו חכמו ישכילו זו ראשונה מכל כו' ולא כאותן שלומדים עם תלמידיהם גפ"ת אם שיודע להקשות איזה קושיה ותירוץ חכים ורבי יתקרי ובנ"ך אין לו שום ידיעה עכ"ל יעו"ש.

ומכל הנ"ל חזינן גודל חשיבות לימוד התנ"ך, והנה לימוד החמשה חומשי תורה נתקיים אצלנו תדיר ע"י קיום ההלכה (או"ח רפ"ה) של שנים מקרא ואחד תרגום, אמנם לימוד הנ"ך עדיין חסר, ומכיון שחזינן כמה גודל חשיבות לימוד כל התנ"ך וכו"ל לכן קבענו בעזה"י סדר לימוד הנ"ך בכל יום ויום פרק אחד בלבד, וכמו בכל חלקי התורה הקדושה כך גם בחלק זה שכאשר לומדים ובפרט במתינות והתבוננות מתעוררים חידושים הערות שאלות וקושיות הן בפשט והן מעבר לפשט, וברוך הוא וברוך שמו יתברך ויתעלה שנתן לנו בדורינו אנו השפל מקום אשר בו אפשר לברר באופן תמידי כל השאלות והתמיהות ה"ה אצל מו"ר עט"ר שר התורה והיראה אשר

כל רז לא אניס ליה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ועזרנו השי"ת לקבל תשובות גם על חלק זה של הנ"ך ומגילות וכעת להדפיסם לזכות הרבים ולהגדיל תורה ולהאדירה.

ויה"ר מלפני השי"ת שיהיה זה הספר גם הוא לתועלת רבתי לכל עמלי התורה מבקשי השם לדעת גם חלק זה של הנ"ך כולו ולזכות הרבים ולהגדיל תורה ולהאדירה ויתרבה כבוד השי"ת בעולמות כולם ונזכה לגאולה השלימה בב"א.

אהרן הלוי גרנדש

באאמו"ר הגאון הגדול רבי יעקב הלוי שליט"א

אדר התשע"ג

יהושע

תשובה רטז

ש. ¹⁹⁶ יהושע א' ח'. לא ימוש ספר התורה הזה מפיו וגו' כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל. הנה לעיל פסו' ז' פרש"י וז"ל תשכיל תצליח עכ"ל, ולכאור' לפי"ז צ"ב מהו כי אז תצליח וגו' ואז תשכיל, דנמצא כמו שכתוב פעמיים ואז תצליח. (ובתרגום איתא ובכן תצלח כו' ובכן תכשט, אבל אין ברור מהו תכשט).

ת. כדרך הכתובים לכפול.

תשובה ריז

ש. יהושע א' ח'. לא ימוש ספר התורה הזה מפיו והגית בו יומם ולילה למען תשמר לעשות ככל הכתוב בו וגו'. פרש"י וז"ל, ספר התורה הזה. ספר משנה תורה היה לפניו עכ"ל, הנה לכאור' צ"ב א'. מנין שרק ספר משנה תורה היה לפניו כלו' היכן חזי' כן מלישנא דקרא דכתיב ספר התורה הזה. ב'. דא"כ נמצא דמה דכתיב לא ימוש וגו' והגית וגו' למען תשמר לעשות וגו' קאי רק על ספר דברים ולא על שאר ספרים, וצ"ב.

ת. עי' ב"ר ספ"ו. ¹⁹⁷

תשובה ריח

ש. יהושע א' י"ד. נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ אשר נתן לכם משה בעבר הירדן וגו'. ולהלן פסו' ט"ו כתיב, עד וגו' ושבתם לארץ ירשתכם וירשתם אותה אשר נתן לכם משה עבד ה' בעבר הירדן מזרח השמש. וצ"ב למה בפסו' י"ד לא אמר ג"כ עבד ה' ומזרח השמש.

ת. קיצר.

בשעה שנגלה עליו הקב"ה מצאו יושב וספר משנה תורה בידו, א"ל חזק יהושע אמן יהושע לא ימוש ספר התורה הזה וגו', כו' יעו"ש כל הענין.

¹⁹⁶. עי' להלן תשובה תתתמ"ה. ¹⁹⁷. הכי איתא התם, ולמשול ביום ובלילה וגו'. כו' דאמר ר"ש בר יוחאי ספר משנה תורה היה סיגנון ליהושע,

תשובה ריט

ש. בהנ"ל. עוד צ"ב למה אמר אשר נתן לכם משה, דהול"ל אשר נתן לכם ה', וכמו שאמר (תחילת פסוק ט"ו) וירשו גם המה את הארץ אשר ה' אלקיכם נתן להם. וצ"ב.

ת. משה הוריש וחלק להם.

תשובה רכ

ש. עוד בהנ"ל, לכאורה צ"ב כך, שהרי ז' שנים הי' כיבוש וז' שנים הי' חלוקה ורק אחר גמר החלוקה חזרו לעבר הירדן, ובפשוטו צ"ב איך נתבטלו כ"כ זמן רב מפו"ר. וצ"ב.

ת. מצותן הי' כך. 198 199

תשובה רכא

ש. יהושע ב' י"ח. הנה אנחנו באים בארץ וגו' ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה. צ"ב למה לא אמרו לה ג"כ 'ואת אחיותיך' וכפי שאמרה להם (לעיל פסוק י"ג) ואת אחיותי. וכמו"כ להלן ו' כ"ג - כ"ה לא הוזכרו אחיותיה כפי שאמרה היא להם ואת אחיותי. וצ"ב.

דלפני יציאתן לא"י נתנו גט וכמו במלחמת בית דוד כדאי' בכתובות ט' ב' א"כ אז ליתא האיסור הנ"ל בשו"ע, וא"כ צ"ב למה לא ענה מרן כן והיינו שנשאו נשים נוספות בא"י. וצ"ל דבאמת לא נתנו גט ובאמת הכי משמע דעד בית דוד לא היו עושין כן והיינו מדאמר' בכתובות שם כל היוצא למלחמת בית דוד כו' דמשמע דוקא היוצא למלחמת ב"ד אבל קודם לכן לא היו נותנים גט, וכיון שכן הדרנא דלעיל דלכן [לכאור'] א"א ליישב שנשאו נשים נוספות בא"י. ומלבד כל הנ"ל י"ל דמה הי' מועילם שהיו מתחתנים שהרי הי' מלחמת שבעה עממים שכולם היו חייבין לצאת למלחמה ואפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה כדאי' בסוטה, וא"כ שוב היו בטלין ממצות פו"ר כי אין לומר

198. עי' להלן כ"ב ח' דפרש"י וז"ל ויש פותרין עם אחיהם שנשאו לשמור את הערים עם הנשים והטף ולא עברו את הירדן עם החלוצים גם הם נטלו חלק בבזה עכ"ל, והרי לנו דמ"מ היו מהשבטים ההם שלא נתבטלו ממצוה זו, דאין לומר דמאחר שכולם נפטרו מזה אז גם הם יהיו פטורין דכיון שנשאו אין מצותן כך. 199. חכ"א כתב לן דאולי י"ל שנשאו נשים נוספות בא"י [עכ"פ בשנות חלוקת הארץ], ואפשר דמרן שליט"א לא ענה כן דהא אי' בגמרא ונפסק בשו"ע (אעה"ז סי' ב' סי"א) לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וישא אשה אחרת במדינה אחרת שמא נזדווגו הבנים זה לזה ונמצא אח נושא אחותו כו' עכ"ל ולכן א"א לומר שנשאו נשים נוספות בא"י. אלא דאם נימא

ת. בית אביך כולל האחיות.

תשובה רכב

ש. יהושע ה' ט'. פרש"י וז"ל גלותי הסירותי כמו גל מעלי חרפה ויגל את האבן עכ"ל. קצת יש להעיר למה לא הביא רש"י הפסוק גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך.

ת. שם לשון גילוי.²⁰⁰

תשובה רכג

ש. יהושע ו' ט"ו. ויהי ביום השביעי וישכימו כעלות השחר וגו'. הנה כאן אמר וישכימו כעלות השחר ואילו לעיל פסוק י"ב וכמו"כ להלן ז' ט"ז כתיב וישכם יהושע בבוקר. וצ"ב ההפרש. והאם נוכל ללמוד מזה דהיכן דכתיב וישכם בבקר (כדמצינו בעוד מקומות) אי"ז בעלות השחר אלא מאוחר יותר.

ת. יתכן שזה נ"ץ החמה.²⁰¹

תשובה רכד

ש. יהושע ו' כ'. וירע העם ויתקעו בשפרות וגו'. צ"ב למה הקדים הכתוב וירע לויתקעו והרי הסדר הי' להיפך כמו שאמר הקב"ה ליהושע לעיל פסוק ה' וכן כמו דכתיב בקרא דידן ויהי כשמע העם את קול השופר ויריעו העם תרועה גדולה וגו'.

ת. התחילו להריע קודם.

תשובה רכה

ש. בהנ"ל. יש לשאול האם כונת מרן שליט"א, שמכח הסתירה צ"ל שקודם תקעו [ואח"כ הריעו] גם הריעו לפני שתקעו, והיינו שהריעו ב' פעמים אחד קודם שתקעו ואחד אחר שתקעו. ואם כונת מרן שליט"א כפשוטו שהריעו

שבלילות היו חוזרין לביתם שהי' זה מלחמה פרש"י תהילים קי"ט כ"ב דכ' וז"ל גל מעלי לשון תמידית עד שכבשו העממין. ויל"פ. 200. עי' גלגול כמו ויגל את האבן עכ"ל. 201. עי' רש"י

קודם א"כ לכא' הדרא ק' לדוכתא שהרי הסדר הי' להיפך שקודם תקעו ואח"כ הריעו כמ"ש ויהי כשמע וגו' וכנ"ל. וצ"ב.

ת. תפוס לשון ראשון.

תשובה רכו

ש. יהושע י"ד א'. ואלה אשר נחלו בני ישראל בארץ כנען אשר נחלו אותם אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי המטות לבני ישראל. יש לשאול למה הקדים כאן (וכן להלן) הכתוב את אלעזר ליהושע. (והרי יהושע הי' המנהיג).
ת. שהי' כהן.

תשובה רכז

ש. בהנ"ל. יש לשאול האם כונת מרן שליט"א שיש בזה דין 'וקדשתו', ואם לא א"כ אף שהוא כהן הי' למה יזכירוהו קודם מאחר שיהושע הי' המנהיג.

ת. כי הוא הפיל הגורל.²⁰²

תשובה רכח

ש. יהושע י"ד ב'. ועתה תנה לי את ההר הזה אשר דבר ה' ביום ההוא כי ענקים שם וערים גדלות בצורות אולי ה' אותי והורשתים כאשר דבר ה'. הנה מפסו' זה משמע דעדיין היו ענקים בחברון, ולכא' צ"ב דהא לעיל י"א כ"א - כ"ב מבואר בהדיא דיהושע כבר הכריתם ושלא נשארו שם ענקים כלל. וגם מלשון הפסו' הכא מקרא י"ג דכתיב ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב בן יפנה לנחלה משמע שלא הוצרך להלחם כלל. עוד צ"ב דלהלן ט"ו י"ד פרש"י וירש משם כלב לאחר מיתת יהושע כי עדיין בימי יהושע לא נלכדה חברון כמה שנאמר בספר שופטים (א' כ') ולא נכתבה כאן אלא מפני החלוקה

דאולי י"ל דנקט הכתוב הכא כהא דכתיב בפ' מסעי ל"ד י"ז אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ אלעזר ויהושע בן נון, אלא דהתם נמי צ"ב אמאי הקדים את אלעזר ליהושע, וע"כ כתשו' מרן

ירמיה ה' ח' ושם ד' כ"ה. 202. לכא' תשובת מרן שליט"א כאן היא תשובה חדשה מהתשובה הקודמת. והעיר חכ"א דאולי י"ל עוד דהוא כדכתיב בפ' פנחס 'ולפני אלעזר הכהן יעמוד'. ושוב חשבנו

עכ"ל וצ"ב כהנ"ל דהא לעיל י"א כ"א - כ"ב מבואר דיהושע כבר לכד את חברון. וצ"ב.

ת. קרא דלעיל קאי על להבא.

תשובה רכט

ש. יהושע ט"ו ג'. פרש"י ועלה. כל מה שהוא עולה מן המזרח לצד ירושלים הוא עולה ומירושלים והלאה הוא יורד כאן למדנו שירושלים גבוהה מכל ארץ ישראל כו' עכ"ל, צ"ב דלהלן פסו' ח' כתב רש"י דעין עיטם גבוה מירושלים מעט.

ת. הוא בכלל ירושלים.²⁰³

תשובה רל

ש. יהושע כ"ב א'. אז יקרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי מטה מנשה. ולהלן פסו' ב', ויאמר אליהם אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה עבד ה' וגו'. ולהלן פסו' ז' ח', ולחצי שבט מנשה נתן משה בבשן ולחציו נתן יהושע וגו' וגם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם, ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים שובו וגו'. והנה בפשוטו מזה שאמר הכתוב (להלן פסו' ז' ח') ולחציו נתן יהושע וגו' ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים וגו' דזה קאי על חצי שבט מנשה, מבלי ראובן וגד, מזה משמע דמה שאמר הכתוב לעיל מיניה פסו' ב' ויאמר אליהם אתם שמרתם וגו' משמע דזה אמר יהושע רק לשבטי ראובן וגד מבלי מנשה. אמנם מאידך מזה שכתוב לפני כן בפסו' א' אז יקרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי מטה מנשה ומיד כתיב ויאמר אליהם, משמע דויאמר אליהם הכונה לכולם ראובן גד ומנשה, ולכאן צ"ב דהו"ל להכתוב לפרש ולומר ויאמר אל 'בני ראובן ובני גד' אתם שמרתם, ולא לומר ויאמר אליהם דזה מ' שאמר לכולם, שהרי למנשה אמר דברים אחרים כמב' בפסו' ז' וכו"ל. וצ"ב.

ת. לכולם אמר ולמנשה הוסיף.²⁰⁴

ולא בעין עיטם יעו"ש, ויל"ע. 204. כלומר דבאמת כבר בתחילה קרא יהושע לכולם והיינו לראובן גד ומנשה ואמר לכולם אותם הדברים רק

וכנ"ל. 203. עי' זבחים נ"ד ב' רש"י ד"ה ניתתי ביה קליל דשם לכאן משמע דירושלים נמוך מעין עיטם [שמטעם זה בנו את בית המקדש בירושלים

תשובה רלא

ש. יהושע כ"ב י"ג - י"ד. וישלחו בני ישראל וגו' את פינחס בן אלעזר הכהן. ועשרה נשיאים עמו וגו' ואיש ראש בית אבתם. יש להעיר דלהלן פסו' כ"א כתיב וידברו את ראשי אלפי ישראל, ולמה לא נאמר גם פינחס והנשיאים. וכמו"כ כתיב להלן פסו' ל"ב וישב פינחס בן אלעזר הכהן והנשיאים מאת בני ראובן וגו' ולמה לא נאמר גם ראשי אלפי ישראל. וקצת צ"ב.

ת. הכתוב מקצר והיינו הק.

תשובה רלב

ש. יהושע כ"ב כ"ה. וגבול נתן ה' ביננו וביניכם בני ראובן ובני גד וגו'. ולהלן פסו' ל"ד, ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח וגו'. ויש להעיר למה לא הוזכרו בשני המקראות הנ"ל גם חצי שבט מנשה, וכמו שנזכרו בפסו' כ"א ופסו' ל'.
ת. מקצר.

תשובה רלג

ש. כתב מרן בלמכסה עתיק, יהושע, וז"ל, וכל ימי הזקנים זה אלדד ומידד וי"א בני לוי (במדבר פ"ג) עכ"ל. חשבתי לומר שאולי י"ל דא"י"ז פלוגתא, והיינו דהני בני לוי הם אלדד ומידד, כי יש שיטה בראשונים (בעלי התוס' והרא"ש) בס"פ בהעלותך שאלדד ומידד היו אחים חורגים של משה רבינו מעמרם וא"כ בני לוי הם.²⁰⁵

ת. היו בני אליצפן בן פרנך (אבל יש מחלוקת בזה).²⁰⁶

אח"כ הוסיף למנשה דברים אחרים (מה שנאמר בפסו' ז' ח') מה שלא אמרם לראובן וגד. אך באמת צ"ב הענין למה הוסיף למנשה יותר מלראובן וגד.

205. ולפי"ד אלו אין הכונה בנים ממש רק נכדים של לוי וקוראם בנים כי בני בנים כבנים.

206. עיין לעיל תשובה קמ"ד.

שופטים

תשובה רלד

ש. שופטים א', א' - ג'. ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל בה' מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו. ויאמר ה' וגו'. ויאמר יהודה וגו' ונלחמה בכנעני. לכאור' צ"ב למה ל"נ כאן גם הפריזי, וכמ"ש להלן פסוק ד' ה' ויעל יהודה ויתן ה' את הכנעני והפריזי בידם, וגו' ויכו את הכנעני והפריזי.

ת. העיקר הי' שם הכנעני.

תשובה רלה

ש. שופטים ב' ט"ו. פרש"י וז"ל, בכל אשר יצאו יד ה' היתה במ לרעה. על אלימלך מחלון וכליון נאמר בסדר עולם עכ"ל, והנה בפשוטו הכונה לנאמר תחי' מגילת רות ומבו' דרות כבר היתה, וצ"ב דמאיך מבו' דרות היתה זמן הרבה אח"כ דהנה פרש"י להלן ג' כ' וז"ל ויקם מעל הכסא. לכך זכה ויצאה ממנו רות עכ"ל וזה הי' לפחות ס"ו שנים אחרי אלימלך מחלון וכליון הנאמר פה (והיינו ח' שנים שעבדו את כושן רשעתים ומ' שנה ששקטה הארץ עד פטירת עתניאל בן קנז וי"ח שנה שעבדו את עגלון מלך מואב עד שבא אהוד והרגו, ורק לאחמ"כ יצאה ממנו רות), וצ"ב.

וביותר זה ק', כי מהזמן של יהושע עד הזמן של בועז היו יותר משלוש מאות שנה, כי מיהושע עד שיפתח התחיל לשפוט את ישראל היו שלוש מאות שנה וכדפרש"י להלן י"א כ"ו, ויפתח עצמו שפט ו' שנים כדכתיב להלן י"ב ז', ולאחמ"כ בועז שפט ז' שנים כדכתיב להלן שם י"ב ט', ואיך יתכן דכבר בזמן יהושע או קצת אח"כ (ועכ"פ לפני שעתיאל בן קנז שהי' השופט הראשון התחיל לשפוט, כי הפסוק בכל אשר יצאו וגו' הנ"ל דקאי על אלימלך כו' נכתב לפני הענין שעתיאל שפט) הי' המעשה של אלימלך מחלון וכליון, דהא בועז הי' שופט (דאז הי' הענין עם רות בפשוטו) רק שלוש מאות שנה אח"כ, וצ"ב.

ת. זה נבואה על העתיד.²⁰⁷

207. ושור' דכבר עמד בזה הרב מלבי"ם ז"ל הוא מאמר מוסגר והוא כעין הצעה והקדמה לכל בפירושו ולכן כתב וז"ל, מן פסוק י"א עד פסוק כ' הספר ולכל ספורי ימי השופטים עכ"ל.

תשובה רלו

ש. שופטים ה' ג'. פרש"י וז"ל, אנכי אנכי. כפול, שמעתי מדרש אגדה לא קפח הקב"ה שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התורה וחזרו בבושת הפנים אמר להם הקב"ה סוף שאני פורע לכם כפלים, נאמר בסיני אנכי ה' אלקיך בתבור יאמר אנכי אנכי, נאמר בסיני אנכי ה' אלקיך בכרמל יאמר כפול ה' הוא האלקים ה' הוא האלקים בימי אליהו עכ"ל, ויש לשאול היכן שכרו של הר חרמון דהא גם הר חרמון רצה שתינתן עליו התורה כדאיתא הכא בתרגום יונתן בפסו' ה' (והביאו מרן שליט"א בלמכסה עתיק), ומה נשנתנה הר חרמון מהרי תבור וכרמל, וצ"ב.

ת. המדרש ההוא ס"ל דהר חרמון לא בא.²⁰⁸

תשובה רלז

ש. שופטים ה' ט"ו. ושרי ביששכר עם דברה וגו' בפלגות ראובן גדלים חקקי לב. פרש"י וז"ל, בפלגות ראובן. אבל בחילוקי לבו של ראובן רבו כו' עכ"ל, ומבו' דראובן ה' רבו של יששכר, ויש לשאול מה הכונה דהיכן מצינו כן שראובן רבו של ישכר.

ת. ה' גדול ממנו בכמה שנים ומסתמא לימדו.

תשובה רלח

ש. שופטים ה' כ'. פרש"י וז"ל, בספל אדירים. בספל ששותין בו מים נקראו אדירים שנאמר במים אדירים עכ"ל, לכאו' צ"ב דהא מה דכתיב במים אדירים אמרי' במנחות נ"ג א' דהכונה למצריים, והיינו דאמרי' התם מאדירים אלו המצרים דכתיב צללו כעופרת במים אדירים ופרש"י שם מצרים שהם אדירים.

ת. מדרשים חלוקים.

תשובה רלט

ש. בהנ"ל. עוד צ"ב למה רש"י לא הביא הפסוק (תהלים צ"ג ד') מקולות מים רבים אדירים וגו'. (והאם אפשר ליישב דאי מהתם הו"א שהמים נקראים אדירים רק כשהם רבים, ולכן הביא רש"י הפסוק במים אדירים שהם אדירים אפי' שאינם רבים. דיתכן דישב זה אינו נכון כי הפסוק במים אדירים מדבר על ים סוף ושם ודאי הם מים רבים).

ת. לא נזכר שם רבים. 209 210

תשובה רמ

ש. שופטים ו' י"ג. פרש"י וז"ל, אשר ספרו לנו אבותינו. פסח היה אמר לו אמש הקרני אבא את ההלל²¹¹ ושמעתיו שהיה אומר בצאת ישראל ממצרים ועתה נטשנו כו' עכ"ל, לכאן צ"ב דהא כתיב לעיל ב' י' וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל, ומ' דהדור שאחרי יהושע והזקנים לא ידעו מנסי השי"ת שהי' לבני ממצרים עד אז שעל כן עבדו את הבעלים כו', ואיך פרש"י שסיפר לו מיצי"מ. ולכאן צ"ב.

ת. לא ידעו הכונה לא זכרו אבל ידעו מקבלה. 212

תשובה רמא

ש. שופטים ו' י"ז. ויאמר אליו אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי. לכאן צ"ב למה הוצרך אות לכך שהקב"ה הוא המדבר עמו (כדפרש"י לעיל פסוק י"ד וז"ל ויפן אליו. הקב"ה בעצמו עכ"ל), והרי היה יכול להבין זאת ממה שקודם לכן מלאך ה' דבר עמו.

ת. הוא לא בעמי. 213 214

209. היינו דבקרא דהכא ס' שופטים דכתיב 'בספל אדירים' לא כתיב 'רבים'. 210. עי' רש"י תהלים ט"ז ג' ד"ה ואדירי. 211. ערש"י תהלים מ"ב ט' דכתב דבליל יציאת מצרים אמרו כבר את ההלל יעו"ש. 212. היינו דמה דכתיב לעיל ויקם דור אחר אחריהם אשר 'לא ידעו את ה' וגו', הכונה לא זכרו כו'. 213. היינו שהמלאך הוא לא בכלל מה דכתיב ועשית לי אות שאתה מדבר עמי'. 214. שוב חשבנו דאולי י"ל כך, דזה שהמלאך דיבר עמו מקודם אי"ז היה ראייה בשבילו שהקב"ה מדבר עמו עתה והיינו כי גם זה לא הי' בטוח לו שזה מלאך וכמבואר כן מדכתיב להלן פסוק כ"ב

תשובה רמב

ש. שופטים ו' ל"ה. ומלאכים שלח בכל מנשה ויזעק גם הוא אחריו וגו'. לכאור' צ"ב מהו 'בכל מנשה' ולא עוד אלא 'ויזעק' שבאמת כל מנשה באו, והרי חצי שבט המנשה היו מעבר לירדן. (ובפשוטו לא משמע ששלח גדעון מלאכים גם לחצי מנשה שמעבר לירדן כי רק להלן ז' כ"ד מצינו שעברו בירדן). **ת.** השבט שבא"י.

תשובה רמג

ש. שופטים ז' כ"ג. ויזעק איש ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה וירדפו אחרי מדין. צ"ב היכן זבולון, דהא לעיל ו' ל"ה כתיב ומלאכים שלח באשר ובזבולון ובנפתלי ויעלו לקראתם. **ת.** כבר מלכו²¹⁵ כולם מתחלה.²¹⁶ 217

מנשה באו כולם אבל מנפתלי ומאשר לא באו כולם רק חלק מהם באו וזהו "מנפתלי ו"מ"אשר, וכמו"כ זבולון שהגיעו לא באו כל השבט, ועל כן אי"צ לומר שכל זבולון כולו היו עובדי ע"ז, אלא רק אלו שבאו להלחם וחזרו, והם היו מתוך אותן ט' אלף וז' מאות, ולכן זבולון לא נזכרו כאן עתה כשחזרו מהר גלעד להלחם עם גדעון במדין. (ובהנ"ל, מ"מ מצינו בחז"ל על שבט שלם עבדו ע"ז כדפרש"י ביחזקאל ט"ז ט"ו לענין שבט דן). ושמא ה"א אפשר ליישב כן דלכך לא נזכרו כאן זבולון. ויל"ע. 217. דאיתנין להכא אמרנו לרשום בכאן עוד הערה בס' שופטים להלן י' ח', דפרש"י שם וז"ל, בשנה ההיא. כשמת יאיר עכ"ל, ולכאור' מ' דעוד בחיי יאיר עזבו את ה', וכשמת יאיר רק אז מכרם ה' ביד פלשתים ובני עמון, אך מאידך מדכתיב לעיל פסוק ה' ו' וימת יאיר וגו' ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' וגו' ומ' אחר שמת יאיר אז עזבו את ה' ולא בחייו. (ואולי לפמפרש"י לעיל ו' א' דתיבת ויספו הכונה שנצבר חטא על חטא כו' יעו"ש נחא).

וירא גדעון כי מלאך ה' הוא וגו' ומשמע דעד אז לא ידע בבירור שזהו מלאך וא"כ כ"ש שגם לא היה ברור לו שמי שענהו על שאלתו למלאך היה זה השי"ת ולכן ביקש אות על זה. 215. אולי צ"ל: הלכו, והיינו דשבט זבולון כבר הלכו להם מתחלה עוד קודם הזעקה מיד כשראו שהיה צורך בזה. 216. יל"ע אם אפשר ליישב כך, דהנה בתחילה פרשו כ"ב אלף איש להר גלעד כנ"ל פסוק ב' ג', ונשארו י' אלף איש, ומהם היו ט' אלף וז' מאות ששלחום כי היו עובדי ע"ז, וכתב הרב מלבי"ם ז"ל בפסוק ג' ובפסוק כ"ג דאותן כ"ב אלף שהלכו להר גלעד חזרו ונלחמו עם גדעון במדין, ולפי"ז שמא באותם ט' אלף וז' מאות עובדי ע"ז היו כל אלו שהגיעו משבט זבולון (ואין הכונה לומר שכל השבט היו עובדי ע"ז, דלדברינו אלו אי"צ לומר שכל שבט זבולון היו עובדי ע"ז, כי לא כל שבט זבולון הגיע, שרק חלק מתוך השבט הגיעו וכמ"ש ומלאכים שלח באשר ובזבולון ובנפתלי וגו' ולא כתוב שכל השבט בא, וכן כמ"ש ויזעק איש ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה וגו' ומבו' דרך

תשובה רמד

ש. שופטים ט"ו כ'. וישפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה. יש לשאול למה נכפל דהא כתיב (להלן ט"ז ל"א) והוא שפט את ישראל עשרים שנה.

ת. א' בתחלת שפיטתו וא' בסוף.

תשובה רמה

ש. שופטים כ' י'. ולקחנו עשרה אנשים למאה לכל שבטי ישראל ומאה לאלף ואלף לרבבה לקחת צדה לעם וגו'. יש לשאול האם כונת הכתוב שלקחו עשירית מתוך הארבע מאות אלף הנזכרים לעיל פסו' ב', כמו שלכאו' פירשו במצו"ד וברד"ק, [ואז לכאו' ק' למה לא כתיב ולקחנו עשירית וכדו' ומהו עשרה למאה ומאה לאלף כו'], או"ד הכונה, שלקחו עשרה מתוך מאה כפול י"א כמ"ש לכל שבטי ישראל והיינו מאה ועשר, ועוד מאה מתוך אלף כפול י"א שבטים כנ"ל והיינו אלף ומאה נוספים, ועוד אלף מתוך רבבה כפול י"א כנ"ל והיינו אחת עשרה אלף נוספים, כלומר שלקחו סה"כ י"ב אלף ומאתים ועשר איש [ואז יותר ניחא ה' עשרה אנשים למאה כו' דר"ל שלקחו עוד אלף למאה ועוד אלף לרבבה, ולא הכונה עשירית שאז אין מובן אריכות הלשון לכאו' וכנ"ל]. והנפק"מ היא גדולה במספר האנשים, דאם כצד קמא א"כ הלכו לקחת צידה ארבעים אלף איש שזה עשירית מתוך הארבע מאות אלף, ואם כצד בתרא א"כ הלכו לקחת צידה רק י"ב אלף ור"י איש וכנ"ל. ומסברא יותר נראה כצד קמא כי מסתבר שעבור כארבע מאות אלף צריך ארבעים אלף שיעזרום עם הצידה ולא מספיק רק י"ב אלף ור"י עבור הכנת צידה לכארבע מאות אלף. אך אם כצד קמא לכאו' צ"ב אריכות הלשון וכנ"ל.

ת. תפוס לשון ראשון.

תשובה רמו

ש. שופטים כ' כ"א. ויצאו בני בנימין מן הגבעה וישחיתו בישראל ביום ההוא שנים ועשרים אלף איש ארצה. לכאו' יש לדקדק למה לא כתיב הכא שנים ועשרים אלף איש 'שלפי חרב' וכמ"ש כן להלן פסו' כ"ה דכתיב התם ויצא בנימן וגו' עוד שמנת עשר אלף איש ארצה 'כל אלה שלפי חרב'. ואין ליישב דהשנים ועשרים אלף לא היו שולפי חרב שהרי כתיב בהדיא לעיל פסו' ב' וי"ז שהיו שולפי חרב.

ת. בפעם ראשון לא דקדקו בזה והרגו כל הבא ליד.

תשובה רמז

ש. שופטים כ' י"ח. ויקמו ויעלו בית אל וישאלו באלקים ויאמרו בני ישראל מי יעלה לנו בתחלה למלחמה עם בני בנימין ויאמר ה' יהודה בתחלה. יש לשאול, האם הכונה שיהודה יהיו החלוצים והיינו שילכו במלחמה לפני כל שאר השבטים, או"ד הכונה שרק יהודה ילכו למלחמה ואח"כ יתווספו שאר השבטים, ולכאור' הנכון הוא כצד קמא כי לא מציינו להלן באיזה זמן נתלוו אל יהודה שאר השבטים, אך לכאור' ל' הפסוק יותר משמע כצד בתרא כעין הל' דכתיב לעיל א' א' מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו אך ק' כנ"ל דלא מבו' בפסוקים שנתווספו אח"כ שאר השבטים. וצ"ב.

ת. תפוס לשון ראשון.

תשובה רמח

ש. שופטים כ' מ"ח. פרש"י וז"ל, ויש לתמוה על אלף היכן הם שהרי עשרים וששה אלף התפקדו מן הערים, ומן הגבעה שש מאות (לכאור' צ"ל שבע מאות כמ"ש לעיל פסוק ט"ו וט"ז), וכאן מנה בנופלים עשרים וחמשה אלף ומאה איש, ושש מאות נמלטו אל סלע הרמון, והאלף ברחו אל הערים ונפלו למחרת כששבו בני ישראל אל ערי בנימין להחרים הנשים והטף עכ"ל, לכאור' מה יש לתמוה היכן עוד אלף ולא עוד אלא לחדש שהם מתו, שהרי לעיל פסוק ל"ה כתיב ויגף ה' את בנימין לפני ישראל וישחיתו בני ישראל בבנימין ביום ההוא עשרים וחמשה אלף ומאה איש כל אלה שלפי חרב, ומבואר דה' נגפם רק על כ"ה אלף ומאה ולא על השאר, וא"כ מהיכן לחדש שגם השאר מתו. [ואולי רש"י למד זה מדכתיב בפסוק כ"ח אתננו בידך ומשמע את כל בנימין, ומה דכתיב ויגף ה' וגו' שהיו רק כ"ה אלף ומאה ולא כולם, כונת הכתוב לאותו היום כמ"ש שם 'ביום ההוא', אבל עדיין למחרת נפלו עוד אלף. אך א"כ דילפינן מדכתיב אתננו בידך שכולם ימותו א"כ איך נשארו ו' מאות, וע"כ צ"ל דמדכתיב אתננו בידך אין ללמוד שכולם מתו, וא"כ צ"ב מנין לומר שהאלף הנותרים מתו, דלמא גם ברחו כמו אותם ו' מאות].

ת. חוץ מהמפורש.

שמואל א'

תשובה רמט

ש. שמואל א', ח' ב'. ויהי שם בנו הבכור יואל וגו'. ולהלן פסו' ג', ולא הלכו בניו בדרכיו וגו'. לכאור' צ"ב דהא יואל היה נביא לה' וכמבואר בתרי עשר, וצ"ב.

ת. חזר בתשובה. 218 219

תשובה רנ

ש. בהנ"ל. יש לשאול האם תשו' מרן שליט"א מבו' בדברי חז"ל באיזה מקום כי חשבתי ליתן רא' לתשו' מרן שליט"א, והוא מדכתיב שמואל א' י"ב ב' ועתה הנה וגו' ואני זקנתי ושבתי ובני הנה אתכם וגו', והשתא אם עדיין בניו לא הלכו בדרכיו א"כ מאי קאמר שמואל לבנ"י ובני הנה אתכם, אלא על כרחך שכל בניו חזרו בתשובה, ואף יואל בכלל, והאם ראייה נכונה היא.

ת. נכון (והוא מפורש במדרש כמדומה).

תשובה רנא

ש. שמואל א', ט"ו ל"ה. ולא יסף שמואל לראות את שאול עד יום מותו כי התאבל אל שאול וגו'. לכאור' צ"ב מדכתיב להלן מיניה י"ט כ"ד ויתנבא גם הוא לפני שמואל וגו', (ובפשוטו צ"ל ששאול היה לפני שמואל ממש כדי כך ששמואל היה צריך לראות את שאול, כי לעיל מיניה פסו' כ' כתיב וירא את להקת הנביאים נבאים ושמואל עמד עליהם וגו', וא"כ הכא נמי דכתיב ויתנבא גם הוא לפני שמואל בפשוטו הכונה שעומד נצב על שאול, וא"כ בפשוטו צ"ל ששמואל ראה את שאול, אלא דצ"ב כנ"ל). וצ"ב.

ת. הכונה לא דיבר עמו.

218. ועי' שבת נ"ה ב' א"ר שמואל בר נחמני כל האומר בני שמואל חטאו [במקח שוחד והטיית דין. רש"י] אינו אלא טועה שנאמר ויהי כאשר זקן שמואל ולא הלכו בניו בדרכיו הוא דלא הלכו מיחטא נמי לא חטאו כו' יעו"ש. 219. עי' תשו' מרן שליט"א להלן תשובה תט"ז.

תשובה רנב

ש. שמואל א', כ"ז ו'. ויתן לו אכיש ביום ההוא את צקלג לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה. קצת יש להבין מהו לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה והרי צקלג נשרפה וכדכתיב להלן ל' א' ויכו את צקלג וישרפו אתה באש. ואולי הכונה שבנה דוד את צקלג מחדש וכדמשמע קצת מדכתיב להלן מיניה ל' כ"ו ויבא דוד אל צקלג וגו', ואם צקלג היתה שרופה באש כמות שהיא א"כ להיכן הגיע דוד והיכן התיישב אע"כ שבנה אותה מחדש וזהו דכתיב לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה אע"פ שהיה זמן שנשרפה. האם נכון ליישב כן.

ת. נכון.

תשובה רנג

ש. שמואל א', כ"ז ח'. ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל הגשורי והגזרי והעמלקי כי הנה ישבות הארץ אשר מעולם בואך שורה ועד ארץ מצרים. ולהלן ל' א' כתיב ועמלקי פשטו אל נגב ואל צקלג וגו', ולכאור' יש לשאול, איך היו כבר מעמלק עם, מאז ששאול הרג את כל עמלק מלבד אגג וכו' עד עתה, ולכאור' צ"ב טובא.

ת. היו קצתם במדינות אחרות.

תשובה רנד

ש. שמואל א' שם. בהנ"ל. לכאור' צ"ב כונת מרן שליט"א, כי ידוע מה דאיתא בחז"ל שאם שאול היה הורג את כל עמלק ואת אגג לא היה עוד שום עמלקים והיה כבר אז השם שלם והכסא שלם, ואילו לכאור' לתשו' מרן שליט"א שהיו קצתם במדינות אחרות איך זה מסתדר עם מאמר חז"ל הנ"ל.

ת. אם הי' הורג כולם היו מזמינים לו גם שבמקומות אחרים.²²⁰

220. כלומר שאם היה הורג את כל העמלקים שהיו לפניו בעת המלחמה אז היו מזמינים לו משמים גם את העמלקים שעדיין לא הספיק להגיע להלחם בהם ולעולם היו עוד עמלקים במדינות אחרות ונכון ג"כ שאם היה הורג את כולם היה השם שלם והכסא שלם ואי"ז סתירה, כן נראה כונת מרן

תשובה רנה

ש. שמואל א' שם. בהנ"ל. היכן נמצא מאמר חז"ל הנ"ל. והאם הכונה להא דאיתא בילקוט שמעוני (אסתר סוף סימן תתרנ"א) שאלמליה קטליה שאול לאגג לא הוה מתיליד המן. והאם יש מאמר חז"ל מפורש יותר.

ת. אולי.²²¹

תשובה רנו

ש. שמואל א', כ"ח כ'. וימהר שאול וגו' גם כח לא היה בו כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה. צ"ב מהו וכל הלילה והרי היה זה ביום וכדלעיל פסו' ח' דכתיב ויבאו אל האשה לילה ופרש"י יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה כך דרש רבי תנחומא עכ"ל. (ואולי צ"ל דמה דכתיב וכל הלילה הכונה וכל הלילה שלפני היום, אלא דאם זה נכון צ"ב דא"כ הול"ל כל הלילה וכל היום). וצ"ב.

ת. כמ"ש רש"י.

תשובה רנז

ש. שמואל א' שם. בהנ"ל. בעניי באמת, לא הבנתי כונת מרן שליט"א.

ת. חד מילתא היא היום הדומה ללילה.

תשובה רנח

ש. שמואל א', כ"ח כ"ה. ותגש לפני שאול ולפני עבדיו ויאכלו ויקמו וילכו בלילה ההוא. גם הכא יש לשאול מהו בלילה והרי היה זה יום כדפרש"י לעיל פסו' ח'.

ת. היום להם כלילה.

שליט"א. 221. נמצא גם בסליחות של תענית יעו"ש. וכן נמצא בס' ארחות צדיקים שער שמיני עשרה בטבת יעו"ש. ושוב נמצא גם בתדא"ר פכ"ד וז"ל וכן תמצא בשאול המלך בשביל שריחם על

שמואל ב'

תשובה רנט

ש. שמואל ב', א' י"ד. ויאמר אליו דוד איך לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח ה'. הנה בכו"כ מקומות מצינו כאן שדוד המע"ה קרא לשאול משיח ה', ולכאו' יש לשאול אמאי נקרא עדיין משיח ה' מאחר שהקב"ה הסיר המלוכה ממנו ומשח את דוד למלך ע"י שמואל.

ת. תחלה נבחר מה'.

תשובה רס

ש. שמואל ב', ט' ו'. ויבא מפרכשת בן יהונתן בן שאול אל דוד ויפל על פניו וישתחו וגו'. לכאו' צ"ב איך השתחוה והרי היה פסח כמ"ש להלן פסו' י"ג והוא פסח שתי רגליו, (ולעיל ד' ד' כתיב וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים וגו' ויפל ויפסח וגו'). וכן צ"ב בהא דכתיב שם להלן י"ט כ"ה ולא עשה רגליו. ולכאו' צ"ב.

ת. התכופף.²²²

תשובה רסא

ש. שמואל ב', י"ז כ"א. ויהי אחרי לכתם ויעלו מהבאר וילכו ויגידו למלך דוד ויאמרו אל דוד קומו ועברו מהרה את המים כי ככה יעץ עליכם אחיתפל.²²³ קצת צ"ב שהרי חושי אמר לצדוק ואביתר הכהנים לומר לדוד גם את מה שהוא בעצמו (והיינו חושי) יעץ וכדכתיב כן לעיל פסו' ט"ו, וא"כ למה אמרו רק 'כי ככה יעץ עליכם אחיתפל'.
(אולי י"ל כן, דמה שאמר חושי לצדוק ואביתר הכהנים את עצתו, הבינו צדוק ואביתר שזהו לטובת דוד, שהרי ראו ששלחם להגיד זאת לדוד. אבל חששו שאם יגידו לדוד במפורש עצת חושי היה פוחד דוד שמא גם חושי מתכנן לו רעה רק שצדוק ואביתר לא הבינו את חושי. ולכן מפני חשש זה לא סיפרו

אגג יצא ממנו המן שנעשה מצר לישראל עכ"ל. דאמרי, וע"ע שמות ד' ל"א, וע"ע משנ"ב סי' קל"א
222. עיי' הוריות ד' א' בתוספות הרא"ש ד"ה ס"ק ג'. 223. עיי' רש"י תהלים קט"ז י' - י"א.

תשובות שמואל ב' הגר"ח קכא

צדוק ואביתר את עצת חושי אע"פ שחושי אמר להם לומר לדוד גם את עצת עצמו. והאם יתכן ליישב כן המקרא).

ת. לא הי' צריך לדעת יותר.

תשובה רסב

ש. שמואל ב', י"ז כ"ה. פרש"י וז"ל, בת נחש הוא ישי אבי דוד רבותינו אמרו (ב"ב י"ז א') שמת בלא עון בעטיו של נחש עכ"ל. וכן במפרשים (רד"ק רלב"ג מצו"ד רבינו ישעי') כתבו דהיו לו ב' שמות ישי ונחש ונקרא נחש מכמה טעמים וא' מהם כדארז"ל שמת בלא עון כו'. ולכאור' צ"ב דבפשוטו היא הנותנת שלא יקראו לו נחש, שהרי הנחש גרם החטא והמיתה ומשא"כ ישי שלא חטא כלל, וא"כ הי' צריך לקרוא לו בשם שהוא מורה את היפך הנחש.

ת. הוא במקום הנחש.

תשובה רסג

ש. שמואל ב', י"ח א'. ויפקד דוד את העם אשר אתו וישם עליהם שרי אלפים ושרי מאות. לכאור' צ"ב מהיכן היו כ"כ הרבה אנשים, והרי בפשוטו היו רק ביתו ועבדיו ושש מאות הגיתי ובני ביתם וכמבואר לעיל פרק ט"ו.

ת. עמו היו הרבה.

תשובה רסד

ש. שמואל ב', י"ט ל"ו. פרש"י וז"ל, האדע בין טוב לרע. בין מאכל טוב למאכל רע, ואמרו רבותינו ז"ל שטוף בזמה היה לפיכך קפצה עליו זקנה עכ"ל. צ"ב דכיון דשטוף בזמה היה, א"כ איך דוד כ"כ כיבדו וכמבוי' במקראות כאן ומקרא כ', וצ"ב. (ומה שהסכים דוד לאכול ממנו כמבוי' בפסו' ל"ג, מסתמא עשה כן מפני שאם לא היה לוקח ממנו היה נכנס לפיקוח נפש).

ת. שטוף בזמה אין הכוונה רשע רק היו לו הרבה נשים.

תשובה רסה

ש. שמואל ב' שם. בהנ"ל. במה שאמרו רבותינו ז"ל שטוף בזמה היה לפיכך קפצה עליו זקנה, לכאור' צ"ב מהו קפצה עליו זקנה והרי הי' בן שמונים

כדכתיב הכא בן שמנים שנה אנכי היום האדע וגו'. (ואולי כונת רבותינו ז"ל דלענין זה שלא הבחין בין טוב לרע, לענין זה קפצה עליו זקנה, כי סתם בנ"א אף בני שמונים עדיין מבחינים בטעם פיהם בין טוב לרע). וצ"ב.

ת. כדמייתי מאמתא. 224 225

תשובה רסו

ש. שמואל ב', כ"ב א'. וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת ביום הציל ה' אתו וגו'. פרש"י וז"ל, ביום הציל ה' אותו. לעת זקנתו לאחר שעברו עליו כל צרותיו ונצול מכולם עכ"ל, הנה כל הנאמר הכא נאמר ג"כ בתהילים מזמור י"ח, וגם שם פרש"י כדהכא, ואף התם איכא נ"א פסוקים כמו הכא, ואף הם חופפים זה לזה אך בקצת שינויי לשונות. ויש לשאול איך יתכן שאמר אותה השירה פעם אחת עם ב' מיני לשונות. (ולא נראה שאמר פעמיים, פעם אחת את מה שכתוב בשמואל ופעם אחת את מה שכתוב בתהילים). וצ"ב.

ת. המשמעות הי' לב' דברים.

תשובה רסז

ש. ס' שמואל. עוד יש לשאול קצת. דהנה בתהילים אמר דוד המלך ע"ה מזמורים שלא לפי סדר המקרים שארעו, ודוגמא אחת מתוך כמה וכמה מקומות, הוא מה שאמר במזמור ג' מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, שהרי היה זה בסוף צרותיו ואילו בתהילים אמר זה מיד בתחילה, וכמו"כ כשברח מפני שאול המזמורים שבתהילים אינם לפי סדר המקרים שארעו כמבוא בשמואל.

ת. כבר אחז"ל שהמזמורים בדוקא שלא כסדר עי' שו"ט. 226

224. עי' שבת קנ"ב א' דההיא אמתא דהויה בי רבי
225. עי' או"ח סי' ר"מ סעי' י"ד.
226. עי' בת תשעין ותרתין שנין והות טעמא קידרא יעו"ש.
ברכות י' א'.

מלכים א'

תשובה רסח

ש. ²²⁷ מלכים א', א' ט"ו. והמלך זקן מאוד. לכאורה צ"ב דהא דוד המלך ע"ה נפ' בן ע' שנה, וכאן היה קודם שהיה בן ע', וא"כ מהו זקן 'מאוד'.

ת. קפצה עליו זקנה. ²²⁸

תשובה רסט

ש. מלכים א', ב' ה'. וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם וגו'. הנה מהלשון שאמר דוד לשלמה וגם אתה ידעת משמע שידע שלמה כל זה מבלי שדוד (או אחרים) אמר לו זה לפני כן, וצ"ב איך ידע לבדו והרי הריגת אבנר היה עוד קודם שנולד שלמה כמבו' בפסו', דהריגת אבנר כתיב בשמואל ב' ג' כ"ז ואילו לידת שלמה כתיב אח"כ שם י"ב כ"ד.

ואף בזמן הריגת עמשא הי' שלמה קטן, כי מלידת שלמה עד הריגת עמשא היו בערך ז' או ח' שנים, וכך החשבון, דלידת שלמה כתיב בש"ב י"ב כ"ד, ואח"כ כתיב (י"ג כ"ג) ויהי לשנתיים ימים ויהיו גזזים לאבשלום וגו' הרי לנו ב' שנים, ועוד ג' שנים שהיה אבשלום אצל מלך גשור כמ"ש שם י"ג ל"ח, ועוד ב' שנים דכתיב שם ט"ו כ"ח וישב אבשלום בירושלים שנתיים ימים לפני המלך לא ראה וגו', הרי לנו מלידת שלמה עד כאן ז' שנים מפורש בכתובים, ולאחמ"כ כל הענין עם אבשלום והריגתו, ורק לאחמ"כ הי' הריגת עמשא כדכתיב שם כ' י'.

(וכמו"כ החשבון בהיפוך, כי תחי' מלכות שלמה הי' כששלמה הי' בן י"ב כמ"ש רש"י הכא מלכים א' ג' י"ז. ונוריד ג' שני הרעב כמבו' בש"ב פרק כ"א, ועוד כמעט שנה של מספר מנין נפשות ישראל כמבו' שם כ"ד ח', והרי לנו שמהריגת עמשא המבו' לעיל מיניה שם כ' י' עד תחילת מלכות שלמה עברו לפחות ד' שנים ואפי' יותר, וא"כ נמצא דבזמן הריגת עמשא הי' שלמה בן ח' בערך, וכפי שיצא לנו בחשבון הקודם).

²²⁷. עי' עוד מש"כ בס' מלכים א' בקר' אבני אהרן חלק שני סימן ט' והוא נדפס בסוף ספר תשובות הגר"ח [מהדורא קמא] יעו"ש. ²²⁸. שו"ר דכ"ה ברד"ק יעו"ש.

וכיון שבעת הריגת עמשא, הי' שלמה בן ז' או ח' וכנ"ל, א"כ איך ידע שלמה זה לבד מבלי שאמרו לו, והרי הי' צעיר מאוד בשנים.
וכן ק' איך ידע לבד מהריגת אבנר והרי עדיין שלמה לא נולד וכנ"ל.
וצ"ב.

(ושוב חשבתי שאולי אין זה קשה כ"כ איך שלמה בהיותו בן ז' או ח' כבר ידע והבין הכל לבד (מלבד הק') איך ידע לבד מהריגת אבנר וכנ"ל), והיינו כי שלמה מלך בהיותו בן י"ב כמ"ש רש"י להלן ג' ז', וכבר אז היו לו חתנים שנישאו לבנותיו וכמ"ש להלן פ"ד פסו' י"א י"ד [ואולי זה אינו נכון ²²⁹ כי יתכן שהכתוב שם מספר את מה שנישאו לבת שלמה שנים אח"כ ולא כונת הכתוב שנישאו אז כשמלך - ולהלן עשינו חשבון שרחבעם נולד כשהי' שלמה בן י"א ולפי"ז גם נמצא ששלמה התחתן שנה קודם פטירת דוד המע"ה כי שלמה המע"ה מלך בן י"ב] וא"כ גם כשהי' בן ז' או ח' בזמן הריגת עמשא כבר ידע והבין לבד הכל, ואי"ז כמו היום בן ז' או ח'. אמנם עדיין אין ברור איך ידע לבדו מהריגת אבנר והרי עדיין לא נולד וזה צ"ב).

ת. הוא ידע ממה שסיפרו לו.

תשובה ער

ש. מלכים א', ב' י'. וישכב דוד עם אבתיו ויקבר בעיר דוד. לכאן פלא הוא שלא נזכר בכתובים מענין פטירת דוד המע"ה יותר והיינו מענין הלוייה ומענין האבילות של כלל ישראל וכמו שמצינו בחומש לענין ג' האבות הקדושים ומשה ואהרן. ופלא הוא. וצ"ב טובא.

ת. מה שאין לנו ללמוד מזה לא כתבה תורה. ²³⁰

תשובה רעא

ש. מלכים א', ב' כ"ז. ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לה' למלא את דבר ה' אשר דבר על בית עלי בשלה. צ"ב, א'. מהו ויגרש שלמה וגו' והרי בלא"ה כבר נסתלק מן הכהונה כמ"ש בש"ב ט"ו כ"ד ויעל אביתר

229. עי' להלן תשובה רע"ג דכך כתב מרן מאתי תצא ופרש"י דברי נביאים תורה הוא שליט"א. 230. עי' ישעי' נ"א ד' דכתיב כי תורה יעו"ש.

וכדפרש"י שם וכדפרש"י לעיל א' ז', ב'. דכיון שגירשו כדי למלא את דבר ה' אשר דבר על בית עלי בשלה א"כ איך דוד השתמש בבנו של אביתר אחר שאביתר נסתלק מן הכהונה וכמבו' בש"ב ט"ו כ"ז, והרי גם בנו של אביתר הי' מבית עלי כמו אביו.

ת. גרשו מהיות קבוע כשאר כהנים.

תשובה ערב

ש. מלכים א', ג' ז'. פרש"י וז"ל, נער קטן. בן שתים עשרה שנה היה כו' עכ"ל. האם הכונה שמלך בהיותו בן י"ב.

ת. כן.²³¹

תשובה רעג

ש. מלכים א' שם. בהנ"ל. צ"ב מהו נער 'קטן' דנהי שהיה רק בן י"ב, מ"מ הא כבר היו לו חתנים כמבו' בפ"ד פסו' י"א י"ד.

ת. החתנים היו אח"כ.²³²

תשובה עדר

ש. מלכים א', ג' י"א. ויאמר אלקים אליו יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עשר ולא שאלת לך נפש איבך ושאלת לך הבין לשמע משפט. הנה נזכרו כאן ג' דברים שלא שאל והמה א. ימים רבים ב. עשר ג. נפש איבך. ואילו להלן פסו' י"ב - י"ד נזכר שהקב"ה נתן לו מלבד החכמה עוד ב' מהדברים שלא שאל והמה א. עשר וכבוד כמ"ש פסו' י"ג ב. אריכות ימים על תנאי (ולפי החשבון שנכתוב להלן בעזה"י נפטר בן נ"ב כשנות שמואל הנביא) וצ"ב למה הדבר השלישי שלא שאל והזכירו הקב"ה והיינו נפש איבך זה הקב"ה לא נתן לו ואפי' על תנאי.

[ואם הכונה של נפש איבך, למה שכתב רש"י הכא 'מלכות דורות' (דז"ל רש"י, העושר והכבוד שלא התניתי בתורתי לתת למלך אתן לך בין זכאי בין

231. וכן הוא בהדיא ברש"י בדברי הימים א', כ"ב ד' יעו"ש. 232. עי' לעיל תשובה רס"ט ובהערה שם.

חייב אבל אורך ימים ומלכות הדורות כבר התניתי בתורתי לבלתי סור מן המצוה
 כו' עכ"ל) א"כ צ"ב דנפש איבך הי' צריך ליכתב בסמוך לימים רבים לעיל פסו'
 י"א ומזה שנכתבו שלא בסמוך משמע שהם ב' דברים ונפש איבך אי"ז מלכות
 הדורות וא"כ הדרא ק' לדוכתא למה נפש איבך לא קבל כמו שאר הדברים שלא
 שאל וקיבלם]. וצ"ב.

ת. אין אנחנו יודעים חשבונות שמים.

תשובה ערה

ש. מלכים א', ד' ד'. ובניהו בן יהוידע על הצבא וצדוק ואביתר כהנים. צ"ב
 טובא, דהרי כתיב לעיל ב' כ"ז ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לה'
 וגו'.

ת. בתחלה הי' כהן.

תשובה רעו

ש. מלכים א', ט' י"א. חירם מלך צר וגו' אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים
 עיר בארץ הגליל. ולהלן פסו' י"ג, ויאמר מה הערים האלה אשר נתתה
 לי אחי ויקרא להם ארץ כבול עד היום הזה. ופרש"י וז"ל, ארץ כבול. ארץ
 כבלים ארץ טיט שהרגל משתקע ונכבלת בה עכ"ל, ויש לשאול דא"כ למה
 הכה"ג לא התפלל ביוה"כ גם על אנשי הגליל כמו שהתפלל על אנשי השרון.
 ולכאור' צ"ב.

ת. לא הי' כ"כ.²³³

תשובה רעז

ש. מלכים א', י"א ד'. ויהי לעת זקנת שלמה וגו'. צ"ב מהו לעת זקנת'
 שלמה והרי לפי החשבון נפ' בן נ"ב שהרי התחיל מלכותו בהיותו בן י"ב
 כדפרש"י לעיל ג' ז', ומלך מ' שנה כמב' מפרש"י להלן פסו' ל"ט. וצ"ב.

ת. זה נקרא זקנה.

233. היינו שארץ כבול לא הי' מסוכנת כ"כ כמו השרון.

תשובה רעח

ש. מלכים א', י"א י"ט. וימצא הדד חן בעיני פרעה מאד ויתן לו אשה את אחות אשתו תחפניס הגבירה. פרש"י וז"ל, הגבירה. המלכה עכ"ל, ולכאור' צ"ב אריכות הלשון, דהול"ל ויתן לו אשה את אחות אשתו הגבירה, והיינו אחות אשתו המלכה, ולא שאחות אשתו היא המלכה. (ואולי תחפניס זה שמה של אשת פרעה, אך עדיין צריך להבין למה נ' אחות ב' פעמים). וצ"ב.

ת. תני והדר מפרש.

תשובה רעט

ש. מלכים א', י"ב כ'. ויהי כשמע כל ישראל כי שב ירבעם וישלחו ויקראו אתו אל העדה וימליכו אתו על כל ישראל לא היה אחרי בית דוד זולתי שבט יהודה לבדו. צ"ב שהרי ישראל ידעו שירבעם חזר ואף כבר היו עמו יחד כמפורש לעיל פסוק ג' ובפסוק י"ב, וא"כ מהו כאן ויהי כשמע וגו'.

ת. לא כולם ידעו.

תשובה רפ

ש. מלכים א', י"ג י"א. ונביא אחד זקן ישב בבית אל ויבוא בנו ויספר לו את כל המעשה אשר עשה איש האלקים היום בבית אל את הדברים אשר דבר אל המלך ויספרום לאביהם. לכאור' צ"ב מהו 'ויספרום לאביהם' לשון רבים שהרי בתחילה כתיב 'ויבוא בנו ויספר' וגו' ל' יחיד. וצ"ב.

ת. בנו התחיל ואחיו המשיכו.

תשובה רפא

ש. מלכים א', י"ד י"ז. ותקם אשת ירבעם ותלך ותבא תרצתה היא באה בסף הבית והנער מת. צ"ב שהרי אחיה הנביא אמר לה (לעיל פסוק י"ב) בבאה רגליך העירה ומת הילד, ושור"ר שברד"ק נתקשה בזה, ויש לשאול אם אפשר ליישב שביתם היה בגבול העיר.

ת. יתכן.

תשובה רפב

ש. מלכים א', י"ד כ'. והימים אשר מלך ירבעם עשרים ושנים שנה וישכב עם אבתיו וגו'. צ"ב מהו 'וישכב עם אבתיו' והרי כתיב לעיל (פסו' י"א) המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים וגו', ולהלן מיניה (פסו' י"ג) כתיב כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר וגו'. וצ"ב.

ת. הכונה לבניו ומשפחתו.

תשובה רפג

ש. מלכים א', י"ד כ"א. ורחבעם בן שלמה מלך ביהודה בן ארבעים ואחת שנה רחבעם במלכו ושבע עשרה שנה מלך בירושלים וגו'. הנה להא דכתיב הכא שרחבעם מלך בגיל מ"א, נמצא שרחבעם נולד לשלמה כששלמה חי' בן י"א, שהרי שלמה נפ' בהיותו בן נ"ב שנה כי מלך בן י"ב כדפרש"י לעיל ג' ז' ומלך מ' שנה כדכתיב לעיל י"ב מ"ב, ונ"ב שנה פחות מ"א שנה הרי הם י"א שנה, ונמצא שרחבעם נולד לאביו כשאביו שלמה חי' בן י"א בלבד. האם זה נכון.

ת. נכון וכ"ה במדרש.

תשובה רפד

ש. מלכים א' שם. בהנ"ל. עוד נמצא שרחבעם חי ו' שנים יותר משלמה, כי שלמה נפ' בן נ"ב וכנ"ל, ואילו רחבעם נפ' בן נ"ח שנה כי מלך בגיל מ"א ומלך י"ז שנה הרי נ"ח, וכיון ששלמה נפ' בגיל נ"ב נמצא שרחבעם חי ו' שנים יתר על של שלמה. האם זה נכון.

ת. נכון.

תשובה רפה

ש. מלכים א', י"ד ל'. ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל הימים. צ"ב דהא לעיל (פרק י"ב) מבו' שרחבעם רצה להלחם בירבעם והקב"ה שלח לרחבעם את שמעיה הנביא שמה' נהיה הדבר, ונתבאר שם שלכן רחבעם שב מלהלחם בירבעם, וא"כ מהו דכתיב הכא ומלחמה היתה וגו' והרי רחבעם קבל

דבר הנביא שמעי' ולא נלחם. וצ"ב.²³⁴
ת. לא הי' מלחמה ממש אלא מצב מלחמה ומריבות.

תשובה רפז

ש. מלכים א', ט"ו ו'. ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו.
 צ"ב דהא זה כבר כתיב לעיל י"ד ל' ומלחמה היתה בין רחבעם ובין
 ירבעם כל הימים, ולמה נכפל.
ת. מקדים כי מלחמה נמשכה גם בדור זה כמ"ש בפסוק ו'.

תשובה רפז

ש. מלכים א', ט"ו ט'. ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על
 יהודה. לכאור' צ"ב דהא לעיל פסו' א' כתיב ובשנת שמנה עשרה למלך
 ירבעם בן נבט מלך אבים על יהודה וכתיב בתריה שלש שנים מלך בירושלים
 וגו'.
ת. שנים מקוטעות היו.

תשובה רפח

ש. מלכים א', ט"ז ו'. וישכב בעשא עם אבתיו ויקבר בתרצה וימלך אלה בנו
 תחתיו. לכאור' צ"ב איך כתיב שנקבר והרי לעיל פסו' ד' כתיב המת לבעשא
 בעיר יאכלו הכלבים והמת לו בשדה יאכלו עוף השמים.
ת. על פקודיו נאמר ולא עליו.

תשובה רפט

ש. מלכים א', י"ז ט'. קום לך צרפתה אשר לצידון וישבת שם הנה צויתי
 שם אשה אלמנה לכלכלך. צ"ב היכן מצינו שהיא נצטוה ואדרבא מצינו

234. עוד יש לשאול במקרא זה, דאילו הכא כתיב ולא משמע דהכונה כל ימי חייו של אבים, כי למה
 'כל הימים' ואילו להלן ט"ו ו' כתיב 'כל ימי חייו', 'יאמרו זאת מאחר שמלך בסה"כ ג' שנים כדכתיב

שאלוהו ה' צריך לחפשה כדפרש"י להלן פסו' י'. (ושמא לכן פרש"י כאן וז"ל, צויתי שם בפמליא שלי, שתכלכלך שם אשה אלמנה עכ"ל). וצ"ב.

ת. יפה כתבת.

תשובה רצ

ש. מלכים א', י"ח כ"ב. ויאמר אליהו אל העם אני נותרתי נביא לה' לבדי וגו'. וכן אמר להלן פי"ט פסו' י' י"ד ואותר אני לבדי. וצ"ב שהרי היו עוד מאה אותם שעובדיהו החביא בשתי המערות. (ואולי הכונה שמבין הנמצאים כאן נותרתי נביא לה' לבדי, כי ודאי לא הביאו למעמד שם את מאה נביאים האמת כדי שלא לסכן אותם, אבל לא משמע כ"כ כן).

עוד צ"ב במה שאמר אליהו 'ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש', דלעיל פסו' י"ט אמר אליהו לקבץ מלבד ארבע מאות וחמשים נביאי הבעל גם את ארבע מאות אוכלי שולחן איזבל, ולמה לא הזכיר אותם אליהו כאן. וצ"ב.

ת. לא ידע מהם המלך.

תשובה רצא

ש. מלכים א', י"ח כ"ו. ויקחו את הפר אשר נתן להם וגו'. צ"ב מהו אשר נתן להם והרי אמר אליהו (לעיל פסו' כ"ג) ויתנו לנו שנים פרים וגו'. והאם לזה נתכוין רש"י שכיון שנשמט מהם הפר ואליהו החזירו זה נחשב שאלוהו נתן להם.

ת. נכון וכ"ה במדרש.

תשובה רצב

ש. מלכים א', י"ט ט"ו - ט"ז. ויאמר ה' אליו לך שוב לדרכך מדברה דמשק ובאת ומשחת את חזאל למלך על ארם. ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתך. הנה סדר הדברים היו באופן אחר מהנאמר כאן שהרי קודם משח את אלישע וכאן זה נאמר באחרונה, ועוד שהרי לא מצינו להלן שאלוהו משח את חזאל על ארם

ואת יהוא על ישראל שקודם לכן כבר עלה השמימה. וצ"ב. (שו"ר שכבר עמד בזה בפ' הרב מלבי"ם ז"ל).

ת. תלמידו כמוהו והוא ציוהו ע"ז. והקדים מלך לנביא שימשך²³⁵ קודם לנביא (הוריות י"ג א').²³⁶

תשובה רצג

ש. מלכים א', כ' ז'. ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמר דעו נא וראו כי רעה זה מבקש כי שלח אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי ולא מנעתי ממנו. הנה מ"ש דעו נא וראו כי רעה 'זה' מבקש, לכאור' קצת צ"ב מהיכן ידעו על מי מדבר והיה לו לומר כי רעה 'בן הדד' מבקש. (עוד קצת צ"ב דכאן אמר 'לנשי ולבני ולכספי ולזהבי' ואילו לעיל פסו' ה' כתיב שאמר בן הדד 'כספך וזהבך ונשיך ובניך תתן לי תתן', וכעת חשבתי ליישב בעזה"י דכל אחד אמר את החשוב לו יותר ולכן בן הדד אמר קודם כספך וזהבך ואחאב אמר קודם לנשי ולבני, והיינו כנ"ל שכ"א הקדים את החשוב לו יותר). וצ"ב.

ת. יפה כתבת.

תשובה רצד

ש. מלכים א', כ' ט"ו. פרש"י וז"ל, שבעת אלפים. אומר אני הם שאמר עליהם (לעיל י"ט י"ח) כל הברכים אשר לא כרעו לבעל שבעת אלפים עכ"ל, מה דפרש"י כן יתכן דהוא משום הא דכתיב הכא בקרא 'כל בני ישראל' ולא מסתבר שהיו רק ז' אלפים, וע"כ פירש דהם אותן ז' אלפים הנאמר לעיל, דאז באמת זה כל ישראל כהלשון שנאמר שם 'והשארתי' בישראל שבעת אלפים ואם זו כונת רש"י א"כ צ"ב דנבואה זו של והשארתי בישראל שבעת אלפים עדיין לא נתקיימה כאן.

ת. נכון.

שם פסו' ב'. וקצת צ"ב. 235. צ"ל: שמלך. 236. כדאמר' התם ת"ר כו' מלך קודם לכהן גדול שנאמר כו' כהן גדול קודם לנביא שנאמר ומשח אותו שם צדוק הכהן ונתן הנביא הקדים צדוק לנתן ואומר שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיק וגו' יכול הדיוטות היו ת"ל כי אנשי מופת המה ואין מופת אלא נביא שנאמר ונתן אליך אות או מופת כו' יעו"ש. (נב. עי' סנהדרין צ"ג א' דאנשי מופת הנ"ל היינו חנניה מישאל ועזריה כדאי' התם איזו הם אנשים שנעשה להן מופת הוי אומר זה חנניה

תשובה רצה

ש. מלכים א' שם. בהנ"ל. עוד צ"ב למה יקח דוקא ז' אלפים אלו שלא עבדו ע"ז בעוד שמאידך ה"י הוא עצמו וכל זקני ישראל עובדים ע"ז כמ"ש רש"י לעיל פסו' ו'.

ת. מזכים בזכותם את הכלל.

תשובה רצו

ש. מלכים א', כ"א א'. פרש"י וז"ל, ויהי אחר הדברים האלה. עוד אחרת לקרב מיתתו עכ"ל. לכא' צ"ב מה הוצרך נביות למות כדי לקרב מיתתו של אחאב, ולהלן מבו' במקראות שהי' טענה נוראה על הריגת נביות ובפשוטו משמע מזה שלא הי' צריך נביות למות מפני איזה עונש מיתה.

ת. הכל בחשבון שמים, וזה גרם ג"כ לחשבון.

מלכים ב'

תשובה רצו

ש. ²³⁷ מלכים ב', ב' א'. ויהי בהעלות ה' את אליהו בסערה השמים וילך אליהו ואלישע מן הגלגל. הנה לכא' מבו' שהלכו מן הגלגל עד הירדן דרך בית אל ודרך יריחו כל זה ביום אחד, שהרי כשהגיעו לבית אל וכמו כן כשהגיעו ליריחו, הנביאים אשר שם אמרו לאלישע הידעת כי 'היום' ה' לקח את אדניך. האם נכון הוא.

ת. אולי.

תשובה רצח

ש. מלכים ב', ב' ו'. ויאמר לו אליהו שב נא פה כי ה' שלחני הירדנה ויאמר חי ה' וחי נפשך אם אעזבך וילכו שניהם. הנה הכא כתיב וילכו שניהם, ולעיל פסו' ד' כתיב ויבאו יריחו, ולעיל פסו' ב' כתיב וירדו בית אל, וצ"ב. א'.

מישאל ועזריה כו' יעו"ש). 237. ע"ע מ"ש בס' נדפס בסוף ס' תשובות הגר"ח [מהדורא קמא] מלכים ב' בקו' אבני אהרן חלק שני סימן ט' והוא יעו"ש. וע"ע בתשובות להלן מס' ברכות.

למה הכא לא כתיב וילכו שניהם הירדנה כמו שלעיל פירש להיכן הלכו. ב'.
הפרשי הלשונות 'וילכו' 'ויבואו' 'וירדו'.

ת. כבר כתיב שלחנו הירדנה.

תשובה רצט

ש. מלכים ב', ב' ט"ו. ויראהו בני הנביאים אשר ביריחו מנגד ויאמרו נחה רוח אליהו על אלישע ויבאו לקראתו וישתחוו לו ארצה. ולהלן פסו' כ"ג כתיב ויעל משם בית אל וגו' ולהלן מיניה פסו' כ"ה כתיב וילך משם אל הר הכרמל ומשם שב שמרון, ונמצא דאחר שנפרד מאליהו בירדן הלך אלישע ליריחו ומשם לבית אל ומשם אל הר הכרמל ומשם שב שמרון, ואילו כשהלך עם אליהו הלכו קודם לבית אל ואח"כ ליריחו ואח"כ הירדנה.

ת. כנראה הי' להם איזה טעם בדבר.

תשובה ש

ש. מלכים ב', ב' כ"ה. ותלך ותבא אל איש האלקים אל הר הכרמל ויהי כראות איש האלקים אתה מנגד ויאמר אל גחזי נערו הנה השונמית הלז. קשה להבין היתכן שהסתכל אלישע הנביא בצורת פני אשה ואף אם לא בהבטה ממש היתכן שראה פני אשה.²³⁸ (ואולי זה מכריח לפרש שראה ברוה"ק אבל הלי' ויהי כראות וגו' אתה מנגד לא משמע כן).

ת. הכיר את הילוכה.

תשובה שא

ש. מלכים ב', ג' כ"ה. והערים יהרסו וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה וכל מעין מים יסתמו וכל עץ טוב יפילו עד השאיר אבניה בקיר חרשת ויסבו הקלעים ויכוה. ולעיל כשאמר להם אלישע אלו הדברים אי"ז כסדר הכתוב כאן, דכתיב שם (פסו' י"ט) והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו וכל החלקה הטובה תכאבו באבנים. וקצת צ"ב למה לא נאמר כסדר. (ויש עוד הפרשים בין ב' הפסו' וקצת צ"ב).

238. ועי' ברכות י' ב' קדוש הוא כו'.

ת. הוא אמר להם לפי החשיבות, והם עשו כפי ההזדמן תחילה.

תשובה שב

ש. מלכים ב', ד' י"א. ויהי היום ויבא שמה ויסר אל העליה וישכב שמה. הנה אף שהיה לאלישע שם גם שלחן כסא ומנורה כדכתיב בפסוק הקודם מ"מ כאן לא נזכר שהשתמש בזה ורק במטה השתמש, וכן עד שעשו לו העליה מבואר בפסוק שהיה אוכל לחם ומעתה שנעשתה לו העליה לא נזכר שאכל רק שכב שמה. וצ"ב.

ת. כנראה שהגיע אז אחרי האוכל.²³⁹

תשובה שג

ש. מלכים ב', ד' כ"ו. עתה רויץ נא לקראתה ואמר לה השלום לך השלום לאישך השלום לילד ותאמר שלום. צ"ב היאך ענתה שלום והרי אי"ז שלום לה כשבנה מת, ואף בנה מנין לה ששלום לו. וצ"ב.

ת. היא ענתה משום דכל דעביד רחמנא לטב ונקרא שלו'.

תשובה דש

ש. מלכים ב', ד' ל"ה. וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורז הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו. קצת צ"ב דלכאור' הול"ל וישב וילך 'בעליה' שהרי היו בעליית הגג שעשו לו לאלישע ולא בבית למטה היכן שהיו גרים.

ת. כל הבנין נקרא בית.

תשובה שה

ש. מלכים ב', ה' ה'. ויאמר מלך ארם לך בא ואשלחה ספר אל מלך ישראל וגו'. יש לדקדק מהו 'לך בא' דהול"ל 'לך' ותו לא.

ת. לך אבל קודם בא ואסביר לך למה לילך.

239. אבל חוץ מפעם זו, השתמש בהכל וגם אכל שם, וכמבואר בברכות י' ב' הרוצה להנות יהנה יעו"ש. כאלישע כו' שלא ראתה זכוב עובר על שולחנו

תשובות מלכים ב' הגר"ח קלה

תשובה שו

ש. מלכים ב', ותקם האשה ותעש כדבר איש האלקים ותלך היא וביתה ותגר בארץ פלשתים שבע שנים. קצת צ"ב דלכאו' הול"ל ותעש האשה כדבר איש האלקים ותקם ותלך היא וגו'.
ת. היא קמה מיד שאמר לה.

תשובה שז

ש. מלכים ב', ח' ד'. והמלך מדבר אל גחזי נער איש האלקים לאמר ספרה נא לי את כל הגדלות אשר עשה אלישע. קצת צ"ב למה אמר כאן הכתוב 'נער איש האלקים' והרי כבר זמן רב הוא שאינו נער איש האלקים כמבואר לעיל סוף פ"ה ותחילת פ"ז וברש"י שם.
ת. שהי' נער.

תשובה שח

ש. מלכים ב', ט' ז'. והכיתה את בית אחאב וגו'. הנה מכאן ועד פסו' י"א לא מצינו שאלישע אמר לו לומר אלו הדברים, שהרי אלישע אמר לו (לעיל פסו' ג') ונסתה ולא תחכה, וכאן נס רק אחר שגמר דבריו ולא אחר שיצק השמן כדבר אלישע. וצ"ב.
ת. אלישע אמר לו הכל והפסוק קיצר.

תשובה שט

ש. מלכים ב', י"א ב'. ועתליה אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה. מ"ד ותאבד את כל זרע הממלכה לכאו' צ"ב שהרי יעוש נשאר חי כדלהלן פסו' ב'.
ת. כל מה שיכלה.

תשובה שי

ש. מלכים ב', י"א ב'. ותקח יהושבע בת המלך וגו' ואת מנקתו בחדר המטות וגו'. יש לדקדק דלכאו' הול"ל 'מ'חדר המטות, ומהו 'ב'חדר המטות.
ת. ביהמ"ק נקרא חדר המטות.

ישעיה

תשובה שיא

ש. ²⁴⁰ ישעיה ב' ב'. והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים. הכא מבואר שיהיו הרים וגבעות באחרית הימים (כך מב' במפרשים), וצ"ב מדכתיב (זכריה י"ד י') יסוד כל הארץ כערבה מגבע לרמון וגו' ופרש"י יסוב כל הארץ יהפך להיות כל הארץ כערבה ישפלו ההרים ויהיו כל העולם כולו למישור וירושלים הר כדי שתראה גבוה על הכל עכ"ל. ומבואר דבזמן אחרית הימים יהיו הרים וגבעות מלבד הר ה', וצ"ב.

ת. בחו"ל ישאר הרים. ²⁴¹

תשובה שיב

ש. בהנ"ל. לכאורה צ"ב, א'. דא"כ יהא נמצא שבחו"ל יוכלו לראות את ירושלים והיתכן. ואין ליישב שהרי כתב רש"י "ויהיו כל העולם כולו מישור" וא"כ מבואר בזה דזה כן יתכן, ואין ליישב כן, משום דלפי תשובת מרן מש"כ רש"י "כל העולם" היינו רק כל ארץ ישראל וכמ"ש מרן שבחו"ל ישארו הרים. וצ"ב. ב'. דהא כתיב (ישעיה ל' כ"ה) והיה על כל הר גבה ועל כל גבעה נשאה פלגים יבלי מים ביום הרג רב בנפל מגדלים, וזה הרי קאי על ארץ ישראל בזמן המקדש שיבנה בב"א וכמב' שם מפסו' י"ט ואילך. וצ"ב כונת מרן שליט"א.

ת. זה בזמן המלחמה אבל אח"כ ישוו ההרים.

תשובה שיג

ש. ישעיה מ"ט י"ט. פרש"י וז"ל, תצרי מיושב. תהי צרה מרוב יושבים שיבואו לתוכך יהי להם המקום צר מלבנות להם בתים עכ"ל. לכא' קצת

הנביאים, אמרתי לו, בני, מפני שהוא היה מקבל עליו עול מלכות שמים בשמחה יותר משאר כל נביאים שנאמר כו'. ע"כ יעו"ש. ²⁴¹. עי' להלן תשובה תל"ח ועי' להלן ישע' מ' פסו' ד' ט' יעו"ש.

²⁴⁰. נכון להביא הכא מה דאיתא על הנביא ישעיה בתדא"ר (סוף פט"ז). ואמר לי, רבי, מה נשתנה ישעיהו בן אמוץ מכל הנביאים שהוא היה מתנבא כל הטובות וכל הנחמות לישראל יותר מכל

צ"ב דהא תנן בפ"ה דאבות ולא אמר צר לי המקום שאלין בירושלים.

ת. יהי צר אבל חשו לזה ולא איכפת להו. ²⁴² ²⁴³

תשובה שיד

ש. ישעיה נ"ו ג'. ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר הבדל יבדילני ה' מעל עמו ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש. הנה כאן הקדים את בן הנכר לסריס, ואילו אח"כ מקדים את הסריס לבן הנכר כמ"ש כי כה אמר ה' לסריסים וגו' ולהלן מיניה ובני הנכר הנלוים אל ה' וגו'. וצ"ב קצת. ²⁴⁴

ת. יש מעלה לזה ויש מעלה לזה. ²⁴⁵

תשובה שטו

ש. ישעיה נ"ז ב'. פרש"י וז"ל, יבא שלום. כי כן אמר הקב"ה יבא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ואל יראה ברעה עכ"ל, לכאן צ"ב מהא דאיתא בזוה"ק (חוקת קפ"ג א') ²⁴⁶ ובשעתא דישראל תייבין בתיובתא קמיה קב"ה וגזירה אתגזר עלייהו כדין קארי קב"ה לצדיקא דקיימי לעילא ואודע לון ואינון מבטל ההיא גזירה וחייס קב"ה עלייהו דישראל כו' ע"כ (הבאנו זה במאור אהרן עה"פ וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו'). והרי לנו שגם כשהצדיק נמצא כבר למעלה הוא יודע מהרעה, וא"כ מה הועיל לו זה שנפטר כדי שלא יראה ברעה,

של לענין ללין הוא גדול יותר והיינו שאפי' שא"א עוד לבנות מרוב בתים וממילא לכאן יהי יותר צפוף עכ"ז לא ירגיש בכך שצר. ²⁴⁴ עוד קצת יש להעיר דבתחילה אמר לשון יחיד כמ"ש בן הנכר וכמ"ש הסריס, ואילו אח"כ אמר לשון רבים כמ"ש לסריסים וכמ"ש ובני הנכר. וצ"ב קצת. ²⁴⁵ היינו דלכך פעם הקדים את זה ופעם הקדים את זה. ²⁴⁶ ובעצם דברי הזוה"ק הנ"ל צ"ב דכיון שישראל חזרו בתשובה למה צריך לצדיקים שיבטלו הגזירה והרי כיון ששבו לכאן צריכה

²⁴². היינו דבאמת יהי צר וכמ"ש בישעיה, ומה דתנן באבות באמת חשו והרגישו בזה שצר להם אבל לא היה איכפת להם מזה מרוב שמחתם שנמצאים בירושלים, וכך יהי גם לע"ל. ולפי"ז י"ל דזהו דתנן ולא 'אמר' היינו אע"פ שהרגישו בכך שצר להם עם כ"ז לא אמר כו' והוא נס פלאי וגדול יותר שאע"פ שהרגישו שצר מ"מ מעולם לא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים ודו"ק. ²⁴³. אולי י"ל עוד דלענין ללין אין מרגיש שצר אבל לענין לבנות עוד בתים יהי צר, ולפי"ז הנס

ובסנהדרין (ע"א ב') תנן שפטירתן 'רע להן' ורע לעולם, ואם בלא"ה יודעים מהרעה למה שיאספו מן העולם.²⁴⁷

ת. שלא יראה בעיניו.

תשובה שטז

ש. ישעיה נ"ט י"ד. פרש"י וז"ל, נחלת יעקב אביך. נחלה בלא מצרים כמה שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו' לא כאברהם שנאמר הארץ אשר אתה רואה ויעקב שמר את השבת שנא' ויחן את פני העיר שקבע תחומין עם דמדומי חמה כך פי' ר' שמשון עכ"ל, האם כונת רש"י שאע"ה לא שמר את השבת ורק יעקב אע"ה שמר את השבת, והיינו דלכן כתיב נחלת 'יעקב' אביך ולא כתיב נחלת 'אברהם' אביך. ואם זו כונת רש"י, איך ילפי' מהפסוק הארץ אשר אתה רואה שאע"ה לא שמר את השבת.

ת. לא מצינו אצלו בהדיא.²⁴⁸

תשובה שיז

ש. ישעיה ס"א ז'. פרש"י וז"ל, תחת בשתכם כו' יש רנה שהוא אבל כמו קומי רוני בלילה וכמו ותעבור הרנה דאחאב עכ"ל, ויש לשאול מדאמר' (סנהדרין ל"ט ב') ויעבר הרנה במחנה א"ר אחא בר חנינא באבוד רשעים רנה באבוד אחאב בן עמרי רנה [ופרש"י וז"ל, ויעבר הרנה. מדלא כתיב רנה משמע הרנה המיוחדת שהיתה עתידה לבא שכבר הוזכרה והיכן הוזכרה, באבוד רשעים

הרעה נאספו הצדיקים ל' רבים. 248. עוד שאלנו במכתב שם את מרן שליט"א: אם זו כונת רש"י, צ"ב, א'. דעדיין למה לא כתיב נחלת 'יצחק' אביך שהרי לא הביא רש"י רא'י שגם יצחק לא שמר את השבת וא"כ מניין ששמרה כיעקב. ב'. דהא א"י שהאבות הק' שמרו וקיימו כל התורה. וע"ז מרן שליט"א לא ענה, והטעם משום שכבר כ' דכונת רש"י שאצל אע"ה לא מצינו בהדיא, ומ"מ לכאור' אכתי צ"ב מה ששאלנו ממה דא"י שהאבות שמרו וקיימו כל התורה כולה אף קודם מתן תורה. ועי' אבודרהם בתפלת מנחה של שבת קודש דפי' התפלה 'אברהם יגל יצחק ירנן יעקב ובניו ינוחו ב'

הגזירה ליבטל מעצמה, עי' מש"כ בזה במאור אהרן וירא י"ח י"ז. 247. דאתינן להכא נתי מה דיש להעיר במקרא שלפני כן, דהנה כתיב לעיל מקרא א', הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק, ויש לדקדק דלכאור' הול"ל כי מפני הרעה נאסף הצדיק ונאספו אנשי החסד או לכלול ולומר כי מפני הרעה נאספו הצדיק ואנשי החסד, שהרי קודם דיבר גם על אנשי החסד. ושור' דבתרגום איתא מתכנשין 'צדיקא' לשון רבים ומסתמא הכונה לכלול גם את אנשי החסד שדיבר עליהו מקודם אך להתרגום קצת צ"ב למה לא אמר הכתוב בהדיא כי מפני

רנה. והיה העולם מצפה מתי תבא הרנה איבודו של אחאב וכשנהרג עברה והוזכרה הרנה בפי הכל עכ"ל ולכא' מבואר בזה דמ"ד ותעבור הרנה אצל אחאב אי"ז ל' אבל אלא לשון שמחה (וכן מבו' ביו"ד סי' שמ"ה בש"ך ס"ק ט' דאין מתאבלים על רשעים משום דכתיב באבוד רשעים רנה) וא"כ איך פרש"י הכא בישעיה דותעבור הרנה דאחאב הוא אבל. וצ"ב.

ת. פשטי' דקרא גם על חבריו.

תשובה שיח

ש. ישעיה ס"ה ח'. פרש"י וז"ל, התירוש. זה נח שהיה מתוק עכ"ל²⁴⁹, מה הביאור שנח היה מתוק, ושעל כן נקרא תירוש.

ת. צדיק.²⁵⁰

ירמיה

תשובה שיט

ש. ירמיה א' י"א - י"ב. ויהי דבר ה' אלי לאמר מה אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה. ויאמר ה' אלי היטבת לראות כי שקד אני על דברי לעשותו. ולכא' צ"ב מהי השאלה מה אתה רואה והתשובה היטבת לראות (וכן מצינו להלן כ"ד ג', ובעוד נבואות). ועלה ברעיוני בעזה"י לבאר זה לפי מה שפרש"י להלן כ"ג ל"ו וז"ל כי המשא יהיה לאיש דברו. סיגנון סתם הקב"ה אמרו סתם לאיש עצתו שאינו חשוד להפכו ואתם שואלים אותו כדי להפכו והפכתם את דברי הקב"ה וזהו שאמר למעלה כו' עכ"ל, והיינו שהקב"ה שאל את ירמיה מה אתה רואה כדי לראות אם יכוין נכון לכונה שלו ית' (כביכול,

בעצמו [שופטים ו' ט"ו] הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי וערש"י שם שנאמר בו בן פורת ות"א כגופן דנציב, יעו"ש. 250. עי' נח ט' כ', ולכא' צ"ב איך בדבר שנכשל בו, כאן נמשל בו לצדיק. וחכ"א הערני להא דאמר' גבי נח (ע"ז ו' א') תמים בדרכיו צדיק במעשיו ופרש"י וז"ל, תמים בדרכיו עניו ושפל רוח צדיק במעשיו בלא חמס עכ"ל, וכיון שהיה עניו ושפל רוח הי' אהוב

היינו 'אברהם יגל יצחק ירנן' כשיעקב ובניו ינוחו בו' יעו"ש. 249. כעין זה מצינו עוד שנמשלו לאילנות כו', עי' שופטים פ"ט וברש"י שם דעתניאל בן קנז נמשל לזית כי בא משבט יהודה שנקרא זית כדכתיב בירמיה י"א ט"ז זית רענן יפה פרי תואר, ודבורה הנביאה נמשלה לתאנה עי' שם בפ' הרב מלבי"ם ז"ל הטעם לזה [וכן לכולהו], וגדעון נמשל לגפן כי הוא מזרע יוסף (כמ"ש גדעון

שהרי הכל גלוי וידוע לפניו ית"ש), ואחר שענה ירמיה למה שהקב"ה באמת נתכוין מבלי להפוך הכונה לכונה אחרת ח"ו אז הקב"ה אמר לו היטבת לראות. האם נכון לבאר כן.

ת. עמש"כ בטעמא דקרא.²⁵¹

תשובה שכ

ש. ירמיה א' י"ג. ויהי דבר ה' אלי שנית לאמר וגו'. יש לשאול דלכאור' הו"ל למימר ויהי דבר ה' אלי "שלישית", שהרי פעם ראשונה כתיב לעיל פסוק ד' ויהי דבר ה' אלי לאמר, ולאחמ"כ פעם שניה נאמר כן לעיל פסוק י"א ויהי דבר ה' אלי לאמר, וא"כ השתא פסוק י"ג לכאור' זהו פעם שלישית. [נושוב עלה ברעיוני בעזה"י דאולי י"ל לענין מראות הנבואה שראה שם זה פעם שניה כי בתרוויהו גם בפס' י"א וגם בפסוק י"ג כתיב מה אתה ראה, אך איני יודע אם הוא תי' נכון].

ת. שנה באותו יום.

הרגיש שזה שייך להנבואה לכן א"ל הטבת לראות כי שוקד אני וגו', וכן הענין בזכר' ששאלו המלאך מה אתה רואה והשיב מנורת זהב וגו' ושבעה וגו' והי' יכול לחשוב עוד כמה וכמה פרטים כגון ארכה ורחבה וצורות הקנים וכהנה רבות אבל הרגיש בנבואה שרק פרטים אלו הם צורך הפתרון ואחר שחשב כל אלו הפרטים כששאל למלאך מה אלה התפלא המלאך ואמר הלא ידעת מה המה אלה כמו תלמיד ששואל לרבו פירוש בתוספות ורבו מעיין בתוספות ומתפלא מה קשה לך הרי הכל מפורש בתוספות כי אחר שרבו יודע התוספות קשה לו לתפוס מה אין מובן כאן שצריך להסביר לתלמיד עד שהתלמיד חוזר ושואל עד שרבו תופס מה אין מובן לו וגם כאן אחר ששמע המלאך שהנביא חוזר כל הפרטים שזה ממש כמו הנמשל א"ל הלא אתה ידעת מה המה אלה כלומר הרי כבר אמרת הכל מעצמך ומה אינך מבין עד שא"ל דמ"מ אינו מבין ואז הסביר לו. עכ"ל מרן שליט"א שם. [*] וכן מבואר בדברי הרמח"ל בס' דרך ה' ח"ג פ"ד

לבריות [ע'] בזה בארחות צדיקים שער הענוה יעו"ש] וזה מפרש"י שהי' מתוק וביאר מרן שליט"א דהכונה שהי' צדיק. וע"ע רש"י תהלים מ"ט ג'. 251. וז"ל מרן שליט"א בירמיה, מה אתה ראה וגו' הטבת לראות, יתבאר בע"ה בזכר' בהפטרות בהעלתך עכ"ל. וז"ל מרן שליט"א בזכר' ד', שם. מה אתה רואה ואומר ראיתי והנה מנורת זהב וגו' ואען וגו' מה אלה וגו' ויען המלאך וגו' הלא ידעת מה המה אלה ואומר לא אדוני, תמוה הרי שאלו מה אלה ומה השיבו הלא ידעת אילו ידע לא הי' שואל, ונראה דהנה הנביא צריך לראות המשל ולראות הנמשל (ע' רמב"ם פ"ז מיסה"ת ה"ג דרך משל מודיעין לו ומיד יחקק בלבו פתרון המשל כו') [*] כמ"ש בירמ' מה אתה רואה ואמר מקל שקד ויאמר הטבת לראות וקשה מה שייך הטבת לראות אחר שהראו לו אבל הכונה שירמ' הי' יכול לומר סתם מקל ולא להבין שמה שהוא משקד מרמז לאיזה דבר כמו שלא חשב עוד כמה פרטים כמה ארכו ומה מראהו ועוד כמה פרטים אבל ירמ'

תשובה שכא

ש. ירמיה ב' ל'. פרש"י וז"ל, אכלה חרבכם. את נביאכם הרגתם את זכריה וישעיה עכ"ל, ויש לשאול דבשלמא מה דפרש"י הרגתם את זכריה הוא מובן וכדאי' בגיטין נ"ז ב', אבל מה דפרש"י הרגתם את ישעיה לכאור' אי"ז מובן דהא אי' ביבמות מ"ט ב' דמנשה הרגו והי' זה מן שמיא על שאמר ובתוך עם טמא שפתים וגו' וגבי ישעיה היה צריך להיות טענה רק על מנשה ולא על כל כלל ישראל. וצ"ב.

ת. לא מיחו.

תשובה שכב

ש. ירמיה ה' ט"ו²⁵². הנני מביא עליכם וגו' גוי לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר. קצת צ"ב שהרי הסנהדרין ידעו שבעים לשונות.

ת. העם לא ידעו.

תשובה שכג

ש. ירמיה ט"ו ד'. ונתתם לזעוה לכל ממלכות הארץ בגלל מנשה בן יחזקיהו מלך יהודה על אשר עשה בירושלים. יש לשאול כך, דהנה כתיב בר"פ קרח, ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי וגו' ופרש"י וז"ל בן יצהר בן קהת בן לוי ולא הזכיר בן יעקב שביקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם כו' עכ"ל, ולכאור' צ"ב מאי שנא דהכא כתיב בגלל מנשה בן יחזקיהו, דהרי חזקיהו אפי' לא רצה להינשא מפני זה שראה את מנשה יוצא ממנו, וקיבל נבואת ישעי' שחייב להנשא, ומה אשם במעשיו של מנשה,²⁵³ וכיון שכן, למה יזכר חזקיהו על מעשיו של מנשה שבגללו ינתנו לזעוה. ולכאור' צ"ב.

לגבול החול אשר שמתי גבול לים וכשמגיע שם הוא נשבר על כורחו וכל זה גל חבירו רואה ואינו חוזר בו כך הרשע רואה את חבירו לוקה ברשעו ואינו חוזר בו ומה הים רפשו וסריות' על פיו כך הרשעים סריותם בפיהם כגון פרעה כו' שנחרב כו' נבוכדנצאר כו' עכ"ל, ודוק. ²⁵³. עי' יחזקאל פ"ח ופל"ג.

יעו"ש. ²⁵². דאיתנין להכא יש לכתוב מה דכ' להעיר עוד להלן בירמיה ה' כ"ב, דהנה פרש"י שם וז"ל, האותי לא תיראו. הלא הים שאינו דואג מפני הפורענות ואינו מצפה לקיבול שכר ירא מפני ואינו עובר הגבול אשר שמתי סביבו עכ"ל, ויש לציין הכא מה דפרש"י [ישעיה נ"ז כ'] וז"ל כים נגרש הים הזה גליו מתגאים לרום למעלה ולצאת חוץ

ת. לא התפלל ע"ז.

תשובה שכד

ש. ירמיה ט"ז י"ט. פרש"י וז"ל, אליך גוים יבואו. סוף האומות לשוב אליך ולעבדך שכם אחד, ועמך איך עשו להם אלהים והמה לא אלהים עכ"ל,²⁵⁴ וצ"ב טובא, דאם מסתכלים על הסוף הרי ישראל פשיטא שישובו לעבדו שכם אחד ואפי' לפני הגוים, ואם מסתכלים על קודם הסוף הרי גם האומות לא שבים ולא עוד אלא שאינם להשי"ת אף פעם ומשא"כ ישראל שודאי אף שמתרחקים מפני היצה"ר עכ"ז שבים ושבים להשי"ת, וא"כ במה האומות כביכול טובים מישראל כנ' בפרש"י הנ"ל. וצ"ב טובא.

ת. ישראל בכלל שומרים.²⁵⁵

תשובה שכה

ש. ירמיה י"ז ג'. פרש"י וז"ל, הררי בשדה. ירושלים היושבת בהר המישור, כל סביב העיר מישור שדה, ול' הררי כו' עכ"ל. וכן פרש"י להלן כ"א י"ג וז"ל, צור המישור. הר שכל סביביו מישור עכ"ל. ולכאן צ"ב מדכתיב בתהילים (קכ"ה ב') ירושלים הרים סביב לה וגו'. וצ"ב.

ת. הרים סביב לה בתוך העיר.

תשובה שכו

ש. ירמיה י"ז כ"ד - כ"ו. והיה אם שמע תשמעון אלי נאם ה' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בו כל מלאכה. ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים וגו' וישבה העיר הזאת. ובאו מערי יהודה וגו' בית ה'. ולהלן פסו' כ"ז, ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלים ביום השבת והצתי אש בשעריה וגו'. ולכאן צ"ב כך, דמפסו' אלו משמע דעיקר החטא של הדור ההוא

[מ"ש רש"י 'האומות'], וא"כ נמצא דלא אתי למימר שהאומות יותר טובים מישראל ח"ו, וממילא ליתא לקושיא. והטענה דכתיבא הכא היא לישראל עצמם דכיון שיודעים האמת וסוף דבר שישראל וכן כל

254. ע"ע רש"י יחזקאל ט"ז כ"ז. 255. לכאן צ"ל: שבים. והיינו דמ"ש רש"י סוף 'האומות' לשוב אליך כו' אין הכוונה דוקא לאומות העולם אלא הכוונה לכל האומות כולם ואף ישראל בכלל

הי' חילול שבת ובזה הי' תלוי חורבן הבית רח"ל שאם היו שומרים השבת לא הי' נחרב הבית וכיון שהמשיכו לחלל השבת לכן נחרב הבית. כך משמע לכאור.²⁵⁶ וצ"ב דהא בכל הפרקים בירמי' כאן מבו' מדברי הנבואות שעיקר החטא הי' הע"ז הרבה בכמות ובאיכות מה שעשו ועבדו²⁵⁷ ולא נזכר כלום מענין השבת, ולא עוד אלא דכאן משמע שאם היו שומרים השבת לא הי' נחרב הבית אע"פ שהיו עובדי ע"ז, ולכאור' היתכן.

(וחשבתי אולי לומר, דזהו מ"ד כל המשמר שבת כהלכתו מוחלין לו אפי' על ע"ז כדור אנוש²⁵⁸, אבל זה אינו מספיק להכא דבשלמא מה שאמרו שם היינו אם חזר בתשובה גם מהע"ז, אבל כאן בירמי' משמע שאפי' לא היו שבים מעבודת ע"ז עכ"ז לא הי' נחרב הבית ע"י שמירת שבת, וכיון שכן, לכאור' הדרא ק' לדוכתא). וצ"ב.

ת. אם היו נזהרים בשבת הי' גורם להם שיחזרו בתשובה גם מע"ז.

תשובה שכו

ש. ירמיה כ' י"ד. פרש"י וז"ל, ארור היום אשר ילדתי בו. היא שעת הריון ועל ידי אונס שמש חלקיהו אביו מטתו ביום שהיה בורח מפני מנשה שהיה הורג את הנביאים ושמש מטתו וברח עכ"ל, היינו דזהו דכתיב ארור 'היום'. והנה נתבאר הכא גם דחלקיהו ג"כ נביא היה דאל"כ למה ברח. ועוד אפשר דמפני דברי ירמיהו כאן לכן הקב"ה כבר הקדימו ואמר לו (לעיל א' ה') בטרם אצרך בבטן ידעתך וגו'. אך מה שצ"ב כאן הוא מה דפרש"י שמנשה הי' הורג את הנביאים, דלכאור' לא מצינו שהרג מלבד את ישעי' הנביא כדאי' ביבמות (מ"ט ב') והיכן מצינו שהרג עוד נביאים. ועוד צ"ב מנלן דחלקיהו היה נביא.

שאר האומות יכירו האמת ויעבדו רק להשי"ת א"כ
 256. עי' רש"י יחזקאל כ"ג ל"ח.
 257. וביחזקאל פרק' כ"ב כ"ג מבו' דהי' העון ג"ע
 258. כדאמר' שבת קי"ח ב'. יעו"ש.

ת. במדרש.²⁵⁹

תשובה שכח

ש. ירמיה כ"א י"ג. פרש"י וז"ל, יושבת העמק. ירושלים היא בתוך עמק כו' עכ"ל. לכאור' צ"ב דהא ירושלים גבוהה מכל המקומות כדפרש"י בכמה וכמה פעמים. וצ"ב. (ואולי כיון שהרים סביב לה לכן ממילא נמצא שהיא תוך עמק ולא שהיא ממש תוך עמק, ולא מסתבר שזו הכונה²⁶⁰ וצ"ב).

ת. חוץ לעיר יש עמקים.

תשובה שכט

ש. ירמיה כ"ג ו'. בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. פרש"י וז"ל, ה' צדקנו. ה' מצדיק אותנו בימיו של זה עכ"ל. האם הכונה שלמשיח יקראו ה' צדקנו [וא"כ צ"ב איך יקראו אותו בשם ה'], או הכונה שלהשי"ת יקראו אז ה' צדקנו [וא"כ צ"ב דהא בישעיה מ"ה כ"ה כתיב שיקראו להשי"ת אז בשם 'אלקי אמן'].

ת. שבעים שמות להקב"ה.²⁶¹

תשובה של

ש. ירמיה כ"ג ז'. לכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים. ולהלן פסוק ח', כי אם חי אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם. ולכאור' צ"ב למה נבואה זו נשנתה כאן שוב, והרי נבואה זו כבר נאמרה פעם אחת כדכתיב לעיל מיניה ט"ז י"ד - ט"ו. ועוד צ"ב שינוי הלשונות דיש בין הכא להתם. וצ"ב.

ת. זה ענין אחר.

259. שו"ר כן בילקוט. 260. וכן לתשו' מרן [ולא שלמשיח יקראו כך] ומה דכתיב בישעיה שליט"א לעיל תשובה שכ"ה אין ליישב כן. ויהינן דהכונה שלהשי"ת יקראו ה' צדקנו 261.

תשובה שלא

ש. ירמיה כ"ג ל"ו. פרש"י וז"ל, כי המשא יהיה לאיש דברו. כו' ע"א משא ה' ל' נבואה הוא והיה הנביא שקר שואל לנביא האמת לאמר לו את דבר הקב"ה בל' שבא הסיגנון אליו והסיגנון לא היה מפרש הדיבור כל כך והיה נביא השקר מהפך את הפי' לצד אחר והיה מדבר בדוגמת נביא האמת כדי שיאמינו בו וכן עשה חנניה בן עזור לכן הוא אומר אל תשאלו משא ה' את ל' הסיגנון אלא מה דבר ומה ענה את פירוש הדבר שאלו לנביא אמת לאמר להם מה הקב"ה אומר ולהיכן נוטין דבריו כו' עכ"ל. (וכמדו' דכן מבואר בסה"ק דרך ה' להרמח"ל זצ"ל בחלק שלישי פרק רביעי). והנה לכאור' צ"ב דכיון שנביא השקר הי' צריך לשאול את נביא האמת כדי לדעת הסיגנון וכנ"ל, א"כ למה באמת נביא האמת אמר לו. וצ"ב.

ובאמת ל' רש"י לעיל מיניה פסו' ל' הוא ל' אחר והיינו מה דפרש"י שם וז"ל יש להם מרגלים אצל נביאי האמת ושומעין סגנון שלהם שהם מתנבאים ואומרים בו נבואת שקר באותו ל' כמו שעשה חנניה בן עזור שמע את ירמיה מתנבא כו' עכ"ל, והיינו דכאן לא פרש"י שנביא השקר 'שואל' את נביא האמת את ל' הסיגנון, אלא פרש"י שנביא השקר הי' שולח מרגלים לשמוע את ל' הסיגנון. ובאמת לפי' זה לא קשיא, אבל לפי' רש"י דפירש שהי' שואל קשיא דא"כ למה נביא האמת הי' עונה לנביא השקר את ל' הסיגנון. וצ"ב. [ומ"מ נתחדש בפרש"י לעיל שהנביא הי' מתנבא בקול, דאל"כ מה שייך לשלוח מרגלים לשמוע וכדפרש"י 'שמע את ירמיה מתנבא']. וצ"ב.

ת. לא הכירו. ²⁶²

תשובה שלב

ש. ירמיה ל"א י"ד. רחל מבכה על בניה. צ"ב ל' הכתוב, דהא בניה הם יוסף ובנימין, ובפשוטו בכתה לא רק על בניה יוסף ובנימין אלא גם על שאר השבטים שגלו. [שו"ר במלבי"ם ²⁶³ שבאמת פי' דקאי על יוסף ובנימין, אבל א"כ יקשה למה לא מצינו שלא זלפה ובלהה בכו על בניהם שלהם].

262. היינו דמה שנביא האמת אמר לנביא השקר את ל' הסיגנון הוא משום שלא הכירו שהוא נביא שקר, ובאמת אם הי' מכירו שהוא נביא שקר לא הי' אומר לו. 263. וז"ל המלבי"ם, קול ברמה נשמע היא עיר בארץ בנימין, רחל מבכה על בניה, מצייר כי רחל אם הבנים צועקת בקול על שני בניה

ת. זה כולל גם כלל ישראל.²⁶⁴

תשובה שלג

ש. ירמיה ל"ו י"ט. ויאמרו השרים אל ברוך לך הסתר אתה וירמיהו ואיש אל ידע איפה אתם. צ"ב דבשלמא הסתר אתה ניחא, אבל 'וירמיהו' אין מובן שהרי ירמיהו כולם ידעו שנמצא בחצר המטרה שיהויקים עצרו שם [ובפסו' לא נ' שיהויקים עצרו רק צדקיהו נזכר, כ"כ במצו"ד לעיל פסו' ה' וברש"י להלן ל"ז ד'], ומה שייך לומר לירמיהו שיסתר. וחיזוק קצת יש לשאלה מדכתיב להלן פסו' כ"ו ויצוה המלך וגו' לקחת את ברוך הספר ואת ירמיהו הנביא ויסתירם ה', ומבו' דהי' צריך ס"ד מיוחדת כדי שלא ימצאום ובפשוטו הוא כי ה' ידוע למלך מיקומם והיינו בחצר המטרה, ומה שייך לומר שיסתר.

דוק ותשכח. ובוזה ניחא כי כשבכתה על יוסף ממילא בכתה על כל כלל ישראל, וכתשו' מרן שליט"א. ועי' ברכות ט"ז ב' אי הכי אמהות נמי לא ידעינן אי מרחל קא אתינן אי מלאה קא אתינן כו'. ושור' מה דאי' בווה"ק וארא דף כ"ט ע"ב רבי שמעון פתח ואמר קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה וגו' תא חזי האי קרא אוקמוה בכמה אתרי והאי קרא קשיא רחל מבכה על בניה בנהא דרחל יוסף ובנימין הוו ולא יתיר ולאה (כלהו) שית שבטין הוו דילה אמאי בכת רחל ולא לאה אלא הכי אמרו כתעב ועיני לאה רכות אמאי רכות בגין דכל יומא נפקת לפרשת אורחין ושאלת על עשו והוו אמרין לה עובדוי דההוא רשע ודחילת למנפל בגוי עדבה והות בכת כל יומא עד דאתרככו עינהא, וקדש אברין הוא אמר אנת בכת בגין ההוא צדיקא דלא תהוי בעדבה דההוא רשע חייך אחתך תקום בפרשת אורחין ותבכי על גלותהון דישאל ואת תקום לגוי ולא תבכי עלייהו ורחל איהי בכת על גלותהון דישאל כו' יעו"ש.

וי"ל ע"ד הרמז, דהנה בברכת תקע בשופר דאמרין בשמו"ע, החתימה היא, מקבץ נדחי עמו ישראל והוא ר"ת מנע"י, וזהו רמז למה דכתיב הכא "מנע"י קולך מבכי והיינו על שהקב"ה הבטיחה לקבץ כל הגלויות, והבן. (ואולי זה מ"ש יעקב לרחל (ויצא

שגלו שהם בני יוסף ובני בנימין. והנה בני בנימין שגלו עם יהודה לבבל עתידים לחזור בימי כורש, והיא מבכה על בניה שהלכו בגלות עתה אבל בני יוסף שגלו לחלח וחבור, ואין עתידים לחזור, עליהם מאנה להנחם שהגם שתקבל תנחומים על בני בנימין בשובם בבית שני, לא תנחם על בניה אשר איננו שהוא על בני יוסף. כה אמר ה' מנעי קולך מבכי על בני בנימין ועיניך מדמעה על בני יוסף, ונגד בני בנימין אמר כי יש שכר לפעולתך מה שאת מתפללת בעדם יש בזה שכר כי ישובו מארץ אויב מגלות בבל ונגד בני יוסף שהם לא ישובו, בכ"ז. יש תקוה לאחריתך יש תקוה על אחרית הימים בעת קץ שאז ושובו בנים לגבולם, ר"ל הגם שהם עצמם לא ישובו, הבנים שלהם שהם הדור האחרון, ישובו לגבולם, (ובזה לא אמר ושובו מארץ אויב כי עשרת השבטים אינם בארץ אויב כי שוכנים לעצמם בארץ רחוקה מגבולם, וישובו באחרית לגבולם). עכ"ל. ²⁶⁴. הא דיוסף כולל את כל כלל ישראל מצינו כן בכו"כ מקומות וניתי מקצתן, עי' בעה"ט ויחי מ"ח ט"ז, ועי' ס' שופטים כ' י"ב ברש"י ד"ה בכל, ועי' תרי עשר (עמוס ה' ט"ו) ברש"י שארית יוסף כו', ועי' תהלים ע"ז ט"ז בני יעקב וגו' ובמצו"ד שם, ובתהלים פ' ב' וברש"י שם, ועי' מהרש"א ברכות נ"ה ב' ד"ה אנא, יעו"ש

ת. ה' מקום גדול שאפשר ליסתר.²⁶⁵

תשובה שלד

ש. ירמיה מ' ה'. ועודנו לא ישוב ושבה אל גדליה בן אחיקם בן שפן אשר הפקיד מלך בבל בערי יהודה ושב אותו בתוך העם או אל כל הישר בעיניך ללכת לך ויתן לו רב טבחים ארחה ומשאת וישלחהו. האם מה דכתיב ארחה ומשאת הכונה אוכל (וכהא דכתיב להלן נ"ב ל"ד), דאם כן יש לשאול איך אוכל והרי בפשוטו (לפי משמעות סדר הפסוק) ה' זה ביום תשעה באב. (ואולי אין כונת הכתוב שאכל ביום זה רק הכונה שמיום זה והלאה ה' לו אוכל ולא כשאר העם שלא ה' להם מה לאכול).

ת. לא כתוב שאכל אז.

תשובה שלה

ש. ירמיה נ"ב ב'. ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהויקים. צ"ב הכי, דכאן לכאן מבו' דצדקיהו ה' רשע, וכ"מ בהדיא בספר יחזקאל מדכתיב שם (כ"א ל') ואתה חלל נשיא ישראל אשר בא יומו בעת עון קץ, ופרש"י וז"ל חלל רשע חייב להיות חלל ברשעך. נשיא ישראל צדקיהו. בעת עון קץ בעת נתמלאה הסאה והגיע זמן האחרון הממלא את הסאה עכ"ל ומבו' דהכתוב קורא כאן את צדקיהו בשם רשע. ומאידך מבו' דה' צדיק חדא מדפרש"י לעיל ל"ז ד' וז"ל שצדקיה היה צדיק ודורו רשעים ויהויקי' היה רשע²⁶⁶ ודורו צדיקים עכ"ל וכפרש"י שם ל"ח ז', ועוד מהא דאילו גבי יהויקים כתיב (ל"ז ל') ונבלתו תהיה מושלכת וגו' ואילו גבי צדקיהו כתיב (ל"ד ה') בשלום תמות וגו' והוי אדון יספדו לך וגו', ומבו' דה' צדיק. וצ"ב.

ת. ה' צדיק רק יש דברים שלא עשה כראוי.²⁶⁷

בתוכו מפני המלך כי ה' מקום גדול. (ומ"מ לכאן מבו' שאעפ"כ ה' צריך ס"ד מיוחד להסתירם וכן"ל).²⁶⁶ עי' להלן תשובה ש"מ ובהערה שם.²⁶⁷ וצריך לומר דעל אותן דברים שלא עשה כראוי ע"ז בלבד כתיב ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהויקים וכן הא דכתיב ואתה חלל נשיא ישראל וגו' וכן"ל. והטעם שני לשון כ"כ

ל' ב') התחת אלקים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן דלכאורה היה צ"ל אשר חשף, והיינו מנע זה מנעי חסר י', כלומר מנע ממך מלהוליד י' שבטים, שרק ב' מתוך הי"ב הולידה. ורמז לה יעקב ברוה"ק שאמנם היא תלד ב' בנים. אולי.²⁶⁵ היינו שחצר המטרה היכן שהי' ירמיהו ה' מקום שאע"פ שהוא מיקום מסויים עם כל זאת ה' אפשר ליסתר

תשובה שלו

ש. האם מותר לקרוא וללמוד ספר ירמיה בשבת קודש ויו"ט, כי זה מביא לידי צער ויתכן גם לידי בכי. וכמו"כ [ספר] מגילת איכה.

ת. רק פסוקי צער.²⁶⁸

יחזקאל

תשובה שלו

ש. יחזקאל י"ד כ"א. כי כה אמר ה' וגו' חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלים וגו'. צ"ב דעד כאן בכל המקומות (ה' י"ב, ו' י"ב, ז' ט"ו, י"ב ט"ז) וכן להלן, לא נ' חיה רעה רק נ' חרב רעב ודבר. (עוד צ"ב דברש"י להלן כ"א י"ח מבו' דהשיפוט הוא א' מהפורעניות כדבר רעב וחיה ולא נזכר זה בכתובים ולכאור' צ"ב).

ת. דבר יתכן ע"י חי' רעה.

תשובה שלח

ש. יחזקאל ט"ז י"ב. פרש"י וז"ל, ועגלים על אזניך. לשון נזם וענן יקרי מטל עליוכון על שם שהיו מוקפין בעגול עכ"ל, לכאור' מבו' דהעננים שהקיפו היו בצורת עיגול, וצ"ב מדאי' בבריי' דמס' מדות אות כ' שהבהמות של ישראל

והנמצא על יהויקים לא הרע לעשות' מפי ר' אליעזר ב"ר משלם זצ"ל עכ"ל רש"י שם. והיינו דאף שנאמר בצדקיהו [בדהי"ב שם] ויעש הרע בעיני ה' אלקיו כבר פרש"י שם שאין הכונה בזה אלא רק על זה שלא נכנע מלפני ירמיה שדיבר מפי ה' ושעבר על שבועת נבוכדנצאר, אבל בכל שאר עניניו היה צדיק גמור. וכ"כ במהרש"א הוריות י"א ב' ד"ה ולמה יעו"ש. וע"ע בפרשת דרכים לבעל המשנה למלך בדרוש כ"ב ד"ה ובזה נבין יעו"ש. 268. היינו דרק פסוקי צער אסור אבל שאר הספר מותר.

חמור שהרי סו"ס הי' צדיק, צ"ל דהיא הנותנת והיינו דכיון שהי' צדיק לכן לא הי' ראוי שיעשה דברים שלא כראוי והקב"ה מדקדק עם צדיקים כחוט השערה.

ושוב נמצא הא דפרש"י בדהי"ב ל"ו י"ב וז"ל שם, ויעש הרע. מהו הרע. שלא נכנע לפני ירמיה הנביא מפי ה' כמפורש [בירמיה ל"ח] ויאמר ירמיה אל צדקיהו כה אמר ה' צבקות אלקי ישראל אם יצא תצא וגומר עד דואג אני את היהודים 'וחוץ מחטא זה לא חטא אלא בזה שלא שמע לדברי נביא מפי ה' ושעבר על שבועת נבוכדנצאר, אבל בתועבותיו

היו בקרנות, ועוד אי' שם שבקרנות לא הי' ענן, וכמ"ש מרן שליט"א בביאור שם שהענן הי' כמין ריש הפוכה,²⁶⁹ וא"כ איך פרש"י דהענן הי' עגול.
ת. אף בעיגול יכול לרבע קרנות.

תשובה שלט

ש. יחזקאל ט"ז נ"ג - נ"ה. ושכתי וגו' את שבות סדום ובנותיה וגו'. ואחותיך סדם ובנותיה תשבן לקדמתן וגו'. פרש"י וז"ל את שבות סדום ארפא את הארץ מגפרית ומלח ואושיב בה יושבים עכ"ל, צ"ב טובא דהא כתיב (נצבים כ"ט כ"ב) גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפו ובחמתו. וצ"ב.
ת. זה בעוה"ז.²⁷⁰

תשובה שמ

ש. יחזקאל י"ז כ"ד. פרש"י וז"ל, הובשתי עץ לח. צדקיהו וזרעו. והפרחתי עץ יבש. יהויכין שגלה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והוא יהיה פחת יהודה למשול עכ"ל, לכאוי' פלא הוא כי צדקיהו היה צדיק ויהויקים היה רשע (כדפרש"י ירמיה כ"ב י"ג, ל"ז ד'), ולכאוי' צ"ב.
ת. יהויכין חזר בתשובה.²⁷¹

תשובה שמא

ש. יחזקאל כ' ח'. וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי וגו' ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. פרש"י וז"ל, וימרו בי. הם הרשעים רובם של ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה כו' עכ"ל, ולכאוי' צ"ב דהא להלן פסוק ט' י' כתיב ואעש למען שמי וגו' ואוציאם מארץ מצרים וגו', ומשמעות הפסוק משמע דאותם שהמרו כנ"ל פסוק ח' הוצאתי אותם מארץ מצרים ע"י ואעש למען שמי, כך מ' לכאוי', וכיון שכן, איך פרש"י דאותם שהמרו (כנ"ל פסוק ח') הם מתו. וצ"ב.

269. עי' עוד בזה לעיל תשובות קל"ח-ק"מ. ונבואת יחזקאל קאי על אחר העוה"ז.
 270. היינו מה דכתיב בפי' נצבים זה דוקא בעוה"ז,
 271. והיינו דאע"ג שיהויקים הי' רשע מ"מ יהויכין

(שוב חשבתי דשמא רש"י למד זה מדכתיב בפסו' ח' הנ"ל ואמר לשפך חמתי עליהם ל כלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים דמ' קצת שמתו בתוך מצרים והיינו בג' ימי אפלה, אבל אי"ז נכון כי זה גופא אמר שאמרתי ל כלותם תוך מצרים, ולא עשיתי כן למען שמי, וא"כ הדרא ק' לדוכתא.

ושוב חשבתי עוד דשמא רש"י למד זה מדכתיב להלן פסו' י"ג וימרו בי בית ישראל במדבר וגו', ואילו כאן פסו' ח' לא כתיב וימרו בי 'בית ישראל', ומזה למד רש"י דאלו הכתובים בפסו' ח' הם אחרים מאלו הכתובים בפסו' י"ג ועל כרחך דהם מתו. ואולי יש לדחות זה ולומר דבמדבר כבר נקראו בית ישראל ומשא"כ קודם יצי"מ. וא"כ הדרא ק' לדוכתא).

ת. יש שהמרו חזק ויש שרק קצת המרו כוכבים.²⁷²

תשובה שמב

ש. יחזקאל שם. בהנ"ל. תיבת 'כוכבים' אין מוכן וכן' שנתחלף בעת ההעתיקה. וצ"ב.

ת. ריחם עליהם.²⁷³

תשובה שמג

ש. יחזקאל שם. בהנ"ל. האם כונת מרן שליט"א דאלו שהמרו חזק מתו בג' ימי אפילה, ואלו שרק קצת המרו לא מתו אלא יצאו והיו בכלל הס' ריבוא שיצאו ממצרים. (ואולי כונת מרן היא אחרת משום המילה שנתחלפה לכאור').²⁷⁴

ת. מש"כ נכון.

תשובה שמד

ש. יחזקאל כ' י"ג. פרש"י וז"ל, ואת שבתותי חללו יצאו מן העם ללקוט מן עכ"ל, הנה לכאור' מבו' דבכל שבת ושבת יצאו מן העם ללקוט מן, שהרי

הבאה. ²⁷³. כנ' הכונה שבמקום תיבת 'כוכבים' צ"ל 'ריחם עליהם', והיינו שעל אלו שרק קצת המרו הקב"ה ריחם והוציאם ממצרים. ²⁷⁴. שאלה זו נשאלה לפני קבלת התשובה הקודמת.

בנו עשה תשובה והוליד את זרובבל וכמבואר בירמיה כ"ב כ"ד ערש"י ורד"ק שם. (ועי' רד"ק ירמיה ל"ז א'). ²⁷². תיבת 'כוכבים' אינה מובנת כאן ונ' שזה נתחלף במילה אחרת, ועי' תשובה

כתיב 'שבתותי' לשון רבים וע"ז פרש"י שיצאו מן העם כו', וצ"ב דהא פשטי' דקרא (בשלח ט"ז כ"ז) דכתיב ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקט ולא מצאו מיירי דוקא על אותו יום השביעי והיינו על אותה שבת בלבד. וצ"ב. (ולהלן כ"ג ל"ח גם כתיב ואת שבתותי חללו ושם פרש"י פי' אחר וז"ל ואת שבתותי חללו שהיו שוחטין את בניהם בשבת עכ"ל וזה קאי על זמן אחר מזמן המדבר).
ת. דתן ואבירם יצאו כמו.²⁷⁵

תשובה שמה

ש. יחזקאל שם. בהנ"ל. תיבת 'כמו' אינה מובנת, ואולי צ"ל: תמיד. והיינו שדתן ואבירם יצאו בכל שבת ושבת ללקוט מן, אבל לא שאר ישראל. וצ"ב הכונה.
ת. רש"י מביא דוגמא ויתכן שחיללו בעוד דברים.²⁷⁶

תשובה שמו

ש. יחזקאל ל"ג י"ב. ואתה בן אדם אמר אל בני עמך צדקת הצדיק וגו' ורשעת הרשע וגו'. [וכולה פרשה]. ולכא' צ"ב דכל זה כבר נאמר לעיל פרק י"ח ולמה נשנה שוב.
ת. לחזק הדבר.

275. תיבת 'כמו' אינה מובנת כאן וכנ' דצ"ל: תמיד. ועי' תשובה הבאה. 276. לכא' תי' נוסף הוא [על התשו' הקודמת], והיינו, דיתכן דאין כונת הפסוק כאן, דוקא למה שחיללו השבת במה שהם יצאו ללקוט מן בשבת, אלא כונת הכתוב שחיללו השבת בעוד דברים, ולא רק במה שיצאו ללקוט מן, וזהו הלישנא דקרא 'שבתותי' לשון רבים, שבאמת חיללו שבתות הרבה, ומש"כ רש"י לפרש דמה

דכתיב ואת שבתותי חללו יצאו מן העם ללקוט, אין כונתו דכונת הכתוב דוקא לחילול זה, אלא כונתו ליתן דוגמא במה חיללו, ובאמת חיללו בעוד דברים, ובשאר דברים אלו לא כתוב שחיללו דוקא באותה שבת שיצאו ללקוט המן, ורק לענין המן כתיב כן, וממילא ניחא ה' שבתותי, דאי"ז קאי רק על מה שיצאו ללקוט מן אלא על דברים אחרים שהיה בכל שבת ושבת.

תרי עשר

הושע

תשובה שמז

ש. הושע א' א'. פרש"י וז"ל, ובימי ירבעם בן יואש מבני יהוא ואף הוא מלך עם עוזיה ויותם אלא שגרמה לו זכותו להמנות עם הצדיקים הללו לפי שלא קיבלו לשון הרע על עמוס כמו שמפורש בפסחים בפרק האשה שנאמר וישלח אמציה וגו' קשר עליך עמוס וגו', עכ"ל. קצת צ"ב מה שכתב רש"י 'עם הצדיקים הללו' דבשלמא עזיה יותם ויחזקיה ניחא, אבל אחז הרי רשע היה וכדפרש"י במלכים ב' ט"ו ל' וכדכתיב שם ט"ז ב' ג'. (ירבעם בן יואש עצמו ג"כ רשע הי' כדכתיב במ"ב י"ד כ"ד).

ת. הואיל ומוטל בין שני צדיקים עי' סנהדרין ק"ד א'.^{277 278}

יונה

תשובה שמח

ש. יונה ב' א'. וימן ה' דג גדול לבלע את יונה ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות. ולהלן פ"ב, ויתפלל יונה אל אלקיו ממעי הדגה. פרש"י וז"ל, דג גדול זכר היה והיה עומד בריוח ולכן לא נתן לב להתפלל רמז הקב"ה לדג והקיא לתוך פיה של נקבה שהיתה מלאה עוברים והיה שם בדוחק ויתפלל שם שנאמר במעי הדגה עכ"ל. לכאורה צ"ב, דא"כ היכי כתיב ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים וגו' והרי בתוך אלו ג' ימים היה גם במעי דג וגם במעי דגה, ובשלמא אם היה כתיב ויהי יונה במעי דג אולי היה ניחא אבל עתה שכתוב במעי הדג שמשמע במעי אותו הדג האמור בתחילה כדכתיב וימן ה' דג גדול, א"כ איך כתיב ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים וגו'.

²⁷⁷. כדאמר' שם, ומפני מה לא מנו את אחז צדיקים בין יותם לחזקיהו, יעו"ש. ²⁷⁸. עי' רש"י אמר ר' ירמיה בר אבא מפני שמוטל בין שני תהלים מ"ג א' בד"ה מגוי.

גם זה צ"ב מדכתיב להלן פי"א, ויאמר ה' לדג ויקא את יונה על היבשה, דלכאורה כיון שהתפלל ממעי הדגה על כרחך שממנה יצא וא"כ הו"ל ויאמר ה' לדגה ותקא ל' נקבה את יונה אל היבשה. וצ"ב.

ת. המין נקרא דג, ועמש"כ בקונטרס ישוב הדעת בנדרים נ"א ב' (הדפסתיו בשיח השדה).²⁷⁹

תשובה שמיט

ש. יונה ב' ו'. אפפוני מים עד נפש יסבבני סוף חבוש לראשי. פרש"י וז"ל, סוף חבוש לראשי ימא דסוף תלי לעיל מן רישי שהראהו הקב"ה ים סוף ואיך עברו ישראל בתוכו שהיו שתי עיני 'הדגה' כמין שתי חלונות ומסתכל ורואה כל מה שבים, עכ"ל. קצת צ"ב דהא אחר קריעת ים סוף חזר הים לקדמותו (שעי"כ מתו המצריים), ואיך ראה יונה את ים סוף ואיך עברו ישראל בתוכו.

ת. המקום שעברו ניכר עי' ברכות נ"ד א' רש"י ד"ה מעברות הים.^{280 281 282}

דג כפי האמת שהי' גדול אבל על המדרש דתלי בזכר ונקבה ל"ש תירוצ' זה, וליישוב הקושיא נ' דאמר' בפרד"א וימן ה' שהי' הדג מזומן מזו' ימי בראשית לבלוע את יונה א"כ בודאי מקומו הי' בדג זה רק מתוך שלא התפלל הוצרכו לפולטו לדגה נקבה אבל מיד שהתפלל והוצרך להוליכו לפולטו ליבשה חזר למקומו שהי' מוכן לו כדי שלא יהא בצער בחנם וק"ל, עכ"ל מרן שליט"א שם. 280. וז"ל רש"י שם, מעברות הים. מקום שעברו ישראל בים סוף עכ"ל. 281. עיין דברים פי"א פ"ד ובדברי הרמב"ן שם ויתכן שמרככות פרעה עדיין טמונות שם או כע"ז. וראה מה שכתב בעל החיי אדם בשם הגר"א על הגמ' במגילה ט"ז ב' שלא תהא תקומה למפלתן. הערת חכ"א. 282. ע"ע בס' בקדושתו של אהרן ח"א (להרה"ק רבי אהרן קדוש ה' מבעלזא זצוק"ל זי"ע) עמ' רס"ג, דכ' שם בזה"ל: הרה"ק מבעלזא זי"ע היה פעם אחת אצל ים אחד ואמר שמי שהוא חכם יוכל להכיר עדיין על ידי סימנים בהים המקום של

279. וזה לשון מרן שליט"א שם, דילמא פלטי' דג גדול ובלע' דג קטן. עי' מהרש"א בחדא"ג שהביא המדרש שהי' בתחלה בדג גדול ולא התפלל לפי שהי' בריווח ורמוז הקב"ה לדג ופלטו לדג נקבה שהי' דוחק שם מפני העוברים ואז התפלל וזהו נמי טעם גמ' דידן שפלט' דג גדול לדג קטן כדי שיהא דחוק ויתפלל, ואח"כ הק' לפי המדרש למה כתיב אח"כ ויאמר ה' לדג ויקא וגו' הרי הי' בנקבה והול"ל לדגה ואם נאמר שחזר ופלטו לדג לא מצינו טעם לזה ויש ליישב, והנה לכאור' קושיא זו הו"מ להקשות גם לגמ' דידן דהא ביאר דגם טעם גמ' דידן כדי שיתפלל וא"כ למה חזר לדג גדול, אבל דבריו נכונים דאגמ' דידן לק"מ דהא כבר כ' הר"ן בשמעתין בשם ירו' דכל דג יותר מליטרא מקרי גדול והא דרי כאן לשני דגה אע"ג דהוי יותר מליטרא היינו משום דלגבי ראשון הוי קטן א"כ זה שייך בקרא קמא דבעי לאשמעי' שהתפלל לפי שנכנס לדג קטן יותר שפיר קרי ליה דגה מה"ט לגבי ראשון משא"כ בפסוק דבתרי' קרי לדג השני

תשובה שג

ש. יונה ד' א'. וירע אל יונה רעה גדולה ויחר לו. פרש"י וז"ל, וירע אל יונה אמר עכשיו יאמרו הגוים שאני נביא השקר עכ"ל. ולהלן פסוק ב' פרש"י וז"ל, הלא זה דברי יודע אני שאם יחזרו בתשובה לא תחריבם ואהיה שקרן בעיניהם עכ"ל.

ולכאורה מה שפרש"י בפ"א עכשיו יאמרו העכו"ם שאני נביא שקר צ"ב, ואם פחד משום שנביא שקר הורגים אותו כמבוי' בפ' ראה ושופטים, זה אינו, כי חייב מיתה דוקא אם ניבא לטובה ונהפך לרעה אבל אם ניבא לרעה ונהפך לטובה אינו חייב מיתה כמש"כ הרמב"ם בהקדמה לפיהמ"ש, וא"כ מה הורע ליונה כ"כ 'שעכו"ם' אמרו עליו שנביא שקר הוא.

ומה שפרש"י הלא זה דברי יודע אני שאם כו', ג"כ לכאור' צ"ב דהא לא פחד יונה מפני שיהיה שקרן בעיניהם רק פחד משום קיטרוג על ישראל וכמו שפרש"י לעיל פ"א פ"ג וז"ל ומה ראה יונה שלא רצה לילך אל נינוה אמר העכו"ם קרובי תשובה הם אם אומר להם ויעשו תשובה נמצאתי מחייב את ישראל שאין שומעין לדברי הנביאים עכ"ל. וצ"ב ב' הדברים. (ובלא"ה צ"ב למה רש"י שינה ממה שפירש בתחילה).

ת. עיקר כונתו תחילה הי' עבור ישראל, אולם עתה חשש ג"כ שבגוים יזלזלו בו וירצו לנקום בו שהבהילם.²⁸³

תהלים

תשובה שנא

ש. תהלים א' ו'. כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד. פרש"י וז"ל, כי יודע ה' וגו'. לפי שהוא יודע דרך צדיקים ולפניו הוא להכירה תמיד ודרך רשעים שנואה בעיניו ומעבירה מלפניו על כן לא תהא הקמת רגל לרשעים

קריאת ים סוף, "ומתוך דבריו היה ניכר שהוא היה מבין את זאת", ושאלו אותו הלא אין זה הם שנבקע לישראל, והשיב הרה"ק כי הלא כתיב ויבקעו המים ופירש"י כל מימות שבעולם נבקעו. עכ"ל שם בשם הרה"ק מפאפא זצ"ל יעו"ש. 283. עי' רש"י ישעיה מ"ט ב' ברש"י ד"ה וישם

ליום הדין ולחטאים בעדת צדיקים עכ"ל, הנה בפשוטו מבואר ד'החטאים' עכ"פ יהי' להם הקמת רגל ליום הדין אבל מ"מ לא יהי' להם תקומה ליכתב בעדת צדיקים, ובכדי להבין מהו החילוק בין הרשעים לחטאים יש לשאול מהו הנקרא הקמת רגל ליום הדין ומהו הנקרא תקומה ליכתב בעדת צדיקים.
ת. חטאים ורשעים היינו הך וכתבם בב' לשונות.

תשובה שנג

ש. תהלים ד' א'. למנצח בנגינות מזמור לדוד. פרש"י וז"ל, למנצח בנגינות. מזמור זה יסד דוד שיאמרוהו בני לוי המנצחין בנגינות בשיר על הדוכן כו' עכ"ל, לכאן צ"ב דהא לא מצינו שאמרו מזמור זה בשיר של יום.
ת. נתנו להם כמה זמירות שיאמרו איזה שירצו וחכמים תקנו אח"כ איזה לומר.

תשובה שנג

ש. תהלים ז' ט'. ה' ידין עמים שפטני ה' כצדקי וכתמי עלי. פרש"י וז"ל, שפטני ה' כצדקי. שפוט לפי מעשים טובים 'שבידם' ולא לפי העבירות עכ"ל, האם אי"צ לומר 'שבידי'.
ת. אולי.

תשובה שנד

ש. תהלים ח' ו'. פרש"י וז"ל, ותחסרהו מעט מאלקים וגו'. מאלקים ל' מלאכים שנתת כח ביהושע להדמים החמה וליבש את הירדן במשה לקרוע מי ים סוף ולעלות למרום ובאליהו להחיות את המת עכ"ל, יש להעיר אמאי הקדים רש"י את יהושע למשה.
ת. שזה יותר נתפרסם בכל העולם.

תשובה שנה

ש. תהלים ח' ט'. איתא בתרגום, צפרי שמיא ונוני ימא ולויתן דחליף אסרטי ימא. ולכאן צ"ב דבשלמא צאן ובקר ובהמות צפור שמים ודגי הים ניחא, אבל לויתן צ"ב דהא לא מצינו שהלויתן תחת רשות האדם ושהאדם מושל בו.
ת. לעת"ל ימשול בו.

תשובה שנו

ש. תהלים ח' י'. ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ. לכאור' צ"ב למה חזר על פסוק זה שהרי כבר אמר זה למעלה לעיל פסוק ב'.

ת. מה שהי' חביב על דוד פתח בו וסיים בו כמ"ש בברכות י' א'.

תשובה שנו

ש. תהלים ט' ט'. פרש"י וז"ל, והוא ישפט תבל בצדק ידין לאמים במשרים. עד בא הקץ הי' רגיל לשפטם ברחמים לפי משרים המצויין בהם 'דן אותם בלילה כשהם ישנים מן העבירות' עכ"ל, ולכאור' צ"ב דאילו לעיל ה' ד' פרש"י וז"ל, בקר תשמע קולי. 'בבוקר' אני קורא לך עליהם 'שהוא עת משפט ברשעים' כו' עכ"ל. ולכאור' צ"ב טובא.

ת. בעמוד השחר עדיין ישנים.

תשובה שנח

ש. תהלים ט' כ"א. שיתה ה' מורה להם ידעו גוים אנוש המה סלה. פרש"י וז"ל, ידעו גוים. שהם אנוש ולא אלהות להיות גבורתם שולטת עכ"ל, בפשוטו לפי"ז ה"ק, ידעו גוים שהם אנוש סלה - לעולם. ולכאור' צ"ב שהרי כאן מדבר על הסוף שלהם ובלא"ה לא יהיו אפי' 'אנוש' וכ"ש שלא יהיו אנוש 'סלה' - לעולם, וא"כ למה קאמר 'סלה' בסוף, דהול"ל ידעו 'סלה' גוים כו'.

ת. אנוש בסופו.

תשובה שנט

ש. תהלים י"א ב' - ג'. כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב. כי השתות יהרסון צדיק מה פעל. פרש"י וז"ל, כי הנה הרשעים. דואג ודלטורי הדור המטילין איבה ביני ובין שאול. כו'. לישרי לב. דוד וכהני נוב. כי השתות יהרסון. על ידכם נהרגו כהני ה' הצדיקים שהם שתות של עולם. צדיק מה פעל. 'דוד שלא חטא מה פעל בכל זאת אתם תשאור עון ולא אני' עכ"ל, ולכאור' יש לשאול ממה דאיתא בגמ' (סנהדרין צ"ה א') מאי וישבי נוב אמר רב יהודה אמר רב איש שבא על עסקי נוב א"ל הקב"ה לדוד עד מתי יהיה עון זה טמון בידך על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים ועל ידך נטרד דואג האדומי ועל ידך נהרגו שאול ושלשת בניו כו'. וצ"ב.

ת. נגרם על ידו ובצדיקים גמורים²⁸⁴ ג"ז צריך כפרה.

תשובה שס

ש. תהלים ט"ו ב'. פרש"י וז"ל, ודובר אמת בלבבו. הטוב שהוא אומר 'בלבבו' הוא אמת ואינו אחד בפה ואחד בלב עכ"ל, האם אי"צ לומר הטוב שהוא אומר 'בפיו' הוא אמת. ולכאור' צ"ב.
ת. אומר בלבבו כפיו.

תשובה שסא

ש. תהלים ט"ו ג'. לא וגו' וחרפה לא נשא על קרבו. פרש"י וז"ל, על קרבו. אם עבר קרובו עבירה שיש בה עונש, ענשו במשפט ולא נשא עליו חרפתו, שיהא פתחון פה למחרף לומר, כך עבר פלוני וחפית עליו עכ"ל, קצת צ"ב למה הוצרך רש"י לפרש כן, דלמה לא פרש"י כפשוטו וכמ"ש במצודות דוד וז"ל, לא נשא. לא הטיל על קרובו דבר חרפה עכ"ל, וצ"ב.
ת. מפרש להיפך.

תשובה שסב

ש. תהלים י"ח ה' - ו'. אפפוני חבלי מות ונחלי בליעל יבעתוני. חבלי שאול סבבוני קדמוני מוקשי מות. לכאור' מ"ש חבלי שאול סבבוני הוא כפילות שהרי כבר אמר אפפוני חבלי מות, ולמה נכפל.
ת. כדרך הכתובים בכ"ד.

תשובה שסג

ש. תהלים י"ח כ"ד - כ"ה. ואהי תמים עמו ואשתמר מעוני. וישב ה' לי כצדקי כבר ידי לנגד עיניו. לכאור' בפשוטו הכונה דכיון שואהי תמים עמו לכן וישב ה' לי כצדקי, ואזיל ואמר הטעם שלזה, והוא (שם כ"ו - כ"ז) עם חסיד תתחסד עם גבר תמים תתם עם נבר תתברר וגו', והיינו דכיון שעם גבר

וד"ה בצל. 284. עי' ל' רש"י (משלי ל"א ב') בני ולא בן אביך הכל יודעין 'שאביך צדיק גמור היה' ואם אתה רשע יאמרו אמו גרמה לו עכ"ל

תמים תתמם לכן כיון שואהי תמים עמו לכן וישב ה' לי כצדקי. ולפי"ז מה שאמר עם גבר תמים תתמם קאי על דוד בעצמו. אמנם בתרגום וברש"י איתא דמ"ש עם גבר תמים תתמם ה"ז קאי על יצחק אבינו, ולכאור' צ"ב למה לא פירשו כפשוטו כנ"ל.

[עוד צ"ב דהא בכל מקום מיחסים התמים ליעקב אבינו כמ"ש ויעקב איש תם ישב אהלים ולמה כאן יחסו את יעקב למ"ש עם נבר תתברר ואת יצחק למ"ש עם גבר תמים תתמם].

ת. כבר אמר ולמה לכפול.

תשובה שסד

ש. תהלים י"ח ל"ד. פרש"י וז"ל, משהו רגלי כאילות. רגלי הנקבות עומדות ביושר יותר משל זכרים עכ"ל, מש"כ רש"י עומדות ביושר יותר כו', האם זה קאי רק לענין אילות או גם לענין בני אדם. והאם ממה שפרש"י להלן כ"ט ט' מבו' דזה קאי רק לענין אילות.

ת. אילות.²⁸⁵

תשובה שסה

ש. תהלים כ' ו'. פרש"י וז"ל, נרננה בישועתך. כשיושיע אותך הקב"ה נרננ' כולנו להקב"ה כו' עכ"ל, לכאור' צ"ב ממה דפרש"י לעיל י"ח ד' וז"ל, מהולל אקרא ה'. בהלולים אקרא ואתפלל לפניו תמיד כלומר אף לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאויבי עכ"ל, וכיון שכן למה כאן פרש"י 'כשיושיע אותך הקב"ה' כו' והרי 'אף לפני התשועה אני מהללו'. (ושמא יש איזה חילוק בין 'נרננה' לבין 'מהללו'). וצ"ב.

ת. לשון הפסוק בישועתך.

תשובה שסו

ש. תהלים כ"ב י"ז. כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקפוני כארי ידי ורגלי. לכאור' צ"ב שהרי כבר אמר לעיל פסוק י"ג סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני.

וידוק. 285. עוד מצינו גבי רגלי אילות, שהם ורגלינו קלות כאילות, ואולי הא בהא תליא. קלים, כדאמר' בתפי' נשמת כל חי, ואילו כו'

ת. שם מדמה לכלבים וכאן לפרים.

תשובה שסז

ש. תהלים כ"ב י"ט. יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל. צ"ב דכיון דמחלקים הבגדים א"כ על איזה לבוש עוד יפילו גורל. ובאמת במצו"ד כתב דהוי כפילות לשון, אמנם ברש"י נ' דהוה קשיא ליה הכי ולכן פירש וז"ל ועל לבושי יפילו גורל בוזזים את נכסי עכ"ל, אך לפרש"י צ"ב, א'. היכן חזינן בלשון המקרא דלבושי היינו נכסים. ב'. היכן חזינן בלשון המקרא דגורל היינו בוזזים. וצ"ב.

ת. זה משל.²⁸⁶

תשובה שסח

ש. תהלים כ"ה ו'. זכר רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה. פרש"י וז"ל, כי מעולם המה. מימות אדם הראשון שאמרת לו ביום אכלך ממנו מות תמות, ונתת לו יום משלך שהוא אלף שנים עכ"ל, לכאור' צ"ב שהרי אדה"ר חי פחות מאלף שנים והיינו תשע מאות ושלשים שנה כמפורש בקרא בפ' בראשית פ"ה פ"ה. (ושמא לפי מה דאיתא בחז"ל שאדה"ר נתן משלו שבעים שנה לדוד המלך ע"ה ניחא).

ת. כבר תירצת.

תשובה שסט

ש. תהלים כ"ט ה'. פרש"י וז"ל, קול ה' שובר ארזים. האומות כו' ובשעת מתן תורה כי מי כל בשר וגומר ויחי אתה שמעת וחיית ואומות העולם

והוסיף מו"ר שליט"א כי מצינו שיש ענין בחפץ של צדיק דאיתא בירושלמי (נדרים פ"ט ה"א) "מקלו של רבי מאיר היתה בידי והיא מלמדת לי דעה" עכ"ל שם ועי' שם בכל הפרק בזה הענין, וע"כ הי' די להם בחלוקה, ומשא"כ בבגדים העליונים שהינם חשובים עשו גורל מפני חשיבותם. (ועי' מלבי"ם תהלים ק"ב כ"ז). והנה כל דברינו אם נימא דדוד המלך ע"ה דיבר על עצמו ממש, אבל אם נימא

286. לו"ד המפרשים ז"ל הי' לומר הכי, דבגדי היינו הבגדים הסמוכים לגוף, ולבושי היינו הבגדים העליונים (לבוש מלכות), ולכן על הבגדים הסמוכים לגוף אינם צריכים לעשות גורל כי אינם חשובים כ"כ (והאמת שהינם כן חשובים כי הם בגדים של צדיק וכפי שכתב בספה"ק מסילת ישרים, וכפי שראיתי גם ממרן שליט"א ראי' בזה מירושלמי בקי' חנוך לנער (פ"ו עמ' ס"ד) וז"ל שם

שומעים ומתים עכ"ל, ולהלן פסו' י' פרש"י וז"ל, ה' למבול ישב כו' ורכותינו דרשוהו במתן תורה שנתפחדו ונתבהלו האומות ובאו להם אצל בלעם ואמרו לו מה קול ההמון ששמענו שמא מבול הוא בא לעולם אמר להם כבר נשבע שלא יביא מבול אלא קול ההמון ששמעתם הקב"ה נותן תורה לעמו ישראל עכ"ל, ומבו' שרק נתפחדו ולא גם שמתו. וקצת צ"ב.

ת. הקרובים ששמעו יותר מתו.

תשובה שע

ש. תהלים ל"ב ג'-ה'. פרש"י וז"ל, כי החרשתי כאשר החרשתי מלהתודות על פשעי לפניך בלו עצמי מרוב אנחותי ודאגותי כל היום שהייתי דואג מפני הפורענות, כי יומם ולילה היה כבד עלי מורא ידך וגזרותיך נהפך לשדי לחלוח שלי כו' בחרבוני קיץ עד שיבש בחורב הקיץ מפני דאגת כובד ידך שהייתי דואג על חטאתי, ולפיכך, חטאתי אודיעך תמיד כו' כי אמרתי טוב שאודה עלי פשעי לה' ועתה כשהודיתי ואמרתי לנתן הנביא חטאתי נשאת עון חטאתי כענין שנאמר גם ה' העביר חטאתך וגו' כו' עכ"ל, והנה לכאו' מבו' בזה, דדוד המלך עשה התשובה על מעשה דבת שבע תשובה מיראה ולא מאהבה כמ"ש רש"י כאשר החרשתי כו' שהייתי דואג מפני הפורענות כו', ולכאו' היתכן לומר כן על דוד המלך ע"ה.

ת. הוא אומר בענוותנותו שזה מפני היראה.

תשובה שעא

ש. שם בהנ"ל. כן הוא צ"ב בהא דאיתא באדר"נ (פ"ט אות ה') ואל תתיאש מן הפורענות כיצד מלמד שיהא לבו של אדם מתפחד בכל יום ויאמר אוי לי שמא יבא עלי פורענות היום ושמא למחר ונמצא מתפחד בכל יום שנאמר כן באיוב פחד פחדתי, ע"כ. ולכאו' צ"ב איך אומרים לו לאדם שיעשה תשובתו מיראה כדאמרו ויאמר אוי לי שמא יבא עלי פורענות.

ת. עי' רמב"ם פ"י מתשובה ה"ה.²⁸⁷

דדיבר כנגד ישראל ולא כנגד עצמו וכמו שמשמע לדברינו. 287. וז"ל הרמב"ם שם, כל העוסק מדברי רש"י שם (פרש"י שם פסו' ז') א"כ ליתא בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו

תשובה שעב

ש. תהלים ל"ז ט"ז. פרש"י וז"ל, טוב מעט לצדיק. טובים מעט אנשים שהולכים לעזרת הצדיקים. מהמון רשעים רבים. אמרפל וחבריו שהתחילו מלחמ' בעולם בשביל לשבות את לוט ולהתגרות באברהם, מעט אנשים שהיו עם אברה' הצליחו והרגו כל אוכלוסין עכ"ל, יש לשאול אמאי לא פרש"י כפשוטו שעדיפא מעט צדיקים מהרבה רשעים.

[וכדמשמע ג"כ מהמשך שאמר 'כי זרועות רשעים תשברנה' והיינו דלכן לא יועיל להם לרשעים אפי' הם הרבה וכעין דמצינו אצל חיל סנחריב וכו' אבל משא"כ 'סומך צדיקים ה' והיינו דלכן אפי' שהם מעטים יועיל להם וכעין דמצינו גבי מתתיהו כה"ג במעשה דחנוכה].

(ושוב חשבתי לדברינו הנ"ל בשאלה הי' הכתוב צ"ל 'טוב מעט צדיקים' מהמון רשעים רבים ולמה אמר 'טוב מעט לצדיק' ואולי לכן לא פרש"י כפשוטו כנ"ל ופירש טובים מעט אנשים שהולכים לעזרת הצדיקים. אבל גם זה לא ניחא דלכאו' אף לפי' רש"י הי' צ"ל 'טוב מעט לצדיקים' ל' רבים כדפרש"י לעזרת הצדיקים ומהו לצדיק ל' יחיד.

ובספר הק' ארחות צדיקים [שער הענוה] פירש דטוב לצדיק אפי' אם יש לו רק מעט כי עי"כ הוא פנוי מטרדות העוה"ז לעבודת השי"ת כי הוא שמח בחלקו, ולדבריו ז"ל צ"ל דמ"ד מהמון רשעים רבים היינו מהמון שיש לרשעים רבים ומסתמא הכונה בזה כי הם מקבלים תגמולם בעוה"ז, אך דאף לפי' הארחות צדיקים קצת ק' ג"כ דהול"ל מהמון 'לרשעים כדאמר 'לצדיק'. [ומ"מ עיקר השאלה דלכאו' למה לא פרש"י כפשוטו וכנ"ל].

ת. כנראה חז"ל דורשים זה על אברהם.

תשובה שעג

ש. תהלים ל"ז כ"ה. פרש"י וז"ל, נער הייתי. פסוק זה שר העולם אמרו דאילו דוד לא קשיש כולי האי עכ"ל, והוא דברי רבי שמואל בר נחמני אמר

לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה לפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה וכדי לקבל שכר עד שתרכה דעתן ויתחכמו חכמה יתירה

פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה הרי זה עוסק בה לשמה ואמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה ואפלו שלא

רבי יונתן ביבמות ט"ז ב'. ויש לשאול הכונה, דיש לומר דהכונה שבעת שאמר דוד פסו' זה לא הי' אז עדיין זקן אבל בעלמא ודאי הי' זקן כמ"ש בס' מלכים ויהי דוד זקן וגו' וכיון שלא הי' אז זקן לכן אמרו דע"כ דשר העולם אמרו. ויש לומר דהכונה שבאמת בעת שאמר פסו' זה כבר הי' זקן אבל כיון שאמר 'גם זקנתי' הרי זה משמע שכבר עבר הרבה את ימי הזקנה והרי חי ע' שנה ואיך אמר גם זקנתי דמ' שעבר הרבה את ימי הזקנה כשאמר פסו' זה ולכן אמרו דע"כ דשר העולם אמרו, ולצד שני זה יש לומר דזהו הל' שאמרו מי קשיש 'כולי האי' והיינו שאף שהי' זקן לא הי' זקן כ"כ עד כדי שיאמר גם זקנתי שזה משמע שכבר עבר הרבה את ימי הזקנה.

ת. נכון.

תשובה שעד

ש. תהלים ל"ז כ"ו. כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה. פרש"י וז"ל, כל היום. הצדיק חונן עניים ומלוה להם. וזרעו. זה שהוא זורע לצדקה סופו לברכה עכ"ל, יש לשאול אמאי לא פרש"י כפשוטו והיינו, וזרעו של אותו צדיק יזכו לברכה והיינו בזכותו שהי' חונן עניים ומלוה להם.

ת. לזרעו יש זכות עצמו (ואם אין לו אינו לברכה).

תשובה שעה

ש. תהלים ל"ט ז'. אך בצלם יתהלך איש וגו'. פרש"י וז"ל, אך בצלם. בחושך פירשו דונש ל' צלמות, ומנחם פירשו צלם ממש כמו כי בצלם אלקים עשה את האדם ולא יתכנו דבריו עכ"ל, ומש"כ רש"י ולא יתכנו דבריו, יש לשאול דהא בתרגום כן פירש כך כדאי' בתרגום 'ברם בדיוקנא דה' יתהלך גברא'.

ת. כמדומה שרש"י לא ראה תרגום כתובים.

תשובה שעו

ש. תהלים מ' ד'. ויתן כפי שיר חדש תהלה לאלקינו וגו'. פרש"י וז"ל, שיר חדש. שירת הים עכ"ל, וצ"ב ממה דפרש"י להלן (צ"ו א') וז"ל שם, שיר חדש. מזמור זה על העתיד וסופו מוכיח כי בא לשפוט את הארץ בכל מקום

שיר חדש על העתיד' עכ"ל, וא"כ איך פרש"י הכא דשיר חדש היינו שירת הים.
וצ"ב.

ת. כאן קאי על שירת הים.

תשובה שעז

ש. תהלים מ"א י'. פרש"י וז"ל, הגדיל עלי עקב. מארב כמו ואת עקבו מים
לעיר עכ"ל, קצת צ"ב דלעיל מ' ט"ז פרש"י דעקב הוא לשון מדרך כף
רגל ואילו כאן פרש"י שהוא מארב. וצ"ב.

ת. כל פסוק לפי ענינו.

תשובה שעח

ש. תהלים מ"ב א'. פרש"י וז"ל, לבני קרח. אסיר ואלקנה ואביאסף הם היו
תחלה בעצת אביהם ובשעת המחלוקת פרשו וכשנבלעו כל סביבותיה'
ופתחה הארץ את פיה נשאר מקומם בתוך פי הארץ כענין שנאמר ובני קרח לא
מתו ושם אמרו שירה ושם יסדו המזמורי' הללו ועלו משם ושרת' עליהם רוח
הקודש ונתנבאו על הגליות ועל חרבן הבית ועל מלכות בית דוד עכ"ל, הנה
להלן מ"ה א' וז"ל משכיל ע"י תורגמן עכ"ל, וצ"ב איך יתפרש זה הכא דכתיב
למנצח משכיל לבני קרח דהרי פרש"י דאמרו מזמור זה תוך פי הארץ כמ"ש
רש"י [נשאר מקומם בתוך פי הארץ כו' ושם אמרו שירה כו' ועלו משם כו']
ושם מי היה מלבדם וא"כ איך אמרו זה שמה ע"י תורגמן.

ת. הם אמרו אבל לקבעם בתהלים אמרו בנבואה ע"י מתורגמן.

תשובה שעט

ש. תהלים מ"ג א'. שפטני אלקים וריבה ריבי מגוי לא חסיד וגו'. לכאוי'
מזמור זה הוא המשך המזמור הקודם כמבוי' ברש"י לעיל מ"ב ג' דכתב
'ונאמר כאן מה תשתוחחי ג' פעמים' כו' והרי הפעם השלישית שנאמר מה
תשתוחחי הוא במזמור מ"ג ולא במזמור מ"ב ואיך כתב רש"י נאמר כאן כו'
ולכאוי' מבוי' שהוא המשך המזמור הקודם, גם מוכח כן מדלא כתיב כאן במזמור
מ"ג למנצח לבני קרח כמ"ש לעיל מ"ב א' וכמ"ש בכמה מזמורים דלהלן, וכן
מבוי' ממה שפרש"י בד"ה מגוי לא חסיד שהוא אדום וזה הוא הגלות השלישית
שהזכיר רש"י לעיל מ"ב ג' כנ"ל, וכיון שכן, לכאוי' יש לשאול למה נחלק

למזמור בפני עצמו דהא הוא המשך של המזמור הקודם (מזמור מ"ב).

ת. מנין הפרקים והפרשיות הי' ברוה"ק.²⁸⁸

תשובה שפ

ש. תהלים מ"ד א'. למנצח לבני קרח משכיל. ולעיל מ"ב א' אמר למנצח משכיל לבני קרח, ויש לשאול אמאי במקום א' הקדים תיבת 'משכיל' לפני 'לבני קרח' ובמקום א' אמר 'משכיל' אחר 'לבני קרח'. [ולעיל כ"ג א' מצינו כע"ז דפרש"י שם מרבתינו דיש מקומות שאמר מזמור לדוד ויש מקומות שאמר לדוד מזמור כו'²⁸⁹, אלמא דהסדר אתא לאשמעי' איזה דבר, והכא נמי לכאו' אתא לאשמעי' איזה דבר אך לא פרש"י מה אתא לאשמעי' הכא]. וצ"ב.

ת. גם כאן כמו בדוד.²⁹⁰

תשובה שפא

ש. תהלים מ"ד ב'. פרש"י וז"ל, באזנינו שמענו. מכאן אתה למד שהיו מדברים בני קרח בשביל דורות הללו הבאים אחריהם שאילו בשביל עצמם ראו ניסי המדבר והים והירדן ומלחמות יהושע כך מפורש באגדת תהלים עכ"ל, מ' דבני קרח עצמם חיו עד אחר מלחמות יהושע דאל"כ מהו 'ראו כו' ומלחמות יהושע', האם נכון הוא שכך מבו' כאן שהם חיו כ"כ הרבה שנים.

ת. יתכן.

כדפרש"י לעיל ד' א' בא ללמד אם קודם שרתה שכינה או קודם הי' ניגון. ולא נשאר כאן בב' המזמורים שהבאנו אלא השינוי של תיבת 'משכיל' שפעם היא לפני 'לבני קרח' ופעם אחרי 'לבני קרח', ועל שינוי זה כתב מרן שליט"א שדורשים בו כמו שדרשו בתיבת 'מזמור', והכוונה, ש'משכיל' דהיינו שכל טוב עי' תרגום, דהיינו רוח הקודש ונבואה, פעמים שהם עשו פעולות של הכנה לרוה"ק ונבואה (מקביל לניגון שבתית 'מזמור') ואח"כ 'בני קרח' שרו שירה, ופעמים 'לבני קרח' 'משכיל' שבני קרח לא עשו הכנות מיוחדות והקב"ה שלח להם 'משכיל' רוה"ק ונבואה. ודו"ק.

מגלים להם רז זה מעט מעט ומרגילין אותן לענין זה בנחת עד ששיגוהו וידעוהו ויעבדוהו מאהבה, עכ"ל הרמב"ם שם. ²⁸⁸. עי' מגילה י"ז ב' תוד"ה ודוד. ²⁸⁹. וז"ל רש"י שם, מזמור לדוד. אמרו רבותינו כל מקום שנאמר מזמור לדוד מנגן ואחר כך שורה עליו שכינה, מזמור להביא רוח הקודש לדוד. וכל שנאמר בו לדוד מזמור, שרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה עכ"ל. ²⁹⁰. היינו, דהנה בב' המזמורים שהבאנו כאן תיבת 'למנצח' הוא הקודם, ואין זה כתיבות 'מזמור' ו'משכיל' שפעמים הם התיבה הראשונה ופעמים הם אח"כ, וא"כ אין תיבת 'למנצח' [שכוונתה ניגון

תשובה שפב

ש. תהלים מ"ה י'. בנות מלכים ביקרותיך וגו', בפמ"ג בא"א או"ח סי' א' סקי"א כ' דאף שהלכה כבן אשר²⁹¹ מ"מ כאן כיון שרש"י ורס"ג כתבו כבן נפתלי שצ"ל ביקרותיך י"ל דהלכה כן ע"כ, צ"ב מ"ט דרש"י ורס"ג שהרי כיון שבכ"מ נהגינן כבן אשר א"כ למה כאן כתבו כבן נפתלי.

ת. כנראה גורסים כך.

תשובה שפג

ש. תהלים מ"ו ג'. על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים. פרש"י וז"ל, בהמיר ארץ. לעתיד לבא ביום שנאמר והארץ כבגד תבלה ראו בני קרח נס שנעש' להם שנבלעו כל סביבותיהם והם עמדו באויר ואמרו לישראל ברוח הקודש שדוגמת הנס הזה יהיה עשוי להם לעתיד עכ"ל, יש לשאול, דהכא פרש"י 'שנבלעו כל סביבותיהם והם עמדו באויר' כו' ואילו לעיל מ"ב א' פרש"י 'וכשנבלעו כל סביבותיהם ופתחה הארץ את פיה נשאר מקומם בתוך פי הארץ כו' ועלו משם' כו', דמצד א' פרש"י שהם עמדו באויר ומאידך פרש"י שנשאר מקומם בתוך פי הארץ ממש רק שאח"כ עלו מתוך פי הארץ.

ת. היינו הך.²⁹²

תשובה שפד

ש. תהלים נ"א ז'. פרש"י וז"ל, הן בעון חוללתי. ואיך לא אחטא ועיקר יצירתי ע"י תשמיש הוא שכמה עונות באים על ידו כו' עכ"ל²⁹³, והנה לפי קמא

291. שצ"ל ביקרותיך. 292. היינו דמ"ש ש'עמדו באויר ואמרו להם לישראל' כו' אין הכונה שמיד אמרו להם לישראל, רק הכונה שאחרי שעמדו באויר וכבר עלו משם אז אמרו להם לישראל. וכך גם מסתבר דאל"כ איך יתכן שבתוך המהומה בעוד שהם נמצאים בתוך הבלועים הם אומרים לישראל הדברים שהרי מניין להם שהם ניצולים וכבר אינם כשאר הבלועים ועל כרחך שהכונה שאמרו לישראל רק אחר שכבר עלו משם והיינו אחר שעמדו באויר וכבר עלו משם וכו"ל. 293. ע"ע איוב י"ד ד' וברש"י שם.

ק' איך יתכן לומר בהחלט שכמה עונות באים ע"י מצוה זו דהיתכן לומר שהקב"ה יצוה מצוה שהיא ודאי באה בעבירה. ולפי' בתרא צ"ב דהא ארז"ל דישי אבי דוד נפטר בעטיו של נחש וא"כ איך קאמר דוד הע"ה ועיקר יצירתי 'מזכר' ונקבה 'שכולם' מלאים עון. וצ"ב.

ת. יש ליזהר. 294

תשובה שפה

ש. תהלים נ"ב ג'. מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום. פרש"י וז"ל, ד"א חסד אל כל היום אילו לא נתן לי אחימלך לחם מדומה אתה שאמות ברעב יש חסד בהקב"ה על ישראל כל היום ואם לא נתן לי יתנו לי אחרים עכ"ל, לכאור' קצת צ"ב. א'. דא"כ למה אכל לחם הפנים שהוא קודש מאחר שאם לא ה' לוקח משם היו אחרים נותנים לו. ב'. דהא אחזו בולמוס והי' מסוכן כדפרש"י מגמ' מנחות בס' שמואל א' כ"א ו' [שעל כן אכל קודש]. וצ"ב. ת. עתה הי' מותר.

תשובה שפו

ש. תהלים נ"ג א'. פרש"י וז"ל, על מחלת כו' וכבר אמר מזמור אחר דוגמת זה (לעיל י"ד) אמר נבל בלבו אין אלקים וגו' הא' על חרבן בית ראשון וזה על בית שני עכ"ל. הנה ב' המזמורים נאמרו בלשון כמעט שוה לגמרי מלבד איזה שינויים, ועל שינוי אחד יש לשאול בו כך, דלעיל מזמור י"ד קאמר ה' משמים השקיף וגו' ואילו כאן קאמר אלקים משמים השקיף וגו', וכן לעיל קאמר הלא ידעו וגו' ה' לא קראו ואילו כאן קאמר אלקים לא קראו, וכן לעיל קאמר מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב ה' שבות עמו וגו' ואילו כאן קאמר בשוב אלקים שבות עמו וגו', כלומר למה [גבי בית ראשון] לעיל קאמר בלשון ה' וכאן [גבי בית שני] קאמר בלשון אלקים. ת. מדת הדין ומדת הרחמים.

294. כנראה הכונה דאפשר ליזהר שלא יבואו על ידו חטאים ולכן יש ליזהר. ולכאור' זהו תשו' רק לק' קמא, וק' בתרא לכאור' אכתי צ"ב, ושמא 'שכולם' קאי בכללות על כל העולם ולא על דורות שלפניו.

תשובה שפז

ש. תהלים נ"ו י"א. באלקים אהלל דבר בה' אהלל דבר. פרש"י וז"ל, באלקים אהלל דבר בה' אהלל. על מדת הדין ועל מדת הרחמים אהלל עכ"ל, וצ"ב דהא לעיל פסו' ה' כבר אמר באלקים אהלל דברו באלקים בטחתי וגו' ופרש"י וז"ל באלקים אהלל דברו. אף בשעה שהוא בא עמי במדת הדין אהלל דברו ואבטח בו עכ"ל, והיינו, אפי' בשעה שהוא בא עמי במדת הדין וכ"ש כשהוא בא עמי במדת הרחמים, וכיון שכן למה הוצרך לומר שוב בה' אהלל דברו.

ת. לעולם צריך לשבח להקב"ה.

תשובה שפח

ש. תהלים נ"ו י"ב. באלקים בטחתי לא אירא מה יעשה בשר לי. צ"ב דכבר אמר כן לעיל פסו' ה'. ועוד מ"ש דהתם אמר מה יעשה 'בשר' לי וכאן אמר 'אדם' לי.

ת. בשר כולל גם גוי ובע"ח.

תשובה שפט

ש. תהלים נ"ז י"ב. רומה על שמים אלקים על כל הארץ כבודך. צ"ב דכבר אמר כן לעיל פסו' ו'. ועוד מ"ש דהתם אמר 'השמים' וכאן אמר 'שמים'.

ת. השמים לרבות כל מה שנמצא שם.

תשובה שצ

ש. תהלים נ"ח. ברש"י בפסו' ב' מבואר דמזמור זה קאי על אבנר (ועמשא כדמ' לעיל נ"ז ה' ברש"י) ועליהם אמר אף בלב עלת תפעלון וגו' זרו רשעים מרחם וגו', וכולהו כל המזמור. ולכאו' פלא הוא, שהרי אח"כ היו אבנר ועמשא בצבאו של דוד עצמו, ויואב הרגם, ושלמה המלך נצטוה להרוג את יואב עבור זה, וא"ל דוד לשלמה שאבנר ועמשא היו צדיקים וטובים מיואב כמבו' בריש ספר מלכים. ואילו כאן רדפו את דוד עם שאול והתפלל דוד עליהם כל המזמור הזה אלקים הרס שינמו בפיו וגו' ימאסו כמו מים וגו', וכולהו כל המזמור. ולכאו' פלא הוא.

ת. אינו פלא שאז לחמו כנגדו.

תשובה שצא

ש. תהלים ס"ב ו' - ז'. אך לאלקים דמי נפשי כי ממנו תקותי. אך הוא צורי וישועתי משגבי לא אמוט. צ"ב דכבר אמר כן לעיל פסו' ב' ג', ועוד מ"ש דהתם אמר אמוט 'רבה' (ופרש"י שם מטות גדולות ומ"א רבה גיהנם) וכאן לא אמר 'רבה'.
ת. שם מבקש לכנעם וכאן איירי בעוה"ז.

תשובה שצב

ש. תהלים ס"ג י"א. יגירהו על ידי חרב מנת שעלים יהיו. צ"ב דהול"ל יגירום ל' רבים, כמו שאמר לעיל פסו' י' 'והמה' לשואה 'יבקשו' נפשי 'יבאו' בתחתיות הארץ דקאי על רבים. ובפסו' עצמו אמר מנת שעלים 'יהיו' ל' רבים. וא"כ למה אמר יגירוהו ל' יחיד.
ת. כל א' בעונש המיוחד לו.

תשובה שצג

ש. תהלים ס"ד ו'. פרש"י וז"ל, יספרו לטמון מוקשים. כו' שלא יתפלל שום אדם לפני שום אלו ה' חוץ ממך עד שלשים יום עכ"ל. האם תיבת אלו ה' כאן הוא קודש או חול. (ונפק"מ איך לקרותו בלימוד).
ת. עמש"כ בתשב"ץ ח"א סי' קע"ו.²⁹⁵

תשובה שצד

ש. תהלים ס"ה ד'. פרש"י וז"ל, דברי עונות גברו מני. ואין אנו יכולים להספיק לסדר כולם לפניך לפי שהם רב אלא בכלל אחד אנו מתפללים לפניך שפשעינו אתה תכפרם עכ"ל, צ"ב דהא צריך לפרט החטא.
ת. אם יכול.

תשובה שצה

ש. תהלים ס"ה ט'. פרש"י וז"ל, מוצאי בקר וערב תרנין. לך את הבריות יושבי הקצוות בבקר אומרים ברוך יוצר המאורות ובערב ברוך המעריב ערבים עכ"ל, לכאור' צ"ב דהא בכל מקום 'מוצאי' הוא בסוף כמו מוצאי שבת שהוא בסוף יום השבת וכן מוצאי שביעית הוא בסוף שנת השביעית, ואילו כאן פרש"י מוצאי דהוא כשיוצא היום וכשיוצא הלילה דהיינו כשיוצא ומגיע היום אז אומרים יוצר המאורות וכשיוצא ומגיע הלילה אז אומרים המעריב ערבים, ולכאור' אי"ז כפשטות פי' התיבה מוצאי וכן"ל. (וחשבתי דאולי כך פרש"י, מוצאי פי' יושבי הקצוות, אותם בוקר וערב תרנין לך שבבוקר אומרים כו' ובערב אומרים כו', והיינו דתיבת מוצאי קאי על יושבי הקצות ולא על היום והלילה, אולי).

ת. לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד (חולין קל"ז ב').

תשובה שצו

ש. תהלים ס"ח ט'. פרש"י וז"ל, זה סיני. גם הוא רעש מפני ה' אלקי ישראל עכ"ל, יש להעיר דבפסו' כתיב 'אלקים' אלקי ישראל ולמה שינה רש"י בפירוש וכתב 'ה' אלקי ישראל.

ת. כנראה המדפיס טעה.

תשובה שצו

ש. תהלים ס"ח כ"ה. פרש"י וז"ל, ראו הליכותיך אלקים. כלומר לאלו נאה לך להושי', שכשראו הליכותיך בקדושתך בים קדמו שרים לפניך שירת הים ואחריהם באו הנוגנים אלו המלאכים עכ"ל, מש"כ רש"י ואחריהם באו כו' ה"ז משמע שגם המלאכים אמרו שירה (אחר שאמרו ישראל שירה) וצ"ב מהא דארז"ל שהקב"ה אמר למלה"ש מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה.

ת. אחרי שישראל אמרו שירה אמרו גם הם כדאי' במדרש.

תשובה שצח

ש. תהלים ס"ח כ"ו. פרש"י וז"ל, בתוך עלמות תופפות. בתוך מרים ונערותיה אשר לקחה התוף בידה ואמרו בשבתך עכ"ל, פסו' זה ופסו' הקודם

(לפרש"י) לכאו' מתפרש כך, דישראל [והמלאכים] שאמרו שירה אמרו זה בתוך שירתן של מרים ונערותיה, וזהו 'בתוך', והיינו שהנשים התחילו השירה קודם ישראל [והמלאכים]. האם נכון הוא. (כך מבו' לכאו' בהדיא כאן, ובחומש פ' בשלח ל"מ הכי כי מה דכתיב שם ותקח מרים וגו' כתוב אחר שירת משה וישראל, אבל אי"ז מוכרח).

ת. קודם האנשים ואח"כ הנשים ואח"כ המלאכים כ"ה בשמו"ר פכ"ג סי' ז'.

תשובה שצט

ש. תהלים ס"ח. לכאו' יפלא דבכל המזמור כאן נאמרו כ"ה פעמים אלקים (ופ"א נ' אלקיך סה"כ כ"ו פעמים) ורק פ"א נ' שם הוי"ה בפסו' י"ז. וצ"ב. (חשבתי כך, דבעת קרי"ס היו בני" בסכנה משום הללו עובדי ע"ז כו' ונהפך להם מדת הדין למדת הרחמים וניצלו, וזהו שני' כאן כ"ו פעמים מדת אלקים, וכ"ו הוא כמנין הוי"ה פעם אחת ולכן נ' כאן רק פ"א שם הוי"ה, לרמוז כ"ז שנהפך להם דין לרחמים, אולי).

ת. אולי.

תשובה ת

ש. תהלים ע"ד ח'. אמרו בלבם נינם יחד שרפו כל מועדי אל בארץ. פרש"י וז"ל, אמרו בלבם נינם יחד. נינם מושליהם כו' כל מושליהם מחשבה א' להם הראשונים כאחרונים להזדווג להם לפטרונם של ישראל תחלה ואח"כ יזדווגו להם ותדע שהרי שרפו כל מועדי אל שהיו בארץ כל בתי וועד שלו, פלשתים החריבו שילה נבוכנצאר החריב בית ראשון ואחרים החריבו בית שני עכ"ל, יש להעיר למה לא כתב רש"י בלשונו מי החריב בית שני וכמו שכתב גבי שילה ובית ראשון.

ת. כי לא מפורש בקרא.

תשובה תא

ש. תהלים ע"ד י"ד. אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים. פרש"י וז"ל, ראשי לויתן. פרעה נקרא כן שנאמר (ישעיה כ"ז) יפקוד ה' בחרבו הקשה על לויתן וגו' עכ"ל, והנה מדכתיב אתה 'רצצת', וקאי על פרעה כדפרש"י,

לכאו' מבו' בזה דכתיב הכא שפרעה מת בקריעת ים סוף, וכיון שכן, צ"ב למ"ד שפרעה לא מת בקריעת ים סוף.

ת. הכונה עם פרעה.²⁹⁶

תשובה תב

ש. תהלים ע"ח י"ב. נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים בשדה צען. פרש"י וז"ל, נגד אבותם. אברהם יצחק ויעקב באו על הים והראם הקב"ה היאך הוא גואל את בניהם עכ"ל, לכאו' מהיכן ילפינן מפסו' זה שבאו על הים והרי כתיב 'בארץ מצרים שדה צען' ומשמע שהאבות באו לארץ מצרים ולא על הים, ואי כפרש"י ה' הכתוב צ"ל נגד אבותם עשה פלא בים סוף, וצ"ב כונת רש"י. ת. גם ים סוף מארץ מצרים.

תשובה תג

ש. תהלים ע"ט ב'. נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ. פרש"י וז"ל, בשר חסידך והלא רשעים היו אלא משקבלו פורענותם הלא הם חסידים וכה"א (דברים כ"ה) ונקלה אחיך כיון שלקה אחיך הוא, כן מפורש באגדה עכ"ל. לכאורה צ"ב דנהי דחזינן מהאי קרא דונקלה אחיך שהוא אחיך מ"מ היכי ילפינן מזה דהוה כבר חסיד. [ובפסחים מ"ט ב' פרש"י ד"ה המוצא, וע"ה לאו אחיך הוא דאינו עושה מעשה עמך עכ"ל, והיתכן דהכא הם טובים מהני ע"ה].

ת. מדקרי לי' בשר חסידך.²⁹⁷

תשובה תד

ש. תהלים פ"ג י'. עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון. צ"ב למה הקדים את מדין לסיסרא והרי מיתת ומפלת סיסרא ה' קודם למיתת ומפלת מדין וכמבו' בס' שופטים פ"ד ופ"ז.

יחיד וע"כ כדכתב מרן שליט"א דהכונה לעמו של פרעה. 297. עי' סנהדרין פ"ג מ"ג ברע"ב ד"ה משרבו.

296. כתשובת מרן שליט"א בבודק הבית יעו"ש. כן מדויק מדכתיב 'ראשי' לויתן בלי רבים ואם ה' הכונה על פרעה לבדו ה' צ"ל 'ראש' לויתן בלי

ת. זה גמר הפסוק קודם ומוסיף כסיסרא.

תשובה תה

ש. בהנ"ל. למה בכלל הזכיר בפסו' כאן את מדין, כי כיון שמזכיר כאן את מדין ה"ז משמע שגם מדין מתו בנחל קישון, והו"ל לומר את מדין בהדי קרא דכתיב להלן שיתמו נדיבמו כערב וכזאב וכזבח וכצלמנע כל נסיכמו דקאי פסו' זה על מדין (שעורב וזאב וזבח וצלמנע היו נסיכי מדין כמבו' בס' שופטים שם).

ת. כנ"ל.

תשובה תו

ש. עוד בהנ"ל. לכאו' צ"ב מהו 'כסיסרא' כיבין בנחל קישון' והרי לא סיסרא עצמו וכן לא יבין עצמו מתו בנחל קישון, דרק הצבא מתו שם ולא סיסרא ויבין וכמבו' בס' שופטים שם. (ובשלמא 'כסיסרא' אפשר לומר דהכונה למחנה סיסרא וכדכתיב (שופטים ד' ט"ז) ויפל כל מחנה סיסרא וגו', אבל 'כיבין' עדיין צ"ב כי בכתובים הצבא לא מתייחס אל יבין (אפי' שלמעשה יבין הי' המלך שם) אלא מתייחס לסיסרא, ולא עוד אלא שאת יבין הרגו זמן אח"כ כמבו' שם פסו' כ"ד).

ת. מחניהם.

תשובה תז

ש. עוד בהנ"ל. למה הקדים לומר 'כסיסרא' לפני 'כיבין', והרי יבין הי' המלך וסיסרא הי' רק שר צבאו.

ת. כי נהרג קודם.²⁹⁸

בכו"כ מקומות, אך יתכן דזה אינו כי מה שמצינו כן הוא דוקא במלך שעדיין בחיים כדאי' גבי משה רבינו לענין פרעה ומשא"כ הכא שהם כבר מתו.

298. שמא עי"ל כי זה דברי גנאי בשבילם ולכן הקדים המפלה של שר הצבא לפני המפלה של המלך והיינו שהכתוב חלק כבוד למלכות כדמצינו

תשובה תח

ש. תהלים פ"ג ו' - ט'. כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו. אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים. גבל ועמון ועמלק פלשת עם ישבי צור. גם אשור נלוח עמם היו זרוע לבני לוט סלה. ופרש"י וז"ל, היו זרוע. כל אלה נתנו כח ועזרה למואב עמון שכנינו לבא עלינו עכ"ל והיינו אדום וישמעאלים והגרים גבל ועמלק פלשת ויושבי צור ואשור כל אלו נתנו כח ועזרה לבני לוט שהם עמון ומואב לבא עלינו [ה"י], וצ"ב דא"כ למה נאמר בפסוק ז' מואב ובפסוק ח' עמון, דאיך זה מתפרש שעמון ומואב היו זרוע לבני לוט, דמה שייך לומר שהם היו עזרה לעצמם. ולכאור' צ"ב טובא.

ת. כנראה שחלק עזבו²⁹⁹ לעמון וחלק למואב.

תשובה תט

ש. תהלים פ"ד ג'. נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי ירננו אל אל חי. פרש"י וז"ל, נכספה נחמדה, כלתה נתאותה כו', לחצרות ה' כי חרבו ועל הגלות אמרה, לבי ובשרי ירננו יתפללו על זאת עכ"ל. והיינו נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ולכן לבי ובשרי יתפללו אל ה' על חצרות ה'. ויש לשאול, דהנה האתנחתא הוא תחת תיבת 'ובשרי', ולכאור' לו"ד רש"י כיון שהאתנחתא תחת 'ובשרי' ה' נ' דה"ק, נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי, והיינו כאילו אמר נכספו וגם כלתו נפשי לבי ובשרי לחצרות ה', ולכן כולם [היינו נפשי לבי ובשרי] ירננו אל אל חי, ולכאור' כיון שהאתנחתא תחת 'ובשרי' למה לא פרש"י כן, דלפרש"י רק 'נפשי' נכספה וגם כלתה ואילו 'לבי ובשרי' ירננו, ולהנ"ל כולם [נפשי לבי ובשרי] גם נכספו וכלתו וגם ירננו. וצ"ב.

ת. האתנחתא דלא לימא דלבי קאי אלעיל ובשרי אלהבא.³⁰⁰

הטעם עולה ויורד הוא נמצא בתיבת ה' ולפי"ז ניחא היטב מה שפרש"י לבי ובשרי ירננו וגו' והיינו כי המחצית הראשונה של הפסוק נגמרת בתיבת ה' ולפני זה כתיב רק נפשי ודו"ק. ואין זה סותר למ"ש מרן שליט"א כאן בתשובה כי עדיין צריך ביאור למה לי האתנחתא מאחר דיש עולה ויורד וע"ז ניחא תשובת מרן שליט"א, והבן.

299. צ"ל: עזרו. 300. ע"י להלן תשובה תי"א ובהערה שם מה שהבאנו מסידור ווילנא דבטעמי התהלים המפסיק הוא שונה משאר ספרים והאתנחתא בתהלים כח הפסקתו הוא ככח הזקף שבשאר ספרים ולפני האתנחתא יש מפסיק לפניו והוא אא עולה ויורד אשר יבוא לסוף מחצית ראשונה של הפסוק כו' יעו"ש. והנה בפסוק כאן

תשובה תי

ש. תהלים פ"ו א'. תפלה לדוד הטה ה' אונך ענני כי עני ואביון אני. מפסוק זה משמע דעני ואביון יתכן להתקיים באדם אחד באותו הזמן, ואילו ממש"כ מרן הח"ח זצ"ל לכאורה מבואר לא כן, דכתב (אהבת חסד ח"א פ"י ס"ח) וז"ל אביון הוא מעונה יותר מעני והורגל לכושת ונקרא אביון האובה ואינו משיג מה שנפשו מתאוה עכ"ל,³⁰¹ ואין ליישב דהא אביון הוא גם עני, כי נהי שזה אמת אבל למה הוצרך לומר בפירוש כי עני ואביון שהרי בכלל אביון הוא גם עני. (ואולי נתכוין עני לענין צרכים גשמיים, ואביון לענין צרכים רוחניים שמתאוה להשיג דרגות רוחניות יותר).³⁰²

ת. לפעמים עני ולפעמים אביון.³⁰³

תשובה תיא

ש. תהלים פ"ט ב'. חסדי ה' עולם אשירה לדר ודר אודיע אמונתך בפי. הנה האתנחתא תחת תיבת אשירה, ויש לשאול אם יש להוכיח מכאן לענין מודים דצ"ל 'לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך' ולא 'אתה הוא לדור ודור'.

ת. נכון וגם אני אמרתי כן בעזה"י.³⁰⁴

חמור וגו' ופרש"י רש"י ענותן ורוכב על חמור מדת ענוה היא עכ"ל (ועי' רד"ק שם דלכן מבין דרכיבתו על חמור מדת ענוה היא), וכיון דמשיח צריך שיהיה עניו לכן ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח כי היה עניו כמו שהכתוב העיד עליו וכו"ל).
304. שוב חשבתי ליתן אולי עוד ראי' לדברי מרן שליט"א, והיינו לפי מה שפרש"י לעיל ס"א ז' ולהלן צ' ה' דדור הוא ל"ה שנה וזהו מ"ד ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דור ודור וכן זהו מ"ד ימי שנותינו בהם שבעים שנה יעו"ש, והשתא אי אמרין לדור ודור נודה לך כו' נחא דהיינו כל שנות האדם דהיינו ע' שנה נודה לך כו', אבל אי אמרין אתה הוא לדור ודור אין מובן דהא הקב"ה הוא חי וקים לעולמים, ומ"מ אי משום הא יתכן דאי"ז ראי' כי הרי אמרין צור חיינו מגן ישענו קודם שאמרין אתה הוא לדור ודור והיינו די"ל דהלדור ודור מתייחס לתיבות צור חיינו מגן ישענו ולא לשנותיו

301. והוא מגמ' בבא מציעא ק"א ב' וערש"י שם בד"ה אביון כו'.
302. שו"ר מש"כ רש"י בתהלים מ' ט"ז וז"ל כל עני ואביון שבתהלים אינו אלא כנגד ישראל עכ"ל, ולפי"ז שמדבר על הכלל ולא על היחיד נחא דיש בישראל שהוא עני ויש שהוא אביון ולא מדבר על אדם אחד.
303. ערש"י זכריה ט' ט' דפירש, עני ענותן, יעו"ש. וע"ע מש"כ הרבינו בחיי בזה בס' כד הקמח בערך ראש השנה.

(והנה כתיב (תהלים ע"ו י') בקום למשפט אלקים להושיע כל ענוי ארץ סלה ופרש"י וז"ל בקום למשפט אלקים לעשות משפט לאויביו להושיע חזקיהו וסיעתו עכ"ל ומבין בזה שהכתוב מעיד על חזקיהו שהיה עניו, ובזה יתכן לומר דמבין מה דארו"ל שבקש הקב"ה לעשות את חזקיהו משיח (וכדפרש"י נמי בישעיה ט' ו' יעו"ש), והוא כי כתיב (זכריה ט' ט') הנה מלכך וגו' עני ורכב על

תשובה תיב

ש. תהלים צ' ה'. פרש"י וז"ל, זרמתם שנה יהיו. כו' ששני הדורות שבעים שנה הם כמו שמפורש בסוף הענין ימי שנותינו בהם שבעים שנה כו' עכ"ל, וכ"כ רש"י לעיל ס"א ז' וז"ל שם, ימים על ימי מלך תוסיף. אם נגזור עלי למות בחור הוסיף ימים על ימי עד ששנותי יהיו כמו שני דור ודור עכ"ל,

נמי קאמר חסדי ה' עולם אשירה, ואח"כ לדר ודר אודיע אמונתך בפ'. וא"כ נמצא דמב' הפסוקים הנ"ל בתהלים מבואר דאף בתפי' מודים צ"ל לדור ודור נודה לך כו'.

ואין להקשות דכיון דהאנתחתא בתהלים כח הפסקתו רק כח הזקף שבשאר ספרים, א"כ איך מיינתן ראייה מתהלים פ"ט ב' דצ"ל לדור ודור נספר תהלתך, ממה שהאנתחתא שם הוא תחת תיבת אשירה וכנ"ל דהלדור ודר קאי אלמטה ולא קאי אלמעלה. ואין להקשות כן, כי בתהלים פ"ט ב' אין טעם נוסף המפסיק (כמו שיש בתהלים ע"ט י"ג) מלבד האנתחתא, ולא כן בתהלים ע"ט י"ג מלבד האנתחתא יש טעם אחר שהפסקתו כחו גדול מהאנתחתא שהוא כבר מפסיק, ולכן כיון שבתהלים פ"ט ב' יש טעם מפסיק אחד אף שהוא טעם האנתחתא הרי הוא המפסיק היחידי וממנו יש ללמוד היאך לקרות, והבן.

אך עדיין יל"ע למה הביא מרן שליט"א הראי' דוקא מהפסוק בתהלים פ"ט ב', שהרי כמו כן אפשר להביא הראי' מתהלים ע"ט י"ג שצ"ל לדור ודור נודה לך, ולא עוד אלא שבפשוטו הראי' מתהלים ע"ט י"ג היא ראי' חזקה יותר מאחר שהטעם עולה ויורד הנמצא שם הוא חזק יותר מטעם האנתחתא הנמצא בתהלים פ"ט ב', וכנ"ל מסידור ווילנא. וצ"ל, דכיון דבתהלים ע"ט י"ג יש ב' מפסיקים והיינו גם עולה ויורד וגם אנתחתא, לכן עדיף טפי ליתן הראי' מתהלים פ"ט ב' דשם יש רק מפסיק אחד ואף שהוא אנתחתא, ולכן הביא מרן שליט"א הראי' מתהלים פ"ט ב' דוקא וכנ"ל, ודו"ק. וע"ע מה שכתבנו בזה בס' עבודת אהרן על תפלה בברכת מודים יעו"ש.

של הקב"ה ח"ו כי הוא חי וקים לעולם ולעולמי עולמים, וממילא ל"ק מה ששאלנו אין מובן כו' כנ"ל, וע"כ צ"ל דהראי' היא כדברי מרן שליט"א מהכתוב בתהלים וכנ"ל בתשובה, ומ"מ נכון הוא מש"כ דלתשובת מרן ניהא מ"ד לדור ודור נודה לך והיינו שזה מתייחס לשנות האדם שבכל שנות האדם שהם דור ודור שהם ע' שנה וכנ"ל בכל אלו שני האדם נודה לך כל אדם ואדם. והבן.

אך לכאור' יל"ע מתהילים ע"ט י"ג דכתיב התם, ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך, ושם האנתחתא היא תחת התיבה 'ודר' ולפי"ז לכאור' משמע דיש לומר אתה הוא לדור ודור.

אך האמת שאין זה שאלה, כי הטעמים בספרים תהלים איוב ומשלי הינם שונים מהטעמים שבשאר התנ"ך והוא נדפס בס' תהלים ישן (המודפס כעת בסידור ווילנא) וזה הלשון שם (השייך לנידון שלנו): הטעמים המפסיקים הם: (1) א סלוק הוא סוף פסוק (2) אא עולה ויורד אשר יבוא לסוף מחצית הראשונה של הפסוק כו' (3) א אנתח אשר כח הפסקתו כח הזקף שבשאר ספרים כו' (עכ"ל) השייך לעניינו, ומעתה, נהי נמי שיש אנתחתא תחת תיבת 'ודר' [בתהלים ע"ט י"ג] וכנ"ל, מ"מ כבר קודם לזה יש טעם של עולה ויורד בתיבת 'לעולם' ובספר תהלים טעם העולה ויורד כח הפסקתו הוא יותר גדול מטעם האנתחתא וכנ"ל מסידור ווילנא, וא"כ נמצא שמחצית הפסוק הוא מסתיים בתיבת לעולם ונמצא דהפסוק בתהלים ע"ט י"ג הכי קאמר ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם, ואח"כ, לדור ודור נספר תהלתך, והיינו כנכתבאר ג"כ בפסוק הנ"ל בתהלים פ"ט ב' דהתם

ומכל זה מבו' דדור הוא ל"ה שנה, ולכאו' צ"ב דהא תנן באבות עשרה דורות מאדם ועד נח, עשרה דורות מנח ועד אברהם, והרי הי' יותר משלוש מאות וחמשים שנה מאדם ועד נח, ומנח ועד אברהם, ואיך קאמרי' דדור הוא ל"ה שנה. וצ"ת.

ת. דורות הראשונים האריכו ימים ואיחרו להוליד.

תשובה תיג

ש. תהלים צ"א ד'. באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו. פרש"י וז"ל, באברתו כנף. יסך יסוכך. תחסה תתכסה. צנה וסחרה, הוא צנה המקפת את האדם קרוב לארבע רוחותיו, סחרה לשון סחור סחור עכ"ל. וסחור סחור הוא תרגום של סביב כדאיתא בתרגום אונקלוס פ' תרומה כ"ה כ"ד ועוד, והשתא יש לשאול דכיון שכן למה כתיב וסחרה עם וא"ו, דהול"ל צנה סחרה והיינו צנה המסובבת סביב האדם מארבע רוחותיו וכדפרש"י כנ"ל, ומהו י'סחרה. ולכאו' צ"ב.

ת. צנה והיא סחרה.

תשובה תיד

ש. תהלים צ"א ז'. יפל מצדך אלף ורובה מימינך אליך לא יגש. פרש"י וז"ל, יפל מצדך אלף לשון חנייה כמו על פני כל אחיו נפל. מצדך משמאלך יחנו אלף שדים ואליך לא יגשו להזיק עכ"ל, צ"ב דא"כ הול"ל יפולו וכן לא יגשו לשון רבים. וצ"ב.

ת. רבבה שהן רבים מאד אליך לא יגש כלל שלא תבהל.

תשובה תטו

ש. תהלים צ"ז א'. ה' מלך תגל הארץ ישמחו איים רבים. פרש"י וז"ל, ה' מלך. בנטלו המלוכה מעמלק ומזרעו. תגל הארץ. זהו שאמר (יחזקאל ל"ה) כשמוח כל הארץ שממה אעשה לך על עמלק נתנבא כן עכ"ל, לכאו' קצת צ"ב דאילו הכא בתהלים אמר שקודם ה' ימלוך בנטלו המלוכה מעמלק ומזרעו ואח"כ תגל הארץ, ואילו ביחזקאל שם משמע בהיפוך והיינו שקודם תשמח כל הארץ ורק אח"כ יעשה שממה לעמלק. (והאם י"ל דהכונה כך, שבתחילה יטול המלוכה מעמלק ומזרעו ואח"כ תגל הארץ, ובזמן זה שתגל הארץ היינו באותו

הזמן שעליו נ' כשמוח כל הארץ אז שממה אעשה לך לגמרי והיינו לא רק נטילת המלוכה אלא שממה לגמרי).

ת. תלוי אם יהי' בעתה או אחישנה.³⁰⁵

תשובה תטז

ש. תהלים צ"ט ח'. ה' אלקינו אתה עניתם אל נשא היית להם ונקם על עלילותם. פרש"י וז"ל, אל נושא עון ישראל. היית להם בשבילם. ונקם היית על עלילותם משה ואהרן שמעו נא המורים שמואל על שלא הדריך בניו בדרך טובה מת בחור עכ"ל, צ"ב למה נענש והרי חזרו בניו בתשובה ואף יואל בנו הי' לנביא.³⁰⁶

ת. יתכן שאחר פטירתו חזרו בתשובה.

תשובה תיז

ש. תהלים שם. בהנ"ל. מש"כ רש"י הל' בחור צ"ב דהא נפ' בן נ"ב כדאי' בתענית ה' ב'.

ת. הכונה שלא השלים שנותיו.

תשובה תיח

ש. תהלים שם. עוד בהנ"ל. צ"ב דכיון שנפ' בן נ"ב מצד שלא הדריך כנ"ל כדפרש"י א"כ היכי ילפינן משמואל שעולמן של לויים הם נ' שנה.

ת. לכן חי לפחות נ' שנה.³⁰⁷

תשובה תיט

ש. תהלים ק"ב א'. תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפך שיחו. רמוז במקרא זה ג' הלכות, הא'. (או"ח כ"ו א') דמי שאין לו אלא תפלה אחת יניח

מזן שליט"א, דכיון שעולמן של לויים הם נ' שנה לכן חי שמואל לפחות נ' שנה והיינו דלולי זה שעולמן של לויים היו נ' שנה אז הי' חי גם פחות מנ' שנה מצד שלא הדריך בניו וכנ"ל.

305. עי' בזה סנהדרין צ"ח א'. 306. עי' לעיל תשובות רמ"ט-ר"נ ולכאור' צ"ב כי שם נתבאר שיואל וכן כולם חזרו בתשובה קודם פטירתו של שמואל יעו"ש ולכאור' צ"ב. 307. לכאורה כונת

עכ"פ תפלה אחת וזהו תפלה ל' יחיד לעני שאין לו אלא תפלה אחת. הב'.
(שם כ"ה ב') שקודם מתעטפים בטלית ואח"כ מניחים תפילין וזהו תפלה לעני
היינו אימתי מניח תפילין כי יעטף היינו כשכבר יהיה עטוף בטלית ואח"כ ולפני
ה' וגו' היינו שאז יתפלל. הג'. (ביה"ל או"ח ל"ז ד"ה בשעת) במ"ב כ' עוד
להלכה שגם במנחה מניחים תפילין וזהו רמזו לפני ה' ישפוך שיחו כדאמרינן
בברכות כ"ו ב' תפלת מנחה כו' ואין שיחה אלא תפלה שנאמר תפלה לעני כו'.

ת. תפלה אינו תפילין.³⁰⁸

תשובה תכ

ש. תהלים ק"ה כ"ח. שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו. הנה סדר המכות
בפסו' כאן, ה"ז, חשך דם צפרדע ערב כינים ברד ארבה בכורות, וצ"ב
למה זה לא נאמר כסדר המכות שנעשו דם צפרדע כו'. ועוד למה לא נזכרו
כאן מכות דבר ושחין כלל.

ת. עי' בפ' הגאון מלבי"ם ז"ל.

תשובה תכא

ש. תהלים ק"ו ט'. ויגער בים סוף ויחרב ויוליכם בתהמות כמדבר. לכא'ו
צ"ב מהו 'כמדבר' והרי מדבר הוא מקום ציה ושממה ומשא"כ לבני ישראל
הי' שם פירות וכו'.

ת. הוא הביאם למדבר ואח"כ הקב"ה יעשה נס.

תשובה תכב

ש. תהלים ק"ו י'. ויושיעם מיד שונא ויגאלם מיד אויב. יש לדקדק למה גבי
שונא אמר ל' ישועה וגבי אויב אמר ל' גאולה.

ת. שונא זה לזמן ואויב הוא תמידי וזמן מרובה.

לעני וכתוב התם תפלה למשה איש האלקים מה בין
האי להאי אלא דא תפלה של יד ודא תפלה של
ראש כו' יעו"ש.

308. כן איתא בהדיא על פסוק זה בזה"ק הובא
בספה"ק יסוד ושורש העבודה. אמנם שו"מ ג"כ
בהפוך בזה"ק וישלח קס"ח ב' כתיב הכא תפלה

תשובה תכג

ש. תהלים ק"ו י"ז. תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם. לכא' צ"ב דהרי גם את עדת אבירם הארץ בלעה וגם את דתן הארץ כסתה. וצ"ב.
ת. שתיהן בכלל.

תשובה תכד

ש. תהלים קט"ו י"א. יראי ה' בטחו בה' עזרם ומגנם הוא. פרש"י וז"ל יראי ה' אלו הגרים עכ"ל. קצת צ"ב להלן קי"ח ד' עה"פ יאמרו נא יראי ה' כל"ח פרש"י וז"ל יראי ה' אלו בני לוי כו' עכ"ל. ומאי שנא. וצ"ב.
(ומה שפרש"י כאן אלו הגרים, כן פרש"י להלן קל"ה כ' עה"פ בית הלוי ברכו את ה' יראי ה' ברכו את ה' וז"ל יראי ה' אלו הגרים (מצאתי) עכ"ל, ושם זה ניחא דכיון דכתיב בהדיא בית הלוי לכן אי אפשר לפרש דיראי ה' זה בני לוי ולהכי פרש"י שם דאלו הגרים).
עוד יש להעיר קצת דשם מזמור קט"ו יש פסו' נוסף (י"ג) דכתיב יברך יראי ה' הקטנים עם הגדלים, ועל זה רש"י לא פירש כלום, אמנם בזוה"ק (ר"פ במדבר) אי' על פסוק זה 'יברך יראי ה' אילן אינון ליואי'.
וצ"ב.

ת. חד לגרים וחד לבני לוי. 309 310

תשובה תכה

ש. תהלים קט"ז י"ח - י"ט. נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו. בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים הללויה. הנה בפשוטו מ"ד בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים הכונה לבית המקדש, ולכא' צ"ב שהרי ביהמ"ק נבנה רק בימי שלמה ואיך קאמר שישלם נדרי' בבית המקדש.
ת. יתכן שהמקום כבר נתקדש.

הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישראל, ופרש"י וז"ל, אספרה שמך לאחי. בהתאסף כל כנסיותי וכן אומר להם יראי ה' הללוהו אלו הגרים וכל זרע יעקב עכ"ל. וע"ע רש"י תהלים ס"ז

309. עמש"כ מרן שליט"א בטעמא דקרא בתהלים קט"ו ולהלן מיניה קל"ה. 310. ע"ע רש"י (תהלים כ"ב כ"ג), דכתיב (שם פסו' כ"ג כ"ד) אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך, יראי ה'

תשובה תכו

ש. תהלים קי"ט ק"ס. פרש"י וז"ל, ראש דברך אמת. סוף דברך הוכיח על הראש שהוא אמת שכששמעו האומות אנכי ולא יהיה לך ולא תשא אמרו הכל להנאתו ולכבודו כיון ששמעו כבוד לא תרצח לא תנאף הודו על ראש דברך שהוא אמת עכ"ל (וכע"ז הוא ברש"י להלן קל"ח ד'). הנה לעיל כ"ט ה' פרש"י וז"ל, קול ה' שובר ארזים. האומות כענין שנאמר כו' ובשעת מתן תורה כי מי כל בשר ויחי אתה שמעת וחיית ואומות העולם שומעים ומתים עכ"ל, ומ"ד ויחי היינו ששמעו את הקב"ה ואעפ"כ שמעת וחיית ומשא"כ אוה"ע כששמעו את הקב"ה מתו, והרי את הקב"ה כולם שמעו רק בב' דברות הראשונות, דאילו דברות שלאחמ"כ אמרם משה (הוריות ח' א'), וכיון שכן צ"ב איך פרש"י הכא מזמור קי"ט שכששמעו האומות אנכי כו' כיון ששמעו כבוד כו' וכנ"ל והרי מיד אחר ב' דברות הראשונות האומות מתו וכמ"ש רש"י לעיל כ"ט ה'.

ת. אמרו להם.³¹¹

תשובה תכז

ש. שם בהנ"ל.³¹² בעצם מה שפרש"י לכאור' צ"ב, במה נחה דעתם של האומות כששמעו כבוד ולא תרצח ולא תנאף, והרי גם זה הוא להנאתו ולכבודו כביכול והיינו חדא במה שאמר ונעשה רצונו (כדמצינו גבי קרבנות) ועוד שבכל דבר כגון כיבוד אב ואם אם ח"ו מזלזלים באב הרי זה נגד רצונו ח"ו וכן ברציחה ל"ע ובניאוף ה"י ונמצא דבכל מצוה והיינו בכל הדברות כולם הכל זה להנאתו ולכבודו כי בכל הדברים אם עושים בהיפוך זה נגד רצונו ח"ו וכנ"ל, וכיון שכן צ"ב ההבדל ובמה נחה דעתם כששמעו כבוד וכולהו דברות. ולכאור' קצת צ"ב.

צריך שיאמרו להם.³¹² אוסיף כאן מה שעלה ברעיוני בעזה"י להלן תהלים קכ"ב ג' דכתיב התם, ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדו, ופרש"י וז"ל, כעיר שחברה לה. כשילה כו' עכ"ל, ואפשר לומר דזה הפירוש מרומז בפסוק עצמו גופא, כי "הבנויה כעיר שחברה לה יחדו" ה"ז ר"ת כשיל"ה, והיינו דקאמר ירושלים כשיל"ה כלו' ירושלים כעיר שחברה לה יחדו.

ט"ז יעו"ש.³¹¹ הנה לכאור' לפי מש"כ מרן שליט"א לעיל תהלים כ"ט ה' דרך האומות שהיו קרובים להר סיני הם דוקא מתו ולא שאר האומות יעו"ש, א"כ אולי ניחא גם כאן דדוקא על האומות הנותרים והיינו אלו שלא היו קרובים להר סיני שנשארו לחיות עליהם דוקא נאמר 'כיון ששמעו' כו', ויתכן דלכן השיב מרן כאן 'אמרו להם' והיינו דכיון שהיו רחוקים מהר סיני וקנתבאר לכן היה

ת. המצוה כבוד הבריות.

תשובה תכח

ש. תהלים קכ"ז א'. פרש"י וז"ל, שיר המעלות לשלמה. שיר זה אמר דוד על שלמה בנו שצפה ברוח הקודש שעתיד לבנות בית המקדש ובו ביום ישא שלמה את בת פרעה ועל זה נאמר (ירמיה ל"ב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה לכך אמר המזמור הזה למה לך בני לבנות בית ולסור מאחרי המקום מאחר שאינו חפץ בה לשוא עמלו בונו בו עכ"ל, לכאור' צ"ב דכיון שצפה דוד ברוה"ק כן א"כ למה לא הזהיר ולא מנע את שלמה מזה.

ת. כי זה תלוי בבחירה.

תשובה תכט

ש. תהלים קל"ה י"ב. ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו. יש לשאול למה נאמר ב"פ נחלה. וכן הוא צ"ב להלן קל"ו דכתיב ונתן ארצם לנחלה כל"ח נחלה לישראל עבדו כל"ח.

ת. דרך הפסוק לכפול בכ"ד והוא לחזק הדבר.

תשובה תל

ש. תהלים קל"ו ד'. פרש"י וז"ל, לעשה נפלאות גדולות לבדו. בראשונה לא נברא מלאך כשעשאן לנפלאות הללו השמים והארץ השמש והירח עכ"ל, היינו דאיתא רש"י הקדוש לפרש הא דכתיב 'לבדו', והיינו לעשה נפלאות גדולות אלו האמורים להלן השמים כמ"ש לעשה השמים בתבונה וגו' וכן הארץ כמ"ש לרקע הארץ על המים וגו' וכן השמש כמ"ש לעשה אורים גדלים וגו' את השמש לממשלת ביום וגו' וכן הירח כמ"ש את הירח וכוכבים לממשלות בלילה וגו', כל זה הנפלאות הגדולות עשה לבדו אפי' בלי מלאכים שהרי כשברא כל אלו עדיין לא נברא שום מלאך. ויש לשאול, דכיון שכן היה צריך לומר גם (כגון) לעושה מלאך כל"ח, שהרי גם זה צריך להיות כלול במה דכתיב לעשה נפלאות גדולות 'לבדו' שגם את המלאך ברא לבדו וכנ"ל כי כשברא המלאך עדיין לא הי' שום מלאך, וא"כ למה לא פירט ואמר לעושה מלאך לבדו כל"ח וכדרך שאמר גבי השמים והארץ השמש והירח. ולכאור' צ"ב.

ת. הכל בכלל.³¹³

תשובה תלא

ש. תהלים קל"ו כ"ו. פרש"י וז"ל, הודו לאל השמים. המכין בהם מזון לכל בריה כו' עכ"ל, קצת צ"ב דהא המזון גדל בארץ (ואולי זה כמ"ש להלן המכין לארץ מטר).

ת. הקב"ה בשמים ומכין בארץ.

תשובה תלב

ש. תהלים ק"מ י"ג. ידעתי כי יעשה ה' דין עני משפט אביונים. יש לשאול, אמאי גבי עני קאמר דין וגבי אביונים קאמר משפט. (ויש עוד פסו' שכך כתוב בהם דין גבי עני ומשפט גבי אביונים, ומ"ט).³¹⁴

ת. כפל הענין במלות שונות כדרך הפסוקים.

תשובה תלג

ש. תהלים קמ"ה ו'. ועוזו נוראותיך יאמרו וגדולתך אספרנה. קצת צ"ב איך קאמר וגדולתך אספרנה, מאחר דאמר קודם לזה, ולגדלתו אין חקר, דכיון שלגדולתו אין חקר א"כ איך יוכל לספר זאת.

ת. לא אמר אספר הכל.³¹⁵

תשובה תלד

ש. תהלים קמ"ו ה'. פרש"י וז"ל, אשרי. מי שאל יעקב בעזרו שהבטיחו הקב"ה הנה אנכי עמך ושמרתיך והשיבותיך ולמה אשריו לפי שהוא עושה שמים וארץ ואת הים וכיון שהכל שלו יש בידו לשמרו בים וכיבשה אבל מלך

בתהלים ל"ה י' מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו ופי' במצו"ד וז"ל מחזק ממנו מן האויב החזק ממנו, מגוזלו ממי שרוצה לגוזלו עכ"ל, ואולי חזי' מהא דמשפט שייך לגזילה ודין שייך לשונא, ויל"ע. 315. חכ"א העיר ליישב עוד דהכונה, אספר שלגדולתו אין חקר. ואפשר דזהו בכלל תשו'

313. היינו, דכל מה שנמצא בשמים והיינו גם המלאכים ה"ז בכלל מה דכתיב לעשה השמים בתבונה כל"ח. ועי' לעיל תשובה שפ"ט. 314. עוד כתיב בתהלים כ"ט ל"א כי יעמד לימין אביון להושיע "משופטי" נפשו, וגם כאן מצינו שגבי אביון קאמר ל' משפט. והנה כתיב עוד

עו"ג אם שומרו ביבשה אינו יכול לשמרו בים עכ"ל, צ"ב דהא ההבטחה הנה אנכי וגו' היה ליעקב אבינו עצמו ואיך פרש"י דזה קאי על כולם. (ואם הי' לשון רש"י מי שאל יעקב שהבטיחו הקב"ה כו' והשיבותך בעזרו הי' ניחא).
ת. זהו הבטחה לדורות.

תשובה תלה

ש. תהלים קמ"ז ח'. המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר. קצת צ"ב דהא לשון כיסוי הוא דבר שמכסה מלמעלה (וכגון כלי שמכסים אותו, מכסים מעליו) וא"כ מה שיין כאן לשון כיסוי והרי נהי שאין רואים את השמים מ"מ הא העבים לא כיסו את השמים מעל גביהם רק נמצאים תחת השמים.³¹⁶
ת. כיסוי מצד השני.

תשובה תלו

ש. תהלים קמ"ח. הללו את ה' מן הארץ וגו' אש וברד שלג וקיטור וגו'. למה הגשם לא נ', ובפרט שהוא שכיח טפי מהשלג וברד.
ת. כ"ש מהשלג.

תשובה תלו

ש. בהנ"ל. רוח סערה עשה דברו. יש לשאול א' למה דוקא גבי רוח נ' עשה דברו. ב' למה דוקא רוח 'סערה' והרי כולם עושים דברו ית"ש.
ת. לפעמים קורה שיש רוח סערה והוא מצווי הקב"ה לכן אמר עושה דברו.³¹⁷

317. שו"ר כעין זה, דכתיב (תהלים ק"ה כ"ח) שלח חשך ויחשך ולא מרו את דברו, ופרש"י וז"ל, ולא מרו את דברו. המכות שצוה עליהם באו במצותיו ולא שינו את דברו עכ"ל, ודוק. ועי' פרש"י ישע'י

מין שליט"א. 316. שוב נמצא דכתב הרד"ק וז"ל המכסה שמים בהירים וטהורים ומזהירים, ובהיות העבים באויר השמים מכוסים מעין האדם עכ"ל, ועיין אבן עזרא.

תשובה תלח

ש. בהנ"ל. ההרים וכל גבעות וגו'. לכאורה צ"ב מדכתיב (זכריה י"ד י') יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון נגד ירושלים וגו', ופרש"י שם וז"ל, יסוב כל הארץ יהפך להיות כל הארץ כערבה ישפלו ההרים ויהי כל העולם כולו מישור וירושלים הר כדי שתראה גבוה על הכל עכ"ל, דכיון שכן, א"כ במה יתקיים שוב הכתוב ההרים וכל גבעות והרי כבר לא יהיו הרים וגבעות.

ת. אלו שהיו הרים וגבעות.³¹⁸

תשובה תלט

ש. תהלים. חשבתי בעזה"י ליתן ראייה שדוד המלך ע"ה גמר לחבר ספר התהלים סמוך לפטירתו, והוא, דהנה כתיב (תהלים י"ח) למנצח לעבד ה' את דברי השירה הזאת ביום הציל ה' אתו מכף כל איביו וגו' ופרש"י וז"ל ביום הציל ה' אותו וגו'. כשהזקין וכבר עברו עליו כל צרותיו ונצול מהם עכ"ל (וכן פרש"י בסוף שמואל ב'). וכתיב להלן מיניה (תהלים ע"ב) כלו תפלות דוד בן ישי ופרש"י וז"ל רבותינו דרשו כלו כו' ויש לפתור כלו כמו נסתיימו כו' וא"כ הוא לא נכתב המזמור במקומו³¹⁹ ואין מוקדם ומאוחר בספר ונראין הדברים שלעת זקנתו כשהמליך את שלמה אמרו עכ"ל. ונמצא שהי' גמר חיבור הספר תהלים סמוך לפטירתו ממש.

ולפי"ז מה דארז"ל (תחי' פרק שירה) בשעה שסיים ספר תהלים כו', ג"כ הי' סמוך לפטירתו. האם נכון הוא.

ת. נכון.

הם כאילו לא שבחנוהו מעולם כו' עכ"ל יעו"ש, ומשמע דמזמור שירו לה' (קמ"ט) הוא האחרון שאמר וצ"ב, ואולי י"ל דהכונה כשסיים דוד כל 'תשבחותיו' בתהלים דייקא, אבל 'בקשותיו' לא סיים רק סמוך לפטירתו וכנ"ל וכמו"כ המזמור על שלמה הוא ג"כ 'בקשה' על שלמה, ותשבחותיו סיים במזמור שירו לה' שיר חדש וכנ"ל, אולי ויל"ע.

כ"ח ב'. 318. עי' לעיל תשובה שי"א. 319. וכ"כ הרב מלבי"ם ז"ל שם וז"ל, לשלמה. תפלה זו יסד דוד ע"ה עת המליך את שלמה בנו והיא היתה התפלה האחרונה שיסד בימי חייו כמ"ש כלו תפלות דוד כו' עכ"ל יעו"ש, ולפי"ז צ"ב הא דפרש"י (דברי הימים א', כ"ט י"א) וז"ל כל תשבחותיו בתהלים הוא מתחיל במזמור האחרון שירו לה' שיר חדש כלומר כל התשבחות חדשים

תשובה תמ

ש. איתא בריש פרק שירה דכשגמר דוד הע"ה ספר התהילים זחה עליו דעתו כו'.³²⁰ וקצת צ"ב היתכן לומר כן על דוד המע"ה שאמר ה' לא גבה לב ולא רמו עיני וגו' וארז"ל³²¹ דקאי על הזמן שנמשח למלך, שקודם היה רועה צאן ומזר (וממזר) לאחיו כו' וברגע קט נמשח למלך ואעפ"כ לא גבה לבו וכו', וא"כ היתכן שזחה עליו דעתו.

ת. בדבר מצוה זחה דעתו קצת שזכה לזה.

תשובה תמא

ש. כתב מרן שליט"א בהקדמה לביאורו לפרק שירה דאין הברואים אומרים שירה אלא בני אדם הרואים אותם אומרים שירה. וקשה מהא דיהושע דאמר שמש בגבעון דום ופרש"י שא"ל להפסיק מלומר שירה ומשמע דהשמש גופה קאמרה שירה. (מח"א).

ת. הכונה למלאך הממונה עלי'.

שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך אל תקרי ישלם לך אלא ישלימהו לך. ע"כ.³²¹ עיין ילקוט המכירי קל"א מבמדבר רבה פ"ד סוף סי' כ', וכך איתא בבמדבר"ר שם, אין לך אדם מישראל שביזה עצמו על המצות יותר מדוד הה"ד דהוה אמר לפני אלקים (תהלים קל"א) ה' לא גבה לבי בשעה שמשחני שמואל למלך ולא רמו עיני בשעה שהרגתי את גלית ולא הלכתי בגדולות בשעה שהחזירוני למלכותי ובנפלאות ממני בשעה שהעליתי את הארון כו' מכאן את למד שאין אדם רשאי לנהוג גאווה לפני המקום אלא צריך אדם להתבזות על כבודו כו' יעו"ש. ועי' מגילה י"א א' ודוד הוא הקטן כו' כשם שבקטנותו הקטין עצמו כו' כך במלכותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה יעו"ש.

320. וכך איתא שם, כל העוסק בפרק שירה בעוה"ז זוכה ללמוד ותלמודו מתקיים בידו וניצול מיצר הרע ומחייבוט הקבר ומדינה של גהינם וזוכה לימות המשיח ולחיי העולם הבא. אמרו רז"ל על דוד המלך ע"ה בשעה שסיים ספר תהלים זחה דעתו עליו אמר לפני הקב"ה יש בריה שבראת בעולמך שאומרת שירות ותשבחות יותר ממני באותה שעה נזדמנה לו צפרדע אחת ואמרה לו דוד אל תזוח דעתך עליך שאני אומרת שירות ותשבחות יותר ממך ולא עוד אלא כל שירה שאני אומרת ממשלת עליה שלשת אלפים משל שנאמר (מ"א ה') וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף ולא עוד אלא שאני עוסקת במצוה גדולה וזו היא המצוה שאני עוסקת בה יש בשפת הים מין אחד שאין פרנסתו כי אם מן המים ובשעה שהוא רעב נוטלני ואוכלני לקיים מה שנאמר (משלי כ"ה) אם רעב

תשובה תמב

ש. בעת אמירת תהלים פעמים הרבה מתחדשים חידו"ת בפסוקי התהלים. האם להפסיק ולכותבם או לא. כי ע"י שממשיכים לומר אח"כ שוכחים החידו"ת וחבל, ומאידך אם מפסיקים זה לוקח זמן רב. מה לעשות.

ת. רשאי.³²²

משלי

תשובה תמג

ש. משלי י"ג ו'. צדקה תצר תם ורשעה תסלף חטאת. פרש"י וז"ל, ורשעה תסלף חטאת. כמו חוטא, ועל שהוא רשע גמור קוראהו חטאת, ומשמעותה את החוטא תסלף רשעתו תקלקל אותו ותשפילהו כו' עכ"ל, לכאור' מבוא' חילוק, דרשע שאינו גמור נקרא 'חוטא' ורשע גמור נקרא 'חטאת', ויש לשאול מה הביאור דזה נקרא חוטא וזה שהוא רשע גמור נקרא חטאת.

ת. חטאת הוא המציאות.

תשובה תמד

ש. משלי י"ג י"ז. מלאך רשע יפל ברע וציר אמונים מרפא. פרש"י וז"ל, מלאך רשע יפול ברע. כגון בלעם שאמר לו הקב"ה לך עם האנשים והרשיע להשיא עצה לבלק עצה רעה לכך נפל בחרב עכ"ל, מלשון רש"י לכאור' משמע, דזה שהלך עם האנשים לא הי' עליו טענה רק הי' עליו טענה בזה שהרשיע לבלק עצה רעה והיינו פעור כדפרש"י פ' בלק כ"ה א', וצ"ב דהא מיד שהלך עם האנשים עוד קודם שהשיא העצה הי' עליו טענה כדכתיב שם כ"ב כ"ב ויחר אף אלקים כי הלך הוא וגו'.

ת. הי' עליו טענה אבל עונש קבל עבור העצה.³²³

אלקים כי הולך הוא וכנ"ל, אבל העונש שקבל שנפל בחרב זה הי' על העצה שהשיא לבלק ולא על מה שהלך.
(ג.ב. בגיטין נ"ז א' מבואר שנידון בש"ז רותחת יעו"ש, ולכאור' צ"ל דהעונש בעוה"ז הי' חרב,

322. לכאור' כונת התשו' שרשאי להפסיק לכתוב החידו"ת אף שזה לוקח זמן רב. ועיין מכתב ב' שהודפס כאן ממכתבי מרן שליט"א ששלח לזקיני הגר"ר אריה שכטר שליט"א. 323. והיינו, שהי' עליו טענה כבר בזה שהלך וכדכתיב ויחר אף

תשובה תמה

ש. משלי שם. פרש"י וז"ל, וציר אמונים מרפא. זה משה רבינו עכ"ל, הנה כאן סתם רש"י ולא פירש לענין איזה ענין שעשה משה רבינו נאמר עליו המקרא וציר אמונים מרפא (דמשא"כ גבי בלעם ביאר רש"י שזה נאמר לענין שהרשיע להשיא העצה). ולכאור' צ"ב לענין מה זה נאמר. (והנה להלן כ' ו' כתיב ואיש אמונים ופרש"י המבטיח ועושה, ולפי"ז אולי גם כאן הכונה וציר אמונים היינו מי שהוא נאמן על הבריות הרי הוא מרפא אע"פ שיש דברים שאומר ואין מבינים טעמו, ואי נכון לפ' כן, אולי י"ל דוציר אמונים מרפא דקאי על משה רבינו ה"ז קאי לענין מה שפרש"י להלן כ"ח כ"ג. ואי נכון הוא, א"כ צ"ב הכפילות לכאור').

ת. שמסר שליחותו.³²⁴

תשובה תמו

ש. משלי שם. לכאור' צ"ב מהו הדבר והיפוכו, והיינו, דמשמע דוציר אמונים מרפא הוא שבת, היפוך ממ"ד מלאך רשע יפל ברע דהואי גנאי. וצ"ב.

ת. יפול ברע וציר אמונים יכול לרפאותו.

תשובה תמו

ש. משלי י"ד ה'. עד אמונים לא יכזב ויפיה כזבים עד שקר. פרש"י וז"ל, ויפיה כזבים. ותמיד מדבר כזב עד שקר עכ"ל, יש לשאול מהו כזב ומהו שקר, (כדי שנדע מהו הכונה 'כזב עד שקר'). (ואולי מפרש"י להלן י"ט כ"ב מתבאר מהו הנקרא כזב דפרש"י שם וז"ל ואם איש כזב הוא ומבטיח ואינו עושה כו' עכ"ל).

ת. כזבים היינו שא"א לסמוך על דבריו.

תשובה תמח

ש. משלי ט"ו ח'. זבח רשעים תועבת ה' ותפלת ישרים רצונו. פרש"י וז"ל, זבח רשעים תועבה [לכאור' צ"ל: תועבת ה', כדכתיב בקרא] בלק ובלעם

והעונש למעלה הוא ש"ז רותחת). 324. ועי' בעל הטורים שמות ד' ל"א (ושם ה' כ"ג).

עכ"ל, בהוריות י' ב' אמרי' דבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק זכה ויצאה ממנו רות (והיינו דמצוה שלא לשמה ג"כ מצוה היא), ולכאו' כיון דקרבנות אלו היו תועבה להשי"ת א"כ איך זכה.

ת. מ"מ כיון להקריב.

תשובה תמט

ש. משלי שם. פרש"י וז"ל, ותפלת ישרים זה משה עכ"ל, צ"ב לענין איזו תפלה נאמר, דאם בקריעת ים סוף הרי הקב"ה אמר לו מה תצעק אלי, ואם גבי אהרן הרי תפלתו הועילה רק מחצה כדפרש"י פ' שמיני, ואם ליכנס לא"י הרי הקב"ה א"ל רב לך וגו'. ושמה הכונה לענין מרים בס"פ בהעלותך, או הכונה לענין שירת הים דהוי תפלת משה כדפרש"י להלן ל' ד'. ואולי טפי ניחא לפרש דזה קאי על שירת הים דזהו ותפלת ישרים רצונו והיינו כי רצון פירושו נחת כמב' בויקרא ושירת הים הוי נחת רוח להשי"ת.

ת. כל פעם שהקב"ה³²⁵ ה' משה מפייס.

תשובה תנ

ש. משלי ט"ו כ'. בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בווזה אמו. צ"ב דהא כבר כתיב לעיל (י' א') בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו.

ת. בווזה ותוגת שני דברים.

תשובה תנא

ש. משלי ט"ז ה'. תועבת ה' כל גבה לב יד ליד לא ינקה. הא דכתיב יד ליד לא ינקה צ"ב דהא כבר כתיב כן לעיל י"א כ"א יד ליד לא ינקה וזרע צדיקים נמלט.

ת. גאווה אתי כמ"ש בסוטה ד' ב' אפי' הקנהו להקב"ה שמים וארץ כא"א וקאי על גסי הרוח כדפרש"י שם ע"ש.³²⁶

שהכעיסו לפניו ית' במדבר כמ"ש וינסו אתי זה עשר פעמים תמיד היה משה מפייס ועל כ"ז נאמר ותפלת ישרים רצונו. והבן. 326. הכי איתא שם,

325. נראה שחסר כאן תיבה וכנראה נשמטה בעת העתקת התשובה, ולפי הענין אולי התיבה החסרה היא 'כעס' וכיו"ב. ומ"מ הכונה היא שבכל פעם

תשובה תנב

ש. משלי ט"ז כ"א. לחכם לב יקרא נבון ומתק שפתים יסיף לקח. פרש"י וז"ל, לחכם לב יקרא נבון. שלמד חכמה מרבו. יקרא נבון. סופו שיהיה נבון בדברים מפולפל בחכמתו ויקראו אותו נבון עכ"ל, לכאור' מבו' כאן דנבון הוא יותר מחכם, וכן מבו' לעיל י' י"ג דכתיב בשפתי נבון תמצא חכמה וגו', וכן מדכתיב לעיל י"ד ל"ג בלב נבון תנוח חכמה וגו', וכן מדכתיב להלן י"ז כ"ח גם אויל מחריש חכם יחשב אטם שפתיו נבון. אמנם צ"ב מדכתיב (ט"ז ט"ז) קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף ומבו' דחכמה מעולה מבינה כי חרוץ הוא זהב וזהב הוא יותר מכסף. ולכאור' צ"ב.

ת. עי' עירובין ק' ב'.³²⁷

תשובה תנג

ש. משלי ט"ז כ"ה. יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. צ"ב למה נכפל דהא כבר כתיב כן בהדיא לעיל י"ד י"ב. וצ"ב. (וכע"ז גם כתיב להלן כ"א ב', וצ"ב גם זה).

ת. ע"ל אות ג'.³²⁸

תשובה תנד

ש. משלי ט"ז ל"א. עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא. פרש"י וז"ל, בדרך צדקה תמצא. ע"י הצדקה מאריכין ימיהם עכ"ל, לכאור' צ"ב דהא זה כתיב בהדיא טפי להלן כ"א כ"א רדף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. (ואולי בפסו' דידן נתחדש דמאריך ימים לשנת השיבה שהיא שנת השבעים כדתנן פ"ה דאבות, אבל זה צ"ב דלא מסתבר דעל שנת השבעים חשיב אריכות

דבפסו' כאן דכתיב תועבת ה' וגו' הוא אתי לענין גאווה לומר דאפי' הקנהו להקב"ה כו' לא ינקה מדינה של גיהנם, ומשא"כ הפסו' לעיל דלא קאי על גאווה. ³²⁷ הכי איתא שם, א"ר שמואל בר נחמני כו' דאילו בדורו של משה כתיב כו', ומבו' דנבון יותר מחכם יעו"ש. ³²⁸ כונת מרן שליט"א לתשובה שכתב מרן שליט"א להלן תשובה תס"ט [שבמכתב הי' זה שאלה ג'] יעו"ש.

א"ר יוחנן משום ר"ש בר יוחאי כו' כתי' הכא תועבת ה' כל גבה לב כו' מאי יד ליד לא ינקה אמר רב כל הבא על אשת איש אפי' הקנהו להקב"ה שמים וארץ כאברהם אבינו דכתיב ביה הרמתי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ לא ינקה מדינה של גיהנם ופרש"י וז"ל ה"ג כל שיש בו גסות הרוח אפילו הקנהו כו' ול"ג כל הבא על אשת איש דלא משתעי קרא אלא בגסי הרוח עכ"ל רש"י, והיינו

ימים דהא כתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה ולכא' מבאור דעכ"פ שנת שמונים מתחיל ליחשב אריכות ימים לכא', ואיך לשנת השיבה קרי אריכות ימים, ועל כרחך דלא זה מה שנתחדש בפסוק דידן).

ת. ימצא חיים הכוונה חיים טובים.

תשובה תנה

ש. משלי י"ז ז'. לא נאווה לנבל שפת יתר אף כי לנדיב שפת שקר. פרש"י וז"ל, שפת יתר. דברי גאווה. אף כי לנדיב. וכ"ש שלא נאה שפת שקר לנדיב עכ"ל (וכן בכ"מ כאן בס' משלי פרש"י ד"אף כי' פירושו 'כל שכן'), ולכא' צ"ב מהו הכל שכן, שהרי לא מיירי באותו ענין, כי גבי הנבל מיירי לענין דברי גאווה, ואילו גבי הנדיב מיירי לענין שפת שקר. (ואולי אם נדע הכוונה של נבל ושל נדיב נוכל להבין הכל שכן).

ת. כ"ש לנדיב שלא יפה לו.

תשובה תנו

ש. משלי י"ח י"ב. לפני שבר יגבה לב איש ולפני כבוד ענוה. לכא' צ"ב דהרישא דכתיב לפני שבר יגבה לב ענינו כבר כתיב לעיל ט"ז י"ח דכתיב שם לפני שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח, והסיפא דכתיב ולפני כבוד ענוה כבר כתיב בהדיא לעיל ט"ו ל"ג יראת ה' מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה.

ת. כאן כתב דבר והיפוכו.

תשובה תנו

ש. משלי. האם יש מקור למימרא "לב מלכים ושרים ביד ה'", וכן למימרא "אין דבר העומד בפני הרצון".

ת. עי' משלי פכ"א פסוק א'.³²⁹

329. הכי כתיב התם, פלגי מים לב מלך ביד ה' על המקור למימרא הנפוצה לב מלכים ושרים ביד כל אשר יחפץ יטנו. ועי' מפרשים שם. היינו דזה ה'. (ומשמע מתשו' מרן שליט"א, דלמימרא

תשובה תנח

ש. משלי י"ט ג'. אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו. פרש"י וז"ל, אולת אדם תסלף דרכו. בעונו בא לו הרע כי באולתו תסלף דרכו ועבר עברו' ונפרעין ממנו ובבוא לו הצרה זועף לבו על הקב"ה וממהר אחר מדת הדין כגון אחי יוסף שאמרו (בראשית מ"ב כ"ח) מה זאת עשה אלקים לנו עכ"ל, לכאור' צ"ב שהרי כבר אמרו לפני כן (שם פסו' כ"א) אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת, וגם אמרו (להלן מ"ד ט"ז) האלקים מצא את עון עבדיך וגו', וצ"ב, א'. דא"כ כבר ידעו על מה באה להם הצרה. ב'. דלכאור' כיון שכבר אמרו מקודם אבל אשמים אנחנו וגו' א"כ איך למידין שמיהרו אחר מידת הדין ממה שכתוב שאמרו מה זאת עשה אלקים לנו.

ת. בשביל שאמר³³⁰ אח"כ מה זאת.

תשובה תנט

ש. משלי י"ט ט'. עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים יאבד. צ"ב דהא כבר כתיב לעיל פסו' ה' עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים לא ימלט. ועוד מאי שנא דכאן כתיב 'יאבד' ואילו לעיל כתיב 'לא ימלט'.

ת. הרבה פעמים חוזר הענין בלשון אחר וכולו לדרשא.

תשובה תס

ש. משלי י"ט י'. לא נאווה לכסיל תענוג אף כי לעבד משל בשרים. פרש"י וז"ל, לא נאווה לכסיל תענוג אף כי לעבד. ק"ו הוא שאין נאה שעבד ימשול בנדיבים עכ"ל, צ"ב מהו הק"ו, כי לכאור' בפשוטו אין מובן השייכות בין מה שלא נאווה לכסיל התענוג לבין מה שלא נאה שעבד ימשול בנדיבים, וצ"ב כונת הק"ו.

ת. זה גנאי וזה יותר גנאי.

תשובה תסא

ש. משלי כ' כ"א. נחלה מבהלת בראשונה ואחריתה לא תברך. פרש"י וז"ל, נחלה מבהלת בראשונה. שנמהר למהר וליטול תחלה כגון בני גר ובני ראובן שמהרו לטול חלקם בעבר הירדן ודברו בבהלה שנאמר גדרות צאן נבנו למקנינו פה וערים לטפנו עשו את העיקר טפל שהקדימו צאנם לטפם. ואחריתה לא תברך. שגלו כמה שנים קודם שאר השבטי' כו' עכ"ל, הנה כאן מבו' שמה שהקדימו צאנם לטפם הי' משום שדברו בבהלה, ולכאו' צ"ב דהא בחומש (מטות ל"ב ט"ז) פרש"י טעם אחר דז"ל שם, נבנה למקננו פה. חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחילה ערים לטפכם ואחר כך גדרות לצנאכם עכ"ל ומבו' שהקדימו צאנם לטפם משום שחסו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם ולא משום שדברו בבהלה. וצ"ב. (ואפ"ל שאם לא היו חסים על ממונם טפי, לא היו נכשלים בפיהם גם כשדברו בבהלה, אבל זה דוחק כי א"כ הי' צריך להזכיר זה בס' משלי שלא סתם טעו מזה שדברו בבהלה רק טעו שדברו בבהלה ע"י שחסו על ממונם יותר, ומזה שלא נזכר כך במשלי לכאו' ש"מ דלא זה הפשט במשלי, רק הפשט שם הוא כפשוטו שטעו ע"י שדברו בבהלה בלבד ולא גם משום שחסו על ממונם יותר, וא"כ הדרא ק' לדוכתא, וצ"ב).

ת. זה שחסו על ממונם יותר ג"כ משום הבהלה.

תשובה תסב

ש. משלי כ' כ"ג. תועבת ה' אבן ואבן ומאזני מרמה לא טוב. לכאו' צ"ב דהא כבר כתיב לעיל פסו' י' אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם.

ת. כנ"ל אות ב'.³³¹

תשובה תסג

ש. משלי כ"א ד'. רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת. האם מיירי כאן ברשעים גמורים והיינו לפי מפרש"י לעיל י"ג ו' דהרשע גמור קוראהו הכתוה 'חטאת'.

ת. אפי' עושה דבר טוב הו"ל חטאת שאין מכין לטובה.

תשובה תסד

ש. משלי שם. רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת. פרש"י וז"ל, רום עינים. גסות הרוח. ורחב לב. חפץ למלאות תאוות לבו הוא ניר של רשעים חרישותם ומחשבותם הוא חטאתם עכ"ל, ובתרגום איתא ושרגא דרשיעי לחטאה. והיינו דרש"י פי' ניר מלשון חרישה והתרגום פי' ניר מלשון נר. ולהתרגום יש לשאול, א'. מה הכונה והמשמעות של 'ונר רשעים לחטא'. ב'. דהא כבר כתיב כעין זה לעיל י"ג ט' ונר רשעים ידעך. (ולעיל ו' כ"ג פרש"י נר ידעך היינו דכשלקיים מצוות נרו מאיר וכשלא מקיים מצוות ח"ו נר כוהה, ובזה מבו' מהו ונר רשעים ידעך, אבל ושרגא דרשיעי לחטאה צ"ב הכונה).

ת. היינו הך.

תשובה תסה

ש. משלי כ"א י"א. בענש לץ יחכם פתי ובהשכיל לחכם יקח דעת. פרש"י וז"ל, בענש לץ יחכם פתי. ע"י יסורי הלצים הפתאים מתחכמים ושבים בתשובה עכ"ל, לכא' צ"ב דהא כבר כתיב לעיל י"ט כ"ה לץ תכה ופתי יערים וגו' ופרש"י וז"ל לץ תכה ופתי יערים. על מכות פרעה ומלחמת עמלק החכים יתרו ונתגייר עכ"ל, ולכא' היינו הך.

ת. כבר כתבנו טעם הכפולים.³³²

תשובה תסו

ש. משלי כ"א ט"ז. אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח. לכא' הא דכתיב ה' ינוח צ"ב דהא הגיהנם אינו מקום מנוחה (ולעיל י"ד ל"ג כתיב

שאלה ב]. 332. כונת מרן שליט"א לתשובה שכתב מרן שליט"א להלן תשובה תס"ט.

בלב נכון תנוח חכמה ופרש"י תשכון ותשקוט בנחת לשון מנוחה ומרגוע, ולפי"ז נמי איזה מנוחה ומרגוע יש בגיהנם) ומהו הל' ינוח. וצ"ב.

ת. תנוח היינו שהגיהנם הוא סוף מנוחתו.

תשובה תסז

ש. משלי כ"ב י"א. אהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך. פרש"י וז"ל, אוהב טהר לב חן שפתיו. מי ששפתיו חן. רעהו מלך. הקב"ה אוהבו ומחבבו עכ"ל. יש להסתפק בכונת רש"י די"ל הכונה, דמי שהוא אוהב טהרת לב שפתיו חן ומי ששפתיו חן רעהו מלך הקב"ה אוהבו ומחבבו מאחר ששפתיו חן כתוצאה מלב טהור, וי"ל הכונה גם בהיפוך דמי ששפתיו חן הוא טהר לב. ומהו הפי' הנכון.

ת. איש טהר לב וגם שפתיו חן.

תשובה תסח

ש. משלי כ"ג כ"ג. אמת קנה ואל תמכר וגו'. לכאור' צ"ב דכיון שאמר 'ואל תמכר' א"כ איך אמר 'אמת קנה' דמאחר שאין מי שימכור איך יקנו. (ואולי לכן פרש"י וז"ל, אמת קנה. ואם לא תמצא ללמוד בחנם למוד בשכר ואל תאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמדנה בשכר עכ"ל). וצ"ב.

ת. עי' בכורות כ"ט א'.³³³

תשובה תסט

ש. משלי כ"ד ו'. כי 'בתחבלות תעשה לך מלחמה' ותשועה ברב יועץ. קצת צ"ב למה נכפל דהא כבר כתיב לעיל כ' י"ח מחשבות בעצה תכון 'ובתחבלות עשה מלחמה'.

לא מצא בחנם שילמד בשכר תלמוד לומר אמת קנה [פרש"י וז"ל, אמת. תורה, עכ"ל] ומנין שלא יאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמדנה בשכר תלמוד לומר אמת קנה ואל תמכור. ע"כ. והיינו דמה שפרש"י כאן במשלי זהו מדברי הגמ' בבכורות וכנ"ל.

333. הכי אמרינן שם, מנהני מילי [פרש"י וז"ל, מנא ה"מ. דאין נוטלין שכר על הוראה ותלמוד תורה שילמד, עכ"ל] אמר רב יהודה אמר רב דאמר קרא ראה למדתי אתכם וגו' מה אני בחנם אף אתה בחנם תניא נמי הכי כאשר צוני ה' אלקי מה אני בחנם אף אתה בחנם ומנין שאם

ת. כבר כתבנו³³⁴ שדרך המקרא לכפול הענין בכמה אופנים וכל א' לדרשא אתי ואנו אין אנו יודעים רק מה שחז"ל גילו לנו.³³⁵

תשובה תע

ש. משלי כ"ד י"ג. אכל בני דבש כי טוב ונפת מתוק על חכך. ולהלן כ"ה ט"ז כתיב דבש מצאת אכל דרך פן תשבענו והקאתו, והנה מב' הפסוקים הנ"ל מבו' דצריך לאכול דבש אבל מ"מ צריך ליזהר לאכול ממנו במיתון שאם יאכל יותר מדאי יקיא ויפסיד הכל. אך קצת צ"ב למה לא נסמכו הפסוק זה לזה, כי מהפסוק דכתיב בסתמא אכל בני דבש כי טוב מ' דאפי' הרבה טוב הוא, והרי להלן כתיב אכל דרך.

עוד צ"ב הלשון דבש 'מצאת', דמ' דרק אם בא אליך באופן של מציאה דוקא אז תזהר מלאכול יותר מדאי אבל אם בא בלא מציאה אי"צ ליזהר מלאכול יותר מדאי, ולכא' מה סברא יש לחלק. (ואולי דכשבא באופן של מציאה זה פחות יקר לו ומנצל לאכול הכל ולזה צריך להזהירו, אבל כשבא לו ע"י שקנה הדבש כיון ששילם מכספו הרי הוא נזהר בלא"ה מלאכול הרבה ובזה אי"צ להזהירו, ומ"מ צ"ב למה הוצרך הכתוב לומר הל' דבש מצאת דהול"ל 'אכל דבש דרך'). וצ"ב.

ת. דבש מצאת ואינך יכול לקחתו אתך הו"א שיאכל הרבה ויהא שמור במיעיו.

תשובה תעא

ש. משלי כ"ד, ל"ג ל"ד. מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידיים לשכב. ובא מהתלך רישך ומחסרך כאיש מגן. צ"ב דהא כבר כתיב כן לעיל ו', י"א דכתיב שם מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידיים לשכב, ובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן. ועוד צ"ב ההפרש דאילו הכא כתיב 'ובא מתהלך רישך' ואילו לעיל כתיב 'ובא כמהלך ראשך'.

ת. כנ"ל אות א'.³³⁶

334. כונת מרן שליט"א למה שכתב מרן שליט"א שליט"א לעיל תשובה ק"ס ולהלן תשובה תרנ"ג. לעיל תשובה תנ"ט. 335. כע"ז כתב מרן 336. כונת מרן שליט"א לתשובה שכתב מרן

תשובה תבע

ש. משלי כ"ה י"ג. כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו ונפש אדניו ישיב. פרש"י וז"ל, כצנת שלג. כקור ימי שלג שאדם מתאוה לו בימי קציר, ולא שלג ממש שהשלג לא טוב הוא בשעת קציר עכ"ל, הנה מש"כ רש"י ולא שלג ממש כו' כן מבין נמי מדכתיב להלן כ"ו א' כמטר בקציר ומ' דאפילו מטר עצמו לא טוב לקציר וא"כ כ"ש שלג עצמו, אמנם לכאור' צ"ב שהרי גם קור שלג שהוא קור חזק לא טוב לקציר לכאור'. וצ"ב.

ת. קור שלג טוב לתבואה.

תשובה תעג

ש. משלי כ"ה כ"ד. טוב שבת על פנת גג מאשת מדינים ובית חבר. צ"ב דכבר כתיב כן בהדיא לעיל כ"א ט' טוב לשבת על פנת גג מאשת מדינים ובית חבר ושם פסוק י"ט טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדינים וכעס.

ת. כנ"ל אות א'.³³⁷

תשובה תעד

ש. משלי כ"ו י"ב. ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו. פי' במצו"ד דלהכסיל יש יותר תקוה מאשר לזה האיש החכם בעיני עצמו כי האיש החכם בעיני עצמו לא ילמוד מהזולת אבל הכסיל ילמד ויתחכם. ובאבן עזרא כתב ב' פי' האחד כהנ"ל במצו"ד והשני תקוה לכסיל ממנו עצמו והיינו כיון שהוא חכם בעיניו לכן התקוה שלו עצמו זהו שיצא כסיל. וכפירוש זה השני שפירש האב"ע כן פי' בארחות צדיקים בשער הזכירה ובשער השתיקה. אמנם רש"י הק' סתם כאן ולא פירש. והנה להלן כ"ט כ' כתיב חזית איש אץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו, וכ' שם באב"ע וז"ל תקוה לכסיל. מפורש בשני ענינים בפסוק ראית איש חכם בעיניו עכ"ל והיינו כהנ"ל. ורש"י הק' פי' וז"ל, תקוה לכסיל ממנו. יש לכסיל תקוה יותר ממנו עכ"ל, והיינו כפי' המצו"ד לעיל וכפי' קמא

שליט"א לעיל תשובה תס"ט [שבמכתב הי' זה שכתב מרן שליט"א לעיל תשובה תס"ט [שבמכתב שאלה א']. 337. כונת מרן שליט"א לתשובה הי' זה שאלה א'].

דהאב"ע לעיל וכנ"ל. והשתא יש לשאול, למה הכא בפסו' ראית איש חכם בעיניו סתם רש"י ולא פירש, והאם מזה שרק בפסו' חזית איש אץ בדבריו פרש"י יש לכסיל תקוה יותר ממנו יש ללמוד מזה דבפסו' דידן דכתיב ראית איש חכם בעיניו אין זה הפירוש. או"ד אדרבא והיינו דנילף מהתם להכא כלומר מזה דלהלן פרש"י יש לכסיל תקוה יותר ממנו נלמד מזה דגם כאן אף שסתם רש"י ולא פירש בהדיא מ"מ גם כאן הוא מפרש כן תקוה לכסיל יותר ממנו וכפירוש המצו"ד ופי' קמא דהאב"ע אך דא"כ צ"ב למה סתם רש"י ולא פירש כאן מאומה. ושמא בדוקא רש"י לא פירש כאן מאומה דשמא יש איזה חילוק בין ראית איש חכם בעיניו לבין חזית איש אץ בדבריו, אמנם מהאב"ע מבו' דאין חילוק ביניהם כי בב' המקומות פירש ב' פירושו. וצ"ב.

ת. הענין אחד. ³³⁸

תשובה תעה

ש. משלי כ"ז א'. אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום. פרש"י וז"ל, אל תתהלל. אל תתפאר עכשיו בדבר שעתיד להיות ליום מחר. כי לא תדע מה ילד יום. שמא היום יולד שום רעה שיבטל מחשבות מחר עכ"ל, יש לשאול למה פרש"י שמא 'היום' יולד כו', דלמה לא לפרש שמא 'מחר' יולד שום רעה שיבטל המחשבות שחשב היום על מחר. ועוד יש לשאול למה פרש"י שמא היום יולד שום 'רעה' שיבטל כו', דהא אפשר לפרש שמא יולד שום 'טובה' שיבטל מחשבות מחר (וכדחזי' הרבה שפתאום משהו נולד ופתאום משהו נהי' חתן וכדו' וזה משבש תוכניות לאנשים, וא"כ מצינו 'טובה' המבטלת מחשבות המחר). וצ"ב.

ת. אין לדאוג מספק. ³³⁹

תשובה תעו

ש. משלי כ"ז ב'. יהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך. הנה להלן פסו' כ"א פרש"י וז"ל ואיש נצרף ומתחשב לפי מהללו ע"י שהבריות מהללות אותו

338. והיינו דלכן פירש"י רק במקום אחד. אך דצ"ב למה לא פרש"י הפירוש בפסו' הראשון והיינו בפסו' דידן ולמה המתין לפרש רק במקום השני להלן. 339. לכאן תשובת מרן שליט"א היא דוקא לשאלה קמא. ושאלה בתרא יתכן דמרן שליט"א לא השיב כי אף שעצם הדבר הוא לכאן

במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב אם רע עכ"ל ולפי"ז שמא יתכן לפ' דלכן יהללך זר ולא פיך כי אם פיך יהללך ולא הבריות יהללו אותך לא יוכל להיות נבחן. האם נכון לפ' כן.

ת. מפיק אין ראי'.

תשובה תעז

ש. משלי שם. האם לספר על אחר שהיללו, גם בכלל יהללך זר ולא פיך.

ת. כן.

תשובה תעח

ש. משלי כ"ז י"ב. ערום ראה רעה נסתר פתאים עברו נענשו. צ"ב דכבר כתיב כן בהדיא לעיל כ"ב ג' ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו. גם צ"ב הפרש הלשונות. (וכן כתיב ענין זה [לפרש"י] להלן כ"ח ה', וצ"ב הכפלויות).

ת. כבר עניתי על כפילות הענינים.³⁴⁰

תשובה תעט

ש. משלי כ"ז י"ד. מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו. פרש"י וז"ל, מברך רעהו. כו', ועוד יש במדרש רבי תנחומא כנגד בלעם שהיה מברך את ישראל בקול רם שנאמר וישא משלו וגו' ל' נשיאות קול וסופו יעץ להחטיאם עכ"ל, ולכאור' צ"ב דמה שבירך את ישראל לא הי' זה מרצונו רק בעל כרחו נהפך קללה לברכה וא"כ גם הקול רם הי' בעל כרחו (כי בשלמא אם הי' מתכוין לברך הי' ניחא לומר דלכן אמר בקול רם, אבל מאחר שלא נתכוין לברך רק לקלל א"כ איך אפ"ל שאמר בקול רם מצד שבירך. ואדרבא מאחר שאמר בקול רם ונתכוין לקלל א"כ מוכח שנתכוין לקלל בקול רם) ומשא"כ מה שיעץ להחטיאם הי' מרצונו ומדעתו עצמו, וכיון שכן צ"ב מה הראי' מבלעם. ולכאור' צ"ב.

נכון שגם 'טובה' יכול להסיר תכנית של אדם מ"מ משמעות לשון הפסוק לא משמע שמדבר על כיוצא בזה רק משמע שמדבר על 'רעה' והבן. 340. עי' לעיל תשובה תס"ט.

ת. זה רמז מבלעם שהזיק העין רעה.

תשובה תפ

ש. משלי כ"ז ט"ו. דלף טורד ביום סגריר ואשת מדינים נשתוה. צ"ב דכבר כתיב לעיל י"ט י"ג הות לאביו בן כסיל 'ודלף טרד מדיני אשה'.

ת. כנ"ל.³⁴¹

תשובה תפא

ש. משלי כ"ז י"ט. כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. פרש"י וז"ל, כמים. הללו הפנים שאתה מראה לתוכן הן מראות לך. כן לב האדם לאדם. חבירו לפי מה שאדם 'יודע' שחבירו אוהבו כן הוא מראה לו פנים עכ"ל, יש לדקדק בל' רש"י דכתב 'יודע' ולא כתב 'מרגיש', (כי העולם נוהג לפ' זה על הרגשת הלב, ואולי פי' העולם הוא טעות).

ת. היינו הך.

תשובה תפב

ש. משלי כ"ז כ"א. מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו. צ"ב דכבר כתיב כן לעיל י"ז ג' מצרף לכסף וכור לזהב ובחן לבות ה'.

ת. כנ"ל.³⁴²

תשובה תפג

ש. משלי כ"ז כ"א. פרש"י וז"ל, מצרף. כלי עשוי לצרף כסף והכור עשוי לבחון זהב ואיש נצרף ומתחשב לפי מהללו ע"י שהבריות מהללות אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב ואם רע עכ"ל. הנה תנן באבות (פ"ג מי"ג) כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו כו', וראיתי שנחלקו במפרשים ז"ל אם כונת התנא שזהו סימן שרוח המקום נוחה הימנו ג"כ, או

341. כונת מרן שליט"א לתשובה שכתב מרן שאלה דידן]. 342. כונת מרן שליט"א לתשובה שליט"א לעיל תשובה תס"ט [שבמכתב
שכתב מרן שליט"א לעיל תשובה תס"ט [שבמכתב

אין כונת התנא לסימן. ויש לשאול אם לפרש"י הנ"ל מבואר בפסוק במשלי דהוי סימן.

ת. נכון.

תשובה תפד

ש. משלי כ"ט י'. אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפשו.³⁴³ פרש"י וז"ל, יבקשו נפשו. ל' חבה ונראה שכן הוא כמה שאמר דוד לאביתר (ש"א כ"ב) אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך מי שיגמול לי חסד יגמול לך, ואין הפותרים מודים לי עכ"ל. הנה לכאור' למה הוצרך רש"י לומר 'ואין הפותרים מודים לי', גם מדלא הקדים רש"י את פירושם ודחה אותם רק כתב פירוש שלו והוסיף שאינם מודים לו לכאור' משמע דיש הבנה בדבריהם אלא שאעפ"כ לא פירש כפירושם משום הראיה מהא דדוד וכן"ל, אבל צ"ב איזה הבנה יש לפרש וישרים יבקשו נפשו של התם להרגו דלמה ישרים ירצו להרוג את התם, גם לכאור' הכתוב אמר דבר והיפוכו והיינו אנשי דמים ישנאו תם אבל ישרים יבקשו נפשו של התם, ואי כדברי הפותרים שאי"ז ל' חבה א"כ אי"ז דבר והיפוכו. וצ"ב.

ת. אחרי שאין אנו יודעים פירושם א"א לומר דבר.

תשובה תפה

ש. משלי כ"ט ט"ו. שבט ותוכחת יתן חכמה ונער משלח מביש אמו. פרש"י וז"ל, ונער משולח. ששלחו אביו ללכת בדרכי לבו סופו, מביש אמו. ישמעאל על שהיה רשע גרם לשרה שאמרה לאברהם גרש את האמה וגומר עכ"ל, לכאור' צ"ב דהא כבר כתיב לעיל י"ט כ"ו משדד אב יבריא אם בן מביש ומחפיר ופרש"י שם וז"ל משדד אב יבריא אם. מבריא אם. בן מביש ומחפיר. דרכיו. ע"י שראתה שרה את בן הגר המצרית משחק לעבודת גלולים וגילוי

לפי הבריות הישרים ולא לפי האנשי דמים, כי רק ישרים יבקשו נפשו של התם אבל אנשי דמים ישנאו תם, וא"כ א"א להוכיח כלום לפי אם האנשי דמים מהללים אותו או לאו ורק ע"י הישרים אפשר

הי' זה לפני שאלה דידן]. 343. בדרך אגב, אולי י"ל דהכתוב כאן בא לומר דמה שאמרנו לעיל כ"ז כ"א דהאדם נבחן במעשיו לפי הבריות אם מהללים אותו או להיפוך וכדפרש"י שם, כל זה הוא דוקא

עריות גרם זה שנשתלחה אמו וירע הדבר מאד בעיני אברהם (והאם י"ל דההבדל דלעיל מדבר על הבן ואילו כאן מדבר על האב). וצ"ב.

ת. כבר כתבנו טעם כל הדברים הכפולים.³⁴⁴

תשובה תפו

ש. משלי כ"ט כ'. חזית איש אץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו. פרש"י וז"ל, אץ בדבריו. ממהר ונבהל להשיב. תקוה לכסיל ממנו יש לכסיל תקוה יותר ממנו עכ"ל. יש לשאול למה לא פרש"י (גם) שתקות זה הממהר ונבהל להשיב הוא שהוא עצמו יהי' כסיל. (וכמו שפירש כן האב"ע ובארחות צדיקים שער הזכירה ושער השתיקה).

ת. לא תקוה לכסיל ממנו לא משמע כן.³⁴⁵

תשובה תפו

ש. משלי ל' ו'. אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת. פרש"י וז"ל, פן יוכיח בך ונכזבת. יוכיח על פניך שע"י תוספתך אתה בא לידי עבירה וכ"ש אם תגרע עכ"ל, האם נתבאר בזה טעם להלאוין דכל תוסיף וכל תגרע, או"ד אי"ז שייך להכא. ת. יכול לבוא לידי כך.

תשובה תפח

ש. משלי ל' ח'. פרש"י וז"ל, ראש. דלות עכ"ל, ולעיל כ"ח י"ט פרש"י וז"ל ישבע ריש. עניות עכ"ל, ויש לשאול ההפרש דהיכן דכתיב 'ראש' פרש"י דלות והיכן דכתיב 'ריש' פרש"י עניות. ת. לכא' היינו הך.

להוכיח ודוק. ³⁴⁴. ע"י תשובת מרן שליט"א [הראשון] מיותרת ואולי הכוונה כך: לא, תקוה לעיל תשובה תס"ט. ³⁴⁵. לכא' תיבת 'לא' לכסיל ממנו לא משמע כן. וע"י עוד לעיל

תשובה תפט

ש. משלי ל"א ט"ו. ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתי. פרש"י וז"ל, ותקם בעוד לילה. משכימים באשמורת עכ"ל, לכאו' צ"ב דהא כאן מדבר בשבח התורה, ואילו מה שמכימים בבוקר זהו שבח האנשים העוסקים בתורה ולא שבח התורה בעצמה, וכע"ז הקשה מרן שליט"א בטעמא דקרא עה"פ נודע בשערים בעלה וגו' דזה שבחו ולא שכחה והרי כאן מיירי בשכחה, והאם י"ל דהכונה שהתורה היא הנותנת להאנשים הכח להשכים באשמורת, מיהו אף שזה אמת מ"מ לכאו' קצת דוחק לומר שזה כונת הכתוב.

ת. מאהבת התורה משכימים ללמוד.

תשובה תצ

ש. בהנ"ל. פרש"י וז"ל, ותתן טרף לביתה. שונה הרב לתלמידים החוקק הקצוב להם עכ"ל, יש להעיר דלכאו' הוה לפרש כן על התיבות 'וחק לנערותיה'. וצ"ב בכונת רש"י.

ת. קאי אכולי קרא.

תשובה תצא

ש. משלי ל"א ט"ז. זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטעה כרם. יש להעיר דהא לעיל כ"ד כ"ז כתיב הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך, ופרש"י שם וז"ל הכן בחוץ זה מקרא, ועתדה בשדה זו משנה, אחר ובנית זו גמרא. ד"א כמשמעו בתחילה קח לך שדות וכרמים ואחר כך ועתדה לשון עתודים שים לך בהמות בשדה ואח"כ ובנית ביתך תקח אשה עכ"ל, וכיון דלוקח אשה אחר שכבר יש לו שדה ואפי' כמה שדות וכרמים וכו' א"כ למה האשת חיל צריכה לקנות עוד שדות וגם במה נחשבת בזה אשת חיל.

ת. כשרואה שדה נאה ומצלחת לוקחת.³⁴⁶

תשובה תע"ד. ³⁴⁶ היינו שבאמת אינה מחפשת אחר שדות וכו' כי כבר יש להם אבל אם רואה היא הזדמנות של שדה נאה וגם מצלחת שאין בה סיכונים לוקחת והיא אשת חיל בזה גם מצד שיודעת להבחין על שדה וגם שהיא שדה נאה ומצלחת וגם שעוזרת בזה לבעלה עוד לעסוק

תשובה תצב

ש. משלי ל' י"ז. עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר. פרש"י וז"ל, ליקהת אם. לקמטי' הנקבצי' ונקהין בפני אמו כו' עכ"ל, לכאו' צ"ב דהא כבר כתיב לעיל כ"ג כ"ב שמע לאביך זה ילדך ואל תבז כי זקנה אמן.

ת. כבר כתבנו טעם לכפילות הפסוקים.³⁴⁷

תשובה תצג

ש. משלי ל"א כ"ה. עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון. פרש"י וז"ל, ליום אחרון. אין להם להתעצב ממדת הדין כי ינצלו ממנו וכל ימי חייהם ישחקו ליום הדין כו' עכ"ל, הנה גבי יצחק אבינו ע"ה כתיב (תהלים ק"ה ט') ושבעתו לישחק, ולכאו' צ"ב למה שינה ולא כתב 'ליצחק', ולפרש"י הנ"ל י"ל דהא יצחק אבינו הוא מדת הדין כידוע ור"ל דאעפ"כ אין לו לפחד ממדת הדין אלא לשחוק ליום הדין וכנ"ל ברש"י. האם נכון לפ' כן הכתוב הנ"ל בתהלים.

ת. כאן מיירי בתורה.

תשובה תצד

ש. משלי. הנה בענין הכאת הילד לחנכו נ' בזה כמה פסוקים, וכדלהלן: א'. חושך שבטו שונא בנו ואהבו שחרו מוסר [י"ג כ"ד]. ב'. חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה [כ"ב ו']. ג'. אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו [כ"ב ט"ו]. ד'. אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בשבט לא ימות, אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל [כ"ג, י"ג י"ד]. ה'. שבט ותוכחת יתן חכמה ונער משלח מביש אמו [כ"ט ט"ו]. ו'. יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך [כ"ט י"ז]. ולכאו' צ"ב הכפליות.

ת. כנ"ל אות א'.³⁴⁸

בתורה מבלי הפרעות הפרנסה. ³⁴⁷ עי' לעיל שכתב מרן שליט"א לעיל תשובה תס"ט [שבמכתב תשובה תס"ט. ³⁴⁸ כונת מרן שליט"א לתשובה הי' זה שאלה א'].

איוב

תשובה תצה

ש. ספר איוב. לכאורה כל זה הי' בערך בזמן תחילת שיעבוד בני"י במצרים, כי הי' איוב אחד מתוך שלושת יועצי פרעה, וכשיעצו לעשות השיעבוד שתק איוב ולכך נענש ביסורין כדאי' בחז"ל, וכתוב בסוף הספר שחי אח"כ עוד מאה וארבעים שנה, ושנים אלו נשלמו בתחילת הארבעים שנה שהיו בני"י במדבר כמב' בפ' שלח היש בה עץ כדפרש"י שם שנפ' איוב שהי' מגין עליהם, וא"כ נמצא דמעשה איוב הי' בערך בשנים שהי' השיעבוד במצרים. האם נכון הוא.

ת. יתכן.

תשובה תצו

ש. איוב א' א'. איש היה בארץ עוץ איוב שמו והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלקים וסר מרע. פרש"י וז"ל, תם וישר. אבל בדברים שבין קונו ובינו לא היה צדיק לכך נאמר וירא אלקים וסר מרע עכ"ל, וצ"ב, א'. דנהי בדבריהם שבין אדם למקום לא היה בדרגת 'תם וישר' מ"מ כיון דסוף סוף סר מרע בדבריהם שבין אדם למקום א"כ איך אמר שבדבריהם שבין קונו ובינו 'לא היה צדיק'. ב'. דהא להלן פסו' ח' כתיב ויאמר ה' אל השטן השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלקים וסר מרע, וכיון דחזי' דהקב"ה שיבחו על שהוא ירא אלקים וסר מרע א"כ איך ילפי' מזה שבדברים שבין קונו ובינו לא הי' צדיק דהיתכן שהקב"ה ישבחו על דבר שהוא אינו צדיק. ג'. דהא להלן ל"ח ב' פרש"י וז"ל, מי זה מחשיך עצה מבלי דעת אמר הקב"ה מי הוא זה מחשיך עצה מקלקל במלים וברוב דברים שכתבתי איש תם וישר בתחילת הספר כדי לחול שמי עליו והוא בא והחשיך וקלקל מה שיעצתי ברוב דבריו כו' עכ"ל, ומבואר דמה דכתיב איש תם וישר קאי גם על דברים שבין אדם למקום ולא כהנתבאר אצלינו דתם וישר קאי רק על בין אדם לחבירו. וצ"ב.

ת. כוונת רש"י סלקא דעתך ופשוט.³⁴⁹

349. היינו דאילו לא הי' נאמר וירא אלקים וסר מרע כדי לומר מרע היינו אומרים שבדבריהם שבין קונו ובינו אינו צדיק ולכך נאמר וירא אלקים וסר מרע כדי לומר שהוא כן צדיק גם בדבריהם שבין קונו ובינו.

תשובה תצז

ש. איוב א' ו'. ויהי היום ויבאו בני האלקים להתיצב על ה' ויבוא גם השטן בתוכם. פרש"י דה"י זה יום ראש השנה. וכ"כ מרן שליט"א בלמכסה עתיק בשם התרגום והזוה"ק (והוסיף מרן שם דלגי' הרמב"ן בתרגום שם ה"י זה יוה"כ). והנה להלן ב' א' כתיב ויהי היום ויבואו בני האלקים להתיצב על ה' וגו' וכתב מרן שם מהתרגום דהוא יום הכיפורים. ויש לשאול, א'. האם לפי"ז נתבאר דהפעם הראשונה שהשטן פגע באיוב דהיינו בבניו ובנותיו וכו' ה"י בין ר"ה ליוה"כ. ב'. האם נתבאר בזה דאיוב נולד באיזה יום מעשי"ת כי יתכן דמה שקילל את היום שנולד (להלן פר' ג') ה"י משום שהשטן פגע בו באותו היום אמנם יתכן דלא נתכוין לקלל היום מטעם שהשטן פגע בו באותו היום רק נתכוין דבלי היום שנולד לא ה"י היסורין.

ת. הכל ה"י בראש השנה, ואיוב נולד בתשעה באב.

תשובה תצח

ש. בהנ"ל. להרמב"ן שהפעם הראשונה שהשטן קטרג ה"י ביוה"כ, יש לשאול, דהא גם בפעם השניה שהשטן קטרג ה"י ביוה"כ כדכתב מרן מהתרגום, והיתכן שה"י באותו היום, שהרי אם ה"י באותו היום א"כ נמצא שבניו ובנותיו אכלו ביוה"כ כי הרי השטן פגע בהם בעת שאכלו ושתו כדלהלן פסו י"ח י"ט, ועוד דא"כ למה נאמר ב' פעמים ויהי היום וגו' (פעם אחת בפ"א ופעם שנית בפ"ב), ועוד דכיון דכבר דנו אותו ואף נידון מיד א"כ למה דנו אותו שוב באותו היום. והאם זה מכריח לומר דלהרמב"ן ויהי היום וגו' השני שכתוב ה"י זה ביוה"כ של שנה אח"כ, והיינו שה"י שנה שלימה הפרש בין הקטרוג הראשון להשני ולא כפי שכתבנו לעיל בשאלה קודמת שהיו רק י' ימים ביניהם. וצ"ב.

ת. הם היו גוים ומותר לאכל ביו"כ.

תשובה תצט

ש. איוב א' ז'. פרש"י וז"ל, משוט בארץ ומתהלך בה. כן דרכי לשוט ולראות רעים וטובים ושטטתי בכל הארץ ולא מצאתי כאברהם שנא' בו קום התהלך בארץ ואמרו רז"ל שטן לשם שמים נתכוון כדי שלא יהא נשכח לפני אלקינו זכותו של אברהם עכ"ל, ומש"כ רש"י הל' כדי שלא יהא 'נשכח' לכאור' צ"ב דהא אין שכחה כלל לפניו ית"ש.

ת. דומה לשוכת.

תשובה תק

ש. איוב א' י"ז. פרש"י וז"ל, ויפשטו על הגמלים וגו'. כו' והמלאכים הללו שלוחי שטן היו וכדי להקניטו ולהחטיאו בישרוהו תחלה בהפסד מועט ואח"כ בגדול הימנו וכן בכולם עכ"ל, והנה הסדר שבישרוהו הי' קודם על הצאן (פסו' ט"ז) ואח"כ על הגמלים (פסו' י"ז), ולפי"ז הי' צריך להיות שהפסד הצאן הי' קטן משל הגמלים, וצ"ב שהרי הצאן היו ז' אלפים ואילו הגמלים היו רק ג' אלפים וכדלעיל פסו' ג' וא"כ נמצא מבו' שהפסד הצאן הי' יותר משל הגמלים, וצ"ב. (שוב חשבתי דזה גופא מה שפרש"י, והיינו דאף שהפסד הצאן הי' יותר משל הגמלים אפי"ה הם בישרוהו קודם על הצאן ואח"כ על הגמלים כדי להטעותו כאילו ההפסד המועט יותר הוא בצאן ועשו זה כדי להקניטו ולהחטיאו כנ"ל, אבל זה דוחק לפ' כן כי הוא עצמו ודאי ידע שהצאן מרובה מהגמלים ומה שייך להטעותו). וצ"ב.

ת. גמלים עולה ביוקר.

תשובה תקא

ש. איוב ג' ט'. כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עמל מעיני. לכאו' צ"ב דהול"ל דלתי בטני אמי, וכעין הא דכתיב (תהלים קל"ט י"ג) תסכני בבטן אמי, ושמא לכן פרש"י וז"ל דלתי בטני שיצאתי ממנו כו' עכ"ל, אך לכאו' צ"ב שהרי יצא מבטן אמו ולא מבטנו של עצמו. וצ"ב.

ת. עובר ירך אמו.

תשובה תקב

ש. איוב ג', כ"ד כ"ה. כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגרתי יבא לי. פרש"י וז"ל, פחד פחדתי. כל ימי עמדתי בפחד על זה כמו שאמרנו (לעיל א') ויהי כי הקיפו וגו' כו' לא שלותי מדאגה זו והנה ויבא רוגז עכ"ל, ולעיל שם א' ה' כתיב ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם והשכים בבקר והעלה עלות מספר כלם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלקים בלבבם ככה יעשה איוב כל הימים, ומבואר דאיוב פחד תמיד ממעשה בניו ובנותיו שעשו משתה בכל שבוע ולכן הקריב בסוף כל שבוע קרבנות, וכיון שכן, לכאו'

צ"ב אמאי באמת נענש איוב על מעשה בניו ובנותיו והרי באמת פחד מזה ואף הביא קרבנות ע"ז ולמה נענש. ובשלמא בניו ובנותיו נענשו על שעשו כן מבלי לחשוש שמא חוטאים בזה שהרי כל שבוע ושבוע חזרו לעשות כן אבל איוב אמאי נענש. ואף שעצם מיתת בניו ובנותיו זה ג"כ עונש לאיוב עצמו מ"מ אמאי נענש בגופו וממונו בעצמו. ולכאור' צ"ב הענין.

ת. זהו מה שנתרעם (אבל האמת שכ"ז הי' נסיון).

תשובה תקג

ש. איוב ד' ג'. הנה יסרת רבים וידיים רפות תחזק. פרש"י וז"ל, הנה יסרת רבים. שהרבו דברים הוכחתם ויסרתם. וידיים רפות. ויגורות מפורענות הבא עליה אתה היית רגיל לחזקם ולומר אל תירא שכך הוא מדת הדין עכ"ל, לכאור' מה דברי חיזוק הם מה שאמר להם 'שכך הוא מדת הדין'.

ת. לכן עליהו ליזהר.

תשובה תקד

ש. איוב ד' ח' ט'. כאשר ראיתי חרשי און וזרעי עמל יקצרהו. מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו. פרש"י וז"ל, כאשר ראיתי. אשר נכחדו חורשי און כו', ועל דור המבול דיבר עכ"ל, צ"ב איך אמר על דור המבול כאשר ראיתי כו' והרי לא היה בזמן המבול, ומי שהיה נמחה מלבד נח וכו'.

ת. ידיעה כראי'.

תשובה תקה

ש. בהנ"ל. כמו כן ק' במה שפרש"י להלן כ"א ט"ז וז"ל שם, ועצת רשעים רחקה מני. איוב היה משבח בעצמו שראה אותם ולא נמנה עמהם עכ"ל, והיינו שראה את דור המבול וכמבו' ברש"י לעיל מיניה פסו' ו', וצ"ב כנ"ל דמי שהי' שם נמחה מלבד נח ומשפחתו והיתכן שראה איוב אותם את דור המבול.

ת. הי' ממשפחת נח.³⁵⁰

350. אולי הכונה דמה שאמר איוב שראה אותם לא נתכוין לדור המבול ממש אלא נתכוין לאלו שהיו ממשפחת נח בדורות שאח"כ. ויותר נראה דהכונה כך, דאיוב היה משבח את משפחת נח בכללה והיינו

תשובה תקו

- ש.** איוב ו' י"ח. ילפתו ארחות דרכם יעלו בתהו ויאבדו. לכאו' הול"ל 'ירדו' בתהו ויאבדו ומהו 'יעלו' בתהו ויאבדו.
- ת.** יעלו כמו יכנסו.

תשובה תקז

- ש.** איוב ח' ח'. כי שאל נא לדור רישון וכוונן לחקר אבותם. צ"ב לאיזה דור ראשון שלפניו קאי, והרי הוא עצמו היה מדורות ראשונים, וגם דורות שלפניו אבדו כדור המבול ודור הפלגה כדלעיל ד', ט' - י"א.
- ת.** לנשאים מדור המבול.

תשובה תקח

- ש.** איוב ח' י"ח. אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתך. לכאו' הול"ל לא 'ראיתיו' ומהו כאן לא 'ראיתך'. וצ"ב.
- ת.** יאמר לו.³⁵¹

תשובה תקט

- ש.** איוב י"ב י"ט. מוליך כהנים שולל ואתנים יסלף. פרש"י וז"ל, כהנים. שרים כמו כהן מדין (שמות ג') כהן און (בראשית מ"א) עכ"ל, קצת יש להעיר למה לא כתב רש"י קודם כהן און ואח"כ כהן מדין וכסדר הפרשיות.
- ת.** לא הקפידו ע"ז בשום מקום.

תשובה תקי

- ש.** איוב י"ב כ'. מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח. פרש"י וז"ל, לנאמנים. אף לנאמנים, כי פעמים שפתיו נבללים לדבר סרה כגון אברהם והאמין בה' וסוף נכשל במה אדע עכ"ל, לכאו' כונת רש"י כך, דכיון שפעמים גם

גם את עצמו בכללם כי הוא היה ממשפחת נח, על
 כך שמשפחת נח ראו את הרשעים של דור המבול
 ואעפ"כ משפחת נח לא נמנו עמהם. והיינו דלא
 שיבח את עצמו לבד כי באמת לא היה בזמן ההוא
 רק שיבח את משפחת נח וממילא גם את עצמו
 שהיה ממשפחתם. 351. היינו יאמר לו לא

שפתיהם של הנאמנים הם נבללים לדבר סרה וכדמצינו גבי אברהם אבינו ע"ה שאף שהי' נאמן אפ"ה סוף נכשל לכן הקב"ה מקדים ומסיר את השפה אפי' לנאמנים והיינו כדי שלא יכשלו, ואם זו הכונה, לכאור' צ"ב אמאי באמת הקב"ה לא עשה כן גם לאברהם אע"ה והיינו כדי שלא יכשל בבמה אדע (והי' אפשר לחסוך עי"ז כל שיעבוד בנ"י במצרים ר"י שנים נוכן מכירת יוסף שנתגלגל ע"י גזירת השיעבוד), ולא מסתבר כ"כ שכונת הכתוב דמי שנכשל אז הקב"ה מסיר לו השפה כדי שלא יכשל שוב, וצ"ב.

ת. לפעמים מסיר שפה לנאמנים דהיינו שנכשלו ועבור זה וטעם זקנים יקח שנענש ע"ז.³⁵²

תשובה תקיא

ש. איוב י"ד ט'. מריח מים יפרח ועשה קציר כמו נטע. צ"ב הכונה שהרי למים אין ריח, ועוד אין שורש יכול להריח.

ת. מריח הכונה מגרם (והוא מליצה).³⁵³

תשובה תקיב

ש. איוב י"ד י'. וגבר ימות ויחלש ויגוע אדם ואיו. לכאור' הול"ל וגבר יחלש וימות, ומהו וגבר ימות ויחלש והרי כיון שמת מה שייך ויחלש והלא בלא"ה כבר מת. וצ"ב.

ת. לפעמים מיד מת ולפעמים יחלוש ועי"ז יגוע.

תשובה תקיג

ש. איוב י"ד י"ט. אבנים שחקו מים תשטף ספיחיה עפר ארץ ותקות אנוש האבדת. לכאור' הול"ל אבנים 'שחקום' מים. וצ"ב.

ת. היינו הק.

ראיתיך. ³⁵² היינו דאי"ז הקדמת רפואה למכה אחרי שנכשל. ³⁵³ היינו מגרמת המים (מל' כמ"ש לבאר בשאלה וכנ"ל, אלא דבאמת זהו עונש גרמא) הוא יפרח (והלשון מריח הוא לשון מליצה).

תשובה תקיד

ש. איוב ט"ו י'. גם שב גם ישיש בנו כביר מאביך ימים. פירש במצו"ד וז"ל, גם שב. כאומר ואם תתפאר בחכמה עם הזקנה הלא אף בנו יש גם איש שיבה גם ישיש הזקן הרבה יותר מאביך ועם כי צופר היה צעיר לימים הנה אמר זה על בלדד השוחי או על עצמו עכ"ל. ומש"כ 'על עצמו' היינו על אליפז התימני שהרי פרק זה הוא מענה של אליפז כדלעיל פסו' א', וצ"ב דהרי אליפז הי' נכד של יצחק אע"ה ולפי"ז בדורות הוא כמו השבטים בני יעקב (וכמבו' ג"כ ברש"י להלן פסו' י"ח. אף שבשנים הי' אליפז קצת מבוגר מהשבטים בני יעקב אע"ה וכפי שמבואר ברש"י פ' ויצא כ"ט י"א שרדף אליפז במצות אביו להרוג את יעקב אע"ה ח"ו, והרי זה הי' כו"כ שנים קודם שנולדו השבטים) ואיוב היה בזמנם של בני יעקב כדאי' בחז"ל שהי' מיועצי פרעה קודם שהתחיל השיעבוד, וא"כ איך אמר אליפז על עצמו שהי' זקן הרבה יותר מאיוב.

ת. עי' בתרגום.³⁵⁴

תשובה תקטו

ש. איוב י"ט י'. יתצני סביב ואלך ויסע כעץ תקותי. פרש"י וז"ל, ויסע. לשון עקירה עכ"ל, וצ"ב דלעיל י"ד ז' - ט' אמר, כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף וינקתו לא תחדל, אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו, מריח מים יפרח ועשה קציר כמו נטע, וא"כ איך כאן המשיל תקותו כעץ והרי לעץ יש כן תקוה וכדלעיל שם.

ת. תלוי עד כמה נעקר.

תשובה תקטז

ש. איוב כ"א כ'. איתא ברש"י וז"ל, וכן הרב לא מצא לו דמיון עכ"ל, וכן איתא ברש"י להלן כ"ב ל' וז"ל אבל לא שמעתי מפי הרב עכ"ל, למי ולאיזה רב נתכוין רש"י הקדוש.

על עצמו (וגם חזינן בתרגום דצופר לא הי' צעיר לימים כדכתב במצו"ד). ולכאוי' אין זה תי' על עצם מה ששאלנו, רק דמ"מ חזי' בתרגום כהמצו"ד.

354. הכי איתא בתרגום, לחוד אליפז סיב ובלדר דקשיש בהדנא וצופר דרב מאבוך. ע"כ. והיינו דבתרגום מבואר באמת כהמצו"ד דאליפז אמר כן

ת. לאחד מרבותיו.

תשובה תקיז

ש. איוב כ' כ"ד. יברח מנשק ברזל תחלפהו קשת נחושה. פרש"י וז"ל, תחלפהו. חצים שתזרוק הקשת יחלפו את גופו מעבר על עבר כו' עכ"ל, הנה עונש זה קאי על אנשי סדום וכמב' ברש"י בפסו' הקודם, וכיון שכן צ"ב היכן מצינו בעונש סדום שהיו חיצים בקשת והרי לא כתיב אלא פחים אש וגפרית כדפרש"י לעיל פסו' כ"ג. ואף מפרש"י שהי' בסדום 'פחים' ג"כ צ"ב דהא בחומש כתיב רק אש וגפרית כדכתיב (וירא י"ט כ"ד) וה' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מן השמים.

ת. המיתה המשיל לקשת.³⁵⁵

תשובה תקיח

ש. איוב כ"א ל"ב. ברש"י וז"ל, ועל גדיש ישקוד. ידונו אותו על שלא קיים המצות השייכים בשדה לקט שכחה ופאה ושאר מצות הנוהגים בעומר ובגדיש ולכן שקדו וימהרו עלי הפרענות הג"ה מר"ע, ע"כ הלשון. יש לשאול האם זה קאי רק לענין מי שיש לו שדה, או גם לענין מי שאין לו שדה והיינו דבכדי שלא ידונו אותו צריך שיקנה שדה שיוכל לקיים המצות האלו.

ת. רק מי שיש לו.

תשובה תקיט

ש. איוב כ"ז כ"ב. וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברח. פרש"י וז"ל, ברוח יברח. בן עצתו שהיה מסייעו בתחלה יברח מעזור ידו בשעת כשלונו כמו שעשה חרבונה להמן עכ"ל, ולכאו' צ"ב דהא לא היה זה באמת חרבונה עצמו רק הי' מלאך שנתגלה בדמות חרבונה, וא"כ מה הראי' מהתם. וצ"ב.

ת. זה מחלוקת בגמ'.³⁵⁶

באותה עצה היה כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח והיינו דכתיב (הכא באיוב) וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברח ופרש"י וז"ל וישלך עליו. הקב"ה משליך פורענות על הרשע בלי חמלה.

355. עי' אבות דר"נ (ל"ג ב') מצריים באו על הים בקשת ובחצים והקב"ה נגלה עליהם בקשת ובחצים שנ' כו' יעו"ש. 356. עי' מגילה ט"ז א' ויאמר חרבונה וגו' אמר רבי אלעזר אף חרבונה רשע

תשובה תקכ

ש. איוב כ"ח א'. כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו. פרש"י וז"ל, כי יש לכסף מוצא. גם זה טעם אחר לדברו הראשון שאמר בצדקתי החזקתי כי למה אהיה רשע אם בשביל כסף וזהב לכל יש מוצא וסוף אבל החכמה מאין תבוא, זה סוף הפרשה היא יקרה מכל על כן כל ימי נתתי לבי עליה ללמוד עכ"ל, מש"כ רש"י הק' זה סוף הפרשה כו' האם זה פי' לדברי איוב (ואם כן פי' למה זה) או שזה דברי רש"י הק' על עצמו שכל ימיו נתן לבו עליה ללמוד אותה כי היא יקרה מכל.

ת. תפוס לשון ראשון.

תשובה תקכא

ש. איוב ל' א'. ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני. לכא' בפשוטו נתכוין כאן לשלושת ריעיו, וכיון שכן צ"ב דהא לעיל ט"ו י' כתיב גם שב גם ישיש בנו כביר מאביך ימים, ושם הכונה ג"כ לג' ריעיו כדפירש במצו"ד, וכיון שהי' בהם אפי' זקן יותר מאביו של איוב א"כ כ"ש שהי' זקן יותר מאיוב עצמו, ואיך אמר כאן שכולם היו צעירים ממנו לימים.

ת. לא כוון לשלושת ריעיו.

תשובה תקכב

ש. איוב ל"ב ב'. ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם וגו'. פרש"י וז"ל, ממשפחת רם. אברהם שנאמר האדם הגדול בענקים זה אברהם עכ"ל, לכא' צ"ב מה הרבותא גבי אליהוא יותר מאלפז שהרי גם אליפז הי' ממשפחת אברהם כי הי' נין, וא"כ למה דוקא גבי אליהוא כתיב ממשפחת רם.

ת. כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק למעט עשיו (נדרים ל"א א').³⁵⁷

ידגיש זאת שאלפז הוא ממשפחת רם זה אי אפשר לומר כי דוקא ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק למעט עשיו, ואלפז הרי הוא בנו של עשיו. והנה במה שנתבאר שאלהיהוא הוא ממשפחת אברהם אבינו ע"ה צ"ב היכן מצינו כן, ושור"ר מה שכתב

מידו ברוח יברח. בני סייעתו וחביריו בורחים מידו עכ"ל יעו"ש. ובילקוט (אסתר תתנ"ט) איתא כהנ"ל בגמ' בשם רבי חמא בר חנינא, ואיתא שם עוד, ויש אומרים באותה שעה בא אליהו זכור לטוב ונדמה לחרבונה כו' יעו"ש. 357. היינו שהכתוב

תשובה תקכג

ש. איוב ל"ב ד'. ואלהו חכה את איוב בדברים כי זקנים המה ממנו לימים. הנה משמע שכבר מתחילה היה אליהוא שם אלא שהמתין ושתק עד שראה ששלושת ריעי איוב שתקו ואז הוא דיבר, אך צ"ב למה לא נזכר שהוא הגיע לשם כמו שנזכרו אליפז בלדד וצופר, ומתי הגיע.

ת. הם היו זקנים ממנו הרבה לכן לא נזכר.

תשובה תקכד

ש. איוב ל"ו ז'. לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא וישיבם לנצח ויגבהו. לכאור' צ"ב דהול"ל ויושיבו לנצח ויגבה אותו ל' יחיד כי מדבר על הצדיק ולא על המלכים וכמב' ממה שפרש"י וז"ל לא יגרע מצדיק עיניו עד אשר עם מלכים יושבם עכ"ל (וגם ל' רש"י יושבם צ"ב כי מיירי על הצדיק ואולי רש"י נקט ל' הכתוב, אבל בכתוב גופא צ"ב וכנ"ל).

ת. הצדיק ומלכים.³⁵⁸

תשובה תקכה

ש. איוב ל"ו י"ב. ואם לא ישמעו בשלח יעברו ויגועו ככלי דעת. יש לשאול האם גם כאן הכונה לכלי זיין כדפרש"י לעיל ל"ג י"ח (כי שם כתיב שלח בקמץ תחת השי"ן ואילו כאן כתיב שלח בסגול תחת השי"ן ואולי הוא פ' אחר).

ת. יתכן.

תשובה תקכו

ש. איוב ל"ח ו'. על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה. פרש"י וז"ל, ירה אבן פנתה. באמצע הים ומשם נשתת כל העולם עכ"ל, צ"ב דהא אבן

יחזקאל (זוה"ק תרומה קס"ו א' ועי' בילקוט ראובני נח פ' ויהי נחור שכ' שאליהוא הוא אליהו הנביא), עכ"ל מרן שליט"א שם. 358. היינו לא כמו שכתבנו בשאלה שמדבר רק על הצדיק אלא מדבר גם על הצדיק וגם על המלכים ולכן כתיב

מרן שליט"א בקו' למכסה עתיק וז"ל שם, אליהוא בן ברכאל. י"א שהוא יצחק וי"א שהוא בלעם (ירו' ספ"ה דסוטה) וי"א שאליהוא הוא בן נחור (ילקוט בלק רמז תשס"ו בשם ילמדנו) וי"א שברכאל הוא בן בוז (סה"י) וי"א שהוא כהן מזרע

השתיה היא בביהמ"ק ולא באמצע הים וכן הוא ברש"י להלן ל"ט כ"ח וז"ל סלע ישכן ויתלונן. בטוח היה אהרן במחתת הקטורת כשנתנ' על אבן שתיה עכ"ל. וצ"ב.

ת. בתחלה הי' כל העולם ים (ירו' רפ"ב דחגיגה).³⁵⁹

תשובה תקכז

ש. איוב ל"ח ל"ה. התשלח ברכים וילכו ויאמרו לך הננו. פרש"י וז"ל, ויאמרו לך. במקום שנשתלחו שם הננו עשינו שליחותך שאין צריכין לחזור למקומן ולהשיב שולחן שהשכינ' בכל מקום עכ"ל, קצת יש להעיר מהא דפרש"י (יתרו י"ט ח') וז"ל וישב משה את דברי העם וגו', כו' וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב עכ"ל, וי"ל.

ת. א"צ לילך.

תשובה תקכח

ש. איוב מ' כ'. ברש"י איתא בזה"ל, ע"כ יסד רש"י מכאן ואילך אינו ל' רש"י. האם הכונה דמכאן ועד סוף הספר אי"ז פירוש של רש"י. ואולי זה פירוש רש"י אבל אי"ז לשונו של רש"י.

ת. זה מתלמיד של רש"י.

תשובה תקכט

ש. איוב מ"א ג'. מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא. פרש"י וז"ל, תחת כל השמים לי הוא. כל אשר בשמים לי הוא ובידי לפרוע לו שכרו ופעולתו ומעבדו עכ"ל, לכאוי צ"ב למה לא פרש"י כפשוטו דתחת כל השמים היינו הארץ ומלואה.

חזר ועשאו ארץ כי לשלג יאמר הוי ארץ כו' יעו"ש, והיינו דבתחילה כשהי' כל העולם ים, אז הי' האבן שתיה באמצע הים והיינו באמצע הים שהי' אז, והבן. ועי' לעיל תשובה א'.

בלשון רבים ויושיכם ויגבהו. ³⁵⁹. הכי איתא התם, דרש ר' יודא בר פזי בתחילה היה העולם מים במים מה טעמא ורוח אלקים מרחפת על פני המים חזר ועשאו שלג משליך קרחו כפיתים

ת. מעינא. ³⁶⁰

תשובה תקל

ש. איוב מ"ב ז'. ויהי אחר דבר ה' את הדברים האלה אל איוב ויאמר ה' אל אליפז התימני חרה אפי בך ובשני ריעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב. יש לשאול למה נאמרה נבואה זו דוקא לאליפז ולא לבלדד או לצופר דהרי היה טענה על כולם.

ת. ה' הגדול שבהן.

תשובה תקלא

ש. איוב מ"ב ח'. ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ולכו אל עבדי איוב וגו'. יש לדקדק מהו 'ולכו' אל עבדי איוב, והרי נמצאים אצלו.

ת. לא ישבו אצלו כל היום.

תשובה תקלב

ש. איוב מ"ב י"א. ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו וכל ידעיו לפניו וגו'. צ"ב למה לא נ' כאן גם אשתו. והאם מבו' מזה דאף שכולם עזבוהו בימי יסוריו מ"מ אשתו לא עזבתו.

ת. אשתו לא היתה צריכה לבא כי דרה שם.

תשובה תקלג

ש. איוב מ"ב ט"ו ³⁶¹. ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ וגו'. יש לדקדק דלכאוי' כיון דקאי על כמה נשים א"כ למה כתיב נמצא ל' יחיד דהול"ל נמצאו ל' רבים. ועוד צ"ב, דמהלשון נמצא משמע דחיפשו דאל"כ לא שייך הלשון נמצא וכיון שכן צ"ב מי חיפש ולשם מה חיפש.

ת. אחשוורוש שחיפש שם לא מצא. ³⁶²

360. היינו, כל אשר נראה מעינא דהיושב בשמים
כו'. 361. עי' ברכות י"ז א' ר' יוחנן כי הוה מסיים
ספרא דאיוב אמר הכי כו' יעו"ש. 362. והיינו
למ"ד (ב"ב ט"ו ב') שהי' איוב בזמן אחשוורוש.
ומ"מ צ"ב דא"כ למה לקח את אסתו ולא לקח את
בנות איוב, וצ"ל דכאן מיירי על היופי שמצד הגוף

תשובה תקלד

ש. בהנ"ל. פרש"י וז"ל, ולא נמצא מעשה של נשים יפות כמעשה יופי של בנות איוב כו' עכ"ל, האם הכונה למעשיהן שהיו מעשיהן יפים משל כל הנשים בזמנם. אך א"כ צ"ב דהיו אז בזמנים ההם גם האמהות הק' ע"ה ועכ"פ היו אז מרים ואמה יוכבד ע"ה והיתכן לפ' כן.

ת. כפשוטו. ³⁶³

שיר השירים

תשובה תקלה

ש. שה"ש א' ו'. פרש"י וז"ל, שאני שחרחרת. לפי שאין שחרותי וכעורי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל עכ"ל, לכאור' צ"ב כונת המשל מהמציאות כי לא מצינו שמי שנשתזף ונהפך עורו מלבן לחום שיוכל להתחלף שוב מחום ללבן ע"י שיעמוד בצל.

ת. יעמוד במקום קר. ³⁶⁴

תשובה תקלו

ש. שה"ש ו' ח'. פרש"י וז"ל, ששים המה מלכות. אברהם ויוצאי יריכו בני קטורה שש עשרה, ישמעאל ובניו שלש עשרה, יצחק ובניו שלשה, בני יעקב שנים עשר, בני עשו שש עשרה, בדברי הימים, הרי ששים, ואם תאמר צא מהם תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין עכ"ל. ולהלן פסו' ט' פרש"י וז"ל אחת היא יונת. ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה כו'. ברה היא ליולדתה. יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול כו' עכ"ל. והנה מש"כ רש"י בתחילה אברהם ויוצאי יריכו בני קטורה שש עשרה ה"ז בלי אברהם כמבו' בחומש וכמבו' ממש"כ רש"י אח"כ ואם תאמר כו', וישמעאל שלש עשרה ה"ז עם ישמעאל כמבו' בחומש, ויצחק ובניו שלשה זהו ג"כ עם יצחק [ומה שבני

ואילו באסתר יופיה היה מצד חוט של חסד כדאי' ויוכבד ומרים. ³⁶⁴. היינו דמה שכתב רש"י בחז"ל. ³⁶³. וממילא לא קשיא מהאמהות שיעמוד במקום 'צל' הכונה שיעמוד במקום 'קר'.

יעקב נמנו לבד בלי יעקב, כי יעקב כבר נמנה אצל יצחק 'ובניו', ועתה יש לשאול, למה לא מנה בתחילה את אברהם כדרך שמנה את כולם עם ילדיהם. ועוד, דהרי הכתוב בא לומר דיש ששים מלכות ומכולם בחר אחת וכנ"ל, וכיון שכן איך מנה בתוך הששים גם את יצחק ויעקב וי"ב שבטים והרי הם עצמם חלק מהאחת הנבחרת. ועוד שאח"כ אמר ברה היא ליולדתה וקאי על י"ב שבטים וכנ"ל ברש"י, וא"כ מה שייך לומר 'ששים מלכות ובכללם בני יעקב ומכולם בחר אחת שבכללם נמצאים שוב בני יעקב'. וצ"ב.

ת. כולם זרע אברהם לכן לא מנאו.

תשובה תקלו

ש. שה"ש ב' י"ג. התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח וגו'. יש להעיר למה אמר קודם התאנה ואח"כ הגפנים, והרי במקרא הוקדם הגפן לתאנה, כמ"ש ארץ חטה ושעורה 'גפן ותאנה' ורמון וגו'.

ת. שהיא חונטת קודם.

תשובה תקלח

ש. שה"ש ד' י"א. דבש וחלב תחת לשונך. גם הכא יש להעיר כנ"ל, דהרי כתיב ארץ זבת 'חלב ודבש' וא"כ הול"ל חלב ודבש תחת לשונך.

ת. דבש רמז לתורה המתוקה מדבש.³⁶⁵

תשובה תקלט

ש. שה"ש ה' י"ד. רש"י ד"ה גלילי זהב כו' אמר רבי יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפרינון היו והיו נגללין כו' עכ"ל, למה היה צריך שיהיו הלוחות נגללין, ועוד האם זה לוחות ראשונות או שניות. (אולי י"ל שהרי ה' דברות היו כנגד ה' דברות כמפרש"י שה"ש ד' ה' והרי ה' כתוב כל עשרת

שליט"א ולבחר מיניה אמרין החלב שהוא רמז לסתרים שבתורה, וזהו כנפסק להלכה שקודם ימלא כריסו בש"ס ופוסקים ואח"כ ילמד הנסתר שבתורה.

365. חכ"א העירני לומר דחלב הוא רמז לסתרי תורה כמב' בכו"כ מקומות ולכן הוקדם דבש לחלב כי הדבש רמז לנגלה שבתורה וכנ"ל בתשו' מרן

הדברות והיינו כל הפסוקים שבפ' יתרו או פ' ואתחנן³⁶⁶ וכיון שכן היה צריך שיהיו הלוחות רחבות מאד כי לא מסתבר שהיה כתוב באותיות כה קטנות, והרי הארון בו היו הלוחות היה רק ב' אמות וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ולכן היה צריך שיהיו הלוחות נגללין והיינו כדי שיכנסו לארון, ולגבי השאלה אם זה לוחות ראשונות או שניות אולי י"ל דברש"י בפ' כי תשא עה"פ פסל לך פירש שהיו לוחות שניות מסנפרינון, ואולי ש"מ דדוקא לוחות שניות היו מסנפרינון ולא לוחות ראשונות, אמנם לפי"ז יקשה מ"ש דלוחות ראשונות נכנסו לארון והשניות לא עד כדי שהי' צריך לנס כדי שיכנסו, מיהו האמת שרק שבירי הלוחות ראשונות נכנסו ולא כל הלוחות קודם שנשברו ושבירי הלוחות היו יכולים ליכנס, ומ"מ זה ק' איך היו אמורים ליכנס בלי שהיו נשברים אם לא היו ג"כ מסנפרינון שהיו נגללים, וצל"ע בס' בית אלקים להמבי"ט שער י"ב).

ת. שניהן.³⁶⁷

תשובה תקמ

ש. שה"ש ה' י"ד. פרש"י מעיו עשת שן זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעים הללו שהם נתונים באמצע הגוף עכ"ל, מה הכונה.

ת. נמשל שזה עיקר הגוף.³⁶⁸

תשובה תקמא

ש. שה"ש ו' ו'. פרש"י וז"ל כעדר הרחלים הרחל הזאת כולה קדושה צמרה לתכלת כו' אבל הרשעים נמשלו לכלבים שאין מהם קדושה לכלום עכ"ל, לכאורה צ"ב מדאמרי (כלה רבתי פ"ז) למה זכו כלבים שיעשו מצואתם ספרים ומזוזות כו'.³⁶⁹

ת. לא מגופן.

366. עיין בזה לעיל תשובה צ"ז. 367. היינו דגם לוחות ראשונות וגם לוחות אחרונות היו מסנפרינון והיו נגללין. 368. עיין תענית י"א ב' תוד"ה כאילו קדוש. 369. עיין יו"ד סי' רע"א ס"א ה' ס"ת, וז"ל, וצריך שיהיו העורות מעובדים דין ע"י ישראל לשם ס"ת שיאמר בתחלת העיבוד כשמשם אותם "לתוך הסיד" עורות אלו אני מעבד לשם ס"ת, עכ"ל יעו"ש.

תשובה תקמב

ש. שה"ש ז' ז'. פרש"י וז"ל, בקשתיהו ולא מצאתיהו, וא"ת והלא ירמיהו עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם, לא לבטל הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלאכתם בשובם מן הגולה לנוטעים מאין נתישה ולבנותם מאין הורס, עכ"ל. לכאור' מבואר הכא, דמה שאמר הקב"ה שובו אלי ואשובה אליכם היינו רק כדי להקל הפורענות ולא כדי לבטל הגזירה, וצ"ב דכיון שעושין תשובה למה ואיך לא תתבטל הגזירה.

ת. אינה תשובה גמורה.³⁷⁰

תשובה תקמג

ש. ראיתי שהדפיס מרן שליט"א החידושים (בטעמא דקרא) על חמש מגילות לפני הנביאים וכתובים, ויש לשאול טעמיה דמרן שליט"א, דהא בגמ' (פ"ק דב"ב) איתא נביאים וכתובים לפני חמש מגילות.

ת. שקורין בהן בפרשות מסויימים.

רות

תשובה תקמד

ש. רות א' י"ב. שבנה בנתי לכן כי זקנתי מהיות לאיש וגו'. פרש"י וז"ל, כי זקנתי מהיות לאיש. שאנשא לו ואוליד בנים ותנשא להם כו' עכ"ל, ולכאור' קצת צ"ב דהא להלן פסו' כ"א כתיב אני מלאה הלכתי ופרש"י שהיתה מעוברת עכ"ל ומשמע שעדיין היתה יכולה להוליד. [גם ממה שאמרה אני מלאה הלכתי וריקם השיבני ה' יש משמעות דרצתה לומר שעדיין היתה יכולה להוליד וממילא ה' חוזרת מעוברת לבית לחם כדרך שיצאה משם ואעפ"כ ריקם השיבני ה' אפי' מבלי להיות מעוברת, וגם מזה מ' שאמרה בעצמה שעדיין ה' יכולה להוליד וא"כ מהו שאמרה כאן כי זקנתי מהיות לאיש שאנשא לו ואוליד בנים].

370. משמע דאם עושין תשובה גמורה ה"ז מבטל הגזירה ולא רק מקל הפורענות.

(והנה להלן ד' ט"ו כתיב ולכלכל את שיבתך, ושיבה הוא גיל שבעים כדאיתא באבות פ"ה, וזה הי' כשחזרו לבית לחם ורות התחתנה עם בעז [קצת יותר מג' חודשים מאז שבאו לא"י כמב' מדברי המלבי"ם ב' כ"ג], וכתיב לעיל א' ד' וישבו שם כעשר שנים. ולפי"ז כשיצאה נעמי מא"י היתה בת ששים והיתה מעוברת כנ"ל ברש"י, ואולי לכן כאן שהי' בת שבעים אמרה זקנתי מהיות לאיש שבגיל כזה כבר לא תוכל להוליד, אף שבגיל ששים [שזהו ג"כ פלא] הי' יכולה להוליד).

ת. בתחלה היתה ראוי.³⁷¹

תשובה תקמה

ש. רות ב' ה'. פרש"י וז"ל, למי הנערה הזאת. וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צניעות וחכמה ראה בה כו' והיתה מלקטת עומדות מעומד ושוכבות מיושב כד שלא תשחה עכ"ל, ולכאו' קצת יש להעיר מדכתיב להלן פסו' י' ותפל על פניה ותשתחו ארצה וגו' (וזה עשתה אפי' בפני בועז עצמו). וקצת צ"ב.

ת. השתחואה בפשוט יו"ד.

תשובה תקמו

ש. רות ב' י"ד. ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחומץ וגו'. פרש"י וז"ל, וטבלת פתך בחומץ. מכאן שהחומץ יפה לשרב עכ"ל, ולכאו' מב' דאכלו בצהרים כי הצהרים הוא זמן השרב בעיקר (וכעין משפרש"י בשה"ש א' ז' כצהרים שהיא עת צרה לצאן), וכיון שכן, יש להעיר קצת דהרי אמר לה בועז 'לעת האכל' ומשמע דעת האוכל הוא בצהרים ולכאו' צ"ב ממש"כ במשנ"ב סי' קנ"ז ס"ק ד' 'ויתנהג ע"פ מש"כ בענין המן בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע' ומב' דצהרים לאו עת אוכל הוא. ואף

מאות שנה כדפרש"י בדברי הימים א' ב' י"א והוליד בנס כמ"ש רש"י שם שעל זה נאמר (להלן ד') ויתן ה' לה הריון יעו"ש. ולכאו' הוא דבר פלא. ועמש"כ לן מרן שליט"א בזה בדה"י שם להלן

371. בדרך אגב, יש לציין דבר פלא, דאילו על עצמה אמרה נעמי כי זקנתי וגו' והיינו שכבר אינה יכולה להוליד, ומאידך נעמי שלחה את רות להתחתן עם בועז אע"פ שהי' בועז אז בן שלוש

אי ניישב דצהרים דבועז וערב דהמן זמן אחד הוא, עדיין ק' דשם אכלה לחם והרי לחם אכלו בבוקר בענין המן. וקצת צ"ב.

ת. מי שאוכל מוקדם ומאוחר צריך לאכול בצהרים.³⁷²

תשובה תקמז

ש. רות ג' ט"ז. ותבוא אל חמותה ותאמר מי את בתי ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש. לכאור' צ"ב מהו שאמרה 'מי את בתי', והרי היא הכירה אותה. ואין ליישב שחזרה בעוד ה' לילה וכיון שהי' חושך לא ראתה מי היא ולכך שאלה מי את בתי, שהרי כבר הי' בוקר כמ"ש לעיל פסו' י"ד ותשכב מרגלותיו 'עד הבוקר'.

ת. מי את בתי פנוי' או נשואה.

איכה

תשובה תקמח

ש. איכה א' י"ט. קראתי למאהבי וגו' כהני וזקני בעיר גועזו כי בקשו אכל למו וישיבו את נפשם. פרש"י וז"ל, וישיבו את נפשם. כדי שישבו את נפשם עכ"ל, קצת יש לשאול למה לא פרש"י, כהני וזקני בעיר גועזו כי בקשו אוכל למו ולא מצאו וכיון שלא הי' להם אוכל לכן עי"כ השיבו את נפשם לה'.
ת. שם לא כתוב השיבו.

תשובה תקמט

ש. איכה ג' כ"א. זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל. פרש"י וז"ל, זאת אשיב אל לבי. אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מה' אשיב זאת לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי. חסדי ה' כי לא תמנו. וכל הענין עד מה יתאונן וגו' עכ"ל, יש לשאול למה לא פרש"י 'זאת' היינו מה שאמרנו לעיל

תשובה תשכ"ו. 372. היינו דמי שאוכל מוקדם בבוקר ומאוחר בערב צריך לאכול פעם נוספת גם בצהרים, וכך היה אצל בועז, ולכן הי' אצלם 'עת אוכל' גם בצהרים. ועי' ברכות כ' ב' מהו דתימא

(פסו' כ') זכור תזכור ותשוח עלי נפשי, והיינו זאת שאמרנו לעיל שסופו לזכור את העשוי לי זאת אשיב אל לבי ועל כן אוחיל, ולמה פרש"י דקאי אלהלן.

ת. בדרך כלל זאת אלהבא דאי אלשעבר הו"ל את זאת.

תשובה תקנ

ש. איכה ג' מ"ד. סכתה בענן לך מעבור תפלה. לכאור' כבר אמר כן לעיל פסו' ח' כדכתיב שם, גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי. (ואולי לעיל מדבר ירמי' הנביא על עצמו וכאן מדבר על הכלל כולו).

ת. נכון.

תשובה תקנא

ש. איכה ג' נ"ג. צמתו בבור חיי וידו בי אבן. פרש"י פסו' זה על דניאל, ולכאור' למה לא פרש"י זה על ירמי' הנביא עצמו שהשליכוהו לבור.

ת. לא מצינו יורקו³⁷³ עליו אבן.

תשובה תקנב

ש. איכה ד' א'. פרש"י וז"ל, אבני קדש. כו' ומ"א כל רביעית דם שיצא מיאשיהו בכל חץ וחץ שנעצו בו היה ירמיהו³⁷⁴ קוברו במקומה ועליה הוא קורא תשתפכנה אבני קדש עכ"ל, צ"ב. א'. איך ירמיהו עשה כן והיינו גם מצד המציאות איך הי' יכול לעמוד שם בעת זריקת חיצים וגם מצד הדין איך הכניס עצמו לסכנה שהרי היו שם חיצים בלא הרף. ב'. איך מתפרש 'אבני קדש' על דם יאשיהו דנהי דתיבת קדש שייכא והיינו שהיה דם של קדוש מ"מ איך מתפרש 'אבני' על 'דם'.

ת. ידע שהוא לא יוזק, ומה שיוצא נקרא אבני.

בן אבינועם לא הסכים לצאת למלחמה רק אם דבורה הנביאה ג"כ תצא עמו. וכע"ז מצינו ג"כ במשוח מלחמה שיוצא עם העם למלחמה ע"י מש"כ בזה מרן שליט"א בס' דרך חכמה פ"ה מכה"מ הכ"א בבה"ל ד"ה משוח, ועי' לעיל תשובות קפ"ד קפ"ה.

הואיל וכתיב בתת ה' לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קמ"ל, ועי' בספר שפתי חכמים שם (הובא בגמ' מהדר' שוטנשטיין) והבן. 373. לכאור' צ"ל: שזרקו. 374. מה שהיה ירמיהו במקום המלחמה שם, אולי י"ל, דהוא כמו שמצינו בספר שופטים שברק

תשובה תקנג

ש. איכה ה' י"ז - י"ח. על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו. על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו. פרש"י וז"ל, על זה היה דוה לבנו וגו'. על המפורש במקרא של אחריו, על ששמם הר ציון ושועלים הלכו בו עכ"ל. הנה יש לדייק במקראות כך, דבתחי' אמר על 'זה' היה וגו' ל' יחיד, ואח"כ אמר על 'אלה' חשכו וגו' ל' רבים, ובפשוטו כיון דזה קאי על הפסוק שאח"כ כדפרש"י ה' לומר דמה שאמר על 'זה' ל' יחיד ה"ז קאי על מה שאמר בפסוק אח"כ על הר ציון ששמם, ומה שאמר על 'אלה' ל' רבים ה"ז קאי על מה שאמר בפסוק אח"כ שועלים הלכו בו, כי הר ציון ששמם הוא יחיד, ושועלים הלכו בו הם רבים. לכאור' בפשוטו כך הוא הכונה, אמנם מפרש"י דלעיל דהביא רק החלק הראשון של הפסוק והיינו 'על זה היה דוה לבנו' ועל זה פרש"י על המפורש במקרא של אחריו על ששמם הר ציון ושועלים הלכו בו לכאור' מ' דרש"י לא פירש הכונה כנ"ל וקצת צ"ב.

ת. כוונת רש"י ג"כ על הנ"ל וקיצר בזה.

תשובה תקנד

ש. בהנ"ל. יש לדייק אמאי לגבי הר ציון ששמם אמר 'היה דוה לבנו', ולגבי שועלים הלכו בו אמר 'חשכו עינינו'.

ת. שניהם קאי על שניהם.

תשובה תקנה

ש. איכה ה' כ"ג. השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם. פרש"י וז"ל, השיבנו ה'. מפני שמסיים בדברי תוכחה הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיה ותרי עשר וקהלת עכ"ל, הנה מל' רש"י לכאור' משמע דירמיהו הנביא עצמו כפל במגילה את הפסוק השיבנו ה' כדי לסיים בטוב, ולכאור' צ"ב כי לא מצינו במגילה שנכפל הפסוק וכן בישעיה ותרי עשר וקהלת לא מצינו. וצ"ב.

ת. הקריאה הוכפלה.

קהלת

תשובה תקנו

ש. כתב מרן שליט"א (טעמא דקרא, קהלת) וז"ל, ילקוט קהלת רמז תתקס"ו נשא אשה נעשה בעל מום לתורה, יש לפרש משום שאשתו שהיא פלג גופא פטורה מת"ת, ועד"ז יש לפרש בסמוך הוליד בנים נעשה בע"מ למצות משום שבניו הקטנים שהן כגופו פטורין ממצות. [אמנם פשטות לשון המדרש שם ל"מ כן רק כפשוטו דקשה לו לקיים תורה ומצות כראוי עי"ש], עכ"ל מרן שליט"א שם. ולכאן צ"ב ממה שארז"ל (יבמות ס"ב ב') השרוי בלא אשה שרוי בלא תורה כו'. (ולהלן סוף משלי כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא וז"ל נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ וצ"ע כו' ויל"פ דגם פסוק זה בשבת האשה שעושה כל צרכי הבית ואין בעלה צריך להיות כלל בבית עי"ז לא נודע כלל בבית רק בשערי סנהדרין שם נודע בעלה בשבתו עם זקני ארץ וזה שבח גדול לה עכ"ל מרן שליט"א שם, וחזי' ג"כ דהיא מועילה לתורה וצ"ב).

ת. מועילה אבל לא תורה ממש.

תשובה תקנו

ש. קהלת א' ה'. פרש"י וז"ל, וזרח השמש וגו' דור הולך ודור בא. כאשר השמש תזרח שחרית כו' עכ"ל, צ"ב שהרי דור הולך ודור בא ה"ז פסו' שלפני וזרח השמש, ולמה כתב זה רש"י פה.

ת. כתב הנמשל ואח"כ המשל.

תשובה תקנה

ש. קהלת א' י"ב. אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים. פרש"י וז"ל, אני קהלת הייתי מלך. על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלים לבדה ולבסוף על מקלי שהרי נאמר הייתי מלך בירושלים אבל עכשיו אינו מלך עכ"ל, הנה מכאן לכאן משמע דאמר מגילת קהלת כשכבר לא היה מלך ואפי' על ירושלים (וכן משמע מרש"י להלן פסו' ט"ז), וצ"ב דהא לעיל פסו' א' אמר דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים ומשמע דכשאמר המגילה הי' מלך עכ"פ בירושלים. וצ"ב.

ת. שהי' מלך ולבסוף ג"כ חזר.³⁷⁵

תשובה תקנט

ש. קהלת ב' ד'. אנצבית לי כרמין ביבנה כל קבל כרמין דענבין למשתי מנהון אנא ורבני סנהדרין ואף לנסכא חמר חדת ועתיק על מדבחא. מ"ד ורבני סנהדרין צ"ב שהרי אסור להורות עם יין. ומ"ד חמר חדת ועתיק על מדבחא, האם זה באמת משנה איזה יין מנסך אם חדש או ישן.

ת. עי' עירובין ס"ד א' לא מעליא כו' ובתוס' שם.³⁷⁷

תשובה תקס

ש. קהלת ב' ה'. עבדית בבית מקדשא כו' וקתרוסין ואבובין לזמרא בהון זמרא "וזמריטא" בבית משתיא דחמרא כו'. צ"ב איך נשים מזמרות בבית המשתה של יין.

ת. לפני הנשים.

תשובה תקסא

ש. קהלת ג' ה'. ועדן בחיר לרחקא מגפפא "לשבעת יומי אבלא". למה נקט דוקא ז' ימי אבלות שפחות שכיחים, שהרי יש ימים יותר שכיחים כזמן נדות (ואולי כלל זמן נדות ג"כ כמו שאי' בתנחומא (מצורע ו') דימי נדות הם ימי צער ואולי זה נכלל במ"ש כאן יומי "אבלא"), ועדיין צ"ב.

ת. מדבר על כל האנשים ולא דוקא על אשתו.

תשובה תקסב

ש. קהלת ד' ח'. פרש"י וז"ל, ולמי אני עמל. מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד בנים עכ"ל, יש לדקדק בלשון רש"י דהו"ל להקדים קודם 'ואיני נושא אשה להוליד בנים' ורק אח"כ לומר 'שאיני מעמיד

375. היינו מה שכתוב אני קהלת 'הייתי' מלך לשון עבר הכונה שהי' מלך ולבסוף ג"כ חזר להיות מלך ועתה כשהוא כבר מלך שוב אמר זאת המגילה.
376. חלק מהשאלות כאן בקהלת הינם על התרגום קהלת שם. 377. עי' בתוס' שם דבאופן שנתן מים בין מותר להורות, אמנם ע"ש שהקשו ע"ז

תלמידים', כי בפשוטו אדם מעמיד תלמידים אחר שכבר נתבגר ונשא אשה וגם אמרו (יבמות ס"ב ב') השרוי בלא אשה שרוי בלא תורה ואיך יעמיד אז תלמידים.

ת. שרוי בלא תורה כראוי אבל יכול להעמיד תלמידים.

תשובה תקסג

ש. קהלת ד' ט"ו. פרש"י וז"ל, ראיתי את כל החיים וגו'. מצאתי במדרש הספר הזה, זה דור המבול שנאמר בהם ומכל החי עכ"ל, מש"כ רש"י במדרש הספר הזה האם כונתו למדרש קהלת, כי בכל המקומות כתב רש"י מדרש 'קהלת' ואילו כאן כתב מדרש 'הספר הזה' ולמה שינה כאן.

ת. כנראה יש דרשות אחרות אבל במדרש קהלת דורש כן.

תשובה תקסד

ש. קהלת ה' א'. אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלקים כי האלקים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים. פרש"י וז"ל, להוציא דבר לפני האלקים. לדבר קשה כלפי מעלה עכ"ל, ולכא' צ"ב דלפי"ז לישנא דקרא דכתיב ולבך 'אל ימהר' משמע דאם לא ימהר אזי כן מותר לדבר קשה כלפי מעלה ח"ו והרי זה לא יתכן. וצ"ב. וגם מה דכתיב על כן יהיו דבריך מעטים ה"ז משמע שאז מותר לדבר כנ"ל, וכל זה לא יתכן. וצ"ב הכונה.

ת. אם לא ימהר ויתבונן בודאי יראה שאין מה לדבר.

תשובה תקסה

ש. קהלת ה' י"ב. פרש"י וז"ל, עושר שמור לבעליו לרעתו. כעשרו של קרח שעל ידי כן נתגאה וירד לשאול עכ"ל, משמע דע"י 'גאוה' ירד לשאול, ולכא' צ"ב דבחומש פרש"י שהי' משום 'קנאה'.

ת. ע"י גאותו קינא.

תשובה תקסו

ש. קהלת ז' א'. טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו³⁷⁸. פרש"י וז"ל, טוב שם משמן טוב. כו' שמן טוב יורד למטה שנאמר כשמן הטוב היורד על הזקן כו' עכ"ל, ולכאור' צ"ב מה הרבותא בשמן דוקא ולא עוד אלא בשמן טוב דוקא, שהרי אין דבר שישפוך והוא ישפך מלמטה ללמעלה כי כל שפיכה אינה אלא מלמעלה למטה וכמ"ש רש"י לעיל א' ו' וכן בתהלים ק"ד ו', וא"כ מה הכונה 'שמן טוב יורד למטה', (ואם הכונה שכשנותן מים הוא יורד למטה ואינו מתערב עם המים, גם זה לא יתכן, כי המים הם היורדים ולא השמן, ועוד זה לא יתכן כי אם כן מה הראי' מהפסו' כשמן הטוב היורד וגו' והרי שם הוא שמן לבד בלי מים, ועל כרחק דלא הכונה לומר דכשיש שמן עם מים אזי שמן טוב יורד כי זה אינו וכנ"ל וא"כ צ"ב הכוונה דהרי כל דבר נשפך יורד למטה ומה הרבותא בשמן ולא עוד אלא בשמן טוב וכנ"ל). וצ"ב.

ת. יש שמן טוב שעולה למעלה היינו הריח.

תשובה תקסז

ש. קהלת שם. עוד פרש"י וז"ל, שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר יהי שמו לעולם עכ"ל, צ"ב דהא פסו' זה נאמר גבי הקב"ה ואיך ילפי' מזה לבני אדם, ויותר מזה דהא זה כל הרבותא במה דכתיב יהי שמו לעולם והיינו דדוקא השי"ת שמו לעולם ולא אצל הבנ"א, ולכאור' צ"ב.

ת. אנו מדמים להקב"ה (כמ"ש הוי דומה לו).

תשובה תקסח

ש. קהלת שם. עוד פרש"י וז"ל, ומצינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש עכ"ל, קצת צ"ב למה לא מייתי את אברהם אבינו ע"ה.

ת. כאן מפורש בקרא.³⁷⁹

יעו"ש. 378. עי' ברכות י"ז א'. 379. היינו דמעשה דחנניה מישאל ועזריה הוא מפורש בקרא ומשא"כ מעשה דאאע"ה אינו מפורש בקרא ולכן הביא רש"י מעשה דחנניה מישאל ועזריה. ועי' דברי הימים ב' כ"ח ג' בתרגום דאיתא שם כל אלו שניצלו מהאש והראשון הוא אברהם אבינו ע"ה

תשובה תקסט

ש. קהלת ז' ב'. טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו. יש לשאול האם יש לדייק מהפסוק דבית המשתה הוא תחילת האדם (והיינו או דקאי על המילה או על הנישואין שעד אז הוא פלג גופא).

ת. שלום זכר.³⁸⁰

תשובה תקע

ש. קהלת שם. פרש"י וז"ל, טוב ללכת אל בית אבל. מדה הנוהגת בחיים ובמתים עכ"ל. יש לשאול הכונה. (והאם הכונה שגם החיים אבלים וגם המת אבל על עצמו והיינו כדמצינו שנפש המת ג"כ אבילה, ואולי כונת רש"י היא אחרת, וצ"ב).

ת. הוא חסד לחיים ולמתים כמ"ש הרמב"ם.³⁸¹

תשובה תקעא

ש. קהלת ז' י'. אל תאמר מה שהיה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה. יש לדייק למה לא קאמר אל 'תשאל' כמו שאמר אח"כ כי לא מחכמה 'שאלת' על זה.

ת. דרך בני"א לאמר כן במליצה ולשון שאלה.

תשובה תקעב

ש. קהלת שם. פרש"י וז"ל, אל תאמר מה שהיה שהימים וגו'. אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד. כי לא מחכמה שאלת. שהכל לפי זכות הדורות עכ"ל, לכאן יש לשאול למה אמר דודו של דוד ולא אמר דורו של שלמה והרי בדורו של דוד

בספר תשובות הגר"ח [מהדורא קמא] בקונטרס אבני אהרן חלק שני סי' י' אות ב' יעו"ש. 381. וז"ל הרמב"ם (פי"ד מהל' אבל ה"ז) יראה לי שנחמת אבלים קודם לבקור חולים שנחום אבלים גמילות חסד עם החיים ועם המתים עכ"ל, ועי' ברדב"ז שם.

והב' היא תמר והג' הוא חזקיה המלך והד' הם חנניה מישאל ועזריה והה' הוא יהושע בר יהוצדק הכה"ג יעו"ש. 380. עי' ב"ק פ' א' ובתוס' ד"ה לבי ישוע הבן יעו"ש. ועי' שו"ע יו"ד סי' רס"ה סעי' י"ב וברמ"א שם ובביהגר"א שם, ועמש"כ בזה

תשובות

קהלת

הגר"ח

רכט

היו מלחמות והי' גם רעב ואילו בדורו של שלמה כל זה פסק והיו כולם שרויים בטובה,³⁸² ולכאור' צ"ב.

ת. מפני שהיו טענות על שלמה וגם נטרד ממלכותו כמה שנים.

תשובה תקעג

ש. קהלת ח' ה'. "ועדן צלותא" ודין דקשוט אשתמודע בלב חכימא. מ' שיש זמן תפלה מיוחד שנודע דוקא לחכם, וצ"ב שהרי יש שני זמני תפלות ידועים לכל.

ת. חכם בקי לשער הזמנים.

תשובה תקעד

ש. קהלת ח' ט"ו. ושבחתי אני את השמחה אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלקים תחת השמש. פרש"י וז"ל, והוא ילונו. יתחבר עמו כענין שנאמר והלך לפניך צדקך עכ"ל, מש"כ רש"י יתחבר עמו' האם הכונה עם התורה או"ד הכונה שאז הקב"ה יתחבר עמו כביכול.

ת. זכות המצות שעשה יתחבר עמו.

תשובה תקעה

ש. קהלת ט' י"א. על חוביהון דבית ישראל דלא עסקין בפתגמי אורייתא "בחשאי" כו'. מה הכונה בחשאי. גם דמשמע דלא בחשאי אין תביעה על שלא עוסקין בתורה והרי אינו יתכן.

ת. עוסקין רק בפרהסיא בשביל שיכבדום אבל בצנעא אין עוסקין.

תשובה תקעו

ש. קהלת ט' ט"ו. ואנש לא דכר בתר כן ליצרא טבא דשזביה אלהן יימר בלביה זכאה אנא כו'. מה הכונה, דבשלמא אדם שעושה טובה לחבירו ניחא שחבירו צריך לזכור לו הטובה שעשה עמו, אבל מה שייך שאדם יזכור ליצ"ט הטובה שעשה עמו (ולא נראה שזה משל בעלמא).

ת. צריך לידע שלולי שהקב"ה עוזרו אין יכול לו.³⁸³

תשובה תקעז

ש. קהלת י"א ב'. הך חלק טוב מן זרעא לחלקך בתשרי ולא תמנע מלמזרע אף בכסלו כו'. צ"ב דהול"ל אף במר חשון שזה החודש השמיני.

ת. כנראה עיקר הזריעה הי' בכסליו.

תשובה תקעח

ש. קהלת י"א ו'. פרש"י וז"ל, כי אינך יודע אי זה יכשר כו' ולענין הבנים מצינו באבצן שלשים בנות שלח חוצה ושלשים הביא לבניו וכולם מתו בחייו ובזקנותו³⁸⁴ הוליד את עובד ונתקיים לו עכ"ל, לכאור' הא מצינו כן גם קודם אבצן (והיינו בועז), והיינו גבי איוב שילדיו שנולדו לו בזקנותו אחר יסורי איוב נתקיימו לו ומשא"כ ילדיו שנולדו לו בצעירותו לפני יסורי איוב מתו ולמה לא מייתי את איוב שקדם הרבה לזמנו של בועז.

ת. שלמה דיבר על ישראל.³⁸⁵

תשובה תקעט

ש. קהלת י"ב א'. וזכר את בוראיך בימי בחורתיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. מי שעושה מצוה מסוימת, ופירות המצוה ימשיכו גם לימות המשיח (ולדוגמא, כתב ספר וישראל לומדים בו גם בימות המשיח, וכיו"ב), האם יקבל שכר על הפירות שיהיו בימות המשיח, או לא משום ימים אשר אין בהם חפץ.

ת. אולי.

382. עי' דברי הימים א' י"ז ט' וברש"י, ועי' עוד שם
כ"ב ט' - י'. 383. עי' בזה קידושין ל' ב'. 384. היינו
י"א יעו"ש. ועי' בזה בתשו' מרן שליט"א להלן
דהי"א שם תשובה תשכ"ד. 385. ולכן לא מייתי
ראיה מאיוב כי איוב לא מישראל היה.

תשובה תקפ

ש. קהלת י"ב ה'. פרש"י וז"ל, וסבבו בשוק הסופדים. גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה י"א שנה, כשהגלה נבוכדנצאר את גלות צדקיהו היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכדנצאר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואין את השבויים ושואלין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותן (ירמיה ט"ו) אשר למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בניהם עכ"ל, ויש לשאול מהו 'ואשר לשבי לשבי' והרי השבויים הם הם עצמם שהגיעו עתה, ועל אלו שהגיעו עתה לא היתה השאלה של גלות יכניה מה נעשה בו, כי הם רואים בעיניהם שהם נשבו ובאו, וא"כ מה ענו גלות צדקיהו לגלות יכניה ואשר לשבי לשבי. (ושב חשבתי דאולי הכונה לאלו שנשבו למצרים וכדפרש"י להלן ד"ה ותשבר³⁸⁶). ולכאו' צ"ב.

ת. יש שהכום ומת³⁸⁷ בדרך ויש שנשארו בשבי.

תשובה תקפא

ש. קהלת י"ב י"א. דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד. פרש"י וז"ל, דברי חכמים. שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן עכ"ל, חשבתי לשאול למה לא מצינו כמו כן גזירה בקריאת שמע של שחרית כמו שעשו סייג והרחקה בקריאת שמע של ערבית דמאי שנא. ולכאו' קצת צ"ב.

ת. ק"ש דשחרית מצוה כותיקין.

386. אמנם לכאו' א"א ליישב כן, כי זה שהלכו לשבי במצרים הי' בזמן מאוחר יותר וא"כ אלו שהגיעו עתה לבבל לא היו יכולים לדעת מהשביה למצרים כי זה עוד לא הי'. וערש"י סוכה נ"א ב' בד"ה סטיו כפול יעו"ש. 387. לכאו' צ"ל: ומתו.

אסתר

תשובה תקפב

ש. אסתר א' ח'. והשתיה כדת אין אנס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש. פרש"י וז"ל, על כל רב ביתו. על כל שרי הסעודה שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים עכ"ל, ולכאור' צ"ב דהרי לא מיירי כאן אלא לענין שתיית היין וא"כ מהו כאן גם שר האופים ושר הטבחים. ואם מיירי כאן דאין אנס גם לענין האכילה שהממונים על זה הם שר האופים ושר הטבחים א"כ למה נאמר דוקא 'והשתיה' כדת אין אנס. וצ"ב.

ת. צו את כולם ובשתי' הי' דרכם לאנוס יותר לכך נכתב כאן.

תשובה תקפג

ש. אסתר א' י"ט. אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור אשר לא תבוא ושתי לפני המלך אחשוורוש ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה. פרש"י וז"ל, ולא יעבור. חוק זה מביניהם שיהא חוק ודת לכל הבוזה את בעלה. אשר לא תבוא ושתי. ולכך נהרגה עכ"ל, יש לשאול האם מבואר כאן דנתכוין המן הרשע שכל הבוזה את בעלה היא ג"כ תהרג כדרך שהרגו את ושתי על שביזתה את בעלה.³⁸⁸

ת. נכון.

תשובה תקפד

ש. אסתר ב', א' ב'. אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשוורוש זכר את ושתי וגו'. ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות

המן הרשע שכל הנשים יקבלו עונש מיתה כזה של ושתי אף שהם לא נשים של 'מלך', וע"ז השיב מרן 'נכון' והיינו דבאמת כן מבואר שנתכוין המן הרשע ליתן עונש מיתה גם לכל שאר נשים, והא מגודל רשעותו של המן הרשע ולא מתוך משפט הצדק.

388. כי הי' מקום לומר שנתכוין שהנשים הבוזות את בעליהן יענשו אבל לא בעונש מיתה כי סו"ס ושתי סירבה כלפי בעלה שהיה 'מלך' אבל סתם נשים כלפי בעליהן למה שיענשו עונש מיתה, ולכן שאלנו כנ"ל כי מדברי רש"י מבואר שכן נתכוין

מראה. פרש"י וז"ל, זכר את ושתי. את יפיה ונעצב עכ"ל, הנה מבו' כאן דבתחילה שכח את יפיה ולכן לא נעצב, ואח"כ נזכר בזה ונעצב, ולכן אמרו לו שיחפשו לו אחרת טובת מראה ואז נחה דעתו, ולכא' צ"ב שהרי מלכתחילה קודם שנהרגה ושתי הרגוה על מנת כן שיחפשו לו אחרת ואפי' יפה יותר מושתי וכמ"ש בביאור הגר"א לעיל א' י"ט.

ת. ראה שלא מצאו.³⁸⁹

תשובה תקפה

ש. אסתר ב' ו'. אשר הגלה מירושלים עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל. הנה לכא' לפי"ז נמצא דמרדכי הי' אז לפחות בן שמונים ואולי יותר, כי גלות יכניה הי' י"א שנים קודם קודם גלות צדקיהו והיינו י"א שנה קודם חורבן הבית וכמ"ש רש"י בקהלת פי"ב עה"פ וסבבו בשוק הסופדים, וכאן הי' זה לסוף שבעים שנה של גלות בבל כמ"ש רש"י לעיל א' א', וא"כ נמצא דהי' לפחות בן פ' ויותר. האם הוא נכון.

ת. עמ"ש"כ בטעמא דקרא עמוד רי"ב ד"ה נראה.³⁹⁰

לקח כ"כ הרבה זמן, והיינו שנה אחת וחצי שחיפשו ועוד שנה כשמצאו את אסתר והיתה שם י"ב חודש עד שנלקחה ממש, והבן. ³⁹⁰. שם ביאר מרן שליט"א דמרדכי הצדיק היה אז בן צ"ה שנים, וז"ל מרן שליט"א שם: נראה שהמן הי' בן צ"ה כשנתלה כמנין המן, תדע שהרי מרדכי מיושבי לשכת הגזית הי' כמ"ש במגילה י"ג ב' ואמרי' בסנהדרין פ"ח ב' דיושבי לשכת הגזית מתחלה ממנים אותו דיין לעירו ואח"כ לב"ד של כ"ג של הר הבית ואח"כ לב"ד שבעזרה ואח"כ ללשכת הגזית וא"כ מרדכי כשגלה הי' לכה"פ בן ט"ו כי פחות מבן י"ג אין ראוי לדון עי' חו"מ סי' ז' ס"ג וכיון שכבר הי' בג' בתי דינים בודאי היה לכה"פ לערך בן ט"ו בגלות יכניה שגלה אז ומבואר במגילה י"א ב' דמגלות

(ודרך אגב, אפשר אולי לומר, שהמן הרשע לא חי בשלו' עם אשתו ולכן הציע כזו גזירה כדי שיהי' לו סיבה להמיתה, וסוף דבר הי' שקיבל עונשו מדה כנגד מדה והיינו בזה שאשתו הוכיחתו שהוא לא יוכל ליהודים והוא עצמו קיבל המיתה ולא אשתו ואפילו שהיא ביזתה אותו בדבריה אלו). ³⁸⁹. היינו שמיד אחר שהרגו את ושתי חיפשו נערה יפה לאחשוורוש ולא מצאו לו וכיון שלא מצאו לו לכן נזכר ביפיה של ושתי ונעצב, ולפי"ז מה שכתוב ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך וגו' זהו תוספת חיפוש על מה שכבר התחילו לחפש קודם ולא מצאו. ועי' להלן תשובה תקפ"ח דממיתת ושתי עד שנלקחה אסתר הי' ב' וחצי שנים, ולהנתבאר כאן שחיפשו ולא מצאו ניחא למה

תשובה תקפו

ש. אסתר ב' ט'. פרש"י וז"ל, ויבהל את תמרוקיה. זריז וממהר בשלה משל כולן עכ"ל, לכאן צ"ב דמה יש ומה שייך להזדרז, והרי כל אחת היתה צריכה י"ב חודש כדלהלן פסוק י"ב י"ג.
ת. ממהר להביאן.

תשובה תקפז

ש. אסתר ב' ט"ו. ובהגיע תר אסתר וגו' לבוא אל המלך לא ביקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי סריס המלך שמר הנשים ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראייה. הנה מ"ד לא ביקשה דבר, קצת צ"ב מה כבר היה לה לבקש. והאם הכונה שלא ביקשה שילווה בשחוק ומיני זמר מבית הנשים עד בית המלך כמו שביקשו כל הנשים כדפרש"י לעיל פסוק י"ד. [ואם זהו הכונה א"כ יל"פ דזהו ותהי אסתר נשאת חן וגו' והיינו דאע"פ שלא ליווה עם שחוק ומיני זמר והיינו שהיתה היחידה מכולן שהלכה מבית הנשים עד בית המלך בלי הליווי שהי' לכולן ואעפ"כ ותהי אסתר נשאת חן וגו'. וזהו ג"כ בעיני כל ראייה דלכאן מה הנפק"מ אם היא נשאת חן בעיני כל ראייה או רק בעיני המלך שהרי העיקר צריך שתמצא חן בעיני המלך ומאי איכפת לן אם מוצאת חן בעיני כל ראייה, ולהנ"ל י"ל דכיון שהלכו דרך מבית הנשים עד בית המלך מסתמא כולם באו והסתכלו מי ההולכת עתה למלך ואצל אסתר כשהלכה מבית הנשים לבית המלך ג"כ כולם באו לראות כנ"ל מי היא ההולכת עתה, ואע"פ שהלכה בדרך שונה מכולן היינו בלי זמר וכו' עם כל זאת ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראייה. (וכל זה, אם נכון הוא שהכונה שלא ביקשה כמו כולן שילווה בשחוק ומיני זמר וכנ"ל)].
ת. יתכן.

לאחשורוש בן צ' וא"כ בשנת י"ב הי' בן צ"ה] והמן הי' ג"כ באותו גיל שהרי אמרו באסתר"פ"י סי' ד' שהמן א"ל למרדכי קום רכוב הדין סוסיא א"ל לית בי כחד אנא סב א"ל המן ולית אנא גבר סב א"ל ולא את הוא דגרמת לנפשך ואי מרדכי הי' זקן ממנו מאי קאמר ולית אנא גבר סב וע"כ שהיה

יכני' עד ב' לאחשורוש הי' ע' שנה א"כ הי' מרדכי אז בן צ"ה [ועוד ראי' שהרי מרדכי לקח את אסתר לו לבת מיד כשנולדה כמ"ש במגילה י"ד א' וא"כ הי' לערך בן ט"ו לכה"פ דשייך לומר לו לבת, ואסתר כשנלקחה לאחשורוש היתה בת ע"ה כמ"ש בב"ר פל"ט י"ג וא"כ הי' מרדכי אז בשנת ד'

תשובה תקפח

ש. אסתר ב' ט"ז. ותלקח אסתר אל המלך אחשוורוש אל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת בשנת שבע למלכותו. הנה לפי"ז נלקחה לבית הנשים בשנת שש למלכותו כי י"ב חודש קודם היתה בבית הנשים וכמב' לעיל פסו' י"ב. והנה עשה המשתה בשנת שלוש למלכו והיינו ג' שנים קודם שנלקחה אסתר לבית הנשים, והי' המשתה ק"פ יום ועוד ז' ימים כמ"ש לעיל פ"א פסו' ד' וה', וא"כ נמצא דמעת שהרגו את ושתי עד שנלקחה אסתר הי' ב' שנים וחצי בערך. ולפי"ז גם מ"ד לעיל ב' א' אחר הדברים האלה וגו' זכר את ושתי וגו' כל זה הי' ב' שנים וחצי בערך אחר שהרגו את ושתי. האם כ"ז נכון.

ת. נכון.³⁹¹

תשובה תקפט

ש. אסתר ב' י"ז. ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות וגו'. פרש"י וז"ל, מכל הנשים. הבעולות שאף נשים בעולות קבץ עכ"ל, יש לשאול למה גבי הבעולות אמר 'ויאהב' ולגבי הבתולות אמר 'ותשא חן וחסד'. ועוד, מש"כ רש"י שאף בעולות קבץ לכאו' צ"ב מדכתיב לעיל פסו' ג' ויקבצו את כל נערה 'בתולה', ואח"כ פסו' ד' כתיב 'ויעש כן' והיינו שהכתוב מעיד שלקח בתולות, וגם להלן פסו' י"ט כתיב ובהקבץ 'בתולות' שנית ופי' הגר"א בביאור דהיינו כדי לשולחן חזרה לביתם ולא נזכר גם 'בעולות', וא"כ איך מצי לפ' שקבץ גם בעולות. ואף מה שנלקחה אסתר ק' כי הי' אשתו של מרדכי כמ"ש רש"י לעיל פסו' ז' וא"כ כבר אינה בתולה. וצ"ב.

ת. הוא ראה כולם³⁹² ונשאה מן מכולם.³⁹³

תשובה תקצ

ש. אסתר ג' א'. אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש את המן בן המדתא וינשאהו וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו. מ"ד מעל כל השרים

מ"ד דהמן מת בן ל"ד ולא כמ"ש באסת"ר פ"י סי' ד' שהי' זקן יעו"ש). 391. ע"י לעיל תשובה תקפ"ד ובהערה שם. 392. היינו גם את הבעולות וגם את הבתולות. 393. לכאו' צ"ל: ונשאה מכולם.

באותו גיל (וע"ע לעיל ד"ה ויקח המן את הלבוש), עכ"ל מרן שם. (ולעיל שם ביאר מרן שליט"א החשבון של מה שאמרו במגילה ט"ז א' שהי' המן כ"ב שנה ספר, ובתוך הדברים כתב מרן שם דאיכא

אשר אתו, האם הכונה לשרים דכתיב לעיל א' י' בזאת חרבונא כו', או לשרים דכתיב לעיל א' י"ד כרשנא שתר כו'.

ת. לכולם.

תשובה תקצא

ש. אסתר ג' ד'. ויהי כאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי. הנה מהלשון ויגידו להמן משמע דמבלי שהגידו להמן לא שם לב מעצמו על כך שמרדכי לא השתחוה לו, וכן משמע מדכתיב אח"כ וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו שעד שלא הגידו לו הוא לא ראה שמרדכי לא השתחוה לו, ולכא' קצת צ"ב היתכן.

(שוב חשבתי דודאי שם לב וגם ראה שמרדכי לא משתחוה לו, אלא שבתחילה שתק כי הי' סבור שזה בגלל שמכר עצמו לעבד למרדכי וכדפרש"י להלן ה' י"ג שבכל עת מרדכי הראה להמן השטר [ויתכן שהמן אף פחד מהשטר הזה כי הסיבה שהשתחוה לו כי עשה עצמו אלוה וכדפרש"י לעיל פסוק ב', ואם הוא אלוה איך הגיע למצב של חוסר מזונות כדי כך שהוצרך למכור עצמו לעבד ולכן שתק], אבל אח"כ שאמרו להמן (כמ"ש ויגידו להמן וגו') שהסיבה שמרדכי לא משתחוה הוא מצד שהוא יהודי והיהודי מוזהר על ע"א, ולא בגלל השטר שמכר עצמו לעבד למרדכי, אז כעס על זה מצד שהוא עמלק ושונא יהודים, ואפ"ל דזהו מ"ד אח"כ ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו וגו' והיינו כי אם הסיבה שלא השתחוה הי' לא בגלל שהוא יהודי אז הי' חושב לשלוח יד במרדכי לבדו אבל כיון שנודע לו שהסיבה היא מצד שהוא יהודי לכן ביקש להשמיד את כל היהודים. והיינו דשם לב וראה שמרדכי לא השתחוה לו אלא ששתק כי חשב שהוא משום השטר שהראה לו בכל עת ורק כשנודע להמן שזה מצד שהוא יהודי אז בקש להשמידו עם כל היהודים ח"ו).

ת. מתחלה מרוב גאוותו לא הסתכל כלל מי משתחוה ומי לא כאילו³⁹⁴ בטוח שמשתחווים לו.

תשובה תקצב

ש. אסתר ג' ט"ו. פרש"י וז"ל, והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה עכ"ל, וכתב בשפתי חכמים וז"ל, דקשיא ליה היאך העיר שהיא עצים ואבנים נבוכה לכן פירש היהודים שבה עכ"ל, ולכאור' למה הוצרך לפרש כן, דהא איכא למימר דרש"י נתכוין לומר היהודים שבה לאפוקי הגוים שבה והוצרך רש"י לפ' כן כי א"א לומר דכל העיר שושן נבוכה שהרי היו שם גם גוים, ולכאור' צ"ב.

ת. העיר משמע בתי העיר.

תשובה תקצג

ש. אסתר ד' א'. פרש"י וז"ל, ומרדכי ידע. בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצאר ושנהנו מסעודת אחשורוש עכ"ל, קצת יש לשאול למה נזכר רק מה שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצאר ולא נזכר מה שהשתחוו להמן שעשה עצמו אלוה.

ת. לא השתחוו לו רק הרואים אותו.³⁹⁵

תשובה תקצד

ש. אסתר ד' ב'. ויבוא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק. יש לשאול למה לא כתיב ויבוא עד רחוב אשר לפני שער המלך וכמ"ש להלן פסוק ו' ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר אשר לפני שער המלך.

ת. ברחוב עד השער מותר ללכת בלבוש שק.

תשובה תקצה

ש. אסתר ד' ג'. ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים. הנה לכאור' מזה שפסוק זה נ' כאן והיינו לפני שאסתר ומרדכי התענו כדלהלן, והם התענו למחרת

395. ועי' מגילה י"ב א' שאלו תלמידיו את רשב"י גם הטעם של הצלם וגם הטעם של הסעודה כו', שם נתבאר למה צריך לשני הטעמים והיינו יעו"ש.

שנשלחו הספרים כמבו' ברש"י פסו' י"ז, מבואר דכבר באותו היום ששלחו הספרים הגיעו הספרים למאה עשרים ושבע מדינות, ולכאו' היתכן.

ת. האחשתרנים רוכבי הרכב הגיעו מהם.³⁹⁶

תשובה תקצו

ש. אסתר ד' ח'. ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה. יש לשאול האם ממה דכתיב 'אשר נתן בשושן' מבואר דהכתב שניתן בשושן לא הי' אותו הכתב שנתנו בשאר המדינות, (ומה הי' החילוק שהי' בכתב), דאל"כ למה הוצרך לומר 'אשר נתן בשושן'.

ת. הוא הי' הראשון ושלה לה מיד את הראשון.

תשובה תקצו

ש. אסתר שם. לכאו' צ"ב דכיון שאמר מרדכי להתך לומר לאסתר להתחנן ולבקש על עמה א"כ הי' התך מבין שאסתר היא יהודיה ואיך לא חשש שיעביר זאת לאחשורוש שביקש מאוד לדעת מאיזה אומה אסתר. (ומרש"י להלן פסו' י"ד בד"ה ומי לכאו' באמת מבואר שחשש מרדכי מזה. ושוב חשבתי דאולי זה שאחשורוש ביקש לדעת מהיכן אסתר ולא הצליח לדעת, כל זה שהוא ביקש לדעת וכל מה שהוא עשה כדי לדעת, לא ידעו מזה אף אחד (ורק הקרובים אליו ממש ידעו מזה), ויש גם סברא בזה, כי הוא בזיון לאחשורוש שהוא לא יודע מאיזה אומה היא המלכה שלו ועוד יותר בזיון בשבילו שהוא מבקש לדעת ועושה הכל כדי לדעת ולא מצליח אפי' שהוא מלך גדול ולכן סברא הוא שכלל העם לא ידע מזה כדי שלא יתבזה בעיני העם, וכיון שכן, י"ל דלכן לא חשש מרדכי לשלוח האיגרת עם התך ולומר לו שתבקש על עמה, כי התך לא העלה בדעתו שאחשורוש לא ידע שאסתר הסתירה ממנו שהיא יהודיה).

ת. התך הוא דניאל.³⁹⁷

לדעת מה זה ועל מה זה אמר רבי יצחק שלחה לו שמא עברו ישראל על חמשה חומשי תורה דכתיב בהן מזה ומזה הם כתובים, ויגידו למרדכי את דברי אסתר ואילו איהו לא אזל לגביה מכאן שאין

396. צ"ל: מהר. 397. כמ"ש במגילה ט"ו א'. אך צ"ב דהנה אמרי' התם, ותקרא אסתר להתך אמר רב התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך כו' ושמאל אמר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו,

תשובה תקצח

ש. אסתר ד' ט'. ויבוא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי. יש לדקדק דלא כתיב גם שהראה לה את פתשגן הכתב שנתן לו מרדכי להראות לאסתר כדלעיל פסו' ח'. וצ"ב.

ת. לא הי' צריך לכך.

תשובה תקצט

ש. אסתר ה' ב'. ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו וגו'. הנה בפשוטו איך נשאה חן בעיניו והרי היא באה אליו מתוך תענית של ג' ימים ולילות וכמ"ש לעיל ד' ט"ז ובכן אבוא אל המלך.

ת. מעשה נסים.

תשובה תר

ש. אסתר ה' ד'. ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו. יש לשאול האם ממה דכתיב אשר עשיתי לו ל' עבר וכן מדכתיב להלן פסו' ה' הלשון 'עשתה' ל' עבר מבואר בזה דקודם שהיא באה כבר הכינה המשתה דאל"כ למה כ' עשיתי ל' עבר. (ובאמת לכאור' כך גם מסתבר כי איך תקרא למלך לבוא למשתה לפני ומבלי שהמשתה כבר מוכן).

ת. אמרה שהכל מוכן ומזומן ואפשר לבא.

תשובה תרא

ש. אסתר ה' ה'. ויאמר המלך וגו' ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר. הנה לכאור' אסתר לא דרה באותו בית של אחשוורוש וכדמשמע מזה שלא נקראה לבוא אליו וכו"ל, וכיון שכן, לכאור' מדכתיב ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר ש"מ דבאו לבית של אסתר, כי כיון שלא גרו באותו מבנה היכן היתה יכולה להכין משתה. והאם זה נכון. (שוב חשבתי דא"י"ז נכון כי כתיב להלן ז' ז' והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גנת הביתן וגו'.

משיבין על הקלקלה כו', ופרש"י וז"ל, על דברייה על ידי אחרים עכ"ל, וכיון דשלחה על ידי משיבין על הקלקלה כו', ופרש"י וז"ל, על דברייה על ידי אחרים עכ"ל, וכיון דשלחה על ידי

וש"מ שהי' זה בבית אחשורוש אך א"כ צ"ב מה הכונה שלא נקראה לבוא אליו).

ת. הכל הי' שלו רק זה מיוחד עבורה.

תשובה תרב

ש. אסתר ה' ו'. ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש. הנה לענין 'שאלה' אמר 'וינתן לך', ולענין 'בקשה' אמר 'ותעש'. וכן הוא להלן פסו' ח' לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי. וכ"ה להלן ז' ב' מה שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש. וכ"ה להלן ט' י"ב ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש. אך לפי"ז צ"ב מה דכתיב לעיל ה' ג' מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך דכאן אמר ל' נתינה לגבי הל' בקשה ואילו בכל הפסו' הנ"ל אמר ל' נתינה רק לגבי ל' שאלה וכנ"ל. וכמו"כ צ"ב מה דכתיב להלן ז' ג' תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי דכללה אסתר בלשון נתינה גם את הבקשה והרי לעיל נתבאר דהל' נתינה הוא לגבי שאלה ולא לגבי בקשה. וצ"ב ב' המקומות לכאור'.

ת. שאלה הוא לתת ובקשה על מעשה.

תשובה תרג

ש. אסתר ה' ח'. אם מצאתי חן בעיני המלך וגו' יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם וגו'. יש לדקדק דלכאור' הול"ל 'לכם'. (ואין ליישב דלא אמרה לכם כדי שלא להשוות את המן לאחשורוש שזהו זלזול במלך, כי גם כשאמרה להם הרי דיברה על המן ואחשורוש יחד וגם יכול להיות נשמע זלזול במלך שמשווה את המן לאחשורוש).

ת. לא דיברה עם המן וכן³⁹⁸ לא שייך לכם.

אחרים את דבריה למרדכי א"כ יש לשאול איך היא ידי כן יודע לו שהיא יהודיה, ולכאור' אכתי קצת לא חששה שמא הם יעבירו את זה לאחשורוש ועל צ"ב. 398. צ"ל: לכן.

תשובה תרד

ש. אסתר ה' י'. ויתאפק המן ויבוא אל ביתו וישלח ויבא את אהביו ואת זרש אשתו. הנה ל' הפסוק דכתיב ויבא אל 'ביתו' וישלח וגו' משמע דלכל או"א ה' בית נפרד שלכן הוצרך לקרוא לאשתו והיינו מבית שלה, וכן משמע קצת מדכתיב להלן ח' א' ביום ההוא נתן המלך אחשוורוש לאסתר המלכה את בית המן צרר היהודים דלכאו' איך נתן והרי עדיין ה' שם זרש אשתו ולכאו' ש"מ דהי' להמן בית נפרד וכנ"ל. האם זה נכון, או"ד דאיתרע מילתא וזרש אשתו לא ה' בבית שעל כן הוצרך לשלוח לקרוא לה. (וגבי בתואל ואם רבקה מצינו ברש"י דלכאו"א ה' בית נפרד).

ת. הם היו במקומות אחרים והוצרך לאספן.

תשובה תרה

ש. אסתר ה' י"א. ויספר להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו ואת כל אשר גדלו המלך ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך. לכאו' צ"ב דכי עד עתה לא ידעו מכל זה ולשם מה הוצרך לספר כל זאת.

ת. על הכבוד המרובה.³⁹⁹

תשובה תרו

ש. אסתר שם. מ"ד ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך, יש לשאול דכיון שנשאו על השרים א"כ כ"ש שנשאו על עבדי המלך ולמה הוצרך לומר ועבדי המלך. ועוד מ"ש דאילו גבי השרים לא אמר שרי המלך כמו עבדי המלך ומאי שנא.

ת. העבדים משועבדים רק למלך (וקמ"ל דכאן נשאו על⁴⁰⁰ עליהם).

399. ערש"י דהי"א כ"ט י"ב. 400. לכאו' תיבת 'עלי' מיותרת.

תשובה תרז

ש. אסתר ה' י"ד. ותאמר לו זרש אשתו וכל אהביו יעשו עץ גבוה חמשים אמה וגו' ויעש העץ. יש לשאול למה לא נ' כאן היכן עשה העץ ורק להלן ז' ט' נאמר היכן עשה העץ.

ת. לא יעצוהו היכן לעשות.

תשובה תרח

ש. אסתר ה' ג'. איתא בתרגום, אפילו אם אנת בעיא לפלגות מלכותי אתניניה ליך לחוד למבני בית קודשא דאיהו קאם בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך כו' דדחל אנא מן יהודאי דלמא ימרדון בי הדא בעותא לא אעבד לך כו'. וכן הוא בתרגום להלן פסו' ו'. ויש לשאול, א'. מהו הכונה 'דאיהו קאם בתחום פלגות מלכותי' דהאם מלך אחשורוש על ירושלים. ב'. מ"ש 'דדחל אנא מן יהודאי דלא ימרדון בי' מה הכונה והרי כבר שלח אגרות להשמידם ח"ו ומה פחד שיבנו וימרדו בו וגם איך היו מספיקים לבנות בפחות משנה כל הבית המקדש [וק' זו שוב חשבתי לומר דהרי כבר התחילו לבנות הבית המקדש בזמן כורש והופסק הבניה כמ"ש רש"י לעיל ה' ג' ולכן היו יכולים לגמור השלמת הבניה גם בפחות משנה עד זמן ההריגה ח"ו שהי' כתוב באגרות, וכיון שהי' בית המקדש היו מקריבים קרבנות ומתכפרים והיתה מתבטלת גזירת ההריגה, ואז כבר היו יכולים גם למרוד באחשורוש, גם על עצם הגזירה, וזהו שפחד שיהודים ימרדו בו אם יתן להמשיך בניית הבית המקדש, ושאלה קמא עדיין צ"ב].

ת. מלך על כל העולם.⁴⁰¹

תשובה תרט

ש. אסתר ו' ד'. ויאמר המלך מי בחצר והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו. יש לשאול דלכאור

ואולי י"ל דהנה עוד אמרי' התם אמר רב חסדא בתחילה מלך על שבע ולבסוף מלך על עשרים ולבסוף מלך על מאה יעו"ש ושמא כאן כבר לא מלך על כל העולם רק על עשרים או מאה מדינות

401. כן הוא במגילה י"א א' יעו"ש, אמנם לכאור' מלשון התרגום דאיתא 'לחוד למבני בית קודשא דאיהו קאם בתחום פלגות מלכותי' משמע שהיו מקומות שלא היו בתחום מלכותו ולכאור' קצת צ"ב.

הול"ל קודם והמן בא וגו' ואח"כ ויאמר המלך מי בחצר. (ומש"כ אשר הכין לו ולא אמר אשר הכין למרדכי וכמ"ש להלן ז' י' י"ל דאמר הכתוב האמת והיינו אשר הכין לו פי' לעצמו המן).

ת. כ"ה במגילה ט"ז א'.⁴⁰²

תשובה תרי

ש. אסתר ו' ו'. ויבוא המן ויאמר לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני. יש לדקדק למה לא אמר אשר המלך חפץ ביקרו ובגדולתו, וכן לעשות יקר וגדולה יותר ממני, והיינו כמ"ש לעיל פסו' ג' ויאמר המלך מה נעשה יקר 'וגדולה' למרדכי וגו'.

ת. אילו אמר וגדולה הי' מבין שאי"ז אליו שכבר הי' לו גדולה גדולה מה שאפשר.⁴⁰³

תשובה תריא

ש. אסתר ו' ח'. יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו. יש לדקדק למה לא אמר וכתר אשר לבש אותו המלך (או אשר 'לובשו' המלך) וכמו שאמר לשון זה גבי הלבוש וגבי הסוס.

ת. לא רצה לתת לו הכתר.

תשובה תריב

ש. בהנ"ל. בעניי באמת, לא זכיתי להבין כונת מרן שליט"א, דבשלמא אם פסו' דידן דכתיב 'יביאו לבוש וגו' היה מדברי אחשוורוש א"כ הי' נוחא, אבל הרי פסו' זה הוא מדברי המן, והמן הרי הי' סבור שנתכוין אחשוורוש עליו כדלעיל פסו' ו', והמן ודאי רצה הכתר גם לעצמו (וכמבואר ג"כ ברש"י בפסו' ט'). וצ"ב בכונת מרן שליט"א.

הול"ל הכין לו ולבניו מ"מ עיקר התליה הי' שלו ובעבורו תלו גם את בניו. ולכאור' התשובה רק על שאלה בתרא ולא על שאלה קמא. 403. והיינו, כיון שאחשוורוש לא אמר להמן 'וגדולה' לכן חשב

וירושלים היתה בכלל המקומות שמלך וצ"ב. ועי' להלן תשובה תרכ"ו. 402. הכי אמרי' התם, הכין לו תנא לו הכין ופרש"י וז"ל, לו הכין לצורך עצמו עכ"ל. והנה אף שתלו שם גם את בניו וא"כ

ת. הבין שזה המלך לא יתן לו.⁴⁰⁴

תשובה תריג

ש. אסתר ו' י"ב. וישב מרדכי אל שער המלך והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש. פרש"י וז"ל, וישב מרדכי. לשקו ולתעניתו עכ"ל, לכאור' כיון שכבר ראה מרדכי התחלת הישועה למה חזר לשקו ולתעניתו, וזה י"ל כי חשב להיפך שכיון שזמן הגזירה מתקרבת לכן אחשוורוש נתן לו את מה שהי' חייב לו לפני זמן ההריגה כדי שלא יאמרו שהצילו ובמקום ליתן לו מתנה הרגו, ולכן חזר מרדכי לשקו ולתעניתו. אך עדיין צ"ב בפסו' מ"ש וישב מרדכי 'אל שער המלך' שהרי בשער המלך הי' אסור לישיב בשק וכמ"ש לעיל ד' ב' כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק. וצ"ב.

ת. סמוך לשער המלך ורק להכנס אסור.⁴⁰⁵

תשובה תריד

ש. אסתר ז' ט'. ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך גם הנה העץ וגו'. ויאמר המלך תלהו עליו. הנה כאן משמע דהיו בבית המשתה עם אסתר ואחשוורוש והמן עוד אנשים דאל"כ מה עשה שם חרבונה, וגם אחשוורוש אמר 'תלהו עליו' ל' רבים ומשמע שהיו שם עוד, וכ"מ ברש"י לעיל פסו' ה' שאחשוורוש דיבר עם אסתר ע"י תורגמן ומבואר דהיו עוד אנשים שם, אלא דא"כ צ"ב ממה דכתיב לעיל ה' י"ב ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה 'כי אם אותי' וגם למחר 'אני' קרוא לה, וכן צ"ב ממה דפרש"י לעיל ה' ד' שזימנה אסתר את המן כדי לקנאו במלך והשרים שהמלך יחשוב שהוא חשוק לה ויהרגו ואיך יהרגו אם יש שם עוד שרים.

ת. היו שם לשמש.⁴⁰⁶

המלך, ומ"ש כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק היינו ליכנס לשער המלך. ⁴⁰⁶. היינו דמה שקראה אסתר רק להמן, היינו מבין כל השרים והחשובים קראה אסתר רק להמן אבל ודאי שהיו שם אנשים ולא סתם היו שם אלא כדי לשמש והם לא היו אנשים חשובים. אך קצת צ"ב כי חרבונה

המן בלבו שהכונה אליו כמ"ש כאן ויאמר בלבו למי יחפץ המלך וגו' יותר ממני. ⁴⁰⁴. היינו, ולכן אמר 'ואשר נתן כתר מלכות בראשו' ולא אמר מפורש 'וכתר אשר לבש אותו המלך' והיינו דמעיקרא כבר הבין שאת הכתר לא יתן לו המלך ולכן אמר בלשון כזה. ⁴⁰⁵. היינו דמ"ש וישב מרדכי אל שער המלך היינו סמוך לשער

תשובה תרטו

ש. אסתר ח' א'. ביום ההוא נתן המלך אחשוורוש לאסתר המלכה את בית המן צרר היהודים ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה. הנה לכאור' מ"ש 'ביום ההוא' ה"ז ביום שנתלה המן, וזה הי' ביו"ט ראשון של פסח (כדאי' בפיוט בסוף הגדה של פסח), וכיון שכן צ"ב איך קיבלה אסתר הבית, והרי אסור לקבל מתנה בשבת ויו"ט. (ושמא לכן העבירה אסתר הבית למרדכי כמ"ש כאן מיד ותשם אסתר את מרדכי על בית המן). וצ"ב.

ת. לצורך מצוה מותר ליתן מתנה בשבת כמ"ש בשו"ה סי' ש"ו דין י"ב.⁴⁰⁷

תשובה תרטז

ש. אסתר שם. פרש"י וז"ל, מה הוא לה. איך הוא קרוב לה עכ"ל, לכאור' צ"ב איך אמרה לו שהוא בעלה (וכמ"ש רש"י לעיל ב' ז'), והרי הי' יכולה להסתכן בכך.

ת. לא אמרה שהוא בעלה רק דודה.

תשובה תריז

ש. אסתר ח' ה'. ותאמר אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את הספרים וגו'. יש לדקדק דלכאור' הול"ל קודם וטובה אני בעיניו ואח"כ לומר וכשר הדבר לפני המלך.

ת. אם כשר לפניו ג"כ אין מוכרח לתת לה בקשתה שיש דרכים אחרים.⁴⁰⁸

דמים אפשר דמותר כיון שבידו לחזור (סקל"ג וע"ל סי' שכ"ה דין י"ד) ולעשות קנין בע"ש שיחול בשבת או למכור על תנאי בע"ש והתנאי יתקיים בשבת בתשור' רעק"א סי' קנ"ט דעתו דאסור אבל בחזו"א הוכיח להיתר (דמאי סי' ט' סקי"ב וכ"נ במ"ב סי' של"ט סקכ"ז), עכ"ל מרן שליט"א שם. 408. היינו, ולכן אמרה דוקא אח"כ 'וטובה אני בעיניו' שע"י כך יהי' מוכרח לתת לה בקשתה.

כן הי' שר חשוב. 407. וז"ל מרן שליט"א שם, מקח וממכר א' בפה וא' במסירה ומשיכה אסרו חכמים גזרה שמא יבא לכתוב (וע"ל סי' שכ"ג) ואסור ליתן משכון לחברו אא"כ הוא לצורך מצוה או לצורך שבת (וע"ל סי' ש"ז דין מ') וכן אסור ליתן מתנה לחברו אלא לצורך מצוה או לצורך שבת ויו"ט' (וע"ל סי' שכ"ג דין י"ד) ומה שנהגו ליתן כלים לחתן הדרוש אינו נכון מיהו מה שמחייבין קצת לו

תשובה תריח

ש. אסתר ח' ז'. ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית המן נתתי לאסתר ואתו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים. יש לדקדק דהא קודם תלו את המן על העץ ואח"כ נתן את בית המן לאסתר וא"כ הול"ל קודם ואתו תלו על העץ ואח"כ לומר הנה את בית המן נתתי לאסתר.

ת. זה נתפרסם יותר ולכן הקדימו.⁴⁰⁹

תשובה תריט

ש. אסתר שם. פרש"י וז"ל, הנה בית המן וגו'. ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם עכ"ל, וצ"ב דהא להלן פסו' ח' פרש"י וז"ל, אין להשיב. אין נאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיון עכ"ל, ומבואר דהסיבה שלא להשיב הספרים היא משום שאין נאה כו', ולא משום שהכל רואים שאני חפץ בכם כו'. וצ"ב.

ת. רצה להסביר לה שאין צורך בזה.

תשובה תרכ

ש. אסתר ח' ט'. ויקראו ספרי המלך בעת ההיא בחדש השלישי הוא חדש סיון בשלושה ועשרים בו ויכתב ככל אשר צוה מרדכי וגו'. לכאור' צ"ב כך, דהנה את המן תלו בט"ו בניסן (כמ"ש בהגדה של פסח) וכאן כבר הי' חודש סיון, וא"כ מהו בעת ההיא, שהרי כל המו"מ כאן של מרדכי ואסתר הי' בט"ו בניסן כמ"ש לעיל פסו' א' ביום ההוא וגו'. ולכאור' אין ליישב דהכונה בתקופה ההיא דא"כ למה קראו לסופרי המלך לכתוב רק ב' חודשים אחרי שהמלך אישר לכתוב ספרים אלו והרי מיהרו בזה מאוד וכמ"ש רש"י להלן פסו' י"ד.

ת. כל תקופה נקראת עת עי' ב"מ ק"ו ב'.⁴¹⁰

409. לכאור' הוא קצת צ"ב כי מן הסברא הי' מקום יותר לומר שזה שתלו את המן השר החשוב ביותר של אחשורוש תלו במצות אחשורוש ונתפרסם יותר ואילו מה שאחשורוש נתן הבית לאסתר למה יתפרסם כל כך ולכאור' צ"ב הכוונה. 410. ז"ל רש"י שם, מתחילת תשרי. מתחיל למנות שני

תשובה תרכא

ש. אסתר ח' י"א. אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמוד על נפשם וגו'. לכאו' צ"ב למה הוצרכו לעמוד על נפשם מאחר שכבר הגיע כתב המלך החדש. וכן צ"ב להלן ט' ט"ז דכתיב שם ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם וגו', ובפרט שהגוים כבר פחדו אז מהיהודים כמ"ש ט' ב' ואיש לא עמד לפניהם כי נפל פחדם על כל העמים.

ת. המלך לא נתן להם רק להקהל ולעמוד על נפשם ומן השמים נפל עליהם פחד.

תשובה תרכב

ש. אסתר ח' י"ג. פתשגן הכתב וגו' להנכם מאיביהם. יש לשאול דכיון שהגוים עדיין לא הספיקו לגעת ביהודים, א"כ מהו הל' 'להנכם', דהרי לשון נקמה שייך על דבר שכבר עשו ולא על דבר שעדיין לא עשו.

ת. שרוצים להרגם.⁴¹¹

תשובה תרכג

ש. אסתר ט' י"ב. ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים וגו' ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש. יש לדקדק למה כאן אמר 'עוד' ותעש, דלא ככל המקומות (ה' ג', ה' ו', ה' ח', ז' ב') שלא נ' בהם עוד.

ת. רמז להם⁴¹² שכבר נתן הרבה.

תשובה תרכד

ש. אסתר שם. לכאו' צ"ב למה כאן לא אמר לה ומה בקשתך 'עד חצי המלכות' ותעש, דלמה כאן לא אמר לה שלא יתן לה לבנות בהמ"ק מפחד שהיהודים ימרדו בו וכנ"ל בתרגום ה' ג'. ובפרט כאן שנודע לו שאסתר היא יהודיה איך לא אמר כן. וביותר אמאי באמת אסתר לא ניצלה ההזדמנות לבקש זה כעת כשלא התנה שלא תבקש.

חדשים בכל עת עכ"ל. וערש"י שם לעיל מיניה שרצו להרגם. 412. לכאו' צ"ל: לה, ואולי בסוף ד"ה עד. יעו"ש. 411. היינו נקמה על מה הכונה להם למרדכי ואסתר.

ת. רמז לה שעד ולא עד בכלל.

תשובה תרכה

ש. ט' י"ט. על כן היהודים הפרזים וגו' שמחה ומשתה ויום טוב ומשלח מנות איש לרעהו. יש לשאול למה לא נ' כאן גם מתנות לאביונים. וכמ"ש להלן פסו' כ"ב ימי משתה ושמחה ומשלח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים, ושם צ"ב למה לא נ' יום טוב כמו שנ' כאן פסו' י"ט.

ת. יו"ט לא קיבלו עליהו עי' מגילה ה' ב'.⁴¹³

תשובה תרכו

ש. אסתר ט' כ'. ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשוורוש הקרובים והרחוקים. לכאו' צ"ב דהרי פורים הוא לכל כלל ישראל בכל העולם ולא רק ליהודים שהיו במדינות אחשוורוש, וא"כ למה שלח מרדכי ספרים רק ליהודים שהיו במדינות אחשוורוש, דהיי' צריך לשלוח לכל היהודים שבכל העולם כי פורים הוא לכל כלל ישראל.

ת. אחשוורוש מושל בכיפה הי' עי' מגילה י"א א'.⁴¹⁴

תשובה תרכז

ש. אסתר ט' כ"ג. וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם. חשבתי לפ' כך, דבתחילה ביום י"ג וי"ד כשהיהודים שבשאר המדינות ושבוששן הרגו הגוים באותו יום הם עשו מעצמם את היום ליום משתה ושמחה וכמ"ש לעיל פסו' י"ז י"ח, ואח"כ מרדכי שלח להם שימשיכו לעשות כן בכל שנה ושנה כמ"ש לעיל פסו' כ' כ"א, רק הוסיף להם שיעשו גם משלוח

שאסור בעשיית מלאכה שהוא קרא דכתיב שמחה ומשתה ויום טוב כתיב מעיקרא קודם קבלה אבל בשעת קבלה לא קבילו עליהן אלא שמחה ומשתה לאוסרן בהספד ותענית 'אבל י"ט לא קיבלו עליהן' עכ"ל. ⁴¹⁴. ואמנם לכאו' עדיין צ"ב כי כיון שאחשוורוש מושל בכיפה היה א"כ למה הוצרך הכתוב לומר 'אשר בכל מדינות המלך אחשוורוש'

⁴¹³. הכי אמרי' התם, רבה בריה דרבא אמר אפי' תימא ביומיה הספד ותענית קבילו עליהו מלאכה לא קבילו עליהו דמעיקרא כתיב שמחה ומשתה ויום טוב ולבסוף כתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ואילו יום טוב לא כתיב כו'. ופרש"י וז"ל, אפי' תימא בר יומיה הוה גרסי' רבי שנטע נטיעה ביום שקראו בו נטע ודקא קשיא לך יום טוב

מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים באותו היום שהם עשו אותו ליום משתה ושמחה וזהו מ"ש לעיל פסו' כ"ב, וזהו כאן 'וקבל היהודים' את מה ששלח להם מרדכי שיעשו, 'את אשר החלו לעשות' היינו את מה שהם עשו מדעת עצמם את היום ליום משתה ושמחה, וגם קבלו ממרדכי 'את אשר כתב מרדכי אליהם' דהיינו להוסיף ביום הזה גם משלוח מנות ומתנות לאביונים. (אבל פסו' י"ט צ"ב למה כתיב גם ומתנות לאביונים וכמ"ש לעיל ט' י"ט בשאלה).

ת. אולי.

תשובה תרכח

ש. אסתר ט' כ"ה. ובבאה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ. בפשוטו מה דכתיב הכא הוא חלק ממה שכתב מרדכי ושלח ליהודים כדלעיל פסו' כ', דאל"כ אין מובן מה נכנס פסו' זה כאן דהא זה כבר הי' קודם וגם נכתב כבר, אמנם ברש"י לעיל פסו' כ' מבואר לא כן דפרש"י שם וז"ל ויכתב מרדכי. היא המגלה הזאת כמות שהיא עכ"ל ומבו' דשלח להם המגילת אסתר כולה כמות שהיא ולא ששלח רק שיעשו יום משתה ושמחה ומשלו"מ ומתנות לאביונים כפי שמשמע בפסו' כ"א ולהלן וכמו שכתבנו בשאלה קודמת, אך צ"ב מה כונת הפסו' הזה כאן.

ת. מפרש הטעם.

תשובה תרכט

ש. אסתר שם. לכאו' צ"ב דהא קודם תלו את המן ורק אח"כ כתבו הספרים והו"ל להקדים ותלו אותו וגו' ואח"כ לומר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה וגו'. ונהי דכתיב גם 'ואת בניו' וזה הי' אחרי כתיבת הספרים מ"מ הרי את המן עצמו שהוא העיקר בכל הסיפור תלו קודם כתיבת הספרים וא"כ הו"ל להקדים תלייתו וכנ"ל.

ת. עיקר הנס שבטלה הגזירה.⁴¹⁵

שהרי בלא"ה כולם היו במדינות שלו מאחר שהי' מושל בכיפה. ולכאו' צ"ב. ועי' לעיל תשובה תר"ח ובהערה שם. 415. היינו ולא מה שתלו את המן ובניו ולכן הקדים כאן ענין הספרים לתליית המן.

תשובה תרל

ש. אסתר ט' ל'. וישלח ספרים אל כל היהודים וגו'. לכאור' צ"ב דהול"ל וישלחו ל' רבים דהרי כאן שניהם כתבו וכמ"ש לעיל פסו כ"ט.

ת. רק מרדכי שלח שהי' ממונה ע"ז.⁴¹⁶

דניאל

תשובה תרלא

ש. דניאל א' ז'. וישם להם שר הסריסים שמות וישם לדניאל בלטשצאר וגו'.⁴¹⁷ מ"ד שר הסריסים האם הכונה לאשפנז רב סריסיו דכתיב לעיל פסו' ג'.

ת. אינו מוכרח.

תשובה תרלב

ש. דניאל א' י"ג. ויראו לפניך מראינו ומראה הילדים האכלים את פת בג המלך וכאשר תראה עשה עם עבדיך. למה נקוד כאן 'תראה' בצירי (תחת האות אל"ף) ולא בסגול כמו בכל מקום.

ת. כנראה דברו שם כן.

תשובה תרלג

ש. דניאל א' כ'. וכל דבר חכמת בינה אשר בקש מהם המלך וימצאם עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו. קצת יש לשאול למה לא נזכרו כאן גם המכשפים וכן הכשדים כמו להלן ב' ב' דכתיב שם ויאמר המלך לקרא לחרטמים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו וגו'.

ויקרא פרעה שם יוסף וגומר וכן [במדבר] ויקרא משה להושע בן נון יהושע וכן [דניאל א'] וישם שר הסריסים שמות וגו' 'והכל כדי להודיע שהוא מושל בו לכנות לו שם כרצונו' עכ"ל רש"י שם. [ועם כל זאת שהודיעו שהוא מושל בו עשהו נבוכדנצאר לדניאל לאליל כמ"ש בסנהדרין צ"ג א' יעו"ש ואף

⁴¹⁶. היינו דנהי ששניהם כתבו מ"מ לשלוח רק מרדכי שלח ולכן כתיב וישלח ל' יחיד. ⁴¹⁷. הנה מה ששינה את שמותם מבואר ברש"י בדהי"ב ל"ו ד', וז"ל רש"י שם, ויסב את שמו יהויקים. כך דרך המלכים והשרים שמכנים למשרתיהם שם שהם רוצים דוגמא [בראשית מ"א]

ת. הם יודעים כשפים ולא חכמות, והכשדים הם סתם ההמון.⁴¹⁸

תשובה תרלד

ש. דניאל ב' ג'. ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום. יש לדקדק דלכאו' הול"ל 'חלומות' חלמתי כו' לדעת את 'החלומות', והיינו דהא לעיל פסו' א' כתיב חלם נבוכדנצאר 'חלמות' ל' רבים. ועוד, דלכאו' הול"ל 'ותתפעם' רוחי, והיינו לפי מה שפרש"י לעיל פסו' א' וז"ל ותתפעם רוחו. בפרעה נאמר ותפעם שלא נעלם ממנו אלא פתרון החלום וכאן שנעלם ממנו גם החלום נכפלה הלשון עכ"ל. ולכאו' צ"ב ב' הדיוקים.

ת. בתחלה אמר להם בכללות חלום וכן⁴¹⁹ נאמר גם ותפעם.

תשובה תרלה

ש. דניאל ב' כ"ד. כל קבל דנה דניאל על על אריוך די מני מלכא להובדה לחכימי בבל אזל וכן אמר לה לחכימי בבל אל תהובד העלני קדם מלכא ופשרא למלכא אחוא. מ"ד 'לחכימי בבל אל תהובד' לכאו' צ"ב דהרי כבר הרג הרבה מהם וכדלעיל פסו' י"ג וחכימיא מתקטלין. וגם מאי איכפ"ל לדניאל שיהרגו הגוים ובפרט שעיקר בקשת דניאל הי' עבור עצמו ועבור חביריו (כנ"ל פסו' י"ג) חנני' מישאל ועזריה ומאי איכפ"ל משאר הגוים.

ת. כלל עצמו בכללם כדי שיבטל הגזרה.

תשובה תרלו

ש. דניאל ב' כ"ה. פרש"י וז"ל, די השכחת גבר. אשר מצאתי איש עכ"ל, לכאו' צ"ב שהרי דניאל הי' עדיין ילד וכמבו' לעיל פרק א', וא"כ מהו גבר איש.

ת. גבר תלוי בשכל⁴²⁰ עי' תוס' סנהדרין ס"ט א' ד"ה בידוע.⁴²¹

419. צ"ל: לכן. 420. אולי צ"ל: בשער. 421. וז"ל התוס' שם, בידוע שאין לו גואלים. וא"ת דמשמע דקטן בידוע שאין לו גואלים משום דאינו מוליד, וכן בפ' אין בין המודר (נדרים ל"ה ב') זאת תורת היולדת בין גדולה בין קטנה ופריך קטנה בת

שעשהו לאליל אחרי שפתר לו החלום והיינו שידע לומר לו גם את מה שחלם ואילו מה שקרא לו שם אחר היה זה לפני שפתר לו החלום מ"מ לא שינה את שמו שוב לדניאל והבין. 418. היינו לכן לא נזכרו כאן (א' ב') גם המכשפים והכשדים.

תשובה תרלז

ש. דניאל ב' ל"ה. באדין דקו כחדה פרזלא חספא נחשא ודהבא וגו'. יש להעיר דלא אמר פרזלא כו' לפי הסדר שפירט אותם לעיל פסוקים ל"ב ל"ג. ולכאור' אמאי. (ולהלן פסו' מ"ה אמר 'נחשא חספא' וכאן אמר 'חספא נחשא', ושם זה ניחא כי שם אמר בסדר מהסוף להתחלה דהיינו מהרגלים לראש אבל כאן שאמר 'חספא נחשא' צ"ב אמאי, וכן כל הסדר שני' פה פסו' ל"ה הוא אינו לפי הסדר שפירטם לעיל פסו' ל"ב ל"ג וכנ"ל וצ"ב).

ת. כלל השוק עם הרגלים כי הוא ענין אחד.

תשובה תרלח

ש. דניאל ג' ז'. כל קבל דנה בה זמנא כדי שמעין כל עממא קל קרנא משרוקיתא קתרס שבכא פסנטרין וכל זני זמרא וגו'. יש לדייק דלא אמר כאן גם 'סומפניה' וכמו שאמר לעיל פסו' ה' ולהלן פסו' י' ט"ו, ולכאור' אמאי שהרי את כל שאר הכלים כולם כן הזכיר ולמה דוקא סומפניה לא הזכיר כאן.

ת. כנראה למעשה לא שמעו את קולו היטב.⁴²²

תשובה תרלט

ש. דניאל ג' י"ב. איתי גברין יהודאין די מנית יתהון על עבדות מדינת בבל שדרך מישך ועבד נגו גבריא אילך לא שמו עלך מלכא טעם לאלהך לא פלחין ולצלם דהבא די הקמת לא סגדין. הנה ודאי גם דניאל הי' בזה כחנני' מישאל ועזרי' שלא עבד לע"ז של נבוכדנצאר ולא השתחוה לצלם שהעמיד

אזלת בתר דורות דהשתא לפי שלא תרצה להוכיח שנחשבים גדולים בפחות א"כ בעל כרחיך בר תליסר שנין הוה, עכ"ל התוס'. והיינו דכמו"כ דניאל הי' כדורות הראשונים שאף שהיה ילד מ"מ היה נחשב לאיש כנ"ל. ולכאור' חידוש הוא כי מדורות הראשונים דמיירי בהו בגמרא שם עד דניאל עברו כבר כמה וכמה דורות. ⁴²² עי' סוכה פ"א מ"א ברע"ב ד"ה החליל. (גם לפי"ז קצת יפלא מה שלא נזכר כאן גם החליל).

לידה היא, מאי קושיא הא אמרינן לקמן בשמעתין דורות הראשונים היו מולידין בח' שנים, ויש לומר דאף ע"פ שבדורות האחרונים נתנו חכמים סימן להבאת שערות לקטנה בת י"ב שנה ויום אחד ולקטן בן י"ג שנה ויום אחד, בדורות הראשונים שהיו ממהרים להביא שערות היה זמן גדלות מקודם הרבה, והא דאמר לקמן וכי עבד בצלאל משכן בר י"ג שנה הוה דכתיב איש איש ממלאכתו, התם רוצה להוכיח על דורות הראשונים דאפילו כי

נבוכדנצאר, וא"כ מה הביאור בזה שהרשעים נטפלו בזה דוקא לחנני' מישאל ועזרי'.

וכמו"כ צ"ב להלן פ"ו למה ניטפלו דוקא לדניאל והרי ודאי גם חנניה מישאל ועזריה המשיכו להתפלל רק להשי"ת. (ואולי שם זה יותר ניחא מפה, כי שם קינאו בעיקר בדניאל לבדו ולכן נטפלו דוקא לדניאל אבל באמת חנני' מישאל ועזרי' ודאי ג"כ המשיכו להתפלל רק להשי"ת רק שקינאו בעיקר בדניאל וע"כ נטפלו רק לדניאל למסרו למלך, וזה שם, אבל כאן שניטפלו רק לחנני' מישאל ועזרי' לכאור' מצד המציאות שהי' שודאי גם דניאל לא עבד ולא השתחוה כנ"ל א"כ למה נטפלו דוקא לחנני' מישאל ועזרי' ולא גם לדניאל).

ת. בראשון דניאל לא הי' שם כמ"ש בסנהדרין צ"ג ב' ⁴²³, ובשני דניאל עשה זה בפרהסיא. ⁴²⁴

תשובה תרמ

ש. דניאל ג' י"ט. באדין נבוכדנצאר התמלי חמא וצלם אנפוהי אשתני על שדרך מישך ועבד נגו ענה ואמר למזא לאתונא חד שבעה על די חזה למזיא. לכאור', הרי לעיל פסו' ט"ו אמר לחנני' מישאל ועזרי' שעל כרחם כשישמעו קול הזמר יעבדו ע"ז לנסותם, ואילו כאן פסו' י"ט מבואר שבסוף אפי' לא ניסה אותם כמו שאמר בתחילה לעיל פסו' ט"ו אלא מיד השליכם לאש, ולכאור' אמאי.

(וחשבתי בזה ב' ביאורים בעזה"י, הא'. דזהו גופא מה שאמר כאן הכתוב באדין כו' התמלי חמא וצלם אנפוהי אשתני על שדרך כו', והיינו שלא שלט על עצמו מרוב כעס ושינה דעתו להשליכם מיד אפי' מבלי לנסותם. הב'. שהכירם שכיון שענו לו שהם לא יעבדו ע"ז אז כך יהי' ואפי' לא ניסה לעשות

הקב"ה אמר ניזיל דניאל מהכא דלא לימרו בזכותיה איתנצל ודניאל אמר איזיל מהכא דלא ליקיים בי פסילי אלהיהם תשרפון באש ונבוכדנצאר אמר יזיל דניאל מהכא דלא לימרו קלייה לאלהיה בנורא ומניין דסגיד ליה דכתיב באדין מלכא נבוכדנצאר נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד וגו'. וערש"י שם. ⁴²⁴. עי' בילקוט שמעוני סי' תשע"ב, יעו"ש.

⁴²³. צ"ל: א'. והכי אמרי' התם, ורבנן להיכן כו' איזו הם אנשים שנעשה להן מופת הוי אומר זה חנניה מישאל ועזריה ודניאל להיכן אזל' אמר רב למיכרא נהרא רבא בטבריא ושמואל אמר לאתויי ביזרא דאספסתא ור' יוחנן אמר לאתויי חזירי דאלכסנדריא של מצרים איני והתניא כו', ת"ר שלשה היו באותה עצה [שהלך משם דניאל. רש"י] הקב"ה ודניאל ונבוכדנצאר

הקול זמר כדי שישתחוו לע"ז שלו, והטעם יתכן גם כי לא רצה הבזיון שכולם יראו שהם לא מפחדים מלעבור על גזירתו. והאם נכון לבאר כן).

ת. ידע שלא ישנו כיון שאסור.

תשובה תרמא

ש. דניאל ג' כ"ח. פרש"י וז"ל, לא עדת בהון. לא סרה לתוכם עכ"ל, מש"כ רש"י לתוכם האם זה קאי על חנני' מישאל ועזרי', או קאי על סרבליהון שאמר מקודם.

ת. לכא' על סרבליהון.

תשובה תרמב

ש. דניאל ג' ל"א. פרש"י וז"ל, נבוכדנצאר מלכא לכל עממיא. זה טופס כתב האגרת נבוכדנצאר המלך שואל לשלום כל העמים עכ"ל, לכא' יפלא שלא נ' כלום לפני כן שהולך לכתוב איגרת ולשלוח, רק כתוב פתאום שזה נוסח האיגרת, דלכא' איגרת כאן מאן דכר שמה, והול"ל קודם שהולך לכתוב איגרת ולשלוח ואח"כ לומר נוסח האיגרת וכמו בכל מקום.

ת. מתחיל ענין חדש, נוסח אגרת המלך.

תשובה תרמג

ש. דניאל ד' א'. אנה נבוכדנצאר שלה הויתי בביתי ורענן בהיכלי. לכא' אין מובן סדר הדברים כאן, דבתחילה אמר שכותב איגרת (כנ"ל ברש"י לעיל פסו' ל"א), ובמצו"ד כאן פסו' א' כתב זהו תוכן האיגרת. ולהלן פסו' ז' עובר פתאום לחלום אחר (ולא כותב החלום דלעיל פסו' ג' שזה בעצם מה שהי' צריך לכתוב) ולא עוד אלא שכאן פרק ד' אמר חלום ומבקש 'כעת' פתרון והיתכן שזה הוא מספר באיגרת. ואין מובן הביאור בכל סדר הדברים כאן. וצ"ב. (שוב חשבתי אולי לומר, דאם נאמר שהפסו' האחרון בפרק ד' הוא סוף האיגרת, אולי ניחא).

ת. פשוט דכ"ז נוסח האיגרת.⁴²⁵

תשובה תרמד

ש. דניאל ד' ד'. באדין עלין חרטמא אשפא כשדאי וגזריא וחלמא אמר אנה קדמיהון ופשרה לא מהודעין לי. יש לשאול, א'. דלעיל ב' ב' כתיב ויאמר המלך לקרא לחרטמים ולאשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו וגו', וכיון שכאן פ"ד מספר מה שהי' לעיל פרק ב' א"כ למה לא הזכיר כאן פ"ד המכשפים, ולא עוד אלא שזכרו כאן 'גזריא' מה שלא נ' לעיל פ"ב. ב'. מ"ד 'וחלמא אמר אנה קדמיהון' לכאור' צ"ב שהרי לא ידע להגיד גם מה חלם. וצ"ב.

ת. אין מספר כלל מה שהי' לעיל, וכולו על החלום החדש.

תשובה תרמה

ש. דניאל ד' כ'. ודי חזה מלכא עיר וקדיש נחית מן שמיא ואמר וגו' ובטל שמיא יצטבע ועם חיות ברא חלקה עד די שבעה עדנין יחלפון עלוהי. הנה חוזר כאן על מ"ש לעיל פסו' י"א - י"ג, ושם אמר ובטל שמיא יצטבע ועם חיותא חלקה בעשב ארעא 'לבבה מן אנשא ישנון ולבב חיוא יתהב לה' ושבעה עדנין יחלפון עלוהי, וצ"ב למה לא אמר כאן 'לבבה מן אנשא ישנון ולבב חיוא יתהב לה' שהרי על הכל חזר לומר חוץ מזה ולכאור' אמאי.

ת. זה בכלל דבריו.⁴²⁶

תשובה תרמו

ש. דניאל ה' כ'. בלשאצר אמר וגו' וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה. פרש"י וז"ל שגלתה. לשון מלכה עכ"ל, יש לשאול האם הכונה למלכה שלו, שהרי להלן פסו' י' כתיב מלכתא לקבל מלי מלכא ורברבנוהי לבית משתא עלת וגו' ומשמע שהיא לא היתה שם ורק כששמעה אח"כ מה שקרה עם בלשאצר אז באה, ולכאור' הוי סתירה, וצ"ב.

425. היינו עד סוף פ"ד. 426. ועי' להלן תשובה תרנ"ג.

ת. הוא צוה שיהא להשקותם, אבל עדיין לא נכנסה.⁴²⁷

תשובה תרמז

ש. דניאל ה' ח'. אדין עליון כל חכימי מלכא ולא כהלין כתבא למקרא ופשרה להודעה למלכא. מ"ד 'ופשרה' לכאו' צ"ב למה נ', כי אם לא יכולים לקרוא הכתב ודאי לא ידעו הפתרון.

ת. ראו אותיות אבל לא הבינום לקרוא ולפרשו.⁴²⁸

תשובה תרמח

ש. דניאל ה' י"ד. ושמעת עלך די רוח אלקין בך ונהירו ושכלתנו וחכמה יתירה השתכחת בך. הנה כאן אמר בלשצאר לדניאל כפי שאמרה לו אשתו בדיוק כדלעיל פסו' י"א, ורק בדבר אחד שינה, כי היא אמרה (לעיל פסו' י"א) וחכמה 'כחכמת אלקין' השתכחת בה, והוא אמר (כאן) וחכמה 'יתירה' השתכחת בך. וקצת צ"ב השינוי.

ת. כי לא הי' בטוח אם זה חכמה אלקית.

תשובה תרמט

ש. דניאל ו' א'. פרש"י וז"ל, ודריוש מדאה קבל מלכותא כבר שנין שיתין ותרתין. למה מנה שנותיו, לומר לך ביום שנכנס נבוכדנצאר להיכל בימי יהויקים (צ"ל יהויכין) נולד שטנו דריוש, מגלות יכניה ועד כאן ס"ב שנה כו' עכ"ל, יש לשאול למה לא מצינו כן גבי טיטוס הרשע שגם הוא נכנס להיכל ובעזות פנים וכדלהלן ז' ח' וברש"י שם.

ת. כי טיטוס לא הי' מלך רק שליח.

זו למטה מזו ובהעליונה היה כתוב ממתו"ס ובשניה היה כתוב נקפ"י ובשלישית היה כתוב אאלר"ן ולזה לא יוכלו חכמיו לקרותו כי הם קראו כל שורה לעצמה ולא היה להם שום ענין והבנה אבל דניאל קרא מלמעלה למטה ר"ל תיבה הראשונה עשה מצירוף שלוש אותיות הראשונות שבשלוש השורות ויצאו א"כ תיבת מנ"א וכן מצירוף האותיות השניות

427. היינו שבלשצאר צוה שיהא הכל מוכן כדי שיוכלו להשקות את המלכה ורברבנוהי וכו' אבל באמת עדיין לא הספיקה ליכנס ונכנסה קודם הזמן שתיכנסה ליכנס מפני ששמעה מה שקרה עם המלך שלה. 428. עי' מצו"ד (להלן ה' כ"ה) דביאר זה, וז"ל, ודנה. וזהו קריאת הכתב אשר כתב מנא מנא וכו' וארז"ל הכתב היה מסודר בשלש שורות

תשובה תרנ

ש. דניאל שם. יש לדקדק למה כתיב 'כבר' שנין שיתין ותרתיין, והרי הי' ממש בן ס"ב וכמבו' מדברי רש"י וכו"ל. וגם בעצם ל' הפסוק צ"ב דכיון שאמר המנין המדוייק שיתין ותרתיין א"כ מה שייך לומר 'כבר', ובשלמא אי הוה כתיב כבר שיתין הוה ניחא וכמו כשש מאות אלף רגלי אבל כיון שאמר המנין המדוייק א"כ מהו 'כבר'.

ת. הי' ימות החמה.

תשובה תרנא

ש. דניאל ו' י"א. ודניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתה וכיון פתיחן לה בעליתה נגד ירושלם וזמנין תלתה ביומא הוא בריך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלקה כל קבל די הוה עבד מן קדמת דנא. אי' באדר"נ (ד' ה') וכן מצינו בדניאל איש חמודות שהיה מתעסק בגמ"ח כו' היה מתקן את הכלה כו' ומתפלל שלש פעמים בכל יום ותפלתו מתקבלת ברצון כו', ושאלנו את מרן שליט"א מה הביאור בזה שבכך שהתפלל ג"פ בכל יום כו' ה"ז גמ"ח, וענה מרן: זה חסד לכל ישראל. והנה להנ"ל שהי' אסור להתפלל להשי"ת מצד הגזירה ואעפ"כ דניאל התפלל כמו תמיד, חשבתי דעל זה אמרו שעשה גמ"ח בכך שהמשיך להתפלל, ובזה יותר מובן תשו' מרן שזה חסד לכל ישראל כי לכל ישראל הי' גזירה ולא יכלו להתפלל. האם הוא ביאור נכון.

ת. פשוט. ⁴²⁹

תשובה תרנב

ש. דניאל ו' כ"ה. ואמר מלכא והיתיו 'גבריא אלך די אכלו קרצוהי' די דניאל ולגב אריותא רמו אנון בניהון ונשיהון ולא מטו לארעית גבא עד די שלטו בהון אריותא וכל גרמיהון הדקו. האם הכונה לכל המאה ועשרים האחדשרפנים דלעיל פסו' ב' והסרכין דלעיל פסו' ג', שהרי כולם העלילו והלשינו על דניאל כמ"ש לעיל פסו' ה' אדין סרכיא ואחדשרפניא וגו'. (שאם הכונה לכל אלו הנ"ל

יצא תיבת מנ"א ומהשלישית יצא תיבת תק"ל. הרביעית עם החמישית והרי ופרסי"ן, עכ"ל. ומהרביעית יצא ופ"ר ומהחמישית יצא סי"ן וצירף 429. היינו דבאמת לזה נתכוין כבר מרן שליט"א

א"כ כיון שהיו כ"כ הרבה אנשים וגם עוד בניהון ונשיהון א"כ קצת צ"ב מ"ד
'עד די שלטו בהון אריותא וכל גרמיהון הדקו', דכיון שהיו כ"כ הרבה אנשים
איך הצליחו לאכול אותם עד דק עוד קודם שהגיעו לארעית גובא).

ת. היו הרבה אריות.⁴³⁰

תשובה תרנג

ש. דניאל ז' י"ט. אדין צבית ליצבא על חיותא רביעתא די הות שניא מן
כלהן דחילה יתירה שנה די פרזל וטפרה די נחש אכלה מדקה ושאר
ברגלה רפסה. הנה כאן אמר דניאל את מה שאמר למעלה (פסו' ז') באתר וגו'
וארו חיוה רביעאה דחילה ואימתני ותקיפא יתירה ושנין די פרזל לה רברבן
אכלה ומדקה ושאר ברגלה רפסה וגו', ויש לדייק, דלעיל אמר דחילה ואימתני
ותקיפה יתירה וכאן אמר רק דחילה יתירה מבלי תיבות ואימתני ותקיפה. ועוד,
דלעיל אמר שנין ל' רבים וכאן אמר שנה ל' יחיד. ועוד, דלעיל אמר 'רברבן'
(על השיניים) וכאן לא הזכיר כן. ועוד, דלעיל אמר 'וטפרה די נחש' וכאן לא
הזכיר זה כלל. וצ"ב.

ת. כל השינויים סודות התורה ואין אנחנו יודעים דבר מה שלא גילו לנו חז"ל עד יבא
ויורה צדק.⁴³¹

תשובה תרנד

ש. דניאל ח' י"ג. פרש"י וז"ל, עד מתי החזון. הזה אשר על התמיד להיות
מסולק והפשע השומם יהיה נתון תחתיו פשע שומם ע"א מעובדי כוכבים
שהיא כאבן דומם וכן היא קרויה בספר הזה בכמה מקומות שנאמר עד מתי
החזון התמיד והפשע שומם ואומר מעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם עכ"ל,
מש"כ כאן ברש"י וכן היא קרויה בספר הזה כו', לכאן צ"ב, דכל תיבות אלו
נמצא כבר לעיל בד"ה וצבא תנתן בפסו' י"ב. ולכאן הוי כפילות. והאם זה
טעות סופר.

ת. רש"י פירשו שם וכאן ואינו ט"ס.

בתשובתו באבות דרבי נתן שם, עי' להלן תשובה
תתק"י. 430. כ"כ מרן שליט"א בלמכסה עתיק שם (שם) [שו"ט פס"ד] וביוסיפון פ"ג אי' שהיו
וז"ל, שליטו בהון אריותא. אלף ותס"ד אריות היו

תשובה תרנה

ש. דניאל ח' כ"א. פרש"י וז"ל, המלך הראשון. הוא אלכסנדרוס מוקדון שהרג את דריוש בן אסתר כמו שמצינו בספר יוסיפון עכ"ל, לכאור' קצת יפלא שהרי דריוש בן אסתר הוא נתן לבנות את בהמ"ק השני (כמבו' בהרחבה להלן פר' ו' ח' בס' עזרא) וגם את ירושלים (כמבו' כ"ז להלן בס' נחמיה).
ת. חשבונות שמים אין לנו יודעים.

תשובה תרנו

ש. דניאל ח' כ"ו. ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא ואתה סתם החזון כי לימים רבים. לכאור' הרי ידע שכל חלומותיו אמת הם, ולמה הוצרך לומר לו 'אמת הוא'.
ת. יש גם חלומות השו"א ידברו.

תשובה תרנז

ש. דניאל ט' א'. בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי וגו'. קצת צ"ב למה הוצרך לומר בשנת 'אחת' והרי בלא"ה מלך רק שנה אחת וכמ"ש רש"י לעיל ו' כ"ט ולעיל ח' ג'.
ת. שכותבים בשטר שנה אחת.

תשובה תרנח

ש. דניאל ט' כ"ז. פרש"י וז"ל, והגביר ברית לרבים שבוע אחד. לרבים לשרים כמו וכל רבי המלך בס' ירמיה נ"ב עכ"ל, מש"כ רש"י ברש"י 'בס' ירמיה נ"ב' האם זה מדברי רש"י, כי לא מצינו בשום מקום ברש"י שכתב הפרק. וגם שפסוק זה לא נמצא בירמיה נ"ב.
ת. מהמדפיס.

עשר אריות עכ"ל מרן שליט"א שם ולהא דאמרו שהיו אלף ותס"ד אריות ניחא, אבל למה שאמרו שהיו י' אריות לכאור' עדיין זה צ"ב. 431. ע"י לעיל תשובות ק"ס תס"ט.

תשובה תרנט

ש. דניאל י' א'. בשנת שלוש לכורש מלך פרס דבר נגלה לדניאל אשר נקרא שמו בלטשאצר וגו'. יש לשאול למה הוצרך להזכיר כאן 'אשר נקרא שמו בלטשאצר'. ולכאור' זה צ"ב.

ת. בשביל שעבדי המלך ובמראה⁴³² קראוהו דניאל ורצה שגם הם יבינו שזה הוא לכן ביאר שהיינו הק.

תשובה תרס

ש. דניאל י' ב'. פרש"י וז"ל, הייתי מתאבל. כשראה שביטל כורש מלאכת הבית שצוה להתחיל וחזר בו כו' עכ"ל, משמע דהתחיל להתאבל כשכורש חזר בו, וצ"ב דהא מיד להלן ד"ה שלשה פרש"י דהתחיל להתאבל כבר משנה א' לדרוש המדי. וצ"ב.

ת. ראה ברוה"ק.⁴³³

תשובה תרסא

ש. דניאל שם. פרש"י וז"ל, שלשה שבועים ימים. כ"א שנה הם י"ח משנה אחת לדרוש המדי אשר שם לבו לחשוב ע' שני הגולה כמו שכתוב, עד שנת שתים לדרוש הפרסי בן אסתר, וג' שנים היתרי' לא ידעתי אם התחיל לפנייהם להתענות או משך קבלת נדר תעניותיו ג' שנים 'לאחר הבנין' עכ"ל, ומש"כ רש"י 'לאחר הבנין' צ"ב דלהלן ו' ט"ו פרש"י דמשך בניית הבית היו ד' שנים ומהו 'לאחר הבנין'.

ת. לאחר התחלת הבנין.

תשובה תרסב

ש. דניאל י' ג'. לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וסוך לא סכתי עד מלאת שלשת שבועים ימים. פרש"י וז"ל, שלשה (צ"ל: שלשת) שבועים ימים. כ"א שנה הם כו' עכ"ל, יש לשאול האם דוקא לחם חמדות לא

432. אולי צ"ל: ובמקומו. 433. היינו מש"כ ברוה"ק והיה זה בשנת א' לדרוש המדי עוד לפני רש"י 'כשראה שביטל כורש' כו' היינו כשראה שכורש חזר בו.

אכל אבל לחם שאינו חמודות כן אכל, דאי נימא שלא אכל לחם כלל, איך קיים סעודות שבת ויו"ט משך כ"א שנה אלו וכן בשר איך לא אכל בשבת ויו"ט. (ויין לא ק' איך לא עשה קידוש, כי אי נימא שאכל לחם (רק לא לחם חמודות) א"כ אפשר לומר שקידש על הפת). ולכא' צ"ב.

ת. עי' יומא ע"ו ב'.⁴³⁴

תשובה תרסג

ש. דניאל י' ט"ז. והנה כדמות בני אדם נגע על שפתי וגו'. יש לשאול האם זהו אותו המלאך שנ' לעיל פסו' ה', כי מצד אחד המלאך דלעיל בא לומר לדניאל דברים ועדיין לא אמר כי דניאל נאלם, אמנם מאידך מהל' 'והנה כדמות בני אדם נגע על שפתי' משמע שזהו מלאך אחר. [ולהלן פסו' י"ח כתיב, ויסף ויגע בי כמראה אדם ויחזקני, וגם שם מצד אחר כתיב 'ויסף' ומשמע דזהו אותו המלאך שנ' לעיל פסו' ט"ז, ומאידך מדכתיב 'כמראה אדם' משמע דזהו מלאך אחר דאל"כ הרי כבר אמר שהוא נראה כמראה אדם.

ולהלן פסו' י"ט כתיב, ויאמר אל תירא איש חמדות שלום לך חזק וחזק ובדברו עמי התחזקתי ואמרה ידבר אדני כי חזקתני, ולהלן פסו' כ', ויאמר הידעת למה באתי אליך וגו', ומבואר דלמעשה הנבואה נאמרה לדניאל מהמלאך הנזכר

ואין להקשות דילמא להתענות דקרא לאו אסיכה קאי אלא אלחם חמודות לא אכל שהיה מענה נפשו באכילה וי"ל האי לאו עינוי הוא מי שאינו אוכל לחם חמודות ואוכל לחם אחר ואינו שותה יין ושותה משקה אחר אלא ודאי אסיכה קאי שלא היה סך כלל עכ"ל התוס', ומבו' דלמדו התוס' שדניאל לא אכל לחם ולא שתה יין כלל כל הכ"א שנה שהתענה, וא"כ צ"ב כנ"ל איך קיים סעודות שבת ויו"ט. [נעצם דברי התוס' צ"ב איך לא אכל ולא שתה כלום כל הכ"א שנה שהוא דבר שאינו יתכן להיות אצל בני אדם ולכא' צ"ל שאכל ושתה כל לילה ורק בימים התענה ולפי"ז קצת ניחא דעכ"פ עשה קידוש ואכל לחם משנה בליל שבת ולענין יום השבת לכא' עדיין צ"ב לדברי התוס' וכנ"ל].

434. הכי אמרי' התם, וסיכה מנא לן דאיכרי עינוי דכתיב לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וסוך לא סכתי מאי לחם חמודות לא אכלתי אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת אפילו נהמא דחיטי דכיתא לא אכל ומנא לן דחשיב כעינוי דכתיב ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלקיך נשמעו דבריך ואני באתי בדבריך, ופרש"י וז"ל, דחיטי דכיתא. חטים נאות ונקיות כדמרגמינן את בגדי עשו החמודות דכיתא עכ"ל. ולכא' היינו דאכל רק שלא אכל לחם מחטים נאות ונקיות וע"כ אתי שפיר שקיים סעודות שבת ויו"ט. ואמנם עי' בתוס' ד"ה ומנלן דכתבו וז"ל, ומנלן דחשיבא עליה כעינוי דכתיב אל תירא דניאל וגו'.

בפסו' י"ח, אך אין ברור אם המלאך הנזכר בפסו' י"ח זהו המלאך הנ' בפסו' ט"ז. וגם אם זהו המלאך הנ' בפסו' ט"ז עדיין אין ברור אם המלאך הנ' בפסו' ט"ז הוא המלאך הנ' בפסו' ה'. וככל הנ"ל.
ולהלן י"א א' ברש"י, לכאו' מבואר דהמלאך כאן הוא המלאך גבריאל.
וצ"ב].

ת. הכל הי' מלאך גבריאל.⁴³⁵

תשובה תרסד

ש. דניאל י"ב י"ב. פרש"י וז"ל, אשרי המחכה וגו'. ארבעים וחמש שנים נוספים על חשבון העליון שעתידי משיחנו להתכסות אחר שנגלה וישוב ויתגלה כו' עכ"ל, האם הכונה כאן היא כפשוטו שאחר שיתגלה המשיח הוא יתכסה מ"ה שנים ואח"כ יתגלה שוב.
ת. נזכה ונראה.

תשובה תרסה

ש. דניאל י"ב י"ג. ואתה לך לקץ ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין. פרש"י וז"ל, לך לקץ. תפטר לבית עולמך. לגורלך. לקבל חלקך עם הצדיקים. לקץ הימין כמו באחרית הימים כו' עכ"ל, לכאו' צ"ב כך, דהנה נבואה זו נאמרה לדניאל בשנת שלוש לכורש וכדלעיל י' א', ולפי"ז כיון שא"ל המלאך כאן ואתה לך לקץ ופרש"י תפטר לבית עולמך א"כ נמצא שנפ' דניאל בשנת שלוש לכורש (והיינו ב' שנים אחר שעלה דניאל לירושלים עם זרובבל עם כלי המקדש שהי' זה בשנת אחת לכורש וכמבו' כ"ז בפ"א דעזרא). ודבר זה צ"ב טובא, שהרי מצינו שדניאל הי' חי בזמן בניית הבית בשנת שתים לדריוש הפרסי בן אסתר וכמ"ש רש"י לעיל י' ב', וכמבו' שם שדניאל התאבל משנה אחת לדריוש המדי [שזה הי' נ"ב שנה אחר גלות יהויקים וי"ח שנה לפני בניית הבית ממש וכמבו' ברש"י לעיל פ"ט פסו' ב' וכ"ה להלן ריש פ"א דעזרא] עד שנת שתים לדריוש בן אסתר [שזה סוף ע' שנה לגלות יהויקים], וא"כ צ"ב להנתבאר כאן שנפ'

435. עי' להלן תשו' תרס"ו. וערש"י יומא ע"ז א' ד"ה לבוש הבדים דכתב, הוא גבריאל בספר דניאל יעו"ש.

בשנת שלוש לכורש [שזה נ"ה שנה אחר גלות יהויקים וג' שנים אחר שעלו עלייה ראשונה עם זרובבל (ודניאל גם הי' שם כדפרש"י בעזרא א' ח') וט"ו שנים קודם בניית הבית ממש].

ת. לא א"ל תפטר עתה רק כשיגיע הזמן ולע"ל תקום.

תשובה תרסו

ש. הנה בס' דניאל מצאנו כמה פעמים שדיבר המלאך עם דניאל בלשון ארמית, ולכאור' צ"ב דהא בשבת י"ב ב' קאמר שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי, וא"כ היאך מצינו כאן כמה פעמים שדיבר המלאך עם דניאל בל' ארמית. והנה כתבו התוס' שם דמ"ש שאין מלה"ש מכירין בל' ארמי היינו חוץ מגבריא'ל כו', ולפי"ז על כרחך צ"ל דבכל המקומות שמצינו בס' דניאל שהמלאך דיבר עמו ארמית תמיד הי' זה גבריא'ל, דאל"כ ק' כנ"ל.

(ובס' מעולפת ספירים (קדמון) כתב בשם הזוה"ק וז"ל, שם (ספר בראשית) דף פ"ט ע"א כתב שמלאכי השרת יודעים תרגום שהרי גבריא'ל לימד ליוסף ע' לשון אלא אע"פ שיודעים אותו אין נזקקין לו תנן שאין משגיחין עליו שהוא מאוס בעיניהם ויש להסכים זה עם הגמרא עכ"ל, ומשמע דלהזוה"ק כל מלה"ש יודעים ארמי ולא רק גבריא'ל, ולהזוה"ק ניחא מה שמצינו בס' דניאל שהמלאך דיבר עמו ארמית גם אי נימא דלא הי' זה גבריא'ל, אבל להנתבאר בגמ' ק' כנ"ל. ומצינו שהמלאך גבריא'ל דיבר עם דניאל (דניאל י"א א') אבל שם הכל נ' בלשון הקודש. וצ"ב).

ת. יפה כתבת.

עזרא

תשובה תרסז

ש. עזרא א' ה'. ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלויים לכל העיר האלקים את רוחו לעלות ולבנות את בית ה' אשר בירושלים. הא דכתיב 'ראשי האבות ליהודה ובנימן' האם הכונה לנשיאיהם, והוא, לפי מ"ד להלן פסוק ח' ויוציאם כורש מלך פרס על יד מתרדת הגזבר ויספרם לששבצר הנשיא ליהודה ופרש"י שם וז"ל הנשיא ליהודה. הוא הנשיא אשר לשבט יהודה

עכ"ל (וקאי על דניאל כדפרש"י שם בד"ה ויספרם), ומבו' דליהודה ובנימין היו נשיאים רק ששבצר הוא הנשיא אשר לשבט יהודה, וכיון דהכא כתיב ראשי האבות ליהודה ובנימן לכן יש לשאול אם הכונה לנשיאיהם.

ת. נכון.

תשובה תרסח

ש. עזרא א' ו'. וכל סביבתיים חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב ברכוש ובבהמה ובמגדנות לבד על כל התנדב. הנה מה דכתיב הכא הוא קיום ציווי כורש הנזכר לעיל פסו' ד', אלא דיש ב' הפרשים, הא' דלעיל כתיב 'בכסף' והכא כתיב 'בכלי כסף', הב' לדעיל ל"ג 'ובמגדנות' וכאן נוסף 'ובמגדנות'. וצ"ב הביאור בזה.

ת. פרושי קמפרש.

תשובה תרסט

ש. עזרא א' ז'. והמלך כורש הוציא את כלי בית ה' אשר הוציא נבוכדנצר מירושלים ויתנם בבית אלהיו. ולהלן פסו' ח', ויוציאם כורש מלך פרס על יד מתרדת הגזבר ויספרם לששבצר הנשיא ליהודה. פרש"י וז"ל, ויספרם. הגזבר הזה מנה אותם ומסרם לששבצר למען ישאם ויוליכם לירושלים ואמרו רבותינו הוא ששבצר הוא דניאל ולמה נקרא ששבצר שעמד בשש צרות עכ"ל, הנה כ"ז הי' בשנת אחת לכורש כדלעיל פסו' א' וא"כ מבו' דבשנת א' לכורש עלה דניאל לירושלים, ולכאו' צ"ב מהא דכתיב לעיל (דניאל י', א' וד') בשנת שלוש לכורש וגו' וביום עשרים וארבעה לחדש הראשון ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל, ומבו' דג' שנים אחר שעלה לירושלים הי' בבבל, ולכאו' צ"ב אמאי חזר.

ת. הי' לו סיבה לכך (כנראה המלך צוהו כך).

תשובה תער

ש. עזרא שם. יש לשאול דכיון שהעלו כלי בית המקדש לירושלים, א"כ מהיכן היו לו לאחשורוש הרשע כלי בית המקדש במשתה שלו, שהרי אחשורוש הי' אח"כ וכמבו' בכתובים וכדפרש"י לעיל פסו' א'. ולכאו' צ"ב טובא. (ולכאו' אין ליישב דלא לקחו כל הכלים כולם, כי ל' הכתוב 'את כלי בית ה' אשר

הוציא נבוכדנצאר מירושלים' וגו' ה"ז משמע דאת כל הכלים שלקח נבוכדנצאר הרשע את כולם העלו עתה לירושלים, וכן משמע בהדיא ברש"י להלן ו' ה' בד"ה ויהך. וגם לא משמע שכשהופסק הבניה החזירו את הכלי המקדש לבבל כי אח"כ כשעלו עזרא ואח"כ נחמיה לא מצינו בכתובים שחזרו והעלו הכלי המקדש ומשמע שהכלים שהעלו בתחילה עם זרובבל ודניאל נשארו בירושלים ואפי' שהופסקה אז הבניה, וא"כ צ"ב כנ"ל).

ת. לא הכל העלם.⁴³⁶

תשובה תרעא

ש. עזרא ב' ב'. אשר באו עם זרובבל וגו' מספר אנשי עם ישראל. פרש"י וז"ל, אשר באו. בני המדינה הללו בתחילה כאשר גלו מארץ ישראל לבבל עם זרובבל וגו'. אנשי עם ישראל. הללו בני אדם גדולים וחשובים היו והאחרים היו משוכים אחריהם ועל כן מנאום אחריהם לבד עכ"ל, לכאן צ"ב אמאי לא נמנה דניאל כאן עם הגדולים והחשובים. והאם משום שכשגלו לבבל הי' דניאל אז עדיין ילד וכמבו' בפ"א דדניאל. (ולפי"ז אלו המנויים כאן היו כבר מבוגרים וכגון נחמיה, ולפי"ז כשעלה נחמיה לבנות החומות אחר שגמרו בניית הבית השני הי' ודאי יותר משבעים שנה ואפי' קרוב למאה, והי' בא"י י"ב שנים בתחילה וכמבואר שם בפ"ב פ"א ובפי"ג פ"ו, ועוד חזר לבבל ועלה שוב לירושלים וכמבואר בנחמיה פי"ג פ"ו ופי"ז ולפי"ז הי' זקן והאריך ימים ביותר. והאם הוא נכון).

ת. אולי.

תשובה תערב

ש. עזרא ב' ל"ו. פרש"י וז"ל, הכהנים בני ידעיה. עד עתה מנה בני יהודה ובנימין, ומעכשיו הוא מונה והולך הכהנים והלויים כמו שנאמר למעלה ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין והכהנים והלויים וגו' עכ"ל, לכאן צ"ב אמאי הקדים הכתוב את יהודה ובנימין לכהנים והלויים (גם למעלה היכן שני

436. אך א"כ לכאן קצת צ"ב מה שלא מצינו וכתעלו בעליה שניה עם עזרא ועם נחמיה הכלים בכתובים שהעלו אח"כ [היינו אחר זמן אחשוורוש שנשארו שם].

ויקומו ראשי האבות וגו', וגם בפסו' דידן), וכמו שלהלן פסו' ע' הקדים הכהנים והלויים לשאר ישראל. ולכאו' צ"ב.

ת. הם היו רוב והכהנים ולויים מעט.

תשובה תרעג

ש. עזרא ג' ח'. ובשנה השנית לבואם אל בית האלקים לירושלים בחדש השני החלו זרובבל בן שאלתיאל וישוע בן יוצדק ושאר אחיהם הכהנים והלויים וכל הבאים מהשבי ירושלים ויעמידו את הלויים מבין עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית ה'. יש לדקדק אמאי הקדים כאן את זרובבל לישוע שהרי יוצדק הי' כהן והו"ל להקדים הכהן, וכמו שאמר הכתוב לעיל פסו' ב' ויקם ישוע בן יוצדק ואחיו הכהנים וזרובבל בן שאלתיאל ואחיו וגו'.

ת. מלך קודם לכה"ג (הוריות י"ג א') אבל לענין עבודה ודאי הכהן קודם.⁴³⁷

תשובה תעדד

ש. עזרא שם. הנה ממה דכתיב ויעמידו את הלויים מבין עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית ה', משמע דהעמידו רק את הלויים לומר שירה, אמנם ממה דכתיב להלן פסו' ט' י' מבוי' דגם הכהנים וגם בני יהודה אמרו שירה כהלויים וכמו דפרש"י כן בפסו' ט', וצ"ב. ועוד איך הכהנים ובני יהודה אמרו שירה עם הלויים, והרי השירה היא עבודת הלויים דוקא, ולכאו' צ"ב.

ת. הלויים היו עיקר השירה וישראל רק לסייע.

תשובה תערה

ש. עזרא שם. הא דכתיב ויעמידו את הלויים האם הכונה רק לבני חננד בנייהם ואחיהם דלהלן פסו' ט' ובני אסף דלהלן פסו' י', או לכל הלויים, כי לכאו' צ"ב ממ"נ דאם הכונה כאן לבני חננד ובני אסף לבד א"כ למה לא

437. משמע דזרובבל היה מלך. [וע"ע להלן תשובה תש"ן]. ומסתברא דאין הכונה שהי' לו דין של מלך ממש, ומ"מ כיון שהוא הנהיג את ישראל הי' כמלך והיו חייבים לכבדו כמלך ממש, ולפ"ז נתחדש כאן דבמ"ש מלך קודם לכה"ג בכלל זה הוא גם מי שאינו מלך ממש ורבותא הוא.

נ' בהדיא וכמו שנ' להלן בהדיא, ואם הכונה כאן לכל הלויים כולם א"כ למה נ' בפרטות להלן בני חננד ובני אסף יותר משאר לויים.

ת. הם היו הראשונים.⁴³⁸

תשובה תרעו

ש. עזרא ד' ב'. ויגשו אל זרבבל וגו' ולו אנחנו זבחים מימי אסר חדון מלך אשור המעלה אתנו פה. לכא' צ"ב, שהרי סנחריב העלם והושיבם שם וכדפרש"י לעיל פסו' א'. וצ"ב.

ת. הוא בנו של סנחריב ונקרא ע"ש מלכות אביו.

תשובה תרעז

ש. עזרא ד' ח'. פרש"י וז"ל, כתבו אגרא. הללו שניהם רחום ושמשי כתבו האגרת כאשר צוה אליהם מתרדת וטבאל וכולם היו מיושבים בערי שומרון עכ"ל, הנה ממש"כ רש"י 'מתרדת וטבאל' ה"ז משמע שזה ב' אנשים, אך צ"ב ממה שפרש"י לעיל פסו' ז' וז"ל מתרדת טבאל. שם אדם הוא כו' עכ"ל ומבו' דזה אדם אחד ולא שנים.

ת. זה שנים.⁴³⁹

תשובה תרעח

ש. עזרא ו' ו'. כען תתני פחת עבר נהרה שתר בוזני וכנותהון אפרסכיא די בעבר נהרה רחיקין הוו מן תמה. פרש"י וז"ל, רחיקין הוו מן תמה. רחוקים תהיו משם מבנין בהמ"ק שלא תרפו ידי עושי המלאכה עכ"ל, וצ"ב דמאידך להלן פסו' ח' אמר להם שכן יעזרו לבנות ואיך יעזרו לבנות אם אמר להם להתרחק משם, אך שוב חשבתי דמה דכתיב להלן פסו' ח' אין הכונה שיעזרו בעצמם שהרי אמר להם להתרחק משם רק הכונה ע"י המס ושיתנו להם כל צרכיהם לקרבנות וכו' כמ"ש בפסוקים להלן. והאם הביאור נכון הוא.

ת. נכון.

438. היינו דבאמת הכונה כאן לכל הלויים ומה שרק הראשונים. 439. ולפי"ז מה שכתב רש"י שם הם נזכרו להלן בפרטות הוא משום שהם היו אדם הוא היינו שכל אחד מהשמות 'מתרדת'

תשובה תרעט

ש. עזרא ח' ב'. מבני וגו' איתמר דניאל וגו'. האם הכונה לדניאל הנביא, שהרי הוא כבר עלה עם זרובבל י"ח שנה קודם עליית עזרא (כדלעיל ג' כ"ד ברש"י), אמנם הרי מאידך מצינו שחזר דניאל לבבל וכמבוי' לעיל דניאל פ"א פסו' א' וד', ולפיכך יש לשאול האם הוא דניאל הנביא ועלה עתה עם עזרא (והי' דניאל חי בזמן עליית עזרא, שהרי חי גם קצת אח"כ כדפרש"י דניאל י' ב'). ושו"ר מש"כ מרן שליט"א בלמכסה עתיק די"א דדניאל הוא בן יכניה ולפי"ז אי"ז אותו דניאל כי דניאל כאן הוא מבני איתמר ולא בן יכניה. (ועצם מ"ש שדניאל הוא בן יכניה לכאן צ"ב כי כשדניאל הגיע לבבל הי' עדיין ילד כדלעיל פ"א דדניאל, והגיע לבבל בגלות צדקיהו, ואילו גלות יכניה הי' י"א שנה קודם גלות צדקיהו כדפרש"י בסוף קהלת ולעיל דניאל ט' ב', וכיון שכן אם הי' בנו של יכניה איך הי' עדיין ילד כשהגיע לבבל בגלות צדקיהו, אא"כ נאמר שנולד ליכניה סמוך לגלות יכניה ולא הספיק אפי' להכיר את אביו ג"כ, וצ"ב כ"ז).

ת. תפוס לשון אחרון. ⁴⁴⁰

תשובה תרפ

ש. עזרא ט' ב'. וככלות אלה נגשו אלי השרים לאמר לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלויים מעמי הארצות כתעבתיהם לכנעני החתי הפרזי היבוסי העמני המאבי המצרי והאמרי. הנה לכאן יש להעיר שהרי נ"ב שנה מעת החורבן עד שעלו בעליה ראשונה עם זרובבל לא עבר איש ביהודה, וא"כ איך ומתי הגיעו כל העמים הנ"ל לא"י, וע"כ צ"ל דבאותן י"ח שנה שמעליה ראשונה של זרובבל עד עליה שני' של עזרא עלו לא"י גם האומות הנ"ל ולא רק ישראל שבו לאדמתם, (וקצת צ"ב דלא נזכר כן בכתובים). וצ"ב.

ת. נכון.

ר'טבאל' זהו שם אדם. 440. היינו שדניאל הנזכר בפסוק כאן אינו דניאל הנביא וכנ"ל.

תשובה תרפא

ש. עזרא ט' ו'. ובמנחת הערב קמתי מתעניתי וגו'. פרש"י וז"ל, מתעניתי. שלא אכלתי אותו יום עכ"ל, ולכאור' משמע שבערב כבר אכל. וצ"ב דמאידך להלן י' ו' כתיב ויקם עזרא מלפני בית האלקים וגו' לחם לא אכל ומים לא שתה כי מתאבל מעל הגולה, ולכאור' מבו' דהמשיך להתענות. וצ"ב.

ת. לא השלים היום השני.

תשובה תרפב

ש. עזרא י' ט"ז. ויעשו כן בני הגולה ויבדלו עזרא הכהן אנשים ראשי האבות לבית אבתם וכלם בשמות וישבו ביום אחד לחדש העשירי לדריוש הדבר. הנה מ"ד וישבו ביום אחד לחדש העשירי, ה' זה י' ימים אחר שנקבצו בכ' בכסליו וכנ"ל פסו' ט', וכיון שכן לכאור' צ"ב למה המתינו לדרוש בדבר רק י' ימים אחר שאמרו שיעשו כן. וצ"ב.

ת. היו מתייעצים מה לעשות.

תשובה תרפג

ש. עזרא י' י"ח. וימצא מבני הכהנים אשר השיבו נשים נכריות וגו'. לכאור' צ"ב למה נאמרו שמותיהם של כל אלו שנשאו נשים נכריות, ואי משום גודל החטא, הרי עושין כעת תשובה גדולה, ולמה יתפרסמו לגנאי. וצ"ב.

ת. שיהא להם לכפרה.

נחמיה

תשובה תרפד

ש. נחמיה א' ב'. ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי ועל ירושלים. פרש"י וז"ל, ואשאלם על היהודים וגו'. שאלתי להם על ענין פליטת היהודים אשר נשארו בירושלים מן השבי של בבל. הפליטה. על שם שנצולו מגלות בבל עכ"ל, לכאור' משמע כאן דכשנשבו וגלו לבבל, היו כאלו אנשים מישראל שהצליחו להנצל ולהמלט מהשביה ונשארו בירושלים, אך צ"ב דהא איתא בכתובים שכולם נתפסו

ואף אלו שברחו להרים וכו' ה"י וגם איתא שנ"ב שנה לא עבר איש ביהודה. ועוד צ"ב דכאן משמע שמדבר על אלו שנשארו מאז החורבן לפני שבעים שנה ועכ"פ צאצאיהם, ואילו להלן ברש"י ד"ה וחומת משמע שזה מדבר על אלו שעלו עם זרובבל.

ת. פרושי קא מפרש.

תשובה תרפה

ש. נחמיה א' ה'. ואמר אנא ה' אלקי השמים הא-ל הגדול והנורא שמר הברית וחסד לאהביו ולשמרי מצותיו. יש לשאול למה לא אמר נחמיה גם 'הגבור'. ולעיל דניאל ט' ד', אמר דניאל, ואתפללה לה' אלקי ואתודה ואמרה אנא ה' הא-ל הגדול והנורא שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותיו, ופרש"י שם וז"ל, הא-ל הגדול והנורא. ולא אמר גבור אמר עובדי כוכבים משתעבדים בבניו ואיה גבורותיו עכ"ל, ואי נימא דזהו הטעם גם גבי נחמיה, א"כ לכאור' קצת צ"ב דלא הזכיר מזה רש"י כאן. וצ"ב.

ת. בשביל שחז"ל הזכירוהו שם.⁴⁴¹

תשובה תרפו

ש. נחמיה א' ז'. חבל חבלנו לך ולא שמרנו את המצות ואת החקים ואת המשפטים אשר צוית את משה עבדך. פרש"י וז"ל, חבול. שם דבר לשון השחתה כו'. חבלנו. לשון השחתה כו' עכ"ל, ולכאור' צ"ב מהא דכתיב (האזינו ל"ב ה') שחת לו לא בניו מומם וגו' ופרש"י וז"ל, שחת לו וגו'. כתרגומו חבילו להון לא ליה. בניו מומם. בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם. בניו מומם. מומם של בניו היה ולא מומו עכ"ל, וא"כ איך כתיב הכא חבל חבלנו 'לך' והרי אי"ז אלא להון ולא ליה. וצ"ב.

ת. כי אנחנו בניו.

שנזכר בדניאל הוא ג"כ הטעם גבי נחמיה, אלא דמה שרש"י הזכיר זה רק שם הוא לפי שחז"ל הזכירו זה רק שם, ועדיין קצת יש לשאול למה חז"ל הזכירו זה רק שם גבי דניאל ולא גם כאן גבי נחמיה.

441. היינו דלכן פירש כן רש"י רק שם בדניאל ולא כאן בנחמיה, אבל לכאור' עדיין צ"ב דנהי שמצינו טעם למה רש"י פירש זה רק שם בדניאל ולא גם פה בנחמיה מ"מ עדיין לא מצינו הטעם למה באמת נחמיה לא אמר כן. ואולי כונת מרן דבאמת הטעם

תשובה תרפז

ש. נחמיה ב' י"א. ואבוא אל ירושלים ואהי שם ימים שלשה. הנה תיבת ירושלים נקוד כאן בקמ"ץ (תחת האות למ"ד), ולכאו' אמאי והרי אי"ז סוף פסוק.⁴⁴²

ת. שהוא אתנחתא.⁴⁴³

תשובה תרפח

ש. נחמיה ג' ג'. ואת שער הדגים בנו בני הסנאה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו מנעוליו ובריחיו. הנה לעיל פסו' א' כתיב ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן המה קדשוהו ויעמידו דלתתיו וגו', ויש לשאול מאי שנא דכאן גבי שער הדגים הוצרכו לקרות השער כמ"ש המה קרוהו מה שלא מצינו כן גבי שער הצאן.

ת. כאן הוצרכו גם חזק.

תשובה תרפט

ש. נחמיה שם. עוד צ"ב למה לא קידשו גם שער הדגים כמו שקידשו את שער הצאן, ואם משום שרק כהנים מקדשים למה לא באו הכהנים אחר גמר בניית שער הדגים כדי לקדשו. ועוד, למה בכלל קידשו עתה את שער הצאן והרי בלא"ה קידשו את כל החומה כמ"ש בסוף נחמיה, והיינו דכיון דמצינו להלן דהוצרכו אח"כ שוב לקדש א"כ מה המשמעות של הקידוש האמור כאן גבי שער הצאן.

ת. שער הצאן קידשו⁴⁴⁴ לאלתר אולי כדי שיוכלו להקריב.

תשובה תרצ

ש. נחמיה ג' כ"ה. פלל בן אוזי מנגד המקצוע והמגדל היוצא מבית המלך העליון אשר לחצר המטרה אחריו פדיה בן פרעש. יש לשאול למה לא

443. היינו דגם באמצע פסוק הוא נקוד קמ"ץ אם יש שם תחתיו טעם אתנחתא, ולא רק בסוף פסוק.
444. אולי צ"ל: קידשו.

442. ערש"י (איוב י"ד ט') וז"ל, נטע. שם דבר הוא, וטעם הברתו למעלה בנו"ן, 'וננקד כולו קמץ מפני שהוא סוף פסוק', אף מגזרת נטע הוא, עכ"ל. ועיין להלן תשובות תתנ"ח, תתתקס"ח.

כתיב 'אחריו החזיק' פלל כו' וכמו בכולהו. וכן כשאמר אחריו פדיה בן פרעש למה לא אמר אחריו 'החזיק' פדיה וכמו שאמר בכולהו.

ת. כנראה התחיל לפני שגמר הקודם.

תשובה תרצא

ש. נחמיה ד' י'. ויהי מן היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים המגינים והקשתות והשרינים והשרים אחרי כל בית יהודה. פרש"י וז"ל, ויהי מן היום ההוא. ומאותו יום והלאה היו חצי הגבורים עושים בבנין החומה ושאר חצי הגבורים היו מזויינים בכלי זינם לשמור אחיהם העושים במלאכה עכ"ל, הנה מכאן משמע דחצי הגבורים שעשו בבנין החומה לא הי' להם כלי זיין אצלם כלל. אמנם מאידך כתיב להלן פסו' י"א, הבונים בחומה והנשאים בסבל עמשים באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת השלח, ומבו' דגם הבונים בחומה הי' אצלם כלי זיין. וצ"ב.

ת. כנראה ראו שזקוקים לכך.

תשובה תרצב

ש. נחמיה ד' י"ב. והבונים איש חרבו אסורים על מתניו ובונים והתוקע בשופר אצלי. פרש"י וז"ל, והבונים. כיצד הם בונים שהיו כולם חגורים איש חרבו על מתניו ובונים עכ"ל, לכאן בפשוטו ה"ק, דכיון דכתיב לעיל באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת השלח א"כ איך יכול לבנות וזהו מפרש"י כיצד הם בונים, וע"ז עונה, שחרבותם חגורים על מתניהם וממילא יכולים לבנות גם בב' הידים. אך צ"ב דהא לפני כן אמר בהדיא שהשלח מחזיק בידו ואיך עתה אומר שזה חגור על מתניו. וצ"ב.

ת. בתחלה נתחלקו ואח"כ עבדו כולו ועשו כמש"כ.

תשובה תרצג

ש. נחמיה ד' ט"ז. גם בעת ההיא אמרתי לעם איש ונערו ילינו בתוך ירושלים והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה. פרש"י וז"ל, ילינו בתוך ירושלים. והלילה היה להם למשמר והיום עושים מלאכה נמצא שלא היו ישנים כלום עכ"ל, לכאן צ"ב דאם לא ישנו כלום א"כ מהו 'ילינו בתוך ירושלים'. (ולכאן אין ליישב דאמנם נחמיה אמר להם ללון אבל למעשה לא לנו, והיינו כי להלן

פסו' י"ז אמר נחמיה גם על עצמו עם אחיו ונעריו שהיו זריזים במשמר וכדפרש"י שם ומשמע שנחמיה ג"א לא ישן וא"כ היתכן דמצד א' הורה שלא לישון ומאידך אפי' הוא עצמו ואחיו ונעריו עמו לא ישנו, וא"כ צ"ב כנ"ל).

ת. היו מתנמנמים. 445 446

תשובה תרצד

ש. נחמיה ה' י"ד. גם מיום אשר צוה אותי להיות פחם בארץ יהודה משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים לארתחשסתא המלך שנים שנים עשרה אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי. הנה כאן משמע שכבר עברו י"ב שנה מאז שהגיע נחמיה לירושלים ובנה חורבות ירושלים, ולכאור' צ"ב דהא להלן ו' ט"ו כתיב ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול לחמשים ושנים יום מבו' דעדיין היו כאן באמצע הבניה. (ודוחק לומר דפרק ה' זה לא נ' במקומו לפי סדר הדברים). ולכאור' צ"ב.

ת. נכון.

תשובה תרצה

ש. נחמיה ו' ב'. וישלח סנבלט וגשם אלי לאמר וגו'. קצת צ"ב למה לא נ' כאן גם טוביה כמו שני' לעיל פסו' א'. וכן יתר הנ' שם.

ת. כנראה לא השתתף בזה.

שם בביאור 'שיח יצחק' אות כ"ז: בגמ' שם א' "תניא אמר ר' יהושע בן חנניה כשהיינו שמחים בשמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו כיצד שעה ראשונה תמיד של שחר משם לתפלה משם לקרבן מוסף משם לתפלת המוספין משם לבית המדרש משם לאכילה ושתיה משם לתפלת המנחה משם לתמיד של בין הערביים מכאן ואילך לשמחת בית השואבה איני והאמר ר' יוחנן שבועה שלא אישן שלשה ימים מלקין אותו וישן לאלתר אלא הכי קאמר לא טעמנו טעם שינה דהו מתנמנמי אכתפא דהדדי" ומבואר שאף שנמנמו אכתפי דהדדי קרי להו דלא טעמו טעם שינה וגם הכא גבי נח ובניו נימנמו אכתפי דהדדי, עכ"ל הס' 'חדושי

445. היינו דמ"ש 'ילינו בתוך ירושלים' פי' יתנמנמו כו'. 446. שו"ר כע"ז בספר 'חדושי הגר"ח קניבסקי' [להר"ר יצחק אוהב ציון שליט"א] (פרשת נח תשובה י"ב) וז"ל: ש. במדרש תנחומא סי' ט' "צא מן התיבה זה שאמר הכתוב הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי וכו' אמר רבי לוי כל אותם שנים עשר חודש לא טעם טעם שינה לא נח ולא בניו שהיו זקוקין לזון את הבהמה ואת החיה ואת העופות" וכו' ויל"ע מהא דא' בנדרים ט"ו א' "שבועה שלא אשן שלשה ימים מלקין אותו וישן לאלתר" משום דאדם לא יכול שלא לישן ג' ימים וא"כ היאך לא טעמו טעם שינה י"ב חודש. ת. עי' סוכה נ"ג א'. וכתב

תשובה תרצו

ש. נחמיה ו' י"ט. גם טבותיו היו אומרים לפני ודברי היו מוציאים לו אגרות שלח טוביה ליראני. פרש"י וז"ל, אגרות שלח טוביה. אגרות היה שולח תדיר להפחידני שלא לבנות בנין החומ' עכ"ל, צ"ב דהא לעיל פסו' י"ז כתיב גם בימים ההם וגו' וכ"ז קאי על הזמן שאחר גמר בניית החומה וכדלעיל פסו' ט"ו ט"ז, וא"כ מה יש כאן להפחידו שלא יבנה בנין החומה והרי כבר גמרו לבנות החומה. וצ"ב.

ת. כל הזמן עוד צריכים שמירה.

תשובה תרצו

ש. נחמיה ז' א'. ויהי כאשר נבנתה החומה ואעמיד הדלתות ויפקדו השוערים והמשררים והלויים. פרש"י וז"ל, ויפקדו. עתה נעשו הלויים פקודים על פקידותן להיותן שוערים ומשוררים מן הלויים בב"ה עכ"ל, וצ"ב דבשלמא שוערים ניחא שמינו רק עתה והיינו כי רק עתה העמידו הדלתות, אבל משוררים כבר היו מאז שבנו הבנין שהרי עוד קודם נחמיה בנו הבנין והעמידו אז משוררים כדלעיל עזרא ג' ח', ונחמיה בא אחר הבנין לבנות החומה אבל הבנין ומשוררים כבר היו, ולכאור' צ"ב.

ת. עדיין לא נתמנו איזה דוקא משוררים ואלו שוערים.

תשובה תרצו

ש. נחמיה ז' ב'. ואצוה את חנני אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלים כי הוא כאיש אמת וירא את האלקים מרבים. יש לשאול, הא דכתיב כי הוא כאיש וגו' האם זה קאי על חנני או על חנניה. ועוד, מ"ט כתיב 'כאיש' אמת ולא כתיב 'איש' אמת, וצ"ב.

ת. על חנניא ולא כתב רק כאיש כי לא יכול להשבע ע"ז.

תשובה תרצט

ש. נחמיה ז', ד' ה'. והעיר רחבת ידים וגדלה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים. ויתן אלקי אל לבי ואקבצה את החרים ואת הסגנים ואת העם להתיחש ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו. לכאור' משמע

מהפסו' דכיון שהעיר היתה גדולה והעם שגר בה הי' מעט לכן קיבץ את כולם (ועשה זה מפני האויבים וכמבו' לעיל פסו' ג' וברש"י שם), אך לכאו' אין מובן כי זה שיבדוק בייחוס של כולם איך הוא פתרון שלא תהי' ריקנות כזו בעיר.
ת. ידע איך לסדרם.

תשובה תש

ש. נחמיה ז' ה'. פרש"י וז"ל, העולים בראשונה. מאותן היהודים העולים עם 'עזרא' בראשונה עכ"ל, צ"ב דעזרא עלה בעלי' שניה, ורק זרובבל עלה בעלי' הראשונה (זרובבל נ"ב שנה אחר החורבן, ועזרא י"ח שנה אח"כ שהם ע' שנה אחר החורבן וכמבו' הכל לעיל) וכמ"ש ג"כ להלן פסו' ז' הבאים עם זרובבל וגו' ומ' דמיירי על העלי' דזרובבל ולא דעזרא. ולכאו' צ"ב.
ת. הם היו בראשונה של העולים עם עזרא (כלומר הקודמים להם).

תשובה תשא

ש. נחמיה ז' ז'. הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה וגו' מרדכי וגו'. לכאו' צ"ב איך נחמיה נ' בין העולים עם זרובבל, והרי לעיל פ"ב מבו' דהיה שר משקה למלך בבבל, והי' זה אחר עליית עזרא וכ"ש אחר עליית זרובבל שהי' י"ח שנה קודם וא"כ איך נמנה נחמי' בין העולים עם זרובבל. (ולכאו' אין לומר שעלה עם זרובבל וחזר לבבל ונעשה שר למלך ועלה שוב אחר עליית עזרא, חדא כי למה ישוב לבבל, ועוד, דממה ששאל נחמיה את חנני (לעיל א' ב') על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי ועל ירושלים משמע שלא עלה וחזר ועלה כי כיון שהי' שם ידע מהנעשה שם ולמה הוצרך לשאול וא"כ לכאו' צ"ב כנ"ל איך נמנה נחמיה עם העולים עם זרובבל).
ת. יתכן דתרי נחמי' הוו.

תשובה תשב

ש. נחמיה ח' ב'. ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע ביום אחד לחדש השביעי. קצת צ"ב דכיון דאמר מאיש

ועד אשה למה הוצרך לומר וכל מבין לשמע דאת מי זה בא לרבות. (וכן הוא להלן פסו' ג' נגד האנשים והנשים והמבינים' דמי הם 'המבינים').

ת. קטנים.

תשובה תשג

ש. נחמיה שם. ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע ביום אחד לחדש השביעי. פרש"י וז"ל, ביום אחד לחדש השביעי. הוא יום של ראש השנה עכ"ל, קצת יפלא שלא נזכר בכל הפרק שתקעו בשופר, דשמחת יו"ט דר"ה וכן הסוכה כן נ' ואילו תקיעת שופר לא נ' כלל, ולכאו' צ"ב.

ת. זה מפורש בתורה ולא חידשו כלום.

תשובה תשד

ש. נחמיה שם. לכאו' צ"ב כך, דכיון שמה שקראו בתורה ביום זה, לא הי' זה דין דאורי' או דרבנן שיהי' כל המעשה הזה דוקא ביום ר"ה, א"כ למה טלטול הס"ת ברחוב לא הוי טלטול שלא לצורך.

ת. צורך היום רצו ללמוד.

תשובה תשה

ש. נחמיה ח' ג'. ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים וגו'. ולעיל פסו' א' כתיב ויאספו כל העם כאיש אחד 'אל הרחוב' אשר לפני שער המים, ויש לדקדק מאי שנא דלעיל כתיב 'אל הרחוב' אשר לפני שער המים והכא כתיב 'לפני הרחוב' אשר לפני שער המים.

ת. הבעל קריאה הי' לפני הרחוב וקרא לפני כולם.

תשובה תשו

ש. נחמיה ח' ד'. ויעמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר ויעמד אצלו וגו'. יש לדקדק למה לעיל פסו' ב' אמר עזרא 'הכהן' וכאן אמר עזרא 'הספר'. (ולהלן פסו' ט' כתיב 'הכהן הספר').

ת. בשביל שהוא כהן נזכר מיד אחר נחמי' הנשיא.

תשובה תשז

ש. נחמיה שם. בהנ"ל. יל"ע מתי עשו המגדל עץ כמ"ש 'מגדל עץ אשר עשו לדבר', שהרי פשטות הפסוק א' דלעיל, משמע שכל המעשה הזה שהתאספו וביקשו מעזרא לקרוא בתורה, לא היה זה דבר מתוכנן, וכיון שכן מתי עשו המגדל עץ, שהרי לא יתכן שעשאוהו ביו"ט ח"ו.

ת. עשו מעי"ט.⁴⁴⁷

תשובה תשח

ש. נחמיה שם. בהנ"ל. עוד קצת צ"ב למה לא המתינו ליום של מצות 'הקהל', שהיו יכולים כבר להרויח גם קיום מצות 'הקהל'.

ת. זה הי' בראש השנה ומצות הקהל במוצאי סוכות.

תשובה תשט

ש. נחמיה ח' ט'. ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא הכהן הספר והלויים המבינים את העם לכל העם היום קדש הוא לה' אלקיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה⁴⁴⁸. פרש"י וז"ל, היום קדוש. כי יום ר"ה הוא. כי בוכים כל העם. מפני שלא קיימו התורה כראוי עכ"ל, קצת יש לשאול דלכאור' אדרבא כיון שהוא יום הדין א"כ למה לא יבכו על שלא קיימו התורה כראוי.

ת. ביו"ט אין ראוי לבכות.⁴⁴⁹

תשובה תשי

ש. נחמיה ח' ט"ז. ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות וגו'. הנה בפשוטו מסדר המקראות ה"ז משמע דיצאו העם ביום השני של ראש השנה, ולכאור' צ"ב דהא הי' להם עוד י"ג ימים עד סוכות וא"כ הוי טלטול שלא לצורך.

ת. ויצאו העם בזמנו אחר יו"כ.

הגר"ח קניבסקי. וצרפו להכא. 447. ולפי"ז הי' זה כן מתוכנן. 448. נב. עי' משנ"ב סי' תקצ"ז ס"ק א'. 449. לכאור' צ"ב מהא דאיתא בספה"ק בשם האריז"ל דמי שאינו בא לידי בכי בר"ה צריך לחוש שנשמטו פגומה ח"ו, ולכאור' צ"ב.

תשובה תשיא

ש. נחמיה ח' י"ז. ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד. יש לשאול האם הכונה כפשוטו שמימי יהושע בן נון עד בית שני לא ישבו בסכות, דהיתכן וכן למה שיבטלו מצות עשה דאורייתא של ישיבה בסוכה ועוד כ"כ הרבה שנים.

ת. חז"ל דרשו ע"ז⁴⁵⁰, ולפי פשוטו לא עשו בפרסום כזה.

תשובה תשיב

ש. נחמיה ט' א'. וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו בני ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם. קצת יש לשאול למה לא עשו זה בי' לחדש הזה והיינו ביוה"כ.

ת. אין מערבין שמחה בשמחה ולא צום בצום.

תשובה תשיג

ש. נחמיה ט' ד'. ויקם על מעלה הלויים ישוע ובני קדמיאל שבניה בני שרביה בני כנני ויזעקו בקול גדול אל ה' אלקיהם. ולהלן פסו' ה', ויאמרו הלויים ישוע וקדמיאל בני חשבניה שרביה הודיה שבניה פתחיה וגו'. יש לדקדק דלעיל פסו' ד' הקדים בני לקדמיאל ואילו בפסו' ה' הקדים קדמיאל לבני. ועוד, דלא נזכרו כולם בב' הפסוקים יחד רק חלק נ' רק בפסו' ד' וחלק נ' רק בפסו' ה' ואמאי.

ת. כנראה בעלי' הוא הקדים ובאמירה השני הקדים.

תשובה תשיד

ש. נחמיה ט' י"ח. אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים ויעשו נאצות גדולות. לכאור' צ"ב דבפ' כי תשא (ל"ב ח') כתיב ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר 'העלוך' מארץ מצרים, ולמה כאן אמר 'העלך' ל' יחיד. (ויש עוד ב' הפרשים דהכא כתיב 'זה' אלהיך ובפ' כי תשא לא כתיב

450. עי' ערכין ל"ב ב' אפשר בא דוד ולא עשו סוכות עד שבא עזרא אלא כו' יעו"ש.

יזה' [אלא כתיב 'אלה'], ועוד דבפ' כי תשא כתיב אלהיך 'ישראל' וכאן לא כתיב 'ישראל').

ת. עי' סנהדרין ס"ג א' אלמלי וי"ו שבהעלוך נתחייבו כו' וכאן כתיב כפי מחשבתן.⁴⁵¹

תשובה תשטו

ש. נחמיה י' א'. ובכל זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו. יש לשאול למה אמר 'כהנינו' אחרון, דהול"ל קודם כהנינו ואח"כ לוינו ואח"כ שרינו. וכמו שכשמונה אותם בפרטות בפסו' להלן באמת הקדים כהנים ללויים ולויים לראשי העם.

ת. מעלין בקדש ואין מורידין.

תשובה תשטז

ש. נחמיה י"ב א'. ואלה הכהנים והלויים אשר עלו עם זרובבל בן שאלתיאל וישוע שריה ירמיה עזרא. פרש"י וז"ל, וישוע. הוא יהושע הכהן הגדול עכ"ל, יש לשאול מה טעם שבכל מקום שנזכר כאן יהושע הכה"ג הוא נכתב 'ישוע' חסר ה"א ולא 'יהושע'.

ת. כך קראו לו.⁴⁵²

תשובה תשיז

ש. נחמיה י"ג ל"א. ולקרובן העצים בעתים מזמנות ולבכורים זכרה לי אלקי לטובה. הנה מצינו כמה פעמים כאן בספר נחמיה, שהתפלל נחמיה ואמר זכרה לי אלקי לטובה, ולכאו' קצת צ"ב מהא דפרש"י (ואתחנן ג' כ"ג) וז"ל

לפי דברי המהרש"א לכאורה אתי שפיר גם לרשב"י דאמירתם בפועל היה שיש נמצא יחיד שנתן כוחות לאלהות הרבה ועל זה אין כליה אף שזה ודאי עבירה מן התורה, והרווח בכל זה בין לת"ק ובין לרשב"י הוא שאין בדבריהם עבודה כאומר לו אלי אתה המבואר בסנהדרין שם דאף שמחשבתן היה כאומר לו אלי אתה מ"מ לא אמרו כן. ⁴⁵² ועי' ערכין ל"ב ב' והיינו דקא קפיד קרא עילויה דיהושע דבכל דוכתא כתיב יהושע והכא כתיב ישוע כו'

⁴⁵¹. היינו שבאמת אמרו העלוך ששיתפו שם שמים ודבר אחר היינו העגל, ומכח השאלה מהשינוי שבנחמיה, הוכיח מרן שליט"א שצריך לומר שרק אמירתם היה העלוך אבל מחשבתן וכונתן היה לעגל לבד, מיהו לכאורה היינו לת"ק התם אבל לרשב"י התם דהעלוך היינו שאיוו אלהות הרבה, לכאורה א"א לומר שמחשבתן היה רק לעגל דא"כ מה הטענה עליהם שאיוו אלהות הרבה הרי רק בפה אמרו אלהות הרבה ולא נתכוונו לזה. מיהו

שם, ואתחנן. אין חנוך בכל מקום אלא לשון מתנת חנם אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן עכ"ל, וכיון שכן, איך ביקש בזכות מע"ט ידיה. ולכאור' צ"ב.

ת. זה ה' באמת טענה עליו כמ"ש בסנהדרין צ"ג ב'.⁴⁵³

דברי הימים א'

תשובה תשיח

ש. דהי"א א' י"א. ומצרים ילד את לודיים (לודים - קרי) ואת ענמים ואת להבים ואת נפתחים. ולהלן פסו' י"ב, ואת פתרסים ואת כסלחים אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתרים, ופרש"י וז"ל, ומצרים ילד את לודים. בב"ר א"ר אבא בר כהנא כל מונגינא של מצרים אינה אלא בים א"ר יהושע בן קרחה בד"ה לודים לודיים כתיב בשני יודין לומר לך לודיים לודי ים ענמים ענמי ים להבים להבי ים נפתוחים נפתוחי ים. פתרוסים. פתרוסי ים כסלוחים כסלוחי ים פלשתים פלשתי ים כפתורים כפתורי ים לפיכך כתב בשני יודיין לדרוש וכן כולם עכ"ל, ולכאור' קצת צ"ב דהא רק לודים נכתב לודיים בשני יודיין וא"כ בשלמא לדרוש לודי ים ניחא אבל בכל השאר איך דורשים והרי לא נכתב בהו בשני יודיין.

ת. כתיב בראשון בתרי יודיין ללמד על כולם.

תשובה תשיט

ש. דהי"א א' ל"ד. פרש"י וז"ל, בני יצחק עשו וישראל. מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב עכ"ל, יש לשאול הביאור.

יעו"ש. 453. והכי איתא התם, ונחמיה בן חכליה מ"ט לא איקרי סיפרא על שמיה אמר רבי ירמיה בר אבא מפני שהחזיק טובה לעצמו שנאמר זכרה לי אלקי לטובה כו' יעו"ש. ועי' מש"כ בזה הגרע"א בגליון הש"ס סוכה י"ב א'. וע"ע ברכות י' ב' גבי חזקיהו המלך ע"ה. ועי' ר"ה ל"ב ב', ולכאור' קצת צ"ב למה קאמר שאין מזכירין זה הפסוק מטעם שאין מזכירין זכרון

ת. מה קשה, ישראל לשון כבוד כדכתיב בתורה.⁴⁵⁴

תשובה תשכ

ש. דהיי"א א' ל"ה. פרש"י וז"ל, בני עשו אליפז. כדי לקצר ולהשליכו והזכירו לכבוד יצחק עכ"ל, יש לשאול הביאור במ"ש 'כדי לקצר ולהשליכו' דהיינו לכן מה. ואם הכונה דלכן לא הי' ראוי לכותבו כאן, ג"כ אין מובן דלמה דוקא את אליפז לא ליכתוב, דמה גרע אליפז משאר צאצאי עשיו, ואדרבא אליפז הי' טוב ביחס לשאר צאצאי עשו מפני שגדל בחיקו של יצחק כדפרש"י בפ' ויצא כ"ט י"א (ולכן גם זכה לנבואה כדפרש"י בס' איוב). וצ"ב הכונה.

ת. למה הקדים בני עשו ליעקב הרי מכר את הבכורה.⁴⁵⁵

תשובה תשכא

ש. דהיי"א ב' ג'. בני יהודה ער ואונן ושלה שלושה נולד לו מבת שוע הכנענית ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימיתהו. יש לדקדק דבחומש כתיב (וישב ל"ח ז') וימיתהו ה', וכאן נ' רק וימיתהו. ועוד, למה הזכיר כאן רק את ער ולא הזכיר כאן גם את אונן שמת גם הוא מאותו הסיבה כמפ' בפ' וישב שם.

ת. סבר לקצר.

תשובה תשכב

ש. דהיי"א ב' ו'. ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרע כלם חמשה. פרש"י וז"ל, ואיתן והימן וכלכל ודרע. כולם בימי דוד ובימי שלמה היו כו' עכ"ל, האם הכונה כפשוטו שהאריכו ימים ושנים כ"כ.

ת. כן.

יחיד דהול"ל שאין מזכירין זה הפסוק מצד שאי"ז דבר טוב לומר כן וכמבואר בסנהדרין צ"ג ב' שם. 454. כדכתב הרמב"ן (בשלח י"ד י') וז"ל (בסוף הדיבור), בכל מקום שנאמר 'העם' לשון גנאי הוא וכל מקום שנאמר 'ישראל' לשון שבח הוא עכ"ל יעו"ש בכל זה. ועי' אוה"ח הק' חוקת כ' א' והבן. 455. היינו, וע"ז משיב 'כדי לקצר ולהשליכו'.

תשובה תשכג

ש. דהיי"א ב' ז'. פרש"י וז"ל, ובני כרמי עכר. ולמה אני קורוהו עכר והלא עכן שמו (ומפורש) לפי שהוא עכר את ישראל שעבר על החרם ונפלו על ידו ל"ו אלף איש והוא מה שפרשתי שכל מה שיכול לספר בגנות מספר (ואעפ"כ) (ס"א ועל כן לא) יצא מהם מלכות עכ"ל, ומש"כ רש"י 'והוא מה שפרשתי' כו' היכן פירש כן, ואם נימא דהכונה למה שפרש"י לעיל א' ל"ב כל גנאי שיכול לספר בהם הוא מספר משום כבודו של יצחק כו', א"כ אין מובן, כי שם הגנאי הוא כלפי הגוים ואילו כאן ברש"י בפסו' דידן הגנאי הוא כלפי בני יהודה, והיתכן. ובלא"ה אין מובן כי בכל הספר דה"י כאן מדבר בשבח בני יהודה שמהם יצא דוד משום כבודו של דוד וכדפרש"י להלן ד' כ"א, וא"כ איך קאמר הכא והוא מה שפרשתי שכל מה שיכול לספר בגנות מספר כו'. וצ"ב הכונה.

ת. על הרשעים מספר בגנות.

תשובה תשכד

ש. דהיי"א ב' י"א. פרש"י וז"ל, ושלמא הוליד את בועז. רבותינו אמרו אבצן זה בועז ותימה היאך יכול להיות והלא נחשון בשנה שנייה ליציאת מצרים מת, ושלמון בנו מת כבר, והוא היה מבאי הארץ, ובוועז בנו שהוא אבצן בכניסתו לארץ נולד, ומיציאת מצרים עד יפתח היו שלוש מאות שנה, וחכמים אמרו בשעה שבא בועז על רות והרתה מיד מת בועז, ואבצן היה שופט לאחר מות יפתח דכתיב (שופטים י"ב) וישפוט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם, ועל זה אני תמיה שהרי מצינו באברם שהוא אמר לאחר שנצרר דמו וכו' ואמר הלבן מאה שנה יולד ואיך הוליד בועז בן ג' מאות שנה, וי"ל על כן אמר (רות ד') ויתן ה' לה הריון דוגמתו ויראהו ה' (דברים ל"ב) עכ"ל, ומש"כ רש"י ואיך הוליד בועז 'בן ג' מאות שנה' לכאור' צ"ב, דהול"ל 'בן ר"ס שנה' כי היו מ' שנה במדבר, והיינו דנהי שמיציאת מצרים עד יפתח היו ג' מאות שנה מ"מ הרי נולד בועז רק בכניסתם לארץ וכנ"ל והיינו מ' שנה אחר שיצאו ממצרים, וא"כ הו"ל לרש"י לומר ר"ס שנה ולא ג' מאות שנה. וצ"ב.

ת. קרוב לג' מאות.

תשובה תשכה

ש. דהי"א שם. בהנ"ל. מש"כ רש"י, 'והלא נחשון בשנה שנייה ליציאת מצרים מת', יש לשאול האם כונת רש"י למה שפרש"י ריש פ' קרח וז"ל שם, מה עשה עמד וכנס ר"נ סנהדראות רובן משבט ראובן שכניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנאמר נשיאי עדה קראי מועד ולהלן הוא אומר אלה קראי העדה כו' עכ"ל ולכא' מבואר ברש"י שם בפ' קרח דהי"ב נשיאים היו בתוך הר"נ איש דקרח, וכן מבואר בהדיא בתנחומא קרח סי' ב' לכא' ⁴⁵⁶, ומזה למד רש"י כאן בס' דה"י שנחשון בן עמינדב בשנה שנייה ליציאת מצרים מת. (ואם אי"ז, א"כ מנין שנחשון נפ' בשנה השנייה ליציאת מצרים).

ת. כמדומה שכ"ה בסדר עולם.

תשובה תשכו

ש. דהי"א שם. בהנ"ל. מש"כ רש"י, 'וי"ל על כן אמר ויתן ה' לה הריון', לכא' נמצא כאן קצת דבר פלא, כי מצד אחד אמרה נעמי לרות (רות א' י"ב) שבנה בנתי לכן כי זקנתי מהיות לאיש והיינו לענין שאנשא לאיש ואוליד בנים כדפרש"י שם, ומאידך נעמי בעצמה שלחה את רות להתחתן עם בועז אע"פ שבועז ה' בן ג' מאות שנה וכנ"ל ברש"י. ולכא' דבר פלא הוא. (ולא מסתבר שנעמי לא ידעה שבועז כה זקן).

ת. האיש אינו מזקין (ב"ר פמ"ז סי' ג').

תשובה תשכז

ש. דהי"א ב' י"ח. וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה וגו'. הנה בגמ' סוטה י"א ב' - י"ב א' פירשו רז"ל דכלב בן חצרון הוא כלב בן יפונה, והוליד היינו שהתחתן וכתוב הוליד כי נשאה לש"ש ועזובה היא מרים שהי' חולנית והכל עזובה כו'. ויש לשאול דלפי"ז איך יתפרש קרא דלהלן מיניה (פסו'

456. עמש"כ בזה בספרנו מאור אהרן עה"ת בריש פ' קרח.

י"ט) דכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור, שהרי אפרת זו מרים וחור בנה של מרים הי', וא"כ איך יתפרש קרא כי מה שיין לומר ותמת עזובה והיינו מרים ואח"כ ויקח לו כלב את אפרת והיינו מרים והרי כבר נפטרה כדכתיב 'ותמת' עזובה. ושור"ר הא דפרש"י בסוטה י"א ב' שם בד"ה ותמת וז"ל והאי ותמת שנצטרעה. ויקח לו כלב את אפרת. לאחר שנתרפאת חזר ולקחה לו כו' עכ"ל, והיינו דותמת אי"ז מיתה ממש ומ"ד ויקח וגו' את אפרת היינו שאחר שנתרפאת חזר ולקחה. אמנם עדיין לכאור' קצת צ"ב היכן מצינו שנצטרעה ועוד היכן מצינו שגירשה וחזר ולקחה, ואדרבא בגמ' להלן מיניה (י"ב א') מבו' שנשאה דוקא משום שהי' חולנית ונשאה לש"ש שבדק באחיה דכפרש"י שם. (וודאי דאין הכונה למבואר בס"פ בהעלותך כי זה הי' אח"כ וגם חור כבר נולד אז). וקצת צ"ב.

ת. הכל נדרש מפסוק זה.

תשובה תשכח

ש. דהי"א ב' כ'. פרש"י וז"ל, וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל. צא וחשוב כו' הרי בצלאל בשעה שעשה את המשכן בן י"ח שנה כו' עכ"ל, לכאור' צ"ב דהא בסנהדרין ס"ט ב' איתא שהי' בצלאל אז בן י"ג שנה. וצ"ב.

ת. מדרשים חלוקים.

תשובה תשכט

ש. דהי"א ז' א'. פרש"י וז"ל, ולבני יששכר תולע ופואה ישוב ושמרון. בחומש כתיב (בראשית מ"ו) ויוב, יוב היה שמו ולפי שנתישבו ללמוד תורה דכתי' (לקמן י"ב) מבני יששכר יודעי בינה לעתים לכך זכה ונקרא ישוב עכ"ל, יש לשאול מהו המשמעות של 'יוב' ושל 'ישוב' כדי כך שזהו זכות במה שנקראו ישוב.

ת. שישב ללמוד.

תשובה תשל

ש. דהי"א שם. בהנ"ל. לכאור' צ"ב מהו 'ולפי שנתישבו ללמוד תורה' כו', והרי מלכתחילה יששכר עסקו בתורה כמ"ש על יששכר גופיה (ויחי מ"ט

י"ד) יששכר חמור גרם וגו' וכדפרש"י שם. ועוד צ"ב, למה דוקא יוב זכה ונקרא ישוב והרי כל בני יששכר עסקו בתורה לכאור'. ועוד צ"ב, מהו דכתיב 'מ'בני יששכר וגו' ולמה לא כתיב 'בני' יששכר יודעי בינה לעתים. (ומשום ג' הערות אלו עלה איזה חידוש ברעיוני בעזה"י, אך א"א לפ' כן רק מסברא אא"כ יש לכך מקור בחז"ל הק', ולכן אכתוב אותו על דרך ה'אפשר', והוא, דמתוך כל בני יששכר רק יוב נתיישב ללמוד תורה, ולכן כתיב 'מ'בני יששכר לומר דלא כולם אלא רק א' מבניו, ולכן רק יוב זכה ונקרא ישוב מה שלא מצינו כן בשאר אחיו, וזהו מש"כ רש"י ולפי שנתיישבו ללמוד תורה והיינו יוב וזרעו. אך כהנ"ל צ"ב אם אפשר לפ' כן). וצ"ב ג' ההערות.

ת. הוא ישוב יותר מכולם.⁴⁵⁷

תשובה תשלא

ש. דהי"א ז' ו'. בנימין בלע ובכר וידיעאל שלשה. יש לשאול מה טעם לא נזכרו כאן כל עשרה בני בנימין, כמ"ש בחומש (ויגש מ"ו כ"א) ובני בנימין בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד. (ובתנחומא ויגש ד' איתא דאמר בנימין ליוסף כולם ע"ש בן אמי כו').

ת. כנראה מאלה יצאו משפחות גדולות ושאר אחיהן נתערבו בהן.

תשובה תשלב

ש. דהי"א ז' י'. ובני ידיעאל בלהן ובני בלהן יעוש ובנימין וגו'. הנה לפי המבואר בפסוק כאן הוא נין של בנימין בן יעקב אע"ה ויש לשאול האם נקרא בנימין בחיי בנימין בן יעקב או שנולד אחר שכבר נפטר בנימין בן יעקב ונקרא ע"ש. (ונפק"מ אם יש מכאן ראיה שקוראים על שם אדם שעדיין בחיים).

ת. אין אנו יודעים רק מה שחז"ל מסרו לנו.

457. בדרך אגב אכתוב כאן את אשר עלה ומבני יששכר יודעי בינה כל אות שניה זה ר"ת ברעיוני בעזה"י, דיי'דעי בינה הוא ר"ת יוב, ישוב.

תשובה תשלג

ש. דהיי"א ז', כ' כ"א כ"ב. ובני אפרים שותלח וגו', והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת את מקניהם, ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבאו אחיו לנחמו. כתב בביאור הגר"א וז"ל, כי ירדו לקחת את מקניהם. היינו בני אפרים שיצאו קודם הקץ כו' עכ"ל, וכן הוא בתרגום 'הנון' הוו אמרכליא לבית אפרים ומנו ית קצא מן שעתא דהות דבירא דמרי עלמא מתמללא עם אברהם ביני פסוגיא וטעו דהוה חמי להון לממני מן יומא דאתיליד יצחק ונפקו ממצרים תלתין שנין קדם קצא ארום תלתין שנין מן קדם דאתיליד יצחק הות דבירא דמרי עלמא מתמללא עם אברהם ביני פסוגיא ובמפקהון ממצרים הוון עמהון מאתן אלפין גברין במאני זינא משבטא דאפרים וקטלנון אנשי גת דאתילידו בארעא דפלשתאי' כו', ולפי"ז נמצא מבואר דאפרים בנו של יוסף האריך ימים הרבה כי נולד עוד קודם שירד יעקב למצרים וכאן זהו ל' שנים קודם שיצאו בני"י ממצרים, והיינו רד"ו שנים פחות ל' סה"כ ק"פ ועוד י"ז שנה מעת בוא יעקב למצרים ונולד כשנתיים לפני שהגיע יעקב למצרים כמבואר בפ' מקץ פמ"א ולפי"ז נמצא שהי' אפרים כאן בן קצ"ט שנים לפחות, ואפי' יותר שנים כמ"ש ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים, וזה אחר הקצ"ט שנים הנ"ל. והאם הוא חשבון נכון.

ת. נכון.

תשובה תשלד

ש. דהיי"א ז' כ"ב. ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבאו אחיו לנחמו. לכאור' צ"ב מהו ויבאו 'אחיו' לנחמו, והרי לא היו לו אחים מלבד מנשה. (ואין לומר דהכוונה ליי"ב שבטים שאולי היו נחשבים לו לאחים מצד שהוא גם נכלל ביי"ב שבטים כי כאן מיירי ל' שנים קודם יציאת בני"י ממצרים והשבטים כבר נפטרו בתחילת זמן השיעבוד כמבואר בריש פ' שמות).

ת. אחיו הכוונה משפחתו.

תשובה תשלה

ש. דהיי"א ז' כ"ג. ויבא אל אשתו ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה כי ברעה היתה בביתו. וכתב בביאור הגר"א וז"ל, כי ברעה היתה בביתו. היינו הלידה היתה בעת רעה עכ"ל, ולכאור' פלא הוא, כי כאן היה אפרים לפחות

בן קצ"ט (כמו שכתבנו בשאלה לעיל פסוק כ', כי כאן היה ל' שנה קודם יצי"מ כמ"ש בתרגום, ונולד אפרים כ"ט שנה קודם הר"י שני השיעבוד) ואיך הוליד בגיל כזה מבוגר.

ת. האיש אינו מזקין כמ"ש במדרש.⁴⁵⁸

תשובה תשלו

ש. דהי"א ז' כ"ה. ורפח בנו ורשף ותלח בנו ותחן בנו. יש לשאול למה לא כתיב ורשף בנו ותלח בנו, ואולי מזה מבואר דרשף ותלח שניהם היו בני רפח, אך דא"כ צ"ב למה כתיב ורשף ותלח 'בנו' דהול"ל 'בניו'. ועוד דאם זה נכון א"כ יש לשאול מ"ד ותחן בנו דלא נתבאר בנו של מי והיינו האם של רשף או של תלח.

ת. אולי היו תאומים ונחשב כאחד, ותחן בנו של האחרון.⁴⁵⁹

תשובה תשלו

ש. דהי"א ז' ל"ג. ובני יפלט פסך ובמהל ועשות אלה בני יפלט. יש לשאול מה המיוחד דוקא גבי בני יפלט יותר מכולם שמפני כן הוצרך לומר כאן אלה בני יפלט, מה שלא מצינו כמו כן בכולם. (ולעיל א' ל"ג כתיב כל אלה בני קטורה ופרש"י כשביל כבודו של אברהם, ואילו כאן לא מצינו בזה דרשה). ת. כי היו חשובים.

תשובה תשלח

ש. דהי"א י"א י"א. ואלה מספר הגבורים אשר לדויד ישבעם בן חכמוני ראש השלישים הוא עורר את חניתו על שלש מאות בפעם אחת. הנה להלן פסו' י"ב פרש"י דבג' הגבורים כאן והיינו ישבעם ואלעזר ושמא היו יותר גבורים מהשלושה הגבורים [שהיו יותר מהשלושים גבורים דלהלן פסו' ט"ו] והגדול שבשלושה השניים הוא אבשי אחי יואב כדלהלן פסו' כ', אך צ"ב דהכא גבי ישבעם שהי' ראש הגבורים כולם מספר הכתוב גבורתו בכך שהרג בחניתו ג'.

458. עי' לעיל תשובה תשכ"ו. 459. היינו רשף ותלח בנו ותלח בנו רק כתוב אותם יחד ורשף ותלח ותלח היו תאומים ונחשב כאחד ולכן לא כתוב בנו. ותחן הוא בנו של תלח.

מאות בפעם אחת, וגם גבי אבשי מספר הכתוב גבורתו כן שהרג ג' מאות בפ"א כדלהלן פסו' כ', וצ"ב א"כ למה אבשי נחשב לפחות מישבעם וכמ"ש להלן פסו' כ"א ועד השלשה לא בא וכדפרש"י שם. ולכאו' צ"ב.

ת. ישבעם הרגם בהכאה אחת.

תשובה תשלט

ש. דהי"א י"ב ב'. פרש"י וז"ל, מאחי שאול מבנימין. לפי שכולם יצאו מאיש אחד מבנימין קרויים כולם אחים, ולכבוד גדולת דוד אומר מאחי שאול שאפילו אחי שאול באו אליו בעוד שאול חי עכ"ל, לכאו' קצת צ"ב שהרי לא באו מתוך בנימין רק ג' אלפים כדלהלן פסו' ל"ב וברש"י שם, וא"כ מהו 'ולכבוד גדולת דוד אומר מאחי שאול' כו', דבשלמא אם היו באים כל השבט או עכ"פ רוב השבט ניחא דזהו כבוד גדולת דוד אבל השתא שבאו רק ג' אלפים מתוך שבט שלם א"כ מהו ולכבוד גדולת דוד כו'.

ת. שבאו ג' אלפים ג"כ רבותא גדולה.

תשובה תשמ

ש. דהי"א י"ב י"א. משמנה הרביעי ירמיה החמישי. ולהלן פסו' י"ד ירמיהו העשירי וגו', ולכאו' מבואר דהשם ירמיה והשם ירמיהו הם ב' שמות ולא שם אחד, וקצת צ"ב דהא גבי ירמי הנביא מצינו דפעמים נקרא ירמיהו (וכגון בתחילת ס' ירמי' דכתיב דברי ירמיהו בן וגו') ופעמים שנקרא ירמיה (וכגון בס' ירמי' בפרק כ"ח דכתיב ויאמר ירמיה הנביא וגו' ועוד) ומבו' דהוא שם אחד. [וכיון שהוא שם אחד איך נתנו שם אחד לב' אחים].

ת. לירמי' הנביא הי' ב' שמות.

תשובה תשמא

ש. דהי"א ט"ו ד'. ויאסף דויד את בני אהרן ואת הלויים. ולהלן פסו' י"א י"ב י"ד ט"ו ויקרא דויד לצדוק ולאביתר הכהנים וללויים וגו', ויאמר להם אתם ראשי האבות ללויים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון ה' וגו', ויתקדשו הכהנים והלויים להעלות את ארון ה' אלקי ישראל, וישאו בני הלויים את ארון האלקים וגו', וקצת יש להבין דכיון שרק בני לוי נשאו הארון א"כ למה הוצרכו הכהנים ג"כ להתקדש.

ת. בכ"ד מקומות נקראו הכהנים הלוויים.

תשובה תשמב

ש. דהי"א ט"ו י"ז. ויעמידו הלויים את הימין בן יואל ומן אחיו אסף בן ברכיהו ומן בני מררי אחיהם איתן בן קושיהו. יש לדקדק למה רק אצל איתן אמר 'ומן בני מררי', דלמה לא אמר כמו כן 'ומן בני קהת' את הימין וכן 'ומן בני גרשם' אסף. (עוד יש להעיר דלעיל פ"ו אמר איתן בן 'קושי', וכאלו שינויים בשמות מצינו הרבה בספר דה"י כאן).

ת. כנראה שהימן ואסף היו ראשי כולם ואיתן הי' ראש רק לבני מררי.

תשובה תשמג

ש. דהי"א ט"ו י"ח. פרש"י וז"ל, זכריהו בן. כך שמו, וכל אלו משוררים ושוערים היו בדרך שהביאו את הארון והמשוררים והשוערים שהעמיד דוד לאחר שנתנו הארון אל האהל אשר נטה לו דוד ובמשכן שילה היו שוערים ובדרך לא היו שוערים לפי שלא הוצרכו 'כל כך' שוערים לפיכך נעשו משוררים חוץ משנים ברכי' ואלקנה וכל זה הי' בדרך אבל בנוח הארון היו משוררים שוערים עכ"ל, והנה ממש"כ רש"י 'ובדרך לא היו שוערים לפי שלא הוצרכו' 'כל כך' שוערים' כו' משמע דגם בדרך הי' צריך עכ"פ איזה שוערים ויש לשאול למה באמת הוצרכו לזה, ובפרט אחר שכבר ראו מה שארע עם עוזא שאסור ליגע בארון, ודאי למה הוצרכו לשוערים בדרך.

ת. לשאת את הארון.

תשובה תשדמ

ש. דהי"א ט"ו י"ט. והמשוררים הימן אסף ואיתן במצלותים נחשת להשמיע. הנה לכאור' כיון דהימן אסף ואיתן הם היו המשוררים באמת והיינו גם כשנח הארון ולא רק בדרך כשהביאו הארון, ואילו אלו הנזכרים בפסוק כ' כ"א היו השוערים באמת וכנ' בפסוק י"ח ורק בדרך נעשו משוררים כי לא הוצרכו כ"כ לשוערים אז כמו שפרש"י בפסוק י"ח, א"כ למה המשוררים האמיתיים והיינו הימן אסף ואיתן היו רק במצלותים שאי"ז כלי שיר ממש רק להשמיע וכמ"ש רש"י לעיל י"ג ח', דלכאור' הי' צריך שאלו השוערים שכעת הם גם משוררים

הם יתעסקו רק בהשמעת הקול בלבד ואלו המשוררים האמיתיים הם יתעסקו בכלי שיר ממש גם עתה בדרך. ולכאו' צ"ב.

ת. כנראה במצלתים הי' אומנות מיוחדת.

תשובה תשמה

ש. דהיי"א ט"ו כ'. וזכריה וגו' בנבלים על עלמות. יש לשאול למה לא אמר וזכריה בן, שהרי כך הי' שמו כדפרש"י לעיל פסו' י"ח.

ת. קיצר.

תשובה תשמו

ש. דהיי"א שם. וזכריה ועזיאל ושמירמות ויחיאל ועני ואליאב ומעשיהו ובניהו בנבלים על עלמות. יש לדקדק דהכא הקדים את מעשיהו לבניהו, ואילו לעיל פסו' י"ח הקדים את בניהו למעשיהו כדכתיב שם ועמהם אחיהם המשנים זכריהו בן ועזיאל ושמירמות ויחיאל ועני ואליאב ובניהו ומעשיהו וגו'. ולכאו' צ"ב הטעם.

ת. לענין נבלים על עלמות הי' מעשיהו יותר מומחה.

תשובה תשמז

ש. דהיי"א ט"ו כ"א. ומתתיהו ואלפיהו ומקניהו ועבד אדם ויעיאל ועוזיהו בכנרות על השמינית למנצח. ולעיל פסו' י"ח 'עוזיהו' לא נ'. ולכאו' צ"ב.

ת. אולי שנים היו.

תשובה תשמח

ש. דהיי"א ט"ו כ"ח. וכל ישראל מעלים את ארון ברית ה' בתרועה ובקול שופר ובחצצרות ובמצלתים משמעים בנבלים וכנורות. לכאו' יש לשאול כך, דהנה האתנחתא תחת תיבת 'ובמצלתים', ולכאו' למה לא נמצא תחת תיבת 'משמיעים', כי עתה כשהאתנחתא תחת תיבת ובמצלתים ה"ז מתפרש שהמצלתים עושה תפקיד כמו החצוצרות שזה ניגון והנבלים והכנורות מתפרש שזה רק משמיע קול, והרי לעיל י"ג ח' מצינו שהמצלתים הוא רק להשמעת קול והנבלים והכנורות הם לניגון כדלעיל פסו' כ' כ"א ברש"י, וא"כ לכאו' הול"ל האתנחתא

תחת תיבת 'משמעים' שאז הי' מתפרש שהמצלחים הוא רק להשמעת קול ולא הניגון ממש וכפי שמבואר לעיל שכך הוא וכו"ל. ולכאור' צ"ב.
ת. כולם היו גורמים להשמיע.

תשובה תשמט

ש. דהיי"א ט"ו כ"ט. פרש"י וז"ל, ומיכל בת שאול וגו'. לפי שספר דברי הימים בשביל כבוד דוד הוא לפיכך אין כתוב כאן מה אמרה מיכל לדוד כמו שכתוב בשמואל מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות אחד הריקים כי זילותא של דוד היה שאמרה לו אשה כן עכ"ל, ולכאור' צ"ב דאכתי גם ליכתוב 'ותבז לו בלבה' הוא זילותא, ובפרט כשלא אמר כאן הכתוב שהי' טענה עליה בזה כפי שאמר בס' שמואל. ולכאור' צ"ב.
ת. זה לא זילותא על דוד רק עלי'.

תשובה תשנ

ש. דהיי"א ט"ז כ"ח. פרש"י וז"ל, הבו לה' משפחות עמים. ומה יתנו לו מפרש כבוד ועוז עכ"ל, ולכאור' א"כ למה נ' שוב הבו לה' דהול"ל הבו לה' משפחות עמים כבוד ועוז.
ת. הכפלות לחזק הענין.

תשובה תשנא

ש. דהיי"א ט"ז ל"א. פרש"י וז"ל, ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים ה' מלך. כשאדם מולך הכל עצבים שאינן יודעים אם יש שטף בדינו, אבל כשימלוך הקב"ה ישמחו השמים והארץ וכל הישרים יאמרו עתה מלך ה' שהחזיר לנו הארון עכ"ל, ולכאור' צ"ב, דאילו מש"כ רש"י 'אבל כשימלוך הקב"ה ישמחו השמים והארץ' ה"ז קאי על הזמן של לעתיד לבוא, ואילו מש"כ רש"י אח"כ 'וכל הישרים יאמרו עתה מלך ה' שהחזיר לנו הארון' ה"ז קאי על הזמן שדוד המע"ה החזיר את הארון. ולכאור' צ"ב.
ת. אז אמרו הכל ה' מלך.

תשובה תשנב

ש. דהי"א י"ז ט"ז. ויבא המלך דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אני ה' אלקים ומי ביתי כי הביאתני עד הלום. הנה מ"ש דוד 'ומי ביתי' צ"ב למי הכוונה. ואם נתכוין לאביו (וכעין שאמר להלן פסו' י"ז בית עבדך למרחוק והיינו על שלמה המע"ה) הרי אביו נפ' בעטיו של נחש וא"כ יש לו במה לתלות הגדולה משום אביו שלא ה' לו שום עבירה ולמה קאמר 'ומי ביתי'.
ת. לדורות.

תשובה תשנג

ש. דהי"א כ"א כ"ב. ויאמר דויד אל ארנן תנה לי מקום הגרן ואבנה בו מזבח לה' בכסף מלא תנהו לי ותעצר המגפה מעל העם. לכאו' יש לשאול מהו 'ותעצר המגפה מעל העם' והרי המגפה כבר נעצרה כמבואר לעיל פסו' ט"ו דכתיב ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ירך וגו'.
ת. תני והדר מפרש איך ה'.⁴⁶⁰

לירושלים להשחיתיה וכהשחית ראה ה' וינחם על הרעה ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ירך ומלאך ה' עמד עם גרן ארנן היבוס, והיינו שהמלאך נשלח רק להשחית את ירושלים ולא לענין השבעים אלף וכו"ל, וכשראה דוד את המלאך בא להשחית את ירושלים אז התפלל כמבואר בפסו' י"ז והיינו שהתפלל שלא ימותו עוד מלבד אותם ע' אלף שכבר מתו, ועל זה אמר דוד כאן בפסו' כ"ב ותעצר המגפה מעל העם והיינו כי אם ה' משחית את ירושלים היו מתים עוד אנשים ולזה התפלל שלא ישחית את ירושלים וממילא תיעצר המגפה לגמרי מעל העם.
והנה מרן שליט"א לא השיב לן אם ניתן ליישב ב' תירוצים הנ"ל, ובפשוטו מרן שליט"א לא השיב ע"ז מאחר שכבר ענה שהפשט הוא ש'תני והדר מפרש איך היה'.

460. הנה במכתב לאחר שאלה זו שאלנו את מרן שליט"א אם אפשר ליישב שאלה זו בב' דרכים, וכדלהלן: הא' - אולי י"ל שהמגפה נעצרה על תנאי שיבנה דוד המזבח ויעלה הקרבנות, וזהו מ"ד בפסו' י"ח ומלאך ה' אמר אל גד לאמר לדוד כי יעלה דויד להקים מזבח לה' וגו' והיינו שהמלאך אמר בדבר ה' דבכדי שהמגפה תעצר שילך להקריב, ואכן המלאך המתין עד שגמר כל הקרבת הקרבנות ואז חזר המלאך וזהו מ"ד בפסו' כ"ו ויבן שם דויד מזבח לה' ויעל עלות ושלמים וגו' ויאמר ה' למלאך וישב חרבו אל נדנה. הב' - שמא י"ל דהמלאך נשלח רק כדי להשחית את ירושלים (אבל השבעים אלף לא מתו על ידי המלאך) וזהו דכתיב בפסו' י"ד ט"ו ויתן ה' דבר בישראל ויפל מישראל שבעים אלף איש, וזה נעשה ע"י הקב"ה כמ"ש ויתן ה' וגו', ואח"כ נ' וישלח האלקים מלאך

תשובה תשנ"ד

ש. דהיי"א כ"א כ"ה. פרש"י וז"ל, שקלי זהב משקל שש מאות. (ובסוף שמואל) כתיב בכסף שקלים חמשים הא כיצד נטל מכל שבט ושבט חמשים שקלים הרי שש מאות שקלים כדי שיהיה חלק לכל ישראל במזבח עכ"ל, ולכאור' קצת צ"ב המציאות שהי' שם כי בפשוטו מסדר הפסוק כאן משמע דמיד שמלאך ה' אמר שדוד יבנה מזבח בגרן ארנן מיד הלך לעשות זה (כמבואר בפסוק י"ח והלאה) וא"כ מתי לקח דוד מכל שבט הכסף שלקח מהם. ועוד צ"ב למה לקח דוד הכסף גם משבטי לוי ובנימין והרי הם לא היו במגפה וכמבואר לעיל פסוק ו' שיואב לא פקד אותם.

ת. גבה הכסף מכל השבטים כדי שיהא לכולם חלק בביהמ"ק ומהנ"ל⁴⁶¹ לקח גם מלוי ובנימין.

תשובה תשנ"ה

ש. דהיי"א כ"א כ"ח. פרש"י וז"ל, וכל פסוקי דפרשה זו דבוק פסוק אל פסוק כאילו כולו פסוק א' עכ"ל, יש לשאול למה נתכוין רש"י הקדוש בזה כאן (והיינו לאפוקי מה).

ת. שכל הפרשה הקדמה מהיכן ידע ששם יהי' ביהמ"ק.

תשובה תשנ"ו

ש. דהיי"א כ"א ל'. ולא יכל דויד ללכת לפניו לדרש אלקים כי נבעת מפני חרב מלאך ה'. פרש"י וז"ל, ולא יכול דויד. אז כשהיה אותו מעשה שצוה לו הקב"ה להעלות קרבן לא היה דוד יכול ללכת לפניו לדרוש אלקים כלומר לפני המזבח אשר בגבעון כי נבעת מפני חרב מלאך ה' והלך דוד כדברי ה' ובנה מזבח וענהו ה' עכ"ל, ולכאור' משמע שאם הי' יכול ללכת לבמה אשר בגבעון (אם לא הי' מתפחד מפני חרב מלאך ה') כן הי' מעלה העולות והשלמים

אשר בגבעון, ולכא' צ"ב שהרי כשהקב"ה צוה לו להעלות קרבן ציוהו ג"כ להקריב דוקא בגורן ארנן היבוס' כמ"ש לעיל פס' י"ח והיתכן שהי' מעלה הקרבן בגבעון בזמן שהקב"ה צוהו להעלותו בגורן ארנן. ולכא' צ"ב.
ת. קודם שם ואח"כ כאן.

תשובה תשנז

ש. דהי"א כ"ב ב'. ויאמר דויד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל ויעמד חצבים לחצוב אבני גזית לבנות בית האלקים. פרש"י וז"ל, לכנוס את הגרים. גרים שנתגייירו שלא רצה להעביד בישראל עבודת פרך כו' עכ"ל, לכא' צ"ב דהרי בבניית בהמ"ק לא נשמע קול ברזל והאבנים נחצבו ע"י תולעת שמיר וא"כ לאיזה עבודת פרך חשש דוד בחציבת האבנים כו'.

ת. לשאת אותם.⁴⁶²

תשובה תשנח

ש. דהי"א שם. בהנ"ל. יש לשאול מה הטעם שלא רצה להעביד בישראל עבודת פרך, והרי זו עבודה קדושה דבניית בית המקדש והטירדה כאן היא טירדה דמצוה. והאם הכוונה ללאו דלא תרדה בו בפרך. ואם זו הכוונה, האם בגרים אין הלאו דלא תרדה בו בפרך.

ת. הוא רק הכנה למצוה.⁴⁶³

תשובה תשנט

ש. דהי"א כ"ב ג'. וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים ולמחברות הכין דויד ונחשת לרב אין משקל. יש לשאול האם מ"ד ונחשת לרב אין משקל הכונה היא למ"ד לעיל י"ח ח' ומטבחת ומכון ערי הדדעזר לקח דויד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחשת ואת העמודים ואת כלי הנחשת.

ת. גם זה.

462. לכאורה קצת צ"ב דהא בפס' כתיב ויעמד חצבים לחצוב אבני גזית, וצ"ב הכונה.
 463. עיין להלן תשובה תשפ"ה.

תשובה תשס

ש. דהיי"א כ"ב ט'. הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו. לכאור' משמע דכשרצה דוד לבנות הבהמ"ק, והקב"ה שלח לו את גר החוזה שלא יבנה הוא אלא בנו כדלעיל פי"ז, עדיין לא נולד שלמה, והיינו ממה שרק כאן נאמר לדוד הנה בן נולד לך וגו'. האם נכון הוא.

ת. נכון.

תשובה תשסא

ש. דהיי"א כ"ב ה'. ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות לה' להגדיל למעלה לשם ולתפארת לכל הארצות אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו. פרש"י וז"ל, נער ורך. לפי שאפילו בן מ"ב שנה קרוי נער דכתיב ויהושע בן נון נער לא ימיש וגו' (שמות ל"ג), שהרי יהושע לא מלך אחרי משה כי אם כ"ח שנה וחי ק"י שנה, נמצא בשנת ל"א שנה כשהיו ישראל במדבר העיד עליו הכתוב ויהושע בן נון נער מאז היה בן מ"ב שנה על כן הוצרך לכתוב רך שלא היה כי אם בן י"ב שנה כשמלך עכ"ל, הנה מש"כ רש"י הל' לפי 'שאפילו' בן מ"ב שנה קרוי נער כו', לכאור' ר"ל דלא רק בן מ"א אלא אפילו בן מ"ב, והיינו דלהלן דהיי"ב י"ג ז' מצינו גבי רחבעם בן שלמה שכשהי' בן מ"א נקרא נער. וכן מה שהוצרך רש"י לבאר למה נ' כאן 'רך' לכאור' נמי משום ההפרש דאילו גבי רחבעם להלן כתיב 'רך הלבב' ואילו כאן כתיב רק 'רך' ולכן פרש"י דאין כאן הכונה רך הלבב אלא רך כפשוטו והיינו רך בשנים שהי' אז בן י"ב כשמלך. האם נכון לבאר כן.

ת. נכון.

תשובה תשסב

ש. דהיי"א כ"ב י"ד. והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת ולברזל אין משקל כי לרב היה ועצים ואבנים

הכינותי ועליהם תוסיף. קצת צ"ב דלעיל פסו' ג' כתיב וברזל לרב וגו' ונחשת לרב אין משקל, ואילו כאן כתיב ולנחשת 'ולברזל' אין משקל כי לרב. עוד צ"ב מה שלא הזכיר כאן שגם העצים היו הרבה כמ"ש לעיל בפסו' ד' ועצי ארזים לאין מספר.

ת. כ"ש העצים.

תשובה תשסג

ש. דהי"א כ"ג א'. ודויד זקן ושבע ימים וימלך את שלמה בנו על ישראל. הנה מכאן ועד תחילת פרק כ"ח להלן, הכין דוד המלך ומנה את הכהנים הלויים וישראלים כאו"א לתפקידו, ולהלן כ"ו ל"א פרש"י שכל זה הי' בשנת הארבעים למלכות דוד. והנה כתיב (מלכים א', א' א') והמלך דוד זקן בא בימים וגו' ולהלן מיניה (פסו' ה') כתיב ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך וגו', ובפשוטו משמע דגם מעשה דאדניהו הי' בשנת הארבעים למלכות דוד כמ"ש והמלך דוד זקן וגו' (וכמו שכאן בדה"י כשכתוב ודוד זקן ושבע ימים ה"ז בשנת הארבעים וכנ"ל מרש"י), וכיון שכן יל"ע מתי הי' המעשה דאדניהו, כי כיון שראה אדניהו שהמליך דוד את שלמה והכין את כל מלכותו וכו' וכנ"ל א"כ איך התנשא למלוך, שהרי הכל הי' בשנת הארבעים וכנ"ל. ולכאוי' על כרחך צ"ל דהכל הי' בתוך שנת הארבעים והיינו גם מעשה דאדניהו וגם המלכת שלמה ע"י דוד, ומעשה דאדניהו קדם להמלכת שלמה ע"י דוד, ולכן התנשא אדניהו, ואחר שהמליך דוד את שלמה אז הכין דוד כל הנצרך לשלמה עבור בניית ביהמ"ק והכנת הכהנים ולוים וישראלים. וכן נמצא מבו' ברש"י להלן כ"ט כ"ב דו"ל שם, וימליכו שנית לשלמה בן דויד. כבר המליכוהו פעם אחד כדכתיב במלכים (א', א') ויקח צדוק הכהן וגומר מפורש בהוריות מלך (בן מלך) אין מושחין ולמה משחו את שלמה דוד צוה למשחו כדי להוציא מלבן של עוזרי אדוניהו להמליכו עכ"ל והיינו דהפעם הראשונה שהמליכו את שלמה הי' זה אחר מעשה דאדניהו, ולכך לא קשיא איך התנשא אדניהו למלוך מאחר שראה שדוד המליך את שלמה, כי באמת קודם אדוניהו התנשא למלוך ואח"כ המליך דוד את שלמה והכין הכל וכנ"ל והכל הי' בשנת הארבעים. והאם נכון הוא.

ת. נכון.

תשובות

דברי הימים א'

הגר"ח

רצו

תשובה תשסד

ש. דהי"א כ"ג ג'. ויספרו הלויים מבין שלשים שנה ומעלה וגו'. לכאן צ"ב איך ספרו אחר מה שהי' כדלעיל פרק כ"א שיואב מנאם בציווי דוד והי' נגף. ובאמת איך כאן לא הי' נגף.
ת. לצורך מותר.

תשובה תשסה

ש. דהי"א כ"ג, ד' ה'. מאלה לנצח על מלאכת בית ה' עשרים וארבעה אלף ושטרים ושפטים ששת אלפים. וארבעת אלפים שערים וארבעת אלפים מהללים לה' בכלים אשר עשיתי להלל. ולכאן מה ההפרש בין אלו שהיו לנצח על מלאכת בית ה' לבין המהללים לה' בכלים, ושוב נמצא בביאור הגר"א דהכ"ד אלף שהיו לנצח על מלאכת בית ה' היו משוררים בפה והד' אלפים מהללים לה' היו משוררים בכלים. ונמצא דכנגד כל ו' אנשים שהיו משוררים בפה הי' כנגדם כלי אחד (כי עשרים וארבעה אלף לחלק לארבעת אלפים נמצאו ו' אנשים), ושמה דוד המלך עשה כן במכוון שיהי' עם כל ו' משוררים בפה אחד עם כלי אחד. והאם נכון הוא.
ת. אולי.

תשובה תשסו

ש. דהי"א שם. בהנ"ל. יש לשאול למה הוצרכו כ"כ הרבה שוערים.
ת. היו משפחות משפחות והמשפחות נתרבו.

תשובה תשסז

ש. דהי"א כ"ג ט'. בני שמעי שלומית וחזיאל והרן שלשה אלה ראשי האבות ללעדן. קצת צ"ב איך נתנו השם 'הרן' שהוא שם של גוי כמבו' בפ' בראשית.
ת. הרן מת על קידוש ה' ולכן זכה שישראל יצאו ממנו.

תשובה תשסח

ש. דהי"א כ"ג, כ"ד - כ"ז. אלה בני לוי וגו' מבין עשרים שנה ומעלה. כי בדברי דויד האחרונים המה מספר בני לוי מבין עשרים שנה ולמעלה.

ולכאו' צ"ב דהא לעיל פסו' ג' כתיב ויספרו הלויים מבין 'שלושים שנה' ומעלה וגו'.

ת. נספרו גם מבין כ'.

תשובה תשס"ט

ש. דהיי"א כ"ז ג'. פרש"י וז"ל, הראש לכל שרי הצבאות. ישבעם מבני פרץ היה והיה ראש לכל י"ב שרי צבאות ולפי שהיה מן בני פרץ מנהו דוד ראש עכ"ל, ויש לשאול שהרי לכאו' צריך להקדים הכהן וא"כ למה לא מינה דוד את בניהו בן יהוידע הכהן הראשון לפני ישבעם דאף שהי' מן בני פרץ כדוד המלך מ"מ הא צריך להקדים הכהן. ועוד, דלמה מינה את בניהו בן יהוידע הכהן רק השלישי ולא השני, דנחי שמינה את ישבעם הראשון כי הי' מבני פרץ מ"מ שימנה את בניהו עכ"פ השני מצד שהוא כהן. ולכאו' צ"ב.

ת. בניהו בן יהוידע הי' לו כבוד אחר שהי' אב"ד ראש הסנהדרין כמ"ש בברכות ד' א' ⁴⁶⁴ ולא הוצרך לכ"ז.

תשובה תשע

ש. דהיי"א כ"ז כ"ה. פרש"י וז"ל, ועל האוצרות בשדה. ועל מה שגדל בשדה תבואות יין ושמן וכל מיני אוכלין ומשקין עכ"ל, לכאו' צ"ב דהא להלן פסוק כ"ז פרש"י וז"ל ועל שבכרמים. הוא אוצרות היין עכ"ל, וכן גבי השמן פרש"י להלן פסוק כ"ח וז"ל ועל הזיתים. לנוטעין ולמסוק עכ"ל, וא"כ היו ממונים על היין והשמן, ואולי יש הפרש בין 'תבואות' יין ושמן לבין 'אוצרות' יין ושמן. וקצת צ"ב.

ת. נכון שיש אוצרות שדה ויש אוצרות בית.

תשובה תשע"א

ש. דהיי"א כ"ח ט'. ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין וגו'. ופרש"י

464. הכי אמרינן התם, בניהו בן יהוידע זה סנהדרין כו' ופרש"י שהיה אב בית דין עכ"ל יעו"ש.

וז"ל. בלב שלם. בלבב שלם לא נאמר שיהא משמע שני לבבות אלא בלב שלם שלא יהא לך אלא לבב אחד לאבינו שבשמים כו' עכ"ל. הנה לפי"ז יתכן לפ' מ"ד ויחד 'לבבנו' לאהבה וליראה את שמך והיינו ויחד לבבנו שיהיו לבב אחד לאבינו שבשמים. אך לכאו' במודים דרבנן כן תחיינו כו' ולעבדך 'בלבב' שלם צ"ב דהול"ל ולעבדך 'בלב' שלם.

ת. לייחד שני הלבבות ליראת שמים כמ"ש במשנה ברכות נ"ד א'.⁴⁶⁵

תשובה תשעב

ש. דהיי"א שם. בהנ"ל. מ"ד 'בלב שלם ובנפש חפצה', אולי יל"פ לפי מה דפרש"י להלן (כ"ט ט') וז"ל, בלב שלם. בלב אחד נתנו ברצון נפשם ולא בשני לבבות, שיש אדם נותן בעל כרחו ולא בנפש חפצה או שמתבייש מאחרים והוא נקרא שני לבבות, אבל אלו ברצון נפשם נתנו כולם עכ"ל, וזהו כאן בלב שלם ובנפש חפצה והיינו כי בלב שלם שייך רק ע"י שיהי' זה בנפש חפצה. והאם נכון לבאר כן.

ת. נכון וכנ"ל בברכות נ"ד א'.

תשובה תשעג

ש. דהיי"א כ"ח י"א - ט"ו. ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם וגו'. ומשקל למנורות הזהב ונרתיהם זהב במשקל מנורה ומנורה ונרתיה וגו'. ופרש"י וז"ל, במשקל מנורה ומנורה. כי עשרה מנורות עשה עכ"ל, ולכאו' משמע ששלמה שעשה העשרה מנורות לא עשאם רק מדעתו אלא מדעת דוד המלך אביו והיינו בכך שמסר לו דוד לשלמה הזהב והכסף וכו' עבור י' מנורות. והאם נכון הוא.

ת. נכון, הכל בכתב וגו'.⁴⁶⁶

465. כדתנן התם, ואהבת את ה"א בכל לבבך וגו' יעו"ש. 466. היינו כמו שאמר דוד בסוף דבריו בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע כו' (להלן פסוק י"ט) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל

תשובה תשעד

ש. דהי"א כ"ט י'. פרש"י וז"ל, מעולם ועד עולם. אמר דוד גר אחד היה יתרו בין שש מאות אלף ואמר ברוך ה' אשר הציל אתכם גנאי גדול הוא לכל ישראל, ואני הריני מוסיף לברך את הקב"ה יותר מיתרו עכ"ל, לכאור' צ"ב, א'. מהו 'גר אחד' והרי היו הגרים של משה רבינו (דהיינו הערב רב). ב'. למה גנאי הוא לישראל, והרי ישראל אמרו שירה. וצ"ב.

ת. גר כראוי, וגנאי לישראל שלא אמרו ברוך.⁴⁶⁷

תשובה תשעה

ש. דהי"א כ"ט כ"ה. ויגדל ה' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל. יש לדקדק, א'. מהו על 'כל' מלך והרי רק שאול ודוד מלכו לפניו. ב'. מהו 'לפניו' דמשמע שאחריו כן ה' שהרי גם אחריו לא ה' כן.

ת. שמלך בכיפה כמ"ש במגילה י"א א'⁴⁶⁸ ולאחריו ה' כנ"ל בגמ' שם.

תשובה תשעו

ש. דהי"א כ"ט כ"ח. וימת בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד וגו'. לכאור' צ"ב למה לא נ' 'זקן' ושבע ימים וכדלעיל כ"ג א' ודויד זקן ושבע ימים וגו' וכן בתחי' ס' מלכים. וצ"ב.

ת. שלא גמר שנת זקנה שנפטר בעצרת עי' שבת ל' א'.⁴⁶⁹

והיינו דמ"ש כאן ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו וגו' ה"ז קאי לענין המלוכה בכיפה וז"ש אשר לא היה וגו' לפניו וגו' כי לאחריו כן היה והיינו אחאב.⁴⁶⁹ הכי אמרינן התם, כדרכ' יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם הודיעני ה' קצי אמר לו גזרה היא מלפני שאין מודיעין קצו של בשר ודם ומדת ימי מה היא גזרה היא מלפני שאין מודיעין מדת ימיו של אדם ואדעה מה חדל אני אמר לו 'בשבת' תמות אמות באחד

כל מלאכות התבנית, יעו"ש.⁴⁶⁷ לכאורה אכתי יל"ע למה גנאי הוא שלא אמרו ברוך מאחר שכבר אמרו שירה והיינו דמהו ההפרש בין שירה לבין ברוך כדי כך שיהי' לגנאי שלא אמרו ברוך אפי' שכבר אמרו שירה.⁴⁶⁸ הכי אמרינן התם, תנו רבנן שלשה מלכו בכיפה ואלו הן אחאב ואחשוורוש ונבוכדנאצר כו' ותו ליכא והא איכא שלמה לא סליק מלכותיה הניחא למ"ד מלך והדיוט אלא למ"ד מלך והדיוט ומלך מאי איכא למימר שלמה מילתא אחרייתי הוה ביה שמלך על העליונים ועל התחתונים שנאמר וישב שלמה על כסא ה' יעו"ש.

דברי הימים ב'

תשובה תשעז

ש. דהיי"ב ב' ב'. ויחל לבנות בחדש השני בשני ארבע למלכותו. פרש"י וז"ל, ויחל לבנות בחדש השני. מפורש בתחילת ר"ה ירושלמי ופתרון בחדש השני בשני בחדש אייר, לפי שרוצה לומר בשנת ארבע למלכותו הוצרך לכפול ולומר בשני ודוגמא כו' ואז בשנת ארבע למלכותו התחיל בשני, כי כל ימי החורף לא היה יכול מפני הקור, ובניסן לא היה יכול מפני הפסח עכ"ל, הנה זמן בניית כל ביהמ"ק הי' שבע שנים כמבואר בס' מלכים וכדפרש"י להלן ח' א', ולפי המבואר בפסוק דידן שבימות החורף לא היה יכול להתחיל בניית הבנין א"כ גם בכל הז' שנים בימות החורף לא בנו. וכמו"כ בכל חודש ניסן מאותן ז' שנים לא בנו מפני הפסח. ומסתברא דמאותו טעם גם לא בנו בחדש תשרי של אותן ז' שנים מפני המועדים שהיו בהם. ויש לשאול האם נכון הוא או"ד דרך בחורף ובפסח הראשון לא בנו, אבל בכל החורף והפסח ושאר הזמנים הנ"ל כן בנו. ולכאורה מסתבר כצד קמא.

ת. אחרי שכבר התחילו יותר נקל להמשיך.

בשבת דמשמע שהיה זמנו ליפטר באחד בשבת אלא כיון שאין מלכות נוגעת בחברתה לכן נפטר יום קודם, אמנם ברש"י לא משמע כן, כי רש"י פירש דוד ביקש כן כדי שיוכלו להתעסק בקבורתו ובהספדו יעו"ש וזה הטעם לכך שביקש דוד ג"כ אמות ברעב שבת יעו"ש. ויש מי שרצה לומר דעל כרחק זמנו של דוד הי' באחד בשבת, כי הרי דוד קיבל שבעים שנה משנותיו של אדם הראשון כדאיתא בחז"ל, ואם נגמרו כל השבעים שנה בשבת א"כ איך ביקש דוד ליפטר באחד בשבת והרי נגמרו השנים שקיבל מאדה"ר וגם למה לא אמר לו הקב"ה שאי אפשר משום שנסתיימו השנים מאדה"ר ולמה א"ל רק הטעם של אין מלכות אחת נוגעת בחברתה אלא ש"מ שזמנו של דוד הי' באחד בשבת ולכן ביקש למות באחד בשבת ואמר לו הקב"ה דא"א משום שאין מלכות אחת נוגעת בחברתה, וזהו מש"כ מרן שליט"א שלא גמר שנת

בשבת אמר לו כבר הגיע מלכות שלמה בן ואין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא אמות בערב שבת אמר לו כי טוב יום בחצריך מאלף טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה מאלף עולות שעתידי שלמה בן להקריב לפני על גבי המזבח כו'. ובגליון הגמ' שם איתא, עי' תוספות חגיגה י"ז א' ד"ה אף עצרת כו'. ושם כתבו התוס' וז"ל, בירושלמי אמר רבי יוסי בר בון דוד מת 'בעצרת' כו' כיון שהיה שבת כדמשמע בשבת בפרק במה מדליקין דבשבת נפטר דוד כו' יעו"ש. ומצינו שדוד המע"ה נפטר בעצרת שחל בשבת. ואולי כונת מרן שליט"א דכיון שנפטר בעצרת ולא בסוף השנה א"כ מצינו שלא גמר שנת זקנה, ולכן לא נ' כאן גם 'זקן'. אך צ"ב ממה דאיתא שדוד המלך ע"ה נולד בשבועות ונפטר בשבועות והרי שגמר שנתו. ואולי הם מדרשים חלוקים. ויש מי שרצה לומר דכונת מרן שליט"א היא ממה שאמר דוד אמות באחד

תשובה תשעה

ש. דהיי"ב שם. קצת צ"ב מה נשתנה בית שני מבית ראשון דאילו בית ראשון בנאוהו ד' שנים ואילו בית שני בנאוהו ד' שנים וכדפרש"י בס' עזרא ו' ט"ו.

ת. מפני שלא נבנה בכבוד כ"כ כבית ראשון.

תשובה תשעט

ש. דהיי"ב ג' ו'. ויצף את הבית אבן יקרה לתפארת והזהב זהב פרוים. פרש"י וז"ל, ויצף את הבית אבן יקרה. שקע ורבץ אבנים יקרות בזהב בקירות הבית לתפארת ולנוי. והזהב. שאומר ויחפהו זהב טהור, מזהב פרוים הי', פרוים שם מקום. ורבותינו פירשו שדומה לדם פרים מרוב שבחו ואדמומיתו עכ"ל. הנה לעיל דהיי"א נתבאר מהיכן הי' לדוד הכל, דהנחשת הי' לו מערי הדדעזר כמ"ש שם י"ח ח', והעצי ארזים הי' מהצידנים והצרים כמ"ש שם כ"ב ד', והכסף והזהב הי' מאדום מואב בני עמון פלשתים ועמלק, וכמ"ש שם י"ט י"א. ואמנם לא נזכר בכל אלו המקומות שלקחו הזהב מפרוים (לפרש"י שזהו שם מקום וכנ"ל), ואם כן יש לשאול למה לא נזכר שלקחו הזהב גם מפרוים (וכמו בכל הנ"ל שנזכר כל דבר מהיכן הגיע לדוד), או"ד פרוים הי' מקום בא' מהעמים הנזכרים והיינו אדום ומואב וכו' וכנ"ל ובאמת לא הי' זה זהב נוסף.

ת. זה שלמה שלח לקנות ולא הי' מכיבוש.

תשובה תשפ

ש. דהיי"ב ד' ט"ז. פרש"י וז"ל, ואת הסירות ואת היעים ואת המזלגות. אע"פ שאמרנוהו כבר למעלה בא וחזר ושנה ועוד להודיענו כי נחושת היו וגם מודיענו מזלגות שלא הוזכר למעלה עכ"ל, קצת צ"ב דלכאו' אכתי ק' למה נכפל, כי למה לא נאמר הכל כבר למעלה והיינו שלמעלה הי' ליכתוב גם שהיו נחושת וגם מזלגות, ולמה הוצרך לכפול בשביל להודיענו זאת, דהיי' לו לומר הכל בפסוק אחד.

ת. בתחילה קיצר.

תשובה תשפא

ש. דהיי"ב ה' ד' - ה'. ויבאו כל זקני ישראל וישאו הלויים את הארון. ויעלו את הארון ואת אהל מועד ואת כלי הקדש אשר באהל העלו אתם הכהנים הלויים. ופרש"י וז"ל, העלו אותם הכהנים הלויים. פתרונו, מוסב למעלה שאמר וישאו הלויים את הארון ומפרש מי היו אותם הלויים שאמרתי לך למעלה הכהנים הלויים שאף הכהנים מבני לוי הם ולא לויים ממש היו, וכן כתוב במלכים (א', ח') וישאו הכהנים את הארון וגם הכלים ואהל מועד העלו עמהם הלויים כמשפטם עכ"ל, ולכאו' יש לשאול למה הוצרך לומר וישאו 'הלויים' ואח"כ לפרש דהיינו 'הכהנים הלויים' דהול"ל מיד בפסו' ד' וישאו 'הכהנים'. ועוד, היתכן לומר שהכהנים נשאו הארון והרי ע"ז נענש עוזה וכדלעיל דהיי"א ט"ו י"ב - ט"ו וברש"י שם. (וברלב"ג ובמלבי"ם פירשו דהלויים נשאו הארון והכהנים הכניסוהו לקה"ק, אבל פרש"י לכאו' צ"ב וכנ"ל). וצ"ב.

ת. כך היתה מצותו הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל.

תשובה תשפב

ש. דהיי"ב ו' מ"א. ועתה קומה ה' אלקים לנוחך אתה וארון עוזך כהניך ה' אלקים ילבשו תשועה וחסידיך ישמחו בטוב. פרש"י וז"ל, וחסידיך ישמחו בטוב. ברוב טובות ומעשרות הניתן ללויים בשכר ששומרין את הארון ומשוררים לפניו עכ"ל, הנה מדכתב רש"י בל' הוה בשכר 'ששומרין' כו' 'ומשוררים' כו' ולא כתב 'ששמרו' כו' 'ושוררו' כו' בל' עבר לכאו' מבואר דאין הכונה לדרך שלקחו את הארון מהמשכן אל בית המקדש, רק הכונה באופן תמידי לכל הזמן שבית המקדש קיים, שהלויים זוכים לרוב טובות ומעשרות בשכר שתמיד שומרין הארון ומשוררים לפניו. אך לכאו' צ"ב. א'. שהרי המעשרות ניתנים ללויים בעבור שאין להם חלק ונחלה בא"י כמפורש בחומש והיכן מצינו שזה בשכר ששומרין הארון כו'. ב'. שכיון דמיירי על הזמן שהארון כבר הי' בקודש הקדשים ולא בדרך א"כ למה הוצרכו לשומרין.⁴⁷⁰ ג'. דמתי משוררין לפני הארון שהרי הוא נמצא בקודש הקדשים והלויים לא מגיעים לשם.⁴⁷¹ (ושאלה ב' לכאורה אין

זקנה. 470. וזה י"ל שהוא מפני הכבוד כמבואר
בריש מסכת מדות יעו"ש. 471. וזה י"ל דכל
הארון. (והנה במכתב שאלנו אם אפשר ליישב
שאלה ג' זו, כך, דהנה לעיל פרק ה' פסו' י"א י"ב
לכאו' מבואר דבזמן שהעבירו הארון מהמשכן

ליישוב דהכונה לשוערים שהם שומרים רק נקראים שוערים לפי ששמירתן בשער וכדפרש"י בתמיד כ"ה בד"ה היו עליות, חדא כי הם שומרים רחוק (יחסית) מבית קה"ק,⁴⁷² ועוד דא"כ למה רק וחסידיך והיינו הלויים ישמחו בטוב, שהרי גם הכהנים היו שומרים בביהמ"ק כמב' בתמיד שם, אלא על כרחך לכאו' אין הכונה לשוערים, וכיון שכן צ"ב כנ"ל אות ב' למה הוצרכו לשומרינן). ולכאו' צ"ב ג' ההערות.

ת. ששומרים כשצריך לשמור ומשוררים כשצריך לשורר.⁴⁷³

תשובה תשפג

ש. דהי"ב ז' ב'. ולא יכלו הכהנים לבוא אל בית ה' כי מלא כבוד ה' את בית ה'. לכאו' צ"ב שהרי כולם היו כבר בבית ה', כי היו בבית ה' בזמן ששלמה התפלל כל התפילה וכמבואר מהא דכתיב לעיל ו' י"ב ויעמד לפני מזבח ה' נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו, וכמבואר נמי מהכא פסוק ג' שהשתחוה על הרצפה שזה מותר רק בביהמ"ק, ובפס' דידן הרי מיירי על הזמן שגמר תפלתו וכדלעיל הכא פס' א', וא"כ מהו ולא יכלו וגו' והרי היו שם.

ת. לא יכלו לזוז ממקומם.

תשובה תשפד

ש. דהי"ב ז' ד'. והמלך וכל העם זבחים לפני ה'. לכאו' צ"ב איך זבחו והרי לא היו יכולים לבוא אל בית ה' וכמ"ש לעיל פס' ב' ולא יכלו הכהנים לבוא אל בית ה' וגו'.

ת. אחרי שהשתחוה יכלו להקריב.

הוא משום שהוא דוחק לפרש כן). ⁴⁷². אך מ"מ מצינו לוי אחד ששמר מאחורי קודש הקדשים לצד מערב כדתנן בריש מסכת מדות יעו"ש. ⁴⁷³. והיינו, דלכן וחסידיך ישמחו בטוב.

לביהמ"ק לא שוררו לפניו, אמנם לאחר שהכניסו הכהנים את הארון לקה"ק אז הלויים שוררו, ושמא על הזמן הזה כתיב וחסידיך ישמחו בטוב וכדפרש"י בשכר ששומרים לפניו [ודוחק]. ומרן שליט"א לא ענה ע"ז, ובפשוטו

תשובה תשפה

ש. דהיי"ב ח' ט'. ומן בני ישראל אשר לא נתן שלמה לעבדים למלאכתו כי המה אנשי מלחמה ושרי שלישיו ושרי רכבו ופרשיו. פרש"י וז"ל, למלאכתו. למלאכת בנינו למה כי הגרים למלאכתו ולא אנשי ישראל לפי כי ישראל המה אנשי חיל ואנשי מלחמה ושרי רכבו ופרשיו עכ"ל, לכאור' קצת צ"ב דהנה לעיל (דהיי"א, כ"ב ב') כתיב ויאמר דויד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל וגו' ופרש"י שם וז"ל, לכנוס את הגרים. גרים שנתגיירו שלא רצה להעביד בישראל עבודת פרך כו' עכ"ל, וכיון שכן, למה הוצרך לפרש ולומר שהגרים למלאכתו ולא ישראל כי ישראל המה אנשי חיל וכו', שהרי הי' יכול לומר הטעם כי לא רצה להעביד בישראל עבודת פרך וכמ"ש לעיל גבי דוד המע"ה.

ת. אינו פרך ממש כשמכוונים למצוה ומ"מ לישראל הי' מצוה אחרת.⁴⁷⁴

תשובה תשפו

ש. דהיי"ב שם. בהנ"ל. פרש"י (דהיי"א כ"ב ב') וז"ל, לכנוס את הגרים. גרים שנתגיירו שלא רצה להעביד בישראל עבודת פרך וכן מצינו בשלמה כו' ומן בני ישראל לא נתן שלמה לעבדים וגו' עכ"ל, ומשמע דמה דכתיב ומן בני ישראל לא נתן שלמה לעבדים וגו' הוא משום שלא רצה להעביד בישראל עבודת פרך, וצ"ב דאצלנו (דהיי"ב ח' ט' הנ"ל) פרש"י הטעם לפי שישראל המה אנשי חיל וכו', ואדרבא כיון שהם אנשי חיל וכו' א"כ אולי לדידהו אי"ז עבודת פרך. ולכאור' צ"ב.

ת. היינו הך כנ"ל.

תשובה תשפז

ש. דהיי"ב ח' י"א. ואת בת פרעה העלה שלמה מעיר דויד לבית אשר בנה לה כי אמר לא תשב אשה לי בבית דויד מלך ישראל כי קדש המה אשר

474. היינו, דכיון שאינו פרך ממש כשמכוונים למצוה ומ"מ לישראל הי' מצוה אחרת. למצוה א"כ למה באמת לא נתן זה העבודה ועי' לעיל תשובות תשנ"ז תשנ"ח.

באה אליהם ארון ה'. פרש"י וז"ל, העלה שלמה מעיר דוד. היא ציון שהושיבה בעיר דוד כשלקחה והיתה שם עד כלותו לבנות את ביתו עכ"ל, ולכאו' צ"ב דכיון שהסיבה שהעבירה מעיר דוד הוא לפי שבא' אליהם ארון ה', א"כ למה המתין עד שגמר לבנות את ביתו, והרי גמר בניית ביתו הי' י"ג שנים אחר גמר בניית הביהמ"ק וכנ"ל ברש"י לעיל פסו' א', ולמה לא העבירה מיד כשהביא הארון והיינו י"ג שנים קודם גמר בניית ביתו.

ת. לא הי' לו איפה להושיבה.

תשובה תשפח

ש. דהיי"ב ט' י"א. ויעש המלך את עצי האלגומים מסלות לבית ה' ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים ולא נראו כהם לפניו בארץ יהודה. קצת צ"ב דמסדר הפסוקים לכאו' מבואר שעשה את עצי האלגומים מסילות לבית ה' ולבית המלך אחרי שמלכת שבא הגיעה, ומאידך לעיל (פסוק ד') כתיב ותרא מלכת שבא את חכמת שלמה והבית אשר בנה, ומאכל שלחנו וגו' ועליתו אשר יעלה בית ה' וגו' ומבואר דעשה המסילות עוד קודם שהגיעה מלכת שבא. (ואולי, העליה דכתיב לעיל פסו' ד' אי"ז המסילות דכתיב הכא פסו' י"א וצ"ב א"כ מהו המסילות ומהו העליה. ואולי עי"ל, דבאמת כבר עשה המסילות קודם שהגיעה מלכת שבא וכדלעיל פסו' ד', ורק פה פסו' י"א מספר ממה הי' עשוי המסילות והעליה וצ"ב א"כ למה מספר זאת רק כאן ולא אמר זה לעיל במקומו בפסו' ד'). וצ"ב.

ת. קודם ג"כ הי' לו מקום עלי' חשוב.

תשובה תשפט

ש. דהיי"ב ט' י"ז. ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב טהור. יש לשאול מהו הכלל, דפעמים שאמר הכתוב 'המלך שלמה' וכגון לעיל פסו' י"ב ט"ו ולהלן פסו' כ"ב, ופעמים שאמר הכתוב רק 'המלך' כמו בפסו' דידן ולהלן פסו' כ"ז, ופעמים שאח"כ רק 'שלמה' וכמו לעיל פסו' י"ג ולהלן פסו' כ"ה. ומהו הכלל בכל זה.

ת. במגילת אסתר מצינו שכל מקום שכתוב המלך רמז להקב"ה.

תשובה תשצ

ש. דהיי"ב י' י"ג. ויענם המלך קשה ויעזב המלך רחבעם את עצת הזקנים. יש לדקדק דלכאו' הול"ל בהיפוך והיינו קודם ויעזוב וגו' את עצת הזקנים ואח"כ ויענם וגו' קשה. ועוד, למה בתחילה אמר 'המלך' ואח"כ אמר 'המלך' רחבעם'.

ת. תני והדר מפרש.

תשובה תשצא

ש. דהיי"ב י"ב ו'. ויכנעו שרי ישראל והמלך ויאמרו צדיק ה'. יש לשאול למה שרי ישראל נ' לפני המלך. (והאם יש ללמוד מזה שקודם שרי ישראל נכנעו ואח"כ המלך נכנע).

ת. נכון.

תשובה תשצב

ש. דהיי"ב י"ג י"א. ומקטרים לה' עלות בבקר ובקרב בערב וקטרת סמים ומערכת לחם על השלחן הטהור ומנורת הזהב ונרתיה לבער בערב בערב כי שמרים אנחנו את משמרת ה' אלקינו וגו'. יש לדקדק דלכאו' הול"ל על השולחנות וכן מנורות הזהב ונרתיהם ל' רבים כי הרי היו שם עשרה שולחנות ועשרה מנורות מלבד של משה רבינו. (ושמא שישק לקחם עמו). וקצת צ"ב.

ת. לא היו מסדרים אלא על של משה וכן לא היו מדליקים אלא בשל משה (עי' מנחות צ"ט א').⁴⁷⁵

475. כדאמרי' התם, ת"ר עשרה שולחנות עשה שלמה ולא היו מסדרין אלא על של משה שנאמר ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב, עשר מנורות שלמה עשה שלמה ולא היו מדליקין אלא בשל משה שנא' מנורת הזהב ונרתיה לבער בערב כו' יעו"ש. ועי' לעיל תשובה תשע"ג שהי' שולחנות והי' מנורות לא עשה שלמה מדעתו בלבד אלא מדעת דוד המלך אביו ע"פ ציווי השי"ת יעו"ש.

תשובה תשצג

ש. דהיי"ב י"ג כ'. ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו ה' וימת. פרש"י וז"ל, ויגפהו ה'. לירבעם. כו' ובכ"ר מפורש ויגפהו ה' לאביה עכ"ל, ולהא דמפורש בכ"ר לכאו' צ"ב אמאי שהרי להמבואר בפסוקים כאן הי' צדיק, וגם הצליח במלחמותיו מטעם זה שנשען על ה', וא"כ למה ויגפהו ה' לאביה. ולכאו' צ"ב.

ת. משום שלא ביער הע"ז כשהגיע לשם (עי' ב"ר פמ"ג ה' עוד טעמים).

תשובה תשצד

ש. דהיי"ב ט"ו א' - ב'. ועזריהו בן עודד היתה עליו רוח אלקים. ויצא לפני אסא ויאמר לו שמעוני אסא וכל יהודה ובנימן וגו'. קצת יפלא במה שאמר שמעוני אסא ולא אמר שמעוני אסא 'המלך' שהרי בכל המקומות שהנביא דיבר למלך מצינו שחלק כבוד למלכות ואמר 'המלך' וכגון להלן כ' ט"ו וכן להלן כ"ה ז', ולמה כאן לא אמר המלך. ולכאו' הוא צ"ב.

ת. אולי כדי שלא יתגאה.

תשובה תשצה

ש. דהיי"ב ט"ו ח'. וכשמע אסא הדברים האלה והנבואה עדד הנביא התחזק ויעבר השקוצים מכל ארץ יהודה ובנימן וגו'. לכאו' צ"ב, א'. למה כתיב עדד הנביא והרי הנביא הי' עזריהו בן עודד וכדלעיל פסו' א' ועזריהו בן עודד היתה עליו רוח אלקים. ב'. מ"ד התחזק ויעבר השקוצים וגו', שהרי כבר עשה זאת וכמבו' לעיל תחילת פי"ד פסו' ב' ד', (ושאלה זו אולי י"ל דשם מבו' שהסיר מערי יהודה ושמא כאן נוסף על ערי יהודה גם בנימין וכו' שגם משם הסיר הע"ז).

ת. בגלל שהיה נביא בן נביא התחזק.

תשובה תשצו

ש. דהיי"ב ט"ו ט'. ויקבץ את כל יהודה ובנימן והגרים עמהם מאפרים ומנשה ומשמעון כי נפלו עליו מישראל לרב בראתם כי ה' אלקיו עמו. קצת צ"ב

למה לא נזכרו כאן גם הכהנים והלויים שהצטרפו אל רחבעם ועזבו גם הם את ירבעם וכדלעיל י"א י"ג - י"ד.

ת. שם קאי על רחבעם ולא על אסא.

תשובה תשצז

ש. דהיי"ב ט"ו י"ב. ויבאו בברית לדרוש את ה' אלקי אבותיהם בכל לבבם ובכל נפשם. ולהלן פסו' ט"ו, וישמחו כל ערי יהודה על השבועה כי בכל לבבם נשבעו ובכל נפשם בקשהו וגו'. ולכאו' צ"ב איך אמר בכל לבבם ובכל נפשם והרי מאידך אמר הכתוב להלן פסו' י"ז והבמות לא סרו מישראל וגו'.

ת. הבמות סברו שמצוה הם עושים.

תשובה תשצח

ש. דהיי"ב ט"ו ט"ו. וישמחו כל יהודה וגו'. יש לשאול למה לא נזכרו גם בנימין וכמ"ש לעיל פסו' ט' ויקבץ את כל יהודה ובנימין וגו'.

ת. כל המלכות קורא יהודא.

תשובה תשצט

ש. דהיי"ב ט"ו י"ז. והבמות לא סרו מישראל רק לבב אסא היה שלם כל ימיו. הנה מ"ד רק לבב אסא היה שלם 'כל ימיו' לכאו' צ"ב שהרי להלן ט"ז ז' מבו' שהיה עליו טענה והיינו מה שאמר לו שם חנני הרואה וכל הענין שם. ושוב נמצא דכתב עלה בביאור הגר"א וז"ל רק לבב אסא היה שלם. היינו לפי ששלח לבן הדד העיד עליו הכתוב שלא היה זה אלא שגגת מעשה אבל לבו היה שלם עכ"ל, (וברש"י להלן כ' ל"ב לכאו' מבו' שלא היה זה רק שגגת מעשה, ולכאו' פליג בזה אדברי הגר"א כאן), ואמנם לכאו' עדיין צ"ב ממ"ד להלן ט"ז י"ב וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים וא"כ איך אמר כאן הכתוב 'כל ימיו'.

ת. זה הי' טעות.

תשובה תת

ש. דהיי"ב ט"ז י'. כתב בביאור הגר"א וז"ל, ויכעס אסא אל הרואה. אע"פ שלבב אסא היה שלם אבל לא אמר הרואה בלשון כה אמר ה' כדרך הנביאים כולם לכן דמה כי הרואה הוציא מלין מלבו כי גם מן העם הוכיחו לו ע"ז לכן וירצץ אסא מן העם בעת ההיא עכ"ל (ואע"פ שטעה נענש מדה כנגד מדה כמ"ש בבהגר"א להלן פסו' י"ב, ומסתמא כי אע"פ שטעה כן, לא הי' צריך ליתן כזה עונש, ולכן על העונש שנתן נענש בה מדה כנגד מדה), והנה מ"ש שכיון שלא אמר הרואה בלשון כה אמר ה' כדרך הנביאים כולם כו' לכאור' צ"ב טובא כי אף שמצינו שהנביאים אמרו כה אמר ה' מ"מ הרי גם מצינו נביאים שלא אמרו כה אמר ה' וכגון לעיל ט"ו א' - ב' בנבואת עזריהו בן עודד וכן להלן י"ח י"ד בנבואת מכיהו ולהלן י"ט ב' בנבואת יהוא בן חנני החזה ולהלן כ' ל"ז בנבואת אליעזר בן דודוהו, ועוד. וצ"ב. (ובמלבי"ם פי' דבאמת לא הי' זה נבואה, דלכן כתיב הרואה ולא החוזה וכו', אבל לכאור' דברי המלבי"ם צ"ב דגם גבי שמואל הנביא כתיב (דהיי"א כ"ט כ"ט) הרואה, וגם באבות דר"נ (ל"ד ז') איתא עשרה שמות נקרא נביא כו' חוזה כו' רואה כו' (ובבהגר"א שם גרס במקום רואה מלאך ולדברי הגר"א שם ל"ק מאדר"נ) ואיך פי' המלבי"ם ז"ל דהרואה אי"ז נבואה).

ת. זה לא ראי' שלא אמרו רק הפסוק לא הביאו.⁴⁷⁶

תשובה תתא

ש. דהיי"ב י"ח ה'. ויקבץ מלך ישראל את הנבאים ארבע מאות איש ויאמר אלהם הנלך אל רמת גלעד למלחמה אם יחדל וגו'. יש לדקדק דכיון שאמר 'הנלך' א"כ הול"ל אם 'נחדל', ומהו אם 'יחדל'.

ת. הוא המלך שצוה ללכת כולם ושאל אם טוב שילכו כולם או שאני אחדל ממילא כולם יחדלו.

476. היינו דהמקומות שהבאנו בשאלה שהנביאים שהם כן אמרו כה אמר ה' אלא שהפסוק לא הביא לא אמרו כה אמר ה' אי"ז ראייה כי באמת יתכן לשונם שאמרו כה אמר ה'.

תשובה תתב

ש. דהיי"ב י"ט ב'. ויצא אל פניו יהוא בן חנני החזה ויאמר אל המלך יהושפט הלא שאלתיך לעזר ולשנאי ה' תאהב ובזאת עליך קצף מלפני ה'. מ"ד 'ובזאת' עליך קצף מלפני ה', לכאור' קצת צ"ב, והיינו דלכאור' יפלא שהטענה הי' רק לענין מה שעזר לאחאב ולא גם על עצם הדבר שחיתן את בנו יהורם עם בת אחאב וכפי שמצינו להלן כ"א ו' שזה באמת השפיע על יהורם (וגם יפלא איך השאיר יהושפט המלוכה ליהורם בנו חתן אחאב מאחר שהרביץ תורה כ"כ הרבה). ולכאור' צ"ב.

ת. זה כולל הכל.

תשובה תתג

ש. דהיי"ב י"ט ה'. ויעמד שופטים בארץ בכל ערי יהודה הבצורות לעיר ועיר. פרש"י וז"ל, ויעמד שופטים. כשאמר לו החוזה דברים טובים נמצאו עמך כי בערת האשרות בא לו אצל סה"ת אם בערם כמשפט ומתחילה ראה כתיב כו' וגם ראה שם כתוב שופטים ושוטרים תתן לך מיד ויעמד שופטים מוחזקי' בכל ערי יהודה לעיר ועיר עכ"ל, ולכאור' צ"ב דהא לעיל (י"ז, ז' - ח') כתיב, ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו וגו' ללמד בערי יהודה, ועמהם הלויים וגו' ועמהם אלישמע ויהורם הכהנים, ופרש"י שם וז"ל, ועמהם אלישמע ויהורם הכהנים. כי על הכהנים והלויים ללמד ולהורות כדכתיב ככל אשר יורו אתכם הכהנים, והלויים והשרים הלכו עמהם לפי שלא ימרו את פיהם ולהכריחם לשמוע להם ולשמור לעשות כמצות השופטים דוגמת שופטים ושוטרים תתן לך שופטים לשפוט את העם ושוטרים להכריחם ולעשות ציווי השופטים עכ"ל, ולכאור' מבו' דיהושפט כבר העמיד שופטים בערי יהודה, וא"כ מהו כאן שוב ויעמד שופטים וגו'.

ת. תחלה העמיד בערים הגדולות וחזר והעמיד בכל עיר ועיר.

תשובה תתד

ש. דהיי"ב שם. בהנ"ל. עוד פרש"י שם וז"ל, בכל ערי יהודה הבצורות. העמיד מוחזקים להכריחם ולכופן לדין מתחילה, ושוב העמיד שופטים שאינן מוחזקים כל כך לעיירות שאינן בצורות לפי שהן יראי' להיות סרבנים יותר מאותן היושבים בערים בצורות שבוטחים בערי מבצרם עכ"ל, והיינו שבתחילה

העמיד שופטים מוחזקים לערים בצורות ואח"כ העמיד שופטים שאינם מוחזקים לערים האינם בצורות. והנה אם רש"י היה מפרש שקודם העמיד שופטים לערים שאינם בצורות ואח"כ העמיד לערים בצורות א"כ לכאור' הי' אפשר ליישב השאלה הנ"ל (השאלה הקודמת) והיינו דמ"ד לעיל פי"ז ששלח הכהנים והלויים והשרים זה השופטים לערים שאינם בצורות ואילו מ"ד כאן ויעמד שופטים וגו' זה לערים בצורות וכמ"ש בכל ערי יהודה 'הבצורות', אמנם כיון שרש"י כתב שקודם שלח שופטים לערים בצורות ואח"כ לערים שאינם בצורות א"כ א"א ליישב כהנ"ל כי אצלינו בפסו' זה הערים בצורות, ומ"ד לעיל פי"ז ששלח כהנים ללמד ושופטים עמהם הרי זה מלבד מה ששלח כאן בתחילה לערים בצורות ואח"כ לערים שאינם בצורות. וכיון שא"א ליישב כן לכאור' א"כ הדרא ק' דלעיל שאלה ג' לדוכתא.

ת. כנ"ל.

תשובה תתה

ש. דהיי"ב שם. בהנ"ל. בעצם דברי רש"י לכאור' יש לשאול דבאמת היכן מצינו שהעמיד יהושפט שוטרים ושופטים בערים שאינם בצורות, דבשלמא בערים בצורות ניחא כמ"ש פה בכל ערי יהודה 'הבצורות' אבל בערים שאינם בצורות היכן מצינו שהעמיד שופטים ג"כ.

ת. לעיר ועיר משמע כן.

תשובה תתו

ש. דהיי"ב שם. בהנ"ל. מהו שופטים 'מוחזקים' ומהו שופטים 'שאינם מוחזקים'.

ת. סמוכים.

תשובה תתז

ש. דהיי"ב כ' א'. ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון ועמהם מהעמונים על יהושפט למלחמה. לכאור' צ"ב דהא לעיל (י"ז י") כתיב, ויהי פחד ה' על כל ממלכות הארצות אשר סביבות יהודה ולא נלחמו עם יהושפט, ופרש"י שם וז"ל, ויהי פחד ה' על כל ממלכות הארצות. בזכות שלמדו תורה עכ"ל, וכיון שכן, לכאור' יפלא מה שדוקא פה באו על יהושפט למלחמה, שהרי עוד

הוסיף יהושפט הרבה בהרבצת התורה בכל ערי יהודה כמבוא לעיל פי"ט. ולכאור הוא פלא. וצ"ב.

ת. הכל הי' סיבה מהשמים.

תשובה תתח

ש. דהיי"ב כ' ד'. ויקבצו יהודה לבקש מה' גם מכל ערי יהודה באו לבקש את ה'. פרש"י וז"ל, מכל ערי יהודה. שלא תאמר כשאמר בתחלה ויקבצו יהודה לבקש אלו יושבי ירושלים הם אלא מכל ערי יהודה באו עכ"ל, ולכאור צ"ב דא"כ הול"ל בכללות והיינו ויקבצו מכל ערי יהודה והרי זה כולל גם את יושבי ירושלים וגם את כל ערי יהודה ולמה האריך הכתוב לומר ויקבצו יהודה ואח"כ גם מכל ערי יהודה. גם יש לדקדק דבתחילה אמר 'לבקש מה' ואח"כ אמר 'לבקש את ה''. וקצת צ"ב.

ת. ירושלים אינה מערי יהודה ששייכת לכו"ע.

תשובה תתט

ש. דהיי"ב כ' ל"ב. וילך בדרך אביו אסא ולא סר ממנה לעשות הישר בעיני ה'. פרש"י וז"ל, וילך בדרך אביו אסא. מאיזה דבר לא סר, מלעשות הישר, מדרך הטוב והישר של אביו לא סר, אבל מדרכו הרעה של אסא סר כמו שכתוב (לעיל פט"ז) ויוצא אסא כסף וזהב וכל הפרשה, אבל יהושפט לא עשה כן אלא בטח כל ימיו בהקב"ה עכ"ל, ולכאור צ"ב, א'. גבי אסא - שהרי כתיב (ט"ו י"ז) רק לבב אסא היה שלם כל ימיו. ב'. גבי יהושפט - איך אמר שבטח כל ימיו בהקב"ה [דלא כאסא] והרי מיד להלן פסוק ל"ה כתיב ואחר כן אתחבר יהושפט מלך יהודה עם אחזיהו וגו'. ולכאור צ"ב ב' השאלות.

ת. אסא בטח ברופאים⁴⁷⁷, ויהושפט שהלך עם אחזיהו שרצה להחזירו למוטב.

477. עי' לעיל תשובה תשצ"ט.

תשובה תתי

ש. דהיי"ב שם. בהנ"ל. לכאור' לפי מה שפרש"י, כיון שאצל אסא אמר הכתוב 'כל ימיו' א"כ כ"ש שאצל יהושפט הי' צריך הכתוב לומר 'כל ימיו' ולמה לא מצינו כן. ולכאור' צ"ב.

ת. אוקמי אחזקת אהבתא.

תשובה תתיא

ש. דהיי"ב כ"א ב'. ולו אחים בני יהושפט וגו' כל אלה בני יהושפט מלך ישראל. צ"ב דלכאור' הול"ל מלך 'יהודה' (וכמו בכל המקומות).

ת. כי גם מלך ישראל הי' כפוף לו קצת.

תשובה תתיב

ש. דהיי"ב כ"ג ד' - ה'. זה הדבר אשר תעשו השלישית מכם באי השבת וגו'. והשלישית בבית המלך והשלישית בשער היסוד וגו'. ופרש"י וז"ל, והשלישית בבית המלך. לשמור שלא יקבצו עליו להרוג אותו. והשלישית. היא השנית. בשער היסוד. כו' עכ"ל, ומה שפרש"י והשלישית היא השנית בשער היסוד, לכאור' צ"ב למה היא השנית והרי הא' הי' לשערי הספים והב' בבית המלך והג' בשער היסוד וא"כ למה פרש"י כאן אצל שער היסוד והשלישית היא השנית. וצ"ב. (ושמא באמת מש"כ רש"י והשלישית היא השנית, לא נדפס במקומו, והי' צריך להיות נדפס קודם ד"ה והשלישית בבית המלך, ושמא כן כתב רש"י ורק המדפיס טעה והדפיסו אח"כ בסמוך לד"ה בשער היסוד וצ"ב).

ת. היא כעין השנית.⁴⁷⁸

תשובה תתיג

ש. דהיי"ב כ"ג כ"א. וישמחו וגו' ואת עתליהו המיתו בחרב. לכאור' צ"ב למה נכפל דהא כבר כתיב לעיל פסו' ט"ו וימיתוה שם. ואם משום דלעיל לא

478. מהתשובה משמע שמרן שליט"א לא קיבל לומר שהוא טעות מהדפיס וכנ"ל בסוף השאלה.

נאמר שהמיתוה ע"י חרב א"כ באמת למה זה לא נ' שם שהרי שם זה לכאור' מקומו לומר זאת. וצ"ב.

ת. גמרו מיתתה.

תשובה תתידי

ש. דהיי"ב כ"ג י"א. ויוציאו את בן המלך ויתנו עליו את הנזר ואת העדות וימליכו אותו וימשחהו יהוידע ובניו ויאמרו יחי המלך. פרש"י וז"ל, את הנזר. היא העטרה שלקח דוד מרבת בני עמון כדכתיב (לעיל דהיי"א כ' ב') ויקח דוד עטרת מלכם ותהי על ראש דוד, ומשם והלאה היו מלכי יהודה מניחים אותה על ראשם עכ"ל. ולכאור' קצת צ"ב שהרי יואש הי' כאן רק בן ז' שנים כדלהלן כ"ד א' והעטרה הי' כבוד מאוד כדלעיל דהיי"א כ' ב' [עד כדי כך שאפילו גבי דוד בעצמו הק' רש"י שם איך הלביש זה מחמת כובדו] וא"כ איך הלבישו זה כאן על יואש שהי' ילד.

ולעיל פרש"י שם וז"ל ותהי על ראש דויד. יש מפרשים על ראש דוד ממש ויש לתמוה היאך ראשו סובלת ורכותינו פירשו אבן שואבת היתה בה ושמעתי בנרבונא כי מנהג בארץ ישמעאל שתולין כתר של מלך מלמעלה על ראשו והוא יושב כנגדה מלמטה תחתיה על כסא ומה שכתוב ותהי על ראש דויד שנראית כמו על ראשו עכ"ל, והנה לכאור' הכא גבי יואש אין ליישב כן, כי כאן יואש הי' בבית ה' ואילו העטרה הי' תלויה בבית המלך, ולא מסתבר לומר דמ"ש ויתנו עליו את הנזר בכלל זה שהביאו את הנזר לבית ה' ותלו זה שם מעל ראשו. וצ"ב.

ת. למה לא מסתבר. ⁴⁷⁹

תשובה תתטו

ש. דהיי"ב שם. בהנ"ל. ואת העדות וימליכו אתו. יש לשאול האם בדוקא קודם נתנו לו הס"ת ורק אח"כ המליכוהו והיינו כדי שמרגע היותו מלך מיד יקיים המצוה שצריך להיות עליו הס"ת או"ד אי"ז בדוקא ומותר לו להיות מלך אף אם עדיין לא נתן עליו הס"ת ואי"ז חשיב שעובר על המצוה בזמן

ההוא שהוא כבר מלך ועדיין אין עליו הס"ת, ולכאור' מהכא דכתיב קודם שנתנו עליו העדות ורק אח"כ המליכוהו מבואר כצד קמא, אמנם מאידך מדכתיב (שופטים י"ז י"ח) והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים לכאור' מבו' כצד בתרא נרק דא"כ צ"ב למה באמת קודם נתנו לו הס"ת ורק אח"כ המליכוהו והרי כשנתנו לו הס"ת עדיין לא הי' מחוייב בזה כי עוד לא הי' מלך וכנ"ל]. וצ"ב.

ת. אם כבר מוכן הס"ת הליבוהו⁴⁸⁰ מיד.

תשובה תתטז

ש. דהיי"ב כ"ד ג'. וישא לו יהודע נשים שתיים ויולד בנים ובנות. הנה יהודע נפ' בן ק"ל כדלהלן פסו' ט"ו, וכאן זה מ' שנה קודם, ולפי"ז כאן הי' יהודע בן צ', וכתיב ויולד בנים ובנות ולכאור' נמצא שכשהי' יהודע בן צ' הוליד בנים ובנות. ופלא הוא. (ומצינו כבר כע"ז גבי בועז שהוליד בן ג' מאות ואפרים בן יוסף שהוליד בן קצ"ט כמ"ש במכתבים לעיל⁴⁸¹, לכאור'). ועוד יפלא כי זכריה הנביא בנו של יהודע הכהן נשא לבת יואש כמ"ש רש"י להלן פסו' כ' שהי' חתן המלך, והוא לכאור' ג"כ דבר פלא כי יואש הי' בן ז' במלכו כדלעיל פסו' א' ואיך בן יהודע שהי' זקן כ"כ נתחתן עם בת יואש שהי' כ"כ צעיר, ושמא נאמר שזכריה נולד אחר שמלך יואש והיינו דזכריה הוא בכלל הבנים והבנות דכתיב כאן פסו' ג'. [גם לפי כל הנ"ל נמצא שזכריה בפטירתו היה צעיר לשנים ה"י].

ת. האיש אינו מזקין כמ"ש במדרש.⁴⁸²

תשובה תתיז

ש. דהיי"ב שם. פרש"י וז"ל, ויולד בנים ובנות. לפי שנאמר למטה (פכ"ד) שהרג יואש את בני יהודע הוצרך לומר שהיו לו בני' עכ"ל, ולכאור' צ"ב דהא להלן (פסו' כ' כ"א) מצינו רק שהרג את זכריה ולא מצינו שם שהרג עוד

שייכים לבית ה' ושצריך גם 'לתלות' זה שם בתקרת
הבית. ויל"ע. 480. אולי הי' כתוב בתשובה:
ילבישוהו. 481. עי' לעיל תשובות תשכ"ד, תשל"ג
תשל"ה. 482. עי' לעיל תשובות תשכ"ו תשל"ה.

מבני יהודיע, ואף מ"ד להלן (שם פסו' כ"ה) בדמי 'בני' יהודיע פרש"י שם
דהכונה לזכריה. ולכאו' צ"ב.

ת. הכונה מבני יהודיע.

תשובה תתיח

ש. דהיי"ב כ"ד כ"ה. פרש"י וז"ל, בדמי בני יהודיע. בשביל דמי זכריה שהיה
בן יהודיע כו' עכ"ל, וצ"ב מהו 'בני' ל' רבים והרי מיירי רק על זכריה
כדפרש"י. ולכאו' צ"ב.

ת. כנ"ל.

תשובה תתיט

ש. דהיי"ב כ"ד כ"ז. ובניו ירב המשא עליו ויסוד בית האלקים הנם כתובים
על מדרש ספר המלכים וגו'. מ"ד על 'מדרש ספר' לכאו' צ"ב כי 'מדרש'
פירושו 'ספר' וכדלעיל (י"ג כ"ב) דכתיב ויתר דברי אביה וגו' כתובים במדרש
עדו הנביא ופי' במצו"ד וברד"ק שם דמדרש היינו ספר, וא"כ למה כתיב הכא
מדרש ספר דהא לכאו' הוא כפילות לשון. ולכאו' צ"ב.

ת. מדרש סוג ספר אחר.

תשובה תתכ

ש. דהיי"ב כ"ה ט"ו. ויחר אף ה' באמציהו וישלח אליו נביא ויאמר לו למה
דרשת וגו'. קצת צ"ב מה שלא נ' פה את שמו של הנביא, כי בכל
המקומות לעיל שהנביאים אמרו למלכים את דברי הנבואות כתוב גם את
שמותיהם של הנביאים ולמה כאן לא נאמר שמו של הנביא.
עוד צ"ב למה לא אמר הנביא 'כה אמר ה'', ובאמת יש לשאול מהו
הכלל דפעמים שהנביאים אמרו כה אמר ה' (וכגון בנבואת שמעיהו איש האלקים
לרחבעם לעיל י"א ד' ושם י"ב ה' ועוד) ופעמים שלא אמרו 'כה אמר ה' (וכגון
בנבואת עזריהו בן עודד לעיל תחילת פט"ו ובנבואת מכיהו לעיל י"ח י"ד
ובנבואת יהוא בן חנני החוזה לעיל י"ט ב' ובנבואת אליעזר בן דודוהו לעיל
כ' ל"ז). ולכאו' צ"ב ב' השאלות.

ת. הכל כמו שא"ל הקב"ה לכתוב ברוה"ק.

תשובה תתכא

ש. דהיי"ב כ"ז ב'. ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה עזיהו אביו רק לא בא אל היכל ה' וגו'. פרש"י וז"ל, ככל אשר עשה עזיהו אביו. הטובות שעשה אביו וזהו שאמר רבי שמעון בן יוחאי במסכת סוכה אלמלא יהי' אברהם אבינו מקבל עליו כל עונות הדורות עד לו אני הייתי מקבל עלי חטאי הדורות מאברהם עד לי ואם היה יותם בן עוזיהו עמי היינו מקבלין עלינו מאברהם ועד סוף הדורות שכל המלכים שלפניו ולאחריו מצינו בהם חטא חוץ מיותם כו' יאשיהו לא שמע דברי נבואה מפי אלקים כו' אבל יותם לא נמצא בו שום דופי כו' עכ"ל, והנה גבי יאשיהו לכאן צ"ב ממה דכתיב (מלכים ב', כ"ג כ"ה) וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו ככל תורת משה ואחריו לא קם כמהו, וצ"ב.

ת. מצינו בו ג"כ פגם כמפורש בפסוק.

תשובה תתכב

ש. דהיי"ב שם. בהנ"ל. לכאן צ"ב אמאי יותם לא נמנה עם הארבעה שמתו בעטיו של נחש כדאיתא בב"ב י"ז א' שהרי גם יותם לא הי' בו שום חטא וכדלעיל בדברי רשב"י בסוכה.

ת. זה חשבונות שמים.

תשובה תתכג

ש. דהיי"ב כ"ח ג'. איתא בתרגום, והוא אסיק קטורתא בחילת בר הנום ואבער (ואעבר) ית בנוהי באשתא ושזיב מימרא דה' מנהון ית חזקיה מן בגלל דגלי קדם ה' דמניה אטמוסין (אטימוסין) דיפקון תלתא צדיקיא חנניה מישאל ועזריה דאטימוסין די מסרו גרמיהון דיתרמון לגו אתון נורא יקידתא מן בגלל שמא רבא ויקירא ואשתזבו מן יקידתא, בקדמיתא אשתזיב אברהם כו'. ע"כ. ויש לשאול למה ניצול חזקיה מן האש רק בגלל שיצאו ממנו חנניה מישאל ועזריה והרי גם חזקיה בעצמו הי' צדיק גדול מאוד והי' ראוי להיות משיח והי' צריך לינצל בזכות עצמו.

ת. עדיין קטן הי' אז.

תשובה תתכד

ש. דהיי"ב כ"ח ח'. וישבו בני ישראל מאחיהם מאתים אלף נשים בנים ובנות וגם שלל רב בזו מהם ויביאו את השלל לשמרון. לכאו' צ"ב מ"ד ויביאו את השלל לשמרון דזה משמע שרק את השלל הביאו לשומרון, שהרי גם את הנשים בנים ובנות הביאו לשומרון כמבואר בהדיא להלן פסו' ט"ו, וא"כ למה לא כתיב ויביאו 'את השביה' ואת השלל לשומרון, וכתיב רק 'את השלל'.

ת. הכל בכלל שלל.

תשובה תתכה

ש. דהיי"ב כ"ח ז'. ויהרג זכרי גבור אפרים את מעשיהו בן המלך וגו'. פרש"י וז"ל, את מעשיהו בן המלך. אחז, הרג זכרי גבור אפרים עכ"ל, וצ"ב שהרי לעיל פסוק ג' ובתרגום שם מבואר דאחז הרג את כל בניו מלבד חזקיה שניצל בנס וא"כ מהיכן היה כאן מעשיהו.

ת. נולד אח"כ.

תשובה תתכו

ש. דהיי"ב כ"ט ג'. הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון פתח את דלתות בית ה' ויחזקם. פרש"י וז"ל, ויחזקם. לפי שאחז קצץ את כל כלי בית האלקים עכ"ל, ולכאו' צ"ב דנהי שקיצץ את כל כלי בית האלקים מ"מ הדלתות לא מצינו שקיצץ רק שסגרם מצינו וכדכתיב לעיל (כ"ח כ"ד) ויאסף אחז את כל בית האלקים ויקצץ את כלי בית האלקים ויסגר את דלתות בית ה' וגו', וא"כ למה הי' צריך לחזק הדלתות ואם משום שקצץ את כל כלי בית האלקים הרי הדלתות לא קיצץ רק סגר וכנ"ל, וצ"ב.

ת. הי' דלתות שקיצץ ולא השאיר אלא המוכרחים.

תשובה תתכז

ש. דהיי"ב כ"ט ה'. ויאמר להם שמעוני הלוים וגו'. קצת צ"ב דהא כיון שהביא ואסף את הכהנים ואת הלוים כמ"ש לעיל פסו' ד' א"כ למה נאמר כאן רק שמעוני 'הלוים'.

ת. כהנים בכלל לויים.

תשובה תתכח

ש. דהיי"ב כ"ט י"ב. ויקמו הלויים וגו' מן בני הקהתי ומן בני מררי וגו' ומן הגרשני וגו'. יש לשאול דכיון שהביא ואסף גם את הכהנים א"כ למה רק הלויים קמו כאן אחר גמר דברי חזקיהו. (ושמא הוא מפני שחזקיהו אמר לעיל פסו' ה' שמעוני 'הלויים' וצ"ב).

ת. בכ"ד מקומות נקראו הכהנים לויים (יבמות פ"ו ב').

תשובה תתכט

ש. דהיי"ב כ"ט י"ח. ויבאו פנימה אל חזקיהו המלך ויאמרו טהרנו את כל בית ה' ואת מזבח העולה ואת כל כליו ואת שלחן המערכת ואת כל כליו. הנה מ"ד טהרנו וגו' שלחן המערכת לכאור' צ"ב מדתנן בסוף חגיגה כיצד מעבירים על טהרת עזרה מטבילין את הכלים שהיו במקדש ואומרים להם הזהירו שלא תגעו בשלחן (ובמנורה) ותטמאוהו כו' וכתב הרע"ב וז"ל הזהירו שלא תגעו בשלחן. לפי שלא יוכלו להטבילו לאחר הרגל שא"א לסלקו ממקומו דכתיב ביה לחם פנים לפני תמיד עכ"ל, וא"כ איך טיהרו השולחן. (ושמא כיון שבלא"ה כבר זמן רב שלא השתמשו בשולחן מפני שאחזו סגר דלתות בית ה' אולי לכן הי' מותר לסלקו ממקומו עתה כי בין כך לא הי' שם לחם הפנים לכאור' וע"כ הי' אפשר ליקח השולחן ולטהרו וצ"ב אם שייך לומר כן).

ת. אולי.

תשובה תתל

ש. דהיי"ב כ"ט כ"ב. וישחטו הבקר ויקבלו הכהנים את הדם ויזרקו המזבחה וישחטו האלים ויזרקו הדם המזבחה וישחטו כבשים ויזרקו הדם המזבחה. יש לדקדק דרק גבי הבקר כתיב 'ויקבלו הכהנים את הדם ויזרקו המזבחה' ואילו גבי האלים והכבשים כתיב רק 'ויזרקו הדם המזבחה' ולא נ' גם הקבלת הדם.

ת. סמך ארישא.

תשובה תתלא

ש. דהיי"ב ל' ט"ו. וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש השני והכהנים והלויים נכלמו ויתקדשו ויביאו עלות בית ה'. פרש"י וז"ל, והכהנים והלויים נכלמו.

תשובות

דברי הימים ב'

הגר"ח

שכא

שעיכבו להתקדש, ולפיכך עיכבו כל כך כו' עכ"ל, וצ"ב למה הלויים נכלמו והרי לעיל (כ"ט ל"ד) כתיב רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העלות ויחזקום אחיהם הלויים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים כי הלויים ישרי לבב להתקדש מהכהנים, ומבואר שהלויים כן התקדשו וכדפרש"י שם, וא"כ למה הלויים נכלמו.

ת. שם מיירי בחנוכת הבית וכאן מיירי בפסח שני.

תשובה תתלב

ש. דהיי"ב שם. שם. פרש"י וז"ל, ולפיכך עיכבו כל כך מלבוא עד עתה כי לא יוכלו להאמין בדבר הזה קודם לכן לפי שהזניחן אחז מכהן וכך היו אומרים אפשר אתמול עבד אחז עבודת כוכבים ובנו יחזקיהו לאלתר בשנה ראשונה מיד בחדש הראשון ויאמר לכהנים וללויים לעבוד לאל אחד לבדו ויצטרך לנו ולכך נתעצלו ונתרשלו מלבא וגם שאר יהודה שלפניו הזניח אחז וכשחקרו והבינו בדבר שהכל היה לשם שמים באו ויתקדשו כולם עכ"ל, וצ"ב דלעיל כ"ט ל"ד מבואר טעם אחר למה שלא התקדשו מיד והיינו כי לא היו ישרי לבב כמו הלויים ולא מהטעם דלעיל ברש"י ולכאן צ"ב.

ת. שם מיירי בענין אחר ובזמן אחר.

תשובה תתלג

ש. דהיי"ב ל' י"ח. כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו וגו'. לכאן צ"ב שהרי לעיל פסו' י' י"א מבואר שמאפרים לא באו כלל. ועוד דלא נזכר שם שמאשר הגיעו. ולכאן צ"ב.

ת. מאפרים היו רק אחדים לכן לא חשיב להו, ומאשר הגיעו והטהרו.

תשובה תתלד

ש. דהיי"ב ל"א ב'. ויעמד יחזקיהו את מחלקות הכהנים והלויים וגו' בשערי מחנות ה'. ופי' במצו"ד וז"ל, מחנות ה'. זה בה"מ עכ"ל, וקצת יש לשאול למה בהמ"ק נקרא מחנות ה'. ועוד למה דוקא כאן נאמר על בהמ"ק מחנות ה' מה שלא מצינו כן בשאר מקומות.

ת. עזרת ישראל ועזרת כהנים וקה"ק.

תשובה תתלה

ש. דהיי"ב ל"א ח'. ויבאו יחזקיהו והשרים ויראו את הערמות ויברכו את ה' ואת עמו ישראל. פרש"י וז"ל, ויברכו את ה'. שנתן בלב ישראל להפריש תרומותיהם ומעשרותיהם עכ"ל, וקצת צ"ב למה לא המשיך רש"י לפרש ואת עמו ישראל על שהפרישו. ואין לומר כי ה' נתן בלבם להפריש, והיינו דא"כ נמצינו אומרים שאין להם ע"ז שכר כי עשו זה רק מפני שה' נתן בלבם ולא מפני שעשו כן מרצונם הטוב, והרי בודאי אינו כן. ולכאור' צ"ב.

ת. ה' עזר להם על הסיעתא דשמיא ליתן.

תשובה תתלו

ש. דהיי"ב ל"א ט'. וידרש יחזקיהו על הכהנים והלויים על הערמות. פרש"י וז"ל, וידרש יחזקיהו. לפי שראה חזקיהו הערימות גדולות אמר בלבו שמא לא לקחו הכהנים והלויים מהם ולא נגעו בהם שאם נגעו בהם איך נתרכו כל כך ותמה ודרש מהם על דבר הערימות על מה זה עכ"ל, יש לשאול מפני מה תמה ודרש יחזקיהו על כן, דהאם יש איסור לכהנים שלא לאכול התרו"מ, או דשמא דרש ותמה משום כל תשחית שאם ישארו הערימות יוכל להיות ב"ת ואם משום כן דרש ותמה יש לשאול אם יש איסור כל תשחית בשב ואל תעשה, או דשמא דרש ותמה כן כדי שלא להחליש את העם מלהמשיך ליתן תו"מ. וצ"ב הטעם שדרש ותמה.

ת. תמה איך נהי' כ"כ הרבה.

תשובה תתלז

ש. דהיי"ב ל"א כ'. ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהודה ויעש הטוב והישר והאמת לפני ה' אלקיו. ולהלן (ל"ב א') כתיב אחרי הדברים 'והאמת' האלה וגו', ויש לשאול מהו 'והאמת', ועוד דלמה רק גבי חזקיהו כתיב 'והאמת' כי בכל המלכים כתיב ויעש הטוב והישר ולא נאמר גם והאמת ולמה דוקא בחזקיהו נאמר והאמת. וכן הוא צ"ב להלן ל"ב א'.

ת. עשה בלב שלם.

תשובה תתלח

ש. דהיי"ב ל"ב כ"ה. פרש"י וז"ל, ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים. על זאת והכותב הספר הזה קצרו כאן לפי שכתוב במלכים ובישעיה עכ"ל, יש להעיר למה כתב רש"י 'והכותב הספר הזה', דלמה לא כתב 'ועזרא קצר כאן' כו' כמו שבכל ספר דברי הימים כשכתב רש"י כעין זה תמיד הזכיר שעזרא כתבו, ולמה כאן שינה בלשוננו דזה משמע כאילו לא עזרא כתבו. ולכאור' קצת צ"ב.

ת. לפי שעזרא העתיקו משם.

תשובה תתלט

ש. דהיי"ב ל"ג י"ב. וכהצר לו חלה את פני ה' אלקיו ויכנע מאד מלפני אלקי אבתיו. נשאלתי, למה בספר מלכים לא נזכר כלום ממה שמנשה עשה תשובה ורק כאן בספר דברי הימים זה נזכר, ובפרט שרוב שנות מלכותו היו אחר שכבר עשה תשובה.

ת. יתכן שלא עשה תשובה גמורה רק מיראה.

תשובה תתמ

ש. דהיי"ב ל"ה ז'. וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים לכל הנמצא למספר שלשים אלף ובקר שלשת אלפים אלה מרכוש המלך. פרש"י וז"ל, לכל הנמצא. לכל ישראל הנמצאים הפריש צאן לפסחים. למספר שלשים אלף. בין צאן בין כבשים בין עיזים. ובקר שלשת אלפים. לשלמי חגיגה עכ"ל. והנה כיון שהיו ל' אלף פסחים וג' אלף חגיגה א"כ נמצא דלכל עשרה פסחים הי' חגיגה אחת. וכמו"כ הוא החשבון להלן פסו' ט' שהיו ה' אלפים פסחים וה' מאות חגיגה שלכל י' פסחים הי' חגיגה אחת. אמנם להלן פסו' ח' גבי הכהנים היו אלפיים ושש מאות פסחים ושלוש מאות חגיגה והיינו דלכל ח' פסחים (ח' וחצי וקצת יותר) הי' חגיגה אחת. ויש לשאול למה גבי הכהנים לא נתנו ג"כ כאצל הלויים וישראל והיינו חגיגה אחת לעשרה פסחים דמה נשתנו הכהנים בזה. ועוד צ"ב, שהרי החגיגה היא כדי שיאכלו הפסח על השובע ואיך הספיק חגיגה אחת ל' (ואפי' ח') פסחים ובפרט שעל כל פסח ופסח יש כמה וכמה בני אדם. ולכאור' צ"ב.

ת. הנס⁴⁸³ ברכה והסתדר.

תשובה תתמא

ש. דהיי"ב ל"ה י"ח. ולא נעשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל הנביא וכל מלכי ישראל לא עשו כפסח אשר עשה יאשיהו והכהנים והלויים וכל יהודה וישראל הנמצא ויושבי ירושלים. קצת צ"ב דהא לעיל גבי חזקיהו כתיב (ל', כ"א - כ"ו) ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלים את חג המצות שבעת ימים בשמחה גדולה ומהללים לה' יום ביום הלויים והכהנים בכלי עז לה'. ותהי שמחה גדולה בירושלים כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא כזאת בירושלים. ולכאור' צ"ב.

ת. בשל יאשיהו טהרו כולם.

תשובה תתמב

ש. דהיי"ב. בספר דברי הימים כתיב בכל המקומות 'דויד' עם יו"ד, ובספר מלכים נכתב חסר אות יו"ד וכן בספר תהלים נכתב חסר יו"ד, ויש לשאול הטעם שבספר דברי הימים ב' נכתב תמיד דויד מלא יו"ד. וצ"ב הענין.

ת. בס' דה"י מפורש טפי.

ספר

תשובות הגר"ח

על מדרשי חז"ל וספרי מוסר

הקדמה

על מדרשי חז"ל וספרי מוסר

בשבח גדול והודיה עצומה להשי"ת הנני להגיש וליתן קדם העמלים בתורה הקדושה אלו התשובות שקיבלנו ממו"ר עט"ר מרן שליט"א בכמה וכמה מאמרי חז"ל הקדושים והטהורים המובאים במדרשי חז"ל וכן בכמה וכמה מאמרי מוסר שבדברי רבותינו הראשונים והאחרונים ז"ל, והנה חלק זה הוא קטן באשר לא השכלנו תמיד לשאול בעת אשר למדנום ויה"ר שיזכנו השי"ת להשלים גם בחלק זה ברצותו ית"ש, ושיהיה כל הנמצא פה לתועלת וזכות החפצים ביראת ה' טהורה עומדת לעד, וזכות רבותינו חז"ל הקדושים והטהורים וזכות הראשונים והאחרונים ז"ל המעוררים ומקרבים לבותינו לעבודתו ית"ש יעמוד לנו ולזרענו וזרע זרענו ולכל עמו בית ישראל עד עולם שלא תמוש התורה מפינו כולנו לעולמים ונזכה לגאולה השלימה ברחמים מרובים בב"א.

אהרן הלוי גרנדש

באאמו"ר הגאון הגדול רבי יעקב הלוי שליט"א

אדר התשע"ג

מדרשי חז"ל וספרי מוסר

תשובה תתמג

ש. תדא"ר פי"ב. ברוך המקום שבשכר קיתון של מים שרחצו רגליהם מלאכי השרת נתן הקב"ה לישראל ארבעים שנה במדבר את הבאר כיצד כו' ובזמן שאין עושין רצונו של מקום כו' עד שהיו יוצאים נערים קטנים ות"ח ואומרים עלי באר בזכותו של אברהם יצחק ויעקב עלי באר בזכות משה ואהרן ומרים כו' באותה שעה היתה שמחה לישראל מגדולם ועד קטנם ע"כ, צ"ב מהא דאמרי' תענית ט' א' ר' יוסי בר' יהודה אומר שלשה פרנסים עמדו לישראל אלו הן משה אהרן ומרים וג' מתנות ניתנו על ידם כו' באר בזכות מרים כו' מתה מרים נסתלק הבאר כו' וחזרה בזכות שניהן כו'.

ת. גם זכותם סייע.

תשובה תתמד

ש. איתא בתדא"ר פט"ז, ואמור לי רבי כמה נביאים היו מתנבאים לישראל. אמרתי לו בני ארבעים ושמונה נביאים היו מתנבאים לישראל. ואמר לי רבי ומה נשתנה ארבעים ושמונה מארבעים וחמישה או מחמישים. אמרתי לו בני כנגד ארבעים ושמונה ערי מקלט שנתנו ללויים כו'. מה הביאור בזה, דמה השייכות בין מנין הנביאים לבין [מנין] הערי מקלט שניתנו ללויים.

ת. הנביאים הם מקלט הצלה.

תשובה תתמה

ש. תדא"ר פי"ז. וכן שהיו ישראל במדבר וסרחו במעשיהם וחזרו ועשו תשובה בסתר שנאמר (שמות ל"ג) וראה כל העם את עמוד הענן עומד פתח האהל וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו וגו' מלמד שעשו תשובה בסתר לפיכך נתגלגלו רחמיו של הקב"ה עליהם ונתן להם יוה"כ למחילה ולסליחה להם ולבניהם עד סוף כל הדורות. ע"כ. וצ"ב איך לומדים מפסוק זה שעשו 'תשובה'. (ומה שחזי' מהפסוק שעשו תשובה 'בסתר' כבר פירש שם בישועות יעקב).

ת. כמ"ד לשבח קידושין ל"ג ב'.⁴⁸⁴

תשובה תתמו

ש. בהנ"ל. כנראה דכונת מרן שליט"א בתשו' שכיון שכיבדו למשה ע"כ שעשו תשובה, אך קצת צ"ב איך זה מוכיח שעשו תשובה (על העגל), ואולי כונת מרן דעכ"פ התד"א לא אזיל כמ"ד לגנאי. וצ"ב כונת מרן שליט"א. ת. זכו לראות עמוד הענן.

תשובה תתמוז

ש. בהנ"ל. לכאורה צ"ב מי הוצרך שם לעשות תשובה, דהא מי שחטא בחטא העגל הרי כבר מת (כמבו' בפ' כי תשא שהיו ג' מיתות לחוטאים בעגל), וא"כ הנשארם למה הוצרכו לעשות תשובה. (ואין ליישב שהכונה שעשו תשובה על ענינים אחרים, כיון דממה שאמר לפיכך נתגלגלו כו' ונתן להם יוה"כ כו' מבואר שהכונה היא שעשו תשובה על העגל). ת. החוטאים במחשבה.⁴⁸⁵

תשובה תתמח

ש. איתא בתדא"ר פי"ח בזה"ל, וכשיצאו לעשות מלחמה בעי נפלו מהן שלושים וששה צדיקים שנאמר ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש וגו' ובאו יהושע והזקנים כו'. והנה לכאור' ממה דאמר נפלו מהן 'שלושים' וששה כו' ויליף מדכתיב 'כשלשים' וששה, מבואר מזה דהיכן דכתיב כשלשים וכיו"ב הכונה לשלושים ממש (אלא דצ"ב א"כ למה כתיב כשלשים דליכתוב שלושים ממש), דאל"כ הו"ל למימר נפלו מהן כשלשים וששה צדיקים.

מלא עיניו ואינו יושב עד שישיב במקומו שנאמר והביטו אחרי משה עד באו האהלה, ע"כ. וכנ' דכונת מרן בתשובה דכיון שכיבדו למשה ע"כ שעשו תשובה, אך קצת צ"ב איך זה מוכיח שעשו תשובה (על העגל), ואולי כונת מרן דעכ"פ התד"א לא אזיל כמ"ד לגנאי. ועי' תשובה הבאה. 485. לפי"ז, בני לוי דאי' שלא חטאו כלל בעגל, היינו שלא חטאו אפילו במחשבה.

484. הכי אמרי' התם, והביטו אחרי משה עד בואו האהלה ר' אמי ור' יצחק נפחא חד אמר לגנאי וחד אמר לשבח מאן דאמר לגנאי כדאיתא מ"ד לשבח אמר חזקיה אמר לי ר' תנינא בריה דר' אבהו א"ר אבהו א"ר אבדימי דמן חיפא חכם עובר עומד מלפניו ד' אמות וכיון שעבר ד' אמות יושב אב ב"ד עובר עומד מלפניו מלא עיניו וכיון שעבר ד' אמות יושב נשיא עובר עומד מלפניו

אמנם מאידך איתא בתדא"ר סוף פי"ח הכי, ברוך המקום ברוך הוא כו' כשם שביקש נבל הכרמלי מיתתן של ת"ח לפיכך נפל ברוחו לאחר עשרת הימים שנאמר כעשרת הימים ויגף ה' את נבל וימת, אם מרובים הם יאמר כארבעים או כחמישים ואם מועטין הן יאמר כארבעה או כחמשה מה ת"ל כעשרת הימים, אלא אלו עשרת הימים שבין ר"ה ליוה"כ כו'. וחזי' דהתד"א עצמו מקשה למה כתיב כעשרת הימים ועל זה דורש דאלו עשרת ימי תשובה (וכמו שפי' שם המפרשים). ולכאור' מאי מקשה למה כתיב כעשרת הימים והרי הכונה לעשרת ימים כפשוטו כמו שאמר התד"א לעיל לענין השלושים וששה כנ"ל. וצ"ב.

ת. עי' סנהדרין מ"ד א'.⁴⁸⁶

תשובה תתמט

ש. איתא בתדא"ר סוף פכ"ה, ומפני מה נטמן המשכן עד היום הזה מפני שעשאוהו הכשרים בנדבות לבם וקשה לפני הקב"ה להפסיד כל מה שעשו הכשרים בנדבות לבם, ולעתיד יבא הקב"ה וישרה בתוכו כמדה הראשונה (ובישועות יעקב אות י"ט פירש, כימים הראשונים) שנאמר עורי צפון ובואי תימן וגו' באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי עם בשמי וגו'. ויש לשאול, א'. איזה הפסד של המשכן הי' יכול להיות אם המשכן הי' נשאר קים. ב'. מה הכונה שלע"ל הקב"ה ישרה במשכן כימים הראשונים והרי לע"ל יהי' בית המקדש השלישי כמבוא' בנביא יחזקאל. ולא מ' שהמשכן גם יהיה.

ת. הי' ⁴⁸⁷ שכינה גם במשכן, אבל בזה"ז א"א בשני מקומות.⁴⁸⁸

ורק לעת"ל יהי' שייך שיהיה משכן וגם מקדש ויהי' שכינה שרויה בשניהם. ודבר נפלא הוא היכן יהיה מקומו של המשכן דאילו מקומו של הבית השלישי הוא מפורש בסוף ס' יחזקאל אמנם מקומו של המשכן שיהי' אז נפלא הוא מאתנו היכן הוא יהיה. ⁴⁸⁸ עי' ישע' נ"ב י"א דכתיב סורו סורו צאו משם טמא אל תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי ה' ופרש"י וז"ל צאו מתוכה מתוך הגלות, כל נחמות האלו האחרונות אינן אלא על גלות האחרון, כו' הברו הטהרו, נשאי כלי ה' הכהנים הלויים שהיית' נושאי' כליו (של הקב"ה) במדבר (מכאן לתחיית המתים) עכ"ל, וקצת משמע שיהי' צורך בזה גם

⁴⁸⁶. הכי איתא התם, ויציקום לפני ה' אמר רב נחמן בא וחבטם לפני המקום אמר לפניו רבש"ע על אלו תיהרג רובה של סנהדרין דכתיב ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש ותניא שלשים וששה ממש דברי ר' יהודה אמר לו ר' נחמיה וכי שלשים וששה היו והלא לא נאמר אלא כשלשים וששה אלא זה יאיר בן מנשה ששקול כנגד רובה של סנהדרין ע"כ יעו"ש. ⁴⁸⁷ אולי צ"ל: יהי' שכינה כו'. ומש"כ מרן שליט"א 'אבל בזה"ז א"א בשני מקומות' ר"ל אבל בזמן בית המקדש ראשון ושני א"א שיהיה השכינה גם בביהמ"ק וגם במשכן ולכן נגנו המשכן בהיות בתי מקדשות אז על מכונו

תשובה תננ

ש. תדא"ר פ"ל בסוף ד"ה וחכמים. ונותנת דדיה לתוך פיו כו' ושיערו חכמים שנותיו של אותו תינוק ונמצא בו שתי שנים וששה חדשים ושבע שעות ומחצה, ק' שהרי זמן היניקה הוא כ"ד חודש כדאי' בגיטין ע"ה ב', וא"כ כאן שהי' יותר מכ"ד חודש איך עדיין אמר הניקתו.

ת. אם לא הפסיק אפי' כמה שנים.⁴⁸⁹

תשובה תתנא

ש. איתא בתד"א (וכ"ה בגמ' נדרים ל"ט ב') שהחמה אינה יוצאת עד שהקב"ה יורה בה חצים, וא"כ יש להבין מה הכוונה בתפלת שבת טובים מאורות כו' שמחים בצאתם.

ת. אחרי שהקב"ה שולחם שמחים.⁴⁹⁰

תשובה תתנב

ש. מדרש שוח"ט תהלים ג', ארשב"י י"ג עגלים עשו אחד לכל שבט ושבט ואחד דימוס לכולם שנא' ויעשו נאצות גדולות, צ"ב שהרי במקראות התורה כתוב בכל פעם עגל לשון יחיד ולא משמע שהיו יותר עגלים מאחד.

ת. האחד הי' ראש לכולם.⁴⁹¹

תשובה תתנג

ש. ארז"ל במדרש משלי פ"א ד"ה לתת, עד כמה שנים אדם נקרא נער רמ"א עד עשרים וחמש שנה ורע"א עד שלשים שנה אמר רבי (ישמעאל) לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא עד עשרים שנה כו' ע"כ, וצ"ב מדכתיב גבי יצחק

ארבע וחמש שנים, ושכן נפסק בשו"ע להלכה. 490. לכאוי' עדיין יש להעיר מדאמרי' בקידוש לבנה ששים ושמחים 'לעשות' רצון קונם, דמשמע שגם קודם ששולחם שמחים. 491. עמש"כ בזה במאור אהרן כי תשא ל"ב א', ל"ב ד' ד"ה ארז"ל.

לע"ל בזמן המקדש השלישי וכמבוי' בתדא"ר הנ"ל ובתשו' מרן כנ"ל שיהי' שכינה גם במשכן עם כליו אך דאין מובן למה יהי' צורך בנשיאת כלי המשכן לע"ל אז. 489. ובע"פ מרן שליט"א הסביר לנו שמקורו מהגמ' בכתובות שכך דעת רבי יהושע שאפילו

אבינו ואני והנער נלכה עד כה וגו' ויצחק היה אז בן ל"ז שנה, ואף מה דכתיב גבי יוסף בן שבע עשרה שנה והוא נער פרש"י שהיה עושה מעשה נערות, ומשמע דהי' קשה לרש"י דכיון שהיה בן י"ז למה כתוב נער וע"כ פירש שהי' עושה מעשה נערות.^{492 493}

ת. יש מקומות שהכונה שהי' מתנהג בעונה כמו ויהושע בן נון נער.⁴⁹⁴

תשובה תתנד

ש. איתא במדרש דיו"ט ראשון דסוכות הוא ראשון לחשבון עונות כי ביוה"כ נמחל הכל ועד סוכות עוסקים במצות סוכה וד' מינים, הובא בחזקוני ממדרש תנחומא אמור כ"ב, ויש לשאול, בגוונא שיש שבת בין יוה"כ לסוכות, (כמו השנה (תשס"ט)) האם שבת הוא הראשון לחשבון עונות כי בשבת לא עוסקים בסוכה וד' מינים, ואם לא חשיב ראשון לחשבון עונות, באמת מ"ט.

ת. לומדים הלכותיהם.

תשובה תתנה

ש. בס' מטה משה (עמוד הגמ"ח ח"ה פ"א אות ה') מביא מדרש שהנשמה מלווה את הגוף של מת עד הקבר, ואינה רשאית לחזור לאחורה עד שיתנו לה הקהל רשות, וזריקת העשבים לאחורה הוא סימן לרשות כמו תלכי למנוחייכי. ע"כ. ולא מצאתי מדרש זה. (מח"א שליט"א).

ת. כמדומה שליתא לפנינו.

תשובה תתנו

ש. עוד איתא שם: כענין שאמרו בהגדה 'ולקח הכהן מים קדושים בכלי חרס ומן העפר' [במדבר ה'], למה מים ועפר, שתחילתה מן המים וסופה לעפר, לפיכך נבדקת במים ועפר, אם טהורה היא כברייתה ואם לאו חוזרת לעפר וכו'.

492. חכ"א כתב לן דאפשר דמיוסף לא קשיא כלל, והיינו משום דאיכא למימר דהיה קשה לרש"י למה הוצרך הכתוב לכתוב 'והוא נער' והרי כבר כתיב 'בן שבע עשרה שנה' וזה ודאי נחשב עדיין נער כי הוא פחות מבן כ' ולכן פרש"י שכונת הכתוב והוא

נער שהיה עושה מעשה נערות. אמנם מ"מ תשובת מרן שליט"א לכאורה קאי גם על יוסף.

493. וע"ע רש"י בדברי הימים ב', ל"ז ד'.

494. וע"ע רש"י בדברי הימים א', כ"ב ד'.

(והובא בטיו"ד סי' שע"ו). ולא מצאתי לשון כזה. ואולי כונתו לירושלמי סוטה פ"ב ה"ב. (מח"א הנ"ל).

ת. נכון.

תשובה תתנו

ש. ⁴⁹⁵היכן נמצא מדרש חז"ל שמביא נפה"ח: הכסא נושא את נושאו.

ת. המאמר ששאל נמצא בפיוט לקדושה יום א' דר"ה, והי' לפני הקדמונים בפדר"א פ"ד כמ"ש הרד"ל שם והוא מרבינו בחי שהביא.

תשובה תתנח

ש. בס' שמעה תפלתי (עמ' קנ"ד) הובא לשון מרן שליט"א בזה"ל, הוא בריש פסיקתא רבתי (סי' ג') א"ר לוי עתידה ירושלים להיות כא"י ⁴⁹⁶ וא"י ככל העולם כולו, ⁴⁹⁷ ומובא ג"כ בילקוט ישעי' רמז תק"ג, אבל על ביהמ"ק איני זוכר כעת. ועי' בסוף יחזקאל מבואר מדות ביהמ"ק דלעתיד וירושלים וצ"ע. עכ"ל מרן שם. והנני שואל האם שייך לתרץ קושית מרן כך, דלע"ל המידות והשיעורים יגדלו ממה שהם היום וכגון חמישים אמות של היום יהי' לאמה אחת לע"ל וכיו"ב, ואז לא יהי' סתירה בין המדרש לבין מש"כ ביחזקאל. (וכעין מה שיש היום והיינו מה שהשיעורים נתקטנו מפעם, וכמו"כ לע"ל הם יגדלו ביותר).

ת. אולי.

495. מח"א שליט"א משנת תשכ"ט.
496. ערש"י זכריה ט' א' דכתב וז"ל שעתידיה ירושלים להיות מגעת עד דמשק ואין מנוחתו אלא ירושלים שנאמר זאת מנוחתי עדי עד עכ"ל יעו"ש וקצת צ"ב דמל' המדרש הנ"ל עתידה ירושלים להיות כא"י משמע דהיינו כא"י של היום מבלי דמשק, וצ"ב. ⁴⁹⁷ בזה יתבאר הא דכתיב (יחזקאל ל"ו י') והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל "כלה" וגו', דלכאור' איך יכנסו כל כלל ישראל כולו בא"י, ובפרט לפי מה דארז"ל (שבת ל' ב', ועי' תוס' ע"ז ה' א' ד"ה אין, ועמש"כ בזה

בהערות להלן מסכת ע"ז שם) דעתידה אשה להוליד בכל יום, וכתיב נמי (יחזקאל ל"ו י"ח) כצאן קדשים כצאן ירושלים במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם וגו'. אבל כיון דעתידה ירושלים להיות כא"י וא"י כל העולם כולו, ממילא אתי שפיר. ומסתמא גם על א"י דלעתיד נאמר הכתוב ארץ הצבי, כי סוף סוף כיון שיהיו כ"כ הרבה בני אדם מבלי סוף וכנ"ל שעתידיה אשה לילד בכל יום (והעולם הוא נצחי) א"כ אף שא"י יהיה ככל העולם כולו מ"מ יצטרכו לנס הנ"ל דארץ הצבי כדי שהיא תכלול את כל כלל ישראל.

תשובה תתנט

ש. ספה"ק רזיאל המלאך. מגירסא דינקותא זכורני שהעולם אומרים שאסור ללמוד הספה"ק הנ"ל, האם הוא נכון ואם כן מהיכן המקור לכך.⁴⁹⁸ (כי נודמן לי ופתחתיו ויש בו גם מאמרים כמו מדרשים, והוי כעין הספה"ק הזוהר שאמר מרן הח"ח זצ"ל לקרותו דיש בו גם מאמרי חז"ל כמו במדרש - הובא בשם הח"ח בס' הצדיק רבי שלמה).

ת. לא שמענו דבר זה.

תשובה תתס

ש.⁴⁹⁹ ברבינו יונה שע"ת שע"ג אות ז': ורב הזהירות והגדר וההרחקה מן האיסור הלא זה מעיקרי המורא, והמרבחה להזהר יגיע אל השכר הגדול וכו' יעו"ש, דע"כ חביבים דברי סופרים יותר מיינה של תורה, יעו"ש. ולכאורה הרי גם במצוות דאורייתא יש בהן משום סייג, והנזהר בעבירה דאורייתא משום מורא, ודאי דקיים מצות מורא, וא"כ מאי מעליותא בדברי סופרים.

ת. בדרבנן ניכר ביותר המורא וההרחקה מחטא.

תשובה תתסא

ש. כתב בארחות צדיקים (שער הקנאה) וז"ל, אבל הקנאה והחמדה הן בלב, אין אדם מכיר בו' אם יחמוד 'או יקנא' הרי דבר המסור ללב ועל זה נאמר ויראת מאלקיך עכ"ל, ומש"כ דאין אדם מכיר בו' או יקנא לכאור' זה צ"ב ממש"כ לעיל מיניה וז"ל אמר החכם לבנו השמר לך מן הקנאה 'כי היא ניכרת בך שפניך משתנים מרע לב' ולמה ישמח שונאך וינקום בך עכ"ל. וצ"ב.

ת. יש עוד סיבות לכהנים⁵⁰⁰ משתנות.

498. עי' מה שהובא בגליון מאורות הדף היומי ובכללם אלו המוזכרים בספר רזיאל המלאך יעו"ש, ואולי לכן יצאה שמועה כזאת. 499. מח"א הכתובים כיום בספרי הקבלה משובשים מאד
 500. צ"ל: לפנים. שליט"א משנת תשל"ג. 500. צ"ל: לפנים.

תשובה תתסב

ש. כתב בארחות צדיקים (שער הקנאה) וז"ל, החכמים הראשונים היו מתפללין שלא תהא קנאתנו על אחרים ולא קנאת אחרים עלינו, למה היו מתפללים על אחרים בזאת המדה יותר ממדות אחרות, אלא כך הענין, כי הרבה בני אדם גורמים שיתקנאו בהם ויחמדו אותם, לכך היו מתפללין על אחרים, כי אולי הם גורמים הקנאה לאחרים והתורה אמרה ולפני עור לא תתן מכשול, לכן מדה טובה באדם שלא ילבש בגדים נאים ומשובחים יותר מדי לא הוא ולא אשתו ולא בניו, וכן לענין המאכל ושאר ענינים, כדי שלא יקנאו בו אחרים. אך מי כו' עכ"ל. ומש"כ 'והתורה אמרה ולפני עור לא תתן מכשול' האם הכונה כפשוטו דאם גורם לאחר שיקנא בו הרי הוא עובר על לאו דאורייתא של לפ"ע, חדא דלכא' חידוש הוא כי א"כ שייך בהרבה דברים וענינים לעבור על לפ"ע מבלי לחשוב שיוכל לעבור על לפ"ע. ועוד דהמשיך לומר 'לכן מדה טובה באדם שלא ילבש' כו', ואם זה לאו דלפ"ע למה כתוב דהוי 'מדה טובה' והרי זה חיוב גמור כדי שלא יעבור על לאו דאורייתא, ולכא' מדכתב 'מדה טובה' משמע דאי"ז לאו דאורי' דלפ"ע, אמנם מאידך הרי כתב 'והתורה אמרה ולפני עור לא תתן מכשול', וצ"ב.

ת. זה חשש לפ"ע ולכן כ' מדה טובה.

תשובה תתסג

ש. כתב בארחות צדיקים (שער התשובה) וז"ל, השישי כו' ויש לו לשקול עונש העבירה כנגד מתיקותה, ושכר המצוה כנגד צערה בעולם הזה 'ובעולם הבא' כמו שאמרו חכמים (אבות פ"ב מ"א) הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. עכ"ל. ומש"כ, ושכר המצוה כנגד צערה בעולם הזה 'ובעולם הבא', אין מובן, דאיזה צער יש בעולם הבא מהמצוה. וצ"ב.

ת. בעוה"ז ובעוה"ב קאי על כל מה שפירט.

תשובה תתסד

ש. כתב בארחות צדיקים (שער התשובה) וז"ל, וגרסינן בירושלמי (פאה פ"א ה"א) מי שהיה רשע כל ימיו ועשה תשובה הקב"ה מקבלו אמר רבי יוחנן ולא עוד אלא כל עבירות נחשבות לו כזכויות. ובפרק יום הכפורים (יומא פ"ו

ב') אם עשה תשובה מאהבה זדונות נעשו לו כזכויות מיראה נעשות לו כשגגות עכ"ל. יש לשאול האם לרבי יוחנן בכל גווני נהפך לו לזכויות, שהרי לא חילק בין אם עשה תשובה מאהבה או מיראה וש"מ דלעולם נעשה לו כזכויות ואפי' אם עשה תשובתו מיראה.

ת. הכל לפי הענין.

תשובה תתסה

ש. כתב בארחות צדיקים (שער התורה) וז"ל, אין לך מצוה בכל המצות שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה, רק תלמוד תורה שקולה כנגד כל המצות, לפי שהתלמוד מביא לידי מעשה (קידושין מ' ב'). ומה שאמרו תלמוד תורה כנגד כולם (פאה פ"א מ"א) זה הלומד על מנת ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים, ומפני קביעתו של תורה אינו יכול לקיים כל המצות, ובשעה שאינו לומד עושה כל מה שיוכל לעשות, ובזה מראה דעתו שחפץ בעשיית המצוה ואז תלמוד תורה כנגד כולם כי כשהוא לומד המצוה וחפץ לקיימה אז יש לו שכר כאילו קיימה כיון שנתעכב מחמת קביעתו ונמצא ששכר עשייה ולימוד בידו. אבל מי שהולך בטל פעמים רבות והיה יכול לעשות המצוה בעת הביטול ואינו חושש לעשותה או בשעה שעושה שום מצוה אינו מדקדק בה כראוי, על זה לא נאמר תלמוד תורה כנגד כולם, עכ"ל, יש לשאול האם הדברים כפשוטו, דאם כן, הרי הם דברים נוראים.

(מלבד זה, אם הדברים כפשוטו, לכאורה קצת יש לשאול, דמדסתם ואמר התנא ותלמוד תורה כנגד כולם ולא חילקו לא במשנה ולא בגמרא דאי"ז כלל קבוע וכתבאר בארחות צדיקים וכן"ל, לכאור' משמע דאין חילוק ולעולם ת"ת כנגד כולם. ומ"מ לכאור' זה חידוש גדול ודברים נוראים).

ת. ראוי ליזהר.

תשובה תתסו

ש. כתב המס"י בהקדמה וז"ל, והנה הכתוב אומר יראת ה' היא חכמה וארז"ל שבת ל"א ב' הן אחת שכן בלשון יוני קורין לאחת הן הרי שהיראה היא חכמה והיא לבדה חכמה וודאי שאין נקרא חכמה מה שאין בו עיון כו' עכ"ל ולכאור' צ"ב מדתנן באבות אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה

ועוד תנן שם כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו כו', ומבו' מהנך מתני' דחכמה ויראה תרי מילי נינהו, ולא כהמבו' בשבת ל"א כמ"ש המס"י וכו"ל וצ"ב.

ת. גם יראה היא חכמה.

תשובה תתסז

ש. איתא בס' אבן שלמה להגר"א (פ"י אות ה') לצדיקים מצפינים גם שכן הפירות לעוה"ב לטובתם עכ"ל, ועוד אי' (שם אות ב') הפירות של הצדיק אין נותנין לו רק לבניו עכ"ל, האם לפי מש"כ באות ב' יתפרש מש"כ באות ה' שמצפינים שכן הפירות לבנים של הצדיקים או דיש חילוק בין הפירות עצמם לבין שכן הפירות.

ת. יש חלק שנותנין לבניו.

תשובה תתסח

ש. כתב באגרת הגר"א וז"ל ועקר הגדר בבדידות שלא תצא ח"ו מפתח ביתך חוצה ואף בבהכ"נ תקצר מאד ותצא, 'ויותר טוב להתפלל בבית כי בבהכ"נ אי אפשר להנצל מקנאה ולשמע דברים בטלים ולשה"ר' ונענשין ע"ז כמו שאמרו אף השומע ושותק כו' וכל שכן בשבת ויו"ט שמתאספין לדבר יותר טוב שלא תתפלל כלל כו' עכ"ל. יש לשאול, האם מצי לסמוך ע"ז הלכה למעשה, ובפרט למי שמכיר בטבעו באמת, שכשנמצא בביהכ"נ ורואה הבריות מתחיל אצלו מלחמת היצר של קנאה וכו', האם יסמוך הלכה למעשה ויתפלל בבית. (והשאלה גם משום מש"כ מרן שליט"א בארחות יושר סי' ל' בעונש המתפלל ביחידי כשאי"ז באונס, ואולי המכיר בטבעו שיש אצלו קנאה וכו' זה נחשב לאונס לענין זה שיוכל להתפלל ביחידי, וצ"ב).

ת. בזמנינו ל"ש זה שבלא"ה יוצאין ברחובות ומדברים כו'.

תשובה תתסט

ש. כתב מרן הח"ח זצ"ל זי"ע בס' אהבת חסד (בפתיחה) וז"ל, אמרו חז"ל דרש רבי שמלאי תורה תחלתה גמ"ח וסופה גמ"ח, תחלתה גמ"ח כדכתיב ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם וסופה גמ"ח דכתיב ויקבר אתו בגי'. ולהלן מיניה כתב עוד, ועתה נעריך לפני הכל איך שכל התורה מלאה מעניני חסד כדי שיתבונן האדם כמה יקר הוא ענין החסד בעיני השי"ת תחלתה

הכל הוא במה שכתוב ויבן את הצלע אשר לקח וגו' ודרשו חז"ל (ברכות ס"א ב') מלמד שקלעה הקב"ה לחוה כו'. ונשאלתי מא' מילדי המתמידים נ"י (כשלמדנו אהבת חסד זה) דכיון דמצינו מענין החסד במה שכתוב ויבן את הצלע אשר לקח, א"כ הוה ליה לרב שמלאי לומר 'תחלתה' גמ"ח דכתיב ויבן את הצלע וגו', שזה נאמר לפני הפסוק שהביא רבי שמלאי ויעש ה' וגו'.
ת. שם אינו מפורש כנאן.

תשובה תתע

ש. כתב מרן הח"ח בס' אהבת חסד פ"ד ס"ה דמוכח מכל הראשונים דאיסור דלא תקום הוא אפילו אם לא משיב לא איני משאילך וגו', אלא משידע בנפשו שמטעם זה הוא מונע מלהיטיב עמו עובר בלאו זה עכ"ד, וכן מ' בחינוך מצוה רמ"א. אך בשאר ראשונים לא מצאתי לפי שעה. ומאד אחלה פני מרן שליט"א אם יוכל להחכימני בדבר זה. (מח"א שליט"א).
ת. שהביאו האיסור בסתמא.

תשובה תתעא

ש. כתב מרן הח"ח (בס' זכור למרים סוף פ"ד) וז"ל, וכן הוא בענינונו אם האדם עושה תשובה קודם שיבוא אליהו לבשר היא תשובה גמורה וכבר אמר הכתוב שלא יזכרו לו עוד החטאים והעונות שעשה אלא נמחה לגמרי משא"כ אם נמתין עד שיבוא משיח צדקנו אפילו אם יתברר שהיה הכל אונס ושגגה שלא ידענו גודל החטאים וגם לא היו לנו נביאים שיחזירונו בתשובה וגם החיצונים שבנו עכבנו לעשות תשובה ואפילו אם יתקבלו טענותינו ובכיותינו לפניו ולא ידחונו לגמרי מ"מ יש נפקא מינה גדולה אם נזדרז קודם ביאת משיח או אח"כ כו' עכ"ל, והנה משמע דעכ"פ שייך שיעשו תשובה גם בימות המשיח רק דאיי"ז כלפני ביאת משיח, ולכאוו' צ"ב דהא כתיב על ימות המשיח שנים אשר אין בהם חפץ.
ת. קצת יתכן.⁵⁰¹

501. שו"ר בס' הצדיק ר' שלמה (עמ' ל"א אות כ"ה) בזה"ל: הצפוני ארחיק. הח"ח ז"ל בשם הגר"א ז"ל אמר שלעתיד לבא לא יהיה בטל היצר הרע לגמרי, כי אם תהיה כיצר הרע מבחין כמו

תשובה תתעב

ש. כתב מרן הח"ח בס' חובת השמירה פי"ד, וז"ל (לענין חנופה): ורק לתועלת שרי, כדאיתא בספרים הקדושים בשם חז"ל שמותר להחניף לאשתו משום דרכי שלום, לרבו כדי שילמדו תורה, לחבירו כדי שילמד לשמוע דבריו, וכן לתלמידו. ע"כ. ורציתי לשאול איה דברי חז"ל, ובאיזה ספרים קדושים מובאים. (מח"א שליט"א).

ת. נמצא בילמדנו פ' ויגש שנדפס בסוף הילקוט שמעוני.

תשובה תתעג

ש. כתב מרן הח"ח בס' שמירת הלשון ח"ב פכ"ז, וז"ל בתו"ד: ידוע מה שאחז"ל בביאור הפס' הזה מי האיש החפץ חיים - בעוה"ב, אוהב ימים לראות טוב - בעוה"ז, וכו'. ול"מ לשון זה בדיוק. ואולי כונתו לגמ' ע"ז י"ט ב'. או למדרש שוח"ט תהלים שם. (מח"א שליט"א).

ת. יתכן.

תשובה תתעד

ש. כתב מרן הח"ח בס' שמה"ל ח"א שער התבונה פ"ד דאדם שדרכו ללמד חובה על הבריות ולדבר עליהם רע, גם מלאכי השרת מדברים עליו רע למעלה, כדאיתא במדרש משלי. ול"מ המדרש. (מח"א שליט"א).

ת. עי' כתובות נ' א'.

תשובה תתעה

ש. כתב מרן שליט"א בספר זכרון⁵⁰² (חלק א', אות כ"ג) המסתכל בפני צדיק מועיל לזכרון כו', ויש לשאול, האם זה מהני גם כשמסתכל בתמונה של הצדיק או שצריך דוקא בפניו ממש.
ת. פניו ממש.

תשובה תתעו

ש. היכן המקור של מה שרגילים לשיר בשמחת תורה ובשבועות: כד יתבין ישראל ועסקין בשמחת התורה קב"ה אומר לפמליא דיליה חזו בני חביבי דמשתכחין בצרה דילהון ועסקין בחדוותא דילי.
ת. הגר"א הי' נוהג לומר כן בשמחת תורה כדאי' במנהגי הגר"א.

ספר

תשובות הגר"ח

על ביאורי תפילה

תשובות

הגר"ח

הקדמה

לספר תשובות הגר"ח - על ביאורי תפילה

ארז"ל (ברכות ל"ב ב') ת"ר ארבעה דברים צריכים חיזוק תורה ומעשים טובים תפלה ודרך ארץ כו'. והנה א' מן הדברים המועילים לחיזוק בכוונת התפלה ה"ז להבין מה שמתפללים, וענין זה שייך להיות ע"י שמתפללין במתינות והתבוננות, וכשעושים כן ממילא מתעוררים שאלות הערות וחידושים בנוסחאות התפילות, ועי"כ מתבארים היטב יותר ויותר נוסאות התפילות.

ובאמת מצינו בראשונים ז"ל שהשקיעו הרבה עמל ויגיעה בביאורי נוסחאות התפילות, וכגון הרוקח ורבינו יהודה בר יקר (רבו של הרמב"ן ז"ל) והאבודרהם והטור ועוד הרבה הרבה ראשונים ז"ל.

והנסיון יוכיח שכאשר עושים כן הרי התפילה היא תפילה אחרת לגמרי ממש, ופתאום נפתחים הרגשות למעלת התפילה ולדביקות הנפלאה בהשי"ת הבאה מכך, ובכך ניתן להבין המתנה הגדולה והנפלאה שנתן לנו השי"ת לבוא ולהתפלל לפניו ג' פעמים בכל יום ויום והרי היא מתנה וזכות גדולה ונפלאה לנו מאתו ית"ש, ויתכן דגם מפני כן קאמר רבי יוחנן (ברכות כ"א א') ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו, כי כאשר התפילה היא מתוך מתינות והתבוננות באמירת נוסחאות התפילה הרי מגיעים בכך לדביקות נפלאה בהשי"ת.

ואשר על כן פעמים אשר נתעוררנו בחידוש או הערה בביאורי התפילות זיכנו השי"ת לשאול את מו"ר עט"ר מרן שליט"א וגם בזה לא חסך מרן שליט"א והשיב לן תדיר בעזה"י.

ובאמת שהיו יותר הערות מהנדפס כאן אלא שלא השכלנו תמיד לשואלם קמיה מו"ר עט"ר מרן שליט"א, ועכ"פ כתבנו לעצמנו הדברים אחר לימוד בעיון עם הראשונים ז"ל ובעזה"י נהיה לחיבור גדול וספר שלם הנקרא 'עבודת אהרן', והשי"ת יזכנו למלאות גם חסרוננו זה, ולהדפיס הכל בעזה"י. ויה"ר שיהיה זה הספר לחיזוק גדול בתפילה ולזכות הרבים ולהגדיל תורה ולהאדירה אכי"ר.

אהרן הלוי גרנדש

באאמו"ר הגאון הגדול רבי יעקב הלוי שליט"א

אדר התשע"ג

ביאורי תפילה

תשובה תתעז

ש. האם פירושים על התפילה זה מצות עשה של תלמוד תורה.

ת. מ"ע של ת"ת.

ברכות התורה וברכות השחר

תשובה תתעח

ש. שמעתי בשם מרן שליט"א שאי"צ לעמוד בבה"ת, וצ"ע דהא קי"ל ברכת המצות צריך עמידה. (מב"א).

ת. לא כל ברכת המצות.⁵⁰³

תשובה תתעט

ש. ברכות השחר. נשמה שנתת בי טהורה היא כו' ואתה עתיד לטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא כל זמן שהנשמה בקרבי כו'. לכאן קצת יש לדקדק בהלשון, דאמרינן נשמה שנתת 'בי' כו' והרי 'בי' אין זה הגוף כי האדם אין עיקרו הגוף רק הנשמה, וכן להלן ואתה עתיד לטלה 'ממני' דהרי 'ממני' זה הנשמה ולא הגוף, שהגוף הוא רק מלבוש זמני לעיקר האדם שהוא הנשמה, וכן בכל הברכה, ואם הכונה לגוף א"כ היה צ"ל נשמה שנתת 'בגופי' (ולא 'בי' שזה הנשמה) וכן היה צ"ל ואתה עתיד לטלה 'מגופי' ולהחזירה 'בו' לעתיד לבוא. ומה שמסיימין, כל זמן שהנשמה 'בקרבי' הוא ניחא כי בקרבי כן מתייחס להגוף. וצ"ב.

ת. מדברים עם הגוף.

503. עי' דעת נוטה ח"ב הלכות ציצית תשובות ב' עמידה בברכת אשר יצר יעו"ש.

- ד' ובהערות שם. ועי' להלן תשובה תתתר"ה לענין

תשובה תתפ

- ש.** ברכות התורה. א.⁵⁰⁴ האם לומר והערב כו' 'בפי' עמך בית ישראל או 'בפיות' עמך ב"י. ב. האם לומר גם 'וצאצאי צאצאינו' כדכתיב לא ימוש מפיו ומפי זרעך ומפי זרע זרעך.
- ת.** מנהגנו בפיות וצאצאינו.⁵⁰⁵

תשובה תתפא

- ש.** אלו דברים כו' והשכמת בית המדרש שחרית וערבית. צ"ב מהו והשכמת בהמ"ד כו' וערבית.
- ת.** לבא מי' הראשונים שחרית וערבית.⁵⁰⁶

תשובה תתפב

- ש.** בהנ"ל. יש לשאול כך, מי שהשכים ונאנס והתפלל שלא בבהכ"נ, והיינו שנאנס ולא הי' מי' הראשונים, האם יש לו המצוה של השכמת בהמ"ד.
- ת.** להשכים בעצמה מצוה.

תשובה תתפג

- ש.** בהנ"ל. צ"ב, א. למה מנחה לא נזכר אם הכונה לי' ראשונים. ב. דהא בגמ' מבואר דבהמ"ד היינו ללימוד תורה ובהכ"נ היינו לתפלה (ועכ"פ בזמן הגמ'), וא"כ היה צ"ל והשכמת 'בית הכנסת' שחרית וערבית. וצ"ב.

504. עי' או"ח סי' מ"ז ובמשנ"ב שם.
 505. והנה בהבדל שבין 'זרעך' לבין 'צאצאיך', עי' הא דכתיב (ישעיה מ"ד ג') אצק רוחי על 'זרעך' וברכתי על 'צאצאיך', ובתרגום איתא, אתן רוח קודשי על 'בנך' וברכתי על 'בני בנך', וחזינן דזרעך הם הבנים וצאצאיך הם הבני בנים. אך לפי"ז יש לדקדק למה לא אומרים ונהיה אנחנו 'זרעינו' וצאצאינו כו' כולנו יודעי שמך כו'.

אמנם הרב מלבי"ם ז"ל פירש וז"ל, הזרע הם הבנים הגדולים והצאצאים הם הילדים הקטנים עכ"ל, ולפי"ז אולי קצת ניחא מה שאומרים אנחנו 'וצאצאינו' כי אנו מבקשים על הבנים הקטנים ואילו הבנים הגדולים כבר יודעים לבקש בעצמם. 506. אך לתשו' מרן שליט"א לכאוי' קצת יש להעיר אמאי אמרו בגמ' רק דנוטל שכר כנגד כולם אפי' הן מאה ולא אמרו גם שזה א' מהדברים שהוא

ת. אחר שחרית וערבית היו לומדים.⁵⁰⁷

תשובה תתפד

ש. ולוית המת. יש לשאול, להחזו"א שלא אומרים פסו' תהילים תוך ד"א של הקברים (וכ"כ לי מרן שליט"א בס' תשובות הגר"ח [מהדו"ק] עמ' קפ"ד⁵⁰⁸), האם בשעת הלוי' צריך כמו"כ ליהרר שלא לומר משנת עקביא בן מהללאל כו' וכן מזמור יושב בסתר עליון וגו' בתוך ד"א של המטה. והאם יש הבדל בין נושאי המטה לבין סתם המלוים את המטה.

ת. נכון.⁵⁰⁹

תשובה תתפה

ש. ותלמוד תורה כנגד כולם. כתב בשערי תשובה (שע"ר אות נ') וז"ל, העיקר העשרים להשיב רבים מעון כאשר תשיג ידו כו' למדנו כי זה מעיקרי התשובה כו' עכ"ל. יש לשאול האם בשביל זה סגי בעסק התורה, והוא, לפ"מ שכתב החזו"א באיגרת שעיקר החוזרים בתשובה בא ע"י אלו העוסקים בתורה. ת. גם העוסק בתורה בא לידי כך.

תשובה תתפו

ש. בתפלת יה"ר שבברכת השחר אמרי' ואל תביאנו לידי ניסיון וכו', וצ"ע ממש"כ התוס' ב"ב י"ז א' ד"ה שלשה לא שלט בהן יצה"ר דאין הפי' דלא שלט בהם כלל דא"כ היכי מקבלי אגרא יעו"ש. וחזינן דרק המתגבר על יצרו ועומד בנסיונות אית ליה אגרא, א"כ אמאי מבקשין ואל תביאנו לידי ניסיון. (מב"א).

אוכל פירות בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב. תתתתק"צ 509. היינו שבאמת צריך ליהרר, 507. עי' ב"ר פע"ח סי' א' אמר ר' אלכסנדר ומוסתימת התשו' מ' נמי דאין הבדל בין נושאי המטה כו'. 508. עי' להלן תשובות תתתתקפ"ט -

ת. עי' סנהדרין ד"ז א'.⁵¹⁰

תשובה תתפז

ש. ברכת המעביר שינה. ואל תשלט בנו יצר הרע. איך צ"ל ואל תשלט או ואל ישלוט.

ת. מנהגנו תשלט.

תשובה תתפח

ש. ואל תביאנו לא לידי נסיון. כתב בשערי תשובה (שע"ר אות ל"ד) וז"ל, וארוז"ל כו' בכל יום הי' דוד מצוה להיטיב את ראשן ונותן תמרוקים לקשטן כדי להציק לתאווה ולהכניעה כאשר יכבוש יצרו למען יתכפר לו על דבר בת שבע עכ"ל. לכאור' צ"ב איך הכניס עצמו לנסיון. (ובפרט שכל מעשה דבת שבע הי' ע"י שהכניס עצמו לנסיון כמ"ש בחנני וגו' כדארוז"ל).

ת. כדי לכפר.⁵¹¹

תשובה תתפט

ש. לעולם יהא אדם ירא שמים כו'. אתה הוא עד שלא נברא העולם כו'. בס' אעלה בתמר אות י"ד אי' בזה"ל: הסתפק (מרן החזו"א זצ"ל) מהיכן מתחלת הברכה שאומרים בשחרית 'לעולם יהא אדם' עכ"ל. ובהערות שם שממרן שליט"א אי' בזה"ל: נכון, פ"א הוא הסתפק אם כבר בירך ברכה זו וביקש ממני שאני יוציא אותו, ואמר שאתחיל מתחילת הנוסח לעולם יהא אדם כי מסופק מהיכן הברכה מתחילה. ואני הבאתי ראיה לזה מלשון התוס' בברכות מ"ו א'

שאין אנו יכולים לעמוד בהם כהרשע אלא רק נסיונות שנוכל לעמוד בהם (ואף אם נפלנו ח"ו שנוכל לקום מהם) כהצדיק. ⁵¹¹. לכאור' מבר' מזה, דכדי לכפר מותר לעשות דבר כזה שהוא מכניס עצמו לנסיון. אמנם אולי אין רא' כי מ"מ דוד המע"ה שאני. ויל"ע. וחכ"א העיר דכבר הכיר דוד המע"ה כי לבו חלל בקרבו.

510. אולי כונת מרן שליט"א להא דאיתא התם, שהוא דהוה קאמר ואזיל, שב בירי לשלמנא (שבע בורות כרויות לרגלי איש שלום ומכולם ינצל. רש"י) וחדא לעביד ביש (לעושה רשעה. רש"י) א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב כי שבע יפול (בתקלה ראשונה הבאה לו. רש"י) צדיק וקם, ע"כ יעו"ש. והיינו דמבקשין שלא יביאו לנו נסיונות

ובפסחים ק"ד ב' שכ' 'אתה הוא עד שלא נברא העולם', ומשמו אמרו שמשם מתחילה הברכה עכ"ל מרן שליט"א שם.

והנה כל תפילה זו מלעולם יהא אדם עד לעיניכם אמר ה', כל זה נמצא מפורש בתנא דבי אליהו רבא פכ"א, ובפי' ישועות יעקב אות ל"ב שם כתב וז"ל כתב השבלי לקט שנוסח הסידור שלנו מן לעולם יהא אדם כו' עד לעיניכם אמר ה' הוא נוסחת אליהו זכור לטוב שאמרו על דורו כו' וכתב בסדר היום שיש לומר לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי כו' ע"ש, עכ"ל הישועות יעקב שם.

ובפשוטו משמע שם בתנא דבי אליהו שהכל זוהי תפלה אחת, וכיון שכן, יש לשאול האם יש להוכיח משם דהברכה מתחלת מלעולם יהא אדם, וכהצד שנסתפק בו מרן החזו"א. ואם אין רא' מוכרחת משם לזה, לכאור' מ"ט אי"ז רא' מוכרחת.

ת. אינו מוכרחת.

תשובה תתצ

ש. בהנ"ל. לעיל הובא לשון התוס' דאמרין אתה הוא עד שלא נברא העולם, ואילו בתדא"ר (שזה מקור התפלה כמ"ש בשבלי לקט הנ"ל) הל' הוא אתה עד שלא בראת את העולם ואתה הוא משבראת את העולם אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא בעולם הבא. ויש לשאול אם צ"ל כהל' בתדא"ר אתה הוא עד שלא בראת את העולם מאחר שזה מקור התפלה. וכמו"כ לפנינו הנוסח ואתה הוא ל' עולם הבא ואילו כאן הנוסח 'ב' עולם הבא. (אמנם בתדא"ר תחי' פכ"ו אי' אני הוא עד שלא נברא העולם ואני הוא משנברא העולם).

ת. כנראה נוסחאות. 512 513

בראת כו' אתה הוא משבראת, ושרי ליה מאריהו, דהנוסחא אמיתית אתה הוא עד שלא נברא כו' וקאי על מה שסיים ה' אלקינו ה' אחד אתה הוא עד שלא נברא העולם ואתה הוא ה' אחד משנברא העולם, דכשם שקודם שנברא העולם היה הוא ושמו בלבד, כך משנברא העולם היה הוא ושמו בלבד, דהא לא נבראו המלאכים עד יום שני, וא"כ מי ברא אלה ה' אחד ע"י כח אותיות שמו הגדול ית' בהם נברא

512. שו"ר דבאמת מובא בזה נוסחאות, ע"י סידור עבודת השם [בעלזא] שם הובא. וע"ע בפ"י עין יוסף [בסידור אוצר התפלות] שכתב וז"ל, אתה הוא עד שלא נברא העולם כו'. כן הוא בתוס' פ' ע"פ ובפ' שלשה שאכלו וברמב"ם, ובכל הסידורים הישנים, ובירושלמי, ובילקוט פ' ואתחנן רמז תתל"ו, ויש שמקשים על נוסח זה דמשמע שנברא ח"ו ע"י אחר, ומגיהים הסידורים אתה הוא עד שלא

פסוקי דזמרה

תשובה תתצא

ש. ויברך דוד. מובא בסידורים בשם האריז"ל ליתן צדקה כשאומרים ואתה מושל בכל, ויש לשאול מי שדילג פסו"ד ולא אמר ויברך דוד, ומשלים אחר תפילתו, האם כשמשלים הפסו"ד אחר התפילה יש ענין ליתן הצדקה כשאומר אז ואתה מושל בכל.

ת. אולי.

ברכות קריאת שמע

תשובה תתצב

ש. ⁵¹⁴ ברכות ק"ש. יש לשאול כך, דהנה בברכת ק"ש דשחרית אמרין, אמת אלקי עולם מלכנו צור יעקב מגן ישענו אתה הוא לדור ודור הוא קים ושמו קים, והשאלה איך צ"ל, האם מגן ישענו לדור ודור או לדור ודור הוא קים.

ת. לכאו' קאי אלמטה. ⁵¹⁵

תשובה תתצג

ש. עזרת אבותינו כו' ממצרים גאלתנו ה"א כו'. צ"ב היאך הגרים אומרים ממצרים גאלתנו. (מח"א).

ת. אכלל ישראל קאי והוא ג"כ בכלל ישראל.

תתתרמ"א. 514. ע"ע בביאור תפילת ברכת אהבה רבה לעיל תשובות תשע"א תשע"ב יעו"ש. 515. שו"ר בפי' הר"י בר יקר ובפי' האבודרהם דכתבו וז"ל, לדור ודור הוא קיים. ע"ש (תהלים ק"ב כ"ה) לדור דורים שנותין עכ"ל וחזינן נמי דסבירא להו דצ"ל לדור ודור הוא קיים וכתשובת מרן שליט"א, אמנם לענין תפלת מודים בשמו"ע

העולם, והוא דרך כבוד כלפי מעלה לומר לפניו ית' אתה הוא ה' אחד עד שלא נברא העולם ע"י כח אותיות שמך, וב"ח ופרישה וא"ר וכ"כ הט"ז ומ"א דהעיקר כנוסחא שלנו. עכ"ל העץ יוסף. [ולפירוש העץ יוסף לכאו' מוכרח לומר דמלעולם יהא אדם ועכ"פ מק"ש זהו ברכה אחת ולא רק מאתה הוא עד כו' ודוק]. 513. ע"ע להלן תשובה

ברכות שמונה עשרה

תשובה תתצד

ש. תפלה. איתא בדב"ר (ב' י'), שלשה תכיפות הן כו' תיכף גאולה לתפלה ומי שהוא עושה כן מהו מתן שכרו אמר רבה בר אבהו כו' קרא ק"ש ונתפלל מיד יהא מובטח שתפלתו נשמעת, ובירושלמי ברכות (פ"א ה"א) אמר ר' יוסי בי ר' בון כו' וכל מי שהוא תוכף גאולה לתפלה אין השטן מקטרג באותו היום, כך ראיתי מובא, ויש לשאול, האם מימרות אלו נאמרו גם למי שסומך גאולה לתפלה בשבת או לא, שהרי בשבת אי"צ מדינא להסמך גאולה לתפלה, ואולי מימרות לא נאמרו דוקא היכן שמדינא צריך להסמך גאולה לתפלה.

ת. תלוי בפלוגתא.

תשובה תתצה

ש. ראה [נא] בענינו כו'.⁵¹⁶ איתא בתדא"ר פי"ט, נכח פני ה' רבש"ע ראה נא בענינו וריבה ריבנו כו'. יש לשאול אם יש להוכיח מזה דבשמו"ע צ"ל ראה 'נא' בענינו ולא ראה בענינו. ואם אי"ז הוכחה לכאור' מ"ט.

ת. אינה ראי' לנוסח התפלה.

תשובה תתצו

ש. רפאנו. בברכת רפאנו הודפס בסידורים יה"ר לחולה, ויש לשאול כשיש כמה חולים ל"ע האם יאמר 'לחולים' וכן כשהאשה חולה האם יאמר 'לחולה'. ואיך יאמר כשמתפלל גם על איש וגם על אישה.

ת. כל נוסח כשר.

תשובה תתצז

ש. והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו. כתיב בפ' כי תבא גם כל חולי וכל מכה וגו' וחזינן דחלי ומכה הם ב' דברים, וכיון שכן, לכאורה היה צ"ל

ע"י לעיל תשובה תי"א. 516. ע"י להלן תשובה
 סלח לנו ובהארה שם מדברי המקור חיים בזה.
 תתתתמ"ב לענין דפיקה על הלב בשעת אמירת

והעלה רפ"ש לכל חלינו, שהרי הברכה קאי לענין חולים וכמו שחותמין רופא 'חולי' כו'. והן אמת שגם מכה צריכה רפואה אבל כאן הרי הברכה לענין חולי.

ת. מכה שהיא בידי בעל בחירה צריכה יותר רפואה.

תשובה תתצח

ש. בהנ"ל. מ' מתשו' מרן שליט"א שהבקשה קאי רק לענין חולי הבא ממכה בידי אדם ולכא' לפי"ז נמצא שאין בקשה לרפואה ממכה הבאה בידי שמים, ולכא' אי"ז מסתבר, וצ"ב בכונת מרן שליט"א.

ת. כ"ש למכה בידי שמים.

תשובה תתצט

ש. ולירושלים עירך. בסידור עבודת השם [בעלזא] מובא מהספה"ק פרי עץ חיים בזה"ל: במלת 'וכסא דוד עבדך' הזהיר לנו מורי זלה"ה מאד ביום א' כשהלכנו על ציון שמעיה ואבטליון בהתפללנו שם והכפיל שם לנו לומר שנזכיר בכל תפלה ותפלה לכיון במלת 'דוד עבדך' שיחיה משיח בן יוסף ולא ימות ע"י ארמילוס הרשע והוא נקרא 'כסא דוד עבדך' וזהו סוד 'חיים שאל ממך' ע"כ. וכעת יש לשאול כך, שבנוסח אשכנז אומרים 'וכסא דוד' בלי מילת 'עבדך' (ורק בנוסח ספרד כתוב 'וכסא דוד עבדך'), והאם צריך לומר גם תיבת 'עבדך' כדי לכיון הנ"ל.

ת. כל א' אומר כהמסורת שלו.

תשובה תתק

ש. בהנ"ל. יש לשאול, האם כונת מרן שליט"א שאמנם לא יוסיף לומר מילת 'עבדך' אבל מ"מ לכיון כנ"ל מצי' לכיון אף בלי תיבת עבדך (ומה שכתוב שם לכיון במילים וכסא דוד עבדך זה משום שכך הי' הנוסח שלהם לפי המסורת שלהם ואה"נ אם הי' הנוסח שלהם בלי מילת עבדך ג"כ היו מכוונים כנ"ל), או"ד שכונת מרן שליט"א שכל א' אומר כהמסורת שלו ולכן הם שיש להם נוסח וכסא דוד עבדך הם יכולים לכיון כן ומשא"כ אנו בנוסח אשכנז שאין מילת עבדך א"כ לא מצי' לכיון כן.

ת. יכול לכיון.

תשובה תתקא

ש. שמע קולינו ה"א אלקינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו. יש לשאול כך, דהנה בתפלת אבינו מלכנו ג"כ אומרים כנ"ל אך זה נחלק שם לב' בקשות והיינו הא' אבינו מלכנו שמע קולינו חוס ורחם עלינו והב' אבינו מלכנו קבל ברחמים וברצון את תפלתנו, והשתא יש לשאול אם מזה שזה חלוק לב' בקשות יש להוכיח מזה דגם מה שאנו מתפללין בשמו"ע שמע קולינו כו' וברצון את תפלתנו ה"ז ב' בקשות, והיינו הא' שמע קולינו ה"א חוס ורחם עלינו והב' וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו, או"ד שזה בקשה אחת והיינו חוס ורחם עלינו ועי"כ וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו. ואם בשמו"ע זו בקשה אחת א"כ צ"ב למה בתפ' א"מ זה נחלק לב' בקשות.

ת. זה ב' בקשות.⁵¹⁷

תשובה תתקב

ש. בהנ"ל. דאתינן להא רצוני לשאול שהנני רגיל לכוין כך: וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו, ולכאור' מהו הכפילות ברחמים וברצון, וחשבתי דה"פ הבקשה, וקבל ברחמים היינו שעצם התפלה תתקבל, ומוסיפין לבקש וברצון והיינו דאף שהתפלה תעלה ותתקבל לפניו ית"ש מ"מ מאן יימר שהתפלה ההיא שנתקבלה היא נתקבלה לרצון ודלמא ח"ו נתקבלה שלא לרצון והיינו שהקב"ה לא הי' חפץ בה ח"ו ועל כן אנו מבקשים שתהי' לנו הזכות שהתפלה ההיא תתקבל לרצון לפניו ית"ש וזהו וברצון. ולפי"ז אין כפילות בתיבות ברחמים וברצון. האם נכון לפרש כן.

ת. יפה כתבת.

תשובה תתקג

ש. רצה ה' אלקינו כו'. תוס' בסוף מנחות מסתפקים לענין תפלת רצה בשמו"ע אם 'ואשי ישראל' קאי לעיל או דקאי להלן. ויש לשאול, שהרי הנוסח הוא והשב את העבודה לדביר ביתך, והרי דביר ביתך הוא קודש הקדשים כמ"ש במלכים א' פ"ו ופ"ח וכ"כ המפרשים בתהלים כ"ח ב' עה"פ דביר קדשך וכן

517. עי' בפ' הר"י בר יקר ז"ל דפירש חוס ורחם טפי דהוו ב' בקשות הא' על נפשותינו והב' על 'עלינו' פי' על נפשותינו יעו"ש היטב, ולפי"ז ניחא תפלותינו והבן.

מ' באבודרהם בתפי' שם, וא"כ מה הצד לומר והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל, כי בקדש הקדשים יש רק עבודת הקטורת ואין שם קרבנות, ומה שיידך לומר לדביר ביתך ואשי ישראל. ולכא' צ"ב.

ת. קטורת ג"כ נשרפת באש.⁵¹⁸

תשובה תתקד

ש. רצה ה' אלקינו כו'. בתוס' מנחות ק"י א' הנוסח הוא, ואשי ישראל ותפלתם 'מהרה' באהבה תקבל ברצון, ויש לשאול אם מוכח מזה דהנוסח הנכון הוא כנוסח ספרד שאומרים תיבת 'מהרה'. ואם לפי"ז המתפללין נוסח אשכנז צריכין להוסיף תיבת 'מהרה'.

ת. א"צ.⁵¹⁹

תשובה תתקה

ש. ⁵²⁰ מודים כו' צור חיינו מגן ישענו. ובתפילת ויציב אמרינן צור יעקב מגן ישענו. מ"ט לא אמרין בתרוייהו חד נוסחא.

ת. חיינו הוא ענין אחר.⁵²¹

תשובה תתקו

ש. מודים כו' אתה הוא לדור ודור נודה לך כו'. י"מ דצ"ל אתה הוא לדור ודור, וי"מ דצ"ל לדור ודור נספר תהלתך. וכמדומה ששמעתי את מרן שליט"א בחזרת הש"ץ דמנחה של שב"ק, שמרן אמר אתה הוא לדור ודור ואז מרן הפסיק מעט עד שהציבור אמרו את רוב המודים דרבנן ולאחמ"כ המשיך מרן בקול נודה לך ונספר תהלתך, והיינו דמרן ס"ל דצ"ל אתה הוא לדור ודור ואח"כ נודה לך כו'. האם זה נכון, ונפק"מ איך לומר.

ת. כבר דנו בזה.⁵²²

תפילת הודאה ולכן אומרים נוסח זה שזה תפי' הודאה, ומשא"כ צור יעקב זהו תפילת שבת.
522. הנה בפ' הר"י בר יקר על התפלה כתב וז"ל לדור ודור נודה לך ע"ש (תהלים קמ"ו י') לדור ודור הללויה עכ"ל ובפ' האבודרהם כתב וז"ל אתה הוא לדור ודור ע"ש (שם) לדור ודור

518. היינו ד'אשי' כאן אין הכונה לקרבנות רק הכונה לאש ממש. וקצת צ"ב דלכא' הוי כפילות לשון ועי' בזה להלן תשובה תתתתרל"ו.
519. ע"ע להלן תשובה תתתקנ"ד. 520. ע"ע בביאור תפילת מודים דרבנן לעיל תשובות תשע"א תשע"ב יעו"ש. 521. אולי הכונה, דצור חיינו זהו

תשובה תתקז

ש. בהנ"ל. יש לשאול אם בכל תפלת שמו"ע לומר אחרת כגון שבשחרית יאמר אתה הוא לדור ודור ובמנחה יאמר לדור ודור נודה לך.

ת. אין לעשות פעם כך ופעם כך.

תפילת עלינו לשבח

תשובה תתקח

ש. עלינו לשבח כו'. כשהייתי בעזה"י אצל מרן שליט"א ביום כו', כמדומה ששמעתי מפי מרן שליט"א כך: אומרים (בעלינו לשבח) שהם משתחוים להבל וריק ומתפללים אל אל לא יושיע, והיו כשהיו אומרים את זה היו יורקים, עד ששמו לב לזה (הגוים) והעמידו שוטר. וכשהי' השוטר הולך ירקו ג' פעמים גם עליו. ואמר מרן שליט"א שזה כתוב בט"ז. והוסיף מרן שליט"א ואמר כך גם אבא (מרן הסטייפלער זצ"ל) הי' עושה. ועוד הוסיף מרן שליט"א ואמר וכך גם אני עושה אבל לא ממש יורק. ועוד אמר מרן שליט"א שיש כאלו שאומרים ימח שמו. האם שמעתי נכון.

ת. נכון.

תשובה תתקט

ש. בהנ"ל. יש לשאול א' איך ירקו בתוך בית הכנסת. ב' איך אמרו ימח שמו שהרי לכאור' הוי משנה ממטבע לשון שקבעו חכמים.

ת. לצורך מותר, וימח שמו הוא מעיקר הנוסח.

נספר תהלתך יעו"ש וכהר"י בר יקר) ועי' לעיל תשו' תי"א שם הכריע מרן שליט"א לומר לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך ע"פ הפסוק שם, ועי' בהערה שם. וע"ע לעיל תשובה תתצ"ב ולהלן תשובה תתשס"ה.

הללוי-ה עכ"ל, וחזינן דלתרווייהו אף דלמידין נוסח התפלה מאותו הפסוק עם כל זאת להר"י בר יקר הנוסחא היא לדור ודור נודה לך ולהאבודיהם הנוסחא היא אתה הוא לדור ודור (וברוקח הנוסחא, מגן ישענו אתה הוא, ואח"כ, לדור ודור

תפילת מעריב

תשובה תתקי

ש. מעריב. אהבת עולם כו' על כן ה"א בשכבינו ובקומינו נשיח בחוקיך ונשמח בדברי תורתך ובמצותיך כו'. האם זה בקשה (וכמו ברכת אהבה רבה דשחרית), או דהוי כעין מודעא הבא מצדנו שאנו נשיח וכו'. ומה שאומרים ובהם נהגה יומם ולילה, נ' יותר שאי"ז בקשה. ומה שאומרים ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים, נ' יותר שזה בקשה, דאל"כ הו"ל ואהבתך לא 'יסור' ממנו כו' והשתא דאמר "אל תסיר" משמע שזה בקשה. וצ"ב.

ת. נכון.

תשובה תתקיא

ש. שם. אהבת עולם כו' תורה ומצות חקים ומשפטים כו' נשיח בחקיך ונשמח בדברי תורתך כו'. הנה בתחילה מנו ד' דברים והמה: תורה, מצות, חקים, משפטים. ואילו אח"כ אמרו רק ג' דברים והיינו, נשיח בחקיך כנגד חקים, ונשמח בד"ת כנגד תורה, ובמצותיך כנגד מצות. ויש לשאול אמאי לא אמרו ג"כ איזה דבר כנגד משפטים שאמרו מקודם וכגון נשיח במשפטיך וכיו"ב, וכשאר אינך.

ת. משפטים בכלל חוקים.

תפלות שבת קדש

תשובה תתקיב

ש. תפילת שבת⁵²³. יקום פורקן כו' ודי בבבל כו'. מה נשתנו יושבי בבל (של היום), יותר משאר יושבי חו"ל שאין מזכירין אותם.

ת. נתקן בבבל.

תתתתל"ח. ובענין תפילת שמו"ע של שחרית של שבת להלן תשובה תתתקס"ח. ובענין שיר הכבוד - תפילת אנעים זמירות להלן תשובות תתתקס"ט - תתתק"ע.

523. עי' עוד להלן תשובה תתתקנ"ז, ובענין תפילת בואי בשלום עי' להלן תשובות תתקפ"ב, תתתצ"ח. ובענין אמירת שלום עליכם להלן תשובות תתתק"ט - תתתקי"ב, ולהלן תשובה

תשובה תתקיג

ש. ברכת החודש⁵²⁴. איך מרן שליט"א אומר, האם חיים שימלא ה' כל משאלות לבנו כו' וכהנדפס בסידורים, או כהאומרים חיים שימלאו משאלות לבנו כו' בלי תיבת ה'.

ת. כרצונך.

תשובה תתקיז

ש. במוסף דשב"ק. אז מסיני נצטוו עליה. צ"ב דהול"ל אז 'ממרה' נצטוו עליה שהרי על שבת נצטוו במרה קודם מעמד הר סיני. ועוד, דהול"ל בסיני ולא מסיני.

ת. הפרטים נשנו בסיני.⁵²⁵

תפילות ראש חודש

תשובה תתקטו

ש. הלל.⁵²⁶ אלי אתה ואודך א-ל-ה-י ארוממך. בחלק סידורים נדפס א-ל-ו-ה בלי י' בסוף, וחכם אחד אמר לי שמרן שליט"א אמר לו שכך באמת צריך לומר ע"פ דקדוק. ולכאור' זה צ"ב טובא כי בתהלים גופא (הכתוב על קלף) כתוב עם י' והיינו אלקי.

ת. הנכון כמו בתהלים.

תשובה תתקטז

ש. מוסף דר"ח. ראשי חדשים לעמך נתת כו'. חשבתי שיש בתפילה זו ב' הקדמות וב' בקשות כלו' הקדמה ובקשה ושוב הקדמה ובקשה, אלא שהפיסוק שבסידורים מראה לא כך, ומ"מ כך הנני מבין התפילה, ורצוני לשאול האם צדקו דברינו, וכך חשבתי: ראשי חדשים כו', הקדמה - בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון כו' ותשועת נפשם מיד שונא, ולכן אנו מבקשים הבקשה -

⁵²⁴. ע"ע לברכת החודש להלן תשובה תתקמ"ח. קרבנותיה נצטוו רק בסיני. ויש מן העולם שאומר שהלשון 'אז מסיני' היינו מלפני סיני, אבל לכאור' זה אינו. ⁵²⁵. חכ"א כתב ליישב דבמרה נצטוו רק לשמור השבת בלא תעשה אבל בציוי עשה ומצות ⁵²⁶. עי' בתשו' מרן שליט"א להלן

מזבח חדש בציון תכין כו' ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו. ועתה אומרים שוב הקדמה לבקשה נוספת, ומקדימין ואומרים - ובשירי דוד עבדך הנשמעים בעירך כו' וברית אבות לבנים תזכור, ולכן אנו מבקשים הבקשה - יה"ר מלפניך האו"א שתעלנו בשמחה לארצנו כו'.⁵²⁷ כך התבוננתי כמה פעמים עד שנ"ל שכך צ"ל, האם זה נכון. ואם אי"ז נכון א"כ איך צ"ל באמת, כי לפי הפיסוק שבסידורים אין מובן כ"כ מה שאומרים.

ת. לכאו' יפה כתבת.

קידוש לבנה

תשובה תתקיז

ש. קידוש לבנה. ויהר"מ האו"א למלאות פגימת הלבנה ולא יהיה בה שום מיעוט ויהי אור הלבנה כאור החמה כו'. לכאו' מבואר דהא בהא תליא, והיינו שכשהלבנה הפסיקה להאיר מצד עצמה אז ג"כ נתמעטה בגודלה, דכך מ' ולא יהי' בה שום מיעוט והיינו בגודלה ואח"כ ויהי אור הלבנה כו' היינו שאחר שתחזור לגודל יחזור גם האור הגדול שלה שתאיר כאור החמה. אך לכאו' צ"ב למה נענשה הלבנה בב' חסרונות והיינו גם בגודלה וגם באורה ולא הי' סגי בחד.

ת. שהי' לה טענות על שתיהן.

תשובה תתקיה

ש. בהנ"ל. לכאו' יש לשאול, דפרש"י (בראשית א' ט"ז) וז"ל, המאורות הגדולים וגו' שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד עכ"ל, ולכאו' היכן מבואר בדברי הלבנה שאמרה א"א לשני מלכים כו' שהיה לה טענות על שתי הדברים הנ"ל. ולכאו' צ"ב כונת מרן שליט"א.

עולם כו'. אמנם אף דאולי אפשר לפ' כן מ"מ לכאו' כיון דאיכא בקשה אחת עם הקדמה לכן יותר ניחא לומר דגם ההמשך הוא באופן זה של בקשה עם הקדמה וכנ"ל. ובלא"ה, יותר ניחא לפרש כמש"כ.

הל' חנוכה בביאורי תפילות חנוכה. 527. חכ"א העיר דאולי יותר ניחא לפרש דאמרין, ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו וכן בשירי דוד עבדך נשמח, ואח"כ מתחלת בקשה בפני עצמה אהבת

ת. שתייהן בכלל.

סליחות

תשובה לתקיט

ש. סליחות. זכור לנו ברית אבות כאשר אמרת כו', זכר לנו ברית ראשונים כאשר אמרת כו', עשה עמנו כמה שהבטחתנו כו', מחה למענך כאשר אמרת כו'. הנה בג' מקומות הנ"ל אומרים 'כאשר אמרת' ופעם אחת אומרים 'כמה שהבטחתנו', ובשאר מקומות אומרים בכלהו 'כמה שכתוב'. מאי שנא.

ת. כאן זה בקשה שיקיים מה שאמר.

תשובה תתקכ

ש. סליחות. הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך. מה הכונה הנשמה 'לך', ולמה לא אומרים הנשמה 'שלך' כמו שאומרים אח"כ לענין הגוף 'והגוף שלך'. וכן מה הכונה והגוף 'פעלך'.

ת. זה ככל מלות שונות מפני המליצה.

תפילות ימים נוראים

תשובה תתקכא

ש. שמו"ע דימים נוראים.^{528 529} או"א מלוך על כל העולם כלו בכבודך כו' קדשנו במצותיך כו' ושמחנו בישועתך (בשבת - והנחילנו ה"א כו') וטהר לבנו לעבדך באמת כי אתה אלקים אמת כו'. יש להעיר למה אומרים קודם והנחילנו ואח"כ וטהר לבנו, שהרי בשבת סתם תמיד אומרים קודם וטהר כו' ואח"כ והנחילנו. וצ"ב.⁵³⁰

ת. כי רגלים תלוי בנחלה שאז התחייבו בעליה לרגל.

תתתתל"ו - תתתתל"ז. 529. ע"ע בביאורי תפילות שלוש רגלים להלן תשובות תתתתל"ז - תתתתל"ח. 530. העירו דבלבוש סי' תקפ"ב ס"ח פ"י הטעם כדי להסמיק וטהר לבנו לעבדך

528. ע"ע תשובות ממרן שליט"א בביאורי תפילות ימים נוראים, להלן תשובות תתתתקע"ג - תתתתקע"ה, תתתתתי"ב - תתתתתי"ג, וע"ש עוד תשובות תתתתתי"ח - תתתתתכ"ב, תתתתתל"ג,

תשובה תתקכב

ש. בהנ"ל. לכאור' כונת מרן שליט"א, דכיון שהרגלים תלוי בנחלה כו' לכן בר"ה ויוה"כ הקדימו לומר קודם והנחילנו ה"א כו' ואח"כ אמרין וטהר לבנו כו', ומשא"כ שבת שאינו רגל מקדימין לומר וטהר לבנו ואח"כ אמרין והנחילנו.

אמנם כונת מרן שליט"א לכאור' צ"ב. א. דמתשובת מרן שליט"א מבואר שמרן שליט"א מפרש תיבת והנחילנו לענין נחלת ארץ ישראל, ולכאור' צ"ב דא"כ איך מתפרש מה דאמרין והנחילנו ה"א באהבה וברצון שבת קדשך, דמשמע שמבקשים והנחילנו לענין השבת (או לענין המועדים) ולא לענין נחלת א"י. ב. שהרי ר"ה ויוה"כ אין להם דין של רגל כמש"כ במשנ"ב סי' תקפ"ב ס"ק כ"ב ובסימן תקצ"ט ס"ק ב'. ג. דלפי תשובת מרן שליט"א, א"כ כ"ש שברגלים עצמם היו צריכין לומר קודם והנחילנו ואח"כ וטהר לבנו, והרי במוסף דשלש רגלים הנוסח הוא כמו בשבת כרגיל קודם וטהר לבנו ואח"כ והנחילנו.

ת. הנחילנו את השבת בנחלה כנחלת הארץ. 531 532

תשובה תתקכג

ש. עלינו לשבח כו' כורעים כו'. יחיד המתפלל האם יש ענין שיכרע כהציבור. (היינו הכריעה שכורעים על הרצפה, עם דבר המפסיק).

ת. יש ענין.

אומרים וטהר לבנו בסוף, שהוא הפסק דין. 532. חכ"א כתב לן ליישב בזה"ל: הסיבה, שצריך לחתום מעין הברכה. ובשבת שחותמין בשבת מסיימין בהנחילנו וכן במועדים, אולם בר"ה מעין החתימה הוא ה'דברך אמת' ולכן זה בסוף כי בחתימה חותמין קודם שבת ואח"כ ר"ה וע"כ מקדימין הנחילנו ומסיימים באתה וכו', וטהר לבנו הוא ג"כ מעין הסיום שכולה על האמת. עכ"ל.

'באמת' לכו אתה אלקים 'אמת'. 531. שו"ר דנשאל כן מרן שליט"א בס' שמעה תפילתי וז"ל שם, והנחילנו וכו' וטהר לבנו לעבדך באמת, הנה בתפילות שבת ויו"ט אומרים "וטהר לבנו לעבדך באמת" ואח"כ אומרים והנחילנו וכו', ואילו בראש השנה וביום הכפורים כשחלים בשבת מקדימים והנחילנו וכו' ואח"כ אומרים וטהר לבנו וכו', והטעם בזה כתב מו"ר שליט"א: כי הוא יום הדין,

תשובה תתקכד

- ש.** שמו"ע דיוה"כ. או"א מחול לעונותינו כו' מחה והעבר פשעינו וחטאתינו כו'. מהו ההבדל בין מחילה כדאמרין מחול לבין מחיה והעברה כדאמרין מחה והעבר.
- ת.** תחילה מוחל ואח"כ מעביר לגמרי.

תשובה תתקכה

- ש.** בהנ"ל. למה גבי עון נאמר מחול ואילו גבי פשע וחטא נאמר מחה והעבר.
- ת.** מחול כולל שניהם.^{534 533}

תשובה תתקכו

- ש.** בהנ"ל. צ"ב דכיון דאמרין מחה א"כ מהו שוב והעבר והרי כבר נמחה.
- ת.** מ"מ נשאר רושם.

תשובה תתקכז

- ש.** שמו"ע דיוה"כ. ותתן לנו ה"א באהבה את יום הכפורים הזה למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחל בו את כל עונותינו (לשבת - באהבה) מקרא קדש כו'. יש לשאול דכיון דכבר אמרין למחילה ולסליחה ולכפרה א"כ מהו שוב דאמרין ולמחל בו את כל עונותינו. עוד יש לשאול למה בשבת מוסיפין לומר 'באהבה' מקרא קדש והרי כבר אמרין בתחילה ותתן לנו ה"א 'באהבה' את יום כו'.
- ת.** יש עון, חטא, פשע.⁵³⁵

קאי על פשע ו'ולסליחה' קאי על חטא, אלא, דא"כ קצת יקשה איך קאמר לשון מחילה גם לגבי עון וגם לגבי פשע ועוד דא"כ הול"ל 'ולכפרה' אחרי 'ולמחל בו את כל עונותינו'. ואולי כונת מרן שליט"א, ד'למחילה' קאי על חטא ופשע ו'ולמחל' קאי על עון. ועדיין צ"ב.

533. היינו דמחול כולל מחה והעבר, וא"כ נמצא דגם גבי עון וגם גבי פשע וחטא נאמר היינו הך, אך מ"מ צ"ב ההפרש. 534. עי' מש"כ מרן שליט"א בטעמא דקרא בנצבים לראש השנה. 535. אולי כונת מרן שליט"א, ד'ולמחל' קאי על עון וכמ"ש ולמחל בו את כל עונותינו, ו'למחילה' קאי על פשע ו'ולסליחה' קאי על חטא, אלא, דא"כ קצת יקשה איך קאמר לשון מחילה גם לגבי עון וגם לגבי פשע ועוד דא"כ הול"ל 'ולכפרה' אחרי 'ולמחל בו את כל עונותינו'. ואולי כונת מרן שליט"א, ד'למחילה' קאי על חטא ופשע ו'ולמחל' קאי על עון. ועדיין צ"ב.

תשובה תתקכח

ש. וידוי דיוה"כ על חטא כו'. יש לשאול למה זה נחלק לג' קבוצות והיינו שאומרים ג' פעמים ועל כולם אלוה-סליחות כו' דלמה לא אומרים כל העל חטא ובסוף לומר פעם אחת ועל כולם אלוה-סליחות. ועוד, לפי מה נחלק לג' קבוצות והיינו שבקבוצה הראשונה אומרים "עשרים" על חטא, ובקבוצה השניה וכן בקבוצה השלישית אומרים "שתים עשרה" על חטא. מה מונח בזה.

ת. לנוח קצת.⁵³⁶

תשובה תתקכט

ש. תפילת יוה"כ. במוסף ביוה"כ בסדר העבודה דכה"ג אמרין, והכהנים כו' בקדושה ובטהרה כו', וכן אמרין נמי בברכת מעין ג' בקדושה ובטהרה, ובעוד מקומות, ויש לשאול, דלכאורה היה צ"ל בטהרה ואח"כ בקדושה, כי כך הסדר וכמ"ש בכד הקמח לרבינו בחיי (אות טי"ת טהרת הלב) וז"ל ממדת הטהרה יבוא אדם לידי קדושה כו' והוא שדרשו ז"ל כו' טהרה לידי קדושה, עכ"ל. וא"כ לכאור' היה צ"ל בטהרה ובקדושה.

ת. בביהמ"ק הטהרה קודמת כי אין טמא נכנס לעזרה ואח"כ מקבלים קדושה כמ"ש כ' תוס' בב"ב כ"א א' ד"ה כי מציון בשם הספרי.⁵³⁷

מבעלזא זי"ע אמר דהנה לכאורה הסדר הוא בתחילה טהרה ואח"כ קדושה כדאי' בברייתא דר' פנחס בן יאיר (ע"ז כ' ב') וא"כ למה נקטו כאן הסדר קדש ורחץ הקדימו קדושה לטהרה, וביאר דאצל מלאכים מצינו דהסדר הוא להיפך קדושה ואח"כ טהרה וכאמרין "פותרים פיהם בקדושה ובטהרה" והנה בליל הסדר בני"י מתעלים ועומדים במדרגת מלאכי השרת וע"ז שפיר הסדר אצלם קדש ואח"כ ורחץ דהיינו קדושה ואח"כ טהרה דומיא דמלאכי השרת. ע"כ. ולפי"ז מובן ג"כ מה שגבי הכה"ג ביוה"כ אמר בקדושה ובטהרה, כי ודאי הוא אז בדרגת מלאך. והבן. ועי' ברכות י"ז א' מרגלא בפומיה דר"מ כו' וטהר וקדש' עצמן מכל עון ואשמה ואני אהיה עמך בכל מקום (ועי'

536. אולי כונת מרן שליט"א כהא דפרש"י (ויקרא א' א') וז"ל ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין ק"ו להדיוט כו' עכ"ל. 537. וז"ל התוס' שם, כי מציון תצא תורה. לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה כדרשי' בספרי למען תלמוד ליראה וגו' גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה היה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה עכ"ל.

שו"ר כתוב מהרה"ק ר' אהרן קדוש ה' מבעלזא צוק"ל זי"ע בזה"ל: קדש ורחץ, הרה"ק מהר"א

תשובה תתקל

ש. בהנ"ל. לכאורה כונת מרן שליט"א, דבעלמא תמיד הסדר הוא קודם קדושה ואח"כ טהרה, מלבד בבית המקדש דשם הוא ענין מיוחד שהסדר הוא קודם טהרה ואח"כ קדושה וכמ"ש מרן שליט"א.

ואם זו כונת מרן שליט"א, אם כך צריך ביאור, חדא, דהא ברבינו בחיי הנ"ל כתב דגם בעלמא (היינו חוץ מביהמ"ק) הסדר הוא קודם טהרה ואח"כ קדושה, ולא רק בביהמ"ק, ועוד דגם לפי מה שכתב מרן שליט"א דבביהמ"ק הסדר הוא קודם טהרה ואח"כ קדושה, א"כ יתחזק השאלה ששאלנו בתחלה, כי סדר העבודה וגם ברכת מעין ג' קאי על ביהמ"ק ואמאי הוקדם שם טהרה לקדושה, והרי לפי מש"כ מרן שליט"א הי' צ"ל טהרה ואח"כ קדושה, שכן הוא בבית המקדש. וצ"ב כונת מרן שליט"א.

ת. צ"ל להיפך דבירושלים ראו הקדושה מיד שנכנסו לירושלים כמ"ש תוס' בב"ב והטהרה אח"כ כשהלכו ליכנס לביהמ"ק.

תשובה תתקלא

ש. כ' בפיוט אמיץ כח: "סביביו ישננו לעוררו עד חצות". והנה במתני' איתא ומעסיקין אותו עד שיגיע זמן השחיטה. והיינו עד עלות השחר. וא"כ צ"ב אמאי כ' הפייט עד חצות. ואין לומר משום דתרומת הדשן היה בחצות, דהא הפייט ס"ל דהיו עושין פייס על זה, כדאיתא התם, ולא כה"ג עביד ליה. (מח"א שליט"א).

ת. אם הכהנים כבר התחילו בעבודת והיו באין לשאלו שאלות כבר לא ישן.

ברכת המזון

תשובה תתקלב

ש. בהמ"ז.⁵³⁸ ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד. הנה אמרי' בעירובין נ"ד א' תנא דבי ר"א בן יעקב כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק עולמית כו'. ויש לשאול שהרי את המזון לא יצטרכו לעולמים, שהרי עוה"ב אין

פ' כי תצא כ"ג ט"ו, ואולי לכן קאמר ר"מ דע"י מקום וק"ל).
 שיהי' טהור וקדוש עי"ז השי"ת יהי' עמו בכל 538. עי' להלן תשובה תתת"מ בפ"י ברכת מעין

בו אכילה ושתי' ועוד מה שייך לבקש ואל יחסר 'לנו' מזון 'לעולם ועד' דכיון דלעולם ועד היינו לעולמים א"כ מהו 'לנו', שהרי האדם לא חי לעולמים. וצ"ב. (ואולי י"ל דהכונה שכל זמן שאנו צריכים להמזון, שלא יפסק לעולמים, אבל זה דוחק כי היה די שנבקש שלא יפסק מבלי לבקש שלא יפסק לעולמים. ואולי בכלל הבקשה זה בקשה גם עבור הדורות הבאים ולכן אומרים לעולם ועד והיינו לעולמים ומה שאומרים לנו הכונה לנו ולדורותינו עד סוף העולם). וצ"ב.

ת. לעת"ל יהי' מזון רוחני.

עוד בעניני תפלה⁵³⁹

תשובה לתקלג

ש. איתא (ב"ב קמ"א א') בת תחילה סימן יפה לבנים⁵⁴⁰, ואיתא דצריך להתפלל על בנים, ואיתא (ברכות ס' א') דבלי' יום הראשונים של הריון אפשר להפכו מנקבה לזכר בתפלה⁵⁴¹. האם בהריון ראשון בתוך הל' יום הראשונים צריך להתפלל שיהיה לבן, או"ד דבת תחילה סימן יפה לבנים ולא יתפלל ע"ז.

ת. יתפלל לבן.

תשובה לתקלד

ש. איתא בגמ' דצריך להתפלל על בן. ויש לשאול, דהא מצות פו"ר תנן ביבמות (ס"א ב') דהיינו ע"י זכר ונקבה כבית הלל, וא"כ מי שנולד לו בן בראשונה, מה יעשה, האם יתפלל על בן נוסף כי צריך לבקש על בן, או"ד שיתפלל עתה על בת כדי שיקיים מצות פו"ר במלואה מהר יותר.

ת. על בן.

⁵⁴¹. עיין מה שכתב מרן שליט"א יעו"ש. להקשות בזה בס' שיח השדה ח"ג סוטה ב' א' בד"ה שם תד"ה קודם.

שלוש. ⁵³⁹. עמש"כ בזה בשב שבעתתא בהקדמה בסוף ד"ה יראת ה' היא אוצרו כו' יעו"ש. ⁵⁴⁰. ע"ע בדיני קדימה לענין תפלה על מי יתפלל קודם להלן תשובות תתתתק"ב - תתתתק"ו

תשובות ביאורי תפילה הגר"ח שסג

תשובה תתקלה

ש. מי שיש לו בן ובת, האם מעתה יתפלל תמיד על בנים כי צריך להתפלל על בן, ובכלל לא יבקש עוד על בנות.
ת. על בן.

הערות מחכ"א

על ספר תשובות הגר"ח

עפר אני תחת כפות רגלי הרב הגאון השואל שליט"א, ועל אחת כמה וכמה תחת כפות רגלי מרן הגאון האדיר המשיב שליט"א, אמנם תורה היא וללמוד אני צריך.

הערות על חלק א'

הערה 35 - בענין מה שהעיר שם חכ"א שליט"א "לכאורה לא קשיא מידי" וכו'. כמדומני שהשואל התכוון לשאול הן מצד לשון הרע והן מצד רכילות. שהרי רכילות אינו על איסורים ודברים רעים, אלא על דברים מותרים שמצערים את הזולת, כידוע (ספר חפץ חיים, הלכות רכילות, כלל א, סעיף ב, וזה לשונו "אין גנות על מי שמספר אף לפי דברי הרוכל"). ולפיכך אפילו אם נימא שאין בזה לה"ד כי "במדרמה" פירושו "בחכמה", אבל לכאורה על כל פנים מידי רכילות לא נפקא. ועל זה השיב הגר"ח שליט"א שלא חידש לו דבר. ודו"ק.

הערה 36 - משמע כדברי מרן שליט"א בבבא בתרא ט ע"ב, ועיין גם ביאור הגר"א משלי טו, א.

הערה 61 - כיון שהטביעו ארון יוסף בנהר, ונצרך שגדול הדור (משה רבינו) יוציאווהו בדרך נס, אפשר שלא סמך שדוקא בניו יהיו גדולי הדור. ועוד, הרי רואים שבזמן יציאת מצרים שהיחיד שעסק בארונו של יוסף היה משה רבינו כי כל השאר היו עסוקים בשאלת כלי כסף וזהב מאת המצרים (עיין דברים רבה יא, ז).

תשובה פא - עיין ספרי על פרשת ואתחנן על הפסוק ואהבת את ה' אלוקיך, ומובא בילקוט שמעוני דברים, רמז תתלז, על הפסוק ואהבת את ה' אלוקיך, וז"ל:

לפי שהוא אומר את ה' אלקיך תירא יש לך אדם מתירא מחברו כשהוא (מצריכו) [מטריחו] מניחו והולך לו אבל אתה עשה מאהבה שאין לך אהבה במקום יראה ויראה במקום אהבה אלא במדת המקום בלבד.

תשובה פד - עיין בן איש חי, שנה ראשונה, תולדות סעיף ד שכנראה מפרש את הזוהר הקדוש באופן אחר.

הערות 134-135 - עיין רא"ש סוף מסכת פסחים (פרק ערבי פסחים סימן מ) וז"ל: שכן

דרך המקרא כשמגיע המנין לסכום עשירית פחות אחת מונה אותו בחשבון עשירית ואינו משגיח על חסרון האחד עכ"ל.

הערה 192 - ראיתי באיזה מקום ושכחתי איפה, שג' פעמים חזק (גמטריה 115) הוא משה (345).

תשובה רנ - עיין במדבר רבה י, ה. ודומה במדרש שוחר טוב תהלים מזמור פ'.

תשובה רצא - עיין במדבר רבה כג, ט, ותנחומא פרשת מסעי אות ה, וכן הוא בילקוט שמעוני מלכים שם.

תשובה קלב - דברי רש"י הם גמרא סנהדרין יט ע"ב, שלומדים מאותו פסוק במדבר.

תשובה תנז - עיין במדרגת האדם מאמר תיקון המדות פרק ד, וכן הוא כותב להלן באותו פרק, "ואינו יכול אין במציאות אלא יש רק אינו רוצה". וכן "אין דבר עומד בפני הרצון" שם במאמר בקשת השלמות פרק ז, וכן שם במאמר דרכי תשובה פרק יב "ונמצא שאינו יכול אין במציאות, כי בע"כ או שיכול מצד עצמו, או שיכול מצד עזר ה'".

תשובה תצה - עיין סדר עולם רבה פ"ג. וכן הוא בילקוט שמעוני בראשית רמז עז.

תשובה תקטז - יצא לאור בשנת תש"ס ספר איוב מבית מדרשו של רש"י (הוצאת מכון אופק), ושם עשו הרבה בירורין בכתבי יד בנוסח של פירוש רש"י, וכותבים בהקדמה שהיו כמה "תוספות" שנתווספו לפירוש רש"י במשך הדורות, ובפרק כא פסוק כ מביאים את מה שהבאתם כ"תוספת" בהערה 15. אמנם מה שהבאתם מפרק כב פסוק ל נמצא בחלק מכתבי היד של פירוש רש"י (מודפס באותיות רש"י שם, ועיין מבוא עמ' 63).

תשובה תקמד - עשיתם את החשבון לפי שיבה שהוא גיל שבעים. עיין ברכי יוסף על יו"ד סי' רמד (מודפס בשו"ע הרגיל) בשם האריז"ל שחייבים לעמוד מפני זקן בן ששים ונראה שהוא מדין מפני שיבה תקום ולא ציין מקור מדויק בדברי האריז"ל. ואם כן יצאה מעוברת מארץ ישראל בגיל חמישים.

תשובה תקמז - עיין ברות רבה על פסוק זה.

תשובה תקנח - עיין גיטין סח ע"ב.

תשובה תקפז - במדרש פנים אחרים נוסח ב פרק ב מפרש "לא בקשה דבר" לענין להתקשט, שלא רצתה, אבל הגי לא הסכים לזה כי אמר שהמלך יהרוג אותו אם היא

מגיעה אליו בלי תכשיטין הראויים, והביא לה תכשיטים הראויים לה, והסכימה לשים אותם, וזה ביאור ההמשך, "כי אם את אשר יאמר הגי" וכו'.

תשובה תשיח - עיין ביפה תואר על בראשית רבה פרשה לז, מובא במנחת שי על דברי הימים שם. (ויש לדעת שהיפה תואר המודפס בבראשית רבה הרגיל הוא קיצור של היפה תואר השלם, והשמיטו משם את הענין הזה, אבל מובא בשמו בעץ יוסף על מדרש רבה שם).

תשובה תשכה - כוונת מרן שליט"א רק לענין מתי נפטר נחשון, וזה לשון סדר עולם רבה פרק יב: נחשון בן עמינדב מת בשנה השנית לצאת בני ישראל מארץ מצרים עכ"ל. ולא מבואר שם שהיה בעדת קורח.

תשובה תתעד - זה לשון מדרש משלי פרשה יא: שוחר טוב יבקש רצון. אם ראית אדם שהוא מדבר טוב על חבירו אף מלאכי השרת מדברין עליו זכות טוב לפני הקב"ה. הדא היא דכתיב (שמות לג יט) וחנותי את אשר אחון. ודורש רעה תבואנו. אם ראית אדם שהוא מדבר רעה על חבירו אף מלאכי השרת מדברין עליו רעות וחנופה לפני הקב"ה. כמה דאת אומר (תהלים ז יז) ישוב עמלו בראשו וכו'.

תשובה תתצג - עיין אור החיים הקדוש במדבר ט, יד, ובמיוחד הקטע שמתחיל "ודקדק לומר".

